TRIVANDRUM SANSKRIT SERIES.

NO. XXIII.

THE NÂNÂRTHÂRṆAVASAMKSHEPA

OF

KESAVASWÂMIN

EDITED

BY

T GANAPATI SÂSTRÎ

Curator of the Department for the publication of Sanskrit manuscripts,

TRIVANDRUM

Part 1—1 & 2 Kandas

PUBLISHED UNDER THE AUTHORITY OF THE GOVERNMENT OF HIS HIGHNESS THE MAHARAJAH OF TRAVANCORE

TRIVANDRUM

PRINTED AT THE TRAVANCORE GOVERNMENT PRESS

1913

अनन्तशयनसंस्कृतग्रन्थावलिः.

ग्रन्थाङ्कः २३.

नानार्थार्णवसंक्षेपः

केशवस्वामिप्रणीतः

संस्कृतग्रन्थप्रकाशनकार्याध्यक्षेण

त. गणपतिशास्त्रिणा

संशोधितः।

प्रथमः सम्पुटः — १ २. काण्डौ।

स च

अनन्तशयने

महामहिमश्रीमूलकरामवर्मकुलशेखरमहाराजशासनेन

राजकीयमुद्रणयन्त्रालये

मुद्रयित्वा प्रकाशितः।

कोळम्बाब्दाः १०८८, क्रैस्ताब्दाः १९१३.

PREFACE.

THIS edition of Nânârthârnavasamkshepa, a lexicon is based on the following six palm leaf manuscripts in Malayalam character.

(क) Belonging to Govinda Pisharodi, Kailasapuram

(ख) Running up to the word कार्त्तिकी, from the Palace Library

(ग) Belonging to the Palace Library

(घ) Running up to the word याम, belonging to Nîlakanthan Namburi, Vaikam

(ङ) From Mr Râjarâjavarma Râja, Ennakkatu

(च) Beginning from the word भूजम्बू, belonging to Nîlakanthan Namburi, Vaikam

The Nânârtha-words or homonyms with their different *lingas* are arranged in this work, in six Kândas The first Kânda contains words of one syllable and the second Kânda, those of two syllables and so on Each Kânda is again sub-divided into five Adhyâyas, namely, स्त्रीलिङ्गाध्याय, पुल्लिङ्गाध्याय, नपुंसकलिङ्गाध्याय, वाच्यलिङ्गाध्याय and नानालिङ्गाध्याय For facility of reference, the words are arranged in each Adhyâya, in alphabetical order The work treats of several words and meanings not found in Amarakosa and other common lexicons

The work was, as is evident from the prefatory verses written at the instance of a Chola King, Srî Râjarâja, son of Sri Kulottunga Chola by Kesavaswâmin, a Chhandoga Brahmin living in the village of Râjendra Chola The work is accordingly styled with another significant title 'Râjarâjîya' In the work,* 'a short history of Chola Kings,' a Kulottunga is said to have lived in

* Written in Tamil by Mr T A Gopinatha Rao M A Superintendent of Archæology, Travancore

12th Century A D, and his son was Râjarâja Another Kulottunga is also mentioned as having lived in the first half of the 13th Century A D and his son was also called Rajarâja Either of these two Râjarajas may be the patron of the author

The author is quoted by Mallinâtha† and also by Arunâchalanâtha* who lived before Mallinâtha, in their commentaries on Mahâkâvyas

The present volume which contains the first two Kândas forms the first part of the Nânârthârnavasamkshepa The second part with Tryaksharakânda and the third, with the remaining three Kândas will be published in due course

Trivandrum T GANAPATI SÂSTRÎ

---

† "वज्र त्वस्त्री कुलिशशस्त्रयो. । मणिवेधे रत्नभेदे इति केशव.", vide his commentary on Raghuvamsa Sarga I Sloka 4

* "त्रिष्वन्यत्रोपयुक्तत इति केशवस्वामिवचनादुपयुक्तादन्यदभिदधानस्य शेषशब्दस्य त्रिशेष्यलिङ्गत्वमवसेयम्". Vide his commentary on Kumarasambhava called Prakasika Sarga 1, Sloka 16

निवेदना ।

नानार्थार्णवसंक्षेपो नामायं कश्चिन्निघण्टुग्रन्थः । अस्य संशोधनाधारतया षड् आदर्शाः कैरलीलिपयस्तालपत्रात्मका आसादिताः । यथा —

(क) कैलासपुरगोविन्दपिषारोटिसकाशादधिगतः ।

(ख) राजकीयग्रन्थशालास्थः कार्त्तिकीशब्दान्तः ।

(ग) राजकीयग्रन्थशालास्थः ।

(घ) काणिकुळं नीलकण्ठनम्पूरिसबन्धी यामशब्दान्तः ।

(ङ) एण्णक्काटुराजराजवर्मराजसकाशादधिगतः ।

(च) काणिकुळं नीलकण्ठनम्पूरिसम्बन्धी भूजम्बूशब्दमारभ्य ।

अत्र नानार्थानि सलिङ्गानि नामानि एकस्वरादीनि षट्स्वरपर्यन्तानि षड्भिः काण्डैः संगृहीतानि । प्रतिकाण्डं च स्त्रीलिङ्ग - पुंलिङ्ग - नपुंसकलिङ्ग - वाच्यलिङ्ग - नानालिङ्गभेदेन पञ्चाध्यायाः । अत्र जिज्ञासितस्य शब्दस्य सुखदर्शनार्थमकारादिक्रम आदिवर्णेष्वादृतः । **अमरकोशा**दिष्वनुपलब्धाः शब्दा अर्थाश्च बहुलमितोऽध्येतुं शक्याः ।

राजेन्द्रचोळसंज्ञाग्रहारवास्तव्यश्छन्दोगः **केशवस्वामी** चोळाधिपतेः **श्रीकुलोत्तुङ्गचोळ**सूनोः श्रीराजराजदेवस्य चोदनया ग्रन्थमेनं प्रणिनायेत्येतत्पूर्वपीठिकातोऽवगम्यते । अत एव **राजराज**सबन्धाद् **'राजराजीयम्'** इत्यप्यस्य ग्रन्थस्य संज्ञान्तरम् । चोळवंशचरितसंग्रहे* क्रैस्ताब्दस्य द्वादशशतके स्थित एकः **कुलोत्तुङ्गचोळः** कथितः, तत्पुत्र एको **राजराजश्च** । त्रयोदशशतकपूर्वार्धे स्थितोऽपरः **कुलोत्तुङ्गो** वर्णितः, तत्सूनुरपरश्च **राजराजः** । **राजराजयोरेनयोरन्यतर केशवस्वामिन** आश्रय इति कामं सम्भाव्यते ।

---

* अयं द्रमिलभाषाग्रन्थः टि. ए. गोपीनाथराय (एम्. ए.) महाशयेन अनन्तशयनराजकीयपुरातनवस्तुविचारकार्यालयाध्यक्षेण प्रणीय प्रकाशितः ।

इम **केशवस्वामिनं मल्लिनाथः**‡ स्वीयासु महाकाव्यव्याख्यासु प्रमाणयति, तथा **मल्लिनाथप्राचीनोऽरुणाचलनाथः**$ ।

एष **नानार्थार्णवस्य** प्रथमः सम्पुटः प्रथमकाण्डद्वयात्मक इदानीं प्रकाश्यते । द्वितीयस्त्र्यक्षरकाण्डात्मा तृतीयश्चावशिष्टकाण्डत्रयात्मा क्रमशः प्रकाशमेष्यत. ।

अनन्तशयनम्. त **गणपतिशास्त्री**.

---

‡ "वज्र त्वस्त्री कुलिशशस्त्रयो । मणिवेधे रत्नभेदे इति केशव" इति रघुवशप्रथमसर्गचतुर्थश्लोकव्याख्यायाम् ।

$ "त्रिष्वन्यत्रोपयुक्तत इति केशवस्वामिवचनादुपयुक्तादन्यदभिदधानस्य शेषशब्दस्य विशेष्यलिङ्गत्वमवसेयम्" इति कुमारसम्भवप्रथमसर्गषोडशश्लोकव्याख्यायाम ।

॥ श्रीः ॥

राजराजीयापरनामा

नानार्थार्णवसंक्षेपः

केशवस्वामिप्रणीतः ।

एकाक्षरकाण्डः ।

स्त्रीलिङ्गाध्यायः ।

श्रीकुलोत्तुङ्गचोलाख्यश्चोलेष्वासीन्महीपतिः ।
यः कलि भारताद् वर्षाद् बहिश्चक्रेऽतिदूरतः ॥ १ ॥

येन सर्वाणि वित्तानि सकलापि वसुन्धरा ।
कार्याण्यन्यान्यनादृत्य देवब्राह्मणसात्कृता ॥ २ ॥

तस्य सूनुरभूद् देवो राजराजो महीपतिः ।
अभूतपूर्वमहिमा सन्त्यक्तो राजचापलैः ॥ ३ ॥

यौवने वर्तमानोऽपि सूर्यवंशसमुद्भवान् ।
अत्यशेत स राजेन्द्रान् परिपक्वतया भृशम् ॥ ४ ॥

कर्णोऽसौ दानशौण्डानामग्रणीरिति विश्रुतः ।
स प्राह्ण एव विश्राण्य स्वापतेयमशेषतः ॥ ५ ॥

अहश्शेषं च रात्रिं च देयाभावादनिर्वृतः ।
तस्य तु श्रीनिवासस्य रात्रिन्दिवमविश्रमम् ॥ ६ ॥

---

१. 'ति' ख. पाठः.

पर्जन्यस्येव वर्षासु वस्तूनि बहु वर्षत ।
न किञ्चिदपचीयन्ते कोशाः प्रत्युत वर्धना. ॥ ७ ॥
धर्मस्येव समुच्छ्रायादधर्मस्य च निग्रहात् ।
मुखेन वृत्ते साधूनामसाधूना नियन्त्रणात् ॥ ८ ॥
अमुना राजराजेन कलि' कृतयुगीकृत ।
बहुना कि प्रजल्पेन महात्मानोऽपि तद्गुणान् ॥ ९ ॥
शसितु कवयोऽशक्ता कि पुनर्मादृशो जन. ।
महाग्रहारो राजेन्द्रचोलसञ्ज्ञो महात्मनाम् ॥ १० ॥
सर्वविद्यासमृद्धाना श्रीमतामृषितेजसाम् ।
निवासो विप्रवर्याणा चोले[1]ष्वासीत् प्रतिष्ठित ॥ ११ ॥
महामाहेश्वराणा यस्तारुण्येष्वेव यज्वनाम् ।
राज्ञा राजेन्द्रचोलेन स्वनाम्ना स्थापितः पुरा ॥ १२ ॥
राष्ट्रस्यास्य समृद्धस्य शिरोभूपणसन्तति ।
तत्राग्रहारे वास्तव्यो वत्सगोत्रसमुद्भव ॥ १३ ॥
सामवेदविदा मान्य. केशवस्वामिनामकः ।
श्रीराजराजदेवस्य सेवकोऽभूद् द्विजाग्रणीः ॥ १४ ॥
तं कदाचित् समामन्त्र्य सेवमान महीपतिः ।
चिराच्चिकीर्षित वस्तु स्पृत्वाज्ञापयदीदृशम् ॥ १५ ॥
आर्य! वत्ससुखार्याल कौतूहलमतीव मे ।
सलिङ्गेऽस्पष्टसाधूनां नाम्ना नानार्थवाचिनाम् ॥ १६ ॥
परम्परायां[2]स्त्वदृते न चान्यः शब्दवित्तमः ।
एकद्वित्रिचतु.पञ्चषट्स्वरैर्नामभिः क्रमात् ॥ १७ ॥
काण्डानि प्रतिकाण्ड च पञ्चाध्यायाः[3] क्रमाद् यथा ।
स्त्रीपुन्नपुसकैर्वाच्यलिङ्गैः सङ्कीर्णलिङ्गकैः[4] ॥ १८ ॥

---

१ 'वासकै.' ग. पाठ २ 'णा त्व' ख पाठ. ३. 'या यथाक्रमम्' ख. पाठः. ४. 'वर्गकै.' घ. पाठ .

अनेकार्थैरकारादिक्रमोपेतादिवर्णकैः ।
जिज्ञासितस्य शब्दस्य सुखदर्शनसिद्धये ॥ १९ ॥

इत्युक्तो राजराजेन शिरसादाय शासनम् ।
शास्त्रं कर्तुमुपाक्रंस्त राजराजोक्तवर्त्मना ॥ २० ॥

ओङ्कारममृतं ब्रह्म शिवमक्षरमव्ययम् ।
यमामनन्ति वेदेषु तं प्रपद्ये विनायकम् ॥ २१ ॥

यस्यार्धं वन्दे त्वां भव! हर! महिला विलासिनी स्तननमिता ।
शिरसि सरिद् वीचीभिर्भवहरमहिलाविलासिनीस्तननमिता ॥ २२ ॥

बहुष्वाचार्यवाक्येषु बहुशः पुनरुक्तितः ।
पुनरुक्तान् विहायार्थानन्यार्थेष्वभिधास्यते ॥ २३ ॥

एकद्वित्रिचतुःपञ्चषट्स्वरैर्नामभिः क्रमात् ।
षट् काण्डाः प्रतिकाण्डं च पञ्चाध्याया यथाक्रमात् ॥ २४ ॥

स्त्रीपुन्नपुंसकैर्वाच्यलिङ्गैः सङ्कीर्णलिङ्गकैः ।
अनेकार्थैरकारादिक्रमोपात्तादिवर्णकैः ॥ २५ ॥

अस्त्रीविषयजातीनां जातिमात्रे नृता स्मृता ।
अर्थे योनिमति स्त्रीत्वं पुंस्त्वं मेढ्रवति स्मरेत् ॥ २६ ॥

द्वे द्वयोरिति वा शब्दावस्मिन्नर्थेऽवधारयेत् ।
ये तु शब्दाः प्रवक्ष्यन्ते स्थावरान्तरवाचिनः ॥ २७ ॥

तेषां स्वफलपुष्पेषु प्रतीयात् क्लीबलिङ्गताम् ।
अस्यार्थस्य यदा क्वापि पुनरुक्तिर्भविष्यति ॥ २८ ॥

एतस्यैव प्रपञ्चस्य स्मरणा[1]येति मन्यताम् ।
स्त्रीपुन्नपुंसकानां ये शब्दाः स्युर्वाचकाः पृथक् ॥ २९ ॥

लिङ्गमाचक्ष्महे शब्दैस्तैरन्यत् परिभाष्यते ।
त्रि त्रिस्त्रिष्वित्यमी शब्दा वाच्यलिङ्गस्य वाचकाः ॥ ३० ॥

---

१. 'स्मा' ख पाठः

प्रयोक्ष्यन्ते त्रिलिङ्गस्य त्रयशब्दः प्रयोक्ष्यते ।
क्लीबे क्ली नविति त्वन्त पुनरन्तमथादि च ॥ ३१ ॥

अथोआदि च नेष्यन्ते पूर्वसम्बन्धभाक्तया ।
अस्त्रीत्यादिनिषेधेषु नृषण्डादीतरद्वयम् ॥ ३२ ॥

एव समीक्ष्य मेधावी लिङ्ग विद्यात् प्रयत्नत ।
नामज्ञानेऽप्यलिङ्गज्ञा नाद्रियन्ते हि वाग्मिभिः ॥ ३३ ॥

अन्त्याध्यायद्वये यत्रक्वचित् स्त्रीप्रत्ययोद्भवात् ।
शब्देषु वर्णवृद्धि स्यात् सन्महद्बृहदादिषु ॥ ३४ ॥

तान् पश्येत् प्रकृतेर्योग्ये स्थाने वृद्धाक्षरानपि ।
सतीमहत्यशुमतीश्रेयसीबृहतीमुखान् ॥ ३५ ॥

ग्रन्थप्रणयमिच्छूना विशेषात् काव्यकारिणाम् ।
उपन्यासितुमिच्छूना विदुषा परिषत्स्वपि ॥ ३६ ॥

राजगोष्ठीषु शब्दार्थलिङ्गयोर्मोहसशयात् ।
विदुषा कलहे प्राप्ते जिगीषूणां मनीषिणाम् ॥ ३७ ॥

आदरणीयमवश्य शास्त्रमिद सत्पथे विवि[1]त्सूनाम् ।
डिडयिषमाणानामिव पतत्रयुगल पतत्रीणाम् ॥ ३८ ॥

गरुडेनेव भोगीन्द्रः स्पर्धमान पराभवेत् ।
अवश्यमेत[2]द्विदुषा बहुज्ञोऽपि वदावदः ॥ ३९ ॥

विद्वद्भूयिष्ठदेशेषु [3]कैश्मीरादिषु तद्विदाम् ।
कृतीरदृष्ट्वा सकला स्वल्पक क्रियते मया ॥ ४० ॥

नामाम्बुधेरपर्यन्तात् स्वशक्त्या किञ्चिदाददे ।
प्रलयक्षुभिताम्भोधेरालीढे मशकः कियत् ॥ ४१ ॥

यदत्र मतिमान्द्येन स्खलित सभविष्यति ।
मनीषिणः क्षमन्ता तदेक एव हि सर्ववित् ॥ ४२ ॥

---

१ 'वृ' क ग घ पाठ २ 'व विदु' ख पाठ ३ 'का' क घ पाठ

द्वन्द्वपूर्वनिपातेषु भूयोभूय' क्वचित् क्वचित् ।
अन्यथाकरण दृष्ट पौरस्त्येषु निघण्टुषु ॥ ४३ ॥
तच्च वृत्तानुरोधेन कृत तैर्न प्रमादतः ।
ग्रन्थगौरवभीत्यैव तच्चास्माभिः कृत तथा ॥ ४४ ॥
अथ स्त्रिया बहुष्वापः सलिले छन्दसोरपि ।
शताक्षेरेऽष्टनवतिस्वरे ह्रीबेर एव च ॥ ४५ ॥
भूमेरधस्ताल्लोकेषु यत् त्विद जलवाचिनाम् ।
अतिदेशो वैजयन्त्या मुस्ते तन्न विरोचते ॥ ४६ ॥
आप इत्येवमाम्नात समाम्नाये स्वनामसु ।
तत्र सन्दिह्यतेऽप्शब्दो जसन्त किन्नु पठ्यते ॥ ४७ ॥
आपशब्दोऽथवा स्वन्त इति तस्यापि दृश्यते ।
ऋचि प्रयोगः स यथा 'मध्य आपस्य तिष्ठति'* ॥ ४८ ॥
तस्मादर्थतया व्योम नाप्शब्दस्येह[1] कीर्तितम् ।
ऊशब्दो रक्षणे तृप्तौ प्रीतावववगतौ गतौ ॥ ४९ ॥
वृद्धाववाप्तौ दीप्तौ च प्रवेशे श्रवणेच्छयो. ।
स्वाम्यसामर्थ्ययाच्ञासु क्रियाया भावहिसयो. ॥ ५० ॥
आलिङ्गने च दहनेऽप्यर्थेष्वेकान्नविंशतौ ।
अत्यन्तमप्रसिद्धत्वादेवमादि न वक्ष्यते ॥ ५१ ॥
ऊर्गन्नान्नरसोत्साहबलेषु स्याच्चतुर्ष्वपि ।
ऋशब्दस्त्वदितौ स्वर्गेऽप्यृग् वाण्या पद्यमात्रके ॥ ५२ ॥
क्ष्माशब्दो भुवि नद्या च गिर्शब्दो वाचि योषिति ।
ज्या भूमिमौर्व्योस्त्वग् गन्धद्रव्ये चर्मणि वल्कले ॥ ५३ ॥
त्विड् ज्वालादीप्तिशोभासु तृट् तु वाञ्छापिपासयोः ।
द्वार्द्वारोपाययोरुक्ता द्योशब्द' स्वर्गनाकयो' ॥ ५४ ॥

---

१ 'द्वा' घ पाठ २ 'ति' ख पाठ

---

* सामवेदे (उत्त प्रपा ८ सू १४ म ३)

धीस्तु कर्मणि बुद्धौ च धूस्तु यानमुखेऽङ्गुलौ ।
भारे विकृतगीतौ च गायत्राह्वयसामनि ॥ ५५ ॥
साम्ना द्रष्टृषु चैकेषु नौर्वार्कालेतरिष्वथ ।
पूर्देहे नगरे बुद्धौ भास्तु रश्मौ रुचावपि ॥ ५६ ॥
भूर्भूम्या स्थानमात्रे च सौराष्ट्र्या व्योमदेहयो. ।
मा पार्वत्या च लक्ष्म्या च निर्लिङ्गोऽसौ निवारणे ॥ ५७ ॥
मृन्मृत्तिकायां भैषज्यभेदे तुवरिकाह्वये ।
मृच्छब्दो जलवाच्यस्ति धान्तदान्तत्वसशयात् ॥ ५८ ॥
समाम्नायसमाम्नातो निरूप्यात्र निवेश्यताम् ।
रुक् प्रभाकान्तिवाञ्छासु रुक् तु स्याद् व्याधितोदयोः ॥ ५९ ॥
वाग् वाण्यां गौणवृत्त्या तु शब्दे वक्रे च[1] केचन ।
श्रीरिन्दिराया शोभाया स्यात् सपत्तिउवङ्गयो ॥ ६० ॥
प्रथमाया विभक्तौ च व्याचष्टे भगवानमूम्[3] ।
स्त्री प्रियङ्ग्वाह्वये वृक्षे वम्रीवनितयोरपि ॥ ६१ ॥
लग्नाच्च सप्तमे राशौ लिङ्गभेदे च शब्दगे ।
स्रुक् स्रुवे शोषणे गत्यामित्यध्याय. समाप्तवान् ॥ ६२ ॥

इत्येकाक्षरकाण्डे स्त्रीलिङ्गाध्याय ।

अथैकाक्षरकाण्डे पुल्लिङ्गाध्यायः ।

अथैकाक्षरपुल्लिङ्गा अकारो विष्णुवेधसो. ।
कण्ठस्थानस्वरे चाथ स्यादुकारो हरे हरौ ॥ १ ॥
ओष्ठस्थानस्वरे चाथ ग्लौर्वपुर्ग्लानिचन्द्रयो ।
आकाशे दिवसे च द्युः* पुमानात्मनि पौरुषे[2]$ ॥ २ ॥

---

१ 'च' ख पाठ २ 'तु' ख पाठ ३ 'मु' क घ पाठ

---

* 'द्यु क्लीबमह्नि गगने च' इति तु मेदिनी । 'आकाशे दिवसे च द्यु' (पु २७० श्लो. ६०) इति वैजयन्ती । $ 'पूरुषे' इति स्यात् ।

मास्तु मासे निशानाथे पुमध्याय· समाप्तवान् ॥ २१ ॥

इत्येकाक्षरकाण्डे पुल्लिङ्गाध्याय ।

अथैकाक्षरकाण्डे नपुंसकलिङ्गाध्यायः ।

अथ क्लीबे खमाकाशे स्वर्गे छिद्रे गृहेऽअके ।
नक्षत्रेन्द्रिययोर्ब्रह्मण्यथ हृच्चित्तवक्षसो ॥ १ ॥

इत्येकाक्षरकाण्डे नपुंसकलिङ्गाध्याय ।

अथैकाक्षरकाण्डे वाच्यलिङ्गाध्यायः ।

अथाभिधेयलिङ्गे स्तो द्वे एवैकाक्षरे[1] मते ।
किं प्रश्नाक्षेपकुत्सानां[2] वितर्कस्य च गोचरे ॥ १ ॥
युङ् सहाये द्वितीयादिसमसङ्ख्ये[3] च वस्तुनि ॥ १½ ॥

इत्यकाक्षरकाण्डे वाच्यलिङ्गाध्याय ।

अथैकाक्षरकाण्डे नानालिङ्गाध्यायः ।

इडीद् च त्रिषु नाथे स्त्री मेदिन्या कस्तु ना नगे ।
अर्कानिलविरिञ्चात्मशब्दबुद्धिमनस्स्वपि ॥ १ ॥
अजयस्तु शरीरेऽपि पुस्येवैनमभाषत ।
[4]कं नाम्न्यप्सु सुखे मूर्ध्नि गूर्ना यत्ने गुदे स्त्रियाम् ॥ २ ॥
गौर्नादित्ये बलीवर्दे क्रतुभेदर्षिभेदयोः ।
स्त्री तु स्याद् दिशि भारत्यां भूमौ च सुरभावपि ॥ ३ ॥

---

१ 'रेष्विमे' क ग घ पाठ २ 'या' क घ पाठ ३ 'ङ्ख्यादिव' ख. पाठः, 'ङ्ख्येयव' ग पाठ· ४ 'क्ली' क ग घ पाठ. ५. 'मु' ख पाठः.

नृस्त्रियोः स्वर्गवज्राम्बुरश्मिदृग्बाणलोमसु ।
अश्वाना प्रग्रहेऽप्येष* यत्साधारणनामसु ॥ ४ ॥

प्रग्रहस्य मरीचेश्च समाम्नायेऽमुमामनत् ।
धनुर्गुणे सुषुम्णाख्यरश्मिभेदे च भास्वतः ॥ ५ ॥

द्वयोस्त्वश्वे तथा ह्याह स्कन्दस्वाम्यृक्षु भूरिश ।
माधवाचार्यसूरिश्च §को अद्येत्यृचि भाषते ॥ ६ ॥

समाम्नाये समाम्नात. स्तोत्रनामसु स त्रिषु ।
विकारयोर्लक्षणया दुग्धामिषवचर्मणोः ॥ ७ ॥

चर्मणो गोविकारस्य विकारे श्लेष्मसञ्ज्ञके ।
नृस्त्रियोरविशेषेण कश्चिदेन समामनत् ॥ ८ ॥

अथ **चित्** स्यात् स्त्रिया ज्ञाने ज्ञातरि त्वेष भेद्यवत् ।
अथ**च्छिच्छेदने** स्त्री स्याच्छेत्तरि त्वेष भेद्यवत् ॥ ९ ॥

आत्मचान्द्रमसायन्यो$र्ना **ज्ञो** ज्ञातरि तु त्रिषु ।
जूर्जवे स्त्री राक्षसे द्वे त्वशब्दोऽर्थे पुमास्त्रि तु ॥ १० ॥

एकार्थे युष्मदर्थे च **ते**शब्द. क्रीडने स्त्रियाम् ।
क्रीडके त्रिषु सूर्ये तु **दि**वित्येष ध्वनिः पुमान् ॥ ११ ॥

स्त्री खे स्वर्गे च **दृक्** तु स्त्री ज्ञानदर्शनबुद्धिषु ।
नेत्रे च त्रिषु तु द्रष्टृज्ञात्रो‡र्नृ द्वे हरे हये ॥ १२ ॥

यदा त्वस्य स्त्रिया वृत्तिस्तदा नारीति दृश्यताम् ।
दिग्देशकालविषये पूर्वेऽर्वाचि च भेद्यवत् ॥ १३ ॥

प्राग्भवे **प्राङ्** मुखे चैव प्राची तु स्त्री हरेर्दिशि ।
प्रथमापञ्चमीसप्तम्यर्थेष्वव्यय एव वा ॥ १४ ॥

---

* अजय. । § 'को अद्य युङ्क्ते धुरि गा ऋतस्य' (अष्ट १ अध्या. ६ वर्ग. ८) इत्यस्यामृचि । $ चन्द्रम शब्दस्तिकादि । ‡ अविभक्तिको निर्देशः ।

सर्वेषु पूर्वोक्तार्थेष्वित्येव प्राक्छब्द ईरित ।
मेषादिराशौ नक्षत्रे वैयाकरणसञ्ज्ञिनि ॥ १५ ॥
क्लीब **भं** भा तु भासि स्त्री भोजराजेन सस्कृता ।
राट् स्त्री छन्दोविशेषे स्याद् द्वाविंशत्यक्षरेऽथ ना ॥ १६ ॥
पार्थिवे क्रतुभेदे च रैशब्दो धनरुक्मयो ।
नृस्त्रियोर्नाम्बुदेऽथ द्वे **विः** खगे त्रिषु गन्तरि ॥ १७ ॥
परमात्मनि नाथ स्त्री **विद्** ज्ञाने ज्ञातरि त्रिषु ।
ना रौहिणेये **विद्** तु स्त्रीशण्डयोर्गूढवाचि(नि[१]नी) ॥ १८ ॥
अङ्गुल्या स्त्री समाम्नाये समाम्नाताज(ने[१] ये)न च ।
द्वयोर्मनुष्ये वैश्ये च **स्वं** त्वात्मात्मीययोस्त्रिषु ॥ १९ ॥
धने तु नप् पुमान् ज्ञातौ तकारान्त तु **सत्** त्रिषु ।
सत्ये साधौ विद्यमाने प्रशस्तेऽभ्यर्हिते बुध ॥ २० ॥
शोभने च सती तु स्त्री तुवरीसञ्ज्ञभेषजे ।
लक्ष्मीपतिव्रताशैलतनयासु चतुर्ष्वथ ॥ २१ ॥
शब्देऽपि कश्चित् सच्छब्दस्तस्य लिङ्ग विचार्यताम् ।
सज्जनस्त्वेनमाम्नासीन्नक्षत्रे तन्नपुमकम् ॥ २२ ॥
परब्रह्मणि नीरे च वय ब्रूमो नपुसकम् ।
सेशब्द· सेवने स्त्री स्यात् सेवके वाच्यलिङ्गक ॥ २३ ॥

इत्येकाक्षरकाण्डे नानालिङ्गाध्याय ।

एकाक्षरकाण्डः समाप्तः ।

---

१ नप्' ग घ पाठ   २ न्तस्तु स' क ग घ पाठ

अथ द्व्यक्षरकाण्डः ।

स्त्रीलिङ्गाध्यायः ।

अथ स्त्रियां नवाम्बा स्तु गर्वा संज्ञा क्षुमाह्वये ।
धान्ये च त्रैहिद्राया न(?)र्मृत्स्नाम्यभेषजे ॥ १ ॥
मान्तु गवि पेपण्य पान्या चाथ योषित ।
पितृष्वसुर्बुक्षेऽथाम्बा स्याज्ज्येष्ठस्वसरि मातरि ॥ २ ॥
चाचा मध्यमिकाना स्यात् सप्तानानेकवाचि च ।
अर्चा पूजाप्रतिमयोरस्त्रा श्वश्र्वा च मातरि ॥ ३ ॥
नाट्योक्तविषये ज्येष्ठभगिन्यामिति केचन ।
नाट्योक्ताविव वृद्धाया वेश्यायामिति सज्जन ॥ ४ ॥
अम्बा नद्यां ... गगेऽप्यम्बा तु व्योमतोययो ।
आश्रिस्तु ... गयानष्ठी तु स्यात् फलास्थनि ॥ ५ ॥
जानुकूर्परसन्धौ स्यादन्दूस्तु गजशृङ्खले ।
पादभूषणभेदे च स्यादास्था त्ववलम्बने ॥ ६ ॥
प्रतिज्ञायत्नतात्पर्यगोष्ठ्यां तु स्यादथापरे ।
आहा कण्ठे कथाया चेत्याहुराहा तु नामनि ॥ ७ ॥
कण्ठे चेत्यपरेऽथाजिरुत्कृष्टा लिङ्गभेदत ।
आशीः प्रत्ययितत्वे स्याल्लाभसम्बन्धयोरपि ॥ ८ ॥
आलिमर्थत्रये विद्यात् सेतौ सख्या तथैव च ।
आवलावप्यथालूः स्याद् योनिव्याधौ वनस्पतौ ॥ ९ ॥
टिट्टिभाख्यखगे चावृत् पुनर्यागादिकर्मणाम् ।
कल्पे च परिपाट्या च साम्नो गायत्रसञ्ज्ञिनः ॥ १० ॥
द्वितीयपादगीत्या च तृतीयार्चिकपर्वणो. ।
आवृत्तावपि चाथाशीर्हिताशसाहिदष्ट्रयो. ॥ ११ ॥

---

१ 'क' ख पाठ

---

* उत्कर्षश्च नानालिङ्गाध्याये वोध्य ।

अपीच्छायामिरा तु स्यात् सुरायां सलिले दिवि ।
दैत्यान्ने न क्षितौ वाचि स्यादिला तु गवि क्षितौ ॥ १२ ॥
दिवि वाच्यार्ध्यनाड्योश्च देवताबुधभार्ययोः ।
इज्या तु यागे पूजायां जनन्यामपि सज्जने ॥ १३ ॥
इष्टिर्यागेच्छयोरीषा रथसीरादिदण्डके ।
प्रमाणभेदे भगवानष्टाशीतिशताङ्गुले ॥ १४ ॥
ईहा तु वाञ्छोद्यमयोरीतिर्डिम्बप्रवासयोः ।
उमा कीर्त्यामतस्या च गिरिजायां श्रियामपि ॥ १५ ॥
ऊतिस्तु रक्षणे स्यूतौ चेत्येके तत्तु नो तथा ।
वयं तु ब्रूम ऊशब्दकथितैकोनविंशतौ ॥ १६ ॥
अर्थेषु स्यात् तथा स्यूतौ चेत्ययो ऋद्धिरोषधौ ।
ऋद्धिरित्येव विख्याता या वृद्धिरिति चाप्यसौ ॥ १७ ॥
तस्यामपि विभूतौ च कक्ष्या साम्यवरत्रयोः ।
कच्छाख्यगुह्यवस्त्रे च काञ्च्यां गेहप्रकोष्ठके ॥ १८ ॥
पार्श्वाद्यङ्गसमुद्भूतरोगभेदेऽङ्गुलावपि ।
कथाख्यानाह्वयग्रन्थविशेषे कथनेऽपि च ॥ १९ ॥
कन्था ग्रामे च भित्तौ च बहुचीरकृताम्बरे ।
कन्या तु षष्ठराशौ स्यात् प्रियङ्ग्वाख्यमहीरुहे ॥ २० ॥
कुमार्यां शारिबायां च तरणीसञ्ज्ञगुल्मके ।
कर्षी हाटकपुत्र्यां स्यादपि शालापलालयोः ॥ २१ ॥
कम्बूस्तु कुरुविन्दे स्याद् भूषणे च त्सरावपि ।
ककुबुष्णिग्विशेषे स्याद् भूभृतः शिखरे दिशि ॥ २२ ॥
वाचि चैकोनपञ्चाशद्रात्रे सत्रे तु भूमनि ।
कान्तिः शोभेच्छयोः काञ्ची मेखलापुरभेदयोः ॥ २३ ॥

१ 'ते' क घ पाठः २ कोन' क ग घ पाठः ३ 'त्र' रा पाठः ४ 'च' क घ पाठः

क्षिया क्षये तथाचारातिक्रमेऽथ **क्षितिर्भुवि** ।
मनुष्ये क्षयणे गेहे वासकर्मण्यथो **क्रिविः** ॥ २४ ॥
कालगोत्रविशेषेऽपि क्रोष्टुजात्यन्तरेऽल्पके ।
क्रीडा नर्मणि लीलायामपि **क्रैणिस्तु** विक्रये ॥ २५ ॥
परिग्रहे च क्षेत्रादे फलभोगाय तन्वते ।
दत्त्वा किञ्चित् कियन्ताञ्चित् काल **कोटिस्तु** वक्ष्यते ॥ २६ ॥
चापाग्रे चाग्रमात्रेऽश्रौ प्रकर्षे शकले तथा ।
सङ्ख्याविशेषे लक्षाणा शते **क्षोणी** पुनर्भुवि ॥ २७ ॥
मौञ्ज्या च मेखलाया स्यात् क्षोणी इति तु रोदसो ।
खट्वा पर्यङ्क आचार्यासने त्वन्ये वदन्ति ताम् ॥ २८ ॥
आयुर्वेदप्रसिद्धे च व्रणबन्धनयन्त्रके ।
खर्जूर्विद्युति कण्ड्वा च **गतिर्नाडीव्रणे** पथि ॥ २९ ॥
उपाये च दशाया च यिशब्दे सामगीतिगे ।
गन्तव्ये पुण्यपापाभ्या प्रस्थाने शरणेऽपि च ॥ ३० ॥
प्राग्व्र्यादिप्रभृतिषु क्रियायुक्तेषु चेष्यते ।
गाथा तु वाण्यामार्याया पिङ्गलानुक्तनामसु ॥ ३१ ॥
वृत्तेष्वनुष्टुबाद्येषु यानि वृत्तानि पञ्चसु ।
पादैश्चतुर्भि षड्भिर्वा तेष्वप्यृषिकृतेष्वसौ ॥ ३२ ॥
गुप्ति क्षितिव्युदासे स्यात् काराया गोपनेऽपि च ।
गृष्टिः सकृत्प्रसूताया गवि काश्मर्यपादपे ॥ ३३ ॥
विष्वक्सेनप्रियासञ्ज्ञस्थावरे चाप्यथो **घृणा** ।
जुगुप्साया दयाया च **चारिस्तु** मुखसभवे ॥ ३४ ॥
रोगभेदे पशूना च लक्षणीयेऽथ मूर्धनि ।
चूडा शिखावलभ्योश्च **चूलिस्तु** धनुषोऽटनौ ॥ ३५ ॥

---

१ क्षये च' क घ पाठ २ 'य' क घ पाठ ३ 'तिके' क घ पाठ, 'तक' ग पाठ ४ 'शा' क घ पाठ ५ 'च' ख, 'य' ग, 'प' ङ, पाठ, ६ ङ' क ख घ पाठ

पिटके चेति विद्वांस. केचिदाचक्षतेतमाम् ।
छविश्चर्मणि शोभाया दीप्तौ यज्वाद्विजन्मनाम् ॥ ३६ ॥

वेद्यामास्तरणे चाथ**च्छाया**नातपशोभयो. ।
सूर्यपत्न्यन्तरे गेहे स्यात् पङ्क्तिप्रतिविम्बयो ॥ ३७ ॥

जातिः समूहे मालत्या सामान्ये जन्मगोत्रयो ।
ब्राह्मणादिषु वर्णेषु वेदार्थे सर्वजन्तुषु ॥ ३८ ॥

स्वभावे प्रभवे छन्दोभेदेष्वार्यादिकेष्वपि ।
ज्यानिस्तु हानौ बुद्धौ च रोगे **जिह्वा** तु वाचि च ॥ ३९ ॥

ज्वालाया रसने चाथ मञ्जिष्ठासज्ञभेषजे ।
जिङ्गी दीर्घफलाया च कोशातक्यामथो **जुहूः** ॥ ४० ॥

स्रुग्वशेषे पुरोडाशेऽप्यथ **ज्योत्स्ना** शशिद्युतौ ।
ज्योतिष्मद्रजनौ चाथ **झिल्ली** चीर्याख्यकीटके ॥ ४१ ॥

अपि दग्धौदनेऽथ स्यात् **तन्द्रा** निद्राप्रमीलयो ।
तन्द्रिस्तु सुप्तावालस्ये **तन्त्री**र्वीणादिनो गुणे ॥ ४२ ॥

रज्जौ सिरायामालस्ये गुडूच्यामिति पञ्चसु ।
तण्डूर्द्रोणिप्लवे दर्व्या **ताडि**राभरणान्तरे ॥ ४३ ॥

तरुभेदेऽप्यथ **तुला** सादृश्योन्मानदण्डयो ।
स्तम्भपीठे पलशते तथा राशौ च सप्तमे ॥ ४४ ॥

तुण्डीरास्ये शूननाभौ **त्रुटिः** सशयलेशयो ।
सूक्ष्मैलायामर्धमात्राकालेऽपीत्यपरेऽपठन् ॥ ४५ ॥

तूलिः शय्यान्तरे चित्रकूर्चिकाया च सा पुन ।
इच्छापिपासयो**स्तृष्णा तृप्ति**स्तु सुखतोययो ॥ ४६ ॥

---

१ 'ष्ट' ख ग पाठ २ 'स' ख ग पाठ ३ 'त्र' क घ पाठ

सौहित्ये चाप्यथ **त्रेता** गार्हपत्यादिकत्रये ।
द्वितीये च युगेऽथ स्याद् **दीक्षा** यजनपूजयो. ॥ ४७ ॥
व्रतादेशे च नियमे मौण्ड्ये चोपनयेऽपि च ।
दृष्टिशब्दोऽक्षिण बुद्धौ च ज्ञाने दर्शे **दृषत्** पुन ॥ ४८ ॥
पेषण्यामश्ममात्रे च **दृग्भू**स्तु तरुसर्पयो ।
बिले च द्रोहकजनै[1] कृतेऽथो नीलिकाह्वये ॥ ४९ ॥
दोला स्यादोषधिस्तम्बे प्रेङ्खे चाथोत्तमास्त्रियाम् ।
धनूर्धनुर्गुणे चान्ये धनुष्यपि पठन्ति ताम् ॥ ५० ॥
धारा प्रवाहे नद्यादे सैन्याग्रे द्रवसन्ततौ ।
वाचि शस्त्रमुखेऽश्वाना गतिष्वास्कन्दितादिषु ॥ ५१ ॥
धाना भ्रष्टयवे चापि फलबीजे च भूरुहाम् ।
ध्राजिः पिटकजातौ स्याद् वात्यायामपि केचन ॥ ५२ ॥
धीता बुद्धौ सुताया च कन्यायामिति कश्चन ।
धीतिः स्यादङ्गुलौ पानेऽप्याधारे च व्यवस्थितौ ॥ ५३ ॥
धृतिर्धारणसन्तोषधैर्यशौर्येषु सौख्यके ।
द्वासप्तत्यक्षरच्छन्दोविशेषे पिङ्गलोऽन्वशात् ॥ ५४ ॥
नानाशब्दस्तु भारत्या जनन्या दुहितर्यपि ।
नासा तु नासिकाया स्याद् गृहद्वारोर्ध्वदारुणि ॥ ५५ ॥
नाडिस्त्वर्धमुहूर्ते स्यान्नालव्रणविशेषयो ।
सच्छिद्रदीर्घद्रव्ये च मिगया चेति पञ्चसु ॥ ५६ ॥
नालिर्नाडीव्रणे नाले धमन्यर्धमुहूर्तयो ।
आयते सुषिरद्रव्ये तेष्वेवार्थेषु पञ्चसु ॥ ५७ ॥
नान्दिः कल्याणवृद्धौ स्यान्नाट्यारम्भार्चनान्तरे ।
निष्ठोत्कर्षेऽप्यवस्थाया नाशेऽन्ते व्रतयाच्ञयो ॥ ५८ ॥

---

१ 'ने' क घ पाठ

स्यान्निर्वहणनिष्पत्त्योः परमायां गतौ तथा ।
क्लेशे च क्तक्तवत्वोश्चेत्यर्थेषु द्वादशस्वसौ ॥ ५९ ॥

निशा रात्रौ हरिद्रायां **निन्दा** कुत्सापवादयोः ।
निधा निधाने पाश्यायां पाश्या पाशकदम्बकम् ॥ ६० ॥

नीवी स्यात् कवचे वस्त्रे वणिङ्मूलधने तथा ।
स्त्रीकटीवसनग्रन्थौ **नृभुः** प्रतिकृतौ प्लवे ॥ ६१ ॥

कश्चिद् दीर्घक्रिमावाह **नेमि*स्तु** तिमिशद्रुमे ।
चक्रप्रान्ते भित्तिमूले कूपे तन्मुखबन्धने ॥ ६२ ॥

पीनाहसञ्ज्ञ इत्येके परिच्छेदेऽपि कश्चन ।
वज्रेऽप्याह समाम्नाय **प्रभा** त्वर्चिषि भासि च ॥ ६३ ॥

सूर्यपत्नीविशेषेऽथ **प्रजा** सूनौ जनेऽप्यथ ।
पल्लिः कुटीरेऽल्पग्राम आश्रमे व्याधमन्दिरे ॥ ६४ ॥

प्राणिभेदे च मुसलीसञ्ज्ञेऽथो **पङ्क्तिरा**वलौ ।
चत्वारिंशत्स्वराद्येषु छन्दोभेदेषु सा तथा ॥ ६५ ॥

एकत्वे दशसङ्ख्यायां तत्सङ्ख्येषु च वस्तुषु ।
दशकस्य यदा द्वित्वत्रित्वे तत्तद्वचस्तदा ॥ ६६ ॥

पक्तिस्तु गौरवे पाकेऽथाश्वायां मातरि **प्रसूः** ।
पारिः स्रणिगुणे घण्ट्यां **पालिश्चिहा**श्रिपङ्क्तिषु ॥ ६७ ॥

सेतौ कर्णलतायां च प्रदेशे च त्सरुच्छदे ।
जातश्मश्रुस्त्रियां क्षेत्रे वप्रेऽथ **प्राप्ति**वागियम् ॥ ६८ ॥

उदयेऽधिगमे चाथ **पादुं** केचित् प्रचक्षते ।
पादुकोपानहोः स्यादित्येव शब्दविशारदाः ॥ ६९ ॥

---

* 'चित्रकृत् तिमिशो नेमी' (पु ४८ श्लो ८६) इति वैजयन्ती। 'नेमिर्ना तिनिशद्रुमे' इति तु मेदिनी ।

पीडा कृपाशिरोमालाव्यथासु **प्रीति**वाक् पुन ।
प्रेम्णि हर्षेऽप्यथ **प्रेक्षा** प्रज्ञाया नृत्तदर्शने ॥ ७० ॥

पोला तु परिखाया च कवाटस्य च बन्धने ।
तालसञ्ज्ञेऽथ **पोटा** स्यात् स्त्रीपुंसाङ्कनपुंसके ॥ ७१ ॥

स्त्रिया च राज्यपालिन्या दास्या चाथ **बलि**ध्वनि ।
यांनौ वायौ च **भस्त्रा** तु वह्निध्मानदृतावपि ॥ ७२ ॥

भेदे सप्तदशस्तोमविच्युतेरिषुधावपि ।
भक्तिर्भागे सेव्यमाने लक्षणाया च सेवने ॥ ७३ ॥

भङ्गिर्भङ्गेऽप्याकृतौ च विच्छित्तौ चाथ भाषणे ।
भाषा लौकिकवाक्ये चाभियोगवचने गिरि ॥ ७४ ॥

भिक्षा तु भिक्षितद्रव्ये देयान्ने ग्रासमात्रके ।
भृतियाचनसेवासु **भित्तिं** त्वजय आमनत् ॥ ७५ ॥

कुड्यप्रदेशयो स्यात् तु **भूमिः** क्ष्मास्थानमात्रयो ।
भूतिर्भस्मनि सम्पत्तावुत्पत्तौ भरुटेऽपि च ॥ ७६ ॥

भृतिस्तु धारणे पोषे भृतकादेश्च वेतने ।
मतिर्बुद्धीच्छयो**र्माठि**स्तरुपत्रसिरास्वपि ॥ ७७ ॥

कवचे चाथ **मारिः** स्यान्मसूरीसञ्ज्ञके गदे ।
सर्वलोकतते मृत्यौ तथा स्याद् देवतान्तरे ॥ ७८ ॥

अथो **मिसिः** स्यान्मिश्रेयासमाख्ये भेषजान्तरे ।
शतपुष्पासमाख्ये च वर्तते भेषजान्तरे ॥ ७९ ॥

मुक्तिः स्वर्गेऽपवर्गे च **मूर्तिः** काठिन्यकाययो. ।
काकप्रतिमयोश्चाथ सङ्कल्पे वाचि **मेनि**वाक् ॥ ८० ॥

---

१ 'तु' क घ पाठ २ 'वा' क. घ पाठ

---

* 'पत्रमध्यसिरा माठि' (पु. ४६. श्लो. १८), 'माठि स्त्री जागरा वक्षश्छद सन्नाहक-ङ्कटौ ।' (पु ११६ श्लो १७३) इति वैजयन्ती ।

यात्रा तु वर्तने गत्यामथ **याच्ञानुवर्तने** ।
प्रार्थनेऽप्यथ **युक्तिः** स्यादुपपत्तौ च योजने ॥ ८१ ॥

समाधावथ **रक्षा** स्याल्लाक्षारक्षणभस्मसु ।
रतिः कन्दर्पभार्यायां सुरतोत्कण्ठयोरपि ॥ ८२ ॥

रागेऽपि परमप्रीतौ **रज्जुस्तु** स्याद् वराटके ।
अष्टहस्तप्रमाणे च **रास्ना** तु सुवहाह्वये ॥ ८३ ॥

भेषजे चापि धेनौ च **राठा** सुह्मेषु नीवृति ।
शोभायां चाथ **राजिः** स्यात् क्षेत्रेऽर्धे रसनस्य च ॥ ८४ ॥

पङ्क्तौ च राजसर्पे च लेखायां च करादिषु ।
रीतिर्दग्धसुवर्णादिमले स्थित्यारकूटयोः ॥ ८५ ॥

प्रचारे स्रवणे पङ्क्तौ स्वभावेऽन्ये तु पित्तले ।
रुजा भङ्गजरामृत्युरोगेष्वथ **रुचिः** श्रियाम् ॥ ८६ ॥

अभिष्वङ्गेऽभिलाषेऽशौ दीप्तौ स्याद् देवतान्तरे ।
शोभायां तिन्त्रिणीकायां फले वृक्षान्लसञ्ज्ञके ॥ ८७ ॥

रेखा तु कृत्रिमे मार्गे हस्तपादतलादिषु ।
निरन्तरालपङ्क्तौ च वदन्ति विदितागमाः ॥ ८८ ॥

रेटिर्वह्नेश्च रटिते सयतोत्कटवाचि च ।
तिन्त्रिटीके स्पृहायां च तथा कान्त्यर्चिषोरपि ॥ ८९ ॥

लता तु वल्ल्यां शाखायां प्रियङ्गुस्पृक्कयोरपि ।
लताबृहत्यामपि च ज्योतिष्मत्यतिमुक्तयोः ॥ ९० ॥

शारिबायामपि प्राह कश्चित् तन्न विरोचते ।
लङ्का तु तरुशाखायां रावणस्य च पत्तने ॥ ९१ ॥

लक्ष्मीः श्रीभूतिशोभासु वृद्धिसञ्ज्ञे च भेषजे ।
ऋद्धिसञ्ज्ञे च कस्याञ्चिद् विष्णोर्नवसु शक्तिषु ॥ ९२ ॥

---

१ 'ष' ख. ग पाठ २ 'न्तृ' क ख पाठ ३ 'न्तृ' क पाठ. ४. 'व्रतत्या शा' ख. पाठ.

लवङ्गे चाथ **लीला** स्याद् विलासक्रीडयोरपि ।
लूता पिपीलिकाया स्यादूर्णनाभेऽप्यथो **वपा** ॥ ९३ ॥
रन्ध्रे मेदसि च **व्रज्या** वर्गे पर्यटने गतौ ।
वलिर्जठररेखाया जराप्रशिथिलत्वचि ॥ ९४ ॥
ऊर्मौ च गृहदारौ च **वधूः** स्त्रीमात्रभार्ययोः ।
नवोढयोषास्नुषयो. भार्याया पूर्वजस्य च ॥ ९५ ॥
स्पृक्कानद्योश्च **विद्या** तु शास्त्रविज्ञानयोरपि ।
शैवागमप्रसिद्धेषु तत्त्वभेदेषु केषुचित् ॥ ९६ ॥
मन्त्रेषु चाप्यथासत्या विहगे च **विहा**ध्वनिम् ।
धनञ्जयो जगादाथ **विद्युत्** स्यात् क्षणरोचिषि ॥ ९७ ॥
मनश्शिलाया **वीथी** तु गृहाङ्गे पङ्क्तिमार्गयोः ।
रूपकाणा तथैकस्मिन् **वीरुत्** तु स्थावरान्तरे ॥ ९८ ॥
गुल्माख्येऽपि प्रतानिन्या लताया **वृत्तिवाक्** पुन. ।
कृत्यादौ वर्तनेऽप्यारभट्यादिचतसृष्वपि ॥ ९९ ॥
शब्दोच्चारणधर्मेषु द्रुतमध्यादिषु त्रिषु ।
ऋक्पादस्याप्युपान्तेऽप्यप्रतिबन्धप्रवर्तने ॥ १०० ॥
व्याख्याने ग्रन्थभेदे च सामगीतिगुणान्तरे ।
सम्भक्तौ[1] चापरे त्वाहुर्मरणेऽपि विचक्षणाः ॥ १०१ ॥
वृद्धिस्त्वादेक्षु वृद्धाख्यभेषजे वर्धने सुखे ।
ऋणातिरिक्तदातव्ये प्रयोक्त्रे पुत्रजन्मनि ॥ १०२ ॥
मुष्कवृद्ध्यात्मके वध्मसञ्ज्ञे रोगान्तरेऽपि च ।
वेणिर्व्याधौ केशबन्धे जनन्या च सरित्यपि ॥ १०३ ॥
शङ्का वितर्कभययो. **शंसा** तूक्तौ स्तुतावपि ।
इच्छाया चाजयः प्राह तदसत् स्मर्यते यतः ॥ १०४ ॥

---

१ 'स्पत्तौ' ख पाठ.

आङ्पूर्वस्यैव शब्दज्ञैः शसेरिच्छार्थवाचिता ।
श्रद्धा स्पृहायामास्तिक्ये मन्यन्ते तु विशेषतः ॥ १०५ ॥
गर्भिण्या अपि वाञ्छायां **श्वश्रूः** श्वशुरयोषिति ।
पितृष्वसार त्वस्यार्थं व्याचष्टे शाकटायनः ॥ १०६ ॥
शरत् सवत्सरे मेघात्यये **शान्तिस्तु** मङ्गले ।
चिकित्साया शमे चाथ **शिबिर्निष्पावनामनि** ॥ १०७ ॥
वल्ल्यां शम्या तथा **शीर्णिस्त्वङ्गे** विशरणे रुजि ।
शुण्डा सलीलहस्तिन्यां मदिराहस्तिहस्तयोः ॥ १०८ ॥
श्रुतिस्तु वेदे श्रवणक्रियाया श्रोत्र एव च ।
गीतिधर्मविशेषे च शब्दे चाप्यभिधायके ॥ १०९ ॥
श्रोणिः कट्यामुपस्थेऽथ **संस्था** स्यादाकृतौ मृतौ ।
व्यवस्थाया समाप्तौ च प्रणिधावपि केचन ॥ ११० ॥
संज्ञाभिधाने सङ्केते हस्ताद्यैरर्थसूचने ।
सूर्यभार्यान्तरे बुद्धौ चेतनायां च तत्र च ॥ १११ ॥
उपांशु यच्च[1] क्रियते स्वेष्वनीकेषु विग्रहे ।
सन्धावधौ प्रतिज्ञायां सन्ध्यासन्धानकर्मणो ॥ ११२ ॥
स्वसृशब्दः समाम्नातो भगिन्यामङ्गुलावपि ।
सरिन्नद्या तथा छन्दोभेदे द्वासप्ततिस्वरे ॥ ११३ ॥
संयद् युद्धेऽग्निचित्याया द्वादशस्विष्टकासु च ।
संसत् सदसि सत्राख्यक्रतूनां त्वपि[2] भूमनि ॥ ११४ ॥
चतुर्विंशतिरात्रे द्वे तयोः पूर्वत्र ससदः ।
संविद् युद्धे प्रतिज्ञाया सङ्केताचारनामसु ॥ ११५ ॥
सभाषणे क्रियाकारे ज्ञानतोषणयोरपि ।
संपद् भूतौ गुणोत्कर्षे **स्वाहा**ग्नेय्या च वाचि च ॥ ११६ ॥

---

१ 'त्र' क ख ङ. पाठ   २ 'चाथ भू' क ग घ पाठः

अव्यय तु हविर्दाने सातिर्दानावसानयोः ।
वेदनाया च तीव्रायामथ स्थितिरिति ध्वनि' ॥ ११७ ॥
व्यवस्थायामवस्थाया क्रियायामपि तिष्ठते' ।
सिद्धिस्त्वृद्ध्याख्यवृद्ध्याख्यभेषजाद्वितये गतौ ॥ ११८ ॥
सराद्धावथ सीता स्यात् पृथिव्या हलपद्धतौ ।
सस्ये हरितसस्येऽन्ये सस्यभूमावितीरितर' ॥ ११९ ॥
सुमेरुशिरस' प्राग्दिग्गतगङ्गान्तरेऽपि च ।
जानक्यामथ सीमा स्यादवधौ भूमिकूलयो. ॥ १२० ॥
क्षेत्रव्यवस्थयोश्चेति डाबन्तार्था समीरिता' ।
मन्नन्तापि च सीमास्ति तस्याश्चार्था इमे मता ॥ १२१ ॥
अदन्तोऽप्यस्ति सीम. स नानालिङ्गेषु वक्ष्यते ।
ईक्ष्यास्तदर्थास्तत्राथ सुधा सौहित्यमूर्वयो. ॥ १२२ ॥
गङ्गेष्टिकाया कुड्यादिलेपद्रव्यान्तरेऽमृते ।
स्नुह्या स्थूणा तु गेहस्य स्तम्भे वातादिषु त्रिषु ॥ १२३ ॥
लोहप्रतिकृतौ तन्त्रधारिण्यामिति षट्स्वपि ।
रश्मिमेखलयो स्यूना सृष्टिस्त्यागस्वभावयो ॥ १२४ ॥
उत्पादने चाथ सृतिर्मार्गे च गमनेऽपि च ।
स्मृतिस्तु धर्मशास्त्रे स्यादुत्कण्ठाचिन्तयोरपि ॥ १२५ ॥
हिंसा चौर्यादिके घातेऽथो प्रस्तावविलासयो ।
अवज्ञाया च हेलाथ होरा लग्नार्धलग्नयो. ॥ १२६ ॥
अहोरात्रे च पूर्णोऽयमध्यायो द्व्यक्षरात्रिया ॥ १२६½ ॥

इति द्व्यक्षरकाण्ड स्त्रीलिङ्गा याय ।

---

१ 'रित' क ग पाठ

अथ द्व्यक्षरकाण्डे पुल्लिङ्गाध्यायः ।

अथ पुंसि विरिञ्चाख्या रुद्राक्षे स्युश्चतुर्मुखे ।
तस्मिन् पञ्चमुखे शम्भो कुमारस्य तु षण्मुखे ॥ १ ॥
गुग्गुलुल्लकुटजेष्विन्द्रस्याग्नेस्तु चित्रके ।
भल्लातकेऽप्यथार्कस्य भल्लातक्यर्कपर्णयो ॥ २ ॥
कर्पूरकाम्पिल्लकयोरिन्दोर्वज्रस्य हीरके ।
कुबेरस्य तु पर्याया वन्दाके* क्षीरवृक्षजे ॥ ३ ॥
मुस्तेऽभ्रकेऽम्बुदस्याथ शैलेये धरणीभृत ।
अर्थः फले धने शास्त्रे वस्तुमात्रे प्रयोजने ॥ ४ ॥
हृदये साधने मोक्षे कार्यैश्वर्यनिवृत्तिषु ।
वाच्ये हेतावभिप्राये याचने च हलायुध ॥ ५ ॥
अङ्क समीप उत्सङ्गे चिह्ने स्थानापराधयो ।
रूपकाणा विशेषे च नाटकादेश्च पर्वसु ॥ ६ ॥
उरस्यर्घस्तु पूजाया मूल्येऽप्यब्दस्तु वारिदे ।
वत्सरे मुस्तकेऽथाब्द (?)पुरोडाशर्षिभेदयो ॥ ७ ॥
वृक्षावयवभेदे च स्यादगो गिरिवृक्षयो ।
अश्वोऽश्वे भूधरेऽथाभ्रो (?)वायावात्मन्यथार्कवाक् ॥ ८ ॥
व्याधौ शशाङ्केऽप्यद्रिस्तु शैले सूर्ये द्रुमेऽम्बुदे ।
अङ्घ्रि पादपमूले च प्राणिना चरणेऽपि च ॥ ९ ॥
अन्धुरूधसि कूपेऽपि व्रणेऽक्षुस्त्वब्धियप्रयो ।
असुध्वनिस्तु प्रज्ञायामसवो भूम्नि जीविते ॥ १० ॥
अर्थुस्तु याचके कालेऽप्यश्मा पाषाणमेघयो ।
आधिर्मानसपीडायामधिष्ठाने तथैव च ॥ ११ ॥

---

* वृक्षोपरिजात लताविशेष । (? 'अथाब्दु इति पाठ स्यात् ।

व्यसने बन्धके चेति चतुर्ष्वर्थेषु कीर्तित. ।
आत्मार्कचन्द्रवाताग्निजीवेषु परमात्मनि ॥ १२ ॥
देहे यत्ने धृतौ कीर्तौ बुद्धौ मनसि च श्रुते ।
धर्मे स्वभावे पुत्रेऽर्थे परस्य प्रतियोगिनि ॥ १३ ॥
इन्द्र पुरन्दरे मूर्ध्नि सूर्येषु द्वादशस्वपि ।
विशेषत. स्यादेकस्मिन् परमात्मनि पादपे ॥ १४ ॥
अश्मन्तकाह्वये क्ष्वेडविशेषे इति षट्स्वयम् ।
पत्यौ च नामपूर्वोऽथो **ईष्मो** वायुवसन्तयो ॥ १५ ॥
उत्सो व्योम्न्यम्बुधौ कूपे जलाधारान्तरेऽपि च ।
ऊष्मा त्वौष्ण्यगुणे ग्रीष्मे बाष्पे शषसहेषु च ॥ १६ ॥
ऋषिर्वेदे वसिष्ठादौ चक्षुरादीन्द्रियेषु च ।
ज्ञानवृद्धे क्षपणकेऽप्यृतुस्तु शिशिरादिषु ॥ १७ ॥
गर्भग्रहणयोग्ये च काले स्त्रीणा रजस्यपि ।
ओघः परम्पराया स्याज्जलस्रोतसि सञ्चये ॥ १८ ॥
महाजलसमूहे च वाद्यादिद्रुतवर्तने ।
क्षणस्त्ववसरे मध्ये पारतन्त्र्ये तथोत्सवे ॥ १९ ॥
मुहूर्ते षष्ठभागे च नाड्या' कालेऽतिसूक्ष्मके ।
निर्व्यापारस्थितौ चाथ **कण्ठः** शब्देऽन्तिके गले ॥ २० ॥
क्षवस्तु राजिकासज्ञसर्षपे क्षवथावपि ।
क्षयस्त्वपचये कुक्षौ कल्पान्ते राजयक्ष्मणि ॥ २१ ॥
क्रियाया वसतेर्धातोर्हिंसाया गमनेऽपि च ।
मन्दिरे चाथ **कल्पः** स्यान्न्याये देव[1]द्रुमे विधौ ॥ २२ ॥
विभीतके विकल्पे च[2] संवर्ते ब्रह्मणो दिने ।
शास्त्रजातिविशेषे च सामर्थ्ये वर्णने तथा ॥ २३ ॥

---

१ 'दै' ग पाठ २ 'पि' क ग घ पाठ

छेदने कारणौपम्याधिवासेष्वथ कर्ब[1]वाक् ।
अपाठि निष्पत्ति[2]क्षेत्रे कन्दर्पे चेति कैश्चन ॥ २४ ॥
कलिर्विभीतके तस्य फलेऽनर्थे च सयुगे ।
कलिर्निश्रीरिति प्राह शब्दविच्छाकटायन ॥ २५ ॥
विवादमात्रे त्वजय कलिशब्दमभाषत ।
युगे चतुर्थे चालक्ष्म्या कलरूपेषु धातुषु ॥ २६ ॥
कषिर्निकषपाषाणे धातौ स्यात् कषतावपि ।
अश्वकर्णाख्यवृक्षे च काष्ठे चाथ क्रतुर्मखे ॥ २७ ॥
प्रज्ञाक्रियासङ्कल्पेष्वप्यथ काचोऽक्षिसभवे ।
उपतापविशेषे स्यात् तथा मृद्भदशिक्ययो ॥ २८ ॥
[3]शिलायां चाथ काशिः स्यान्मुष्टौ काशाह्वये तृणे ।
धातौ च काशतौ भूम्नि त्वेष स्यान्नीवृदन्तरे ॥ २९ ॥
किणो रूढव्रणस्थाने तथा स्यादासनान्तरे ।
लक्षण चासनस्यास्य वैजयन्त्या यथाभ्यधात् ॥ ३० ॥
पद्मासनस्थे[4] पदयो पाणिना पृष्ठगामिना ।
वामेन दक्षिणाङ्गुष्ठ वाम त्वन्येन पीडयेत् ॥ ३१ ॥
वेतालामननमित्येतदेकाङ्गुष्ठग्रहात् किण. ।
क्षुरस्तु कोकिलाक्षाख्यस्तम्बे गोक्षुरनाम्नि च ॥ ३२ ॥
नापितस्योपकरणे कु[5]टिस्तु वृषलालये ।
पापे वृक्षेऽपि कुध्रस्तु समुद्रे पर्वतेऽपि च ॥ ३३ ॥
कुक्षिस्तुन्देऽन्तरुदरपार्श्वयोरपि दृश्यते ।
इक्ष्वाकोः पूर्वराजस्य पुत्रे कस्मिंश्चिदप्यसौ ॥ ३४ ॥
[6]कूष्मा तु वाताभावे च शल्ये च क्षेपवाक् पुनः ।
क्षिप्तिनिन्दावहेलेषु केतुस्तु ध्वजचिह्नयोः ॥ ३५ ॥

---

१. 'र्मै' क घ पाठ २ 'ति' ख पाठ ३ 'ली' क घ पाठ ४ 'स्थ' ख पाठः.
५. 'ठि' क ख घ. पाठ ६ 'कुष्ठा तु' ख पाठ

प्रज्ञाया ग्रहभेदे च किरणे क्लेदु[1]वाक पुन ।
भङ्गे चन्द्रे शरीरे च क्षेत्रेऽथौषधिचन्द्रयो. ॥ ३६ ॥

मुखप्रमेके च **क्लेदः क्षोदो** रजसि चूर्णने ।
क्षोदशब्द समाम्नाये पठितो जलवाचक ॥ ३७ ॥

कोरो वृक्षाङ्कुरे बालपुष्पे चाथ **खुरः** शफे ।
शुक्तिसंज्ञौषधे चाथ **खेदिः** स्यात् किरणे तथा ॥ ३८ ॥

रश्मौ तुरङ्गमस्याथ **गर्भो**ऽपवरकालये ।
अन्नेऽग्नौ कुक्षिकुक्षिस्थजन्त्वो पनसकण्टके ॥ ३९ ॥

शिशावपत्ये शुक्रे च समूहे सारबीजयो ।
गन्धस्तु गन्धवद्द्रव्ये चन्दनादौ महीगुणे ॥ ४० ॥

घ्राणस्य विषये लेशे तथा सम्ब(न्धि ? न्ध)मात्रके ‡ ।
गणो बहुत्वसङ्ख्याया गणने प्रमथे व्रजे ॥ ४१ ॥

ऋषिभेदे सैन्यभेदे गुल्माख्यात् त्रिगुणे * ध्वनौ ।
अजयस्य त्विद ग्रन्थे दृश्यते प्रमथे चले ॥ ४२ ॥

इत्येव तस्य याथात्म्य समूलत्व च चिन्त्यताम् ।
गर्तस्तु स्यात् सभास्थाणौ मन्दिरेऽप्यवटेऽपि च ॥ ४३ ॥

ग्रन्थस्तु शास्त्रे द्रविणे द्वात्रिंशद्वर्णसञ्चये ।
वचस्यथ **ग्रन्थि**रिक्षुवेण्वादे काण्डयोर्द्वयो. ॥ ४४ ॥

सन्धौ ग्रन्थनदेशे च रज्जुवस्त्रादिवस्तुन ।
रोगभेदेऽप्यथ **गरुत्** पक्षिपक्षे च तेजसि ॥ ४५ ॥

सङ्घाते च जवे चाथ **ग्रामो** गीतिस्वरान्तरे ।
शब्दभूतादिपूर्वस्तु व्रजे सवसथे तथा ॥ ४६ ॥

---

१ 'के' क ग घ पाठ

---

‡ 'गन्ध सम्बन्धलेशयो' इति हैम । * 'त्रैगुण्यात् स्युर्यथाक्रमम् । सेनामुख गुल्मगणौ' (पु १०८ श्लो ५७, ५८) इति वैजयन्ती ।

ग्रावा शैलशिलाश्रेषु **गुणो** मौर्व्यप्रधानयोः ।
उपकारे सूपकारे तन्तुरज्ज्विन्द्रियेषु च ॥ ४७॥
सत्त्वादौ भाग आवृत्तौ सन्ध्यादौ द्रव्यमाश्रिते ।
महाभूतेषु शौर्यादौ दोषस्य प्रतियोगिनि ॥ ४८ ॥
भारवाहकभेदे च वृद्धनाभौ च **गोण्ड**[1]वाक् ।
घर्मः स्वेदजले ग्रीष्म उष्णे दिवस आतपे ॥ ४९ ॥
यज्ञे हविर्विशेषे च ‡महावीरश्शृतेऽश्विनो. ।
चयः समूहे प्राकारमूलके चयनेऽप्यथ ॥ ५० ॥
चरुः स्थाल्या हव्यपाके मेघेऽथ **च्यू**[2]पवाग् रवौ ।
वाते युद्धे **छद**स्तु स्यात् पक्षिपक्षेऽपवारणे ॥ ५१ ॥
वृक्षपत्रेऽप्यथच्**छन्दो** वशेऽभिप्रायवाञ्छयो ।
ज्वरस्तु व्याधिमात्रे च हरकोपसमुद्भवे ॥ ५२ ॥
रोगराजेऽप्यथो **जन्तुः** प्राणिमात्रे नरे त्वपि ।
उक्तो निरुक्तेऽथ **ज्ञाति**रिक्ष्वाकुकुलसभवे ॥ ५३ ॥
नृपभेदेऽप्यथो **जायुः** पित्ते स्याद् भेषजेऽपि च ।
जिनस्त्वर्हति शाक्ये च **जूट**स्तु निकु[3]रम्बके ॥ ५४ ॥
केशविन्यासभेदेऽथ **जोषः** प्रीतौ च सेवने ।
झाटः स्थावरभेदे च सङ्घातेऽप्यथ **डिम्ब**वाक् ॥ ५५ ॥
डमरे पक्षिणामण्डेऽन्त कुक्ष्यवयवान्तरे ।
भागुरिः प्लीहनि प्राह तच्चिन्त्य वैद्यके यत· ॥ ५६ ॥
भेदेनोपदिशन्त्येनौ शारीरे मुनिपुङ्गवाः ।
तप[4]*स्तु बन्धनोपाये वीतसाख्ये पतत्रिणाम् ॥ ५७ ॥

---

१. 'ण्व' क घ पाठ २ 'चू' ख पाठ ३ 'रु' क ख ङ पाठ
४. 'तस्प' क घ, 'तर्प' ग, 'त्रस्प' ङ पाठ

---

‡ 'महावीरो यज्ञपात्रे । (पु २७८ श्लो. २०) इति वैजयन्ती । * 'तस' इति स्यात् । 'वीतसस्तूपकरण बन्धने मृगपक्षिणाम्' इत्यमर ।

रवौ **तर्कस्तु** काङ्क्षोहवितर्केष्वथ **तर्कु**वाक् ।
सूत्रवेष्टशलाकायामनलाधारभाजने ॥ ५८ ॥

शेफस्यपीति शब्दज्ञास्त्रिष्वर्थेषु स्मरन्त्यमुम् ।
त्रासो भये मणेर्दोषे **त्यागो** दाने समुज्झने ॥ ५९ ॥

तुस्तः प्रदीपने चैव जटायामपि कश्चन ।
तूकः पर्वतजातौ स्यादुपस्थे चाप्यथो **तृपत्**[1] ॥ ६० ॥

तृणभूमौ समुद्रे च चन्द्रे चाप्यथ **दर्श**वाक् ।
दर्शनेऽपरपक्षान्तकार्य[2]वैदिककर्मणि ॥ ६१ ॥

अमावास्यातिथौ चाथ **दम** इन्द्रियनिग्रहे ।
दण्डे गृहे **दवस्त्व**ग्नौ वनवह्न्युपतापयो ॥ ६२ ॥

दावो दवाग्नावग्नौ च **द्रुम**स्त्वखिलशाखिषु ।
नान्दि[3]वृक्षे पारिजाते **दृतिस्त्व**म्बुदजिह्वयो. ॥ ६३ ॥

भस्त्राया चर्मखण्डे च ऋषिभेदेऽथ **धाक**वाक् ।
ओदनानडुहो**र्धातु**शब्दस्तु धनलोहयो' ॥ ६४ ॥

स्वर्णे रेतासि पाषाणे शरीरे गैरिके रसे ।
अस्थ्नि स्वभाव आकारे स्याद् भूवादिसुबन्तयो ॥ ६५ ॥

वातादिशब्दस्पर्शादिगैरिकादित्वगादिषु ।
महाभूतेष्विन्द्रियेषु पादे पञ्चाक्षरे तथा ॥ ६६ ॥

महानाम्न्या त्रिधात्वादिवाक्येऽन्योऽर्थोऽस्य मृग्यताम् ।
नगो गिरौ तरौ **नस्र** ऋषौ नासापुटेऽप्यथ ॥ ६७ ॥

नमिर्नमतिधातौ च जैनतीर्थकरान्तरे ।
स्याद् विद्याधरराजेऽथ **नाशो** ध्वसे पलायने ॥ ६८ ॥

मृतावदर्शने **नाकुः** स्याद् वल्मीके वनस्पतौ ।
पक्षः पार्श्वगरुत्साध्यसहायब[illegible]त्तिषु ॥ ६९ ॥

---

१ 'प' ग. पाठ. २ 'र्यै' क ग घ पाठ ३ 'न्दी' क. ख घ पाठ.

पार्श्वद्वारे विरोधेऽर्धमासे चुल्लीबिलेऽन्तिके ।
हस्तिपार्श्वे परिज्ञाने केशशब्दात् परश्चये ॥ ७० ॥

पणो विक्रय्यशाकादिबद्धमुष्टौ ग्लहे धने ।
द्यूतेऽशीतौ वराटाना कार्षिकव्यवहारयो ॥ ७१ ॥

मूल्ये भृतौ व्यवस्थाया विक्रयेऽप्यथ **पट्ट**वाक् ।
प्रशस्तक्षौमकौशेयाद्यम्बरे व्रणबन्धने ॥ ७२ ॥

शाणस्य‡ नेत्रे स्वर्णादिकृतदीर्घाच्छपत्रके ।
गुवाकनालिकेरादिपत्रमूलेस्थवेष्टके ॥ ७३ ॥

पर्पः शङ्केऽम्बुधौ वस्त्रे **प्लक्ष**स्तु तरुषु त्रिषु ।
अश्वत्थे पर्कटीसज्ञे गर्दभाण्डेऽप्यथो **पविः** ॥ ७४ ॥

वज्रे शस्त्रमुखे वायौ दृश्यर्थे त्वव्यय **पशु** ।
पुमान् मृगादौ छगले हर्षनन्दी त्ववोचत ॥ ७५ ॥

ग्राम्येऽप्यमुक्तात्मसु तु वय ब्रूमोऽथ **पाद**वाक् ।
किरणे चरणे वृक्षमूलेऽद्रे प्रान्तपर्वते ॥ ७६ ॥

तुर्यभागे पद्यभागे परिमाणान्तरेऽपि च ।
प्रासस्तु प्रासने कुन्तसमाख्ये चायुधान्तरे ॥ ७७ ॥

पाणिः पलचतुर्भागे हस्तेऽप्यथ भगे गुदे ।
पायुः पाप्मा तु रोगे च दुरितेऽप्यथ **पिण्डि**वाक् ॥ ७८ ॥

निष्पीडितस्नेहपिण्डे पिष्टधानादिचूर्णके ।
पिचुस्तूले कर्षमाने **पितु**स्त्वन्नविरिञ्चयोः ॥ ७९ ॥

---

१ 'न्धे' क ग घ पाठ २ 'लादिवेष्टने' क घ, 'लास्थिवेष्टने' ग पाठ
३. 'ल' क घ, 'वे' ग पाठ

---

‡ 'पट्टो नेत्रेऽपि शाणे स्यात्' (पु २१६ श्लो ३४) इति वैजयन्ती। 'पट्ट पेषणपाषाणे व्रणादीना च बन्धने। चतुष्पथे च राजादिशासनान्तरपीठयो ॥' इति मेदिनी। 'पट्टश्चतुष्पथ पीठे राजादे. शासनान्तरे। व्रणादिबन्धने पेषाश्मनि' इति हेमचन्द्रश्च।

सूर्येऽपि सज्जनः पीकः पुनर्योनौ जलाशये ।
पृश्निः स्यादुदपानेऽग्नौ पृश्निरग्निकुसूलयोः ॥ ८० ॥
अन्नसङ्ग्रामयोः पृक्षं[1] समाम्नाये समामनत् ।
प्रैषस्तु प्रेषणे मर्दे बन्धस्त्वाधौ च बन्धने ॥ ८१ ॥
सीसाख्यलोहभेदे च वैजयन्त्यामपाठि सः ।
बुध्नः प्रजापतौ रुद्रे पृष्ठान्ते स्वर्गतुण्डयोः ॥ ८२ ॥
वृक्षादेरप्यवाग्भागे भ्रमस्तु विचिकित्सने ।
मिथ्याज्ञाने गृहादेश्च निर्गमद्वारि वारिणः ॥ ८३ ॥
शस्त्रमार्जनयन्त्रे च तथा भ्रमणकर्मणि ।
अदन्तो भर्गशब्दोऽय सामभेदे महेश्वरे ॥ ८४ ॥
भरस्त्वतिशये भारे सङ्ग्रामे गरिमण्यपि ।
भारः सहस्रद्वितये पलाना च गरिम्णि च ॥ ८५ ॥
वोढव्ये भरणे चाथ ज्येष्ठभ्रातरि भास्करे ।
भावोऽथ भातुवाग् दैवे शरीरावयवेऽपि च ॥ ८६ ॥
भुजिर्भुनक्तिवार्तौ स्यात् पावके भुजतावपि ।
भुजस्तु गरुडेऽर्काग्न्योर्भ्रूणस्त्वर्भकभूपयोः ॥ ८७ ॥
गर्भिण्या स्त्रैणगर्भे च ब्राह्मण्या श्रोत्रियद्विजे ।
आर्ये यतौ च केचित् तु प्राहुर्ब्राह्मणमात्रके ॥ ८८ ॥
भूभृद् गिरौ नृपेऽथाद्रितट ऋष्यन्तरे भृगुः ।
भेदो विशेषे व्यावृत्तावुपजापे विदारणे ॥ ८९ ॥
भेनस्तु चन्द्रे सूर्ये च भोगो राज्ये धने सुखे ।
रक्षणेऽभ्यवहारे च सर्पस्य फणकाययोः ॥ ९० ॥
वेश्यादीनां भृतौ चापि कौटिल्येऽ[2]प्यथ मन्त्रवाक् ।
ऋग्यजुःप्रभृतौ गूढभाषणेऽप्यथ मन्थने ॥ ९१ ॥

---

१. 'पृ' क घ पाठः. २ 'क्षि' क घ पाठः.

मन्थो मथनदण्डे च द्रवसिक्तेषु सक्तुषु ।
मखो यज्ञे यशस्कामसत्रयाजिसुरान्तरे ॥ ९२ ॥

मरुस्तु निर्जले देशे शैले चेक्ष्वाकुवंशजे ।
पितामहेऽम्बरीषस्य नृपेऽपि च नृपान्तरे ॥ ९३ ॥

सोमवंशजहर्यश्वपुत्रे भूम्नि तु नीवृति ।
दशेरकाख्ये **मन्थी** तु भास्करे राहुचन्द्रयोः ॥ ९४ ॥

गृहाख्यसोमपात्राणामेकस्मिन् यज्ञकारिणाम् ।
माथस्तु मथने मार्गे **मोक्षस्तु** स्याद् विमोचने ॥ ९५ ॥

अपवर्गे च मृत्यौ च मुष्कराख्यद्रुमान्तरे ।
मोहः पुनः स्यादज्ञाने मूर्छाया क्रोध एव च ॥ ९६ ॥

अजयस्त्वाह तन्द्रायामपि **यज्ञस्तु** केशवे ।
अग्नावात्मनि योगे च **यक्ष्मस्तु** व्याधिमात्रके ॥ ९७ ॥

क्षयरोगे पूजने च **यक्ष्मा** तु व्याधिमात्रके ।
क्षयरोगे च **यागस्तु** यज्ञेऽप्यागमवेदिनाम् ॥ ९८ ॥

शैवानां प्रथितेषु स्यात् सर्वतोभद्रकादिषु ।
मण्डलेष्वथ **यावः** स्यान्मासेऽलक्तकसञ्ज्ञके ॥ ९९ ॥

रागद्रव्ये च **योगस्तु** ध्यानयोजनकर्मणि ।
भेषजे सङ्गतौ प्राप्तौ जवे विस्रब्धघातिनि ॥ १०० ॥

केचित् सन्नहनोपाय इत्येकार्थं प्रचक्षते ।
अन्ये सन्नहनेऽप्याहुरुपाये चेति केचन ॥ १०१ ॥

रदो विलेखने दन्तेऽप्यथादन्तो **रजध्वनिः** ।
रजस्संज्ञगुणे पांसौ स्त्रीपुष्पेऽप्यजयोऽब्रवीत् ॥ १०२ ॥

रागोऽनुरागे मात्सर्ये रक्तवर्णे रजस्यपि ।
लाक्षादिरञ्जनद्रव्ये दीप्तौ क्लेशादिकेऽपि च ॥ १०३ ॥

अजयस्तु वदत्यत्र लोहितादिष्वितीदृशम् ।
गीतिधर्मविशेषे च **लव**स्तुच्छेदकर्मणि ॥ १०४ ॥

लेशे कालविशेषे च काष्ठाया द्विगुणेऽथ सः ।
लिङ्गगुर्गोत्रान्तरे मस्तौ चित्ते **लेप**स्तु भोजने ॥ १०५ ॥

लिप्तिक्रियाया **लोक**स्तु स्थानविष्टपयोर्जने ।
वर्गः समाना निवहे वज्रे शक्त्याह्वये बले ॥ १०६ ॥

तावत्कृत्व कृतौ चाथ **व(र्णो? र्णुः)**जनपदान्तरे ।
वेदे नदविशेषे च सहस्रकिरणेऽपि च ॥ १०७ ॥

वारः क्रियाभ्यावृत्तौ स्यात् समूहेऽवसरे तथा ।
कालभेदे नृपादीना चारे चेत्याह कश्चन ॥ १०८ ॥

वाजोऽन्ने पक्षिपक्षे च वेगे सङ्ग्रामरेतसो. ।
इषुच्छदावलौ चैके **व्याज**श्छद्मापदेशयो. ॥ १०९ ॥

विधिर्दैवे विरिञ्चे च काले कल्पे विधानके ।
विधातव्येऽप्यथो **विष्णु**र्मेघे यज्ञे च केशवे ॥ ११० ॥

तस्यावतारभेदे च वामनाख्येंऽशुमालिनाम् ।
द्वादशानामन्यतमे चन्द्रे च **व्रीहि**वाक् पुनः ॥ १११ ॥

धान्यमात्रे षष्टिकादिधान्यभेदेऽप्यथ व्रजे ।
विन्यासे च **व्यूह**शब्दो विन्यस्तेऽपीति कश्चन ॥ ११२ ॥

वृष आर्द्रक ओषध्या बले च लशुनेऽपि च ।
वृषौ तु मुष्कफलयोः कोष्ठावयवभेदयोः ॥ ११३ ॥

वृषा तु वृषभे शक्रे श्रेष्ठे पुंसि तुरङ्गमे ।
छन्दोभेदे निदानोक्तेऽप्यष्टपञ्चाशदक्षरे ॥ ११४ ॥

वीर्ये सोमविशेषेऽथ **वेगः** किम्पाकरहसोः ।
प्रवाहे च प्रभावे च वाते रेतसि चाप्यथ ॥ ११५ ॥

वेषः क्रियायामाकल्पे **वेणु**र्वंशद्रुमे नृपे ।
शब्दोऽक्षरे यशोगीत्योर्वाक्ये खे श्रवणे ध्वनौ ॥ ११६ ।

शम्बो वज्रे लोहमये वलये मुसलाग्रगे ।
अरित्रेऽर्थान्तरेऽप्यस्ति शम्बबीजात् कृषावित ॥ ११७ ॥
शण्डो नपुसके दाम्नि चेत्येकेषामिद मतम् ।
एष च प्रतिपत्तव्यस्तालव्योष्मादिवर्णक ॥ ११८ ॥
शक्रः कुटजवृक्षे च महेन्द्रेऽप्यथ **शम्भुवाक्** ।
हरे हरौ विरिञ्चे च स्यादर्हत्यथ **शापवाक्** ॥ ११९ ॥
आक्रोशे शपथे चाथ **शास्ता** बुद्धे गुरौ नृपे ।
महाशास्तरि च स्यात् तु **शिपिः** किरणशेफयोः ॥ १२० ॥
अथ **शुक्षिर्निदाघे** स्यान्मातरिश्वनि चाप्यथ ।
श्लेष्मा कफे चर्मणश्च विकारे दृढकाह्वये ॥ १२१ ॥
रथस्य शीघ्रवहनसाधने चापि वस्तुनि ।
श्लोकः पद्ये यशोवाचो[1] **षण्ड** इट्चरपण्डयो. ॥ १२२ ॥
इत्यन्येषां मत सोऽय मूर्धन्योष्मादिरीरितः ।
एष वर्षवरे नीलवृषोत्सर्गे च कीर्तित ॥ १२३ ॥
षिङ्गो वेश्यापतावुक्तो वेश्याचार्येऽपि कैश्चन ।
ष्ठ्यूमश्चन्द्रे जले रश्मौ तन्तौ मङ्गल इत्यपि ॥ १२४ ॥
वैजयन्त्यामपाठ्येव तच्चासभ्य न रोचते ।
यथा स पठितु युक्तस्तथान्त्याध्याय ईक्ष्यताम् ॥ १२५ ॥
सर्गोऽध्याये स्वभावे च निर्माणे च समुज्झने ।
उत्साहे निश्चये चाथ **स्कन्धः** समुदये चये ॥ १२६ ॥
अंसे महीपतौ वृक्षमहाविटपमूलके ।
स्कन्दो विरिञ्चे तीरे च नद्या. **स्तम्बस्तु** सहतौ ॥ १२७ ॥
तृणे च विटपे चाथ **स्तम्भः** स्यात् प्रतिबन्धने ।
स्थूणायां च जडीभावे **स्पर्शस्तु** प्रणिधौ युधि ॥ १२८ ॥

---

१ 'च' क घ पाठ

---

* 'कृञो द्वितीयतृतीयशम्बबीजात् कृषौ' (५ ४ ५८) शम्बशब्द. प्रतिलोमे ।

सवस्तु मूतौ सूत्यायां सुतौ यागे च वर्तने[1] ।
स्वप्नः सुप्तस्य विज्ञाने स्वापे सन्धिस्तु रन्ध्रके ॥ १२९ ॥
अन्त्यस्तोमेऽतिरात्रस्य श्लेषे भङ्गसुरुङ्गयो. ।
नाट्याङ्गेऽथ स्वरुर्यूपशकले कुलिशेऽपि च ॥ १३० ॥
स्वभूर्विष्णौ विरिञ्चेऽथ सादश्वारोहसूतयोः ।
*स्तीभिः[2] समुद्रे हृदये स्फीतिर्वृ[3](क्ष?द्ध) उदाश्विति ॥ १३१ ॥
सृणिस्तु वह्नौ कुलिशे सुह्मा जनपदान्तरे ।
भूम्नि तस्य नृपे सर्ववचनोऽथासुरान्तरे ॥ १३२ ॥
स्याद् दारुलेखके सुन्दः स्तूपो वायौ समुच्छ्रये ।
सयुगोपायतनयोर्मूर्धमध्यगुडे पशो ॥ १३३ ॥
सूरः सूर्ये गभस्तौ च स्वेदस्तु स्वेदवारिणि ।
स्वेदनाया तथा स्विन्तिक्रियायामथ सेतुवाक् ॥ १३४ ॥
वरणाख्यद्रुमे वारिबन्धेऽप्यायतने तथा ।
स्नेहुः पित्ते तथा रोगविशेषे सन्निपातगे ॥ १३५ ॥
स्नेहो[4]† वसाया [5]गोस्वाङ्गे स्तोमस्तु स्तोतृवृन्दयो ।
सङ्ख्याया यज्ञगस्तोत्रस्तोत्रियाणा क्रतावपि ॥ १३६ ॥
देय[6]भेदेऽध्वमाने च दशधन्वन्तराह्वये ।
हवस्तु यज्ञ आज्ञायामाह्वाने वह्निहोमयो' ॥ १३७ ॥
हठः पाष्ण्याँ बलात्कारे जलोद्भवतृणान्तरे ।
वारिपर्णीसमाख्येऽथ महारुग्भीममृत्युषु ॥ १३८ ॥
हनुर्हेलिस्तु मार्ताण्डे तथोक्त उपगूहने ।
उत्पत्तौ कारणे वादे निमित्ते बीजकर्मणि ॥ १३९ ॥

---

१ 'ते' ख घ ङ. पाठ २ 'स्तम्भि' ग, 'स्तभि' क घ ङ पाठ ३ 'सिपि' ख, 'स्फीवि' क घ ङ पाठ ४ 'हा' ख पाठ ५ 'गौस्त्वाङ्गे' क घ, 'गौस्वङ्गे' ग, 'स्वौस्वाङ्गे' ङ पाठ ६ 'व' क ग घ पाठ

---

* 'स्तिम्भि' इति बृहदभिधाने, 'स्तम्भि' इति वैजयन्त्या च समुद्रवाचिनौ दृश्येते ।
† 'स्नेहश्चतुर्विध. प्रोक्तो घृत तैल वसा तथा । मज्जा च' इति वैद्यकम् ।

पञ्चस्वेषु पदार्थेषु हेतुर्वररुचीरितः ।
प्रयोजके स्वतन्त्रस्य कर्तुरित्यपि शाब्दिकाः ॥ १४० ॥

इति ह्यक्षरकाण्डे पुलिङ्गाध्याय ।

अथ ह्यक्षरकाण्डे नपुंसकलिङ्गाध्यायः ।

अथ क्लीबेऽभिधानानि सर्वाणि कुमुदस्य हि ।
रजतेऽतिदिशन्त्यार्या रुधिरस्य तु कुङ्कुमे ॥ १ ॥
रूप्यस्याञ्जनभेदे स्युर्बदरस्य तु नागरे ।
अथाभ्रशब्दो जलदे व्योममुस्तकयोरपि ॥ २ ॥
अभ्रकाह्वयधातावप्यस्त्रमायुधचापयो ।
अघं तु व्यसने पापे दुःखेऽथ स्यादलध्वनि ॥ ३ ॥
हरिताले वृश्चिकस्य पुच्छकण्टक एव च ।
अक्षि नेत्रे तथेक्ष्वादे काण्डस्यावयवान्तरे ॥ ४ ॥
अम्बुच्छन्दोविशेषे स्यान्नवत्यक्षरलक्षिते ।
लग्नाच्चतुर्थे राशौ स्यादिति सांवत्सरा विदु ॥ ५ ॥
ह्रीबेरे सलिलेऽथ स्यादम्भो ह्रीवेरतोययो ।
ह्यशीतिस्वरके छन्दस्यष्टाशीत्यक्षरे तथा ॥ ६ ॥
अम्भसी इति तु द्यावापृथिव्योर्द्विवचोन्तकम् ।
अर्णश्छन्दोविशेषेऽष्टसप्ततिस्वरके जले ॥ ७ ॥
अनोऽन्ने शकटे सान्त ओदने सलिलेऽपि च ।
अर्शो दुर्नामनि व्याधिमात्रेऽप्यङ्कस्तु सयुगे ॥ ८ ॥
स्वाङ्गभेदेऽपि चाब्जस्तु रूपे कश्चित् सरोरुहे ।
अप्नस्तु रूपेऽपत्ये च क्रियायामप्यथो अयः ॥ ९ ॥

---

१ 'घ्न' क ख घ पाठ.

कालायसे सुवर्णे च स्यादाज्यं तु घृते युधि ।
श्रीवेष्टाह्वयनिर्यासे स्तोत्रेषु च चतुर्ष्वपि ॥ १० ॥
स्युर्बहिष्पवमानाद्यान्यूर्ध्वान्यध्वरकर्मणाम् ।
उन्मानभेदे च पलसञ्जेऽप्येतदपाठिषु ॥ ११ ॥
आर्द्रं तु रश्मावाकाशेऽप्यागः पापापराधयोः ।
रहस्ये चोक्थशब्दस्तु सामस्तोत्रेषु च त्रिषु ॥ १२ ॥
परेष्वग्निष्टोमसाम्न औक्थिक्ये सामलक्षणे ।
वैजयन्त्या तु शस्त्राख्ययागमन्त्रेषु भाषितम् ॥ १३ ॥
अन्ये त्ववैदिकाः प्राहुः सामवेदस्य वाचकम् ।
सज्जन स्वपर्टादेन सञ्ज्ञः पर्याय एव हि ॥ १४ ॥
उरो वक्षसि मुख्येऽथ गवादीनां स्तनाश्रपदे ।
ऊधः सीमाब्जसाम्नश्च पादभेदे तथा निशि ॥ १५ ॥
एनः पापेऽपराधे च स्यादोजो बलतोययोः ।
दीप्तौ प्रकाशेऽवष्टम्भे काव्यालङ्कारभेदके ॥ १६ ॥
ओको गृहे जलौकायामाश्रये चाथ भूषणे ।
कम्बं पर्वणि किण्वं तु नग्नहूसञ्ज्ञवस्तुनि ॥ १७ ॥
दिग्यार्के चाथ तुहिने क्षुपं कण्टकिगुल्मके ।
कूलं तीरे चनूकख्या तटाके सूप एव च ॥ १८ ॥
क्षेत्रं पृथिव्यामाकाशे शरीरे योनिवृन्दयोः ।
केदारदारागारेषु नक्षत्रे पुरि शाशिषु ॥ १९ ॥
पुण्यस्थाने च खात्रं तु चोरनिर्मितरन्ध्रके ।
कुद्दालेऽथ गात्रं स्यात् तनोरवयवे तनौ ॥ २० ॥
गजानां पूर्वजङ्घादिपादयोरथ गोत्रगाः ।
लोके यानेऽप्ययो चर्म फलकाख्यास्त्रवारणे ॥ २१ ॥

---

१ 'पुंच' ग घ पाठः २ 'पि' क ख घ पाठ ३ 'मे' ख ग पाठ
४, 'न्दा' क, घ पाठ, ५ 'पि' क घ पाठ.

त्वचि **चिह्नं** त्वभिज्ञाने पताकायामथो हृदि ।
प्रज्ञायामपि **चित्तं** स्याच्चोचं तु स्यात् तरुत्वचि ॥ २२ ॥

भृङ्गाख्यगन्धद्रव्येऽथच्छद्मस्खलितयोश्छलम् ।
छन्दः श्रुतीच्छापद्येषु सामगानां विशेषके[1] ॥ २३ ॥

अनूहसामग्रन्थेऽथ[2]च्छद्म सद्मनि कैतवे ।
छदिस्तु पटले गेहे **जन्म** तूत्पत्तितोययो ॥ २४ ॥

जीलं करकपत्र्या स्यात् कोशे चर्मपुटे दृतौ ।
तन्त्रं स्वराष्ट्रव्यापारे तन्तुवाने[3]‡ परिच्छदे ॥ २५ ॥

शास्त्रौषधान्त्रमुख्येषु प्रयोगेऽध्वरकर्मणाम् ।
एकस्यैवोभयार्थत्वे कुटुम्बव्यापृतावपि ॥ २६ ॥

सेनायां सामसूत्रे च सिद्धान्तेऽन्यकुटुम्बके ।
ऋतुकर्माभिवादानामृक्सामाना समागमे ॥ २७ ॥

तल्पं शय्याट्टदारेषु मञ्चे* युद्धेऽप्यथ **त्रपु** ।
वङ्गे सीसेऽप्यथ **तरो** बले वेगे **तनुस्त्विदम्** ॥ २८ ॥

विस्तारे च शरीरे च **तेजस्तु** बलतोययो ।
नवनीतेऽनले धर्मे ज्योतिष्यर्चिषि रेतसि ॥ २९ ॥

प्रभावे पौरुषे सत्त्वे ज्वलत्यन्नात्मनोरपि ।
तोकं पुत्रे च पुंत्र्या च **द्रव्यं** त्वर्थे गुणाश्रये ॥ ३० ॥

औषधे पित्तले योग्यऋक्सामेष्विष्टिगामिषु ।
दानं हस्तिमदे त्यागे खण्डने लवने क्षये ॥ ३१ ॥

---

१ 'त' क ख. घ पाठ. २ 'च' क. ग घ पाठ ३ 'य' क घ पाठ', 'पे' ख ड पाठ ४ 'कर्माभि' ग. पाठ ५ 'पो' क घ पाठ.

---

‡ 'तन्त्र स्वराष्ट्रव्यापारे तन्तुवाने परिच्छदे' (पृ. २२४. श्लो ११) इति वैजयन्ती ।
* नौशिरसि ।

शोधने रक्षणे चाथ **द्वारं** द्वाराभ्युपाययोः ।
द्युम्नं धने यशस्यन्ने बले **दैन्य**ध्वनिः पुनः ॥ ३२ ॥

दीनतायां च शोके च **द्यौत्र**[1]शब्दस्तु वासरे ।
प्रमाणेऽन्ये प्रतोदेऽन्ये ज्योतिष्यथ **धनं** भवेत् ॥ ३३ ॥

लग्नाद् द्वितीयराशौ च स्वापतेये च गोव्रजे ।
धामं त्वदन्त तिलकतेजसोर्**धाम** तु त्विषि ॥ ३४ ॥

गेहदेहप्रभावान्नभोजनव्योमजन्मसु ।
स्थानेऽविकरणे सारे धने लक्ष्मणि चाप्यथ ॥ ३५ ॥

शाखायां त्वपि वैचित्र्ये नान्तशब्दं प्रचक्षते ।
पदमङ्घ्रौ शरे त्राणे व्यवसायापदेशयोः ॥ ३६ ॥

चिह्नेऽङ्घ्रिचिह्नेऽङ्घ्रिन्यासे पद्यभागेऽशुवस्तुनो ।
स्थाने वाक्ये सुप्तिङन्ते माने पञ्चदशाङ्गुलौ ॥ ३७ ॥

इन्द्रपुच्छेति वर्गस्याप्यादितस्त्रिषु सामसु ।
पक्षं तु गार्हपत्येऽपि पिठरे **पक्ष्म**वाक् पुनः ॥ ३८ ॥

पुष्पच्छदे पक्षिपक्षे तथा नयनलोमसु ।
किञ्जल्के तन्तुतूलादेरणीयोवयवेऽपि च ॥ ३९ ॥

पयः सामान्तरे दुग्धे रजन्यामन्नतोययोः ।
परुरिक्ष्वादिकग्रन्थौ धर्मे **पाजो** बलान्नयो ॥ ४० ॥

पाथः स्थानान्नखाम्भस्सु **पाथिः** स्वर्गेन्दुपूषसु ।
नद्यां ज्योतिष्यथो **पिञ्छं** मयूरस्य शिखण्डके ॥ ४१ ॥

विहङ्गपक्षमात्रे च **पृष्ठं** तु चरमं तनोः ।
चतुर्षु सामस्तोत्रेषु क्रतो सामान्तरे कुशे ॥ ४२ ॥

पेशो रूपे हिरण्येऽथ सूकरस्य हलस्य च ।
पोत्रं मुखाग्रे **पौंस्यं** तु बले युद्धेऽथ **बर्ह**वाक् ॥ ४३ ॥

---

१ 'द्योतश' ग, 'द्योत्र' क. ख घ पाठ

वृक्षपत्रे केकिपिञ्छेऽप्यथ **बीजं** फलास्थनि ।
अन्ने रेतस्यपत्ये च हेतावङ्कुरकारणे ॥ ४४ ॥

स्वर्णवेतनयोर्भर्म **भर्गस्**तेजसि रेतसि ।
भुवः सूर्ये लोकभेदे **महस्**तूत्सवतेजसो ॥ ४५ ॥

जले चाथ **मुखं** वक्त्रे मुख्ये ताम्राभ्युपाययो ।
आदौ निस्सरणे गेहपुरादीना च सैन्धवे ॥ ४६ ॥

द्वारेऽथ देहिना बीजे **मेदो** धातौ चतुर्थके ।
यशस्तु सत्त्वख्यातिश्रीज्ञानमाहात्म्यवारिषु ॥ ४७ ॥

धनप्रतापयोश्चाथ **यजुर्**यज्ञोत्सवे तथा ।
मन्त्रजातिविशेषे च **योक्त्रं** त्वङ्गुलियोक्त्रयो ॥ ४८ ॥

रत्नं स्वजातिश्रेष्ठे च माणिक्यादिमणावपि ।
समाम्नाये समाम्नासीद्धने च सलिलेऽपि च ॥ ४९ ॥

रजस्तु शरदि स्त्रीणा पुष्पे रेणौ जले स्रजि ।
सत्त्वाद्यन्यतमे रात्रौ लोहे[2] तेजसि रेतसि ॥ ५० ॥

अहन्यथ **रहश्**शब्दो मैथुने विजने तु तत् ।
अव्यय वाथ **राधः** स्यात् प्ररूढे च धनेऽपि च ॥ ५१ ॥

रिप्रं दु खे[3] च पापे चेत्यामनन्ति विचक्षणा ।
रेतः शुक्रे जले चाथ **रोधस्**तीरान्तरिक्षयो ॥ ५२ ॥

धरणे बन्धने कुड्ये रोधसी इति रोदसो[1] ।
ललं पलव उद्याने **लक्ष्म** चिह्नप्रधानयो. ॥ ५३ ॥

स्यादुपच्छन्दने **लालं** गुह्यार्थपरभार्ययो ।
लिङ्गं बुद्ध्यादिसहत्या साङ्ख्याना प्रकृतावपि ॥ ५४ ॥

स्त्रीपुंसादौ च सस्थाने शरीरे चिह्नशेफयो. ।
प्रव्रज्यायामवयवे वेषेऽप्यथ **वनं** जले ॥ ५५ ॥

---

१. 'कू' ख पाठ. २. 'के' ख पाठ ३ 'ले' क. ग घ पाठ.

कानने गहने यज्ञे धनप्रीतिगभस्तिषु ।
वस्तु ग्रामनगर्यादिपदार्थे स्वापतेयके ॥ ५६ ॥

पदार्थमात्रेऽप्यस्यार्थं पण्डितः शाकटायनः ।
सादित्याह स्म **वर्चस्तु** विष्ठायामन्नतेजसोः ॥ ५७ ॥

लावण्येऽर्चिष्यथ **वयो** वत्सरे यौवने धने ।
अन्ने पक्षिणि बाल्यादौ जीवितेऽप्यथ **वर्त्म**वाक् ॥ ५८ ॥

मार्गे नेत्रच्छदे चाथ **वर्म** स्यात् कवचे गृहे ।
वपुः शरीरे लावण्ये जले दीप्तौ च सज्जनः ॥ ५९ ॥

वेश्म स्यान्मन्दिरे लग्नादपि राशौ तुरीयके ।
वैष्टं तु यज्ञकृति स्वर्गे गेहेऽपि परमात्मनि ॥ ६० ॥

व्योमशब्दं तु पञ्चार्थं विद्यात् स्थाने जले दिशि ।
आकाशेऽक्षितसङ्ख्यायाः सङ्ख्याया दशकात्मनि ॥ ६१ ॥

शर्य्यं जले सुखे चाथ **शकृद्** गोमयविष्ठयोः ।
जले च **शर्म** तु सुखे गृहे चाथ **श्वयो** बले ॥ ६२ ॥

शोषे गदे **श्रवस्त्वन्ने** यशश्श्रोत्रबलेषु च ।
धने **शास्त्रं** तु विद्यायामाज्ञाया **श्वात्र**वाक् पुनः ॥ ६३ ॥

धने क्षिप्रेऽप्यथो **शिल्पं** कारुकर्मणि कर्मणि ।
कर्मान्तराणां निर्माणविज्ञाने शाकटायनः ॥ ६४ ॥

शिरो मूर्ध्नि पुरःसैन्ये सामस्तोत्रान्तरे तथा ।
प्रधानेऽप्यथ **शीर्षं** स्यान्मूर्ध्नि चागुरुसञ्ज्ञके ॥ ६५ ॥

---

१ 'द' ग पाठः २ 'क्य' ग पाठः

---

* 'वृन्दादिषु तु षट्स्वन्ये निगर्व वद्गमक्षितम् । व्योम चान्तश्च सर्वश्च' (पु. १८८ श्लो ३०, ३१) इति वैजयन्ती ।

गन्धद्रव्येऽथ शैत्य स्यान्नैशित्ये शौक्ल्यकार्ष्ण्ययोः ।
शीतलत्वे च शोचिस्तु पै(श[1]ङ्ग)ल्ये* शु(द्धि[2]ग्धि)शुद्धयोः ॥ ६६ ॥
रश्मौ ज्वलति शुद्धत्वेऽप्यथ शौर्यमिति ध्वनि. ।
लग्नात् तृतीयराशौ च शक्त्याह्वयबले तथा ॥ ६७ ॥
शूरस्य भावक्रिययोरथ सस्यमिति ध्वनि ।
वृक्षादीना फले धान्ये धान्यस्तम्बे गुणे त्वमुम् ॥ ६८ ॥
जयादित्योऽवददथो सत्रमाच्छादने वने ।
द्वादशाहादियज्ञेषु सदादानेऽथ सक्थिवाक् ॥ ६९ ॥
ऊरौ च शकटाङ्गे च कस्मिंश्चिदथ सद्मवाक् ।
गृहे जले च रोदस्यो सद्मनी इत्यथो जले ॥ ७० ॥
आज्ये च सर्पिः स्नानं तु स्नानीयाप्लवयोरथ ।
साम प्रगीतमन्त्रेषु सान्त्वसामप्रभेदयो ॥ ७१ ॥
साधुन्यथ जले स्रोतः प्रवाहे सरितामपि ।
अम्भसो निर्गमद्वार इन्द्रियेऽप्यथ हर्म्यवाक् ॥ ७२ ॥
प्रासादपृष्ठ इत्येके गृहभेदे गृहेऽपि च ।
हरः क्रोधे जले लोके ज्योतिषि ज्वलति स्रजि ॥ ७३ ॥
अ[3]ग्निसामविशेषेषु पञ्चस्वथ हविर्घृते ।
हव्ये जलेऽथ होत्वं स्याद् यजमानसमुद्रयो ॥ ७४ ॥
होमहव्येऽग्निहोत्रस्य शालाया चेत्यपूर्ययम् ॥ ७४½ ॥

इति द्व्यक्षरकाण्डे नपुसकलिङ्गाध्याय ।

---

१ 'च' क घ ङ पाठ २ 'वै' ख घ पाठ ३ 'ह्नि' ख ङ, 'हि' ग पाठ

* 'शोचि शोकाशुपैङ्गल्यशुद्धत्वेषु' (पु २२६ श्लो ३५) इति वैजयन्ती ।

अथ त्र्यक्षरकाण्डे वाच्यलिङ्गाध्यायः ।

अथाभिधेयलिङ्गं स्याद्**र्भो** वाले तथाल्पके ।
अन्यस्त्वसदृशे भिन्नेऽप्यन्त्योऽन्तभवनीचयोः ॥ १ ॥

शरीरिशेषिणोर**ङ्गी** विशेषाढङ्गवत्यपि ।
सेवके याचकेऽप्य**र्थी** व्यवहाराभियोक्तरि ॥ २ ॥

अदश्शब्द त्रिषु प्राहुरत्र तत्र परन च ।
आप्यं तु प्रापणीये स्याद् भोजाद्यास्त्वम्मयेऽपि च ॥ ३ ॥

आप्तः प्रत्ययिते प्रोक्तो लब्धेऽपि कृतबुद्धिभि ।
इयत् प्रादेशमात्रेऽपि स्यादिदपरिमाणके ॥ ४ ॥

एकशब्दस्तु धीमद्भिः समाम्नातश्च केवले ।
प्रधाने प्रथमेऽन्यस्मिन् समानेऽल्पेऽप्यसौ पुनः ॥ ५ ॥

एकत्वसङ्ख्यायुक्ते स्यात् सङ्ख्येये तत्र चाप्यसौ ।
नित्यैकवचनान्त स्यादिति प्राहुरथो कृती ॥ ६ ॥

कुशले पण्डिते योग्ये **ग्रस्तं** वेष्टितभुक्तयो ।
लुप्तवर्णपदे वाक्ये **गन्तु**स्तु पथिकेऽतिथौ ॥ ७ ॥

चुल्लः क्लिन्नाक्षजन्तौ च क्लिन्ने चाक्ष्यथ **चोद्य**वाक् ।
चोदनीयेऽद्भुते **छन्न**श्छादितेऽपि रहस्यपि ॥ ८ ॥

जाल्मो नीचे च निर्बुद्धौ स्तब्धेऽनालोच्यकारिणि ।
जात्यो मुख्ये कुलीने च चारौ ज्यायस्तु पूर्वजे ॥ ९ ॥

स्यात् प्रशस्ततरे वृद्धतरे **डिम्भ**स्त्ववोद्धरि ।
शिशौ **तिल्य**स्तु तैलीने तिलसाधौ तिलाय च ॥ १० ॥

हितेऽथ **दभ्रं**[1] स्यादल्पे शिशौ ह्रस्वेऽथ सत्वरे ।
द्राङ्[2] प्राशौ च **दीप्त** तु स्याद् दग्धे भासितेऽपि च ॥ ११ ॥

---

१ 'भ्र' क. ग घ पाठ   २ 'द्राग प्रा' ङ पाठ.

द्रुतं विलीने शीघ्रे च[1] व्यवदीर्णेऽप्यथो रथे ।
द्वीपिचर्मावृते **द्वैपं** द्वीपिनोऽवयवे तथा ॥ १२ ॥

विकारेऽप्यासमुद्रान्तद्वीपसम्बन्धिवस्तुनि ।
अन्यत्र मानुषात् तत्स्थाच्चाथ कश्चित् स्वतन्त्रधी. ॥ १३ ॥

ध्वस्तं ग्रासीकृते लुप्ते नयहीनेऽप्यवोचत ।
धुतं तु कम्पिते त्यक्ते **धूतं** त्यक्तेऽपि कम्पिते ॥ १४ ॥

न्यक्षं कृत्स्ने निकृष्टे च **न्यून**मूनविगर्ह्ययो ।
प्राज्ञस्तु धीमज्ज्ञात्रोः स्यात् तत्रापि स्यात् क्रमाद् द्वयम् ॥ १५ ॥

स्त्र्यर्थे प्राज्ञा तथा प्राज्ञी **पात्र**शब्दस्तु वक्ष्यते ।
शोष्टरि त्रानगि पिबे **पिल्लः** क्लिन्नेऽक्ष्णि तद्वति ॥ १६ ॥

भङ्ग्यं भाङ्गीनभङ्क्तव्यभङ्गसाध्वादिषु स्मृतम् ।
भाक्तस्तु भक्तसाधौ स्यात् तथा लाक्षणिकेऽपि च ॥ १७ ॥

भिन्नं विदारितेऽन्यस्मिन् मिश्रे चाथ महत्तरे ।
भूयः स्यादितरेऽप्येष पुनरर्थेऽपि सोऽव्ययम् ॥ १८ ॥

माष्यं तु हिस्ये माषीणे माषसाधौ च तद्धिते ।
म्लिष्टं म्लानेऽप्यविस्पष्टवाक्ये **मुग्धं** तु नूतने ॥ १९ ॥

मूढे सौम्ये च **मेघ्यं** तु वलाहकभवे तथा ।
मेघसाधौ च **याप्यं** तु यापनीये विगर्हिते ॥ २० ॥

रुशद् वर्णविशेषेण युक्ते वाक्येऽप्यमङ्गले ।
हिंसितर्यपि पूर्वत्र स्त्र्यर्थे स्याद् रुशतीति हि ॥ २१ ॥

हिसितुः स्त्र्यर्थविषये रुशन्ती रुशतीति च ।
न्याय्यलब्धव्ययोर्लभ्यं लोलश्चलसतृष्णयो ॥ २२ ॥

व्यग्रस्तु विगताग्रे च व्यापृताकुलयोरपि ।
वाच्यस्तु कुत्सितेऽधीने विहीने वदितव्यके ॥ २३ ॥

---

१ 'चाप्यपदी' क ख घ पाठ, 'चाप्यवजीर्णे' ड पाठ

विद्धं सूच्यादिभिर्भिन्ने सदृशेऽप्यथ **विन्नवाक्** ।
लब्धे विचारिते प्राप्तसत्ताकेऽप्यथ केचन ॥ २४ ॥

प्रचक्षते **विग्रशब्द** मेधाविगतनासयो' ।
तत्तु मेधाविनि न्याय्य गतनासे त्वराम्प्रतम् ॥ २५ ॥

यस्मात् स्मृति'वैग्र्य'[1] इति न तु 'वेग्र' दृतीदृशी ।
तस्माद् विग्रो[2] गतघ्राणे विग्रो मेधाविनि स्मृत ॥ २६ ॥

विद्वान् विदद्बुधात्मज्ञेष्वाहान्यो विदुरेऽप्यमुम् ।
व्यूढं विन्यस्तविस्तीर्णसहतेष्वथ **वैरिवाक्** ॥ २७ ॥

अरातौ वैरवति च समाम्नाताथ **शक्तवाक्** ।
प्रियवदे च शक्ते च **श्लक्ष्णं** त्वल्पेऽपि सुन्दरे ॥ २८ ॥

मसृणे चाथ **शाली** स्यात् श्लाघ्यशालिमतोरथ ।
शून्यं रिक्ते मोहवतो वचस्यप्यथ **सज्जवाक्** ॥ २९ ॥

सन्नद्धेऽपि सतो जाते **स्फीतं** त्वृद्धप्रभूतयो ।
स्फुटं विकसिते व्याप्ते शुक्त विस्पष्टयोरपि ॥ ३० ॥

स्वैरस्तु मन्दे स्वच्छन्दे **हर्ता** चोरेऽपि नेतरि ॥ ३०½ ॥

इति व्यक्षरकाण्डे वाच्यलिङ्गाध्याय ।

अथ व्यक्षरकाण्डे नानालिङ्गाध्यायः ।

अथ नानार्थशब्देषु नानालिङ्गानधीमहे ।
प्राणिजातिषु नृस्त्रीत्व पूर्ववत् स्याद् व्यवस्थया ॥ १ ॥

---

१ 'ग्र' ख पाठ २ 'ग्रो' ख पाठ

---

* 'त्रिरात्र धान्यराशिस्थ तच्छुक्त शुद्धमित्यपि' (पु १६५ श्लो. ८५) इति वैजयन्ती ।

इन्दो. सर्वेऽपि पर्याया हंसस्यापि नपुंसके ।
रजते स्यु खरस्यापि कुमुदे मूर्धजस्य तु ॥ २ ॥

ह्रीबेरेऽथ नृलिङ्गा स्यु [1]पुण्डाया तस्कराह्वया ।
स्योनाके तु सृगालस्य वानरस्य तु सिल्हने ॥ ३ ॥

कूर्मस्य मकरस्यापि पर्याया निधिभेदयो ।
अथैव[3] स्वस्वलिङ्गा स्युरुशीरे [illegible] ॥ ४ ॥

जलमुस्तेऽटवेर्बिन्दो सिध्मादौ देहवैकृते ।
गणस्याब्धेश्च सङ्ख्याया शिरस शिखरे नगे ॥ ५ ॥

अगुरुण्ययसो गुन्द्रे शरस्य मकरे त्वमी ।
पिण्डारे त्ववटो पाणेर्बर्हिष्ठे मुस्तकेऽप्यपाम् ॥ ६ ॥

धूल्यश्वयोरश्वकन्दे पर्पटे मरिचेऽप्यत ।
सर्पस्य सीसके नागकेसरे द्विपमर्दने ॥ ७ ॥

सङ्ख्याभेदे तु शङ्खस्य शस्त्रस्यायसि [illegible]
अपराधे तु रन्ध्रस्य व्याधे कुष्ठाख्यभेषजे ॥ ८ ॥

खस्याभ्रके ब्रह्मणि च मीनमेषविषाणिषु ।
मिथुनस्य कुलीरस्य सिंहकन्यातुलालिनाम् ॥ ९ ॥

धनुर्मकरकुम्भानां क्रमाद् द्वादशराशिनि ।
ध्वजधूममृगेन्द्राणा श्वोक्षरासभहस्तिनाम् ॥ १० ॥

वायसस्य चै पर्याया क्रमात् पूर्वादिवेश्मसु ।
वाट्यालके स्युरन्नस्य शैलेये तु शिलाह्वया ॥ ११ ॥

त्वचो लवङ्गे पर्णस्य पक्षे क्ली किंशुके नरः ।
रूक्षस्याञ्जनभेदे क्ली पुलिङ्गो नागकेसरे ॥ १२ ॥

धुर्धूरेऽप्यम्बुजाख्यास्तु निधिभेदे नृलिङ्गका ।
शुभस्य फेनिलतरौ पर्याया स्युर्नृलिङ्गका ॥ १३ ॥

---

१. 'चण्डाया त' ख ङ पाठ २ 'सिह्ने' क ग ट पाठ ३ 'थवा स्व' ग. 'थेव' क घ पाठ. ४ 'तु' ख पाठ.

माक्षिके क्ली स्त्रियो लक्ष्म्या नर पद्मस्य सारसे ।
अर्थाकशब्दो ना सूर्ये वह्नाविन्दौ पुरन्दरे ॥ १४ ॥

ज्येष्ठभ्रातरि वज्रेऽब्जे स्फटिके स्तुतिमन्त्रयो ।
अध्वर्युक्रमभेदेऽर्कपर्णसञ्ज्ञे[1] च गुल्मके ॥ १५ ॥

वसिष्ठजमदग्न्यादिसामभेदेषु केषुचित् ।
नपुसके त्वर्कपर्णगुल्मस्य फलपुष्पयोः ॥ १६ ॥

अक्षः पुमानामलके द्यूतभेदे विभीतके ।
आधारे व्यवहारे च शकटे च वराटके ॥ १७ ॥

रथादिचक्रे कर्षाख्यमानद्यूतशलाकयोः ।
चतुश्शताङ्गुले मानविशेषे (थ² च) रथादिनः ॥ १८ ॥

चक्रधारककाष्ठेऽथ क्ली सौवर्चल इन्द्रिये ।
अजयस्त्वाह नित्येऽपि तत्र स्याद् भेद्यलिङ्गकम् ॥ १९ ॥

अन्तोऽवसाने मरणे स्वरूपे निश्चयेऽन्तिके ।
धर्मे प्रधाने च पुमान् केषाञ्चित् पुन्नपुसकम् ॥ २० ॥

कोटेरारभ्य दशमे स्थाने दशगुणोत्तरे ।
सङ्ख्याभेदे समुद्राख्यसङ्ख्याया त्वपरे विदुः ॥ २१ ॥

सा च सङ्ख्याष्टम स्थान कोटेरारभ्य कीर्तिता ।
एतयोः पूर्वसङ्ख्याया विकल्पेनाभ्यधात् त्रिषु ॥ २२ ॥

छान्दोग्योपनिषद्युक्त[2] सर्वेष्वन्तेष्वितीदृशम् ।
तत्रार्थश्चिन्तनीयोऽन्यः पदार्थ[3] मन्वते परे ॥ २३ ॥

अन्ता तु नृस्त्रियोर्बन्धे घञ्र्याकारेऽपि चान्ततेः[5] ।
अन्तनाया तु पुंल्लिङ्गो भेद्यवत् तु पचाद्यचि ॥ २४ ॥

---

१. 'ज्ञेऽथ गु' क पाठ. २ 'क्त' ख. पाठ ३ 'पा' क. घ पाठः. ४. 'ञ्य' ख. ग. ङ. पाठ. ५ 'तो' ङ पाठ, 'के' ख ग पाठ

अर्ममस्त्री स्थले ग्रामे नेत्ररोगान्तरेऽपि च ।
अट्टो नातिशये घाते क्षौमसद्मगृहान्तरे ॥ २५ ॥

शुष्कस्फुटितभूभागे त्रिषु पक्वौदने तु नप् ।
अयः शुभावहे दैवे द्यूताक्षपतने गतौ ॥ २६ ॥

पुमान् गन्तरि तु प्राहुर्भेद्यलिङ्ग वदावदा. ।
अयतेरप्ययेरेतेरीयतेश्च पचाद्यचि ॥ २७ ॥

अर्यो महाशास्तरि ना द्वयोर्वैश्ये यदा त्वयम् ।
वैश्यजातिस्त्रियामर्या स्यादर्याणी च सा नदा ॥ २८ ॥

यदा तु वृत्ति पुयोगात् तदार्या त्रिषु तु प्रभौ ।
अर्थ्यस्त्रिप्वनपेतेऽर्थाद् विद्वदात्मवतोरपि ॥ २९ ॥

न्याय्ये च कुकुणाख्ये च पक्षिभेदे द्वयोरयम् ।
शिलाजतुनि तु क्लीबमरं तु त्वरिते त्रिषु ॥ ३० ॥

तत्राप्यसत्त्वे क्ली ना तु चक्रविष्कम्भदारुणि ।
अजो हरे विधौ विष्णौ ताते दशरथस्य च ॥ ३१ ॥

ना निर्जन्मनि तु त्रि स्याद् द्वयोस्तुच्छगले स्मृतः ।
अब्जं क्ली लवणे पद्मे ना तु शङ्खशशाङ्कयोः ॥ ३२ ॥

धन्वन्तरौ चाजयस्तु शङ्खेऽमु क्लीबमभ्यधात् ।
नार्त. स लिङ्गे त्रिषु तु जलसम्भूतवस्तुनि ॥ ३३ ॥

अग्रं पुरोधिकोर्ध्वेषु पैलमाने नपुसकम् ।
आधिक्यश्रैष्ठ्ययोरेके प्रधाने त्वभिधेयवत् ॥ ३४ ॥

लिङ्गमाचक्षतेऽस्यान्ये तत्राप्यन्ये नपुसकम् ।
अङ्गं शरीरावयवे शरीरोपाययोर्गुणे ॥ ३५ ॥

---

१ 'त्रे' ख ङ, पाठ २ 'भ्यस्त्रिलि' क घ पाठ ३ 'फ' क घ पाठः

---

* 'अग्र पुरस्तादुपरि परिमाणे पलस्य च' इति मेदिनी । 'अग्र पुर शिखामानश्रैष्ठ्या-धिक्यफलेषु च' (पु २२४ श्लो १) इति वैजयन्ती ।

वैयाकरणसञ्ज्ञाया प्रदेशे च नपुसकम् ।
नीवृद्भेदे तु पुंभूम्नि तद्राजे तु पुमानयम् ॥ ३६ ॥

अङ्गशालिनि तु त्रि स्यादथ सम्बोधनादिषु ।
अङ्गेत्यव्ययमम्भलैस्तु षण्णामन्यतमे रसे ॥ ३७ ॥

पुमास्तद्वति तु त्रि स्यादन्धं तु तिमिरे नपुम्* ।
त्रिषु नेत्रविहीनेऽथ स्यादर्धः शकले पुमान् ॥ ३८ ।

समभागे तु शण्डोऽय रूपकार्धेऽपि रूढित ।
अर्हो योग्ये त्रिरर्हा तु नृस्त्रियोरर्हणे तथा ॥ ३९ ॥

अण्डं क्लीब विहङ्गादेः पेशीकोशेऽपरे पुन' ।
मुष्के त्वाहुः परेऽप्येन पुन्नपुसकयोर्विदु' ॥ ४० ॥

अन्नं तु त्रिषु जग्धे स्यादोदने क्ली जलेऽपि च ।
अस्तोऽस्तमयशैले ना त्रिषु क्षिप्ते गृहेषु नप् ॥ ४१ ॥

अक्ष्णं क्ली नयनेऽक्ष्णा स्त्री रज्जौ व्याधौ पुमास्त्रि तु ।
अखण्डेऽथ द्वयोरक्तः प्रेते त्रि म्राक्षितादिषु ॥ ४२ ॥

अश्वो विष्णववतारे ना तुरङ्गे तु द्वयोरयम् ।
अन्ध्रस्त्वनन्यपूर्वायां निषाद्या जनिते द्वयोः ॥ ४३ ॥

वैदेहेनाथ पुंभूम्नि नीवृद्भेदेऽथ तन्नृपे ।
ना तद्देशनिवासे तु मनुष्ये स्याद् द्वयोरयम् ॥ ४४ ॥

अङ्क्यः स्यादङ्कनीये त्रि स्यान्मृदङ्गान्तरे पुमान् ।
अर्घ्यं त्रिषु जलेऽर्घार्थे तदर्हेऽथो नपुसकम् ॥ ४५ ॥

आपाण्डुतिक्त मधुनि वैराग्ये त्वर्दमामनत् ।
शण्डे पुसि तु गत्यादावस्र तु रुधिराश्रुणोः ॥ ४६ ॥

---

१. 'म्ल' क घ पाठ   २ 'मृड्क्षिकादि' ङ पाठ, 'मक्षिकादि' क घ पाठ, मृक्षिकादि' ग पाठ

---

* नपुसकम। 'अन्ध तु तिमिरे क्लीबम्' इति मेदिनी ।

क्ली ना तु केशे यत् त्वेतदजयेन प्रमादिना ।
अस्रः कोण इति प्रोक्त तन्नादृत्य मनीषिभि. ॥ ४७ ॥

तालव्योष्मा द्वितीयो हि वर्णः कोणाभिधायिन. ।
एकीयस्याश्रशब्दस्य स्याल्लिङ्गन्तु नरस्त्रियो. ॥ ४८ ॥

रथाद्यक्षाग्रकीले च क्लीबेऽश्रौ रूप्य एव च ।
वर्धमानतिथिप्रायपक्षे त्वेष पुमानथ ॥ ४९ ॥

चिक्रोडाख्ये प्राणिभेदे द्वयोर्ना त्वहिरम्बुवे ।
वृत्रासुरे च द्वे तु स्यात् पन्नगे स्त्री त्वही गवि ॥ ५० ॥

अप्सु द्यावापृथिव्योश्च स्याद्र्तिस्तु नृलिङ्गकः ।
भूवादिधातुभेदेऽथ स्त्री धनुष्कोटिपीडयो ॥ ५१ ॥

अरिस्तु शत्रौ ना द्वे तु मनुष्येऽथ त्रिरोश्वरे ।
अङ्घ्रिः शेफे पुमान् नागकेसराह्वयपादपे ॥ ५२ ॥

त्रिस्त्वृजौ व्यञ्जके शुक्ले पेषण्या तु स्त्रियामयम् ।
अभ्रिः स्त्री काष्ठकुद्दाले स्यात् कूपे तु पुमानयम ॥ ५३ ॥

अविः पुस्यवतौ धातो सूर्यपर्वतयोरपि ।
द्वयोस्तु मेषेऽथाविर्ना भा.प्राकारार्कवायुपु ॥ ५४ ॥

स्त्री तु पुष्पवतीभूम्योरणुस्तु पवने पुमान् ।
परमाणौ धान्यभेदे सामुद्रलवणे तु नप् ॥ ५५ ॥

सूक्ष्मेषु त्रिषु तत्रापि स्त्र्यर्थे वाण्वीत्यथाङ्गुलौ ।
रश्मौ चौण्वी स्त्र्यथानुर्ना प्राणे मर्त्ये तु स द्वयो· ॥ ५६ ॥

अंशुः सूत्रादिसूक्ष्मांशेऽप्येकदेशे लतादिनः ।
चन्द्रे सूर्ये द्युतौ रश्मौ पुमान् केचित्तु मन्वते ॥ ५७ ॥

---

१. 'मि' क. ग घ पाठ २ 'पण्डौ' क घ ङ पाठ

स्त्रीलिङ्गमप्यन्तिमयोरर्थयोरङ्गुवाक्[1] पुनः ।
द्वयोः पक्षिणि हिसार्थे पुमानक्तुस्तु केशवे ॥ ५८ ॥

इन्द्रे च ना दिशि स्त्री स्यादसत् तु क्लीबलिङ्गकम् ।
प्रधानतत्त्वे साङ्ख्याना त्रिस्तु सत्प्रतियोगिनि ॥ ५९ ॥

पुंश्चल्यामसती स्त्री स्यादर्वा तु त्रिषु कुत्सिते ।
अश्वे द्वयो' पुमांस्तु स्यादशनौ च मुनौ तथा ॥ ६० ॥

अर्हस्तु त्रिषु पूज्ये ना जिनेऽली तु द्वयोरलौ ।
पुच्छकण्टककीटेऽथ ना स्यादष्टमराशिके ॥ ६१ ॥

अश्वी त्वश्ववति त्रि स्याद् धनूराशौ तु पुंस्ययम् ।
दस्रयोश्चाश्विनी तु स्त्री नक्षत्रेऽश्वयुगाह्वये ॥ ६२ ॥

अर्चिस्तु भासि ज्वालाया शस्त्रे च स्त्रीनपुंसकम् ।
आशा स्त्री दीर्घतृष्णाया दिश्यवान्तरदिश्यपि ॥ ६३ ॥

समीपे सज्जनः प्राह भुक्तिव्याप्त्योस्तु पुंस्ययम् ।
आस्या स्यादासनाया स्त्री मुखे मुखबिले च नप् ॥ ६४ ॥

त्रिषु तद्भवतत्साधुताद्धितक्षेप्यवस्तुषु ।
आस्रं क्ली रुधिरे बाष्पे कचे ना त्र्यस्रयोगिनि ॥ ६५ ॥

आरस्त्वङ्गारके गत्यामागतौ च पुमानथ ।
क्षुद्रशस्त्रविशेषेषु स्त्रियामाराथ पित्तले ॥ ६६ ॥

पुन्नपुंसकलिङ्गोऽयमरसम्बन्धिनि त्रिषु ।
आर्या मृडान्या स्त्री जातिच्छन्दोभेदे च ना पुन ॥ ६७ ॥

सौविदल्ले सज्जने तु त्रिरागन्तव्यगम्ययोः ।
आर्ययोगिनि चाथार्द्र श्रृङ्गिबेरे नृशण्डयोः ॥ ६८ ॥

आर्द्रा स्त्री रुद्रनक्षत्रे तद्युक्ते कालमात्रके ।
क्लिन्ने तु स्यात् त्रिराद्यं तु त्रिषु पूर्वप्रधानयो. ॥ ६९ ॥

---

१ 'रङ्गुवा' क घ पाठ, 'रङ्गुवा' ङ. पाठ .

अदनीयेऽपि ना तु स्याद् विरिञ्चेऽथामवाक् त्रिषु ।
अपक्वे ना तु रोगेऽथो आयस्त्रिष्वनयोगिनि ॥ ७० ॥

पुंसि तु स्याद् धनोत्पत्तौ स्वामिभाग इतीतरे ।
लग्नाच्चैकादशे राशौ विदु सांवत्सरा गनौ ॥ ७१ ॥

आगतावथ पुंस्यासः क्षेपणे च धनुष्यपि ।
कैवर्तीमुस्तकाभिख्यमुस्तके तु नपुसकम् ॥ ७२ ॥

आज्ञा तु स्त्री महीपादेः शासने लग्नराशितः ।
राशौ च दशमे वेश्याविशेषे च महीपते. ॥ ७३ ॥

यस्याज्ञागणिकेत्याख्या त्रिषु त्वज्ञस्य योगिनि ।
तत्रापि भेद्ये स्त्र्यर्थे स्याद् रूपमाज्ञीति मन्यताम् ॥ ७४ ॥

आणि· स्त्रीपुसयोर्युद्धे रथाद्यक्षाग्रकीलके ।
जङ्घामर्मणि निश्रेण्या निश्रेणिद्वारि चापर ॥ ७५ ॥

आजि· स्त्रिया क्वचित् पुसि युद्धे सममहीतले ।
आखुर्मूषिकमात्रे स्यादेकेषा सूकरे द्वयो· ॥ ७६ ॥

अन्येषा मूषिकस्यैव जातिभेदे क्रमाह्वये ।
आलुः श्लेष्मातके पुसि श्लेष्मण्यन्येऽर्थे नपुंस्त्रियो. ॥ ७७ ॥

चक्रोष्ट्रीसंज्ञके[3] कन्दे कर्कर्या तु स्त्रियामियम् ।
आशुः पाटलसज्ञे ना व्रीहिभेदे दिवाकरे ॥ ७८ ॥

अलङ्कारसुवर्णे तु क्ली शृङ्गीकनकाह्वये ।
असत्त्वगामि चेच्छीघ्रे स्यात् सत्त्वे त्रिष्वथ द्वयो. ॥ ७९ ॥

तुरगेऽथायुशब्दो द्वे मनुष्ये शकटे तु ना ।
स्यात् पुरूरवउर्वश्योः पुत्रेऽथायुर्नपुसकम् ॥ ८० ॥

---

१. 'रिते' ख पाठ   २ 'तु' क. घ पाठ   ३ 'ष्णी' ग. पाठ, 'च्छ्री' क. घ. पाठ

सान्तं जीवितकालेऽन्ने धने वत्सरनीरयोः ।
अपि स्याद् विश्वतोदावन्नित्यारण्यकसामनि ॥ ८१ ॥

केचित् तु जीविते प्राहुः क्रतुभेदेऽथ पुन्नपो[1] ।
इनः सूर्यात्मनोः पुंसि राजन्यन्येऽथ स त्रिषु ॥ ८२ ॥

आढ्ये स्वामिनि **चेष्टं** तु त्रिषु वाञ्छितमित्रयोः ।
यागक्रियाकर्मभूते पर्याप्ते यजने तु नप् ॥ ८३ ॥

इच्छाया यज्ञदाने च यज्ञे चाथो पुमानिष ।
ज्ञेय आश्वयुजे मास क्लीब त्वयासि सा पुनः ॥ ८४ ॥

इष्वा स्त्री पुत्रसन्तत्यां कुटुम्बे चेति केचन ।
कलत्रे त्वपरे ना तु स्यादाचार्याभिलाषयोः ॥ ८५ ॥

इभ्य आढ्ये त्रिषु स्त्री तु हस्तिवातिङ्गने§ऽथ तत् ।
इद्धं स्यादातपे क्ली त्रिर्दीपिते स्त्री **त्विडा** गवि ॥ ८६ ॥

बुधपत्न्या नाडिभेदे भुव्यन्ने दिवि वाचि च ।
धनञ्जयस्य वचने दृष्ट भा देवता प्रसूः ॥ ८७ ॥

इत्येव तस्य वाक्यस्य चिन्त्योऽर्थो बहुवेदिभिः ।
पुमांस्तु देवताभेदे शाकटायनभाषितः ॥ ८८ ॥

इषुः स्त्रीपुंसयोर्बाणे क्रतुभेदे तु पुंस्ययम् ।
वि[2]ष्ट्युत्योस्तूभयोः स्त्रीत्वे ना **त्विन्दुः** शशियज्ञयोः ॥ ८९ ॥

कर्पूरे क्ली तु सलिले ना **त्वीडो** देवतान्तरे ।
स्तुतौ तु नृस्त्रि स्त्री भूम्यामीशस्तु गिरिशे पुमान् ॥ ९० ॥

ईशाने नृस्त्रियोरीशा भवेत् स्वामिनि तु त्रिषु ।
उष्णः पुंसि हुताशे स्याद् ग्रीष्मे शिग्रुमहीरुहे ॥ ९१ ॥

---

१ 'वा' ग पाठ   २ 'ट्टुत्योभूम्तयो' ग पाठ.

---

§ 'वाति देहस्थवात सेवनाद् गणयति इति वातिङ्गणम्' इति बृहदभिधानम् । वैजयन्त्यां तु हस्तिवातिङ्गने त्विभ्या' (पु ५३ श्लो. १०३) इत्येव पाठ.

क्ली तु वह्निगुणे त्रिस्तु तद्युक्ते चतुरेऽपि च ।
उग्रः पुंसि महादेवे मर्त्यजात्यन्तरे पुन॰ ॥ ९२ ॥
शूद्रायां क्षत्रियाज्जाते तेनोढाया द्वयोस्तथा ।
शूद्रायां ब्राह्मणाज्जाते तेनोढायामथ स्त्रियाम् ॥ ९३ ॥
वचाया च खराश्वाख्याजमोजान्तरभेषजे ।
उग्रा क्लीब तु लवणे घटिकालवणाह्वये ॥ ९४ ॥
कालशेयेऽथ रौद्रे त्रि स्त्री **तूग्रा** गवि ना घृणौ ।
उखः पुंसि स्फिचि परे कर्णपार्श्वेऽप्यधीयते ॥ ९५ ॥
औखीयाना च शाखाया [1]ऋषिभेदे प्रवक्तरि ।
स्त्री तु स्थाल्यामुखा यज्ञविदामुख्याग्निसंभृतेः ॥ ९६ ॥
साधने चतुरश्रे च स्यान्मृत्पात्रान्तरे तथा ।
यदग्निचयनेऽथोल्बं क्ली स्याद् गर्भाशयेऽथ तत् ॥ ९७ ॥
पुंस्याहामरदत्तोऽस्मिन्नर्थे शु[2]ल्बे तु तन्नपि ।
रजते भूमिभेदेऽ[3]पि सामभेदेऽथ ना क्रतौ ॥ ९८ ॥
सङ्ख्याज्ञाने विरहिते त्वेष त्रिष्वथ पेलवे ।
उभ्र ऊर्ध्वस्थिते च त्रि॰ पुमांस्तु स्याद् पयोमुचि ॥ ९९ ॥
उद्रो द्वे जलमार्जार ऋषिभेदे तु नाथ ना ।
उषः प्रस्थचतुर्भागे प्रभातेऽथ स्त्रियामुषा ॥ १०० ॥
अनिरुद्धस्य या पत्नी बाणासुरसुता च या ।
तस्या गवि निशीथिन्यामुषा त्वन्ते निशोऽव्ययम् ॥ १०१ ॥
उडुर्विप्रे द्वयोर्नपुंस्त्री नक्षत्रेऽथो **उरु** त्रिषु ।
बृहत्युर्वी (तु[4]ति) तत्रापि स्त्र्यर्थे वा स्यादथ स्त्रियाम् ॥ १०२ ॥
उर्वी पृथिव्या नद्या च स्यादुदक् तु त्रिपूत्तरे ।
दिग्देशकालविषय उदीच्ये चाप्युदङ्मुखे ॥ १०३ ॥

---

१ 'मृ' ख ग पाठ. २ 'ल्पे' क. ख ग. घ पाठ. ३. 'च' क. ख. घ पाठ.
४. 'वा' क. ग. पाठ.

उदीची तु स्त्रिया राजराजस्य दिशि वा पुनः ।
एतेषु सर्वेष्वर्थेषु स्यादव्ययमिद यदा ॥ १०४ ॥

प्रथमापञ्चमीसप्तम्यर्थयुक्तमुशिक् पुन ।
ना गौतमर्षौ वह्नौ चाप्युशीरे तु स्त्रिया त्रि तु ॥ १०५ ॥

मेधाविनि म्यादुद्भित् तु सामभेदे नपुसकम् ।
एकाहक्रतुभेदे ना स्यादुद्भिज्जे तु स त्रिषु ॥ १०६ ॥

उक्षा पुसि बलीवर्दे महति त्रिरुषा पुन ।
सन्ध्याप्रभातयोर्नपुस्त्री स्यादूर्जः कार्त्तिके पुमान् ॥ १०७ ॥

उत्साहे पुस्त्रियोरूर्ध्वस्तूपर्यर्थे त्रिषूत्थिते ।
ऋषिभेदे तु पुस्यूषा पुन स्त्री रुजि नप् पुन ॥ १०८ ॥

लवणे स्यादूषरजे ना क्षारमृदि नप् पुन ।
ऊमं व्योम्नि पुरे चान्ये पुसि प्राणिनि तु त्रिषु ॥ १०९ ॥

ऊहा न क्ली विचारे स्यात् सामग्रन्थान्तरे तु ना ।
ऊर्णा सा स्त्री कदल्यादेस्तन्तौ मेषादिलोमनि ॥ ११० ॥

प्रशस्तरोमावर्त च भ्रूमध्यस्थेऽथ हिंसिते ।
ऊर्णास्त्रि हिसने तु क्ली स्यादूकस्तु किलिञ्जके‡ ॥ १११ ॥

कैश्चिदन्यै[1] पुना राशौ राशिस्थाने परै पुमान् ।
शाकटायनपूर्वार्यैरुक्तो द्वे तु विहङ्गमे ॥ ११२ ॥

भवेदूका तु जन्तौ स्त्री स्वेदजेऽस्थिविवर्जिते ।
इति कश्चिदथोर्मिः स्त्रीपुसयोर्जलवीचिषु ॥ ११३ ॥

महातरङ्ग इत्यन्ये क्षुत्पिपासादिकेष्वपि ।
अजय तु पटल्येनामुत्पीडायामपि स्म स ॥ ११४ ॥

ऋतं नपुसकं विद्यात् सिलोञ्छे प्रासियज्ञयो ।
गतौ सत्ये तद्वति तु त्रिषु प्राप्ते गतेऽपि च ॥ ११५ ॥

---

१ 'ञ्छ' ख. पाठ

---

‡ कः ।

ऋक्षो द्वयोरच्छभल्ले गुण्डवृक्षे तु नाथ नपु[1] ।
नक्षत्रेऽन्ये त्विन्द्रियेऽपि प्राहुर्नीर्लोम्नि तु त्रिषु ॥ ११६ ॥

ऋश्यः पुस्यृषिभेदे स्यान्मृगजात्यन्तरे द्वयो ।
ऋजुस्त्रिर्नायकेऽर्थे ना हिंस्रे त्वृष्वो महत्यपि ॥ ११७ ॥

त्रिररातौ तु पुंस्येष ऋद्धं तु स्यात् समर्धने[2] ।
क्ली त्रिरावासिते धान्ये समृद्धेऽपि द्वयोस्त्वृभुः ॥ ११८ ॥

देवे विदुषि तु त्रि स्यात् पुमांस्तु मधुसूदने ।
ज्येष्ठे च ब्रह्मपुत्राणां सनकादिकयोगिनाम् ॥ ११९ ॥

गभस्तिधाराधरयोर्ऋजुस्तु त्रिगुणे त्रिषु ।
अव्युत्पन्ने वररुचि पुनर्विदुषि चाब्रवीत् ॥ १२० ॥

अशौ तु पुंसि तेनोक्त एतस्तु नरि कर्बुरे ।
गुणमात्रे तद्वति तु त्रिषु स्यादागतेऽप्यथ ॥ १२१ ॥

आगतौ क्लीबमैन्द्री तु महेन्द्रस्य दिशि स्त्रियाम् ।
विशालासंज्ञवल्ल्या च त्रि तु स्यादिन्द्रयोगिनि ॥ १२२ ॥

पुमांस्तु यज्ञक्रतुषु सर्वेष्वैन्द्रो द्वयो' पुनः ।
ऐन्द्रिरिन्द्रसुते कृष्णकाकेऽप्यैभस्तु पुंस्ययम् ॥ १२३ ॥

हस्तिकर्कोटकाभिख्यवल्ल्या क्लीब तु तत्फले ।
इभसम्बन्धिनि त्रि स्यादोषो दाहे नरि त्रि तु ॥ १२४ ॥

क्षिप्रे रक्तफलासंज्ञवल्ल्या (चो ? त्वो)ष्ठी‡ स्त्रियामथ[3] ।
ओष्ठो दन्तच्छदे पुंसि मार्जारे त्वोतुवाग् द्वयो ॥ १२५ ॥

क्ली तु सामविशेषे स्यादौर्वो ना बडवानले ।
ऊर्वसम्बन्धिनि त्रि स्यात् कल्यस्तु त्रिषु नीरुजि ॥ १२६ ॥

---

१ 'न' ख. पाठ. २ 'र्थे' क ग घ पाठ. ३ 'मियम्' ग. पाठ.

---

‡ 'तुण्डिकेर्या रक्तफला बिम्बोष्ठी पीलुपर्ण्यपि' (पु ५७ श्लो. १४७) इति वैजयन्ती ।

कल्याणवाचि दक्षे च सज्जे क्ली तु गते दिने ।
सावत्सरास्तु लग्नाख्यराशौ चैनमधीयते ॥ १२७ ॥

प्रभातेऽथ सुराया स्त्री ना **कक्षः** कच्छवीरुधो ।
तृणे स्पर्धापदे बाहुमूलेऽरण्ये च दुर्गमे ॥ १२८ ॥

स्त्रियां तु परिधानस्य पश्चादञ्चलपल्लवे ।
केचित् तु बाहुमूलेऽपि कक्षां स्त्रियमधीयते ॥ १२९ ॥

कणोऽतिसूक्ष्मे बाणे च तण्डुलावयवे च ना ।
सक्तुष्वप्याह पुभून्नि तदेकावयवेऽन्यथा ॥ १३० ॥

कणा स्त्री जीरके सूक्ष्मजीरकेऽप्यपरे विदु ।
पिप्पल्यां च द्वयोस्तु स्यान्मर्त्यजात्यन्तरे क्वचित् ॥ १३१ ॥

निषादाद् द्रमिडीजाते **कर्ण**स्तु श्रवणे पुमान् ।
नावः पृष्ठस्थितारित्रे राधातनयभूभुजि ॥ १३२ ॥

क्षेत्रभेदेऽप्यथ त्रि स्याच्छ्रोत्रहीनपशावपि ।
क्षोदिष्ठेऽप्यथ कर्णी स्त्री पशूना बन्धनार्थके ॥ १३३ ॥

रज्जुभेदे **कला** तु स्त्री षोडशांशे हिमद्युते ।
अशेऽवयवमात्रे च कलनाया च वैशिके ॥ १३४ ॥

त्रिशत्काष्ठी*प्रमाणे च काले वृद्धावृणस्य च ।
शिल्पे मनश्शिलायां च देहधात्वन्तरे तनौ ॥ १३५ ॥

गीतौ कुड्यच्छादि सन्धावित्युक्तार्थास्त्रयोदश ।
यत्तु वाररुचे वाक्ये कलार्थत्वेन दृश्यते ॥ १३६ ॥

धन तद्दणवृद्धिस्थ केवल वेति संशयः ।
पुसि त्वङ्गुष्ठसस्पर्शे वीणातन्त्रीषु शाखिनः ॥ १३७ ॥

---

१ 'त्व' ख. ग पाठ

---

* 'ष्ठा' इति स्यात् ।

तिलकाख्यस्य पुष्पस्य[१] गन्धे तद्वति तु त्रिषु ।
अव्यक्तमधुरे शब्दे मूकेऽप्यथ **करो** नरे ॥ १३८ ॥
रश्मौ पाणौ महीपस्य भागधेये घनोपले ।
अजयस्त्वाह मुद्रायां हिंसाविक्षेपयोरपि ॥ १३९ ॥
श्वेतशालौ गजघ्राणे क्ली तु वा[२]रिदकार्मुके ।
कल्कस्तुरुष्कसञ्ज्ञाकनिर्यासे ना न तु स्त्रियाम् ॥ १४० ॥
दम्भे पापाशये पापे स्याद् विष्ठौषध[३]पिष्टयोः ।
किट्टेऽप्यथ पलोन्मानचतुर्भागे नृशण्डयोः ॥ १४१ ॥
कर्षं कृषिक्रियायां ना **कण्वस्त्**वृष्यन्तरे पुमान् ।
पापे क्ली बधिरे तु त्रि[४]र्मेधाविनि च ना पुनः ॥ १४२ ॥
क्रमोऽङ्घ्रौ परिपाट्या च वेदपाठान्तरे विधौ ।
क्रान्तौ स्थानकभेदे च द्वे त्वाख्वाह्वयमूषिके ॥ १४३ ॥
क्षमा क्षान्तिपृथिव्यो स्त्री त्रिषु योग्यसमर्थयो ।
न्याये हिते **क्षपा** तु स्त्री निशीथिन्या पुमास्तु सः ॥ १४४ ॥
गोजाविमहिषाणां स्यादत्या[५]र्द्रच्छगणे तथा ।
धान्यस्तम्बे समाम्नाये त्वम्बुनामसु दृश्यते ॥ १४५ ॥
क्षप इत्येवमेतस्य लिङ्ग रूप च चिन्त्यताम् ।
कचो बृहस्पतेः पुत्रे केशे चापि नृलिङ्गकः ॥ १४६ ॥
नृजातिभेदे शनकीक्षत्रियप्रभवे द्वयोः ।
कशा स्त्री वाजिताडन्यां द्वे तु रोमशपुच्छके ॥ १४७ ॥
नकुलस्य प्रभेदे स्यान्मर्त्यजात्यन्तरे तथा ।
डिण्डिकीवैश्यजे क्ली तु **कञ्जं** पद्मे कचे तु ना ॥ १४८ ॥
कच्छो जलाशयप्रान्ते पार्श्वे गुह्याम्बरे तथा ।
जात्यन्तरे स्थावराणां नान्दीवृक्षाख्यपादपे ॥ १४९ ॥

---

१ 'स्थे' ख पाठ   २ 'रिणिका' ख, 'रुणि का' क घ ङ पाठ.   ३. 'धि' क घ पाठ..   ४. 'मे' ख पाठ   ५ ' ' क ग घ. पाठ

कूर्मपादे च पुंसि स्यादथ स्यात् पुंसि भूमनि ।
नीवृद्भेदेऽथ सिंहोऽमुमनूपे पुंस्यमन्यत ॥ १५० ॥

कच्छं क्लीबेऽनूपदेश इति त्वमरदत्तवाक् ।
क्षरो धाराधरे पुंसि सलिले तु नपुंसकम् ॥ १५१ ॥

ऋतौ प्रावृट्समाख्ये स्त्री क्षरी क्षरितरि त्रिषु ।
क्षतं व्रणे क्ली क्षणने लग्नात् षष्ठे च राशिके ॥ १५२ ॥

इति सांवत्सराः प्राहुस्त्रि तु स्यात् खण्डिते हते ।
क्षत्रं तु स्याद् धने तोये क्षत्रिये च नपुंसकम् ॥ १५३ ॥

पुंसि त्वमरदत्तोऽमुं क्षत्रिये प्राब्रवीदथ ।
कंसो ना पूर्वभूपालभेदे कृष्णस्य मातुले ॥ १५४ ॥

पानपात्रान्तरे त्वस्त्री लोहे घोषाख्य आढके ।
अजयस्त्वाह हंसेऽपि तत्र लिङ्ग द्वयोरिति ॥ १५५ ॥

कन्दोऽस्त्री सूरणे मूलसस्यमात्रेऽप्यथो **कटः** ।
पर्यन्तदेशे ग्रामादेः किलिञ्जगजगण्डयोः ॥ १५६ ॥

शवे शवरथे श्रोणिफलके कालकूटके ।
सज्जनस्त्वाह वलयेऽप्येष्वर्थेषु पुमानयम् ॥ १५७ ॥

लवणे त्वब्धिजे क्लीबे वाक्पतिस्तु नृशण्डयोः ।
अविशेषेण पठति श्रोण्यां तु स्यात् कटी स्त्रियाम् ॥ १५८ ॥

चापाग्रेषु त्रिषु पुनर्भृशे **कष्टं** तु भेद्यवत् ।
कृच्छ्रे च गहने चैतत् स्यादसत्त्वे नपुंसकम् ॥ १५९ ॥

कम्रा कशायां स्त्री त्रिस्तु कामितर्यथ (वाक् स्विका[2] **कर्क**वाक्) ।
श्वेताश्वे द्वे पुमांस्त्वग्नौ हर्षनन्दी त्वभाषत ॥ १६० ॥

सिते वर्णे तुरङ्गस्य **कश्यं** त्वश्वस्य मध्यमे ।
म(ध्येऽद्ये) च क्ली कशार्हे ‿ त्रिः **कतस्तु** पुमानृषौ ॥ १६१ ॥

क्ली जलेऽथ कपिः पुंसि सहस्रकिरणेऽपि च ।
ऋषिभेदे तथैव स्याद् द्वे तु वानरहस्तिनोः ॥ १६२ ॥

कविस्तु पुंसि वाल्मीकौ *कृतकोटिमुनावपि ।
त्रिषु तु स्यात् काव्यकारे पण्डिते च स्त्रिया त्वसौ ॥ १६३ ॥

अङ्गुलित्रे खलीने च करिस्तु पुरुषे गजे ।
द्वयोः कर्तरि तु त्रि स्यात् कटुस्तु नरि गुग्गुलौ ॥ १६४ ॥

लशुने टङ्कने[1] गन्धभेदे सौरभ्यसञ्ज्ञके ।
ऊषणाख्यरसे चाथ प्राक् शुण्ठेर्भेद्यलिङ्गकम् ॥ १६५ ॥

पूर्वोक्तगन्धरसयोरेकयुक्ते समत्सरे ।
अप्रियाकार्यतीक्ष्णेषु क्ली शुण्ठौ मरिचेऽपि च ॥ १६६ ॥

स्त्रिया तु कटुरोहिण्या कम्बुस्तु द्वे मतङ्गजे ।
त्रये तु तण्डुलकणे शङ्खे सङ्खचान्तरे तथा ॥ १६७ ॥

शम्बूके चाथ कन्तुर्ना स्यात् कन्दर्पकुसूलयोः ।
कशब्दार्थवति त्वेष वाच्यलिङ्गः प्रकीर्तितः ॥ १६८ ॥

तुप्रत्ययेऽथ कन्दुर्ना स्त्रियामप्यपरे विदुः ।
सूत्रिते स्यात् क्रीडनके स्वेदन्यामपरे पुनः ॥ १६९ ॥

पाकस्थानेऽथ कद्रुर्ना वर्णे पिङ्गलसञ्ज्ञके ।
त्रि तु तद्वति भूमौ तु नागमातरि च स्त्रियाम् ॥ १७० ॥

कर्षुस्तु[2] ना करीषाग्नौ स्त्री कुल्यातुपकोष्ठयोः ।
क्षत्ता ना सारथौ द्वाःस्थे दूते भुमलरुद्रयोः ॥ १७१ ॥

द्वयोस्तु क्षत्रियाया यः पारशैवेनुकस्तजकः ।
शूद्राज्जातस्तत्र केचिदन्ये त्वायोगवाह्वये ॥ १७२ ॥

---

१ 'णे' ख ग ङ पाठः २ 'र्षू' ख पाठः

---

* 'हलभूतिस्तूपवर्ष कृतकोटिकविश्च सः' (पृ ९५ श्लो १५८) इति वैजयन्ती ।

वैश्याया जनिते शूद्रादन्ये पारशवाह्वये ।
ब्राह्मणादूढशूद्राया जाते प्रेष्यसुते परे ॥ १७३ ॥

वैजयन्त्या तु पठितो योऽयं स्यात् पारशैनुकः ।
तस्मिन् दौत्यद्वारपालप्रवृत्तावित्यथ भेद्यवत् ॥ १७४ ॥

क्वचिन्निवृत्ते च मृतेऽप्यविनीतेऽप्यथो पुमान् ।
स्वतन्त्रकारके कर्ता भव्यसंज्ञे च पादपे ॥ १७५ ॥

क्ली तु तस्य फले त्रिस्तु कारकेऽथ ककुत् स्त्रियाम् ।
पुंसि चोक्षणः स्कन्धदेशे प्रोन्नते राजलक्ष्मणि ॥ १७६ ॥

श्रेष्ठेऽप्यथ पुमान् क्रव्यात् प्रेतदावानले द्वयोः ।
राक्षसे त्रि तु मांसादे कर्मगन्धस्तु द्रुपदो ॥ १७७ ॥

पुण्ये पापे क्रियाशिल्पयानतासु द्रुमान्तरे ।
भव्यसंज्ञे कारके च कर्त्रीप्सिततमादिके ॥ १७८ ॥

अर्थप्रयोगे यत्ने च भव्यवृक्षफले तु नपुं ।
काली मृडान्यामेकस्यां शक्तौ नवसु शक्तिषु ॥ १७९ ॥

शम्भोः कृष्णनवाम्भोदे वह्निज्वालासु सप्तसु ।
एकस्यां प्रमहासञ्ज्ञवृहत्यां भ्रूकुटावपि ॥ १८० ॥

क्षारकीटेऽपि सप्तानां मातॄणामेकमातरि ।
अर्हत्तीर्थकराणां तु या स्युः शासनदेवताः ॥ १८१ ॥

तासामन्यतमायां च कथयामास सज्जनः ।
पिप्पलीवृश्चिकाल्योश्च नील्यां कृष्णे तु जीरके ॥ १८२ ॥

काला मनःशिलायां च कृष्णत्रिवृति च स्त्रियाम् ।
क्ली तु कालायसे कालः पुमांस्तु समये यमे ॥ १८३ ॥

मृत्यौ चापि महादेवे कार्ष्ण्ये त्रिषु तु तद्वति ।
काष्ठा स्त्री कालभेदे स्यादष्टादशनिमेषके ॥ १८४ ॥

---

१ 'नू' ख पाठ २ 'युक्ते च' क घ पाठ ३ 'न' ख पाठ. ४ 'सकृत' क ग घ पाठ

स्थित्याख्यमर्यादाया च दिशि चाप्युपदिश्यपि ।
दक्षिणोत्तरयोरन्यतरस्मिन् नयने रवे ॥ १८५ ॥
आदित्ये परमावस्थोत्कर्षयोगाजिसञ्ज्ञिन ।
समभूमिप्रदेशस्याप्यन्ते मूर्ध्नि तु वारिणि ॥ १८६ ॥
क्ली तु दारुणि **कान्ता** तु प्रियङ्गुतरुयोषितो ।
स्त्री पुमांस्तु धवे नान्दीवृक्षे चम्पकपादपे ॥ १८७ ॥
चम्पकप्रसवे तु क्ली तथा दमनके त्रि तु ।
प्रिये मनोज्ञे **काम**स्तु कन्दर्पे काम्यवाञ्छयो ॥ १८८ ॥
गुग्गुलौ च निकामे तु क्ली स्यादनुमतेऽव्ययम् ।
काम्यं कामयितव्ये च कामसाधौ च भेद्यवत् ॥ १८९ ॥
क्ली तु ताम्रेऽथ **काण्डो**ऽस्त्री दण्डे नाले जले शरे ।
शक्तिसञ्ज्ञबले वर्गे स्तम्बेऽध्याये च कुत्सिते ॥ १९० ॥
इक्ष्वादेर्ग्रन्थिभेदे[1] द्रुप्रकाण्डेऽवसरेऽपि च ।
काण्डी तु हस्तिपिप्पल्या स्त्री **कार**स्तु महीपतेः ॥ १९१ ॥
भागधेये क्रियाया ना स्त्री तु बन्धनवेश्मनि ।
कारा प्रसेविकाया च त्रि तु स्यात् करयोगिनि ॥ १९२ ॥
बन्धने नृस्त्रियोः **काश**स्त्विक्षुगन्धाख्यवीरुधि ।
अस्त्री स्त्रीपुंसयोः काशा ढीसौ कार्शी तु सा स्त्रियाम् ॥ १९३ ॥
वाराणस्यामथो **कायः** शरव्ये निवहे तनौ ।
ना त्रिः कदेवते **क्षारः** पुनः क्षरणभस्मनो ॥ १९४ ॥
गुडे काचाख्यमृद्भेदे स्वर्जिकाक्षारसञ्ज्ञके ।
लवणेऽपि यवक्षारे तिक्तस्य लवणस्य च ॥ १९५ ॥
रसयोर्मिश्रणाज्जाते रसे तद्वति तु त्रिषु ।
काव्यं क्ली कालिदासादिग्रन्थे पुंसि तु भार्गवे ॥ १९६ ॥

---

१ 'ञे' इ पाठः. २ 'मध्ये द्रु' ख, ग पाठः.

काणस्त्रिषु स्यादेकाक्षे सूपाया तु स्त्रियामियम् ।
काणा पुंसि तु शब्दे च गमने च निमीलने ॥ १९७ ॥

क्षामस्तृणाग्नौ ना क्षीणे त्रिषु क्षामा स्त्रिया भुवि ।
क्ली विध्मप्रोक्षणे **कार्ष्णं** कृष्णसम्बन्धिनि त्रिषु ॥ १९८ ॥

कार्यं प्रयोजने क्लीब कर्तव्ये त्रिरथास्त्रियाम् ।
कांस्यं स्यादाढके पानपात्रे वीणाख्यतैजसे ॥ १९९ ॥

काको द्वे वायसे तस्य समूहे क्ली पुमान् पुन ।
लौल्ये **काकी** तु मृद्भेदे तुवरीसंज्ञके स्त्रियाम् ॥ २०० ॥

कारिः क्रियाया स्त्री त्रिस्तु शिल्पिनि स्त्री तु कर्तरि ।
कारुरिन्द्रे तु ना विश्वकर्मण्यप्यथ स द्वयो ॥ २०१ ॥

व्रात्यादपूर्वपुयोगवैश्याजे मानवान्तरे ।
कारूः स्त्री व्याविबुध्यो स्याच्छक्तिसंज्ञायुधान्तरे ॥ २०२ ॥

त्रि तु वाग्विकले द्वे तु **कामी** सारसपक्षिणि ।
त्रि तु कामवति स्त्री तु कामिनी ललनान्तरे ॥ २०३ ॥

क्रिया स्त्री निष्कृतौ शिक्षाचिकित्सोपायकर्मसु ।
करणारम्भपूजासु चेष्टाया सम्प्रधारणे ॥ २०४ ॥

दृष्ट तूत्पलमालाया प्रतिष्ठायामितीदृशम् ।
मेषराशौ तु पुंलिङ्ग क्रिय ज्यौतिषिका विदुः ॥ २०५ ॥

क्षिप्रं तु पादाङ्गुष्ठस्य तर्जन्याश्चान्तरे नपुम् ।
असत्त्वेऽपि च शीघ्रार्थे त्रि तु स्यात् सत्त्वगामि चेत् ॥ २०६ ॥

किञ्जाः पुंभूम्न्युदीच्ये स्यान्नीवृद्भेदे स तु त्रिषु ।
कुत्सिताद्युद्भवेऽथो ना क्षुद्रजन्त्वन्तरे **क्रिमिः** ॥ २०७ ॥

तस्यापि लक्षण केचिदाहुर्भूमिचरिष्णुताम् ।
अन्ये त्वन्तर्गतामाहुर्लाक्षायामथ स द्वयो. ॥ २०८ ॥

ऊर्णनाभे[1] करण्या च जाते वैदेहकात् तथा ।
मनुष्यजातिभेदेऽथ **किरिर्द्वे** सूकरेऽथ ना ॥ २०९ ॥
धातुप्रभेदे किरतौ काले कश्चिदवोचत ।
किष्कुः प्रमाणभेदे स्याद् द्वादशाङ्गुलसम्मिते ॥ २१० ॥
वितस्त्याख्ये चतुर्विंशत्यङ्गुले हस्तसंज्ञके ।
शाकटायनहर्षौ तु मानद्रव्यमवोचताम् ॥ २११ ॥
छायाया च कुठारादिशस्त्रमुष्टौ[2] च नृस्त्रियो. ।
क्षित्वा ना केशवे वायौ क्षित्वरी तु स्त्रिया निशि ॥ २१२ ॥
कश्चिन्नद्यामिति प्राह **कीलस्तु** नरयोषितो ।
ज्वालाशङ्कुकफोणिपु बाहौ पुसि तु शङ्करे ॥ २१३ ॥
कीरः शुके द्वयोर्देशे कश्मीरेपु नृभूमनि ।
क्षीरं क्ली सलिले दुग्धेऽन्येऽर्वचादिष्वधीयते ॥ २१४ ॥
क्लीबं नपुसकार्थे क्ली पुमास त्वपरे विदु ।
त्रिषु विक्रमहीने स्याद् बलहीन इतीतरे ॥ २१५ ॥
कीर्णः पुसि चुरीसञ्ज्ञे जलस्थानान्तरे त्रि तु ।
विक्षिप्ते स्त्री त्वभिख्याया **कीर्त्तिः** कीर्तयतौ तु ना ॥ २१६ ॥
कुम्भः पुसि घटे मूर्धपिण्डे[3] सामोद्भवस्य च ।
वेश्यापतौ सोमदत्ते सौरिरागौ महत्तरे ॥ २१७ ॥
कामिलाख्यव्याधिभेदे द्रोणाख्यपरिमाणके ।
तस्य द्वये विशतौ च खारीणा पञ्चविशतौ ॥ २१८ ॥
स्त्रिया तु कुम्भी खार्यां स्यात् स्थालीभेदे च सज्जन ।
दधिमन्थनगर्गर्या ब्रूते स्माथ द्रुमान्तरे ॥ २१९ ॥
कट्फलाख्ये वारिपर्णीसंज्ञतोयतृणान्तरे ।
त्रिवृत्संज्ञलताजातौ पुन. कुम्भेति दृश्यते ॥ २२० ॥

---

१. 'भौ' ख. पाठ., २ 'स्त्रे' क. ग घ. पाठ ३ 'र्ध्नि' ङ पाठ.

कट्फलादेस्तु मूले च प्रसवे च नपुंसकम् ।
यथाप्रयोगं बोद्धव्यं कुटस्तु कलशे पुमान् ॥ २२१ ॥

गृहे स्त्रीपुंसयोरेके कुटी कुट इति द्वयम् ।
अन्ये त्वाहुः क्षुद्रगृहं पल्लीसंज्ञे कुटी स्त्रियाम् ॥ २२२ ॥

द्वयोस्तु क्षत्रियाज्जाते कुक्कुटीसंज्ञयोषिति ।
मनुष्यजातिभेदे स्यादश्मकुट्टनवृत्तिके ॥ २२३ ॥

कुडस्तु ना वैश्रवणे क्ली घटे लाङ्गलेऽपि च ।
मनुष्यजातिभेदे तु पलिनीसंज्ञयोषिति ॥ २२४ ॥

शूद्राज्जाते शिशौ च स्यात् कुडी कुड इति द्वयोः ।
कुली तु बदरीकण्टकार्योर्ज्येष्ठस्वसर्यपि ॥ २२५ ॥

भार्याया स्त्री नपि त्वे(न?त)द्दर्शिणा जलतर्पणे ।
कुलं वंशे सजातीयगणे च स्यान्निकेतने ॥ २२६ ॥

तथा जनपदे द्वे तु मार्जारेऽथ कुथा त्रयी ।
मतङ्गजपरिस्तोमे ना तु दर्भे कुशः पुनः ॥ २२७ ॥

अस्त्री दर्भे रामसुते ना क्ली ह्रीबेरवारिणोः ।
कुशा विष्टुतिकाष्ठे स्त्री वल्गारज्जौ च वाजिनः ॥ २२८ ॥

अयोविकारे च कुशी केचित् त्वन्ये प्रचक्षते ।
लाङ्गलस्य मुखे फालसंज्ञे क्ली तूत्पले कुवम् ॥ २२९ ॥

द्वयोः पशौ कुजस्तु स्यात् पुमानङ्गारके तरौ ।
भूमिजे तु त्रि कुञ्जस्तु न स्त्री गह्वरदन्तयोः ॥ २३० ॥

हनौ लतादिपिहितोदरेऽथो पुंस्यृषौ क्वचित् ।
कुब्जस्तु गडुले त्रि स्यान्निखर्वे चापि सज्जनः ॥ २३१ ॥

गडौ त्वेव नरि प्राहामरदत्तोऽपि सज्जनः ।
कुम्बा सुगहनायां स्त्री वृतौ क्ली विदलेऽथ नप् ॥ २३२ ॥

कुब्रं[1] गृहे कर्मणि च फल्गुसङ्कटयोस्त्रिषु ।
द्वे गजेऽथास्त्रियां कुष्ठं गन्धद्रव्यौषधान्तरे ॥ २३३ ॥

---

१ 'ब' क घ, ङ पाठः

पारिभाव्याह्वये व्याधिभेदे त्रि तु भुवि स्थिते ।
कुष्टः सामस्वराणां स्यात् सतानामादिमे पुमान् ॥ २३४ ॥
रुदिते क्ली त्रि तु कुष्टिक्रियायां कर्गता गते ।
कुण्डं नपुंसकं स्थाल्यां काञ्जिके वह्निगर्तके ॥ २३५ ॥
जलाशयविशेषे च देवतादेरथो पुनः ।
सज्जनः प्राह कुम्भेऽपि कुण्डी तु स्त्री कपण्डलौ ॥ २३६ ॥
कुण्डा तु जाते जारात् तु पतिवत्नीसुते द्वयोः ।
अविवाह्यासु जाते च कुल्या तु सरिति स्त्रियाम् ॥ २३७ ॥
नीरप्रणालिकायां च कृत्रिमाल्पसरित्यपि ।
कुलस्त्रियां कण्टकार्यामस्त्रि तु क्ली पुमान्तु सः ॥ २३८ ॥
रसभेदे कटोश्चापि कषायस्य च मिश्रणात् ।
जाते तद्वति तु त्रि स्यात् कुलीनेऽपि नृ गम्नि तु ॥ २३९ ॥
नीवृद्भेदे दाक्षिणात्ये मध्यदेशस्थितेऽपि च ।
उदग्देशस्थिते चाथ कुत्सा स्त्री निन्दनेऽथ ना ॥ २४० ॥
अरत्न्याख्यप्रमाणे स्याद् वज्रेऽप्यृप्यन्तरेऽप्यथ ।
तदपत्येपु बहुपु गोत्राख्येपु द्वयोरथ ॥ २४१ ॥
क्षुद्रो दरिद्रे कृपणे नृशंसेऽल्पनिकृष्टयोः ।
त्रि क्षुद्रा स्त्री कण्टकारीवेश्याव्यङ्गानटीपु च ॥ २४२ ॥
सरघायां च ना त्वेप उत्पवेऽथ क्षुणः पुमान् ।
क्षोभे क्रोधे रुजि त्रिस्तु स्यादुन्मत्तेऽश्व कुन्ठवाक् ॥ २४३ ॥
शस्त्रमार्जकयन्त्रे ना अमाख्ये पादपान्तरे ।
शुक्रुप्पाह्वये तस्य पुनर्नपु फलपुष्पयोः ॥ २४४ ॥
कुन्तिर्ना नृपभेदे तन्नीवृद्भेदे तु भूम्नि च ।
राजस्तस्य स्त्र्यपत्ये स्त्री कुन्ती कुन्तिस्तु कैश्वन ॥ २४५ ॥

---

१. 'तु नृ' इ पाठः.

कुतूसंज्ञे स्नेहपात्रे पेठेऽन्येषां न तन्मतम् ।
एलाया च कुणिस्तु स्यान्नान्दीवृक्षाख्यपादपे ॥ २४६ ॥
हस्ते च विकले पुंसि त्रि तु तद्वत्यथो कुटिः ।
नृस्त्री गृहेऽतिकुटिले कुट्टिः कुट्टयतौ पुमान् ॥ २४७ ॥
अयसि स्त्री कुरुस्तु स्याद् ऋत्विग्राजर्षिभेदयो ।
ना नीवृदन्तरे त्वेष पुंभूम्न्यप्युत्तराह्वये ॥ २४८ ॥
वर्षे कुरोस्तु राज्ञ स्यात् स्त्र्यपत्ये स्त्री कुरूरथ ।
कुन्दुर्द्वयोर्मूषिके स्यात् पालक्यांसज्ञके तु ना ॥ २४९ ॥
शाकभेदे कुमुत् तु त्रिर्गर्व्हहर्षयुते स तु ।
गर्व्हे हर्षे स्त्रिया क्ली तु कुमुदे स्त्री तु कुम्भिनी ॥ २५० ॥
भूमौ द्वे तु गजे नक्रे स तु कुम्भवति त्रिषु ।
कुण्डी त्वश्वे द्वयो कुण्डवति त्रि कुश्ववाक् पुनः ॥ २५१ ॥
द्वे सृगाले बके त्वन्य. शिवाया कुश्वरी स्त्रियाम् ।
कूटोऽस्त्री पुञ्जमायाधेष्वद्रिशृङ्गे शरान्तरे ॥ २५२ ॥
अयश्शलाकासज्ञाके सीराङ्गे फालसज्ञके ।
अयोघनेऽनृते दम्भे व्योम्नि निश्चलयन्त्रयो. ॥ २५३ ॥
एक निश्चलयन्त्रेति केचिदर्थममन्वत ।
भग्नशृङ्गपशौ तु त्रि' कूर्चोऽस्त्री श्मश्रुपीठयोः ॥ २५४ ॥
भ्रूमध्ये कत्थने दर्भे तन्तुवायपरिच्छदे ।
तथा यतिपवित्रे च पादाङ्गुष्ठान्तरेऽपि च ॥ २५५ ॥
स्त्री तु चित्रकराणा स्यात् कूर्चा लेखनसाधने ।
कूचो द्वे हस्तिनि स्त्री तु कूची कैश्चन वर्णिता ॥ २५६ ॥
उदश्वितो विकारे च प्रमदाया च ना पुन ।
कूपो भूषितकन्याया दातु गर्तोदपानयो ॥ २५७ ॥

---

१. 'इक्या' क ख पाठ

गुणवृक्षेऽल्पकूपे तु कूपी स्त्री कूप्यगाह् पुनः ।
क्ली पांसुलवणाभिख्यलवणे मेघवत् पुन ॥ २५८ ॥

कूपताधौ त्रि तु क्रूरो नृशंसे कठिनोष्णयो. ।
क्रुद्धे दरिद्रे घोरे च गुणमात्रे तु पुम्त्रयम् ॥ २५९ ॥

उष्णे च कठिने च स्यात् पूगवृक्षे स्त्रिया तु सा ।
बदरीकण्टकार्यो क्ली त्वस्थि कूर्मस्तु कच्छपे ॥ २६० ॥

द्वयोर्गजस्य त्वङ्घ्रिस्थप्रदेशे ना नखात् परे ।
कृष्ण नपुसक सीसे मरिचे दुरितेऽप्यसि ॥ २६१ ॥

करमर्दफले चाथ पुमान् विष्णौ हुताशने ।
ध्वान्तपक्षे व्रीहिभेदे व्यासे मध्यमपाण्डवे ॥ २६२ ॥

वलाहके कलियुगे करमर्दाख्यपादपे ।
कालवर्णेऽप्यथो नैल्ययुक्ते चाकितचेतरि ॥ २६३ ॥

वाच्यलिङ्गो द्वयोस्तु स्यात् सर्पे शूद्रे मृगान्तरे ।
काककोकिलयोराखुजातिभेदेऽप्यथ स्त्रियाम् ॥ २६४ ॥

द्रौपद्यामथ पिप्पल्या राजिकासञ्ज्ञसर्षपे ।
जलूकाजातिभेदेषु द्वादशस्वपि पट् स्मृता. ॥ २६५ ॥

सविषास्तेषु चैकस्मिन् द्राक्षातिविषयोरपि ।
हिरण्याद्यास्तु या प्रोक्ता. सप्त जिह्वा. शिवागमे ॥ २६६ ॥

अग्नेस्तास्वपि चैकस्या या दक्षिणदिशि स्थिता ।
कृतं तु निर्मिते त्रि स्याद् भक्ताय स्थितकिङ्करे ॥ २६७ ॥

क्लीब त्वादियुगेऽन्नादिपकहव्येऽक्षदेविनाम्[1] ।
अक्षपातप्रभेदे च स्तोमच्छन्द प्रभेदयो ॥ २६८ ॥

---

१ 'नापिप' क ख॰ घ पाठ

---

* 'यवादि त्वकृत हव्य तण्डुलास्तु कृताकृतम् । अन्नादि कृतम्' (पृ ९१ श्लो ९८) इति वैजयन्ती ।

एतेषु युगसाधर्म्यादर्थेषु त्रिषु वर्तते ।
इत्येक आहु. पर्याप्ते क्रियाया कृत्यवाक् पुनः ॥ २६९ ॥

त्रि क्रुद्धलुब्धभीतावमानितेष्वपरे पुन. ।
विद्विष्टेऽन्ये तु सरब्धे कर्तव्यव्रश्चितव्ययोः ॥ २७० ॥

कर्तनीये कृतिकृतकृत्यसाधावमु[1] पुन' ।
अजयो विद्विषि प्राह नबुलिङ्ग तु प्रयोजने ॥ २७१ ॥

स्त्री तु कृत्या क्रियाया स्याद् वैजयन्त्या तु दैवते ।
अभिचारोत्थिते स्त्री च नपू चेत्यथ कृशध्वनि. ॥ २७२ ॥

तनुनि त्रिः पुमान् केतुग्रहेषु[2] त्रि तु[3] कृष्टवाक् ।
सामगीतिप्रकारगा भेदेनेकेन सयुते ॥ २७३ ॥

प्राप्ते च कृष्टिक्रियया कर्षणे तु नपुसकम् ।
कृच्छ्रं कष्टे त्वधर्मे क्ली तद्वति त्रिषु न स्त्रियाम् ॥ २७४ ॥

तपोमात्रे तथा प्राजापत्यसान्तपनादिषु ।
कृत्स्नं जले क्ली सर्वस्मिस्त्रि. कृकस्तु मृगान्तरे ॥ २७५ ॥

द्वयोर्नाड्यौ कृषिस्तु स्त्री कृषिभूमौ च कर्षणे ।
धात्वो कृषतिकर्षत्यो' पुमान् कृष्टिस्तु कर्षणे ॥ २७६ ॥

मनुष्ये च स्त्रिया ना तु विपश्चिति कृतिः पुन. ।
पुमान् कृणत्तिकृन्तत्यो स्त्री क्रियाया कृतेऽपि च ॥ २७७ ॥

चतुरक्षरकेच्छन्दोभेदेऽशीत्यक्षरेऽपि च ।
कृविस्तु[4] रूपे[5] ना तन्तुवायद्रव्ये च कैश्चन ॥ २७८ ॥

पेठेऽन्यैस्तन्तुवाये द्वे स्त्री तु नापितभाण्डके ।
कर्त्रि[6]कामञ्जकेऽथ स्याद् क्षेमशब्दो नृशण्डयो' ॥ २७९ ॥

मङ्गले प्रामरक्षाया मोक्षे त्रिषु तु निर्भये ।
ना चण्डासञ्ज्ञभैषज्ये केशी[7]* तु स्त्रीत्यभाषत ॥ २८० ॥

---

१. 'ती' ड पाठ २ 'षु' ग पाट ३ 'त' क ड पाट, 'त तु' ख पाठ. ४ 'पि' क ख पाठ ५ 'कू' क ड पाठ ६ 'त्रि' ख पाठ ७ 'शे' ड पाठ

---

* 'चूडा केशी केशपाश।' (पु १८१ श्लो १०२) इति वैजयन्ती ।

चूडायां यादवाचार्यो ना तु केश शिरोरुहे ।
रश्मौ भगे च क्लीब तु ह्रीबेरे क्ष्वेडवाक् पुन ॥ २८१ ॥

लैताया स्यात् सुविख्याता राजकोशातकीति या ।
विषे ध्वनौ च ना यौधसिंहनादे तु सा स्त्रियाम् ॥ २८२ ॥

क्ष्वेडा वंशशलाकायामपि क्षेत्रं पुनर्नपि ।
लवणे स्यादूषरजे क्षेत्रसाधौ तु तत् त्रिषु ॥ २८३ ॥

केशी केशवति त्रि· स्याद् दैत्यभेदे तु नाथ सा ।
केशिनी स्त्री चोरपुष्पीसज्ञस्तम्बेऽथ **कोश**वाक् ॥ २८४ ॥

अस्त्री स्यात् कुड्मले दिव्ये विशेषे गेहदेहयो ।
धनौघे वेष्टकद्रव्ये पुस्तकासिपिधानयो ॥ २८५ ॥

शास्त्रे प्रजनने पेश्या वृषणेऽपि च केचन ।
कृमिभेदस्य नीडे च कौशेयप्रकृतौ तथा ॥ २८६ ॥

कृताकृते हेमरूप्ये सुषिरे सज्जनस्त्वनुम् ।
रन्ध्रे[2] चारङ्ग[3](?)इत्याह स्त्री तु कोशी विवक्षिते ॥ २८७ ॥

तनुत्वे न पुमास्त्वेष मेघे **कोलं** पुनर्नपि ।
व्योषेऽर्धकर्षे तक्कोले शुण्ठ्या च बदरीफले ॥ २८८ ॥

स्त्रिया तु कोला पिप्पल्या (शा'श)ञ्जे च·याह्वयभेषजे ।
ना तु भेलकसञ्ज्ञे स्यात् प्लवे सौरौ द्वयो· पुन ॥ २८९ ॥

वराहे मूषिके त्रिस्तु खञ्जे **कोष्ठ**स्तु न स्त्रियाम् ।
कुसूलेऽन्तर्गृहे चान्त कुक्षौ स्वीयेऽ यधीयते ॥ २९० ॥

कोको द्वे चक्रवाके च स्यादीहामृगसञ्ज्ञके ।
मृगान्तरे च ना त्वेष आदाने ना तु **कोण**वाक् ॥ २९१ ॥

शनैश्चरेऽश्रौ लगुडे शब्दे कोणा तु नृस्त्रियो· ।
वाद्यवादनदण्डे द्वे मार्हपे **क्षोम**वाक् पुन ॥ २९२ ॥

---

१. 'म्र' ख. ङ. पाठ. २. 'न्ध्र' क घ. पाठ ३. 'पा' ङ. पाठ.

अट्टे नृशण्टयो शण्डे त्वन्ये वस्त्रान्तरेऽब्रुवन् ।
क्षोभ्यं वज्राख्यऌोहे क्ली क्षोभणीये तु भेद्यवत् ॥ २९३ ॥
क्रोडं क्ली कर्षमाने स्यादुत्सङ्गे द्वे तु सूकरे ।
क्रोडा न ना स्यादुरसि स्यात् तु पुसि शनैश्चरे ॥ २९४ ॥
योजनस्य तु तुर्यांशे **क्रोशो** ना क्रोशनेऽथ नप् ।
सामान्तरेषु **क्रोष्टा** तु द्वे सृगालेऽथ सा स्त्रियाम् ॥ २९५ ॥
क्रोष्टी शुक्लविदार्यां स्यात् **क्रौञ्चस्तु** कुञ्जगे द्वयो ।
द्वीपभेदे तृतीयेऽस्य जम्बुद्वीपस्य पुन्ययम् ॥ २९६ ॥
गिरिभेदे च शण्डस्तु सामभेदेषु केषुचित् ।
सम्बन्धिमात्रे तु क्रुञ्चो लिङ्गमस्य विशेष्यवत् ॥ २९७ ॥
क्षौद्रं तु सारघे क्लीब क्षुद्रसम्बन्धिनि त्रिषु ।
कौश कुशस्थलाभिख्यनगरे नप्यथ त्रिषु ॥ २९८ ॥
स्यात् कुशस्य विकारादौ **कौम्भ** त्वाज्ये दशाब्दिके ।
क्ली त्रिस्तु कुम्भसम्बन्ध **कौन्ती** तु स्त्र्यौषधान्तरे ॥ २९९ ॥
हरेणुसञ्ज्ञे कुन्तस्य पुनः सम्बन्धिनि त्रिषु ।
खगः पुसि रवौ वायौ शरसङ्ग्रामयोरथ ॥ ३०० ॥
चातके पक्षिमात्रे च द्वे त्रिर्व्योमादिगामिनि ।
खड्गो ना सायके द्वे तु गण्डकाख्यमृगान्तरे ॥ ३०१ ॥
यादोभेदे च मकरसञ्ज्ञेऽथो **खण्डमा**स्त्रियाम् ।
अर्धे गुडविकारे च कश्चित् स्वादुद्रवेऽभ्यधात् ॥ ३०२ ॥
अब्धिजे लवणे क्लीब भेद्यलिङ्गं तु खण्डिते ।
खपो व्रात्याच्छूद्रपूर्वक्षत्रियाजे नरान्तरे ॥ ३०३ ॥
†डोम्बीचण्डालजे च द्वे प्राणिभेदेऽथ **खप्पवाक्** ।
बलात्कारे च कूपे च ना दुर्मेधसि तु त्रिषु ॥ ३०४ ॥

---

१ 'न्व इ पाठ

---

† 'चण्डालात् पुक्कसी डोम्बम्' (पु ८६ श्लो ४९) इति वैजयन्ती ।

खरः शराख्यस्तम्बे ना ककुभाह्वयपादपे।
रक्षोभेदे दशास्यस्य प्रवीरे दण्डनायके॥ ३०५॥

हविर्धानाख्यदेशस्य पुरस्ताद् दक्षिणस्य या।
वितर्दिर्यज्ञदेशस्था तस्यामुष्णगुणे तथा॥ ३०६॥

कठिनत्वे च कार्कश्ये रसभेदे च मिश्रणात्।
जाते रसाना तिक्ताम्लकषायलवणात्मनाम्॥ ३०७॥

त्रिस्त्वे[1]षामुष्णतादीना गुणाना द्रव्य आश्रये।
एकैकस्य रसान्ताना चतुर्णामपि मन्वते॥ ३०८॥

शुष्कपूगफले तु क्ली लताभेदे तु सा स्त्रियाम्।
खरा स्याद् देवताडाख्ये रासभे तु द्वयोरथ॥ ३०९॥

खलं भूस्थानयोस्तक्रविशेषे क्वथिते च नप्।
निष्पीडितरसे कल्के पिण्याकादावथ त्रिषु॥ ३१०॥

नीचे क्रूरे दुर्जने च पुंश्चल्या तु स्त्रिया खला।
फलग्रहणदेशे तु क्षेत्र[2]स्य क्ली नरि त्वमुम्॥ ३११॥

अस्मिन्नर्थे वैजयन्त्यामाह पुंसि तु सयुगे।
खल्या तु खलवृन्दे स्त्री खलाय तु हिते त्रिषु॥ ३१२॥

खजस्तु पुंसि मन्थाने त्रिस्तु व्योमादिखार्थजे।
खञ्जो ना लशुने द्वे तु मत्स्यजात्यन्तरे तथा॥ ३१३॥

विप्रादन्तावसायिन्यां जाते खोडे तु स त्रिषु।
खनिः खनतिधातौ ना स्त्री तु स्यादाकरे निधौ॥ ३१४॥

गर्ते तु कश्चिदाहाथो **खलिः** स्त्री पिष्टतण्डुले।
घनद्रवे द्रव्यभेदे जलपङ्के परे पुनः॥ ३१५॥

पिण्याके **खरुशब्दस्तु** गीतभेदे स्मरे हरे।
दर्पे च ना द्वे पुरुषे कश्चिद् दृप्ते तु स त्रिषु॥ ३१६॥

---

१ 'स्ते' क. ङ. पाठ २. 'त्रे क्लीवे न' क ख पाठ.

खड्गी खड्गवति त्रि स्याद् गण्डकाख्यमृगे द्वयोः ।
खण्डी खण्डवति त्रि स्याद् वनमुद्गे तु पुस्ययम् ॥ ३१७ ॥

खातं क्ली पुष्करिण्यां स्यात् खनने चाथ तत् त्रिषु ।
खननक्रियया प्राप्ते **ख्यातिः** कीर्तिधियोः स्त्रियाम् ॥ ३१८ ॥

ना तु ख्यारूपयोर्धात्वो **खिद्रो** ना शशलाञ्छने ।
क्ली तु विघ्ने परे त्वेनमुपतापे प्रचक्षते ॥ ३१९ ॥

खिलं त्वप्रहते स्थाने त्रिषु स्यात् तु नपुंसकम् ।
विध्यर्थवादमन्त्रेषु **खेटं** त्वस्त्री पुरेऽल्पके ॥ ३२० ॥

सज्जनस्त्वाह नद्यद्रिमध्यस्थे नगरे तथा ।
ना तु ग्रामविशेषे स्याद् ग्रामधानाह्वये कफे ३२१ ॥

अजयस्तु मृगव्ये च भेद्यलिङ्ग तु कुत्सिते
खेयं तु परिखायां क्ली खनितव्ये त्र्यथो नरि ॥ ३२२ ॥

खेलो वेणौ स्त्रियां खेला लीलायामथ **खोडवाक्** ।
ना कुलाये[1] त्रिपुटके त्रि तु खञ्जेऽथ **गव्यवाक्** ॥ ३२३ ॥

रागद्रव्यान्तरे मौर्व्यां क्ली स्त्री तु निवहे गवाम् ।
गव्या गव्यूतिसञ्ज्ञे चाप्यध्वमानेऽथ गोहिते ॥ ३२४ ॥

सर्वगोसम्भवे च त्रि**र्ग्रह**स्तु स्यान्नवस्वपि ।
सूर्यादिषु विशेषाच्च राहौ निर्बन्धने तथा ॥ ३२५ ॥

आदाने चोपरागे च सोमपात्रान्तरेऽपि च ।
उलूखलनिभे वन्द्यां पिशाचादौ तु स द्वयोः ॥ ३२६ ॥

गण्डः कपोले[2] ना गर्वे स्याद् विस्फोटकवर्मणोः ।
बालाया भूषणेऽश्वस्य ग्रीवाया भूषणेऽपि च ॥ ३२७ ॥

ज्योति शास्त्रेषु ये योगाः सप्तविंशतिरीरिताः ।
विष्कम्भः प्रीतिरित्याद्यास्तेषामन्यतमेऽप्यसौ ॥ ३२८ ॥

---

१. 'ल' क. ग ङ. पाठ २ 'क' क ग ङ पाठ.

चतुष्टये कपर्दानां द्वे तु खङ्गाह्वये मृगे ।
अजयस्य त्विद ग्रन्थे दृश्यते साध्वसाधु वा ॥ ३२९ ॥

गण्डको रुजि विद्यायां खङ्गे पदचतुष्टये ।
गङ्गा तु स्त्री सुरागेह आकरेऽन्यस्त्ववोचत ॥ ३३० ॥

कोशेऽपि स्यात् तु पुस्येष भाण्डागारेऽथ **गर्जवाक्** ।
द्वे गजे गर्जने त्वक्ली गर्जा ना तु **गदो** रुजि ॥ ३३१ ॥

कृष्णस्याप्यनुजे स्त्री तु गदा प्रहरणान्तरे ।
गद्यं त्वपादबन्धेषु ग्रन्थेषु क्ली त्रिषु त्वदः ॥ ३३२ ॥

गदितव्ये **गया** तु स्त्री पुण्यक्षेत्रान्तरेऽथ ना ।
धने गृहेऽप्यपत्ये तु द्वे **गरस्तु** नृलिङ्गक ॥ ३३३ ॥

ऋषिभेदे निगरणे विषे च कृतकेऽथ नंप् ।
जले गरा तु स्त्री देवताडसंज्ञलतान्तरे ॥ ३३४ ॥

गर्दा स्त्री द्रवधाराया धमनीषु च वाचि ना ।
गर्तं तु क्ली गर्तौ ना तु प्रकारे त्रि तु ढौकिते ॥ ३३५ ॥

ग्रामादौ ढौकितवति तथातीतेऽपि सज्जन ।
गीतिप्रकृतिशब्देषु ये तालव्याः स्थिता अच ॥ ३३६ ॥

तेषामायीति शब्दोऽय विकारो यत्र गीयते ।
गीतिकाले स शब्दोऽय छन्दोगैरुच्यते गत ॥ ३३७ ॥

गडुर्ना पृष्ठगौग्रन्थौ ब्रूतेऽमु शाकटायन. ।
घाटामस्तकयोर्मध्ये मासपिण्ड इति स्फुटम् ॥ ३३८ ॥

वाक्पतिस्त्वमुमध्यैष्ट वेश्योर स्थकिणे अमी ।
कुब्जे तु त्रिरथो **गन्त्री** स्त्रीलिङ्गा शकटान्तरे ॥ ३३९ ॥

गन्ता तु यातरि त्रि स्याद् **गलन्ती** तु स्त्रियामियम् ।
कर्कर्यां च्यवमाने च भुञ्जाने च गलत् त्रिषु ॥ ३४० ॥

---

१ 'न' ख, ग, पाठ २ 'दी' क ख ग पाठ ३ 'क' क ङ च, पाठ.

गरुत् तु गरुडे सूर्ये तेजस्यपि पुमानथ।
द्वयोः स्यान्मक्षिकाभेदे पक्षिमात्रेऽप्यथ स्त्रियाम् ॥ ३४१ ॥

तृणधान्यविशेषेऽथ काञ्चने स्यान्नृशण्डयोः ।
ग्राहोऽवहारसंज्ञे द्वे यादोभेदे पुमांस्तु सः ॥ ३४२ ॥

निर्बन्ध इति केऽप्याहुराचार्यस्य प्रयोगतः ।
मुनित्रयमते त्वस्य साधुत्वं नोपलभ्यते ॥ ३४३ ॥

अत्रार्थे **ग्राम्यवाक्** तु त्रिर्ग्रामीणे स्त्री लतान्तरे ।
घोषसंज्ञे स्वल्पफले ग्राम्याथो **गालवाड्** नरि ॥ ३४४ ॥

गलने मदनाभिख्यपादपे तत्फले तु ना[1] ।
बडिशेऽप्यथ **गानं** क्ली गीतौ शब्देऽप्यथ स्त्रियाम् ॥ ३४५ ॥

प्रौष्ठपद्यां पौर्णमास्या गानी **गातुस्तु** पुंस्ययम् ।
अन्ने स्त्री तु पृथिव्यां स्याद् देवजात्यन्तरे पुनः ॥ ३४६ ॥

गन्धर्वाख्ये द्वयोर्ग्राहिशब्दस्तु त्रिर्ग्रहीतरि ।
कपित्थे तु पुमान् ना तु **गिरिः** स्यान्नगमेघयोः ॥ ३४७ ॥

प्लक्षे गिरीयकक्रीडागुडके कन्दुके परे ।
गवा च व्याधिभेदे स्याद् गृणातौ गिरतावपि ॥ ३४८ ॥

गीर्णौ तु स्त्र्यथ **गीतं** क्ली गाने गानस्य कर्मणि ।
त्रि स्त्री तु गीता योगस्य पट्टेऽन्यस्त्वाह कश्चन ॥ ३४९ ॥

योगग्रन्थान्तरे **गुञ्जा** त्वक्ली स्याद् गुञ्जने स्त्रियाम् ।
कृष्णलायां वाद्यभेदेऽप्यथ **गुल्मो** नृशण्डयोः ॥ ३५० ॥

हृदयग्रन्थिसंज्ञे स्याद् व्याधिभेदेऽपि वीरुधि ।
बलाना सज्जने सैन्यभेदे सभ्ये[2]ऽपि केचन ॥ ३५१ ॥

घट्टे च शुल्कसंज्ञेऽन्ये त्वायस्थाने प्रचक्षते ।
गुच्छो ना स्तबके धान्यस्तम्बे वीरुत्सु सस्तसु ॥ ३५२ ॥

१. 'रविदग्धे ल' ग पाठ   २ 'ल्य' क ग घ ङ पाठ.

एकस्यां हारभेदे च द्वात्रिंशद्यष्टिकेऽथ सा ।
गुच्छा स्त्री माषधान्ये च गवीथौ[1] च गुडः पुनः ॥ ३९३ ॥
पिण्डे चेक्षुविकारे च वकुलाख्यमहीरुहे ।
गोले[2] चेत्यपरे स्त्री तु स्नुहीगुलिकयोर्गुडा ॥ ३९४ ॥
गुहा स्त्री पृश्निपर्णीति प्रसिद्धाया च वीरुधि ।
गह्वरे पर्वतस्यापि स्कन्दे तु स पुमान् गुह ॥ ३९५ ॥
शृङ्गिबेरपुरस्थाननिषादाधिपतावथ ।
गुह्यं शिश्ने भगे क्ली त्रि गोपनीये रहस्यपि ॥ ३९६ ॥
गुन्द्रा फलिन्यां स्त्री भद्रमुस्तके क्षुद्रधान्यके ।
*गवीधुसञ्ज्ञे ना त्वेष स्तम्बभेदे शराह्वये ॥ ३९७ ॥
गुरुर्बृहस्पतौ बुद्धमुनौ पित्रादिके तथा ।
पुरोहिते च गोधूमेऽप्युपनीत्यादिकारिणि ॥ ३९८ ॥
स्त्री तु मातृप्रभृतिषु गुर्वी दध्नि तु तन्नपि ।
लग्नान्नवमराशौ च प्राहुः सांवत्सरा इदम् ॥ ३९९ ॥
नीलिकासञ्ज्ञलोहे च त्रिषु तु स्याच्चतुर्ष्वपि ।
दुर्जरे बृहति ख्याते लघुन प्रतियोगिनि ॥ ३६० ॥
एष्वर्थेषु यदा स्त्र्यर्थस्तदा गुर्वीति वा गुरु ।
गृहाः पुंभूम्नि निलये भार्याया चैतयो. पुन. ॥ ३६१ ॥
गृह क्लीबेऽपि नप्स्वेव मेषप्रभृतिराशिषु ।
विशेषाल्लग्नतस्तुर्ये राशौ सांवत्सरा विदु ॥ ३६२ ॥
औपासनाग्नौ शैलेयेऽप्यथ[3] गृह्यं नपुसके ।
स्मार्तकर्मविधिग्रन्थभेदे त्रिस्त्वस्वतन्त्रके ॥ ३६३ ॥

---

१ 'विधौ' ख पाठ २ 'धर्मे चे' ख पाठ ३ 'प्व' ग पाठ

---

* 'गुन्द्रा कुत्रफला गुच्छा गवेधुश्च गवेधुका' (पु १२८ श्लो ६१)इति वैजयन्ती। 'गुन्द्रा गवेधुकायाम्' इति बृहदभिधानम् 'स्त्री गवेधुर्गवेधुका' इति सिद्ध ।

पद्ये च गृहसक्तेषु मृगपक्षिषु चाथ ना ।
औपासनाग्नौ गृह्या तु स्त्रीलिङ्गार्थे बहिर्भवेत् ॥ ३६४ ॥

स्त्रियामथ द्वयोर्गृत्सः शुनि च ब्राह्मणेऽपि च ।
त्रि तु मेधाविनि गृध्नुध्वनिस्तु पशुषु द्वयो. ॥ ३६५ ॥

नाभिलाषे गृही तु त्रिर्गृहवत्यथ स द्वयो' ।
गृहस्थे कीटभेदे तु गृहिणी स्त्री यदाह्वय ॥ ३६६ ॥

गृहकारीत्यथो गेयं क्ली गाने गातरि त्रिषु ।
गातव्येऽप्यथ गेष्णो ना साममात्रे तनोरपि ॥ ३६७ ॥

अङ्गयोरुभयो स्यात् तु त्रिषु रङ्गोपजीविनि ।
गोत्रो ना भूधरे मेघे क्ली तु नाम्नि कुले बले ॥ ३६८ ॥

कुत्सितार्थे च गोत्रा तु स्त्री भूमौ गोगणे त्रि तु ।
गोत्रातर्यथ गोपस्त्रिर्गोपाले ना तु गोपने ॥ ३६९ ॥

गोष्ठाध्यक्षे बहूना च ग्रामाणामधिकारिणि ।
शारिबाया तु गोपी स्त्री द्वे मनुष्येऽथ गोप्यवाक् ॥ ३७० ॥

त्रिषु रक्ष्ये गूहनीये द्वे तु स्याद् दाससूनुषु ।
गोला तु गोदावर्याख्यनदीभेदे स्त्रियामियम् ॥ ३७१ ॥

नैपाल्या बालरमणकाष्ठेऽप्यथ नपुसकम् ।
काञ्जिके ना तु पिण्डेऽथ गोधा प्राण्यन्तरे स्त्रियाम् ॥ ३७२ ॥

निहाकासञ्ज्ञकेऽथो नप् स्त्री च हस्तघ्नसञ्ज्ञके ।
ज्याघातवारणे गोदः पुनर्गोदातरि त्रिषु ॥ ३७३ ॥

ना क्रीडाया मतौ गोदौ ह्रदभेदौ कयोरपि ।
ग्रामे तु तत्समीपस्थे गोदौ नित्य द्वितायुतौ ॥ ३७४ ॥

गोदा तु गोदावर्या स्त्री गोष्ठः सामान्तरे पुमान् ।
गोस्थाने तु नृशण्डोऽथ गोष्ठी तु सदसि स्त्रियाम् ॥ ३७५ ॥

---

१ 'द्रु' ग पाठ, 'त्सु' ख पाठ २ 'गोष्णा ना' क ग घ ङ. पाठ. ३ क. ग घ ट पाठ ४ 'गोपनी' ङ. पाठ

गोमान् गोस्वामिनि त्रि स्यान्नदीभेदे तु गोमती।
गोधुक् तु पुंसि मेरौ त्रिर्गोपाले गोश्च दोग्धरि ॥ ३७६ ॥

गौरस्तु ना विरिञ्चे द्वे धववृक्षेऽसनद्रुमे।
शुक्लपीतारुणगुणेष्वेतद्युक्तेषु तु त्रिषु ॥ ३७७ ॥

अयजस्त्वाह शुद्धेऽपि स चैको लक्ष्यवेदिनाम्।
क्लीबमत्रोक्तविटपिद्वयस्य फलपुष्पयो ॥ ३७८ ॥

उशीरे च द्वयोस्तु स्यान्मृगभेदेऽथ सा स्त्रियाम्।
गौरी शिवासरस्वत्यो प्रियाया वरुणस्य च ॥ ३७९ ॥

अर्हत्तीर्थकराणां तु या स्यु शासनदेवता।
तासामन्यतमाया च कथयामास सज्जन ॥ ३८० ॥

अजातार्तवकन्यायां तीक्ष्णार्जकहरिद्रयो।
घनो ना मुस्तके मेघे सङ्घाते लोहमुद्गरे ॥ ३८१ ॥

मुद्गरेऽन्येऽपि काठिन्ये कफगन्धेऽभ्रके तथा।
भिक्षाया[1] परिमाणे च हन्तकारद्वयात्मके ॥ ३८२ ॥

विस्तारे कठिने तु त्रिर्विपुले मूर्तसान्द्रयो।
कफस्थगन्धयुक्ते च क्ली तु वाद्यान्तरे मुखे ॥ ३८३ ॥

वाद्यवृत्तिप्रभेदे च लोहे तमरकाह्वये।
घटा स्त्री घटने गोष्ठ्या हस्तिसङ्घटनेऽपि च ॥ ३८४ ॥

वृन्दमात्रे परे दोहपात्रभेदे तु सा घटी।
तैलादिभाजने स्वल्पकाले नाडिद्वयात्मके ॥ ३८५ ॥

मुहूर्ताख्येऽथ ना कुम्भराशौ द्रोणाख्यमानके।
नृस्त्रियोस्तु घटी कुम्भे **घ्राणा** तु स्त्रीनपुंसकम् ॥ ३८६ ॥

नासाया स्याद् त्रिराघ्राते घ्रातौ तु नपि ना पुन।
घासिर्युद्धे हुताशे च गर्ताग्नाविति केचन ॥ ३८७ ॥

---

१. 'र्डा' ख पाठ

त्रि तु वह्नाशिनि घृतं त्वाज्ये तोये च नप् परे ।
पुस्यप्याहुर्घृणिस्तु स्यान्ना स्त्रियामपि केचन ॥ ३८८ ॥

रश्मौ ज्वाले निदाघेऽह्नि वीच्या घोणा तु सा स्त्रियाम् ।
नासिकाया हयप्रोथे जलस्योपरि गत्वरे ॥ ३८९ ॥

कुम्भीरमक्षिकासञ्ज्ञे क्षुद्रजन्तावथो नरि ।
*इत्वरे घूर्णने चाथ घोरास्त्रिषु भयानके ॥ ३९० ॥

कष्ट इत्यपरे द्वे तु सृगाले क्ली तु कुङ्कुमे ।
घोलस्तु ना कपाले स्यात् क्ली दण्डाहतके तु स ॥ ३९१ ॥

मर्त्यजात्यन्तरे वैश्यवर्धरीजे द्वयोरथ ।
घोष आभीरपल्लौ ना शब्दे वाचि स्वरे परे ॥ ३९२ ॥

ब्रह्मवालुकसञ्ज्ञे च विषभेदे लतान्तरे ।
कोशातक्याह्वये शब्दवर्णधर्मेऽप्यथौ स्त्रियाम् ॥ ३९३ ॥

कत'ख्यलोहे चन्द्रस्तु ना कर्पूरशशाङ्कयो ।
कम्पिल्लाख्यद्रुमे बर्हिमेचकेऽप्यजयोऽब्रवीत् ॥ ३९४ ॥

सुन्दरे[4] तु त्रिषु ज्ञेयं क्ली त्वारण्यकसामनि ।
अत्र हेत्यृकसमुद्भूते कुमुदे रजतेऽप्यथ ॥ ३९५ ॥

नृगण्ड कनके स्त्री तु चन्द्राघ्र्यायामथ स्त्रियाम् ।
पूर्णो रश्मिसहस्रस्य शतानि त्रीणि रश्मय. ॥ ३९६ ॥

हिमोत्सर्गाय कथितास्तेषु चक्रं तु नप्यद ।
पुस्यप्येके रथाङ्गे च ससारे सैन्यराष्ट्रयो ॥ ३९७ ॥

जलावर्ते चये वृत्ते मण्डले[5] धनलोहयो ।
काव्यालङ्कारभेदे च विषमे माक्षिकेऽपि च ॥ ३९८ ॥

दद्रुमञ्जर्व्याविभेदे व्यूहदम्भप्रभेदयो ।
धर्मचक्रादिके शस्त्रभेदे च द्वे तु पक्षिणि ॥ ३९९ ॥

---

१ 'पुन' क ग घ पाठ २ 'पु' क घ पाठः ३ 'य' ग पाठ ४ 'रे त्रिषु तज्ज्ञ' ग पाठ ५ 'प' ख पाठ

---

* 'शक्करे' इति स्यात् ।

चक्रवाकाह्वयेऽथ स्त्री **चर्चा** चर्चिक्यचिन्तयो ।
मार्जारकर्णिकासञ्ज्ञदेव्या मार्ष्टौ तु कश्चन ॥ ४०० ॥

स्यात् पुश्चल्यां च पार्वत्याः पुनर्नामसु सज्जन ।
चर्चिकेत्याह चर्चस्तु राजराजस्य पुस्ययम् ॥ ४०१ ॥

नवाना निधिभेदानामेकस्मिन्निति निश्चित ।
चण्डा स्त्रिया स्याद् दुष्पुत्रसमाख्ये भेषजान्तरे ॥ ४०२ ॥

स्त्र्येव चण्डी तु दुर्गायां त्रिषु त्वत्यन्तकोपने ।
चम्पा स्त्री नगरीभेदे वृक्षभेदे तु पुस्ययम् ॥ ४०३ ॥

चक्को ना सर्पसत्रस्य सर्पभेदेऽपि[1] यष्टरि ।
व्यथने चिक्कणे तु स्यात् क्लीब पूगतरो फले ॥ ४०४ ॥

चरं चराचरे त्रिर्ना चारे स्त्री युवतौ चरी ।
चलं चलाचले त्रिर्ना तुरुष्क इति विश्रुते ॥ ४०५ ॥

निर्यासभेदे वायौ च पुश्चल्या तु चला स्त्रियाम् ।
विद्युत्यथ **चरिर्वा**यौ चरतौ ना पशौ द्वयो ॥ ४०६ ॥

चरणाख्यक्रियाया स्त्री यवसेऽप्यथ चाटुनि ।
चटुः स्त्रीशण्डयो पुसि त्वय पशुपिचण्डके ॥ ४०७ ॥

चपले तु त्रिषु स्त्री तु **चञ्चुस्त्रो**टौ पतत्रिण ।
एरण्डे नाथ **चर्मी** ना भूर्जद्रौ शङ्करस्य च ॥ ४०८ ॥

भृत्ये भृङ्गिरिटाभिख्ये स तु चर्मवति त्रिषु ।
तथा फलकपाणौ च **चक्री** तु नरि केशवे ॥ ४०९ ॥

द्वे कुलाले गृहस्थे च तौलिके भुजगेऽपि च ।
त्रि तु स्याच्चक्रवन्मात्रे **चारस्तु** स्यान्नरि स्पशे ॥ ४१० ॥

बन्धे प्रियालवृक्षेऽथ तत्फले क्लीबमङ्गणे ।
चारी तु स्त्री नाट्यनान्द्या गयाम्रस्य च सेचने ॥ ४११ ॥

---

१. 'तु' ग पाठ.

आर्योपजीविभेदे तु चाटौ ना चटनेऽपि च ।
मिश्रवर्णे कृष्णहरित्सिते तद्वति तु त्रिषु ॥ ४१२ ॥

चान्द्री स्त्री पौर्णमास्या स्याच्चन्द्रसम्बन्धिनि त्रिषु ।
चारुर्बृहस्पतौ पुंसि चन्द्रिकाया तु सा स्त्रियाम् ॥ ४१३ ॥

ऊहापोहक्षमायां[1] च बुद्धौ चार्वी त्रिषु त्वयम् ।
सुन्दरे चित्रवाक्ये च **चाटुस्तु** स्त्रीनपुंसकम् ॥ ४१४ ॥

राजादिस्तुतिवाक्ये ना त्वय पशुपिवण्डके ।
ढर्व्यग्रे केचन प्राहुर्दर्व्या स्वेवाह सज्जन ॥ ४१५ ॥

चित्रं नपुसक पुण्ड्रू स्यादालेख्येऽप्यथ त्रिषु ।
आश्चर्ये कर्बुराभिख्यवर्णयुक्तेऽप्यथो पुमान् ॥ ४१६ ॥

देवतानुक्रमे प्रोक्त[2] आखुराजे चिरन्तने ।
कर्बुराख्यगुणेऽथ स्त्री चित्रा हेमन्तरात्रिपु ॥ ४१७ ॥

पशुकामेष्टिभेदे च विश्रुते श्रुतिशालिनाम् ।
कृष्णात्रिवृल्लताभेदे न्यग्रोधीसञ्ज्ञभूरुहे ॥ ४१८ ॥

गोदुम्बाख्यलताजातौ सुभद्राधुनिभेदयो ।
वेदशालिमुखे चापि नक्षत्रे चन्द्रदैवते ॥ ४१९ ॥

तद्युक्ते कालमात्रेऽन्ये तत्कालोत्पन्नयोषिति ।
द्वयोस्तु पाठीनाभिख्यमत्स्यभेदेऽथ **चिल्लवाक्** ॥ ४२० ॥

क्लिन्नेऽक्षिण च त्रि क्लिन्नाक्षेऽप्यथ द्वे विहगान्तरे ।
*आतापिसंज्ञेऽथो चिल्ली शाकजात्यन्तरे स्त्रियाम् ॥ ४२१ ॥

मारिषाख्ये तथाङ्गे च भ्रूसञ्ज्ञेऽथ **चिता** स्त्रियाम् ।
चित्यायां क्ली तु चयने चितेस्तु त्रिषु कर्मणि ॥ ४२२ ॥

---

१ 'क्रियाया' ङ पाठ २ 'चो' क ग घ ङ पाठ

---

* "स्वामी तु--आतपति--इति विगृह्णन् 'आतापी' इति पाठ मन्यते" इत्यमरटीकाया भानुजीदीक्षित ।

चितिस्तु स्त्री समूहे स्याच्चितायां चयनेऽपि च ।
ज्ञाने च चेततौ त्वेष धातौ स्यान्नरलिङ्गकः ॥ ४२३ ॥

चीनो ना पीतमुद्गे स्याद् काककङ्ग[1]द्रुमान्तरे ।
मदनाख्ये तथोदीच्यनीवृद्भेदे तु भूम्नि च ॥ ४२४ ॥

तद्देशराजेषु पुनर्मृगयोश्चापि पुंस्त्रियो ।
व्यवस्थयाथ मृगयोर्लक्षण चैवमभ्यधु ॥ ४२५ ॥

ताम्रवर्णो मृगो य स हरिग' स्याद् स एव य ।
सितक्रोड स चीन स्यादित्येक प्रोक्तलक्षण ॥ ४२६ ॥

अन्य कपोतवर्णो यस्त्रिशदङ्गु[2]लेमानक ।
इत्यङ्कितोऽथ मदनफले क्लीबमयस्यपि ॥ ४२७ ॥

चीरं क्लीच्छिद्रवस्त्रे च वल्कले च स्त्रिया त्वसौ ।
झिल्लिकासज्ञकीटे स्याच्चीरी **चुक्रस्तु** ना रसे ॥ ४२८ ॥

अम्लाख्ये बीजपूरेऽम्लवेतसे च निमन्त्रणे ।
गुञ्जिकाया द्वयोस्तु स्यात् सुन्दरेऽथ नपुसकम् ॥ ४२९ ॥

यन्मस्त्वादिशुचौ भाण्डे सक्षौद्रगुडकाञ्जिके ।
त्रिरात्र धान्यराशिस्थ तत्र चिञ्चाफलेऽपि च ॥ ४३० ॥

त्रिस्त्वम्लरससयुक्ते चाङ्गेर्या तु स्त्रियामियम् ।
चुम्रशब्द पुमान् नाशे वि[3]ण्णे तु त्रिषु स्मृत ॥ ४३१ ॥

च्युतिः स्त्री च्यवने योनौ वायौ च च्योततौ तु ना ।
चूषा गजवरत्राया स्त्री स्त्रीशण्डस्तु चूषणे ॥ ४३२ ॥

चूर्णमस्त्री वासयोगे धूलौ क्षारान्तरे त्रि तु ।
दग्धेऽथ **चूर्णिः** स्त्रीलिङ्गा ग्रन्थभेदे कपर्दके ॥ ४३३ ॥

ना तु चूर्णयतौ द्वे तु **चूचुर्जा**त्यन्तरे नृणाम् ।
किरात्या शम्बराज्जाते वैदेहादिति केचन ॥ ४३४ ॥

---

१ 'ङ्गौ' क ग घ ङ पाठ २ 'लि' ङ पाठ ३. 'वर्णे तु' ङ पाठ.

पुल्कसादपरे क्लीं तु **चेलं** वस्त्रेऽधमे त्रिषु ।
चैत्रः पुंसि वसन्तस्य प्रथमे मास्यथ स्त्रियाम् ॥ ४३५ ॥
तत्स्थाया पौर्णमास्यां स्याच्चैत्री भेत्ता तु चित्रया ।
नक्षत्रेण युते कालभेदे चित्राह्वये पुनः ॥ ४३६ ॥
काले जाते च स यदि स्यादस्त्यर्थस्ततश्च सः ।
पारिशेष्याद् यथायोगं विज्ञेयो नपि पुंसि वा ॥ ४३७ ॥
चैत्यं चिताङ्के बुद्धाण्डे याज्ञिकाज्याधिवासने ।
देवालये च क्लीबं स्यादुद्देशद्रौ तु केचन ॥ ४३८ ॥
पुंस्यप्याहुरथो **चैद्याश्चे**दिनीवृति केचन ।
पुंभृन्नीत्याहुरेषं द्वे चेदिराजस्य पुत्रयोः ॥ ४३९ ॥
चोलस्तु पुंसि कूर्पासे करमर्दाख्यपादपे ।
तत्फले क्लीं दाक्षिणात्ये नीवृद्भेदे नृभूमनि ॥ ४४० ॥
तद्राजे नास्य सन्ताने द्वयोर्जानपदेषु च ।
गृहच्छादि षु न स्त्री स्याच्चोक्षस्तु त्रिषु सुन्दरे ॥ ४४१ ॥
गीतभेदे तु नाथ स्या [illegible]करणकर्मणि ।
चौलं क्लीं त्रि तु चोलस्य विकारादावथो नपि ॥ ४४२ ॥
पुंस्यप्येके **छत्रमु**ष्णवारणे स्त्री तु भेषजे ।
मिसिसञ्ज्ञे द्रोणिकाख्यस्तम्बे कुस्तुम्बुरुण्यपि ॥ ४४३ ॥
छत्रा **छात्रस्तु** शिष्ये ना मधुभेदे नपुंसकम् ।
छागो ना करुणाभिख्यपादपे छगले द्वयोः ॥ ४४४ ॥
छिद्रं रन्ध्रेऽपराधे च दूषणे त्वजयोऽब्रवीत् ।
एतेषु क्लीबलिङ्गं स्यात् त्रिषु तुच्छिद्रवत्यदः[1] ॥ ४४५ ॥
छिन्नं (व्रणे[2] ‡वृक्णे) त्रिषु क्लीं तु निश्शरे दध्नि सा पुनः ।
छिन्ना गुलूच्या स्त्री **छेकः** पुनर्ना मृगपक्षिषु ॥ ४४६ ॥

---

१ 'पि' क ग घ पाठः

---

‡ 'कृत्ते लूनच्छिन्नदातवृक्णच्छात . ' (पु २०९ श्लो १०२) इति वैजयन्ती ।

गृहासक्तेषु वैदग्ध्ययुक्ते तु त्रिषु स स्मृत ।
जयस्तु पीतमुद्गे ना नान्दीवृक्षे पुरन्दरे ॥ ४४७॥

पुरन्दरसुते जित्या होमभेदेषु केषुचित् ।
दुर्गाया तु जया स्त्री स्याद् पार्वत्या त्वजयोऽब्रवीत् ॥ ४४८ ॥

अन्यत्रापि क्वचिद् देवीविशेषेष्वपि दृश्यते ।
अर्हत्तीर्थकराणा तु या. स्यु' शासनदेवता ॥ ४४९ ॥

तासामन्यतमायां च कथयामास सज्जन ।
जयस्य हेतुभूताया विद्यायामपि कुत्रचित् ॥४५० ॥

तृतीयाया तथाष्टम्या त्रयोदश्या तिथिष्वपि ।
शमीद्रुमे हरीतक्यामग्निमन्थाख्यपादपे ॥ ४५१ ॥

वचाजीरकतर्कारीष्वथ स्तम्बान्तरे जपा ।
रक्तपुष्पे जपाख्येऽर्थो उपांशूच्चारणे पुमान् ॥ ४५२ ॥

शब्दस्याथ जवः पुंसि वेगे त्रिषु तु तद्वति ।
जवा तु स्त्री रक्तपुष्पस्तम्बभेदे जपाह्वये ॥ ४५३ ॥

जन्योऽपवादे नात्रार्थेऽमरदत्तोऽब्रवीन्नपि ।
जनवादे तु पुंस्येन मिह' क्लीबेऽजयोऽपठत् ॥ ४५४ ॥

क्ली युद्धे जनितव्ये च त्रि तूत्पादयितव्यके ।
जनितर्यपि जामातु स्निग्धेषु ज्ञातयस्तु ये ॥ ४५५ ॥

भृत्याश्चापि नवोढायास्तेषु चान्ये तु केचन ।
विगीतेऽपि[5] द्वयोस्त्वेत्र मातृवाहककीटके ॥ ४५६ ॥

जम्भस्तु दंष्ट्रापार्श्वस्थदन्ते ना भुक्तिपादयो ।
दैत्यभेदे च जम्बीरतरौ क्लीब तु तत्फले ॥ ४५७ ॥

---

१ 'ज्वन' क ग घ ङ पाठ २ 'ठी' क ग घ पाठ ३ 'श्च' ग पाठ
४ 'षु' ग ङ पाठ ५ 'च' क ग पाठ.

विदारणे तु वक्त्रस्य जम्भा स्त्री स्त्री पुनर्जटा ।
केशमन्दर्भभेदे च मासीसञ्ज्ञौषधान्तरे ॥ ४५८ ॥

तरो शिफाया च जटी त्वीकारान्त प्रचक्षते ।
द्रोणाख्यपरिमाणस्य चत्वारिंशत्यथ त्रिषु ॥ ४५९ ॥

जटो जटावति त्रिस्तु जडोऽनालोच्यकारिणि ।
शीतले स्तब्धनिर्बुद्ध्यो पङ्कगन्धिजले तु नप् ॥ ४६० ॥

पुंसि शीतगुणेऽथाहाजयस्तोये जलं नपि ।
जले तु त्रिषु जप्रस्तु द्वयो स्याद् विप्रभेकयो ॥ ४६१ ॥

जर्णो ना पादपे चन्द्रे ¹कर्वे पक्षिणि तु द्वयो ।
त्रिषु वृद्धेऽथ जर्तो ना स्याङ्गे प्रजननाह्वये ॥ ४६२ ॥

योनिर्गोम्ण्यपरे कश्चिदाभीरे च जन पुन ।
जनने जननाया च प्रतिवेशविवाहयो ॥ ४६३ ॥

राजन्यबन्धावप्राज्ञे मनुष्ये तिगति सज्जन ।
क्लीब दगनके प्राणिद्युते चाथ जनी स्त्रियाम् ॥ ४६४ ॥

ज्तुक्तुसञ्ज्ञवल्ल्या च स्नुषातिबलयोरपि ।
जनिस्तु पत्न्यामुत्पत्तौ वरयोषिति च स्त्रियाम् ॥ ४६५ ॥

जायतो तु पुमास्त्री तु जम्बूर्जम्बूटपादपे ।
तत्फलं जम्बु जम्बूश्च नस्त्रियो स्यादथ द्वयो. ॥ ४६६ ॥

चतुष्पाज्जातिभेदेऽथ जम्बुर्ना घर्ममेघयो. ।
क्लीवेऽवसानेऽसमन्धौ जन्युस्तु द्वे शरीरिणि ॥ ४६७ ॥

अपत्ये च पुमांस्त्वेष प्रादुर्भावे प्रजापतौ ।
पितर्यपि जगत् तु क्ली जगतीति स्त्रियामपि ॥ ४६८ ॥

---

१ 'तु' ग पाठ

---

* 'अनेडमूकस्तु जडो जलो मूक ' (पु २०२ श्लो १४) इति वैजयन्ती । † कामे।

लोके स्त्री तु जगत्यष्टाचत्वारिंशत्स्वरादिषु ।
छन्दोभेदेषु सुरभौ पृथिव्या चाथ तत् त्रिषु ॥ ४६९ ॥

त्रसे चराचरे चापि मनुष्ये तु द्वयोरथ ।
जटावति **जटी** त्रि स्यात् प्लक्षवृक्षे तु पुस्ययम् ॥ ४७० ॥

जवी वेगवति त्रि[1] स्याद् द्वे तु वातप्रमीमृगे ।
जालं गवाक्षभेदे क्ली पुष्पक्षारकवृन्दयो ॥ ४७१ ॥

आनाये कपटे चापि भारताद् दक्षिणे क्वचित् ।
वर्षात् स्यादन्तरद्वीपे मर्त्यजात्यन्तरे पुनः ॥ ४७२ ॥

‡विप्रीवैदेहजे द्वे स्यात् पटोल्यां तु स्त्रियामियम् ।
जाली **जारस्तु** नाढित्ये तथैवोपपतावथ ॥ ४७३ ॥

अविवाह्यासु कन्यासु या स्यात् कन्याप्रसूतिजा ।
कन्या तस्या स्त्रिया जारी हिमवद्दुहितर्यपि ॥ ४७४ ॥

क्लीबं तु रक्तकुमुदे **जातं** त्वस्त्री कदम्बके ।
त्रिरुत्पन्ने जन्मनि क्ली **जामिस्तु** स्त्री कुलस्त्रियाम् ॥ ४७५ ॥

तृणेऽङ्गुलौ च स्वसरि नीवृद्भेदे च कुत्रचित् ।
जामि तु क्ली जलेऽभ्यासाद् समानगुणवस्तुनः ॥ ४७६ ॥

आलस्ये चेतमो **जानुस्त्वस्त्री** द्वात्रिंशदङ्गुले ।
मानभेदेऽप्यूरुजङ्घासन्धौ चाप्यथ **जालिवाक्** ॥ ४७७ ॥

त्रिषु जालवति द्वे तु दाशे स्यात् स्त्री तु जालिनी ।
पिप्पल्यां चित्रशालाया **जिह्मं** तु कुटिले त्रिषु ॥ ४७८ ॥

अलसे क्ली तु पापे द्वे सर्पे क्ली तु **जितं** जये ।
त्रिषु तु स्वीकृते तत् स्याद् युद्धभग्नाभिभूतयो. ॥ ४७९ ॥

---

१. 'षु' ख. ग. पाठ .

---

‡ 'जाल वैदेहकाद् विप्रा' (पु ७४. श्लो ३२) इति तु वैजयन्ती ।

जिष्मी द्वे शकुनौ कश्चित् त्वाह ना क्रोधकालयोः ।
इति **जिष्णुस्तु** ना विष्णाविन्द्रे मध्यमपाण्डवे ॥ ४८० ॥

अग्नौ च जित्वरे तु त्रि**र्जित्वा** त्विन्द्रेऽपि योद्धरि ।
ना स्त्री तु जित्वरी नद्यां वाराणस्यां च वाणिजा. ॥ ४८१ ॥

जीवो ना गीष्पतौ जन्तौ क्षेत्रज्ञे त्रि तु जीवति ।
त्रये प्राणे स्त्री तु मौर्व्यां जीवन्त्याख्यलतान्तरे ॥ ४८२ ॥

स्याज्जीवनक्रियायां तु नृस्त्री छन्दोन्तरे पुनः ।
द्विपष्टिस्वरके क्लीब **जीरस्त्व**ग्न्यन्तरयोः पुमान् ॥ ४८३ ॥

अजाज्यां तु नृशण्ड स्याद् द्वे त्वश्वे **जीर्वि**वाक् पुनः ।
टङ्के ना शकटे द्रव्ये गुल्मे चाथ द्वयोः पशौ ॥ ४८४ ॥

मङ्गौ च चटके चाथ **जीवन्** स्यात् प्राणति त्रिपु ।
जीवन्ती तु स्त्रियां जीवासज्ञशाकलतान्तरे ॥ ४८५ ॥

ज्योतिष्मतीगुडूच्योश्च **जूर्णस्तु** स्यान्नृलिङ्गकः ।
वज्रेऽपि यावनालेऽपि त्रि तु वृद्धे स्त्रियां पुनः ॥ ४८६ ॥

जूर्णा स्याद् बल्वजेष्वेषा **जूर्णिस्तु** स्त्री ज्वरे क्रुधि ।
शरीरे च पुमांस्त्वेष आदित्ये च विरिञ्चने ॥ ४८७ ॥

समीरणे हुतवहे भेद्यलिङ्गं तु सत्वरे ।
ज्येष्ठस्तु पूर्वजे वृद्धतमे शस्ततमे त्रिपु ॥ ४८८ ॥

त्रपुह्रीबेरयोस्तु क्ली स्याल्लोहे नीलिकाह्वये ।
अपि द्वयोस्तु हसेऽथ ज्येष्ठा स्त्री शम्भुशक्तिषु ॥ ४८९ ॥

नवस्वेकत्र चालक्ष्मीगृहगोलिकयोरपि ।
इन्द्रदैवतनक्षत्रेऽप्यथ **ज्यैष्ठी** स्त्रियामियम् ॥ ४९० ॥

ज्येष्ठानक्षत्रसंयुक्तपौर्णमास्यां पुमांस्तु सः ।
शुक्रमासे त्रि तु ज्येष्ठसम्बन्धिन्यथ **जैत्रवाक्** ॥ ४९१ ॥

---

१ 'पा' ख पाठः, 'वाजिनाम्' ग पाठः. २ 'ज्ञस्तु' क ग घ, ङ पाठः

क्ली द्यूते जयनेऽथ त्रिर्जयशीले स्त्रिया पुन. ।
जैत्र्यास्फोताख्यवल्ल्या स्याद् विष्णुक्रान्तान्यनामनि ॥ ४९२ ॥

ज्योतिरात्मनि सूर्येऽग्नौ हविर्होमार्चिदीप्तिषु ।
ग्रहनक्षत्रतारासु नक्षत्रेऽपि विशेषत' ॥ ४९३ ॥

विलोचने धने पुत्रे सामभेदेषु केषुचित् ।
ज्योतिष्टोमाख्ययज्ञे च क्लीब दीप्तौ तु वा स्त्रियाम् ॥ ४९४ ॥

नित्य पुमांसमग्नौ चामरदत्तोऽन्वशादिदम् ।
पुन्नपुसकलिङ्गस्तु ज्योतिष्टोमे मतो मम ॥ ४९५ ॥

ज्यौत्स्नी तु स्त्री पटोल्या स्याज्ज्योतिष्मद्रजनावपि ।
त्रि तु ज्योत्स्नावति स्त्री तु झषा नागबलाह्वये ॥ ४९६ ॥

भैषज्ये ना तु विपिने द्वे मत्स्ये मकरेऽपि च ।
झरो ना निर्झरे स्त्री तु झरा स्याज्झरणे त्रि तु ॥ ४९७ ॥

झटो झटितरि द्वे तु शूद्रामैत्रेयजे नरे ।
टङ्कोऽस्त्री परशौ शैलशृङ्गे पाषाणदारणे ॥ ४९८ ॥

मुद्रितोन्मानभेदे च टङ्कणे चाथ नृस्त्रियो ।
मृगभेदे व्यवस्थाने[3] ना तु कश्मीरविश्रुते ॥ ४९९ ॥

महीरुहान्तरेऽथ स्यात् फले तस्य नपुसकम् ।
तलश्चपेटे तालाख्यद्रुमे शीतगुणे च ना ॥ ५०० ॥

त्रि तु तद्वति शण्डे तु तालसङ्गतरो फले ।
पाताले समदेशे च चतुर्भागे पलस्य च ॥ ५०१ ॥

पाणिना दक्षिणेनैव वीणातन्त्र्याश्च ताडने ।
अजयस्तु पठत्येनत् कार्यबीजे धनेऽपि च ॥ ५०२ ॥

---

१. 'वा' ख घ. ड पाठ. २. 'प्य' ख पाठ ३ 'तो' ग पाठ ४ 'न का' ङ पाठ

¶ 'अग्नेर्भ्राजन्ते अर्चय' इति श्रुतेरिदन्तोऽपि .

अथ स्वरूपयोस्त्वस्त्री हस्ताग्रे तु तला तलम् ।
इति स्त्रियां च शण्डे चाप्यथ लिङ्गत्रये तटम्[1] ॥ ९०३ ॥
प्राहुर्जलाशयप्रान्ते तीरे त्वन्येऽद्रिसानुनि ।
तङ्कः सम्भावनायां च भयेऽप्यस्त्री ततं पुनः ॥ ९०४ ॥
वीणादिवाद्ये क्ली ना तु पितरि त्रि तु विस्तृते ।
व्याप्ते त्रयं तु त्रितये त्रिस्त्रिवेद्यां त्रयी स्त्रियाम् ॥ ९०५ ॥
नपुंस्त्री त्रयाणां वृन्दे स्यात् त्रस तु त्रिषु जङ्गमे ।
त्रसी तु स्त्री त्रासभेदे यस्मिन् सति दिशां भ्रमः ॥ ९०६ ॥
गन्तु विवेकशून्यत्वादित्येव कश्चिदब्रवीत् ।
त्र्यश्रा स्त्रियां त्रिवृत्सञ्ज्ञवल्ल्यां त्र्यश्रौ तु सा त्रिषु ॥ ९०७ ॥
त्वचं तु क्ली सूत्कटाख्यगन्धद्रव्येऽथ वल्कले ।
त्वचा स्यान्नृस्त्रियोर्ना तु ताटिस्तटतिधातुके ॥ ९०८ ॥
सूनायां तु स्त्रियां ना तु तरिर्वैश्वानरानले[2] ।
स्त्री चर्मवृतपेडायां नावि चाथ तनुः स्त्रियाम् ॥ ९०९ ॥
असृग्धरायां लग्नाख्यराशौ वपुषि[3] सा पुनः ।
तन्वीति पिप्पलीसंज्ञभेषजे ना तु पादपे ॥ ९१० ॥
नान्दीवृक्षाह्वये त्रिस्तु विरलेऽल्पे कृशेऽपि च ।
तन्तुस्तु सूत्रे ना यज्ञसंस्थायां चाथ स द्वयोः ॥ ९११ ॥
एकत्र भेदे भेदानां मण्डल्याह्वयभोगिनाम् ।
ग्राहाख्ययादोभेदे च सामभेदे पुनर्नपि ॥ ९१२ ॥
स(र्वत्रि[4]र्वाग्नि)र्चित्यायां पुच्छे पक्ष्याकारस्य[5] वस्तुनः ।
छुरिकायां च खड्गादिमुष्टौ चाप्यस्त्रियामथ ॥ ९१३ ॥
तप्ता स्याद् भास्करे पुंसि मेघलिङ्गं तु तापके ।
त्वष्टा प्रजापतौ वह्नौ देवतक्षणि तक्षणि ॥ ९१४ ॥

---

१ 'टी' ङ पाठः २. 'रेऽन' क ख ग पाठः. ३ 'देहे च सा' ग. पाठः.
४ 'श्रिस्त्रया' ङ पाठः. ५ 'स्तु' क ख. पाठः.

विष्णवग्रजे माध्यमिकदेवे दिनकरे च ना।
त्रि तु त्वक्षितरि स्यात् तु **तक्षा** ना वर्धकौ स तु॥ ९१५॥
विप्रीकरणजे मर्त्यजातिभेदे द्वयोस्तथा।
आयोगवे च वृत्तिश्चेत् तक्षण तस्य ना पुन॥ ९१६॥
तक्षा दीपे ज्वरे सूर्य आतपे क्ली तु पुत्रयो।
तपस्तु नपि कृच्छ्रादौ धर्मसन्तापयोरपि॥ ९१७॥
लग्नान्नवमराशौ च प्राहु· सावत्सरा इदम्।
शिशिरर्तौ त्वचि प्राह शाश्वत पुन्नपो पुन·॥ ९१८॥
माघमासे **तम**स्तु क्ली पापे नरकशोकयो।
गुणत्रयस्यान्यतमे साङ्ख्याना प्रकृतौ बले॥ ९१९॥
अज्ञाने ज्वलति ध्वान्ते रात्रौ राहौ तु ना तमा[३]।
तालः कालक्रियामाने तृणराजाख्यपादपे॥ ९२०॥
अङ्गुष्ठमध्यमामाने चपेटे त्रपुमेऽपि च।
इषु[३]भेदे च नाथ स्त्री ताली द्वढदलाह्वये॥ ९२१॥
तृणद्रुमे तामलकीसौराष्ट्रीमुसलीपु च।
प्रतिताल्यामथ क्लीब हरिताले फलेषु च॥ ९२२॥
अत्रोक्तस्थावराणा स्यात् कास्यताल्या तु तत् त्रये।
तारस्तु शुद्धमुक्ताया मुक्ताशुद्धौ च तारणे॥ ९२३॥
रदेऽपि सज्जन प्राह तारा तु[४] स्यान्नरस्त्रियो·।
नक्षत्रे नेत्रमध्ये च रजते तु नृशण्डयो॥ ९२४॥
त्रिषु तूच्चैस्तरे शब्दे विशदेऽप्यथ पङ्कजे।
प्रणवे च नपि स्त्री तु तारा योषिति वालिन·॥ ९२५॥
सुगतस्य च **ताम्रं** तु स्यात् क्लीब शुल्वरू[५]पयो।
ना शुल्ववर्णसदृशे वर्णे तद्वति तु त्रिषु॥ ९२६॥

---

१ 'वा' क ख घ ङ पाठ २ 'मत' ङ पाठ ३. 'क्षु' क घ पाठ, ४. 'तु कार' ग पाठ, ५ 'कू' ख ङ पाठ

ताम्रा तु स्त्री कृष्णलाख्यवल्ल्या तार्क्ष्यस्तु ना रथे ।
गरुडे शैलजे विष्णौ विष्णोर्वामनविग्रहे ॥ ९२७ ॥

सौवर्चलाख्यलवणे पुनः क्ली द्वे तुरङ्गमे ।
तान्तस्तु मासे ना तान्तिमति तु त्रि पुमान् पुनः ॥ ९२८ ॥

विस्तारे तानशब्दोऽथ गीतिधर्मे नपुंसकम् ।
तापस्तप्तौ पुमान् स्त्री तु तापी स्यान्निम्नगान्तरे ॥ ९२९ ॥

ताडो ना ताडने ताडी स्त्री तालीसञ्ज्ञपादपे ।
तार्णं भारतवर्षस्थद्वीपभेदे नपुंसकम् ॥ ९३० ॥

तृणसम्बन्धिनि त्रिः स्यात् त्राको धर्मे नृलिङ्गकः ।
त्रि स्याच्छरणदेशीये त्वाष्ट्रस्तु क्षपके पुमान् ॥ ९३१ ॥

अरत्निना च यूपस्य स्यादरत्नौ चतुर्दशे ।
त्वाष्ट्री तु स्त्री सूर्यपत्नीभेदे त्वष्टुः पुनस्त्रिषु ॥ ९३२ ॥

सम्बन्धिमात्रे यस्यापि त्वष्टा स्याद् देवतात्र च ।
अपत्ये तु द्वयोस्त्वष्टुरथ तापिर्नृलिङ्गकः ॥ ९३३ ॥

दैत्यभेदे तापयतौ नदीभेदे तु केचन ।
स्त्रीति पातरि तु त्राता त्रिर्ना तु सितसर्षपे ॥ ९३४ ॥

तिक्तस्तु पर्पटे पुंसि पटोले गुग्गुलावपि ।
विरसाख्यरसे षण्णां रसानां कटुकेऽपि च ॥ ९३५ ॥

गन्धे च सुरभावेतद् गुणत्रययुते त्रिषु ।
स्त्री तिक्ता कटुरोहिण्यां तिष्यस्तु नरि मारुते ॥ ९३६ ॥

महादेवे कलियुगे वह्नौ पुष्याख्यतारके ।
तद्युक्ते कालसामान्ये तज्जाते तु त्र्यथ स्त्रियाम् ॥ ९३७ ॥

तिष्यामलक्यां तिग्मस्तु वज्रे चोष्णगुणेऽपि च ।
त्रि तु तद्वति तीक्ष्णे च तेजिते च त्रिकं तु नप् ॥ ९३८ ॥

---

१. 'कावके' ग पाठः, क्षचके' ख पाठः

पृष्ठवंशाधरे त्रिस्तु त्रयाणां निवहेऽथ ना।
शालङ्कायनसञ्ज्ञेषु मुनिभेदेषु भूम्नि च ॥ १३९ ॥

तिर्यक् तु साचिभेदे त्रिर्नर त्वाह पशुष्वमुम्।
त्रिवृत् स्त्री त्रिवृतासञ्ज्ञलताभेदेऽथ पुंसि स. ॥ १४० ॥

नवसङ्ख्यात्मके स्तोमे त्रि तु स्तोत्रे च तद्वति।
तद्युक्तेऽप्यर्यहरादौ स्याद् रज्ज्वादौ त्रिगुणे तथा ॥ १४१ ॥

तीर्थमस्त्री पुण्यजले पुण्यक्षेत्रेऽध्वरे भगे।
जलावगाहमार्गे च मन्त्राद्यष्टादशस्वपि ॥ १४२ ॥

शास्त्रे निदाने योग्ये च स्त्रीपुष्पे दर्शनेष्वपि।
उपाध्यायेऽप्युपाये च प्राहाचार्यकुलेऽपर ॥ १४३ ॥

नदीष्वन्योऽथ तीक्ष्णोऽस्त्री विषे क्लीव तु सयुगे।
गरे चाप्यजयोऽवादील्लोहे कालायसाह्वये ॥ १४४ ॥

अयोभेदे परे पुंसि त्वौष्ण्ये तीक्ष्णार्जकाह्वये।
स्तम्बे च चारभेदे चातिहिंस्राकारधारिणि ॥ १४५ ॥

सूर्येऽथ स्त्री वचाया स्यात् तीक्ष्णा त्रिर्निशितोष्णयो।
आत्मत्यागिनि च तीव्रं तु त्रि(तु?पृ)तत्कृष्टनितान्तयो ॥ १४६ ॥

उष्णे च क्ली त्वसत्त्वेऽथ तीरं कूले नपुंसकम्।
तीरी तु शरभेदे स्त्री योऽल्पो वेगसमन्वित ॥ १४७ ॥

तुङ्गस्तु पुंसि पुन्नागद्रुमे प्रांशौ तु स त्रिषु।
स्त्रिया तु तुङ्गा स्याद् वशरोचनासञ्ज्ञभेषजे ॥ १४८ ॥

अजगन्धाह्वयस्तम्बे पुनस्तुङ्गी पुमान् पुन.।
तुग्रो यवे वरिष्ठे तु त्रिरन्नाकाशयोस्तु नप् ॥ १४९ ॥

तुत्थं रसाञ्जने क्लीब नीलीमञ्जौषधौ तु सा।
सूक्ष्मैलाया च तुत्था स्त्री रथचक्रस्य तु स्त्रियाम् ॥ १५० ॥

---

१. 'व्यवहारादौ र' ग पाठ २ 'का' ग पाठ ३ 'च' क घ पाठ ४ न्वपि च' क घ ङ पाठ ५ 'क' क ख घ. पाठ

तुम्बा नाभावलाब्वां तु तुम्बी तुम्ब तु तत्फले ।
क्लीब **तुच्छं** तु शून्ये त्रिष्वसुखे तु नपुसकम् ॥ ९९१ ॥

तुञ्जस्तु दाने वज्रे च बलादानादिके च ना ।
तुञ्जा तु रक्षणे स्त्री स्याद्धिसाया तु नरस्त्रियोः ॥ ९९२ ॥

तुन्नस्तु व्यथिते त्रि स्यान्नान्दीवृक्षे तु पुस्ययम् ।
तुष्टस्तु नान्दीवृक्षे ना तुष्टौ क्ली तद्वति त्रिषु ॥ ९९३ ॥

तुषस्तु पुसि धान्याना त्वचि तत्सदृशे तथा ।
हिरण्यादेश्च शकले विभीतकतरावपि ॥ ९९४ ॥

तत्फले क्ली **तुटिस्तु** स्त्री पुस्यप्येके प्रचक्षते ।
वाद्यभेदे लवे चाल्पकालभेदे च सशये ॥ ९९५ ॥

सूक्ष्मैलाया च ना त्वेष तुटतौ स्त्री पुन**स्तुरिः** ।
तन्तुवायोपकरणभेदे पुसि तु वारिधौ ॥ ९९६ ॥

तुतोर्तिधातौ च क्ली तु **तूयं** तोये द्रुते त्रिषु ।
तूर्योऽस्त्री वाद्यनिर्घोषे स तु वाद्ये नपुसकम् ॥ ९९७ ॥

तूरो ना वाद्यनिर्घोषे गतित्वरणहिंसयोः ।
पुन: स्त्रीपुसयोस्तूरा **तूषं** तु स्यान्नपुसकम् ॥ ९९८ ॥

वासोदशाया तूषा तु तुष्टौ स्त्रीपुसयोरथ ।
तूर्णं त्रिषु स्यात् त्वरिते हिसिते क्ली तु हिसने ॥ ९९९ ॥

तृप्तं तु नपि षट्षष्टिस्वरे छन्दोन्तरे तथा ।
तृप्तौ त्रि तु स्यात् प्रीते च सुहिते चाथ **तृप्रवाक्** ॥ ९६० ॥

क्ली पापदुःखयोर्ना तु पुरोडाशे **तृणं** पुन ।
क्लीव स्यान्मल्लिकाभेदे सुरूपासञ्ज्ञकेऽथ तत् ॥ ९६१ ॥

दूर्वायवेक्षुप्रभृतिक्षुद्रस्थावरजातिषु ।
नृगण्डयोरथ पुमा**स्तेर** कतकपादपे ॥ ९६२ ॥

क्लीं तु तस्य फले वक्रेऽप्यथ तैलो नृशण्डयोः।
तिलस्नेहे तिलस्य त्रि सम्बन्धिन्यथ तोग्म†वाक् ॥ ९६३ ॥

हरियवे ना हरितवर्णे चाथ त्रि तद्वति।
क्ली त्वभ्रे कर्णमूलेऽथ तोडं सशिखमुण्डने ॥ ९६४ ॥

क्लीबेऽपनयने पुसि दण्डोऽस्त्री निग्रहे मथि।
आज्ञाया शासने राज्ञा हिंसाया लगुडे नृपे ॥ ९६५ ॥

सेनाया वृक्षशाखायामथ दक्षः प्रजापतौ।
प्राचेतसे बले पुसि त्रिषु चारुणि पेशले ॥ ९६६ ॥

कुक्कुटे तु द्वयो स्त्री तु भुवि दक्षा दशा पुन.।
परमायामवस्थायामवस्थामात्रकेऽपरे ॥ ९६७ ॥

आयुषो दशमाशेऽन्ये विपाके कर्मणे परे।
दीपवर्तौ च वर्तौ च वस्त्रस्यान्ये तु मन्वते ॥ ९६८ ॥

अस्मिन्नर्थे स्त्रिया भूम्नि पुभूम्न्यन्येऽथ दंशवाक्।
दशनाख्यक्रियाया ना मक्षिकाया तु स द्वयो. ॥ ९६९ ॥

वन्याया स्त्री तु तज्जातिभेदे दश्यल्पकेऽथ ना।
दन्तः स्याद् दशने शैलकटकेऽन्यस्त्ववोचत ॥ ९७० ॥

दंष्ट्राया हस्तिनश्चेति दन्ती तु स्थावरान्तरे।
नागदन्तीसमाख्ये क्ली दत्तं तु नपि हेमनि ॥ ९७१ ॥

त्रिषु विश्राणिते दभ्रः पुनश्चन्द्रसमुद्रयो।
ना त्रि त्वल्पे च कुशले दलभं तु नपि वल्कले ॥ ९७२ ॥

गोत्रकृत्यृषिभेदे ना दर्वशब्दस्तु राक्षसे।
द्वयोर्देशविशेषे तु पुभूम्न्यप्यथ दस्मवाक् ॥ ९७३ ॥

---

१. 'णोऽप' क ख घ. ङ पाठ

---

† 'तोक्म कर्णमले पुसि हरिते च हरियवे' इति तु मेदिनी। 'कर्णमूलेऽभ्रहरितोस्तोक्म तोक्मो हरियव.' (पु. २३३ श्लो. ३८) इति वैजयन्ती।

पुंसि वह्नौ च वज्रे च त्रि तूपक्षयकारिणि ।
द्रवो नर्मणि निर्यासे द्रवणे च पलायने ॥ ९७४ ॥

पुंसि स्त्री तु द्रवा नद्या त्रिर्पनप्रतियोगिनि ।
दरः शङ्खे भये श्वभ्रे छिद्रमात्रे तु सज्जन. ॥ ९७५ ॥

नृशण्ड. कन्दरे तु स्त्री दरी स्वल्पार्थके पुन. ।
दरोऽव्ययमिति प्राहुर्दलं तु क्ली तरुच्छदे ॥ ९७६ ॥

न स्त्री भागेऽथ ना द्वन्द्व समासे चार्थचोदिते ।
नृशण्डस्तु युधि क्ली तु रहस्ये मिथुनेऽपि च ॥ ९७७ ॥

युग्मे च भेद्यलिङ्ग तु युग्मावयववस्तुपु ।
दाधिस्तु पुंसि श्रीपिष्टसज्ञनिर्यासवस्तुनि ॥ ९७८ ॥

क्ली तु क्षीरविकारे स्याद् विप्रप्रियमिति श्रुते ।
दर्विः समुद्रे चक्रे च ना स्त्री तु प्रतिकीलके ॥ ९७९ ॥

दस्युस्तु द्वे चतुष्षष्टौ मर्त्यजात्यन्तरेषु ये ।
चौर्यादिदोषदुष्टत्वाद् भवयु सद्बहिष्कृता ॥ ९८० ॥

तेषु ना तु रिपौ त्रिस्तु तस्करेऽथ द्रवत् त्रिषु ।
पलायके द्रावके च द्रवन्ती तु स्त्रियामियम् ॥ ९८१ ॥

न्यग्रोधीसंज्ञकस्तम्बे दरत् तु स्त्री भये हृदि ।
नद्या प्रपाते चेत्येके विष्ठायामिति कश्चन ॥ ९८२ ॥

हिमवत्तट इत्यन्ये राजभेदे तु पुस्ययम् ।
तस्यैव पुमपत्येषु भूम्नि देशस्य भूपते. ॥ ९८३ ॥

दण्डी पुंसि यमे द्वा स्थेऽप्यथ दण्डवति त्रिषु ।
द्वे शुके द्वे तु दंष्ट्री स्यात् सर्प ग्राहाख्ययादसि ॥ ९८४ ॥

वराहे मूषिके व्याघ्रेऽप्यथ दंष्ट्रावति त्रिषु ।
दासो भृत्ये द्वयोः स्त्री तु षडश्रासज्ञवीरुधि ॥ ९८५ ॥

---

१. 'श' ख पाठ २. 'पु' ख पाठ

स्याद् दासी नीलझिण्ट्यामप्यथ दाशो द्वयोरयम् ।
भृत्यकैवर्तयोस्तत्र स्त्र्यर्थे दाश्यथ नृस्त्रियो ॥ ९८६ ॥

दाने (द्वे[१] च) स्त्री तु दाशात्र दशायोगिनि तु त्रिषु ।
दान्त(स्तु[२] स्त्रि) दमिते दान्तियुक्त दान्तविकारके ॥ ९८७ ॥

स्त्र्यर्थे तु पूर्वयोर्दान्ता वाच्ययोरुत्तमे पुन ।
स्त्र्यर्थे दान्ती दमनके पुनर्दान्तौ च तन्नपि ॥ ९८८ ॥

दाक्षस्त्रिर्दक्षसम्बन्धिन्यघ्न्यीया तु स्त्रियामियम् ।
कपिलाया भवेद् दाक्षी दायस्तु त्रिषु दातरि ॥ ९८९ ॥

ना तु दाने विभक्तव्यपित्रादिद्रविणे तथा ।
अजयस्त्वाह सोल्लुण्ठभाषिते रक्षणादिषु ॥ ९९० ॥

यौतकादिधने चाथ दात्व आयुक्तके त्रिषु ।
ना यज्ञेऽन्यस्तु दाने क्लीत्याह दाकस्तु दातरि ॥ ९९१ ॥

त्रिर्द्वे तु यजमाने स्याद् दानुस्तु त्रिषु दातरि ।
द्वयोस्तु यजमाने ना त्वर्के वातेऽप्यथो नपि ॥ ९९२ ॥

पुस्यप्यन्ये दारु काष्ठे क्ली पुनर्देवदारुणि ।
दार्वी दारुहरिद्राया स्त्री द्विजस्तु द्वयोर्भवेत् ॥ ९९३ ॥

ब्रह्मक्षत्रियविट्स्वण्डजातेषु दशनेषु ना ।
द्विजा तु स्त्री हरेण्वाख्यगन्धद्रव्ये द्विकं पुनः ॥ ९९४ ॥

मनआत्मद्वये क्लीब काके तु द्वे स तु त्रिषु ।
सङ्घे द्विपरिमाणे स्याद् द्वाभ्यां क्रीतादिकेष्वपि ॥ ९९५ ॥

दिग्धस्तु विषलिप्तेषौ त्रिषु लिप्तप्रवृद्धयोः ।
क्ली स्यादुपचये स्नेहेऽप्याहेद वैजयन्तिका ॥ ९९६ ॥

दिव्यं क्ली व्योम्नि लशुने गाने तन्त्रीसमुद्भवे ।
प्रत्यये च त्रि तु दिवि भवे दिष्टस्त्वनेहसि ॥ ९९७ ॥

---

१. 'घ्या' ग. पाठ, २. 'ह्रा' ङ पाठ

ना क्ली सवदने दैवे कृतान्तेऽपि धनञ्जय ।
दैवाद् भेदेन पठति दानभूषणयोरपि ॥ ९९८ ॥

यन्मृत्तिकाम्भसा स्नान तत्रापि त्रि तु भाविते ।
दत्ते च दि(ष्ट'ष्टि)स्तु पुमान् प्रमाणेऽष्टाङ्गुलेऽथ स. ॥ ९९९ ॥

स्त्री दानोक्तिसुखेषु स्यादथामित्रे द्विषत् पुमान् ।
त्रिस्तु द्वेष्टरि मर्त्ये तु द्विपाद् द्वे व्यङ्घ्रिके त्रिषु ॥ ६०० ॥

दीनस्तु पुंसि पुन्नागे केतक्या च त्रिषु त्वयम् ।
दरिद्रे कृपणे क्षीणे दीर्णी तु ककुभि स्त्रियाम् ॥ ६०१ ॥

त्रिषु भिन्ने च भीते च दीर्ण दीक्षा तु विद्युति ।
स्त्रिया प्रज्वलिते तु त्रि दीप्यस्तु नरि जीरके ॥ ६०२ ॥

खराश्वासज्ञभैषज्ये त्रि तु दीपयितव्यके ।
द्वीपोऽस्त्रियामन्तरीपसज्ञेऽन्तर्वारिणस्तटे ॥ ६०३ ॥

जलाशयविशेषे तु द्वीपी स्त्रीति प्रचक्षते ।
दीर्घ त्रिष्वायते मात्राद्वयकालस्वरे तथा ॥ ६०४ ॥

क्ली तु स्यादुभयो साम्नो सर्पुन्वेवर्गगीतयो ।
द्वीपिर्द्वे श्वापदे काले पुमान् दुग्धं तु नप्यद ॥ ६०५ ॥

क्षीरे गवादिके तु त्रि. कृतदोहे तथैव तत् ।
पयःप्रभृतिके चाथ दुर्ग क्ली नरके वने ॥ ६०६ ॥

राष्ट्रे तु ना परे त्वाहुर्दुष्प्रापनगरे नरम् ।
अन्ये क्ली दुर्गमे तु त्रि' कात्यायन्या तु सा स्त्रियाम् ॥ ६०७ ॥

दुर्गा द्रुणी तु कच्छप्या स्त्री मौर्व्या तु द्रुणाथ नप् ।
द्रुण धनुषि दुःखं तु क्ली व्यथायामथ त्रिषु ॥ ६०८ ॥

तत्साधने द्युतिस्तु स्त्री प्रभाभिगमकान्तिषु ।
पुमांस्तु द्योततौ ना तु द्युवार्कस्वर्गराजसु ॥ ६०९ ॥

---

१. 'भा' ख ड. पाठ. २ 'षु' क. घ पाठ'. ३ 'तु' क. ग घ. ड. पाठः. ४. 'ब' ख. पाठ. ५ 'दा' क घ पाठ

अभिगन्तरि तु त्रि. स्यादित्येके दूतवाक् पुनः ।
द्वे सन्देशहरे शुके तु ना दूती तु सा स्त्रियाम् ॥ ६१० ॥

सञ्चारिकायामित्येके दूष्यं तु स्थूलपूययोः ।
क्ली (तु[२] त्रि) दूषयितव्येऽथ दृढं क्ल्ययवशीरयो ॥ ६११ ॥

दृढा स्त्रियामामलक्या तमालक्या तथौषधौ ।
तालमूलीसमाख्याया त्रि तु स्थूलेऽविके भृगे ॥ ६१२ ॥

बलवत्यप्यथ श्लेष्मसज्ञे चर्मविकारके ।
नृशण्डयोरथो दृश्या स्त्री मेवायामथ त्रिषु ॥ ६१३ ॥

दर्शनीये भूषणे क्ली दृष्टं तु त्रिषु वीक्षिते ।
ज्ञाते क्लीब तु भूपाना भये स्वपरचक्रजे ॥ ६१४ ॥

ऐहिकार्थेऽप्यथो देवः पुमान् खड्गे महीपतौ ।
नाट्योक्तिविषयक्ष्मापे चक्षुरादीन्द्रियेषु च ॥ ६१५ ॥

स्त्री तु राजकुलोद्भूतराजपत्न्या तथा पुन ।
महिष्या नाट्यभाषास्थनृपतेर्मद्यमूर्वयो ॥ ६१६ ॥

गुडूचीस्पृक्कयोर्देवी सुरे तु द्वे पुमान् पुन ।
देष्णो बाहौ द्वयोस्तु स्याद् यजमानेऽथ स त्रिषु ॥ ६१७ ॥

सुरूपे दानशीले च देवा तु नरि देवरे ।
अग्नौ च केचन त्वाहु स्त्री पितृव्यस्त्रियामिति ॥ ६१८ ॥

देशी तु ना गुरौ त्रिस्तु केचिन्मार्गोपदेशके ।
स्त्री तु प्रदेशिनीनाम्न्यामङ्गुल्या देशिनी भवेत् ॥ ६१९ ॥

द्वेषी तु निम्बवृक्षे ना द्वेषशीले तु मेद्यवत् ।
शत्रौ च दैत्यं तु क्लीबमुशीरे ना विभीतके ॥ ६२० ॥

द्वे दैतेये स्त्री तु दैत्या सुरासज्ञकभेषजे ।
दैष्टं क्ली याज्ञिकाना स्याद् प्रोक्षण्यासादने त्रि तु ॥ ६२१ ॥

---

१ 'त' ख. . २ 'दू' क घ पाठ

सम्बन्धिनि स्याद् दिष्टस्य दिष्टेश्चाथ विधौ नपि ।
दैवं त्रिर्दैवसम्बन्धे **द्रोणा** स्त्री चतुराढके ॥ ६२२ ॥

दारुपात्रविशेषेऽथ काकजात्यन्तरे द्वयो ।
अश्वत्थाम्नस्तु ताते ना शाकस्तम्बान्तरे तथा ॥ ६२३ ॥

स्त्री तु द्रोणी द्रोणपुष्पीसञ्जस्तम्बे गिरिप्लवे ।
शैलस्य शिलयो सन्धौ द्रवभाण्डे तथापरे ॥ ६२४ ॥

आहु काष्ठाम्बुवाहिन्या **द्रोहस्तु** द्रोहणे पुमान् ।
द्वे तु विप्रखर्षाजाते मर्त्यजात्यन्तरे विदु ॥ ६२५ ॥

दोषो वातादिके दुष्टौ गुणस्य प्रतियोगिनि ।
ना दोषा तु भुजाया स्त्री स्यात् त्वाकारान्तमव्ययम् ॥ ६२६ ॥

रात्रावथ रजन्यामित्यस्मिन्नर्थे परे विदु ।
द्योतस्तु द्योतनाया ना दीप्तौ द्योना तु सा स्त्रियाम् ॥ ६२७ ॥

ज्ञेया पिङ्गलकेशादिकन्याया सुरभावपि ।
धर्मोऽस्त्री सुकृते साम्ये स्वभावे लग्नराशित ॥ ६२८ ॥

राशौ तु नवमे प्राहुर्मौहूर्ता ना तु सोमपे ।
न्यायाचारयमाहिंसाग्वङ्गचापेपु राज्ञि च ॥ ६२९ ॥

प्रधानशेषे सत्ये च श्रुतौ दण्डविनिर्णये ।
सता तु सङ्गतेऽप्येनमजय सनुपादिशत् ॥ ६३० ॥

ध्वजं त्वस्त्री पताकाया चिह्ने पूर्वादिशो गृहे ।
शिश्नेऽथ तालवृक्षे ना वृक्षमात्रे तु सज्जन ॥ ६३१ ॥

धन्यः पुण्यवति त्रि स्याद् धनस्य च निमित्तके ।
धन्या लताबृहत्या स्त्री कुस्तुम्बुरुणि चाप्यथ ॥ ६३२ ॥

---

१ 'ना' क ख घ. ङ पाठ

धवो ना धवने पत्यौ योषितामजय पुन ।
प्रभुमात्रेऽब्रवीदेन तदसन्मूलहानित ॥ ६३३ ॥

धुरन्धराख्यद्रौ क्ली तु तत्फले द्वे तु मानवे ।
धरो ना भूधरे तूले कार्पास्या स्त्री पुनर्धरा ॥ ६३४ ॥

भूमीगुडूच्योर्धत्रस्तु ना वृक्षेऽर्केऽप्यर्थो नपि ।
गृहे नभसि सूत्रे च धत्रा तु दिवि सा स्त्रियाम् ॥ ६३५ ॥

धनुशब्द उकारान्त प्रियालाख्यद्रुमे पुमान् ।
क्ली तु तस्य फले पापेऽप्यथ **धर्ता** त्रि धारके ॥ ६३६ ॥

ना तु धर्मे **धन्व** तु क्ली चापे व्योम्न्यथ शाश्वत ।
स्थलेऽप्याह मरौ पुसि **ध्वजी** तु ध्वजसयुते ॥ ६३७ ॥

त्रि शौण्डिके च ध्वजिनी सेनाया स्त्री **धनी** तु ना ।
कुबेरे त्रिस्तु धनवन्मात्रे वार्धुषिके तथा ॥ ६३८ ॥

धन्वी तु ना धनूराशौ धानुष्के तु भवेत् त्रिपु ।
धनुर्नृशण्डश्चापे क्ली चतुर्हस्तप्रमाणके ॥ ६३९ ॥

धाना स्त्री भूरुहा बीजे कुस्तुम्बुरुणि चाप्यसौ ।
भ्रष्टे यवे भूमनि च हर्षनन्दी त्ववोचत ॥ ६४० ॥

धाना यवाना भ्रष्टाना स्थूलचूर्ण इतीदृशम् ।
क्ली दाने धारणे पाने **धान्यं** तु स्त्रीनपुसकम् ॥ ६४१ ॥

कुस्तुम्बुरुणि सस्ये क्ली **ध्वाङ्क्षस्तु** बककाकयो ।
द्वयोस्तत्रापि च स्त्र्यर्थे ध्वाङ्क्षी ध्वाङ्क्षा तु नृस्त्रियो ॥ ६४२ ॥

स्याद् घोरवाशिते **धात्रः** पुनर्द्वे कितवेऽथ सा ।
धात्री स्त्र्यामलकीभूम्योरुपमातरि चाथ ना ॥ ६४३ ॥

ध्वाङ्क्षिर्ध्वाङ्क्षतिधातौ स्याद् स्त्री तु स्याद् घोरवाशिते ।
धाता तु ना विरिञ्चे त्रिः पिबे धातरि धर्तरि ॥ ६४४ ॥

---

१ 'के' ग पाठ., २ 'मा' ङ. पाठ ३ 'वा' ग पाठ,

धिष्ण्यस्तु याज्ञिकाना ना वह्निभेदेषु केषुचित् ।
तेषा स्थानेषु चान्ये तु वह्निमात्रे प्रचक्षते ॥ ६४५ ॥

शुक्राङ्गारकयो क्ली तु नक्षत्रे स्थानगेहयो· ।
अजयस्तु बलेऽप्येतत् स्वनिघण्टावचीक्[1]ृतत् ॥ ६४६ ॥

आसनेऽथ स्त्रिया धिष्ण्या स्यादुल्कायामथो पुमान् ।
धीरोऽब्धौ मन्थरे तु त्रिर्धृतिमद्विदुषोरपि ॥ ६४७ ॥

स्त्री तु धीरा गुडूच्या स्याद् धीवा व्याधौ पुमान् द्वयो ।
मत्स्ये कश्चित् तु देवे द्वे त्रि तु कर्मकरे स्त्रियाम् ॥ ६४८ ॥

धीवरीत्याह ना तु स्याद् ध्रुवः शम्भुविरिञ्चयो ।
औत्तानपादौ कीलेऽथ त्रिर्नित्ये निश्चले स्फुटे ॥ ६४९ ॥

ध्रुवा तु स्त्री सालपर्ण्या गीतिस्रुग्भेदयोर्भुवि ।
धूर्त्तः पुसि महादेवे नीपे कुरवकेऽपि च ॥ ६५० ॥

धुर्धूरे च प्रसूने तु क्लीबमेषा महीरुहाम् ।
अयोमयेऽपि पत्राङ्गे भेद्यलिङ्ग तु वञ्चके ॥ ६५१ ॥

धूको व्याधौ नरीत्येके कामिलाया तु केचन ।
धूका स्त्रीत्यभ्यवुर्धृष्टिर्धर्षणे स्त्री पुमास्त्वयम् ॥ ६५२ ॥

रश्मौ धृ(षु?ष्णु)*र्ना सन्तापे शैले चो[2]रे तु स त्रिषु ।
प्रगल्भे वैजयन्त्या तु धृष्टे चेत्याह ना पुन ॥ ६५३ ॥

धृत्वा विष्णौ गिरावब्धौ यतिनि स्त्री तु धृत्वरी ।
भूमौ धेनुस्तु हस्तिन्या नवसूतगवीगिरो ॥ ६५४ ॥

स्त्री क्ली तु सामभेदे स्याद् धोतस्तु नरि मारुते ।
शठे तु त्रिर्नट पुसि टुण्डु[3]वृक्षे द्वयो पुन ॥ ६५५ ॥

---

१ 'करत्' ग पाठ   २ 'पा' ड पाठ   ३ 'डु' ख ड पाठ

---

* वृष्णुर्धृष्टे प्रगल्भे च' (पु २२८ श्लो ९) इति वैजयन्ती ।

शैलालिनि नटी तु स्त्री स्याद् विद्रुमलताह्वये ।
भैषज्य इति कोऽप्याह परे त्वेतदसाध्विति ॥ ६५६ ॥

तृतीयवर्गोपान्त्यत्वात् तस्येत्याहुर्नडी हि सा ।
नडः पुस्यृषिभेदेऽथ नृशण्डो धमनाह्वये ॥ ६५७ ॥

स्तम्बे व्रात्यात् क्षत्रपूर्वक्षत्रियाजे नरे द्वयो ।
नडी तु विद्रुमलतासञ्ज्ञे स्याद् भेषजे स्त्रियाम् ॥ ६५८ ॥

नदो नामरदत्तेन शब्दे ख्यात सरस्वति ।
स्तोतर्यपि नदी तु स्त्री निम्नगाया **नतं** पुन. ॥ ६५९ ॥

वक्रे नमस्कृते च त्रिर्बन्धुरेऽप्यथ तन्नपि ।
अगुरौ तगरे* चैव गन्धद्रव्यप्रभेदयो ॥ ६६० ॥

नमनेऽप्यथ **नन्दा** स्त्री स्नुहिसञ्ज्ञमहीरुहे ।
तिथिषु प्रतिपत्षष्ठ्योरेकादश्या तिसृष्वपि ॥ ६६१ ॥

पार्वत्या चाथ ना पूर्वराजभेदेषु केषुचित् ।
गोपालाधिपभेदेऽपि नन्दनाख्ये तु कर्मणि ॥ ६६२ ॥

नृस्त्रियोरथ **नग्नः** स्यात् पुंसि वैतालिकादिषु ।
दिगम्बरे तु त्रि. शास्त्रप्रोक्ताग्निरहिते तथा ॥ ६६३ ॥

नरः पुस्यर्जुने विष्णोरवतारान्तरे नये ।
मनुष्यजातौ तु द्वे स्यात् स्त्र्यर्थे नारीति तत्र च ॥ ६६४ ॥

नपुसकं तु सलिले नखरे तु नखोऽस्त्रियाम् ।
क्ली तु शुक्त्याख्यभैषज्ये **नक्रस्तु** ग्राहसञ्ज्ञके ॥ ६६५ ॥

द्वयोर्जलचरे प्राह शाकटायन इत्यमुम् ।
ग्राहादन्यत्र कुम्भीरेऽमरसिंहादयोऽभ्यधु. ॥ ६६६ ॥

---

१ 'द' क घ ङ पाठ, 'ग' ग पाठ.

---

* 'नन्द्यावर्ते तु तगर' (पु ६१ श्लो १९५) इति वैजयन्ती ।

नवस्तु ना स्तुतौ त्रिस्तु नवीने स्त्री तु सा नवा ।
कार्पासीमज्जके गुल्मे नष्टस्तु त्रिस्तिरोहिते ॥ १६७ ॥

पलायिते मृते चाथ नष्टा स्त्री स्पृष्टमैथुना ।
या कन्यका भवेत् तस्या नान्दिस्तु स्त्री मुखे तथा ॥ १६८ ॥

भेरीमज्ञकवाद्येऽथ देवदेवस्य शूलिन ।
प्रतीहारे नृलिङ्ग स्याद् धाताविपि च नन्दतौ ॥ १६९ ॥

न्यङ्कुर्गुरुकुलेवासिशिष्ये मुन्यन्तरे च ना ।
मृगभेदे द्वयोर्नप्ता पुनर्दौहित्रपौत्रयो ॥ १७० ॥

पौत्रपुत्रेऽपि च द्वे स्याद् द्वेऽपत्ये तदनन्तरे ।
नपादेष तकारान्त सर्पे दान्त नपादृध्वनिम् ॥ १७१ ॥

प्रमादात् मज्जनो दृष्ट्वा सर्पेऽपत्येऽभ्यभापत ।
नन्दी नन्दीश्वरे माषे नाव्यनान्याश्च पाठके ॥ १७२ ॥

ना नन्दिनी तु स्त्री गौर्या हरीतक्या ननान्दरि ।
सूक्ष्मैलायामयोध्याया प्रशस्ते वास्तुभूतले ॥ १७३ ॥

नभः (क्लीवाश्रयो स्वर्गे[1] स्वर्गाश्रयो क्लीब) सूर्ये वारिणि चाथ तत् ।
नभसी इति तु द्यावापृथिव्योरस्त्रिया पुन ॥ १७४ ॥

श्रावणे मासि वर्षास्वप्यजयस्तु पठत्यमुम् ।
वृद्धेऽपि त्रिषु तत्र स्यादथ नाको नृलिङ्गक ॥ १७५ ॥

सूर्येऽन्तरिक्षे तु स्वर्गेऽप्येन केचिन्नृशण्डयो ।
पुत्रयोस्तु द्वयोर्नागः पुनर्ना नागकेसरे ॥ १७६ ॥

मेघे च नागदन्त्या च नागवल्ल्या च कश्चन ।
अस्त्री तु वङ्गे सीसे च द्वे तु ग्राहाख्ययादसि ॥ १७७ ॥

गजे सर्पे त्रि तु स्थूले तस्मिंस्त्वर्थे स्त्रिया यदा ।
तदा नागीति ङीषि स्यान्नाथस्त्विन्द्रे पुमांस्त्रि तु ॥ १७८ ॥

---

१ 'म' क ख घ ङ पाठ २ 'बु' ङ पाठ

प्रभौ स्त्रीपुंसयोस्तु स्याद् याच्ञैश्वर्यादिकेष्वयम् ।
नाली त्रयी धान्यकाण्डे नाला चाब्जादिदण्डके ॥ १७९ ॥

क्लीं तु रन्ध्रे च शेफे च **नादो** ना स्तोतरि ध्वनौ ।
नदसम्बन्धिनि त्रि. स्यान्नाद्यं घोषाख्यलोहके ॥ १८० ॥

नृत्ते तौर्यत्रिके च क्लीं त्रि तु नाटयितव्यके ।
नारं क्लीं भारताद् वर्षाद् दक्षिणे प्रतिजानके ॥ १८१ ॥

कस्मिंश्चिदन्तर[1]द्वीपे त्रि तु स्यान्नरयोगिनि ।
नारीति योषित्तिन्त्रिड्यो स्त्री स्याल्लिङ्गं त्वनिश्चितम् ॥ १८२ ॥

आपो नारा इति प्रोक्ता इत्यत्राथान्यलिङ्गक· ।
नार्यो नेतरि ना त्वेष प्रापणे स्त्री त्वथो दिशि ॥ १८३ ॥

नायी **नाभिस्तु** जन्त्वङ्गे यस्य संज्ञा प्रतारिका ।
रथचक्रस्य मध्यस्थपिण्डिकाया च ना पुन. ॥ १८४ ॥

आद्यक्षत्रियभेदेऽन्त्य[2]मनौ मुख्यमहीपतौ ।
वर्षे तु भारते क्लीब **नाम** तु क्लीबमम्भसि ॥ १८५ ॥

अस्त्री तु प्रातिपदिके संज्ञाया चाव्यय पुन ।
प्राकाश्योपगमादीनामर्थाना द्योतक विदुः ॥ १८६ ॥

निष्कोऽस्त्री हेम्नि दीनारे साष्टकर्षशते पले ।
अजयः शाश्वतश्चैन हेम्न एव पलेऽपठीत् ॥ १८७ ॥

वक्षोभूषान्तरे कर्षे सज्जनस्तु रहस्यपि ।
त्रि तु निर्गतका[3]येषु **निज** तु त्रि सनातने ॥ १८८ ॥

आत्मीये च स्वभावे तु क्लीं पुंसि त्वात्मनि स्मृतम् ।
निभं तु स्यान्नपि व्याजे तत् तूत्तरपदं त्रिषु ॥ १८९ ॥

सदृशे **निष्ठ्यशब्दस्तु** मर्त्यजात्यन्तरे द्वयो· ।
अन्त्यशबरजे निष्ठ्या पुन· स्वातौ स्त्रियामथ ॥ १९० ॥

---

१. 'रे' क. ख. ङ पाठ २ 'मु' क ग ङ पाठ ३ 'न्ये' क पाठ.

नीली स्त्र्योषधिभेदे स्यात् कालीसञ्ज्ञे पुमांस्तु स ।
कार्ष्ण्ये शौक्ल्ये च गुणयोस्त्रि तु तद्वति तत्र च ॥ ६९१ ॥

स्त्र्यर्थे नीलैव वस्त्रे स्याद् सञ्ज्ञाया तु द्वय भवेत् ।
नीला नीली च नील्येव प्राणिनि स्यादथो पुमान् ॥ ६९२ ॥

नीचः शनैश्चरे नीचैःस्वरे च त्रि तु तद्वति ।
वामने च निकृष्टे च **नीड** त्वस्त्री कुलायके ॥ ६९३ ॥

गृहे च **नीथ**[2]शब्दस्तु पूर्वराजे क्वचिन्नरि ।
द्वे ब्राह्मणे धर्मशीले पुनस्त्रिरथ **नीकं**[3]वाक् ॥ ६९४ ॥

द्वे ज्ञातौ च खगे चाथ **न्युब्जो** भव्याह्वये तरौ ।
ना तत्फले तु क्लीं त्रिस्तु कुब्जेऽधोमुख एव च ॥ ६९५ ॥

वैजयन्त्या तु ना व्याधावित्युक्त *न्यूङ्खवाक् पुन ।
षट्स्वोङ्कारेषु ना त्रिस्तु सुन्दरेऽथाजयोऽवदन् ॥ ६९६ ॥

अतिप्रिये द्वयोस्तु स्त सूतमागधयो पृथक् ।
नूधा (नूधाश्च स[2] **अनूधाश्च**) प्रोक्तौ सकारान्तौ मनीषिभि ॥ ६९७ ॥

नेत्रं नाड्या तरोर्मूले वस्त्रे दृशि मथो गुणे ।
क्लीं पुसि चान्ये **नेप**स्तु नये वृक्षे पुरोहिते ॥ ६९८ ॥

ना त्रिस्तु भृतके **नेम**स्त्वन्ने वज्रे पुरोहिते ।
अर्धे च ना त्रि सदृशे समीपे चाथ खे[5] नपि ॥ ६९९ ॥

नेत्वं द्यावापृथिव्योश्च पुमांस्तु शशलाञ्छने ।
नेता भव्यतरौ पुसि तत्फले क्लीं त्रि सारथौ ॥ ७०० ॥

---

१ 'की' ङ पाठ २ 'ड' क ग घ पाठ ३ 'च' ङ पाठ ४. 'ङ्गे' ख पाठ ५ 'केनचित्' ङ पाठ

---

* 'न्युङ्ख सम्यङ्मनोज्ञे च मान्न षट्प्रणवेऽपि च' इति तु मेदिनी ।

नीतिक्रियाकर्त्तरि च प्रभौ चाथ नृशण्डयो ।
पद्म सरोरुहे क्लीबं सङ्ख्याभेदे तथेन्द्रिये ॥ ७०१ ॥

गजबिन्दुष्वष्टकाया नागराजान्तरे तु ना ।
निधिभेदे व्यूहभेदे वर्णे पीतसितासिते ॥ ७०२ ॥

त्रि तु तद्वति पद्मा तु लक्ष्मीभार्ग्यो स्त्रियामियम् ।
तथैव पद्मचारिण्या काश्चित् त्वाहाप्यविश्रुतम् ॥ ७०३ ॥

स्याद् पद्मनालिकायामित्यथ सामान्तरे प्लवः ।
उडुपे प्लवने मेघे जलपूरेऽप्यथ द्वयो ॥ ७०४ ॥

चण्डाले मर्कटे भेके पक्षिजात्यन्तरे तथा ।
यस्याख्या शर्[2]कटबिल* इत्यथ स्यात् त्रि[3] पक्षिषु ॥ ७०५ ॥

श्वेतवारलपर्यन्तहससारसकादिषु ।
सौश्रुतोक्तेषु कैवर्तीमुस्तके तु नपुसकम् ॥ ७०६ ॥

परं प्रकृष्टे द्विषति पूर्वार्वाक्प्रतियोगिनो ।
अन्यस्मिन् केवले दूरे त्रिषु ना परमात्मनि ॥ ७०७ ॥

शण्ड परार्धसञ्ज्ञाया सङ्ख्याया द्विगुणात्मनि ।
सङ्ख्याया वैजयन्ती तु तत्सङ्ख्येयेषु वस्तुषु ॥ ७०८ ॥

वा त्रिष्वित्याह पथ्यं तु त्र्यनपेते पथो हिते ।
यागाङ्गेषु च नित्येषु विष्टुत्यादिषु मन्वते ॥ ७०९ ॥

ऋक्सामेषु तथा दाशरात्रिकेष्वथ सा स्त्रियाम् ।
जातिच्छन्दोविशेषेऽस्य स्यादार्याख्यस्य चान्तरे ॥ ७१० ॥

गणेषु त्रिषु यस्यादावर्धयोर्दृश्यते यति. ।
बृहतीच्छन्दसो भेदे यस्य स्याद् द्वादशाक्षरम् ॥ ७११ ॥

---

१ 'द्म' ख ग पाठ   २ 'कबि' ग पाठ   ३ 'त्रिषु' ग पाठ

---

* दात्यूहश्चाथ शकटाबिले प्लवपरिप्लवौ (पु २७ श्लो १२) इति तु वैजयन्ती ।

उपोत्तम पद पादास्त्रयोऽन्येऽष्टाक्षरा स्मृता. ।
हरीतक्या च पथ्याथो गायत्र्यादिषु सप्तसु ॥ ७१२ ॥

छन्दस्सु नप्यथो **पद्या** स्त्री मार्गे वृषले द्वयो. ।
क्ली पादबद्धग्रन्थे[1] स्यात् त्रिः पद्य पदसाधुनि ॥ ७१३ ॥

पदाङ्कयोग्यदेशे च यद्याकरणक स्वयम् ।
पादस्य वेधक तत्र शर्करादावथो नपि ॥ ७१४ ॥

पत्रं पुस्यपि चान्येषा पक्षिपक्षे तरुच्छदे ।
वाहने छुरिकाया च **पर्ण** तु क्ली तरुच्छदे ॥ ७१५ ॥

पलाशवृक्षप्रसवे पलाशाख्यतरौ तु ना ।
पलं नृशण्डयोर्मासे मानेऽप्यक्षचतुष्टये ॥ ७१६ ॥

प्रस्थोऽस्त्री गिरिसानौ च कुडुबाना चतुष्टये ।
प्रज्ञा बुद्धौ स्त्रिया त्रिस्तु विदुषि **प्रश्नवाक्** पुन· ॥ ७१७ ॥

त्रि पुराणे छन्दसि तु क्लीब पञ्चाशदक्षरे ।
पङ्कोऽस्त्री कर्दमे पापे **पण्डा** स्त्रीपुसयोर्गतौ ॥ ७१८ ॥

तत्त्वबुद्धौ स्त्रियामेव पुमानेव नपुसके ।
पक्वं तु क्वथिते नाशोन्मुखे परिणते त्रिषु ॥ ७१९ ॥

अजयस्तु खलेऽप्याह तस्यार्थश्चिन्त्यता बुधैः ।
क्लीब तु पचने विद्याच्छृतक्षीरे[2]जदध्नि च ॥ ७२० ॥

पटस्तु वस्त्रे केचित् तु सुवस्त्रे पुन्नपुसकम् ।
पटी तु स्त्री विशिष्टे स्यात् पटे प्रावरणात्मके ॥ ७२१ ॥

इति काश्चित् प्रियालाख्यतरौ ना क्ली तु तत्फले ।
पच्छः शिलायां ना त्रिस्तु पादपीठेन गन्तरि ॥ ७२२ ॥

---

१. 'न्थ' क. ख घ ड पाठ· २ 'रे च द' ग. पाठ

पाण्टिसञ्ज्ञे[1] तु पच्छी स्त्री भवेद् वारुटकान्तरे ।
पन्नं स्कन्ने त्रिषु क्ली तु जिह्वाया पद्रवाक् पुनः ॥ ७२३ ॥

पुसि ग्रामनिवेशे त्रिः शून्ये पर्वस्तु ना हरे ।
इक्ष्वादीना तु काण्डस्थग्रन्थिमध्ये नपुसकम् ॥ ७२४ ॥

पर्विः[2] काके द्वयोर्हिंस्रे पुनस्त्रिषु पतिस्तु ना ।
पाणिग्राहे च पततिधातौ चाथाजयोऽब्रवीत् ॥ ७२५ ॥

गतौ मूलेऽप्यथो पत्नी भार्याया स्त्री त्रि तु प्रभौ ।
वृद्धादिस्तु पतिर्यस्यास्तत्रान्यार्थसमासके ॥ ७२६ ॥

वृद्धपत्नी वृद्धपतिरित्याद्य रूपमुन्नयेत् ।
ग्रामादेश्च यदा[3] स्त्र्यर्थ. स्वामित्वेन विवक्ष्यते ॥ ७२७ ॥

ग्रामपत्नी ग्रामपतिरित्याद्य तत्र च द्विधा ।
पत्तिः पुन स्त्रिया ज्ञेया पतने पदनेऽपि च ॥ ७२८ ॥

एकेभैकरथत्र्यश्वपञ्चपद्गबले तथा ।
लेपेन कृतलेखाया बाह्वादौ पतिके[4] तु ना ॥ ७२९ ॥

पठिस्तु विदुषि त्रि. स्यान्ना तु वेदस्य पाठके ।
स्त्रियां फैलकिकाया स्यादल्पाया युद्धकारिणाम् ॥ ७३० ॥

पचिस्तु नाग्नौ पचतौ बुभुक्षाया तु सा स्त्रियाम् ।
पणिस्तु वणिजि त्रि स्याद् वार्तौ ना पणनार्थके ॥ ७३१ ॥

पर्पीस्तु सूर्ये रश्मौ च ना हस्तिनि तु स द्वयो. ।
पटुः पुसि पटोल्याख्यवल्लीजातौ रसान्तरे ॥ ७३२ ॥

लवणाख्ये तद्वति तु त्रिषु निर्व्याधिशूरयो ।
अमन्ददक्षयोश्चान्ये विशदप्रज्ञ ऊचिरे ॥ ७३३ ॥

अन्यो विस्पष्ट आचष्टे ब्रूते त्वजयशाब्दिक ।
तीक्ष्णे च निस्त्वरे चैषु यदा स्त्र्यर्थेऽस्य वर्तनम् ॥ ७३४ ॥

---

१. 'ण्टी' ख पाठ, 'ण्डि' ग पाठ २. 'लिम' क घ पाठ ३ 'दात्यर्थ स्वा' घ पाठ. ४ 'दि' ख ङ पाठ ५ 'पलह्विका' ख ङ पाठ

तदा पट्टी पट्टुरिति क्ली तु स्याल्लवणद्वये ।
ऊषाख्ये सैन्धवाख्ये चेत्येव नानाब्रुवन् बुधा. ॥ ७३५ ॥

प्रत्यक् प्रतीच्येऽभिमुखे प्रतीच्यभिमुखे त्रिषु ।
देशे पुंसि प्रतीची तु पश्चिमाया दिशि स्त्रियाम् ॥ ७३६ ॥

प्रथमापञ्चमीसप्तम्यर्थेष्वेषोऽपि वाव्ययम् ।
पर्व सर्वेऽपि चाचार्या' क्लीबमन्ये समामनन् ॥ ७३७ ॥

भाष्यकारस्तु भगवान् योगसूत्रे प्रयुक्तवान् ।
गुणपर्वाणि इत्येव षष्ठीतत्पुरुषे नरम् ॥ ७३८ ॥

विषुवादाववसरे पञ्चदश्या तथोत्सवे ।
प्रतिपत्पञ्चदश्योश्च सन्धौ ग्रन्थिद्वयान्तरे ॥ ७३९ ॥

इक्षुवेण्वादिदण्डाना ग्रन्थौ त्वेवेति केचन ।
पद्वा वत्से द्रुमो पुंसि त्वन्ये गत्यवसानयो ॥ ७४० ॥

पत्री पुंसि शरे द्रे तु श्येने सर्वखगेष्वपि ।
पत्रिणी तु स्त्रिया पत्न्या कनिष्ठस्वसरि स्मृता ॥ ७४१ ॥

पत्रं तु (यत्रं यस्यापि[४]) तत्र स्याद् भेद्यलिङ्गकम् ।
पद्मी द्वयोर्गजे पद्मवति तु त्रि. स्त्रिया पुन ॥ ७४२ ॥

पद्मिनी सरसीलक्ष्म्यो. पद्मस्तम्बेऽथ **पक्षिवाक्** ।
द्वे खगे पण्डिते तु त्रिः पक्षवत्यथ पक्षिणी ॥ ७४३ ॥

पक्षाभ्यामिव याहोभ्या रात्रिर्युक्तात्र सा स्त्रियाम् ।
प्राणास्तु पुंस्यसुष्वेके त्वस्मिन्नर्थे प्रचक्षते ॥ ७४४ ॥

बहुत्वमस्याथ बले वायुवायुविशेषयो. ।
द्वन्द्वाना प्रथमे साम्नि चक्षुरादीन्द्रियेषु च ॥ ७४५ ॥

शशाख्यभेषजेऽर्थे त्रि' पूर्णे क्लीब तु पूरणे ।
त्रयी तु भाजने **पात्री** क्ली तु योग्ये स्रुगादिके ॥ ७४६ ॥

---

१ 'न्यो' क घ पाठ २ 'स्य' ड पाठ ३ 'य' क ख घ ड. पाठ, ४. 'तु' क ख घ ड. पाठ

आढके पण्डिते वित्ते नद्या कूलद्वयान्तरे ।
प्रधानाङ्गे च सुगुणे **पार**स्तु नरि पारणे ॥ ७४७ ॥

क्ली नद्यादे परे तीरे घटसंज्ञे तु गोदुहाम् ।
दोहपात्रे स्त्रिया पारी **पाल**स्तु त्रिषु पालके ॥ ७४८ ॥

ना त्राणे जडकन्याया पुन पाली स्त्रियामियम् ।
अस्त्री द्रोणाह्वये दारुपात्रे **पाक**स्तु पर्वते ॥ ७४९ ॥

पक्तौ परिणतौ दैत्यभेदे सूर्ये तरो फले ।
करमर्दतरौ पुसि तत्फले तु नपुसकम् ॥ ७५० ॥

शिशौ द्वे त्रि प्रशस्येऽथ **पातं** त्रिस्वातशुष्कयो ।
ना तु राहौ च पतने क्ली तु त्राणे च शोषणे ॥ ७५१ ॥

पापस्तु कुत्सिते क्रूरे त्रिषु क्लीब तु दुष्कृते ।
विभीतकफले चाथ विभीतकतरौ पुमान् ॥ ७५२ ॥

पाशो ना पाशनाया सुब्धातो[१] पाशयतेर्वजि ।
रज्ज्वादिप्रान्तविन्यस्तग्रान्थिभेदे तथा पुन ॥ ७५३ ॥

मृगपक्ष्यादिबन्धार्थयन्त्रभेदे च तत्कृते ।
अन्ये त्वाहु पर कर्णात् सुकर्णे केशनश्चये ॥ ७५४ ॥

स्त्री तु केशाच्छिखाया स्यात् केशपाशिन्यथ त्रिषु ।
याप्ये प्रत्ययसज्ञ स स्वार्थिको निहतस्वर ॥ ७५५ ॥

पाठो ना पठने स्त्री तु प्राचीनाख्यलतान्तरे ।
पाठा **पार्श्वं** तु न स्त्री स्यात् पर्शुवृन्दात्मके तनोः ॥ ७५६ ॥

कक्षाधोवयवे किञ्च वक्रोपायेऽन्तिकेऽथ ना ।
आर्हतानां तीर्थकरभेदे पा(र्श्वौ[२] श्व्यौ) तु ते स्त्रियौ ॥ ७५७ ॥

द्यावापृथिव्यो **पानं** तु त्राणशोषणयोर्नपि ।
पीतौ च ना तु नि.श्वासवायौ **प्राय:** पुन पुमान् ॥ ७५८ ॥

---

१. 'तो' ग पाठ २ 'र्श्वौ घ' ग. पाऽ.

बाहुल्येऽप्यशनत्यागे मृतौ प्रगमने तथा ।
बाल्यादिवयसि त्रिस्तु तुल्येऽर्थे[1] प्राच्यवाक् पुनः ॥ ७५९ ॥

प्राग्दक्षिणे शरावत्या देशे ना प्राग्भवे त्रिषु ।
प्राक्यं तु त्रिषु पक्त्व्ये क्लीबं तु विडसञ्ज्ञके ॥ ७६० ॥

लवणे भूमिलवणसञ्ज्ञे च लवणेऽथ नपु ।
प्राध्वं स्याद् दूरमार्गे च बन्धने चेति मन्वते ॥ ७६१ ॥

प्रवणं तु त्रिरित्येव केचिदन्ये तु मन्वते ।
आनुकूल्यार्थकं प्राध्वमव्ययं चेत्यथ स्त्रियाम् ॥ ७६२ ॥

पार्ष्णिरुन्मत्तनार्यां स्यात् पादग्रन्थेरधोऽपि च ।
पुमांस्तु पृतनाकक्ष्या पाण्डुस्तु नरि राजनि ॥ ७६३ ॥

धृतराष्ट्रानुजे पाण्ड्यदेशराजान्तरेऽपि च ।
शालिजात्यन्तरे रोगभेदे खर्जूरपादपे ॥ ७६४ ॥

वर्णभेदे तद्वति तु त्रि खर्जूरफले तु नपु ।
पातुः पुंसि विरिञ्चेऽन्यस्त्वाह रक्षितरि त्रिषु ॥ ७६५ ॥

प्रावी तु पक्षिमृगयोर्द्वयोरथ नपुंसकम् ।
पाथिर्ज्योतिषि नद्यां च स्वर्गे चन्द्रेऽप्यथास्त्रियाम् ॥ ७६६ ॥

सूर्ये प्रियस्तु करुणसञ्ज्ञवृक्षे धवे त्रि तु ।
वल्लभे सुन्दरे स्त्री तु प्रियाभीप्सितयोषिति ॥ ७६७ ॥

पिङ्गो मण्डलिसर्पाणां प्रभेदे महिषे द्वयोः ।
ना पिशङ्गाह्वये वर्णे ऋषिभेदे च सर्षपे ॥ ७६८ ॥

पिशङ्गवर्णयुक्ते तु त्रि स्त्रिया पिङ्गलाह्वये ।
पिङ्गा पक्ष्यन्तरे ब्रह्मरीतिसञ्ज्ञे च लोहके ॥ ७६९ ॥

पिण्डो गुडोरके[†] पुंसि सङ्घाताजीवयोरपि ।
अजयस्तु निवापेऽपि[2] शब्दवित् प्राब्रवीदमुम्[3] ॥ ७७० ॥

---

१ 'र्थेऽर्थे' क घ ङ पाठ   २ 'त्पे' ख ग पाठ   ३ 'दिदम्' ग पाठ.

---

† 'पिण्डो गुडेरकः । गण्डोरश्च गडोलश्च' (पु. १६७ श्लो १०१) इति तु वैजयन्ती ।

पुङ्गले बोलसञ्ज्ञे च भेषजे वपुषि त्वमुम् ।
पुमास कश्चिदाह स शण्ड पिण्डी त्विय स्त्रियाम् ॥ ७७१ ॥

भक्तपिण्डे देवपीठेऽप्यथ रोमपुटे **पिटः** ।
कण्डोले च पुमान् क्ली तुच्छदिषोऽवयवान्तरे ॥ ७७२ ॥

पिटाटिकाह्वये **पिच्छा** पुन शल्मलिवेष्टके ।
यवाग्वामोदनोद्भूतमण्डे प्राह तु सज्जन. ॥ ७७३ ॥

सर्वपिच्छिलमण्डेषु पक्षिपक्षे तु नप्यद ।
पिच्छस्तु गुणभेदे स्याद् यद्वान् पिच्छिल उच्यते ॥ ७७४ ॥

शाकटायन इत्याह **पित्र्या** पुनरिय स्त्रियाम् ।
पौर्णमास्या त्रि तु पितृदैवते पितुरागते ॥ ७७५ ॥

पितृसाध्वादिके चाथ पत्तु पतितुमेष्टरि ।
पित्सं त्रिर्विहगे तु द्वे **पीत**स्तु नरि गन्धके ॥ ७७६ ॥

हरिद्रावर्णसदृशे वर्णे तद्वति तु त्रिषु ।
पिबते. पीयतेश्चापि क्रियाया कर्मता गते ॥ ७७७ ॥

क्ली तु पीतिक्रियाया स्याद् हरिद्राया तु सा स्त्रियाम् ।
पीताथ **पीथ**शब्दस्तु क्लीब क्षीरे जलेऽपि च ॥ ७७८ ॥

बालपेयघृते तु स्यादन्ये[2] तु नवनीतके ।
अग्नौ च **पीति**स्त्वश्वे द्वे क्रियाया पिबते स्त्रियाम् ॥ ७७९ ॥

पीतुर्ना भास्करे बालघृतपानार्थभाजने ।
चक्षुषि द्वे तु विहगे **पीलु**स्तु नरि पादपे ॥ ७८० ॥

ज्ञेयो गुडफलाभिख्ये काण्डे पुष्पेऽथ सज्जन' ।
वृक्षे कट्फलनाम्न्याह ब्रूते त्वजयशाब्दिक. ॥ ७८१ ॥

फालास्थिखण्डकेऽप्येन द्वे त्विभे **पीयु**वाक् तु ना ।
आदित्ये किरणे काले स्यादुलूके तु स द्वयो ॥ ७८२ ॥

---

१ 'द्र' ग पाठ २ 'न्ना' क ख घ ङ पाठ

पुष्यस्तु ना कलियुगे नक्षत्रे तिष्यनामनि ।
तद्युक्ते कालसामान्ये त्रिस्तु जातेऽत्र नप् पुन ॥ ७८३ ॥

वैरूपाष्टकवर्गस्य स्यादन्त्ये साम्नि तत् तथा ।
कूश्माण्डस्य फले **पुण्यं** पुन क्ली जलपुष्पयो ॥ ७८४ ॥

व्योम्नि हेम्नि तथा धर्मे[1] (व्रु[2] व्र)ते च शुभकर्मणि ।
गङ्गार्घ्ययोस्तु पुण्या स्त्री मनोज्ञे तु त्रि पावने ॥ ७८५ ॥

अजयस्तु मनोज्ञात् न भेदेनाह मनोहरे ।
पुण्ड्रं तु तिलके न स्त्री पुमानिक्ष्वन्तरे क्रिमौ ॥ ७८६ ॥

पुष्पगुल्मेऽतिमुक्ताख्ये नीवृद्भेदे तु भूम्नि च ।
वरेन्द्रीसज्ञकेऽथ स्याद् धवलाया गवि स्त्रियाम् ॥ ७८७ ॥

पुण्ड्रा **पुष्पं** तु कुसुमे क्लीबमन्ये तु पुस्यपि ।
आर्तवे योषिता ना तु विकासे स्त्री तु पुष्प्यसौ ॥ ७८८ ॥

भेषजे तु बलाख्येऽथ कर्तरीनाम्नि पत्रिणाम् ।
स्यात् **पुङ्खो**ऽवयवे पुंसि श्येनपक्षिणि तु द्वयो ॥ ७८९ ॥

पुत्रस्तु तनये पुंसि पुत्री दुहितरि स्त्रियाम् ।
पुटी[3] त्रयी करण्ड्या क्ली नगरे ना समुद्गके ॥ ७९० ॥

द्वे नृजात्यन्तरे शूद्रकवटीजे **प्लुतं** पुन ।
प्लवने क्लीबमश्वस्य गतिभेदेऽप्यथ त्रिषु ॥ ७९१ ॥

तद्वत्यश्वे त्रिमात्रे च वर्णे सिक्तेऽप्यथास्त्रियाम् ।
पुस्तो लेख्ये क्लि लेप्यादिकर्मणि द्वे तु **पुल्ववाक्** ॥ ७९२ ॥

दर्वीकराख्यभुजगभेदे कीटकृमि[4]ष्वपि ।
कीटेषु च **पुरं** तु क्ली पुंस्यन्ये गेहदेहयो. ॥ ७९३ ॥

---

१ 'न्ये तद्धर्मे च' ग पाठ   २ 'ग' क ग घ ङ पाठ   ३ 'टित्र' ख ङ पाठ   ४ 'भेदे कृ' ख ङ पाठ

ध्यामाख्यभेषजस्तम्बे सर्वतोभद्रकादिषु ।
शैवागमप्रसिद्धेषु मण्डलेष्वपि ना तु सः ॥ ७९४ ॥

गुग्गुलौ नगरे त्वेषा पुरी लिङ्गत्रये द्वयोः ।
मर्त्यजात्यन्तरे शूद्रमहिषीजेऽथ केचन ॥ ७९५ ॥

आहु पुरिमिकारान्तामपि स्त्री नगरे बुधा. ।
कश्चित् तु पुंसि राज्याह ना तु शैलान्तरे पुरुः ॥ ७९६ ॥

गङ्गाद्वारप्रदेशस्थे मनुष्ये तु द्वयोरयम् ।
महति त्रिषु नैरुक्ता पुनर्बहुषु मन्वते ॥ ७९७ ॥

पूर्वा स्त्रियामिन्द्रादिशि त्र्यपरप्रतियोगिनि ।
दिग्देशकालविषयेष्वग्रप्रथमयोरपि ॥ ७९८ ॥

पुराणे पुबहुत्वे तु पूर्वजेष्वेष वर्तते ।
पितामहादिष्वथ ना पूज्यः स्याच्छ्वशुरे त्रि तु ॥ ७९९ ॥

पूजनीयेऽथ पूरो ना नद्या सलिलबृंहणे ।
पुनर्नवाया नृस्त्री तु पूर्तौ पूरी तु सा स्त्रियाम् ॥ ८०० ॥

वशवाद्येऽथ पूर्तं क्ली खातादौ पुण्यकर्मणि ।
त्रि तु पूर्णे रक्षिते च पूर्ण तु सलिले नपि ॥ ८०१ ॥

पूर्तौ च पौर्णमास्या तु पूर्णा स्त्री स्यात् तिथिष्वपि ।
पञ्चमीदशमीपञ्चदशीषु तिसृषु त्रि तु ॥ ८०२ ॥

पूरिते च समग्रे च प्रवदन्ति मनीषिणः[1] ।
आकर्णकर्षणे चेषोः पूगस्तु निवहे पुमान् ॥ ८०३ ॥

क्रमुकेऽद्रौ च केचित् तु पूगीमर्थेऽत्र मन्वते ।
स्त्रिया तस्य फले क्लीब पूषस्तु नरि पादपे ॥ ८०४ ॥

ब्रह्मदारुसमाख्येऽथ पूषा स्त्रीपुंसलिङ्गकः ।
वृद्धिक्रियायां पूतिस्तु तृणजात्यन्तरे पुमान् ॥ ८०५ ॥

---

१ 'ख्ये' ख ङ. पाठ. २ 'नि' क ख घ. ङ. पाठ.,

दुःखदुर्गन्धयोश्च स्याद् दुर्गन्धवति तु त्रिषु ।
पवनाख्यक्रियाया तु स्त्री कुन्त्या तु **पृथा** स्त्रियाम् ॥ ८०६ ॥

त्रयोदशाङ्गुले त्वेष माने पुंसि मुनीरितः ।
मुनिवाक्यविरुद्धत्वात् **पृथो** हस्ततले जगे[1] ॥ ८०७ ॥

व्याख्यात्रा येन तेनैतदसम्यगभिभाषितम् ।
पृश्निर्ना किरणे स्वर्गे सूर्ये देवान्तरेषु च ॥ ८०८ ॥

क्लीब तुन्ने च साम्नोश्च बृहद्भिरिति गीतयो. ।
त्रिषु त्वल्पवपुर्जन्तौ बिन्दुचित्रपशावपि ॥ ८०९ ॥

विराज पृश्नय इति त्वत्र वर्णनिबन्धन. ।
बिन्दुमत्त्वनिमित्तो वा प्रयोग इति सशय. ॥ ८१० ॥

पृथुः पुस्यादिराजन्यभेदे वैन्य इति श्रुते ।
अन्यत्रापि क्वचित् पक्ष्ये वासुदेवस्य राजनि ॥ ८११ ॥

राज्ञस्त्रिशङ्कुसञ्ज्ञस्य जनकेऽप्यनरण्यजे ।
विस्तीर्णे तु त्रि तत्रापि पृथु. पृथ्वीति वा स्त्रियाम् ॥ ८१२ ॥

स्त्री तु पृथ्वी पृथिव्या स्यादुभय कृष्णजरिके ।
पृथु. पृथ्वी च बाष्पाख्यभेषजे पृथुरेव सा ॥ ८१३ ॥

मर्कटे तु द्वयोः क्ली तु **पृषत्** पुण्ड्रे तु (?) विप्रुषि ।
तथा दध्युपासिक्ताज्ये पशुगात्रस्थबिन्दुषु ॥ ८१४ ॥

तन्तुवायस्य तन्त्रे च मृगभेदे तु स द्वयो. ।
त्रयी तु **पेटी** पेडाया पेटिकाया च सा पुन. ॥ ८१५ ॥

पेटा दास्या स्त्रियामेव **पेया** तु विरलात्मनि ।
यवाग्वां त्रिस्तु पातव्ये रक्षितव्येऽथ नृस्त्रियो' ॥ ८१६ ॥

प्रेङ्खा प्रेङ्खोलने च स्यादासन्द्या च द्वयो. पुनः ।
दासे **प्रेत**स्तु मृतके त्रि द्वे भूतान्तरेऽथ नप् ॥ ८१७ ॥

---

१ 'ले' ग पाठ.

पैत्वं तसे भुवो भागे द्वे तु मेषे पर पुन ।
पशौ गालितमुष्के[1]ऽमु व्याचष्टे तदसद् विदु' ॥ ८१८ ॥
पेरुर्ना भास्करे शैले समुद्रे द्वे तु पक्षिणि ।
कलविङ्काह्वयेऽथ स्यात् **प्रेम** प्रेमा च न स्त्रियाम् ॥ ८१९ ॥
स्नेहे केलौ च दासे तु **प्रेष्यो** द्वे भेद्यवत् पुन ।
प्रेषितव्येऽथ **पोतो** ना यानपात्रे द्वयो. पुनः ॥ ८२० ॥
शिशौ दशाब्दे[2]द्विरदे पुत्रयोरपरे विदुः ।
चतुष्पदा तु तरुणे केचिदन्ये प्रचक्षते ॥ ८२१ ॥
प्रोथोऽस्त्री हयघोणाया त्रि. प्रिये यूनि तु द्वयो. ।
प्रोष्ठः पुस्यृषभे प्रोष्ठी शफर्या स्त्र्यथ **पौरवाक्** ॥ ८२२ ॥
बलभद्रे श्वेतशालौ ना क्ली तु ध्यामकाह्वये ।
भेषजे पुरवास्यादिपुरसम्बन्धिनि त्रिषु ॥ ८२३ ॥
पौषस्तु तैषमासे ना सामभेदे नपुसकम् ।
पौषी तु पौर्णमास्या स्त्री सयुक्ता पुष्यभेन या ॥ ८२४ ॥
पौंस्नं पुसवने क्लीब पुस सम्बान्धिनि त्रिषु ।
फलं फाले धने बीजे निष्पत्तौ भोगलाभयो ॥ ८२५ ॥
सस्ये हेतुकृते चर्मसज्ञशस्त्रनिवारणे ।
शस्त्राणा च मुखेऽत्रो[3]क्तस्थावराणा प्रसूनयो ॥ ८२६ ॥
क्ली[4] पुंस्यप्यपरे ना तु करमर्देऽथ सा स्त्रियाम् ।
कार्पास्या लवलीराजकोशातक्यो' फलाथ सा ॥ ८२७ ॥
कोशातक्या फलिन्या च ताम्रादिफलके तथा ।
फली स्यादजयस्त्वाह मत्स्यभेदेऽपि शब्दवित् ॥ ८२८ ॥
फल्गु तु त्रिष्वसारे स्त्री काकोदुम्बरिकाह्वये ।
वृक्षभेदे त्रि तु **फली** फलयुक्ते स्त्रिया पुन ॥ ८२९ ॥

---

१. 'क्के' ग पाठ. २ 'ब्दे' ङ पाठ ३ 'प्रो' ग घ पाठ.
४ 'क्लीब पुस्यप' ग पाठ.

कोशातक्यां च फलिनी प्रियङ्ग्वाह्वयपादपे ।
फालो लाङ्गलकूटे ना श्वेतार्के दाडिमे तथा ॥ ८३० ॥
निष्पत्तौ शरणेऽथ क्ली तक्कोले च फलस्य तु ।
विकारादौ त्रि **फुल्लं** तु त्रये विकसने त्रि तु ॥ ८३१ ॥
आश्चर्ये स्याद् विकसितेऽप्यथो विशरणे नपि ।
निष्पत्तौ चाथ शण्डे स्यात् पुंसि चत्वरे विदु ॥ ८३२ ॥
बलं रूपेऽस्थनि स्थौल्ये शक्तिरेतश्चमूष्वथ ।
बलभद्रे यावकाख्ययवभेदे च नाथ तम् ॥ ८३३ ॥
कश्चिद् दैत्यान्तरेऽप्याह तदसाध्विव लक्ष्यते ।
दैत्ये दन्त्यौष्ठ्यवर्णादेर्वलशब्दस्य दर्शनात् ॥ ८३४ ॥
त्रिषु तु स्याद् बलवति स्त्री तु वाट्यालके बला ।
पिप्पल्या च परे त्वेन काके प्राहुर्द्वयोरिति ॥ ८३५ ॥
अन्ये तु तदसत् प्राहुर्दन्त्यौष्ठ्यादित्वसङ्करात् ।
बकस्तु ना दाल्भ्यमुनावेकचक्रापतावपि ॥ ८३६ ॥
द्वे तु कह्वाह्वये पक्षिभेदे जात्यन्तरे नृणाम् ।
पुल्कसीक्षत्रियोद्भूते **ब्रध्नस्त्वृ**प्यन्तरे पुमान् ॥ ८३७ ॥
सूर्ये स्वर्गे द्वयोस्तु स्याद् ब्राह्मणे तुरगेऽपि च ।
बलिः पूजोपहारे ना भागधेये नृपस्य च ॥ ८३८ ॥
प्राणनार्थकधातौ च दैत्यभेदेऽथ नृस्त्रियो ।
देवतार्चनतूर्येऽथ **बभ्रि**र्द्वे श्येनकाकयो. ॥ ८३९ ॥
बभ्रुर्ना केशवे पूर्वराजभेदर्षिभेदयो ।
अग्नौ कडारवृषभे धने दर्णे च पिङ्गले ॥ ८४० ॥
त्रि तु तद्वति खल्वाटे द्वे त्वोतौ नकुलेऽपि च ।
बभ्रू कपिलगव्या स्त्री **बन्धुर्ना** स्वजने स्वरे ॥ ८४१ ॥

१ 'क' ख ङ पाठ २ 'दालमु' क घ, 'दाह्यमु' ख, 'गार्ह्यमु' ग. पाठ.. ३. 'विं' ख ङ पाठ, 'लि' क घ पाठ ४ 'षु' ग पाठ

लग्नाच्चतुर्थराशौ च बन्धु सांवत्सरा विदुः ।
भेद्यलिङ्ग त्वधिक्षेप्ये बन्धुर्नीति तु सूत्रकृत् ॥ ८४२ ॥
शब्दस्वरूपानिष्ठत्वे प्राहुस्त्याहुर्बुधुस्तु ना ।
व्रतान्तहोमवह्नौ स्याद् भेद्यलिङ्ग तु वाच्ययो ॥ ८४३ ॥
त्रित्वादिसङ्ख्यासङ्ख्येये महार्थेऽप्यत्र च स्त्रियाम् ।
यदा वृत्तिस्तदा बर्ही बहुरित्यपि वा द्वयम् ॥ ८४४ ॥
ब्रह्मा रुद्रहृषीकेशविरिञ्चार्केन्दुवह्निषु ।
यज्ञे विप्रे च भृग्वादिष्वृत्विग्भेदे च पुस्त्ययम् ॥ ८४५ ॥
क्लीब तु वेदे मन्त्रेऽन्ने खेऽध्यात्मात्मतपस्सु च ।
मोक्षे जपे धने चाथ बलभद्रे ब(लेली)[१] पुमान् ॥ ८४६ ॥
कारवेल्लविशेषे च बृहत्कर्कोटकाह्वये ।
शोणाम्लाने नालिकेरे माषधान्ये च मज्जि च ॥ ८४७ ॥
षष्ठे शरीरधातूना वलयुक्ते(पुं तु) स त्रिषु ।
बर्हिस्तु क्ली कुशे यज्ञे जले व्योम्नि महत्यपि ॥ ८४८ ॥
ना त्वग्नौ **बाणशब्दस्तु** बलिपुत्रासुरे पुमान् ।
इक्ष्वाकोश्च प्रपौत्रे स्यात् तथैवानोकहान्तरे ॥ ८४९ ॥
ककुभाख्ये नृशण्डस्तु शरतद्भेदयोरथ ।
बाणा नृस्त्री नीलझिण्ट्या **बालस्तु** शिशुमूर्खयो ॥ ८५० ॥
त्रिर्ना तु नालिकेरेऽथ पञ्चवर्षगजे द्वयो ।
बाला तु मल्लिकाभेदे हरिद्रायां च सा स्त्रियाम् ॥ ८५१ ॥
ब्राह्मं त्रिर्ब्रह्मसम्बन्धे स्त्री तु सप्तसु मातृषु ।
एकस्यां दिशि चोर्ध्वाया ब्रह्मरीत्याख्यलोहके ॥ ८५२ ॥
मत्स्याक्ष्याख्यतृणस्तम्बे वाचि ब्राह्मी पुमान् पुन. ।
रात्रेः स्यात् पश्चिमे यामे पुमांस्त्वश्रुणि **बाष्पवाक्** ॥ ८५३ ॥

---

१ 'त्का' ख ग पाठ

¶ 'नालिकेरे तु लाङ्गली । दाक्षिणात्योऽफलोऽबाल सुनङ्ग कूर्चकेसर । सदाफलो बली च' (पु. ६३. श्लो. २२०,२२१) इति वैजयन्ती ।

मुखतोयादिमभूते धूमाभासे च वस्तुनि ।
शाकभेदे च बाप्पी तु स्त्रीलिङ्गा भेषजान्तरे ॥ ८९४ ॥

हिङ्गुपत्र्याह्वये **बाधा** न क्ली दुःखनिषेधयोः ।
ना तु क्षुद्रफले पूगे बले चाथ प्रवाहणे ॥ ८९५ ॥

बाहा नृस्त्री स्त्रिया बाहौ **बाह्यं** तु त्रिर्बहिर्भवे ।
क्ली तु स्वकल्पिते नृत्ते **बाढं** तु स्याद् भृशे त्रिषु ॥ ८९६ ॥

क्लीब त्वनुमतौ च स्यात् प्रतिज्ञाया च धिक् पुनः ।
अवश्यमर्थे देवानाप्रिय' प्राह हलायुध ॥ ८९७ ॥

बाहुः पुरुषभेदे ना क्वचिन्नृस्त्री पुनर्भुजे ।
प्रमाणभेदे षट्त्रिंशदङ्गुलेऽप्यब्रवीन्मुनिः ॥ ८९८ ॥

गृहादिद्वारपार्श्वस्थयाज्ञिकख्यातदारुषु ।
बिम्बोऽस्त्री मण्डलसमप्रतिमामुखलक्ष्मसु ॥ ८९९ ॥

प्रतिबिम्बे तत्प्रकृतौ समानत्वोपधानयोः ।
आदर्शे स्त्री तु बिम्बी स्यादोष्ठीसंज्ञलतान्तरे ॥ ८६० ॥

क्ली तु तस्या. फले द्वे तु कृकलासान्तरे विदुः ।
यो नानावर्णभाक् तस्मिन्नथ **बिल्वः** पुमान् द्रुमे ॥ ८६१ ॥

श्रीफलाख्ये फले त्वस्य क्ली मानेऽपि पलाह्वये ।
बिन्दुर्ना विप्रुषि पशुशरीरस्थपृषत्सु च ॥ ८६२ ॥

लवेऽन्योऽवयवेऽप्यन्यो वैजयन्त्या तु दृश्यते ।
नश्यत्प्रसूतियोषाया स्त्रीलिङ्गो दृश्यते पुन. ॥ ८६३ ॥

पुल्लिङ्गोऽमरकोशस्य शेषे सारस्वतादिते ।
बीजो ना यावशूकाख्ये यवक्षारान्तरे तथा ॥ ८६४ ॥

धान्ये स्याद् वशजे तु त्रि**र्बीजी** बीजवति त्रिषु ।
ताते तु पुंसि **बुद्धो** ना सुगते त्रि तु पण्डिते ॥ ८६५ ॥

१. 'न्या' क ख घ. ङ. पाठ .

ज्ञातरि ज्ञायमाने च फुल्ले च क्ली तु बोधने ।
विद्वद्बोद्धोस्त्रिषु **बुधो** ना तु चान्द्रमसायनौ ॥ ८६६ ॥

अजयस्तु सुरेऽप्याह तत्र न्यायाद् द्वयोर्भवेत् ।
बुधा तु धिषणाया स्त्री वृद्धिसज्ञे च भेषजे ॥ ८६७ ॥

मुण्डीसज्ञतृणस्तम्बे **बुसं** त्वस्त्री कडङ्गरे ।
मलनिष्पूतधान्यस्य कडङ्गर इति स्मृतम् ॥ ८६८ ॥

गोकरीषेन्धने तु स्त्री बुसा क्लिब तु वारिणि ।
बुस्तः प्रहसने[1] पुसि धनुष्कोटौ नपुसकम् ॥ ८६९ ॥

मूषाया तु **बुका** स्त्री स्याच्छिवमल्लया तु ना बुक. ।
बृहत् त्वारण्यके साम्नि त्वामिद्धीत्यृक्समुद्भवे ॥ ८७० ॥

क्ली त्रिर्महति तत्रापि स्त्र्यर्थे स्याद् बृहतीत्यथ ।
प्रसहासज्ञवार्ताक्यामिति केचिदथापरे ॥ ८७१ ॥

सर्वेऽपि क्षुद्रवार्ताक्या छन्दोभेदेषु केषुचित् ।
षट्त्रिशदक्षराद्येषु गन्धर्वाधिपतेरपि ॥ ८७२ ॥

विश्वावसो' स्त्री वीणाया बृहती पठति त्विमाम् ।
अजयो वा(पि?चि) च क्लीब पुनर्बोलामिति ध्वनि. ॥ ८७३ ॥

साज्ये मधुनि तक्कोले ना तु स्यादम्भसां भ्रमे ।
जायौ गन्धरसाभिख्ये मषौ लेखनिकोद्धृते ॥ ८७४ ॥

बोधिस्त्वर्थे स्त्रिया सम्यग्ज्ञाने च द्वे तु कुक्कुटे ।
अश्वत्थे तु पुमान् बुद्धे त्वप्यमुं सज्जनोऽपठीत् ॥ ८७५ ॥

भगः पुन स्मृतो यत्ने यशोवीर्यार्कभूतिषु ।
कान्तीच्छाज्ञानवैराग्यधर्मैश्वर्यतपस्सु च ॥ ८७६ ॥

धैर्यसौभाग्यमाहात्म्यधनशुक्रश्रुतेषु च ।
बुद्धौ चादित्यभेदानामेकस्मिन्नपि नाथ नप् ॥ ८७७ ॥

१. 'सहने' क. ख घ पाठ

योनौ केचित् त्वभेदेन मन्यन्ते पुन्नपुंसकम् ।
सूर्यतद्भेदयोस्त्वेष पुमानेव न सशय. ॥ ८७८ ॥
भङ्गस्तु ना तरङ्गे स्याद् मञ्जने च स्त्रिया पुन ।
मातुलान्याह्वये धान्ये भङ्गा भद्रस्तु नोक्षणि ॥ ८७९ ॥
गजभेदे द्वयोः क्ली तु सामभेदे शुभे सुखे ।
एतयोस्त्वर्थयोरेकयुक्ते बृहति च त्रिषु ॥ ८८० ॥
साधौ च स्त्री तु भद्रा स्याद् दूर्वाशारिबयोस्तथा ।
रास्नाया चाथ पक्षस्य त्रय· स्युस्तिथिपञ्चकाः ॥ ८८१ ॥
तेषा द्वितीयतिथिषु भवस्तु प्राप्तिसत्तयो ।
शम्भौ जन्मनि ससारे शुभेऽप्याह तु सज्जन. ॥ ८८२ ॥
कोपेऽथ भवितर्येष त्रि भण्डं तु नपुसकम् ।
कोशस्थेऽर्थे धनवता हास्यकारिणि तु त्रिषु ॥ ८८३ ॥
भण्डी मण्डूकपर्णाख्यतृणस्तम्बे§ स्त्रियामियम् ।
परिहासे तु भण्डा स्त्रीपुसयोर्भक्तवाक् पुन ॥ ८८४ ॥
सेवायामोदने क्ली त्रिः सेविते भक्तिमत्यपि ।
भटस्तु योधे ना मर्त्यजातिभेदे तु स द्वयोः ॥ ८८५ ॥
नटीविप्रोद्भवे भव्यः पुनर्ना पादपान्तरे ।
कर्मरङ्गाह्वये क्ली तु फले तस्य धने तथा ॥ ८८६ ॥
कल्याणाख्यगुणे च स्याद् भेद्यलिङ्ग तु तद्वति ।
योग्ये भवितरि प्राप्ये भवितव्ये तु तन्नपि ॥ ८८७ ॥
भ्रमि· स्त्री भ्रमणे धात्वोर्भ्रमतौ भ्राम्यतौ च ना ।
भरुस्तु भर्तरि त्रिर्ना वर्णे भर्तृ[२] त्रि पोष्टरि ॥ ८८८ ॥
स्वामिधारकयोर्ना तु पाणिग्राहे भवत् पुनः ।
सर्वनाम त्रि पूज्ये स्यात् स्त्र्यर्थे तत्र भवत्यसौ ॥ ८८९ ॥

---

१. 'नागर' ख पाठ २ 'र्ता तु पो' ग पाठ.

---

§ 'मण्डूकपर्ण्यां भण्डीरी भाण्डी योजनवल्ल्यपि' (पु ५७ श्लो १४५) इति तु वैजयन्ती ।

त्रि त्वेव जायमाने च विद्यमाने च तत्र च।
स्त्र्यर्थत्वे स्याद् भवन्तीति ना तु गोत्रस्य कर्तरि ॥ ८९० ॥
ऋषिभेदे भवन्ती[1] तु स्त्रीलिङ्गा लट्श्रुतौ स्मृता।
भसत् तु स्त्री दकारान्ता विष्ठाया गुह्यकोष्ठयोः ॥ ८९१ ॥
आस्ये तु क्लीबमाचार्याः केचिदेन[2] प्रचक्षते।
भावो लीलाक्रियाचेष्टाभूत्यभिप्रायजन्तुषु ॥ ८९२ ॥
पदार्थमात्रे सत्तायामात्मयोनिस्वभावयोः।
केचित् त्वात्मनि योनौ च प्रा[3]प्तिसंस्कारजन्मसु ॥ ८९३ ॥
शृङ्गारादे रसस्यापि कारणे चान्तरात्मनि।
नाट्योक्तिविषये प्राज्ञे पुंसि त्रिषु तु मानिनि ॥ ८९४ ॥
भवसम्बन्धिनि बुधे भवितर्यपि ना पुनः।
भागो भाग्ये तुरीयांशे रूपकार्धेऽशमात्रके ॥ ८९५ ॥
भगसम्बन्धिनि पुनस्त्रि क्ली सामान्तरेऽथ नप्।
भाग्यं जन्मान्तरकृते शुभे कर्मणि चाशुभे ॥ ८९६ ॥
अशुभे च शुभे चापि कर्ममात्रे परे विदुः।
भक्तव्ये तु त्रि वृद्ध्यायलाभशुल्कोपदात्मना ॥ ८९७ ॥
दीयते यत्र भागोऽसौ तत्र तत्रापि साधुनि।
भार्या स्त्री सहधर्मिण्या ना त्वादिक्षत्रियान्तरे ॥ ८९८ ॥
भारसाध्वादिके तु त्रि**र्भासस्तु** द्वे खगान्तरे।
शकुन्ताख्ये नृस्त्रियोस्तु दीप्तौ सामान्तरे तु नप् ॥ ८९९ ॥
भामस्तु क्रुधि ना स्त्री तु भामा योषित सा त्रि तु।
ईर्ष्यावत्यथ **भात्रं** क्ली पोषे त्रिषु तु यो नरः ॥ ९०० ॥
भृतिं गृहीत्वा वसति तत्र भर्तुश्च योगिनि।
भाण्डं क्लीबममत्रेऽश्वभूषणे भूषणे तथा ॥ ९०१ ॥

---

१ 'न्तीति स्त्री' ग. पाठ २ 'नत्' क. ख पाठ ३. 'भावस' ग. पाठ.

वणिङ्मूलधनेऽन्ये तु पण्ये केचिदुपस्करे ।
भाण्डी तु स्त्री शिरीषद्रौ भण्डसम्बन्धिनि त्रिषु ॥ ९०२ ॥

भ्राजो ना श्लोकभेदेषु क्वचित् सामान्तरे तु नप् ।
भाष्यं तु क्ली विवरणग्रन्थजात्यन्तरे यथा ॥ ९०३ ॥

महाभाष्यादि तत्र स्याद् भाषणीये तु भेद्यवत् ।
भानुर्ना भास्करे घस्रे नृस्त्रियोस्तु गभस्तिषु ॥ ९०४ ॥

भास्वानिन्दौ रवौ पुसि भेद्यलिङ्ग तु भास्वरे ।
भास्वतीति स्त्रिया नद्यामुषस्यप्यथ **भिल्लवाक्** ॥ ९०५ ॥

नृजातिभेदे शबरान्निष्ठ्यपूर्वान्ध्रिकासुते ।
द्वयो. स्यात् सज्जनस्त्वाह पुलिङ्ग पक्कणे त्रि तु ॥ ९०६ ॥

भिन्द्रं[1] स्याददृढे क्ली तु व(स्त्रे॰ज्रे)ऽन्यो दरणेऽवदत् ।
भिक्षुः पुसि परिव्राजि त्रि तु भिक्षणशीलके ॥ ९०७ ॥

चतुर्थकालाशिनि च **भिदुस्तु** नरि मन्मथे ।
वज्रे च घुणसज्ञे तु क्रिमौ द्वे ना तु **भीमवाक्** ॥ ९०८ ॥

शम्भौ च भीमसेने च त्रि तु क्रूरे भयानके ।
भीष्मः शान्तनवे पुसि भेद्यलिङ्ग भयानके ॥ ९०९ ॥

भीरुः पुसीङ्गुदतरौ स्त्रिया †चोर्वारुयोषितो. ।
योषिद्भेदे परे त्रिस्तु कातरेऽथ **भुजः** पुमान् ॥ ९१० ॥

भूर्जसज्ञद्रुमे नृस्त्री बाहौ भूमानगोचरे ।
पदार्थभेदे च **भुरिक्** पुन स्त्री बाहुकन्दयोः ॥ ९११ ॥

उक्ताद्युत्कृतिपर्यन्तच्छन्दस्स्वेकाक्षराधिके ।
छन्दोभेदे वसाया च कश्चित् तु भुवि चावदत् ॥ ९१२ ॥

---

१ 'द्य' क. घ ङ पाठ

---

† 'तूर्वा' इति पाठ. स्यात् ।

अन्यस्तु राजनि पुमानित्याह क्ली तु भूतवाक् ।
महाभूतेषु भवनाक्रियाया प्राप्तिसत्ययो. ॥ ९१३ ॥

न्याय्ये प्राणिनि चान्यस्तु वाच्ययोरेतयोस्त्रिषु ।
अतीततुल्यलब्धेषु देवयोन्यन्तरे पुन. ॥ ९१४ ॥

नृशण्डो मातरि त्वस्य भूता स्त्री भूरिवाक् पुन ।
प्रचुरे त्रिषु हेम्न्यस्त्री भूर्णिस्तु स्त्री भृतौ तथा ॥ ९१५ ॥

कश्चित् तु धरणौ ब्रूते त्रि तु भ्रमणशीलके ।
द्वयोस्तु भृङ्गो धूम्याटे भ्रमरे च पुमान् पुन. ॥ ९१६ ॥

भृङ्गराजे परस्त्वाह भृङ्गारेऽन्यो लवङ्गके ।
अन्ये तु वर्णभेदे त्रि पुनस्तद्वति नप् पुन ॥ ९१७ ॥

त्वक्पत्रसञ्ज्ञभैषज्ये भृत्यो दासे द्वयोः स्त्रियाम् ।
भृत्या स्याद् वेतनेऽथो ना (भूं१भृ)मिर्वायौ जलेऽपि च ॥ ९१८ ॥

द्वयोस्तु हस्तिनि त्रिस्तु भेरवाक् कातरेऽथ स ।
स्त्रिया स्याद् दुन्दुभौ भेरी भे(लु२ल)‡स्तु त्रिषु कातरे ॥ ९१९ ॥

पूज्याप्रा३ज्यप्रहीणेषु पुमांस्त्वृष्यन्तरे क्वचित् ।
*चिकित्साग्रन्थकारे स्यादुडुपेऽप्यथ भेकवाक् ॥ ९२० ॥

मेघे ना द्वे तु मण्डूके मर्त्यजात्यन्तरेऽपि च ।
निषादब्राह्मणीजाते कातरे तु त्रिषु स्मृत. ॥ ९२१ ॥

उदीच्यनीवृद्भेदे तु भोलाः पुभूम्न्यथ द्वयो. ।
द्वीपिसंज्ञकशार्दूलभेदे भोजः पुनर्द्वयोः ॥ ९२२ ॥

राजन्यमात्रे भोजाख्यनीवृद्भेदेऽस्य राजनि ।
मर्त्यजात्यन्तरे चापि ज्ञेय. क्षत्रियगोलके ॥ ९२३ ॥

---

१. 'भ्रन्मि' ग पाठ॰. २. 'प' क ख ग घ पाठ ३ 'पूजप्र' ग. पाठ.

---

‡ 'भेलौ तूडुपभीरुकौ' (पु २३४. श्लो. ५२) इति वैजयन्ती। * चिकित्साग्रन्थश्च डलयोरभेदाद् भेडसाहितेत्युच्यते ।

पुभूमनि तु विन्ध्याद्रिपार्श्वस्थे नीवृदन्तरे ।
भोगी तु सर्पे द्वे स्त्री तु भोगिनी नृपयोषिति ॥ ९२४ ॥

अन्या कृताभिषेकाया या तस्या भेद्यवत् पुनः ।
भोगवत्यजयस्त्वाह वैयावृत्त्यकरे$ तथा ॥ ९२५ ॥

भूपालेऽप्यथ **भौमो** ना पृथिवीतनयग्रहे ।
भूमिसम्बन्धिनि त्रि स्याद् **मद्रं** तु क्ली सुखे तथा ॥ ९२६ ॥

सज्जनस्तु शुभे प्राह त्रि तु तद्वति भाषित ।
पुभूम्नि नीवृद्भेदेऽथ **मन्द्रो** ना सामवर्तिनाम् ॥ ९२७ ॥

स्वराणामपि सप्ताना स्वरे षष्ठेऽथ स त्रिषु ।
गम्भीरशब्दे मन्द्रा तु वाचि स्त्री **मन्दवाक्** तु ना ॥ ९२८ ॥

शनैश्चरे त्रि तु स्वल्पे तथाज्ञापटुरोगिषु ।
निर्भाग्ये च कनिष्ठे च दविभेदे तु नप्यद. ॥ ९२९ ॥

मन्दजाते द्वयोस्त्वेष गजभेदे **मदस्तु** ना ।
गजदानजलेऽन्ये तु तद् यन्मेढ्रात् प्रवर्तते ॥ ९३० ॥

तत्रैवेत्यब्रुवन् हर्षे गर्वे गन्धे च रेतसि ।
मदी तु मत्तावस्थाया स्त्री **मध्यं** तु नपुसकम् ॥ ९३१ ॥

वस्तुद्वयस्यान्तराले सङ्ख्याभेदेऽपि कुत्रचित् ।
समुद्रसज्ञसङ्ख्याया य स्याद् दशगुणोत्तरः ॥ ९३२ ॥

छन्दसामुक्तपूर्वाणा तृतीये छन्दसि त्रि तु ।
न्याय्ये वलग्नसज्ञे तु शरीराङ्गे नृशण्डयो. ॥ ९३३ ॥

हिमोत्सर्गाय सवितू रश्मयः स्यु शतत्रयम् ।
तत्रैकत्र शते ह्लादिन्याख्येषु रविरश्मिषु ॥ ९३४ ॥

स्त्रियो मध्या अथो **मत्यं** क्ली समीकृतिसाधने ।
क्षेत्रस्य कृष्टस्य मतिमतसाधौ तु स त्रिषु ॥ ९३५ ॥

$ व्यावृत्तिरेव वैयावृत्त्य, तत्करे व्यावर्तक इत्यर्थ ।

मत्स्यस्तु मीने द्वे नीवृद्भेदे तु नरि भूमनि ।
तद्राजे तु पुमान् मीनराशौ चाथो **मघं** धने ॥ ९३६ ॥

क्ली स्त्रीभूम्नि मघा अग्निनक्षत्रे कालमात्रके ।
तद्युक्तेऽथ **मयः** पुंसि दैत्यतक्षणि हिंसने ॥ ९३७ ॥

प्रक्षेपणे च द्वे तूष्ट्रे तथाश्वेऽथो **मलो**ऽस्त्रियाम् ।
स्यात् पापकिट्टविष्ठासु वातादिषु च नप् पुन. ॥ ९३८ ॥

कास्याख्यलोहे स्यात् त्वेष मर्त्यजात्यन्तरे द्वयो. ।
मालुकीशूद्रजेऽथोक्तो **मल्लो** योधे परे. पुमान् ॥ ९३९ ॥

बलीय पुरुषे त्वन्यै पात्रभेदे तु नृस्त्रियो ।
मल्लो मल्ली च मल्ली तु मल्लिकापीठयो स्त्रियाम् ॥ ९४० ॥

नृस्त्रियोर्धारणे मल्लो मल्ला चेति द्वयो. पुन ।
व्रात्यपूर्वक्षत्रियाजे व्रात्याज्जात्यन्तरे नृणाम् ॥ ९४१ ॥

महः पुम्युत्सवे स्त्री तु मही वाचि गवि क्षितौ ।
सज्जनस्तु नदीभेदेऽप्याह द्विवचनेन तु ॥ ९४२ ॥

द्यावापृथिव्योराम्नासीद् **मङ्क्ष**स्त्वार्योपजीविनि[१] ।
त्रिमङ्गलस्थ पठितर्येके मङ्खा तु मङ्गले ॥ ९४३ ॥

स्त्री **मङ्गं** त्वस्त्रिया नाव. शिरस्यक्ली तु मङ्गने ।
मङ्गन गमन विद्यादथ सर्वरसाग्रके ॥ ९४४ ॥

मण्डमस्त्री स्त्रिया मण्डी *यागुल्या मण्डने पुन ।
नृस्त्री मण्डाऽथ ना रश्मौ क्ली तून्मानान्तरे भवेत् ॥ ९४५ ॥

पञ्चमाषे **मतं** तु क्ली स्यादाकूतेच्छयोस्तथा ।
ज्ञाने च वाञ्छिते तु त्रिर्ज्ञायमानेऽथ **मत्तवाक्** ॥ ९४६ ॥

---

१ 'ह्य' क ग घ पाठ   २ 'म्त्व' क ख ग घ पाठ

---

* 'ग्वागुली मण्डिका समे' (पु १६५ श्लो ७८) इति तु वैजयन्ती ।

त्रि(तु'षु) क्षीबे च हृष्टे च क्लीबं तु मदकर्मणि ।
मर्त्तस्त्वृप्यन्तरे पुसि मर्त्यलोकेऽप्यथ द्वयोः ॥ ९४७ ॥

मनुष्ये **मर्क**शब्दस्तु देवदारुतरौ पुमान् ।
मनोविरिञ्चयोर्वायौ कश्चित् त्वाहाभ्रचन्द्रयो ॥ ९४८ ॥

आदित्येऽप्यथ सर्पे द्वे त्रि तु विघ्नस्य कर्तरि ।
मणिः स्त्रीपुसयो रत्ने मणिबन्धेऽप्यलिञ्जर ॥ ९४९ ॥

अजादिकण्ठप्रभवे स्तनाकारे च वस्तुनि ।
काष्ठलोहादिनिष्पाद्यगुलिकायामथाजय' ॥ ९५० ॥

गोलमात्रे परे त्वेन गुह्यमध्यगुले विदु ।
मेहनावयवे त्वन्ये शेफाग्र स च मन्यताम् ॥ ९५१ ॥

कश्चित् प्रायुङ्क्त घण्टाया धातौ तु मणतौ पुमान् ।
मल्लिस्तु मत्स्यभेदे स्त्री स्यात् कपालकरङ्कयो ॥ ९५२ ॥

इत्येवमजय स्माह धातौ तु नरि मल्लतौ ।
मासिस्तु शस्त्र्या कृपणतृष्णायामिति कश्चन ॥ ९५३ ॥

स्त्रियां[1] पुसि त्वविश्वास्यो वाक्पति पठति स्म तम् ।
धातौ तु मस्यतौ पुसि **महि**स्तु धरणौ स्त्रियाम् ॥ ९५४ ॥

उदाहृतो ह्यसौ भागवृत्तिकारेण वाक्तिन ।
इत्यत्र कृदिकारान्तो महति त्वेष भेद्यवत् ॥ ९५५ ॥

मधुस्तु ना चैत्रमासे वसन्ते दानवान्तरे ।
पूर्वक्षत्रियभेदे च विप्रभेदे च कुत्राचित् ॥ ९५६ ॥

मधूकद्रौ कुरवके मद्यभेदे च कुत्राचित् ।
मध्वासवाख्ये मधुररसे[2] मिश्ररसे तथा ॥ ९५७ ॥

वैजयन्त्याह कटुकस्वादुतिक्तत्रयात्मके ।
एतद्रसद्वयवति पुनस्त्रि क्ली तु वारिणि ॥ ९५८ ॥

---

१ 'न स्त्रिया पुसि वि' क. घ. पाठ.. २. 'स' ख. पाठ.

क्षीरे पुष्परसे मद्ये मन्त्रभेदेषु केषुचित्।
शाकवल्ल्या तु जीवन्तीसञ्ज्ञाया स्त्री नृनप् पुन ॥ ९९९ ॥

क्षौद्रपौत्तिकपूर्वेषु मधुभेदेषु * तत्सुरे ।
मनुस्तु पुसि मन्त्रे स्यात् पूर्वे च क्षत्रियान्तरे ॥ ९६० ॥

स्त्रियां तु तस्य भार्याया मनावी च मनाय्यपि ।
मयुर्द्वे किन्नरे ना तु प्रक्षेपे **मन्तुवाक्** तु ना ॥ ९६१ ॥

वैमनस्येऽपराधे च तथा शोके प्रजापतौ ।
अजयस्त्वाह विज्ञे त्रिस्तथैव स्यात् प्रियवदे ॥ ९६२ ॥

मन्युर्दैन्ये कृपाया च शोके क्रोधे क्रता च ना ।
त्रिषु मेधाविनि द्वे तु **मद्गुः** सलिलवायसे ॥ ९६३ ॥

मर्त्यजात्यन्तरे निष्ठ्यवरुटीजे तथा पुन ।
माहिष्य आयुर्वेदेन जीवत्यम्बष्ठसञ्ज्ञके ॥ ९६४ ॥

स्यात् पारधैनुके चापि यस्याघोषणवृत्तिता ।
मस्तुस्तु नृस्त्रियोर्मुष्टौ पिण्डिताङ्गुलिरूपके ॥ ९६९ ॥

वैजयन्त्यामिदं प्रोक्त दधिमण्डे तु तन्नपि ।
मर्जूः सम्मार्जनीशुध्योर्नदीतीरे पर पुन ॥ ९६६ ॥

नद्यां तीरेऽपि चेत्याह शिलाया च स्त्रियामियम् ।
रजके तु द्वयो कश्चिन्ना तु **मन्ता** प्रजापतौ ॥ ९६७ ॥

त्रिरेष्टृज्ञातृविद्वत्सु **महत्**‡ तु क्लीबवारिणो[1] ।
राज्ये वृन्दे च पूज्ये तु त्रि बृहत्यपि ना पुन[1] ॥ ९६८ ॥

महर्लोके च बुद्धौ च महती तु स्त्रियामियम्।
त्रिवृत्सञ्ज्ञलताजातौ वीणाया नारदस्य च ॥ ९६९ ॥

---

१. 'च' क घ. पाठ.

---

* तेषा सुरा तत्सुर 'विभाषा सेनासुरा—' (२ ४ २५) इति क्लीबत्वम्। ‡ महच्छन्दः क्लीबे वारिवाचक इत्यर्थश्चत् प्रलेतव्य, तर्हि 'महत् क्लीब तु वारिणि' इति पाठो भवेत्।

दृश्यते वेदसूत्रेषु रात्रेरवयवान्तरे ।
महच्छब्दस्तस्य लिङ्गं विविञ्चन्तु विचक्षणाः ॥ ९७० ॥

रात्रेरवयव सोऽपि पश्चिमो याम ईरित. ।
कैश्चिदन्यैस्त्रिभागावशेषा रात्रिरितीरित. ॥ ९७१ ॥

मरुत् तु ना देवभेदे पवने शिखरे गिरेः ।
केचित् तु मरुदेशेऽपि रूपे चर्विाजि नप् पुन ॥ ९७२ ॥

हेम्नि स्याद् देवमात्रे तु द्वे स्पृक्काया तु सा स्त्रियाम् ।
मद्रा पुस्यृषिभेदे स्यात् क्रीडाकान्तिशिरस्सु च ॥ ९७३ ॥

तृप्तौ तु कश्चित् त्रिषु तु मदितर्यथ **मन्त्रिवाक्** ।
राज्ञो धीसचिवे पुसि स्यात् तु मन्त्रवति त्रिषु ॥ ९७४ ॥

माला स्त्री स्रजि मालस्तु मर्त्यजात्यन्तरे द्वयो. ।
सूतीशूद्रोद्भवेऽत्रार्थे स्त्र्यर्थे मालीति जातिङीप् ॥ ९७५ ॥

पुमांस्तु कालपर्ण्याख्यतुलस्या च कठिञ्जरे ।
धारणे चान्तरद्वीपे पुन. क्ली दक्षिणामुत. ॥ ९७६ ॥

वर्षा(त्) स्याद् भारतात् त्रिस्तु प्रहृतक्षेत्रभूतले ।
माया स्त्री शाम्बरीबुद्ध्योर्विष्णोर्नवसु शक्तिषु ॥ ९७७ ॥

एकस्या साङ्ख्यतत्त्वे च प्रधानाख्येऽथ सा त्रिषु ।
मायते[1] यश्च मा याति तत्रापि स्यादथ स्त्रियाम् ॥ ९७८ ॥

मात्रा प्रवृत्तौ कर्णस्य[2] परिष्कारान्तरे· धने ।
परिच्छदे परिच्छेदे शैलेऽन्ये त्वेकदेशके ॥ ९७९ ॥

ह्रस्ववर्णप्रयोगस्य काले पारे[3] तु कश्चन ।
स्यात् तूत्तरपदे क्लीब मात्र कात्स्न्र्येऽवधारणे ॥ ९८० ॥

१ 'के' क ख ङ पाठ २ 'व' ख. पाठ ३ 'वारेस्तु' क. ख घ ङ. पाठ.

* 'मात्रा परिच्छदेऽप्येऽशे प्रवृत्ता कर्णभूषण' (पु २३५. श्लो. ६२) इति वैजयन्ती ।

अन्ये तु त्रायते मा यस्तत्र त्रिष्विति मन्वते ।
मानं तु क्ली परिच्छेदे प्रस्थादौ चापि हिंसने ॥ ९८१ ॥

लग्नाद् दशमराशौ च विदु मान्वत्सरा इदम् ।
प्रक्षेपे प्रणिदाने च सम्भवे सम्भवस्त्वसौ ॥ ९८२ ॥

आधारानतिरिक्तत्वमाधेयस्येह ना पुन. ।
ज्ञाने चित्तसमुन्नत्या पूजाया च स्त्रिया पुन ॥ ९८३ ॥

मानी कुडुबसज्ञस्य परिमाणस्य सा द्वये ।
म्लानं म्लानवति त्रि स्यात् क्ली तु म्लानौ द्वयो पुन ॥ ९८४ ॥

मण्डूकभेदे गृहजे **मार**स्तु नरि मन्मथे ।
मृतिमारणयो स्त्री तु मारी स्याद् देवतान्तरे ॥ ९८५ ॥

देवतान्तरमप्येतत कालरात्रीति सज्जन. ।
माल्यं क्ली कुसुमे पुष्पमालाया चाथ मेघवत् ॥ ९८६ ॥

धार्ये **माघ्य**स्तु कुन्दाख्यद्रुमे ना प्रसवेऽस्य नपू ।
माघसाधौ पुनस्त्रि स्यात् पौर्णमास्या पुनः स्त्रियाम् ॥ ९८७ ॥

मघानक्षत्रयुक्ताया **माघी** मासे तु तद्वति ।
माघो ना त्रिर्मघासज्ञनक्षत्रयुतकालजे ॥ ९८८ ॥

मार्गो नाध्वनि मार्ष्टौ च मार्गशीर्षाख्यमासि च ।
तथा मृगमदे सौम्यनक्षत्रेऽप्यब्रवीदिदम् ॥ ९८९ ॥

वैजयन्त्यां नृस्त्रियोस्तु मार्गो मार्गणकर्मणि ।
मार्गी तु पौर्णमास्या स्त्री मार्गशीर्ष्यां त्रिषु त्वियम् ॥ ९९० ॥

मृगस्य स्याद् विकारादौ **मांसं** तु पिशिते नपि ।
वाक्पतिस्तु नरेऽप्याह निर्मूलत्वादसाधु तत् ॥ ९९१ ॥

मांसी तु स्त्र्यामिषीसंज्ञगन्धद्रव्येऽथ **माष**वाक् ।
ना क्लीबं चापरे वृष्यसंज्ञधान्यान्तरे तथा ॥ ९९२ ॥

पञ्चगुञ्जात्मकोन्मानभेदेऽन्येषा पुनर्मतम् ।
तण्डुलोन्मानतुलिते वस्तुनीत्यपर. पुन ॥ ९९३ ॥

कार्षापणप्रभेदेऽथ पुस्येव मषणे विदु. ।
मषण हिसन विद्यात् सर्वलोकतते पुन. ॥ ९९४ ॥

मृत्यौ मरणसज्ञे स्त्री **मारिर्मारयतौ** पुन ।
धातौ ना **मातृशब्दस्तु** पार्वत्या जननीगवो ॥ ९९५ ॥

ब्राह्मयाद्यासु च देवीषु *वेपणीसरितोरपि ।
अकारादिकवर्णानामाम्नाये तारकासु च ॥ ९९६ ॥

अश्विन्यादिषु पौष्याख्यपौर्णमास्या च सा स्त्रियाम् ।
मानकारिणि तु त्रि स्यात् स्त्र्यर्थे मात्रीति तत्र च ॥ ९९७ ॥

मित्रं तु भेषजे क्लीव स्थौणेयाख्ये सुहृद्यपि ।
लग्नाच्चतुर्थराशौ च मित्र सार्वत्मरा विदु ॥ ९९८ ॥

ना त्वर्के चार्कभेदे च **मिषं** तु क्ली छलेऽथ तत् ।
घर्घरीनृपसम्भृते मर्त्यजात्यन्तरे द्वयो. ॥ ९९९ ॥

मीनो ना द्वादशे राशौ द्वे तु मत्स्ये त्रि हिंसिते ।
यष्टौ तु मीना स्त्री क्ली तु हिसने **मीढवाक्** पुनः ॥ १००० ॥

मेषे द्वयोर्मूत्रणे क्ली भेद्यलिङ्ग तु मूत्रिते ।
देवरे तु नियुक्ता या यात्यन्य साभिसारिका ॥ १००१ ॥

तस्यां मीढा स्त्रियां **मीरं** पुन. स्यात् क्लीबलिङ्गकम् ।
मास्पचन्यामुखायां ना पुनरब्धौ नृनप् पुन. ॥ १००२ ॥

मुण्डः स्यान्मस्तके त्रिस्तु परिवापितकेशके ।
स्त्री तु मुण्डा च मुण्डी च स्तम्भे श्रमणिकाह्वये ॥ १००३ ॥

सा तु मुण्डैव भिक्षुक्यां मुण्डने तु नरस्त्रियो ।
अजयस्त्वाह **मुख्यं** स्यात् क्ली वक्रोपाययोरिति ॥ १००४ ॥

---

* वेषणशब्द· पुल्लिङ्गो धान्याकवाची ।

त्रिषु तु स्यान्मुखभवे प्रधाने प्रथमेऽपि च ।
मुष्कस्तु वृषणे न स्त्री स्त्रीभगावयवे तु ना ॥ १००५ ॥
मुक्ता स्त्री मौक्तिके त्रिस्तु विसृष्टेऽनीतसन्नृतौ ।
मुस्ता तु मुस्तके लिङ्गत्रये पुञ्जण्डयो पुन ॥ १००६ ॥
विषभेदे **मुरा** तु स्त्री गन्धकुल्याख्यभेषजे ।
दैत्यभेदे तु ना **मुद्रा** पुन. स्यादप्सरोन्तरे ॥ १००७ ॥
लाञ्छने चाङ्गुलीये च यत्तु स्याल्लिखिताक्षरम् ।
हस्तविन्यासभेदेषु स्थापनीनिष्ठुरादिषु ॥ १००८ ॥
मुद्रस्तु दातरि त्रि स्यान्**मुनि**स्तु स्यादृषौ पुमान् ।
अगस्त्यर्षौ च सुगते कुशे दमनके तथा ॥ १००९ ॥
अगस्त्यसञ्ज्ञवृक्षे च मण्डूके तु द्वयोस्त्रि तु ।
वाचयमेऽथ **मुष्टिः** स्त्रीपुंसयो फलकादिन ॥ १०१० ॥
खड्गादिनश्च ग्रहणप्रदेशे पलसञ्ज्ञके ।
उन्मानभेदे सुदृढपिण्डिताङ्गुलिसंहतौ ॥ १०११ ॥
धानुष्कहस्तविन्यासभेदे ग्राह्ये च मुष्टिना ।
द्रव्ये **मूलं** तु नप्यन्ये पुंस्यप्यादिसमीपयो ॥ १०१२ ॥
नक्षत्रभेदे पादे च भूरुहाणा वशीकृतौ ।
स्वीये च कारणे चाथ **मूल्यं** वेतनवस्नयो ॥ १०१३ ॥
क्लीबं त्रिषु तु यस्य स्यान्माषमुद्गादिवस्तुन ।
ग्रहणे मूलमुत्पाद्य तेषु माषादिवस्तुषु ॥ १०१४ ॥
य पटादिरुपादानद्रव्यतुल्यप्रयोजन § ।
तत्रापि **मूत**शब्दस्तु व्रीहावातञ्चने च ना ॥ १०१५ ॥
आचमन्या तृणैर्बद्धभारे व्रीह्यादिवस्तुन ।
वस्त्रवेष्टनबन्धेऽथ बद्धे त्रि क्ली तु बन्धने ॥ १०१६ ॥

---

* 'मूलमस्यावर्हि' (४ ४ ८८) § 'नौवयो धर्मविषमूलमूल सम्मितेषु' (४. ४ ९१) इति सूत्राभ्यामुभयत्र यत्प्रत्यय ।

मूकस्तु त्रिष्ववाचि स्यात् क्लीबमाविलवारिणि ।
अश्वाया वेसराज्जाते चतुष्पादन्तरे द्वयो. ॥ १०१७ ॥

दैत्यभेदे तु पुल्लिङ्गो यो वराहत्वमागत. ।
किरातार्जुनयोर्मध्ये स्पर्धाहेतुतया तयो. ॥ १०१८ ॥

तैजसावर्तनीसञ्ज्ञे पुनर्लोहकृता स्त्रियाम् ।
भाण्डे मूषाथ नृस्त्री स्याच्चौर्ये चोरे तु स त्रिषु ॥ १०१९ ॥

प्रहेलिकान्तरे तु स्त्री **मूढा** स्यात् काव्यकारिणाम् ।
त्रि तु स्यात् तन्द्रितेऽप्यज्ञे क्रुद्धमूर्च्छितयोरपि ॥ १०२० ॥

क्लीब तु मोहने ना तु पश्वन्वेषणयोर्**मृगः** ।
मृगशीर्षाख्यनक्षत्रे तद्युक्ते कालमात्रके ॥ १०२१ ॥

मकराह्वयराशौ च विदु सावत्सरा अमुम् ।
द्वे तु हस्तिविशेषे च कुरङ्गेऽप्यथ मेद्यवत् ॥ १०२२ ॥

मृतः प्रेते याचिते तु भैक्षे क्ली मरणेऽपि च ।
मृत्युस्तु मरणे न क्ली पुमानेवान्तकेऽथ नप् ॥ १०२३ ॥

मृदु वङ्गे कोमले तु त्रि स्यादकठिनेऽपि च ।
मेघ्यः प्रावृषि ना त्रिस्तु मेघसाधुनि तद्भवे ॥ १०२४ ॥

मेधा स्त्री धारणाशक्तधिषणाया धनेऽपि च।
ना तु यज्ञे सङ्गमे तु नृस्त्री मेधाविनि त्रिषु ॥ १०२५ ॥

मेध्यं तु शुचिनि त्रि क्ली बले धनसुवर्णयो ।
ना तु मुञ्जेऽथ नद्या स्त्री मेध्यार्कस्य तु रश्मिषु ॥ १०२६ ॥

वृष्टिसर्जनकार्येषु शतेष्वेव चतुर्ष्वपि ।
द्वितीये रश्मिषु शते मेध्या **मेषः** पुनर्नरि ॥ १०२७ ॥

सर्वेषा प्रथमे राशावुरभ्रे तु द्वयोरयम् ।
हिमोत्सर्गार्थरश्मीना शतेषु त्रिषु कुत्रचित् ॥ १०२८ ॥

१ 'रु' ड पाठ   २ 'वेत्' ड पाठ

शते रश्मिपु मे(ध्यो[1]ध्यो)ऽथ मेनो ना पूर्वपार्थिवे ।
पृषदश्वाह्वये स्त्री तु मेना नार्या स्त्रिया पुन ॥ १०२९ ॥

मेहा भूमौ पुमान् मूत्रव्याधिभेदेऽपि मूत्रणे ।
म्लेच्छाः स्युर्म्लेच्छवाचो ये विप्रकृष्टा वनौकस ॥ १०३० ॥

तत्र द्वयोर्म्लेच्छने तु म्लेच्छा नृस्त्री नपि त्वद. ।
ताम्रे मेला तु(मे[2]म)ध्या* स्त्री मेलस्तु नरि सङ्गमे ॥ १०३१ ॥

मेदा तु स्त्र्योषधीभेदे मेदने ना द्वयो पुन ।
वैदेहकनिषादीजे मर्त्यजात्यन्तरे भवेत् ॥ १०३२ ॥

मेढी तु द्वीपिसञ्ज्ञे स्याद् व्याघ्रजात्यन्तरे द्वयो ।
मेढ्रलिङ्ग तु यस्यास्ति मेढस्तत्र द्वयो पुन ॥ १०३३ ॥

मैत्रो विप्रे तथान्यत्र मर्त्यजात्यन्तरेऽपि च ।
वैश्यपूर्वकवैश्याजे व्रात्यात् स्यात् तु नपुसकम् ॥ १०३४ ॥

पुरीषोत्सर्जने मित्रसम्बन्धिनि तु स त्रिषु ।
स्त्रीशण्डयोस्तु मित्रत्वे मैत्री मोचा तु शल्मलौ ॥ १०३५ ॥

कदलीमात्र इत्येके सुगन्ध्यल्पफला तु या ।
तस्या कदल्यामित्यन्ये वृक्षस्य तु रसे पुमान् ॥ १०३६ ॥

शिग्रौ तु कश्चित् पाटल्या पुन स्त्रीपुसयोरपि ।
मोकस्तु मोचने शिष्ये ना चतुष्पदि तु द्वयो ॥ १०३७ ॥

मोकी तु रात्रौ स्त्री मौढी† पुनर्भक्षान्तरे स्त्रियाम् ।
मर्मरासञ्ज्ञके मूढसम्बन्धिनि तु सा त्रिषु ॥ १०३८ ॥

मौलिस्तु नृस्त्रियोर्मूर्ध्नि चूडामकुटयोरपि ।
तथा सयतकेशेषु यक्षो वैश्रवणे पुमान् ॥ १०३९ ॥

---

१ 'ध्या' ड पाठ २ 'प' ख पाठ

---

* 'मेला मसाजल पत्राञ्जन च स्यान्मसिर्द्वयो ' इति त्रिकाण्डशेष । † 'मौढी तु मर्मरा' (पु १६४ श्लो ७०) इति तु वैजयन्ती ।

देवजात्यन्तरे तु द्वे स्वापेय ... तथा श्रुति ।
यमो वेद-वने पुंसि यमो न ... ॥ १०४० ॥

शब्दवर्णविशेषेषु शिक्षाकारस्थतुर्न्दति ।
शरीरसाधनापेक्षे सत्यादौ नित्यकर्मणि ॥ १०४१ ॥

वल्गिताख्यस्य घोटाना गतिभेदस्य चाष्टसु ।
भेदेष्वेकत्र भेदे स्यात् क्ली तु युग्मे त्रिषु त्वद ॥ १०४२ ॥

यमजे युग्मवति च यमी तु यमुनाबुनौ ।
स्त्री यम्या[2]विति तु ग्रामाणुचिर्न्दैर्त्रे तु पायसे ॥ १०४३ ॥

हीनाधिकाङ्गतुरगेऽप्यथ क्लीब यनं स्मृतम् ।
यमने हस्तिपाना च पाककर्मणि तत् स्मरेत् ॥ १०४४ ॥

मेघलिङ्ग तु बद्धे स्यात तथैवोपरतेऽपि च ।
यन्त्रं तु क्ली लघूपायकर्मनिर्माणसा[3]धने ॥ १०४५ ॥

यन्त्रणाया तु नाथ स्त्री यन्त्रा रश्मिसन्नियो ।
मेघलिङ्ग तु महति यवोत्पत्त्युचिते पुन ॥ १०४६ ॥

क्षेत्रे यव्य त्रिषु यवलाभो यवहिते तथा ।
यव्या तु नद्यां स्त्री यम्या पुना रात्रौ स्त्रिया त्रि तु ॥ १०४७ ॥

विद्याद् यमयितव्ये च यन्तव्ये यमसाधुनि ।
यजिस्तु यजमाने द्वे इति कश्चिदवोचत ॥ १०४८ ॥

धातौ तु यजतौ पुंस्त्वे यतिस्तु त्रिर्जितेन्द्रिये ।
परिव्राज्यपरे स्त्री तु यमने पद्यकारिणाम् ॥ १०४९ ॥

पदच्छेदान्तरे कारागृहे धातौ तु पुंस्यरम् ।
यततौ यष्टिशब्दस्तु नृस्त्रियोर्दण्डमात्रके ॥ १०५० ॥

गृहस्थदण्डे स्वाहान्यग्नौमराख्याद्युधान्तरे ।
तरवारिसमाख्येऽन्ये खङ्गादन्यत्र चायुधे ॥ १०५१ ॥

---

१ 'स्त्रिया य ग पाठ' २ 'ति घ' ग पाठ ३ 'धुनि ।' ग पाठ ४. 'रा' क ख. पाठ ५ त्या' ङ. पाठ

तथा हारलतायां च मधुकाख्ये तु भेषजे ।
स्त्री **यष्टी**स्तु पुमान् सूर्ये मोक्षमार्गेऽप्यथ द्वयो ॥ १०५२ ॥
अश्वे स्याद् ब्राह्मणे कश्चित् स्त्री त्वासावपरे पुन ।
दिव्यवृष्टौ दीर्घवृष्टावित्यन्ये **ययुवाक्** पुन ॥ १०५३ ॥
द्वे (त्व?अ)श्वे नाश्वमेधाश्वे **यजुस्तु** नरि पावके ।
अध्वर्यौ यजमाने तु शिष्ये च द्वे **यदुस्तु** ना ॥ १०५४ ॥
आदिक्षत्रियभेदे तद्वंशजेषु तु स द्वयो ।
मनुष्ये चाथ **यन्ता** ना सूते हस्तिपके त्रि तु ॥ १०५५ ॥
कारके यमनस्याथ **यावो**ऽलक्तकमाषयो ।
यवसम्बन्धिनि त्रि स्याद् **यामस्तु** प्रहरे पुमान् ॥ १०५६ ॥
यमने च नपि त्वेष सामभेदेषु केषुचित ।
ण्यो यमाच्चेति वक्तव्यमित्येतद्वचन यत ॥ १०५७ ॥
अनार्ष नत एवास्य याम्यशब्दस्य दुष्टता ।
अर्थेषु यमसम्बन्धियमदेवतकादिषु ॥ १०५८ ॥
अत स इह नास्माभिरुक्तो **यातं** तु नब् गतौ ।
†हस्त्यारोहकमर्त्येस्यादङ्कुशस्य च वारणे ॥ १०५९ ॥
गते तु त्रिर्यतियतसम्बन्धिनि च नप् पुनः ।
अपि पुस्यपरे **यानं** वाहने गमने तु नप् ॥ १०६० ॥
यातु क्ली राक्षसे ना तु पाप्मन्यन्यस्तु मन्यते ।
पथिके त्रिष्विति स्त्री तु **याता** देवरयोषिति ॥ १०६१ ॥
त्रिस्तु गन्तरि तत्रापि स्त्र्यर्थे यात्रीति मन्यताम् ।
युगं तु क्ली चतुर्हस्तप्रमाणेऽन्य(तम?मते) पुनः ॥ १०६२ ॥
षडशीत्यङ्गुले माने प्रोक्त चाङ्गुलमानकम् ।
अणुसञ्ज्ञकधान्यानां चतुर्दशकमङ्गुलम् ॥ १०६३ ॥

---

१ 'षु' ग पाठ.

---

† हस्त्यारोहकक्रत्ये' इति पाठ स्यात् ।

इत्येवमथ कालेषु कृतत्रेतादिषु स्मृतम् ।
जन्मपर्वसु युग्मे च त्रि तु सद्वृत्यथो नृनप् ॥ १०६४ ॥

लाङ्गलस्यन्दनादीनामीषाबन्धनदारुणि ।
ऋद्धिसञ्ज्ञकभैषज्ये पुनः स्त्री स्याद् युगाऽथ नप् ॥ १०६५ ॥

युग्यं शर्वस्य धनुषि वाहने त्रि तु वोढरि ।
युगस्य युगसाधौ च **युक्तस्तु** त्रि समाहिते ॥ १०६६ ॥

न्याय्यसंयुक्तयोश्चाथ प्रकारे भागवृत्तिकृत् ।
हरतेर्गतताच्छील्य॰ इत्यत्र नरमभ्यधात् ॥ १०६७ ॥

युतं पृथक्कृते युक्ते बद्धे च त्रिषु नप् पुनः ।
मिश्रणे च पृथक्कारे बन्धने च युतादित (?) ॥ १०६८ ॥

युद्धस्तु शत्रौ सङ्ग्रामे ना योद्धरि तु स त्रिषु ।
यूथमस्त्री तिरश्चां स्याद् वृन्दे यूथी पुनः स्त्रियाम् ॥ १०६९ ॥

मागधीसञ्ज्ञके पुष्पवल्लिभेदेऽथ **यूषवाक्** ।
व्यञ्जनस्य रसे न स्त्री छायायां तु स्त्रियामियम् ॥ १०७० ॥

यूषा स्त्रीपुंसयोस्तु स्याद्धिंसायां **योग्यवाक्** पुनः ।
अपूपे चन्दने क्षीरे वाहने च नपुंसकम् ॥ १०७१ ॥

वृद्धिसञ्ज्ञौषधे चाथ त्रि प्रवीणे क्षमे परे ।
उपायिन्यपरेऽस्माकं त्वर्हे स्त्रीशण्डयोः पुनः ॥ १०७२ ॥

ऋद्धिसञ्ज्ञकभैषज्ये ना तु पुष्याख्यतारके ।
अथो पुनर्नवायां स्त्री रक्तायां गुणनेऽपि च ॥ १०७३ ॥

भरणीसञ्ज्ञनक्षत्रे पुनर्भूमानि चाप्यथ ।
योनिः स्त्रीणां भगे स्थाने गृहे कारणताम्रयोः ॥ १०७४ ॥

१ 'सुतानित' ख, 'युनादितत्' ङ पाठः २ 'ग' ङ पाठः ३ 'म्र' क ख घ ङ पाठः

१ 'क्रीडोऽनुसंपरिभ्यश्च' (१ ३ २१) इति सूत्रस्थ वार्तिकम् ।

आकरे च स्त्रिया पुंसि **योगी** तु नरि पादपे ।
नागरङ्गाह्वये यावशूकाख्यलवणे त्रि तु ॥ १०७५ ॥
समाधिशीले सयोगशीले योगवति स्मृत. ।
योगिनी तु स्त्रिया शैलराजपुत्र्यामथ त्रिषु ॥ १०७६ ॥
यौनं स्याद् योनिसम्बन्धे क्ली गर्भाधानसंस्कृतौ ।
रसो रागे विषे वीर्ये तिक्तादौ पारदे द्रवे ॥ १०७७ ॥
रेतस्यास्वादने हेम्नि निर्यासेऽमृतशब्दयो' ।
देहधातुविशेषे च शृङ्गारादौ फले जले ॥ १०७८ ॥
कषायभोजनाम्लेषु स्नेहे हिङ्गुलबो[1]लयो. ।
लशुने च हरिद्वर्णे शाकस्तम्बान्तरे तथा ॥ १०७९ ॥
देवमारिषसञ्ज्ञेऽथ कश्चिदन्य [2]स्म मन्यते ।
मासेक्षुसुरशु[3]क्तेषु नागे चेति पुमान् [4]परे ॥ १०८० ॥
शण्डेऽप्याहु रसा तु स्त्री दूर्वापातालभूमिषु ।
द्राक्षायामपि पाठायामथ **रक्तं** नपुंसकम् ॥ १०८१ ॥
रुधिरे कुङ्कुमे ताम्रे स्त्रीपुष्पे रागवस्तुनि ।
पत्राङ्गाख्ये पुमांस्त्वेष रोहीतक इति श्रुते ॥ १०८२ ॥
महीरुहप्रभेदे स्यात् तथा वर्णे च लोहिते ।
त्रि तु तद्वद्रागवतोरनुरक्तेऽपि यत् पुनः ॥ १०८३ ॥
आपादितान्यवर्णं स्याद् वर्णात् तत्राप्यथो **रथः** ।
वेतसे स्यन्दने पुंसि चक्रवाके तु स द्वयो ॥ १०८४ ॥
रथी तु गन्त्र्या स्त्री **रथ्या** पुन. स्त्री रथसंहतौ ।
विशिखामार्गयो स्यात् तु रथस्य त्रिषु वोढरि ॥ १०८५ ॥
तस्य स्वीये तद्धिते च **रम्या** तु रजनौ स्त्रियाम् ।
रमणीये त्रिषु **रणः** पुन. पुंशण्डयोर्युधि ॥ १०८६ ॥

---

१. 'पो' ग, 'घो' ङ पाठ २ 'स्तु' ग पाठ ३. 'क्र' क घ, 'क्र' ङ पाठ..
४. 'पु' क ख घ ङ पाठ.

ना तु शब्दे परे त्वाहुरतिशब्देऽपरे पुनः ।
नृशण्डमविशेषेण **रण्डा** तु विधवास्त्रियाम् ॥ १०८७ ॥

न्यग्रोधीसञ्ज्ञकस्तम्बे स्त्री ना तु पुरुषेऽथ नप् ।
स्वसम्बन्धार्थशून्येऽन्त करणे ना तु **रङ्गवाक्** ॥ १०८८ ॥

स्थानमात्रेऽपरे नृत्तयुद्धस्थाने पुन परे ।
अजयस्त्वाह दर्पेऽपि क्ली तु स्यान्नागसीसयोः ॥ १०८९ ॥

रतं तु सुरते क्लीब कृतरामे तु तत् त्रिषु ।
तन्निष्ठेऽप्यथ पुंलिङ्गो **रम्नो** दण्ड उदाहृत ॥ १०९० ॥

द्वे त्वश्वे स्त्री पुना **रम्भा** कदल्यामप्सरोन्तरे ।
गौरवर्णकदल्या तु केचित् सौत्री तु मेखला ॥ १०९१ ॥

या तस्यामपि नैरुक्ता. पुनर्दण्डे नर विदु ।
रमा तु लक्ष्म्या स्त्री त्रिस्तु रन्तरि क्ली तु **रन्ध्रवाक्** ॥ १०९२ ॥

विवरे चापराधे च भूषणे त्वपरे विदु ।
लग्नादप्यष्टमे राशौ विदु सावत्सरा इदम् ॥ १०९३ ॥

मर्त्यजात्यन्तरे तु द्वे विप्रमैत्रीसमुद्भवे ।
रयिस्तु तोयधनयोर्नृस्त्रियोरथ **रश्मिवाक्** ॥ १०९४ ॥

पुसि क्वचित् स्त्रिया च स्यात् प्रग्रहे किरणेऽपि च ।
ज्वालायामपि च प्राह वैजयन्त्या द्वयो पुनः ॥ १०९५ ॥

रङ्कुर्मृगान्तरे नीवृद्भेदे तु नरि ना पुनः ।
रतुर्दूते स्त्रिया नद्या बन्धने पथि चाथ ना ॥ १०९६ ॥

रामो दाशरथौ विष्णौ रतौ परशुरामके ।
बलभद्रे ध्वजे शब्दे मौलौ लक्ष्मणि वर्णयोः ॥ १०९७ ॥

शुक्ले कृष्णे वररुचिस्त्वाहामु शबलेऽथ स. ।
वाच्यलिङ्गः शुक्लकृष्णशबलेषु गुणिष्वसौ ॥ १०९८ ॥

चारुप्रधानयोश्चापि रामा तु स्त्र्यन्तरे स्त्रियाम् ।
राकशब्दस्तु पुल्लिङ्गो ज्ञेय आतपसूर्ययो ॥ १०९९ ॥

राका पुन. स्त्रिया पूर्णचन्द्रे स्यात् पूर्णिमान्तरे ।
जातार्तवाया कन्याया **रातं** तु त्रिषु दाशिते ॥ ११०० ॥

रतसम्बन्धिनि स्त्र्यर्थे राता राती यथाक्रमम् ।
उक्तयोरर्थयो क्ली तु दाने कन्यान्तरे पुन. ॥ ११०१ ॥

राता विहारशीले स्त्री **राधा** स्त्री कर्णमातरि ।
विशाखाख्ये च नक्षत्रे तद्युक्ते कालमात्रके ॥ ११०२ ॥

जाते तु तत्र त्रिर्ना तु राधो वैशाखमासि च ।
पौर्णमास्या तु वैशाख्या राधी स्त्री **राध्र**वाक् पुन. ॥ ११०३ ॥

नृशण्डयोरजन्ये च विषयेऽप्यथ **राम्भ**वाक् ।
ना दण्डे वैणवे रम्भासम्बन्धिनि तु स त्रिषु ॥ ११०४ ॥

राशिः क्रत्वन्तरे पुञ्जे मेषादावाढके च ना ।
साम्नोस्त्वग्निव्रतोवर्गगीतयो स्यान्नपुंसकम् ॥ ११०५ ॥

राजा ना सोमवल्ल्या च चन्द्रे च द्वे तु पार्थिवे ।
क्षत्रिये च प्रभौ तु त्रिरस्मिन्नर्थत्रये यदा ॥ ११०६ ॥

स्त्र्यर्थे वृत्तिस्तदा राज्ञी ब्रह्मरीत्याह्वये पुनः ।
लोहे राज्ञी स्त्रियामेव **रितं** तु क्ली गतौ त्रि तु ॥ ११०७ ॥

गते[1]ऽथ वेद एवेदं हिंसने क्ली त्रि हिंसिते ।
रिष्टं स्वभावे क्ली पापेऽप्यथ त्रिरशुभे शुभे ॥ ११०८ ॥

थाप्ये च **रिक्त**शब्दस्तु शून्ये त्रि क्ली तु रेचने ।
क्षीयमाणतिथिप्रायपक्षे तु नरि स स्वयम् ॥ ११०९ ॥

चतुर्थ्यां च नवम्यां च चतुर्दश्यां तिथौ पृथक् ।
रिक्ता स्त्री **रिपु**शब्दस्तु शत्रौ ना त्रि तु चोरके ॥ १११० ॥

---

१. 'दे' ख. ग. ङ पाठ.

रुक्मं क्ली हेम्न्ययोभेदे तीक्ष्णसञ्ज्ञे पुमान् पुन.।
वक्षोविभूषणे निष्कसञ्ज्ञे **रुच्य**स्तु ना स्मृतः ॥ ११११ ॥

पाणिग्राहे रुचिकरे पुन(स्त्री'स्त्रि)रथ भूषणे।
विलेपने च शण्डोऽथ **रुम्रो** ना सूर्यसारथौ ॥ १११२ ॥

विनाशे दर्शनीये तु त्रिर्द्वयोर्ब्राह्मणे स्मृत'।
रुण्डो नृजातिभेदे द्वे वरुटीशूद्रसम्भवे ॥ १११३ ॥

चतुष्पाज्जातिभेदे च स्यादश्वावेसरोद्भवे।
रुद्राणी त्वद्रिजाया स्त्री ना तु रुद्रः शिवेऽनले ॥ १११४ ॥

देवभेदेषु मन्त्रेष्वप्येकेषु स्तोतरि त्रिषु।
रुहा तु स्यान्नरि प्रावृट्काले प्रावृड्वनस्पतौ ॥ १११५ ॥

भूमौ तु रुहरी स्त्री स्यादथ **रूपं** नपुंसकम्।
स्वभावाकृतिसौन्दर्यवपुष्षु श्लोकशब्दयो ॥ १११६ ॥

नाटके नाटकाद्येषु शुक्लकृष्णादिकेष्वपि।
ग्रन्थावृत्तौ च मृगजात्यन्तरे तु द्वयोरयम् ॥ १११७ ॥

रूपणे तु पुमान् रूपो **रूप्यं** तु क्ली विभूषणे।
आहते हेमरजतद्वये रजत एव च ॥ १११८ ॥

त्रि तु प्रशस्तरूपेऽपि रूपणीयेऽथ **रूक्षवाक्**।
निश्शारे दधनि क्लीबमप्रेम्णि त्वप्यचिक्कणे ॥ १११९ ॥

त्रिषु वृक्षे तु ना **रूढः** पुनः पुंसि यवे त्रि तु।
कृतप्ररोहणे शब्देऽवयवार्थबहिष्कृते ॥ ११२० ॥

रेफस्तु पुंसि मूर्धन्यान्तःस्थावर्णे त्रि कुत्सिते।
स्तोतर्यप्यथ **रेणुः** स्त्री हरेण्वाह्वयभेषजे ॥ ११२१ ॥

स्त्रीपुंसयोस्तु पांसौ स्यात् त्रसरेण्वष्टकेऽपि च।
रोको रश्मौ पुमान् क्ली तु रन्ध्रे **रोहित्** पुनर्नरि ॥ ११२२ ॥

अमेरश्वे तथा वर्णभेदे त्रिषु तु तद्वति ।
स्त्रियां त्वृश्यस्य भार्यायां नद्यङ्गुलिलतासु च ॥ ११२३ ॥

अजयस्तु द्वयोराह मत्स्यजात्यन्तरेऽपि च ।
रोही रोहितकाभिख्यद्रुमे ना रोहवत्तु तु ॥ ११२४ ॥

त्रिषु रोदः पुनः शण्डे स्त्रियां च व्योम्न्यथापरे ।
पृथिव्यां च यदा तु स्त्री तदा भवति रोदसी ॥ ११२५ ॥

इति ङ्यन्तमथाप्यन्ये रोदसी इति मन्वते ।
सहोक्तौ भूदिवोरेव रौद्रं तु क्लीबमातपे ॥ ११२६ ॥

पार्वत्या तु स्त्रिया रौद्री शिवशक्त्यन्तरेऽपि च ।
उग्रताया च सप्तानां मातृणामेकमातरि ॥ ११२७ ॥

त्रिषु तूग्ररसे रुद्रसम्बन्धिन्यथ लक्षवाक् ।
शरव्ये क्ली नृशण्डस्तु व्याजे करुणनाम्नि तु ॥ ११२८ ॥

महीरुहप्रभेदे ना दर्शनाङ्कनयोरपि ।
अयुते तु दशाभ्यस्ते लक्षं लक्षा च नपुंस्त्रियोः ॥ ११२९ ॥

लक्ष्यं शरव्ये क्ली शब्दे सिद्धे लक्षणतस्तथा ।
द्रष्टव्ये त्वङ्कनीये च त्रिषु लग्नस्तु न स्त्रियाम् ॥ ११३० ॥

राशीनामुदये त्रिस्तु सक्ते मत्तगजे तु ना ।
लट्वा स्त्री पक्षिभेदे च कुसुम्भेऽप्यथ केचन ॥ ११३१ ॥

लट्वः कटाहे पुसीति प्राहुर्लर्ब्वः पुन पुमान् ।
ऋषिस्थाने द्वयोस्तु स्यादपत्ये लम्बवाक् पुन ॥ ११३२ ॥

नृस्त्रियोर्लम्बने स्त्री तु लम्बोत्कोचे परः पुन ।
आह भूमिविशेषेऽथ लघु निस्सारशीघ्रयोः ॥ ११३३ ॥

त्रिर्गुरुप्रतिपक्षे च स्यादिष्टेऽल्पमनोज्ञयो. ।
एकमात्रस्वरे चैषु स्त्र्यर्थे लघ्वी लघुस्तथा ॥ ११३४ ॥

---

१ 'च' ग पाठ. २. 'ब्य' ख. पाठ

क्लीब त्वगुरुसंज्ञाकगन्धद्रव्येऽप्युशीरके ।
गुग्गुलौ तु पुमान् स्त्री तु स्पृक्कायां लघुरेव सा ॥ ११३५ ॥
लघण् मेघे टकारान्तो वायौ च नरलिङ्गकः ।
हिरण्यमाषकस्यापि भेदे स्त्री त्वप्सरस्यसौ ॥ ११३६ ॥
ललत् त्रिषु विलासस्य कर्तरि स्त्री तु भूषणे ।
लम्बनाख्ये ललन्ती स्याल्लाला तु मुखजे जले ॥ ११३७ ॥
लवलीवृक्षसञ्ज्ञे[1] च स्त्री काञ्च्यां त्वजयोऽब्रवीत् ।
द्वे तु जात्यन्तरे नृणा मैत्रेयब्राह्मणीसुते ॥ ११३८ ॥
विलासे तु पुमाल्लॉल. स्यादुपच्छेन्दने तु नप् ।
लातशब्दस्तु पुल्लिङ्गो वृत्तिकादानभाजने ॥ ११३९ ॥
आत्ते तु भेद्यलिङ्ग स आदाने तु नपुसकम् ।
लिप्तं तु भुक्ते दिग्धे च त्रि. क्ली भोजनलेपयोः ॥ ११४० ॥
लिखिस्तु शिल्पिनि द्वे स्यात् कश्चित् तु विदुषि त्रिषु ।
धातौ तु लिखतौ पुंसि भूप्रदेशे तु ना लिगुः ॥ ११४१ ॥
गोत्रभेदे सज्जनस्तु मन्त्रेऽप्याह द्वयो' पुन ।
मृगे लुब्धस्तु मृगयौ ना कदर्ये तु स त्रिपु ॥ ११४२ ॥
काङ्क्षावति च लेखस्तु पुमाल्लेख्ये विलेखने ।
द्वे तु देवेऽथ लेखा स्त्री कृत्रिमाया लि(खा[2]पा)[*]विति ॥ ११४३ ॥
वैजयन्त्या शाश्वतस्तु राज्या वररुचिः पुन. ।
सीमायामपि लेख्यं तु क्ली पत्रे लिखिताक्षरे ॥ ११४४ ॥
त्रि तु लेखयितव्ये च लेखितव्येऽप्यथो नरि ।
लेयः सिंहाख्यराशौ स्यादादेये तु स भेद्यवत् ॥ ११४५ ॥

---

१ 'ग' ह पाठ २ 'न्त्या' ह पाठ ३ 'क्र' ड पाठ

---

† 'लवली,सञ्ज्ञवृक्षे च' इति पाठ. स्यात् । * 'लिपिस्त्वालेख्यलेखा स्याद् रेखा तु स्यादकृत्रिमा . लेखा तु कृत्रिमा' (पु १३८ श्लो २४) इति वैजयन्ती ।

लेढा तु मृदुवाते ना लेहके त्रिरथो नृनप् ।
लोहं तैजसमात्रे च मरिचे हेम्न्ययस्यपि ॥ ११४६ ॥

गन्धद्रव्येऽप्यगुर्वाख्ये **लोप**स्तुच्छेदने पुमान् ।
अदर्शने च शब्दस्य शुकभेदे तु सा स्त्रियाम् ॥ ११४७ ॥

लोपा **लोभ्यं** त्वारकूटे क्ली ना मुद्गे त्रिषु त्वयम् ।
लोभनीयेऽथ **लौहं** स्याल्लोहसम्बन्धिनि त्रिषु ॥ ११४८ ॥

क्लीबलिङ्ग त्वयस्येतद् वैजयन्त्यामधीयते ।
वरो ना भूपजामात्रोर्देवादेरीप्सिते क्षुधि ॥ ११४९ ॥

सम्भक्तौ च निरोधे च वृङ्वृञोर्भाववाचक ।
यवक्षारे तुरुष्काख्यनिर्यासे मारिषान्तरे ॥ ११५० ॥

लतामारिष इत्युक्ते चटके तु द्वयोरयम् ।
अथोत्तरेषु षट्सु क्ली तक्कोले कुङ्कुमेऽपि च ॥ ११५१ ॥

गुग्गुलौ हरिताले च महोदर्याख्यमुस्तके ।
वर्तुलाकाररचितवह्निकुण्डेऽप्यथ स्त्रियाम् ॥ ११५२ ॥

पथ्यागुञ्जाहरिद्रासु दूर्वादारुहरिद्रयो[1]।
आस्फोताकण्टकार्योश्च वराथ स्याद् वरी इति ॥ ११५३ ॥

कण्टकारीशतावर्योरथ श्रेष्ठे विशेष्यवत् ।
क्लीबमेव मनागिष्टे केचिदाहुस्तदव्ययम् ॥ ११५४ ॥

वर्णस्त्वक्षर एवास्त्री केषाचिदपरे पुन' ।
विलेपने प्रकारे च शोभाया चास्त्रिया विदु' ॥ ११५५ ॥

ना तु द्रव्याश्रितगुणमात्रे शुक्लादिके पुन. ।
विशेषादथ विप्रादौ स्तुतौ गीतिक्रमे कुथे ॥ ११५६ ॥

अजयस्त्वाह चित्रेऽपि उक्तिमात्रे च दृश्यते ।
आकृत्या माल्ययशसोर्वृते वेषे परे पुन. ॥ ११५७ ॥

---

१ 'टा' इ पाठ.

ब्रह्मचर्ये च वर्णा तु तुवरीसंज्ञधान्यके ।
पृथुबीजे स्त्रियां वज्रं त्वस्त्री कुलिशशस्त्रयोः ॥ ११५८ ॥

मणिवेधे रत्नभेदेऽप्यशनौ चासनान्तरे ।
जङ्घे पद्मासनावस्थे तत्सन्धिनिहितौ करौ ॥ ११५९ ॥

ताभ्यामेव स्थितौ भूमावन्तरिक्षासनं च तत् ।
इति लक्षणमप्युक्त यस्य नामान्तर तथा ॥ ११६० ॥

व्रतभेदे च गोमूत्रयावकाहारजविने ।
मासमेक पुमास्त्वेष यज्ञभेदे जिघासतः ॥ ११६१ ॥

द्विषज्जनपदं स्त्री तु वज्रा स्नुह्याख्यभूरुहे ।
तत्रैव पत्ररहितस्नुह्या वज्री भवेत् पुन ॥ ११६२ ॥

ह्रीबेरे क्ली वशा तु स्त्री वन्ध्याया दुहितर्यपि ।
स्त्रीमात्रे चेति केषाञ्चिन्मतमन्ये तु मन्वते ॥ ११६३ ॥

वन्ध्यास्त्रिया वन्ध्यगव्यामित्यथो गजयोषिति ।
अग्निमन्थाख्यवृक्षे ना त्वायत्तत्वप्रभुत्वयोः ॥ ११६४ ॥

जने स्पृहाया त्रिस्त्वेष आयत्ते द्वे तु मानुषे ।
करणीवैश्यसम्भूते स्यादथो वर्षमस्त्रियाम् ॥ ११६५ ॥

वृष्टौ सवत्सरे जम्बूद्वीपाशे भारतादिके ।
प्रावृट्सज्ञर्तुभेदे तु वर्षा. स्त्रीभूम्नि ना पुन ॥ ११६६ ॥

वत्सः सवत्सरे वृक्षभेदे कुटजसज्ञके ।
ऋषिभेदे च तद्वश्यपुरुषेषु तु भूमनि ॥ ११६७ ॥

फले तु कुटजस्य क्ली द्वे तु तर्णकसज्ञके ।
गोपोते बालमात्रेऽन्ये तनयादौ त्रिषु त्वयम् ॥ ११६८ ॥

वर्ये स्याद् वक्षसि त्वस्त्री ना वस्नो मूल्यमेढ्र्यो ।
आगमे क्ली तु लवणे रुमाजे वप्रवाक् पुन ॥ ११६९ ॥

अस्त्री क्षेत्रे वास्तुभूमौ प्राकारे सानुरोधसो ।
प्राकारमूलके त्वाह वैजयन्त्या पुमांस्त्वसौ ॥ ११७० ॥

पितरि त्रि तु **वन्ध्यं** स्यान्निष्फले स्त्री तु योषिति ।
अयोग्याया गर्भधृतेर्**वल**स्तु नरि पर्वते ॥ ११७१ ॥

मेघे दैत्यविशेषे च धान्ये निष्पावसञ्ज्ञके ।
द्वे तु काकेऽथ **वल्ला** स्त्री तुवरीसञ्ज्ञधान्यके ॥ ११७२ ॥

द्वे नृजात्यन्तरे मल्लीक्षत्रियप्रभवेऽथ सा ।
नृस्त्रियोः स्यात् सवरणे **वल्क**स्तु दशने नरि ॥ ११७३ ॥

अस्त्री तु वल्कले ना तु **वधो** हननवज्रयो ।
बले स्त्री तु कलम्ब्याख्यजलशाके वधा त्रि तु ॥ ११७४ ॥

हिंसके वैजयन्त्याह **वह**स्तु नरि मारुते ।
स्कन्धदेशे गवाश्वादेर्वहा तु सरिति स्त्रियाम् ॥ ११७५ ॥

वयो[1] स्त्री तरुशाखाया ना तु गत्यशनादिषु ।
व्रजस्तु नान्ये षण्डेऽपि गोष्ठे मार्गसमूहयोः ॥ ११७६ ॥

आपस्तम्बप्रयोगेऽसावश्वगोष्ठे च दृश्यते ।
ना तु मेघे च शैले च नियमे तु **व्रतो**ऽस्त्रियाम् ॥ ११७७ ॥

क्ली त्वृतौ वत्सरे मासे विष्णावग्नौ धनान्नयोः ।
भुक्तौ कर्मणि चाथाह विधाने चापि सज्जनः ॥ ११७८ ॥

महाव्रतसमाख्ये स्यात् क्रतुभेदेऽप्यथ त्रिषु ।
व्यक्तं स्यान्निश्चिते स्पष्टे विदुष्यन्यस्त्वभाषत ॥ ११७९ ॥

पुमांसं विदुषि क्ली तु व्यञ्जनाह्वयकर्मणि ।
व्यङ्गस्तु भेके (द्वि[2] द्वे) त्रिस्तु विरूपाङ्गगताङ्गयोः ॥ ११८० ॥

ना तु नीलपृषद्रूपवक्त्रव्याधौ नृभूम्नि तु ।
वङ्गाः स्युर्देशभेदे तद्राजे वाङ्गः पुमानथ ॥ ११८१ ॥

---

१. 'व' ख. पाठ. २. 'रा' ख ड पाठ.

तस्यापत्येषु बहुषु वङ्गाः पुंभूम्नि नप् पुन ।
त्रपुणि स्यान्नृस्त्रियोस्तु गतौ वङ्गा भवेत् तु ना ॥ ११८२ ॥

वंशः पृष्ठास्थ्नि गेहोर्ध्वकाष्ठे वेणौ गणे कुले ।
नासोर्ध्वास्थ्नीक्षुभेदे च वंशवाद्ये तु सा स्त्रियाम् ॥ ११८३ ॥

वंशी **वन्य**स्तु पुंसि स्याद् धान्ये मर्कटकाह्वये ।
वेत्रे च स्त्री तु वन्या स्याद् वनबृन्दे लतान्तरे ॥ ११८४ ॥

तिक्तकोशातकीसञ्ज्ञे क्ली तु कसोत्पले त्रि तु ।
वनसाधौ वशभवे पुनर्**वश्य**स्त्रिषु स्त्रियाम् ॥ ११८५ ॥

वश्या कुस्तुम्बरीसञ्ज्ञभेषजे स्यात् तु **वर्य**वाक् ।
त्रिषु श्रेष्ठे स्त्रिया वर्या तत्र या स्यात् पतिंवरा ॥ ११८६ ॥

वटी रज्जौ त्रयी ना तु न्यग्रोधेऽन्यस्त्ववोचत ।
अपूपभेदे द्वे त्वेष वेणुकीवैश्यजे नरे ॥ ११८७ ॥

वण्टो दात्रस्य मुष्टौ ना भागे विभजने पुन' ।
नृस्त्रियोरथ **वण्डो** ना पुरुषे मृतभार्यके ॥ ११८८ ॥

अनिविष्टे त्रिषु क्ली तु वण्ड निष्कुषितत्वचि ।
अग्रशिश्ने सज्जनस्तु शिश्नमात्रेऽथ स त्रिषु ॥ ११८९ ॥

दुश्चर्मणीति कोऽप्याहच्छिन्नपुच्छपशावपि ।
केचित् त्वल्पेऽथ **वक्रो** ना विष्णावपि शनैश्चरे ॥ ११९० ॥

अङ्गारके च क्लीब तु गन्धद्रव्यान्तरे विदु ।
तगराख्ये स्त्रिया त्वेषा वक्रा वीणान्तरे त्रि तु ॥ ११९१ ॥

कुटिले **वक्र**शब्दस्तु क्लीबे पुंस्यपि चापरे[1] ।
अनुष्टुप्छन्दसो वृत्तविशेषेषु तथा मुखे ॥ ११९२ ॥

वम्रः पुंस्यृषिभेदे स्याद् धूमवर्म[2]प्रभेदयोः ।
उपदीकाजातिमात्रे वम्रो वम्री च नृस्त्रियो ॥ ११९३ ॥

---

१. 'पावके' क. ग. घ, 'चापके' ख. पाठ. २. 'र्ण' ग. पाठ.

व्ययो वित्तसमुत्सर्गे विगमे पक्षिणो गतौ ।
लग्नाच्च द्वादशे राशौ ना [1]त्रिस्तुल्ये त्रपाययो. ॥ ११९४ ॥
वर्तिर्दीपदशाया स्त्री दीपे गात्रानुलेपने ।
वस्त्रस्य तु दशाया स्यान्नृस्त्रियोरथ नृस्त्रियो. ॥ ११९५ ॥
वस्तिर्मूत्राशये नाभेश्चाधोदेशे भिषज्यताम् ।
स्यात् स्नेहनोपकरणे कश्चित् त्वाहाम्बरस्य च ॥ ११९६ ॥
दशाया ना तु धातौ स्याद् वसा(पा० वा)दादिके [2]तथा ।
[3]वङ्क्रि * पर्शुसमाख्येऽस्थिन पार्श्वस्य स्त्री पुमान् रथे ॥ ११९७ ॥
अह्नि च त्रिस्तु कुटिले शल्यके तु द्वयोरयम् ।
वह्निस्त्वग्नौ पुमानक्षिग द्वे त्वश्वे **वह्नि**वाक् तु ना ॥ ११९८ ॥
अग्नावुक्षिर्ण द्वयोस्त्वश्वे **वनि**स्त्वग्नौ च सानुनि ।
याच्ञाया वनतौ धातौ वनोतौ च पुमानथ ॥ ११९९ ॥
शकु[5]नौ द्वे **वमि**स्त्वग्नौ धातौ च वमतौ पुमान् ।
स्त्री तु वान्तावथो **व[6]ल्मी**र्ना महेन्द्रसमुद्रयो ॥ १२०० ॥
त्रि सान्द्रे स्त्री तु **वन्दि** स्यात् प्रग्रहे ना तु वन्दतौ ।
त्रि तु वन्दिनि **व[7]र्धी**स्तु शकटे स्त्री द्वयो पुन ॥ १२०१ ॥
शरभाख्यमृगेन्द्रे स्यादिति कश्चिदवोचत ।
व[8]टिरुद्देहिकाशूननाम्यो कल्के[9]ऽपि कश्चन ॥ १२०२ ॥
स्त्रिया पुंसि तु धातौ स्याद् वटतौ वेष्टनार्थके ।
वसुर्नाग्नौ ह्रदे योक्त्रे किरणेऽन्धुकपादपे ॥ १२०३ ॥
पादपे पीतमुद्गे चारत्निसज्ञप्रमाणके ।
आदिक्षत्रियभेदे च देवभेदेष्वथ त्रिपु ॥ १२०४ ॥

---

१ 'सूत्रिस्तु त्रवायो' ग पाठ २ 'यसा' क ख घ ङ पाठ ३ 'क्री' क ख घ पाठ ४ 'ष्णि' क पाठ ५ 'ने' ग ङ पाठ ६ 'स्मिन्ना' ग, 'मि' ङ पाठ ७ 'च्छि' ग, 'त्मि' क घ पाठ ८ 'टी रुग्देहि' ग पाठ ९ 'ति' ख ङ पाठ

---

* 'पार्श्वस्य वङ्क्रि पर्श्वस्त्री पृष्ठस्यास्थिन' (पु १८२ श्लो ११५) इति तु वैजयन्ती ।

प्रशस्तेऽथाजयः[1] प्राह स्वादौ च द्वे तु मानुषे ।
स आह शण्डालिङ्गं तु सलिले द्रविणे मणौ ॥ १२०५ ॥
वसिराख्ये च भैषज्ये क्षीरस्वामी वचोऽपठीत् ।
वल्गु तु त्रिषु चारौ च मधुरे वाचि तु स्त्रियाम् ॥ १२०६ ॥
क्ली नेत्ररोम्णि **वक्षा** तु त्रिषु व्रीह्यादिवापके ।
कारके मुण्डनस्यापि ना तु ताते **वणिक्** पुनः ॥ १२०७ ॥
क्रयविक्रयिके त्रि स्याद् वणिज्याया पुनः स्त्रियाम् ।
व(र्ष्मे[2]र्ष्म) न स्त्री परिच्छेदे शरीरश्रेष्ठयोरपि ॥ १२०८ ॥
सुश्रुतिस्तु महत्याह सज्जनस्तु पठत्यदः ।
शुष्मसज्ञबलेऽन्यस्तु वदत्युच्छ्रायवाचिनम् ॥ १२०९ ॥
वज्री तु वज्रयुक्ते त्रि पुलिङ्गस्तु पुरन्दरे ।
वर्णी वर्णवति त्रि स्याद् ब्रह्मचारिण्यथ स्त्रियाम् ॥ १२१० ॥
स्त्रीमात्रे स्त्रीविशेषे च हरिद्राया च वर्णिनी ।
व्रती व्रतवति त्रि स्याद् द्वे त्वश्वे त्रि तु **वन्दिवाक्** ॥ १२११ ॥
पाठके स्तुतिवाक्यस्य द्वे तु स्तवनजीविनो ।
वैदेहे[3] मागधे चापि[4] **वशी** तु त्रिः प्रभौ स्मृतः ॥ १२१२ ॥
द्वयोस्तु जलमार्जारे **वार्ता** तु स्यात् स्त्रियामियम् ।
वार्ताक्या वर्तनोदन्तकृषि[5]प्रभृतिवृत्तिषु ॥ १२१३ ॥
नि सारारोग्ययोस्तु क्ली वृत्तिमन्नीरुजोस्त्रिषु ।
सम्बन्धिनि च वृत्तस्य वृत्तेश्चाथ त्रिषु स्मृत ॥ १२१४ ॥
वामः स्यात् सुन्दरे सव्ये प्रतिकूले स्त्रिया पुन ।
महादेवस्य नवसु शक्तिष्वेकत्र योषिति ॥ १२१५ ॥
योषिद्भेदे परे वामा स्याद्श्वाया तु वाम्यसौ ।
सज्जनस्तु द्वयोरुष्ट्रे ना तु स्याद् वरुणे स्मरे ॥ १२१६ ॥

---

१ 'यस्त्वाह' क ग घ ङ पाठ. २ 'ण' क ख घ ङ. पाठ. ३ 'ही' क. ङ पाठ. ४ 'ह' क. ख ङ. पाठ ५ 'ष्टि' ङ पाठ.

वालस्तु ना सवरणे चलने केशपुच्छयो ।
केचित्तु करिण पुच्छे केचित् त्वश्वस्य वालधौ ॥ १२१७ ॥

ह्रीबीरे तु नपि स्त्री तु तत्र या जतुकाह्वला ।
वाली हर्षुलकन्यायामपि स्यात् तु नृलिङ्गक ॥ १२१८ ॥

व्यासो द्वैपायनमुनौ विस्तारे चाप्यसौ तु नप् ।
धनुर्विशेषे विगतक्षेपादौ तु व्यथो पुमान् ॥ १२१९ ॥

व्यालो दुष्टगजे द्वे तु श्वापदे भुजगे तथा ।
अजयस्त्वपठद् व्याघ्रे स एव त्रिः खलेऽपठीत् ॥ १२२० ॥

बहुपदे शठे चाथ शार्दूले व्याघ्रवाग् द्वयो ।
व्याघ्री तु कण्टकार्यां स्त्री **वाटस्तु** नरि वेष्टने ॥ १२२१ ॥

मण्डले नगरे सीम्नि भोजने वलये गृहे ।
त्रयी तु वाटी गेहान्तःकुसे फलफले वने ॥ १२२२ ॥

इत्कटे तु स्त्रियामेव वाटी मर्त्यान्तरे पुन ।
विण्मैत्रीजे द्वयोरस्त्री वृतौ **वाशा** पुन स्त्रियाम् ॥ १२२३ ॥

आटरूषे वाचि तु स्याद् वाशी नैरुक्तसम्मता ।
आदित्यस्य गभस्तीना शतानि त्रीणि सृष्टये ॥ १२२४ ॥

हिमस्य तेषामेकस्मिन् शते रश्मिषु ता· स्त्रिय ।
वाश सामप्रभेदे क्ली कइवेदेत्यृचि स्थिते ॥ १२२५ ॥

अथ त्रिवंशसम्बन्धे वाशिते तु स नृस्त्रियो ।
स्त्र्यर्थे वाशीति पूर्वत्र स्याद् वाशा तु परत्र सा ॥ १२२६ ॥

वाश्रस्तु पुरुषे शब्दे सङ्घाते च पुमानथ ।
वाश्रा धेनौ स्त्रिया **वातः** पुनर्वायौ नरि त्रि तु ॥ १२२७ ॥

कृतवाने क्रियाया तु वातेः क्लीबमथ त्रिषु ।
वानं शुष्कफले शुष्के व्यूतिशोषणयोस्तु नप् ॥ १२२८ ॥

---

१. 'प' क. ख. ड. पाठ .

वातेर्धातो क्रियाया च कटे त्वप्यजयोऽब्रवीत् ।
वाणस्तु पुंसि वीणाया शब्दे चाथ नपुंसकम् ॥ १२२९ ॥

ज्ञेय हुडुक्कहिक्काया वाणी तु गिरि सा स्त्रियाम् ।
वाद्य तु क्लीबमातोद्ये त्रिर्वाद्ये वादनीयके ॥ १२३० ॥

वाहस्तु ना बलीवर्दे वहनेऽन्यस्त्ववोचत ।
प्रस्थद्वयेऽर्धखार्यां स्यादन्य कंसयुगेऽवदत् ॥ १२३१ ॥

खारीचतुष्टये त्वन्ये द्वे तु गर्दभघोटयो ।
वाह्यं वाहयितव्ये च वोढव्ये वाहसाधुनि ॥ १२३२ ॥

त्रिषु क्ली वाहने **वाह्या** पुन स्त्री भेषजान्तरे ।
बलागज्ञे त्रिषु पुनर्वेष्ट्यवेष्टयितव्ययो ॥ १२३३ ॥

व्रातस्तु ना समूहे स्यादन्ये तु व्रातलक्षणम् ।
प्राहुरुत्सेधजीवाश्च नानाजातीयका अपि ॥ १२३४ ॥

अव्यवस्थितवृत्ताश्च सङ्घा व्राता इतीदृशम् ।
मनुष्ये तु द्वयोरन्ये पुनर्व्रात्ये प्रचक्षते ॥ १२३५ ॥

कुर्वन्त्यनुपनीता ये विवाह ब्राह्मणादय ।
व्रात्या व्राताश्च ते सर्वे तदनुताश्चावृतासु ये ॥ १२३६ ॥

इत्येवमाहुर्व्रातस्य लक्षण **व्रात्यवाक्** पुन ।
कुर्वन्त्यनुपनीता ये विवाह ब्राह्मणादय ॥ १२३७ ॥

तेषु नान्ये तु संस्कारहीनमात्रे प्रचक्षते ।
द्वयोस्तु प्रतिलोमाना प्रतिलोमजमानुषे ॥ १२३८ ॥

व्रतया तु व्रतचर्याया स्त्री त्रि तु व्रतसाधुनि ।
वार्क्ष क्लीब वने वृक्षसम्बन्धिनि पुनास्त्रिषु ॥ १२३९ ॥

वाजिस्तु पुङ्खवसने (?) केशपङ्क्तावपि स्त्रियाम् ।
द्वे त्वश्वे **वाजिवाक्** सूत्रसार्थेऽश्वे तु द्वयोरयम् ॥ १२४० ॥

१. 'पर्थीत्' ग पाठ २. 'च्य' क ख. ड. पाठ. ३ 'त्र' ग. पाठ'.

वातिस्तु वायौ ना धातौ गतिगन्धनकर्मणि ।
स्त्री तु तत्क्रिययो शोषे **वारि**स्तु स्त्री मतङ्गजा ॥ १२४१ ॥

यत्र देशेषु गृह्यन्ते तत्र त्वाहाजय कृती ।
कलश्योप्सु* तु न क्लीबे **वाशि**स्तु नरि पावके ॥ १२४२ ॥

स्याद् वाशतौ वाशयतौ वाश्यतावपि धातुषु ।
भेद्यलिङ्ग तु भीरौ स्यादिति केचित् स्त्रिया पुन ॥ १२४३ ॥

चतुष्पदि स्यात् प्रजनप्राप्तायामपर पुन ।
द्वे गोमायाविति प्राह **वारु**स्तु द्वे तुरङ्गमे ॥ १२४४ ॥

जङ्घाया तु स्त्रिया शुष्कफले तु नरि मन्यते ।
षड्वर्गशबरस्वामी **वास्तु**स्तु नरशण्डयो ॥१२४५ ॥

गृहभूमौ गृहे सीम्नि सुरुङ्गाया पुरेऽपि च ।
वाजी तु ना शरे वह्नौ पर्वतेऽपि धनञ्जय ॥ १२४६ ॥

द्वे त्वश्वपक्षिणोर्वाजवति तु त्रिरथोषसि ।
वाजीति स्त्र्यथ **वाग्मी** स्याद् वाचोयुक्तिपटौ त्रिषु ॥ १२४७ ॥

शुके तु द्वे अथो **वाली** पुमान् सुग्रीवपूर्वजे ।
अश्विन्याख्ये तु नक्षत्रे वालिन्यौ (तु[4]स्त) स्त्रियावथ ॥ १२४८ ॥

केशह्रीबेरपुच्छादिसयुक्तार्थेऽभिधेयवत् ।
विश्वा त्वतिविषाभूम्यो स्त्री शुण्ठ्या स्त्रीनपुसकम् ॥ १२४९ ॥

सर्वनाम तु सर्वस्मिस्त्रिषु क्ली तु जगत्यद ।
विश्वे तु देवभेदेषु पुसि भूम्नि च मन्यताम् ॥ १२५० ॥

विषा त्वतिविषाया स्त्री क्ष्वेडे तु स्यान्नृशण्डयो ।
जले तु क्ली **विधा** तु स्त्री भृतौ वृद्धिप्रकारयो ॥ १२५१ ॥

१ 'त्राह त्वज' क ख ग पाठ. २ 'श्य' ख पाठ ३ 'तु' ग. पाठ. ४ 'न्या स्तु' ग पाठ.

* 'कलश्यामप्सु च क्लीबे' इति स्यात्, कलश्या वारिशब्दस्य नान्लिङ्गताया दर्शनात्।

तथा विधाने हस्त्यन्ने विधानं तु नपुंसकम् ।
उच्चारणप्रभेदेषु स्पृष्टतादिषु ना पुनः ॥ १२५२ ॥
वित्तं धने त्रिषु पुनः प्रथितेऽपि विचारिते ।
विष्टिस्तु कर्मणि हठात् कारिते नाथ तत्कृति ॥ १२५३ ॥
त्रिराजूसञ्ज्ञके त्वर्थे स्त्रीलिङ्गा शाश्वतः पुनः ।
वेदनायामिति प्राह कालभेदे प्रवेशने ॥ १२५४ ॥
अजयस्त्वाह मूल्येऽपि हठात्कारितकर्मिणि ।
विश्रुस्तु ना कुबेरेऽर्के त्रि तु सर्वगनित्ययो ॥ १२५५ ॥
स्वामिन्यथ विधुः पुंसि विष्णौ चन्द्रे हुताशने ।
वायौ काले राक्षसे तु द्वे त्रि तु स्यादुपद्रुते ॥ १२५६ ॥
अजयस्तु प्रकरणे दन्त्योष्ठ्यादिपदावले ।
दन्त्योष्ठ्यादि च विदुषो वाचकं विन्दुरित्यमुम् ॥ १२५७ ॥
विप्रुड्वाचिनमोष्ठ्यादिबिन्दुशब्दं न विभ्रमात् ।
एकं मत्वा द्वयोरर्थौ विन्दुर्ज्ञातरि विप्रुषि ॥ १२५८ ॥
इत्युक्तवान् प्रहातव्य त्वेतद् वेदविशारदैः ।
विष्वक् तु नानागतिके त्रिस्तत्र स्त्र्यर्थता यदा ॥ १२५९ ॥
तदा विषूची स्त्री त्वेव रोगभेदे विष्वञ्च्य ।
इदं सर्वत इत्यर्थे स्यादव्ययमथो विराट् ॥ १२६० ॥
स्त्री छन्दोजातिभेदेषु केषुचित क्षत्रिये पुनः ।
द्वे यज्ञभेदे तु पुमान् विष्णौ विद्युत् पुनः स्त्रियाम् ॥ १२६१ ॥
तडिति त्रिषु तु ज्ञेय दीप्ते विट्प पुनः स्त्रियाम् ।
दिवि पुंसि तु सूर्येऽथ वीरो ना शर्वतार्क्ष्ययो ॥ १२६२ ॥
स्कन्दे कुबेरे राहौ च पुत्रे शूरे तु स त्रिषु ।
अजयस्तु परेऽप्याह तद् विचार्यं विचक्षणैः ॥ १२६३ ॥
विगतप्रेरणे पक्षिक्षेपके नृस्त्रियो पुनः ।
विक्षेपे पक्षिणा क्षेपेऽप्यथ वीतं नपुंसकम् ॥ १२६४ ॥

असारहस्तितुरगे हस्त्यारोहाङ्घ्रिकर्मणि।
वारणे चाङ्कुशस्य स्याद् गतिकान्त्यशनादिषु ॥ १२६५ ॥
विगतौ त्रिस्तु विगते शान्ते कान्तगतादिषु।
वीध्रं पुंस्यनले वायौ मेघे क्ली तु नभस्यथ ॥ १२६६ ॥
विमले त्रिषु वीर्यं तु क्लीबं स्यादन्नरेतसो।
शक्त्याह्वयबले शौर्यसञ्ज्ञके च पराक्रमे ॥ १२६७ ॥
अजयस्त्वाह दीप्तौ च नैतदन्यत्र दृश्यते।
माहात्म्ये स्त्री तु वीर्यातिबलासञ्ज्ञौषधेऽथ ना ॥ १२६८ ॥
स्याद् वीकोऽर्थेऽनिले नागे वसन्तेऽक्षिमले पुनः।
वीका स्त्रीत्यब्रवीत् कश्चिद् वीक्षाशब्दस्तु नृस्त्रियो ॥ १२६९ ॥
विस्मये वीक्षणाभिख्यक्रियायां चाप्यथ स्त्रियाम्।
वीचिः पङ्क्त्यूर्मिलेशेषु स्यात् पुंस्यपि च कश्चन ॥ १२७० ॥
वीडुर्दृढे त्रि क्लीब तु बले व्युष्टं तु नप्यदः।
प्रभाते च विवासे च व्युषिते तु त्रिषु स्मृतम् ॥ १२७१ ॥
व्युष्टिः प्रयोजनाभिख्यफले प्राह तु सज्जन।
महीरुहफले तत्तु स्यात् प्रमत्तस्य भाषितम् ॥ १२७२ ॥
शास्त्रव्युष्टिरिति प्राहुः शास्त्रस्यैव प्रयोजनम्।
अग्निचित्येष्टकानां च भेदेष्वृद्धिविवासयोः ॥ १२७३ ॥
स्त्री ना तु क्रतुभेदे स्याद् व्रातभेदे तु स त्रिषु।
कालेऽष्टमेऽष्टमे भुङ्क्ते यस्तत्र वृषवाक् तु ना ॥ १२७४ ॥
बृहस्पतौ बलीवर्दे धर्मे पुंसि पुरन्दरे।
राशौ च वृषभाभिख्ये पठ्यते बलकर्णयोः ॥ १२७५ ॥
द्वे त्वश्वे मूषिके देवे त्रि तु स्याद् भूरिरेतसि।
श्रेष्ठेऽपि सुकुले क्ली तु रेतस्यन्त पुरेऽथ सा ॥ १२७६ ॥

---

१ 'कथ्यते' ग पाठः २ 'क्ष' क पाठः

वृषा कदल्यां न्यग्रोधीसंज्ञस्तम्बेऽपि भेषजे ।
ऋद्धिसञ्ज्ञेऽथ वृष्यं त्रिर्यत् किञ्चिच्छुक्रवर्धनम् ॥ १२७७ ॥
तस्मिन् पुंसि तु माषाख्यवान्य इक्षौ च सा पुनः ।
वृष्या स्त्रिया विदार्यां स्याद् वृद्धिसञ्ज्ञे च भेषजे ॥ १२७८ ॥
वृत्तं तु क्ली नरेऽप्यन्ये स्वरूपाचारवृत्तिषु ।
पद्यव्योक्तिषु सम्भक्तौ त्रिषु तु स्याद् दृढे मृते ॥ १२७९ ॥
अतीताधीतकठिनवर्तुलेषु वृतेऽथ नप् ।
वृन्तं तरूणा प्रसवबन्धने चूचुकेऽथ ना ॥ १२८० ॥
कालिङ्गसञ्ज्ञवल्ल्या स्याद् वृद्धस्तु स्थविरे त्रिषु ।
त्रिमात्रसामवर्णे च स्यादेधितमनीषिणो ॥ १२८१ ॥
ना तु वैवस्वते क्ली तु शैलेये वृत्रवाक् तु ना ।
दैत्यभेदे गिरौ मेघे शत्रौ ध्वान्ते च नप् पुन ॥ १२८२ ॥
पापे वृकस्तु ना सूर्ये चन्द्रे जाठरपावके ।
वज्रे वृके देशभेदे पुनर्भूम्नि च नप् पुनः ॥ १२८३ ॥
लाङ्गले त्रिषु तु स्तेने धूर्ते द्वे तु मृगान्तरे ।
ईहामृगाख्ये शुनि च वृकी तु स्त्री यथोदितम् ॥ १२८४ ॥
निरुक्ते वृद्धवाशिन्या वृष्णिस्तु क्षत्रियान्तरे ।
तद्वश्येषु च मेषे तु द्वे अथावेष्टके स्त्रियाम् ॥ १२८५ ॥
वृत्तिर्निरोधे सम्भक्तौ ना तु धात्वो स वर्ततौ ।
वृत्यतौ चाथ ना वेशो वेश्याजनसमाश्रये ॥ १२८६ ॥
अजयस्तु पठत्येन गृहमात्रेऽपि शब्दवित् ।
प्रवेशे वेशके तु त्रिरथोग्रीवैश्यजे द्वयो ॥ १२८७ ॥
मर्त्यजात्यन्तरे वेश्यं पुन. क्ली मल्लिकान्तरे ।
गणिकाया तु वेश्या स्त्री ना तु वेषस्त्रिविष्टपे ॥ १२८८ ॥

---

१ 'वृ' क ग ङ पाठ २ 'व्याप्तिषु' ग पाठ ३ 'म्पत्तौ' ग पाठ ४. 'तु' ग. ङ. पाठ

रूपे च कश्चित् क्लीब तु व्योम्नि कश्चित्तु वारिणि।
वेणस्तु द्वे मनुष्याणां जातिभेदे प्रकीर्तित. ॥ १२८९ ॥
पुत्रे[1] वैदेहकाम्बष्ठयोर्वेननाम्न्येव जीवति।
लङ्घनप्लवनाद्यै· स्यात् तूम्रराज्ञीसुतेऽपि च ॥ १२९० ॥
मायासम्मोहनादीनि वृत्तिश्चेत् तस्य स त्वयम्।
वेणा स्यान्नृस्त्रियोर्ज्ञाननिशामनगतिष्वपि ॥ १२९१ ॥
चिन्तायामपि वादित्रग्रहणेऽप्यथ **वेन**वाक्।
द्वे नृजात्यन्तरेऽम्बष्ठीवैदेहकसमुद्भवे ॥ १२९२ ॥
स्यात् पारधेनुके चाथ वैदेह्यम्बष्ठजेऽपि च।
ना तु प्रजापतौ यज्ञे मेधाविनि तु स त्रिषु ॥ १२९३ ॥
ध्यानिन्यप्यथ **वेलो** ना चूते क्ली तत्फलेऽथ सा।
वेला कूले समुद्रस्य तदम्बुविकृतावपि ॥ १२९४ ॥
तरङ्गे वत्सरे काले व्यवस्थायामपि स्त्रियाम्।
वेल्ला तु वेल्लने नृस्त्री विडङ्गे तु नपुसकम् ॥ १२९५ ॥
वेटी स्त्री नावि वेटस्तु ना शब्दे **वेष्ट**वाक् तु ना।
श्रीवेष्टसञ्ज्ञे[2] निर्यासे वेष्टने तु नरास्त्रियो ॥ १२९६ ॥
वेष्टा **वेध्यं** शरव्ये क्ली वाद्यभेदे तु सा स्त्रियाम्।
वेध्या **वेणि**स्तु केशाना बन्धभेदे जलसुतौ ॥ १२९७ ॥
कश्चित्तु मध्ये नद्यादेर्मेण्या स्याच्च लतान्तरे।
देवताडाह्वये ना तु धातौ स्याद् वेणतावथ ॥ १२९८ ॥
वेदिर्वितर्दौ यागाय परिष्कृतमहीतले।
अग्निकुण्डे चतुष्कोणे त्वग्नि(द?कु)*ण्डे परे विदु. ॥ १२९९ ॥
ना तु वेदयतौ ज्ञेयो **वेगी** तु नरि मारुते।
त्रि तु वेगवति त्रिस्तु **वेधा** विदुषि त पुनः ॥ १३०० ॥

---

१ 'पुत्र' ग पाठ २ 'ज्ञनि' ग पाठ

---

* 'कुण्ड हवित्री हवनी कुण्डे स्याद् वर्तुले परम्। वेदि स्त्रिया चतुष्कोणे' (पु ९२. श्लो. १०९. ११०) इति वैजयन्ती।

काश्चित् सर्वविदि स्माह ना तु विष्णुविरिञ्चयोः ।
देशेऽप्यन्येऽथ शङ्खोऽस्त्री ललाटास्थिगमर्मणोः ॥ १३०१ ॥

सङ्ख्याभेदे निखर्वाख्यसङ्ख्याया दशकात्मके ।
कम्बौ च वलये चाथ निधिभेदे पुमानयम् ॥ १३०२ ॥

अमावास्यातिथौ सर्पराजभेदर्षिभेदयोः ।
मणिभेदे शुक्तिमज्ञभेषजेऽपि प्रयुज्यते ॥ १३०३ ॥

शठो ना मातुलुङ्गे च भव्यधुर्धूरयोरपि ।
सिने च सर्षपे तस्य फले चार्थे नपुसकम् ॥ १३०४ ॥

पापे वङ्गाख्यलोहे च प्रसूनेऽत्रोक्तशाखिनाम् ।
त्रिस्तु धूर्ते च शत्रौ च मार्जारे तु द्वयोरयम् ॥ १३०५ ॥

शल्यमस्त्री शलाकाया शङ्कुसञ्ज्ञायुधान्तरे ।
अजयस्तु वदत्येन काण्डेऽर्थस्तस्य चिन्त्यताम् ॥ १३०६ ॥

विद्धा शरीर लग्नेऽन्त पुमास्तु मदनद्रुमे ।
मद्रराजान्तरे चाथ श्वाविट्सञ्ज्ञमृगे द्वयो ॥ १३०७ ॥

शय्या स्त्री शयनीये च ग्रन्थगुम्फे च सा त्रि तु ।
शय्यसाधौ पाणिभवे मन्दिरे तु नपुसकम् ॥ १३०८ ॥

शम्या तु युगकीले स्त्री माने षट्त्रिंशदङ्गुले ।
अथो शमयितव्ये त्रि शमितव्ये तु तन्नपि ॥ १३०९ ॥

शमस्तु शान्तौ पुल्लिङ्गो माने च चतुरङ्गुले ।
शमी तु स्यात् सक्तुफलासञ्ज्ञवृक्षान्तरे स्त्रियाम् ॥ १३१० ॥

मुद्गमाषादिसस्यानां बीजकोश्या च कर्मणि(१) ।
शशस्तु रोमकर्णाख्यमृगे द्वे ना तु भेषजे ॥ १३११ ॥

बोलसंज्ञे शलं तु क्ली श्वाविड शलले त्रि तु ।
गन्तर्यथ द्वयो स स्याद् गर्भाख्यचतु पदि ॥ १३१२ ॥

---

१. 'पि' ग पाठ

शफः पुंसि च शण्डे च लाङ्गलाङ्गान्तरे खुरे ।
महावीराख्यपात्रस्य परिग्रहणकाष्ठयो ॥ १३१३ ॥

पृथश्च यस्येत्यृचि च गीतयोः सामभेदयो ।
शयो ना शयने पाणौ कृकलासे तु स द्वयो ॥ १३१४ ॥

शवस्तु कुणपे न स्त्री जले तु क्ली गतौ तु ना ।
शष्पं बालतृणे क्लीब रूपे च भगवांस्त्वमुम् ॥ १३१५ ॥

नरं वररुचि. प्राह **शस्त्रं** तु क्लीबमायुधे ।
अयस्यृङ्मन्त्रभेदेषु शसाया साधनेषु च ॥ १३१६ ॥

छुरिकायां तु शस्त्री स्त्री **शल्कं** तु शकले नपि ।
केचित्त्वात्तरसे प्राहु· शकले स्याच्च वल्कले ॥ १३१७ ॥

मुद्गरे च त्रिषु त्वेष भीतौ[1] पातरि चाप्यथ ।
शको ना पशुविष्ठाया देशभेदे जले तु नप् ॥ १३१८ ॥

शका तु गवयाभिख्यपशुजातौ स्त्रियामियम् ।
शरः पुंसि शरद्वायौ क्षीरादेर्मुखबन्धने ॥ १३१९ ॥

इन्द्रसज्ञतृणस्तम्बे हिंसामार्गणयोरपि ।
क्ली तु ह्रीबेरजलयो. **शतं** त्वस्त्री बहुन्यपि ॥ १३२० ॥

दशाना दशके चाथ **शंस्यः** शस्ये त्रि ना पुन. ।
अग्नावाहवनीयाख्ये **शर्वस्तु** स्याच्छिवे पुमान् ॥ १३२१ ॥

शर्वाणी तु मृडान्या स्त्री **शक्तिस्त्वृ**ष्यन्तरे पुमान् ।
स्त्री साङ्ख्यप्रकृतौ लक्ष्म्या सामर्थ्ये नीतिवेदिनाम् ॥ १३२२ ॥

प्रसिद्धासु प्रभावादिजातासु स्यात् तिसृष्वपि ।
नैरुक्ता कर्माणि प्राहु[2] शस्त्रभेदे तु सा द्विधा ॥ १३२३ ॥

शक्तिः शक्ती च तच्चापि शस्त्र कासूरिति स्मृतम्[3] ।
शत्रिस्तु[4] कुञ्जरे क्रौञ्चसंज्ञपक्षिणि च द्वयो ॥ १३२४ ॥

---

१. 'नी' ङ पाठ. २. 'स्मा' ख. पाठ. ३ 'श्रु' क. ख. ङ पाठ'. ४. 'क्रि' ख. ङ., 'ति' क पाठ.

शाद्रि[1]स्तु पर्वते पुंसि द्वयोस्तु गजमेषयोः ।
शङ्कुः शम्भौ चतुर्वक्त्रे पुमान् सङ्ख्यान्तरेऽपि च ॥ १३२५ ॥
शतादिसङ्ख्यानपुंस्त्वस्य बाधार्थं[3] लिङ्गमन्वशात् ।
शङ्कुः पुंसीति भगवांस्तच्च सङ्ख्यान्तरं विदुः ॥ १३२६ ॥
कोटीनां लक्षमाचार्याः केचित् पुंशण्डयोः पुनः ।
कीले मेढ्रेऽस्त्रभेदे च गोत्रे चान्ये तु मन्वते ॥ १३२७ ॥
वृक्षपत्रसिराजाले द्वे तु मार्जाररहसयोः ।
जलजन्तुप्रभेदे च राक्षसेऽथ नपुंसकम् ॥ १३२८ ॥
एतमुत्यादिवर्गस्य तृतीये साम्न्यथापरे ।
पुन्नपुंसकयोरेनमविशेषेण मन्वते ॥ १३२९ ॥
अप्राण्यर्थं तथा प्राह शङ्कुरप्राणिगोचरः ।
इत्यर्धर्चादिवर्गस्य वैजयन्त्या प्रपञ्चने ॥ १३३० ॥
शयुस्तु नार्के स्वप्ने च द्वयोस्त्वजगरेऽथ ना ।
शरुः स्यादायुधे क्रोधे द्वयोस्तु स्यात् कपिञ्जले ॥ १३३१ ॥
शत्रुस्तु पुंस्यमित्रे स्याल्लग्नात् षष्ठे च राशिके ।
त्रि तु शातयितर्युक्तमिन्द्रशत्रुपदे यथा ॥ १३३२ ॥
शस्ता प्रजापतौ पुंसि चण्डाले तु द्वयोरिति ।
कश्चित् कश्चित्तु शस्ता स्यात् स्तोतरि त्रिषु ना पुनः ॥ १३३३ ॥
मित्रावरुणयोश्चेति पितरीति च मन्यते ।
शङ्का तु हस्ते ग्रन्थादौ पुंस्यथो शङ्करी स्त्रियाम् ॥ १३३४ ॥
नद्यां विद्युति काञ्च्यां च बाहौ छन्दोन्तरे तथा ।
षट्पञ्चाशत्स्वरे स्त्री तु **शङ्खिनी** स्थावरान्तरे ॥ १३३५ ॥
चौरपुष्पसमाख्येऽथ शङ्खी शङ्खवति त्रिषु ।
श्यामो ना हरिते वर्णे वर्णे कृष्णे तथा(बुं[5]म्बु)दे ॥ १३३६ ॥

---

१. 'त्रि' ख. ङ पाठः. २ 'ङ्ख्य' ग. पाठ ३. 'र्था' क ४. 'प्या' ङ. पाठ. ५. 'म्बरे ख. ङ, 'म्बरौ' क. घ. पाठ.

पीलुद्रुमे च श्यामा तु निशीथिन्या स्त्रियामियम् ।
पिप्पलीफलिनीविद्युत्पालिनीशारिबासु च ॥ १३३७ ॥

स्त्रीव्यञ्जनकृताया च[1] कन्याया विहगान्तरे ।
पोतकीसञ्ज्ञकेऽथ क्ली मरीचे व्योम्नि च त्रि तु ॥ १३३८ ॥

उक्तवर्णवतो **श्यावः** पुनर्ना सवितुर्हये ।
वर्णे च कपिशे त्रिस्तु तद्वति त्रिस्तु **शान्तवाक्** ॥ १३३९ ॥

शमिते शान्तियुक्ते च ना तु स्यात् सुनिपण्णके ।
नाट्यस्थरसभेदे च क्ली तु *शान्ताथ सास्त्रियाम् ॥ १३४० ॥

शाको हरितके पत्रपुष्पादिदशके तरो ।
मूलपत्रकरीराग्रफलकाण्डाधिरूढकम् ॥ १३४१ ॥

त्वक् पुष्प कवक चेति शाक दशविध स्मृतम् ।
इत्युक्ते वृक्षभेदे तु ना पृथुच्छदसञ्ज्ञके ॥ १३४२ ॥

अजयो द्वीपभेदेऽपि ब्रवीत्यस्य ह्यनन्तरे† ।
शकटे च पुमास्त्री तु शाकी शाके महत्यसा ॥ १३४३ ॥

नानाजातीयशाकाना समाहार इतीतर[2] ।
शाणस्तु निकषे पुसि स्यादुन्मानान्तरे तथा ॥ १३४४ ॥

चतुष्टये स माषाणा दाने शाणी तु सा स्त्रियाम् ।
गोणीसमाख्यावपने त्रि तु स्याच्छणयोगिनि ॥ १३४५ ॥

शादस्तु शष्पे पङ्के च शदने स्वर्णबन्धयो ।
ना त्रिस्तु शत्तरि शदसम्बन्धिनि च सा पुन ॥ १३४६ ॥

गृह्यकारस्य[3] शौदाभिरित्युक्ते[4]श्चि[5]न्त्यता गति ।
शाला तु गेहे गेहैकदेशे तु स्त्री तरोस्तथा ॥ १३४७ ॥

---

१ 'स्यात्' ग पाठ २. 'दशने' क ग घ ङ पाठ ३ 'स्तु' ग पाठ ४ 'दा-शाभि' क ग. घ. पाठ. ५. 'क्ते चि' क घ. पाठ

---

* 'शान्तावथास्त्रियाम्' इत्येव पाठ्य भाति । † आनन्तर्य च स्कन्दपुराणे कौमारिकाखण्डे ३७. तमाध्याये १६. १७ श्लोकयोरुक्तमनुसन्धेयम् ।

स्कन्धसञ्जातशाखाया सूक्ष्मैलाया च ना पुन. ।
पत्तूरे गमने त्रिस्तु गन्तरि श्वालवाक् तु ना ॥ १३४८ ॥

आशुगत्या द्वयोस्तु स्याच्छुनि शाखा पुन' स्त्रियाम् ।
तरोर्लताया देहस्य पादे ''हौ तथाङ्गुलौ ॥ १३४९ ॥

वेदव्यक्तिषु चाथो ना स्कन्ददेवस्य पृष्ठजे ।
देवभेदे नृस्त्रियोस्तु व्याप्तौ श्राद्धं पुनर्नपि ॥ १३५० ॥

पितृणा भोजनाया स्यात् तत्तु श्रद्धावति त्रिषु ।
तत्रापि स्त्र्यर्थवृत्तित्वे श्राद्धा श्राणा त्विय स्त्रियाम् ॥ १३५१ ॥

यवाग्वा त्रि तु पक्के स्यात् क्षीराच्च हविषस्तथा ।
अन्यत्र क्ली तु पाकेऽर्थो शार्ङ्ग क्ली सामसु क्वचित् ॥ १३५२ ॥

द्वे तु पक्ष्यन्तरे शार्ङ्ग पुनर्धनुषि शार्ङ्गिणः ।
अजय. शृङ्गविहितचापेऽप्याह विशेषत ॥ १३५३ ॥

धनुर्मात्रे च नप् शृङ्गविकारे तु त्रिषु स्मृत ।
शृङ्गसम्बन्धिमात्रे चाप्यथाहतुर्वैदिकौ ॥ १३५४ ॥

शार्ङ्ग पक्षिविशेषे द्वे इति शारः पुन पुमान् ।
वायौ कर्बुरवर्णे च त्रि तु तद्वत्यथो नृनप् ॥ १३५५ ॥

द्यूतशारी वराटेऽपि शबरस्वाम्यवोचत ।
शारिः स्त्री शारिकासज्ञविहङ्गे नृस्त्रियो' पुन ॥ १३५६ ॥

पर्याणभेदे द्यूतस्य गुडे शारयतौ तु ना ।
शालुः कषाये ना त्रिस्तु तद्वति द्वे तु दर्दुरे ॥ १३५७ ॥

शार्ङ्गी तु पुंसि गोविन्दे तथा शार्ङ्गवति त्रिषु ।
शिवः शम्भौ पद्मरागे गोरसे शीधुकीलयो' ॥ १३५८ ॥

सुनिषण्णाख्यशाके च नाथ वातमृगे द्वयो ।
अथो शिवा स्त्री पार्वत्या शम्भोर्नवसु शक्तिषु ॥ १३५९ ॥

---

१. 'स्नु' ङ पाठ. २. 'न' क ग घ, 'न न' ख. पाठ ३. 'स्त्रिया तु शा' ग पाठ.

एकशक्तौ गवीथ्वाख्यक्षुद्रधान्ये नदीषु च ।
हरीतक्यामामलक्या तामलक्या शमीद्रुमे ॥ १३६० ॥

तुलस्या क्रोष्टुभेदे च दीप्तजिह्वाह्वयेऽथ तत् ।
क्लीब वारिणि कल्याणे स्थौणेये मूलकान्तरे ॥ १३६१ ॥

चाणक्यमूलकाभिख्ये व्योम्नि त्रि तु शुभान्विते ।
शिला त्वश्मनि पेषण्या द्वाराध स्थितदारुणि ॥ १३६२ ॥

मन शिलाया शैलेये धातौ माक्षिकसञ्ज्ञके ।
द्वारनासाविधारण्या स्थूणाशीर्षे तु सा द्विधा ॥ १३६३ ॥

शिला शिली च वध्वा तु शिली गण्डूपदस्य च ।
एषु स्त्री क्ली तु धान्यानामार्जने सिलसञ्ज्ञके ॥ १३६४ ॥

शिखा तु स्त्री शिफाशाखाघृणिज्वालासु मूर्धनि ।
चूडाया केकिचूडाया चूचुकेऽप्यग्रमात्रके ॥ १३६५ ॥

अजयस्तु प्रधानेऽपि सज्जनोऽग्रेऽपि भूरह ।
ना तु सर्पान्तरे सर्पसत्रयाजिफणाभृताम् ([1]) ॥ १३६६ ॥

शिम्बो द्वे मृगजातौ स्याद् बीजकोश्या तु मा स्त्रियाम् ।
शिम्बा मुद्गादिसस्यानामथोचे शाकटायन ॥ १३६७ ॥

शिम्बी[2] निष्पाववल्लीति **शितं** तु त्रिषु तेजिते ।
ना तु बाणे **शितिस्तु** स्त्री. तेजने ना तु वर्णयो ॥ १३६८ ॥

शुक्ले कृष्णेऽप्यृजौ वर्णद्वयैकवति तु त्रिषु ।
शिरिर्द्वयोर्व्यालमृगे शृणातौ तु पुमानयम् ॥ १३६९ ॥

शिशुः पुस्यृषिभेदे च स्कन्दे च द्वे तु बालके ।
शिग्रुर्भोजनशाके स्त्री ना तु शोभाञ्जनद्रुमे ॥ १३७० ॥

श्लिकुर्न ना विषादे ना ज्योतिषेऽपि मृगास्थनि ।
शिखी नाग्न्यशुवृक्षेषु शरे केतुग्रहे द्विजे ॥ १३७१ ॥

---

१. 'ता ॥' क. पाठः २ 'म्बा' ग पाट

परिव्राजि तथा वृक्षविशेषेऽश्मन्तकाह्वये ।
अथो शिखावति त्रि स्याद् द्वे कुक्कुटमयूरयोः ॥ १३७२ ॥

शीलमस्त्री स्वभावेऽपि सद्वृत्तेऽप्यथ **शीतवाक्** ।
क्लीबं जले च शैत्ये च त्रिस्तु तद्वति ना पुनः ॥ १३७३ ॥

श्लेष्मातके वेतसे च **शीघ्रो** ना मारुते त्रिषु ।
क्षिप्रे क्लीबं त्वसत्त्वे चेत्याहुरेकेऽथ **शीरवाक्** ॥ १३७४ ॥

द्वयोरजगरे स्त्री तु शीरा कार्पासिकाह्वये ।
स्तम्बे लताकुशे त्वेके शीरीत्याहुर्द्वयोः पुनः ॥ १३७५ ॥

शीर्वी न्यङ्क्वौ क्रमौ चाथ मद्ये **शीधुर्नृ**शण्डयोः ।
पक्वैरिक्षुरसैः सिद्धमद्यभेदेऽपि मन्वते ॥ १३७६ ॥

श्रीमांस्तु पुंसि गोविन्दे कुबेरे गृहकेतुषु ।
इट्चराख्यबलीवर्दे कदम्बतिलकाख्ययोः ॥ १३७७ ॥

वृक्षयोर्गुग्गुलौ द्वे तु शुके लक्ष्मीवति त्रिषु ।
शीवा त्वजगरे द्वे स्यात् सर्प इत्यपरे पुनः ॥ १३७८ ॥

सृगाल इत्यथ **शुभं** क्लीं जले मङ्गले तथा ।
लग्नाच्च नवमे राशौ भेद्यलिङ्गं त्वतः परम् ॥ १३७९ ॥

मञ्जुप्रशस्तयोश्चापि मङ्गलेन समन्विते ।
अर्घ्यायां तु शुभा स्त्री स्याच्छुक्लस्त्वर्कसितत्वयोः ॥ १३८० ॥

अध्वगे दक्षिणाग्नावप्यग्नौ चन्द्रे च भार्गवे ।
ज्येष्ठमासे क्रतावंशौ यज्ञपात्रगृहान्तरे ॥ १३८१ ॥

ना द्वे द्विजे शिशौ चाथ क्लीं जने धनपुण्ययोः ।
रेतस्यक्षिरुजाभेदे सामभेदे च काञ्चने ॥ १३८२ ॥

त्रि तु मेध्ये सिते चाथ धर्मसर्जनरश्मिषु ।
शतत्रये स्त्रिय **शुक्राः** शुक्रस्तु नरालिङ्गक ॥ १३८३ ॥

१ 'त्रे' क ख पाठः २. 'नृ' ङ, नृ' ख, ग पाठ.

ज्योत्स्नापक्षे श्वेतवर्णे त्रि तु तद्वति नन्दने ।
शुकस्तु कीरे द्वे क्ली तु स्थौणेयाह्वयकेऽनजे ॥ १३८४ ॥
ना तु व्यासमुने पुत्रे रावणानुचरेऽप्यथ ।
शुक्तं क्ली काञ्जिके कल्कजाताविल्यपरे विदु ॥ १३८५ ॥
यन्मस्त्वादि शुचौ भाण्डे सक्षौद्रगुडकाञ्जिके ।
त्रिरात्र धान्यराशिस्थ तत्रापि त्रि तु पूतिताम् ॥ १३८६ ॥
आपन्ने परुषेऽम्ले च **शुल्कं** त्वक्ली महीपते ।
मार्गादिषु प्रदेयेऽर्थे विवाहाय वराद् धने ॥ १३८७ ॥
आद्ये शुष्मं तु नप् तोये सयोगबलयोरपि ।
कश्चित्तु पुंसि सवितर्यपि मारुतकानयो ॥ १३८८ ॥
शुङ्गा त्रयी पल्लवस्य कोश्या वृक्षस्य ना पुन. ।
ऋषिभेदेऽमुना प्रोक्तमधीते वेत्ति वापि यः ॥ १३८९ ॥
तत्राथ क्ली **श्रुतं** शास्त्रे श्रवणाख्ये च कर्मणि ।
त्रिषु त्वाकर्णितेऽस्मात्तु वैजयन्त्या पृथग् जगौ ॥ १३९० ॥
आकर्णितादवधृते क्लीब **शुद्धस्तु** ना रवौ ।
त्रि तु पूते केवले च क्ली तु शुद्धा जले त्रि तु ॥ १३९१ ॥
शुभ्रं दीप्तिमति स्याच्च शुक्ले शौक्ल्ये तु पुंस्ययम् ।
शुण्ठो ना तृणभेदे स्यात् पशौ पङ्गा च स त्रि तु ॥ १३९२ ॥
अल्पे स्त्रीपुंसयोस्तु स्याच्छोषणे शुष्णवान् तु ना ।
अर्के कश्चित्तु रश्मौ च ब्रूते कुटिनिवापयो. ॥ १३९३ ॥
बले तु क्ली **शुनस्तु** द्वे शुनि वायो तु ना नृपि ।
सुखेऽथ **शुचिरीशाने** सूर्ये चन्द्रेऽग्निशौक्ल्ययो ॥ १३९४ ॥
उपधाशुद्धसचिवे ग्रीष्मे चाषाढमासि च ।
त्रि तु शुद्धेऽनुपहते शुक्ले **शुक्तिः** पुन. स्त्रियाम् ॥ १३९५ ॥

मुक्तास्फोटेऽङ्कोलदलसञ्ज्ञभेषजवस्तुनि ।
तिन्त्रिण्यां तिन्त्रिडीकाया फले दुर्नामिकाह्वये ॥ १३९६ ॥

जलजन्तौ च घोटाना रोमावर्तान्तरेऽपि च ।
सज्जनस्त्वपठीदेनामुन्माने कर्षसञ्ज्ञके ॥ १३९७ ॥

वैजयन्त्या तु कर्षाख्यमानस्य द्विगुणेऽपठीत् ।
अक्षिरोगविशेषे च पुमांस्त्वृप्यन्तरे स्मृतः ॥ १३९८ ॥

सखाय आनिषीदेति पञ्चवर्गस्य दर्शके ।
शुभिस्तु नार्के यतिनि स्यादृषाविति कश्चन ॥ १३९९ ॥

द्वे तु विप्रे सुन्दरे तु त्र्यथ स्त्री शोषणे **शुषिः** ।
रन्ध्रे च ना तु धातौ स्याच्छुष्यतौ **शुण्ठिवाक्** तु ना ॥ १४०० ॥

धातौ स्याच्छुण्ठतौ स्त्री तु नागरे **शुन्ध्युवाक्** तु ना ।
सूर्येऽग्नावहनीत्यन्यः शकुनौ तु द्वयोरथ ॥ १४०१ ॥

शुन्ध्यवोऽप्सु स्त्रिय **शूरः** पुनर्वीरे त्रिषु द्वयो. ।
कुक्कुटे श्वेतशालौ तु पुमान् **शूलं** तु न स्त्रियाम् ॥ १४०२ ॥

रुग्भेदे शस्त्रभेदे च **शूद्रवाक्** तु द्वयोरियम् ।
तुर्यवर्णे सङ्करजेऽप्येतयोः पुनरर्थयो. ॥ १४०३ ॥

स्त्र्यर्थे शूद्राथ पुंयोगे शूद्री स्त्री भूम्नि तु स्मृता ।
घर्मोत्सर्गार्थरश्मीना त्रिशत्या. प्रथमे शते ॥ १४०४ ॥

शूद्रा स्त्री रश्मिषु क्ली तु रजते **शूकवाक्** पुनः ।
अस्त्री धान्यस्य सूक्ष्माग्रे शुङ्गानुक्रोशयोरथ ॥ १४०५ ॥

परिमाणान्तरे **शूर्पमस्त्री** द्रोणद्वयात्मके ।
सज्जनः पुनराहैनमर्धप्रस्थे तथैव स. ॥ १४०६ ॥

द्रोणाख्यपरिमाणस्य माने प्राह चतुर्गुणे ।
प्रस्फोटनक्रियाया च साधने **शूषवाक्** तु नप् ॥ १४०७ ॥

---

१ 'ण्या' ग पाठ. २ 'णी' ग पाठ.

बले सुखे च श्रूषा तु शाकभेदे स्त्रियामियम् ।
वैजयन्त्यां कासमर्दे स्माह शूली तु शङ्करे ॥ १४०८ ॥

पुंसि शूलवति त्वेष त्रिषु शृङ्गस्तु न स्त्रियाम् ।
विषाणे शैलशिखरे वररुच्यादयः पुनः ॥ १४०९ ॥

सानौ क्रीडाम्बुयन्त्रे च प्रधानेऽन्यस्तु मन्यते ।
प्राधान्येऽन्यः प्रभुत्वेऽथ जीवकाह्वयभेषजे ॥ १४१० ॥

ना क्ली तु ज्वलिनि स्त्री तु शृङ्गी स्याद् भेषजान्तरे ।
यस्य कर्कटशृङ्गीति सञ्ज्ञा यस्याह्वयो विषा ॥ १४११ ॥

तत्रापि भेषजे मत्स्याविशेषेऽन्ये त्वभुत्सत ।
मद्गुराख्यस्य मत्स्यस्य प्रियायामित्यथो शृधूः ॥ १४१२ ॥

गुदे स्त्री कृमिजातौ च ना तु स्याद् दानवान्तरे ।
ख्याते बलिरिति स्यात्तु शृङ्गी ना वृषनाह्वये ॥ १४१३ ॥

भेषजे वृषभेऽश्वे च यस्य शृङ्गपदे भवेत् ।
मासबुद्बुद उक्ता तु शृङ्गिणी सुरभौ स्त्रियाम ॥ १४१४ ॥

महिषे तु द्वयोः शृङ्गवति तु त्रि पुमान् पुनः ।
शेषोऽप्रधानेऽनन्ताख्यसर्पगजेऽथ शार्ङ्गिण ॥ १४१५ ॥

अवतारान्तरेऽपत्ये त्रिस्त्वन्यत्रोपयुक्ततः ।
माल्याक्षतादिदाने तु स्त्री शेषा शेववाक् तु नप् ॥ १४१६ ॥

सुखे धने च शेवा तु निद्राभेदे स्त्रियामियम् ।
प्रचलासञ्ज्ञके श्वेतस्त्वृषिभेदे नृलिङ्गक ॥ १४१७ ॥

कुलशैलान्तरे मेरोरुत्तरान्नीलपर्वतात् ।
उत्तरे शुक्लवर्णे च स्यादथो त्रिषु तद्वति ॥ १४१८ ॥

क्लीबं तु दध्नि रजतेऽप्यथ श्वेता सुरान्तरे ।
पैष्टिकीसञ्ज्ञके स्त्री स्यान्नदीभेदे लतान्तरे ॥ १४१९ ॥

निरूपितः श्वेतशब्दः श्येतस्तु श्वेतवर्णके ।
पुमांस्तद्वति तु त्रि स्यात् तत्रापि स्त्र्यर्थता यदा ॥ १४२० ॥

तदा श्येता तथा श्येनी मृगे द्वे त्वपि पक्षिणि ।
श्येनसञ्ज्ञतृणप्राणिजात्यो स्यादेतयोर्यटा ॥ १४२१ ॥

स्त्र्यर्थे वृत्तिर्यदा रूपं श्येतीत्येवाथ पुंस्ययम् ।
श्येनः सामान्तरेषु स्यात् क्रतुभेदे जिघांसतः ॥ १४२२ ॥

द्वे त्वश्वे पत्रिसञ्ज्ञे च पक्षिभेदे स्त्रिया पुन. ।
श्येना स्यात् प्राचिकासञ्ज्ञपक्षिजातावथ द्वयोः ॥ १४२३ ॥

शकुनावप्यजगरे श्येत्यः श्रेष्ठः पुनस्त्रिषु ।
स्यात् प्रशस्यतमे क्ली तु ताम्रे श्रेणिस्तु नृस्त्रियोः ॥ १४२४ ॥

समानजातीयाना स्याच्छिल्पिना सङ्गतावथ ।
व्याचष्टेऽष्टादशगणविशेष इति शब्दवित् ॥ १४२५ ॥

हर्षनन्दी तथा पङ्क्तौ धारायामपि नप् पुनः ।
श्रेयः सामविशेषे स्याद् हृद्ययेमानुकोद्भवे ॥ १४२६ ॥

तथा मोक्षे च धर्मे च पङ्गले त्रि तु तद्वति ।
स्यात् प्रशस्यतरे चाथ स्त्र्यर्थे वृत्तिर्यदा तदा ॥ १४२७ ॥

एतयोरर्थयो रूप श्रेयसीति स्त्रिया पुनः ।
श्रेयसी हस्तिपिप्पल्या स्यात् पथ्यापाठयोरपि ॥ १४२८ ॥

शैलस्तु भूधरे पुंसि शिलासम्बन्धिनि त्रिषु ।
वृत्तौ शीलभवायां स्त्री शैलीत्येव प्रचक्षते ॥ १४२९ ॥

शैखः पुनर्द्वयोर्मर्त्यजातिभेदे यदुद्भवः ।
अनन्यपूर्वब्राह्मण्या विप्रव्रात्यात् प्रकीर्तित. ॥ १४३० ॥

शिखासम्बन्धिनि पुनस्त्रिरथो शोणवाड् नरि ।
हिरण्यबाहुसञ्ज्ञे स्याद्भटभेदेऽपि पादपे ॥ १४३१ ॥

टुण्डुसञ्ज्ञे रक्तवर्णे त्रि तु तद्वति तत्र च ।
स्त्र्यर्थे शोणी च शोणा च घोटभेदे तु स द्वयोः ॥ १४३२ ॥

---

१. 'टु' इ पाठ

उक्तः कोकनदच्छाये शोकस्तु शुचि ना स्त्रियाम् ।
शोकी रात्रावथो शौण्डः शुण्डासम्बन्धिनि त्रिषु ॥ १४३३ ॥
मत्ते च कुक्कुटे च द्वे शौण्डी तु जलदावली ।
पिप्पल्यां च स्त्रिया षट्कः पुनः षण्णां गणे त्रिषु ॥ १४३४ ॥
विशेषात् काममदयोर्लोभहर्षरुषामपि ।
मानस्य चेत्यमीषा ना षण्णा सङ्घेऽथ षड्ध्वने ॥ १४३५ ॥
सम्भवत्सु समासेषु कशब्देन कृतेष्वदः ।
तत्तत्समासप्राप्त स्याल्लिङ्गमित्यवधार्यताम् ॥ १४३६ ॥
षष्ठं तु पूरणे षण्णा त्रिः षष्ठी तु स्त्रिया तिथौ ।
स्कान्द्या षष्ठविभक्तौ च पार्वत्या चाथ षण्डवाक् ॥ १४३७ ॥
अस्त्री वृक्षसमूहे स्यात् पद्मादीनामितीतरे ।
शाश्वतस्तु गवा पत्यौ पुस्याह षूषूमवाक् पुनः ॥ १४३८ ॥
कैश्चिदेवेष्यते नान्यैर्लिङ्ग तस्य पुमान् मतं ।
चन्द्रे रश्मौ तथा तन्तौ मङ्गले चाथ नब् जले ॥ १४३९ ॥
सत्त्वं स्वभावे सत्ताया द्रव्येऽन्त करणे बले ।
पराक्रमे साङ्ख्यगुणे व्यवसायात्मभावयोः ॥ १४४० ॥
माहात्म्ये पौरुषे त्वस्त्री पिशाचादौ च जन्तुषु ।
प्राणे चाथ **समं** तुल्ये साधौ च त्रिषु स स्वयम् ॥ १४४१ ॥
सर्वशब्दस्य पर्यायः सर्वनामसु सा त्वियम् ।
स्त्री समा वत्सरे केचित् स्त्रीभूम्नचर्थेऽत्र मन्वते ॥ १४४२ ॥
सभा सभ्येषु सङ्घाते द्यूते सदसि मन्दिरे ।
स्त्री त्रिस्तु तत्र यद् वस्तु व्योमाद्य भेन सयुतम् ॥ १४४३ ॥
सहा तु पुष्पस्तम्बेषु त्रिषु स्त्री तरणौ तथा ।
नीलझिण्ट्यां पीतझिण्ट्यामित्यप्यतिबलाह्वये ॥ १४४४ ॥

---

१ 'तम्' ङ पाठ

---

§ तरणिश्चौषधिभेद ।

बलासंज्ञे च भैषज्यकल्पयोः [illegible] ।
मुद्गपर्ण्यभिधानायां मेघलिन् तु मोदरि ॥ १४४५ ॥

सङ्ख्यमस्त्री रणे स्त्री तु सङ्ख्या स्याद् गणने तथा ।
एकत्वादौ विचारे च सङ्ख्यं तु त्रिषु लक्षणे ॥ १४४६ ॥

शरीरभागे तापे च सेतव्यसन्निकृष्टयोः ।
तथा प्रेरयितव्ये च मृतके त्वनले पुमान् ॥ १४४७ ॥

सभ्यस्तु त्रि सभासाधौ तथा सामाजिकेऽपि च ।
सज्जनेऽप्यथ यागस्थे पूर्वेऽप्याहवनीयतः ॥ १४४८ ॥

अग्निभेदे पुमान् सह्यः पुनर्ना पर्वतान्तरे ।
पश्चिमार्णवपार्श्वस्थे सोढव्ये तु त्रि नप् पुनः ॥ १४४९ ॥

आरोग्ये क्ली तु सत्यं स्याच्छपथे तथ्य एव च ।
त्रि तु तद्वति सत्या तु सत्यभामाह्वये स्त्रियाम् ॥ १४५० ॥

पत्न्यन्तरे केशवस्य स्पशस्तु नरि सयुगे ।
चारेऽथ यजमानस्य पत्न्याः सन्नहने स्पशा ॥ १४५१ ॥

योक्त्रेण स्त्र्यथ ना स्पर्श उपतापप्रदानयोः ।
स्पर्शने कादिवर्णेषु मावसानेषु सज्जन ॥ १४५२ ॥

पुनर्जारेऽवदद् द्वे तु स एवाप्त किङ्करे ।
त्रि तु स्प्रष्टरि सिद्धस्तु पठति स्रोपतसारे ॥ १४५३ ॥

स्वरः षड्जाद्युदात्ताद्योरज्वर्णे कण्ठजस्वने ।
अरे च शोभने पुंसि त्रि तु स्याच्छोभनारके ॥ १४५४ ॥

अतिशीघ्रेऽप्यथो सामस्वेयज्जादिषु षट्सु नप् ।
स्वन्नं पुनर्बहुव्रीहौ सुजग्धे रुचिते त्रिषु ॥ १४५५ ॥

शोभनत्वादिसयुक्ते त्वन्ने तत् स्यान्नपुंसकम् ।
स्वर्णं तु हेम्नि क्ली रक्तनालिकेरे तु पुंस्ययम् ॥ १४५६ ॥

स्वक्षस्तु त्रिषु यस्याक्षशब्दार्थः शोभनोऽस्ति वा ।
तत्र तत्रापि च स्त्र्यर्थे स्वक्षा पूर्वे परत्र तु ॥ १४५७ ॥

स्वक्षी स्याच्छोभने त्वक्षे परवल्लिङ्गता स्मृता ।
स्वजस्तु शोभने छागे द्वयोरौरसपुत्रयोः ॥ १४५८ ॥

प्राणिजात्यन्तरे त्रिस्तु स्वशब्दार्थसमुद्भवे ।
प्रशस्ताजार्थयुक्ते च प्रशस्ते त्वजवस्तुनि ॥ १४५९ ॥

परवल्लिङ्गता विद्यादथ स्तनभवे त्रिषु ।
स्तन्यं क्षीरे तु तत् क्लीब **सर**स्तु नरि मारुते ॥ १४६० ॥

क्षीरे तु क्ली द्वयोस्त्वेष निषादशनकीसुते
मर्त्यजात्यन्तरे त्रिस्तु स्थिरस्य प्रतियोगिनि ॥ १४६१ ॥

सलस्तु देवदेवस्य भृत्ये भृङ्गिरिटाह्वये
पुमान् पत्राङ्गशब्देन प्रसिद्धे तु नपुंसकम् ॥ १४६२ ॥

भेषजेऽथ **सटा** च स्त्री जटायां व्रतिनामथ ।
सिंहस्य केसरे नं(पुं)स्त्री* मर्त्यजात्यन्तरे पुनः ॥ १४६३ ॥

द्वे भटीविप्रजेऽथ स्युर्नीवृद्भेदे(ऽथ [1] नृ)भूमनि ।
सल्वाः[2] सल्वाः[3] पुनः स्त्रीत्वे क्षत्रियभेद ईरिता ॥ १४६४ ॥

सङ्गो ना सङ्गमे युद्धे लवणे तु नपुंसकम् ।
सैन्धवाख्येऽथ नपुंस्त्रीत्वे **स्थली** स्थलमिति द्वयम् ॥ १४६५ ॥

विद्यादुन्नतभूभागे टावन्ता तु स्थला स्त्रियाम् ।
क्षेत्रादिनिम्नभूमिष्ठसलिलस्य निवारणे ॥ १४६६ ॥

कृत्रिमे मृन्मये **सन्नं** त्वनुदात्तविशेषणम् ।
अल्पे चाप्यवसन्ने च भेद्यलिङ्गं समामनन् ॥ १४६७ ॥

---

१. 'नृ' क ग घ ङ. पाठः २. ग. ख पाठः ३ 'ल्या' ख पाठः

---

* 'सटा जटाकेसरयोः' इति मेदिनी

गते च वृद्धाः सत्तौ तु क्ली सखा तु त्रिपु स्मृतः ।
सहायसुहृदोऽप्यर्थे यदा वृत्तिस्तदा सखी ॥ १४६८ ॥

इति भाषाप्रयोगे स्याद् रूप बन्धौ तु केचन ।
पुमानिनि प्रब्रुवते सानिस्तु पथियाच्ञयो ॥ १४६९ ॥

दाने नदीतटे नृस्त्री द्वे तु म्लेच्छे पुमान् पुन ।
सनतौ च सनोतौ च धात्वोः स्त्री तु स्थविः (फ?च)ले ॥ १४७० ॥

कुष्ठी(?)मासे द्वयोस्तु स्यात् तुन्नवाये त्रि कुष्ठिनि ।
स्तरिर्धूमे पुमान् स्त्री तु तृणे सर्जेः पुन स्त्रियाम् ॥ १४७१ ॥

वनस्पतौ विद्युति च कश्चिद् वणिजि तु द्वयो. ।
स्रष्टा तु सृष्टिकृन्मात्रे त्रिर्ना हरिविरिञ्चयो ॥ १४७२ ॥

सम्राड् तु पुंसि विष्ण्वर्कहुताशेन्द्रेषु राजि तु ।
येनेष्ट राजसूयेन मण्डलस्येश्वरश्च यः ॥ १४७३ ॥

शास्ति यश्चाज्ञया राज्ञस्तत्र स्यादथ सा स्त्रियाम् ।
षड्विंशत्यक्षरेऽन्त स्याच्छन्दोभेदे स्वराड् पुन' ॥ १४७४ ॥

चतुस्त्रिंशत्स्वरेऽन्त.स्याच्छन्दोभेदे स्त्रिया पुमान् ।
विष्णावैश्वर्यवद्भेदे स्वस्य राजि[3] च ना पुन ॥ १४७५ ॥

स(र?रा)ः सान्तथान्तनन्धे वायौ मेघे द्रुमान्तरे ।
सरीसृपपतत्र्योस्तु द्वे संश्वत् तु नृलिङ्गक ॥ १४७६ ॥

अध्वर्यौ कुहके तु त्रि स्रुवर्त् तु स्रावके त्रिपु ।
स्रवन्ती तु स्त्रिया नद्या स्रुग्या पुनरसौ त्रिपु ॥ १४७७ ॥

मालाकारे परस्त्वाह मत्स्यघाते पुमान् पुन ।
पदसङ्घात इत्येकः सत्री पुनरसौ पुमान् ॥ १४७८ ॥

---

१. 'ङ्गि' ग. पाठ २ 'श्व' ग पाठ

सञ्चारचारभेदे स्याच्छद्मना यस्य वर्तनम् ।
भेद्यलिङ्गस्तु विपिनयज्ञभेदादिमत्ययम् ॥ १४७९ ॥
सदो यज्ञमहावेदेर्हविर्धानद्वयस्य य. ।
पश्चाद्देशस्तत्र शण्डो गोष्ठ्या तु स्त्रीनपुंसकम् ॥ १४८० ॥
द्यावापृथिव्योस्तु क्लीबे द्वित्ववत् सदसी इति ।
सरस्तु सलिले क्लीब तटाके तु नरि स्त्रियाम् ॥ १४८१ ॥
तत्रापि स्त्र्यर्थवृत्तित्वे सरसीति स्त्रिया पुन ।
महासरस्तु सरसीं दाक्षिणात्या प्रयुञ्जते ॥ १४८२ ॥
सहो जले बले च क्ली हेमन्ते तु पुमानयम् ।
मार्गशीर्षे तु मासि स्यात् पुन्नपुंसकयोरयम् ॥ १४८३ ॥
सन्धिस्तु नपि सयोगे ना त्वङ्गावन्तुहनि ।
सहिष्णौ त्रिपु सारस्तु तगेमज्जि धने बले ॥ १४८४ ॥
स्थिराङ्गे* रेतसि व्योम्नि मरणे च नरि त्रि तु ।
सुन्दरोत्कृष्टयोर्दत्तस्तूत्कृष्टे नरमन्वयात् ॥ १४८५ ॥
न्याय्ये तु सिहास्त्रिरिति दत्तस्तु क्लीनि सा पुन ।
सारी स्त्री भ्रुकुटौ सालः पुनर्नान्ये तु नप्यति ॥ १४८६ ॥
प्राकारे ना तु विटपिमात्रे वृक्षान्तरे तथा ।
अश्वकर्णाह्वये गत्या मत्स्यभेदे तु न द्वयो ॥ १४८७ ।
स्थालं भोजनपात्रे क्ली स्यात्स्थाली तु न स्त्रियाम् ।
स्थाली ना तु महादेवे स्थितिकर्मणि चान्यथ ॥ १४८८ ॥
स्थानं क्लीब नरेऽप्यन्ये मातुर्गेहावस्थाने ।
सम्बन्धभेदे जन्तूना स्यान्निवृत्तिप्रसक्तयो ॥ १४८९ ।
अपकर्षे च सादृश्ये क्लीब तु स्थितिमर्मणि ।
एकारान्तं पुन. केचित् स्थाने इत्यव्यय विदु ॥ १४९० ॥

युक्तार्थे कारणार्थे च तन्नेह ब्रूमहे वयम् ।
शब्दभेदाद(व[1]थ) **स्थायः** स्थाने ना भुवि तु स्त्रियाम् ॥ १४९१ ॥

स्थाया स्थातरि तु त्रि स्यात् **स्थाप्यं** तु स्थापनीयके ।
त्रिर्निक्षेपे तु ना क्ली तु ह्रीबेरे **स्यालवाक्** पुनः ॥ १४९२ ॥

ना पत्नीभ्रातरि स्त्री तु स्याली पत्न्याः स्वसर्यसौ ।
वैजयन्त्यां तु निर्मूल पत्न्या अनुजयोर्द्वयोः ॥ १४९३ ॥

इत्युक्तमथ **सान्त्वं** क्ली सान्त्वने भेद्यवत् पुनः ।
मन्वते मधुरे वाक्ये **सार्थ**स्त्वर्थवति त्रिषु ॥ १४९४ ॥

समूहभेदे तु पुमान् प्राणिनां **साध्यवाक्** तु ना ।
गणदेवप्रभेदेषु रश्मौ च त्रिषु तु स्मृतः ॥ १४९५ ॥

साधनीये त्रि तु **स्फारं**[2] प्रभूते स्फुरणे तु ना ।
मौर्व्या तु सह चापस्य लाञ्छने स्यान्नपुसकम् ॥ १४९६ ॥

सातं तु क्ली सुखे त्रिस्तु क्षीणेऽपि सतयोगिनि ।
एतयोरर्थयोः पूर्वे स्त्र्यर्थे साता परत्र तु ॥ १४९७ ॥

साती **साज्यं** तु नप् श्राद्धभेद एकादशेऽहनि ।
त्रिस्त्वाज्यसहिते **साल्वाः** पुनः पुभूम्नि नीवृति ॥ १४९८ ॥

मध्यदेशस्थिते कारुकुत्सीयाख्ये तथा पुनः ।
प्राच्यां नीवृद्विशेषे च तयो राज्ञोः पुमानयम् ॥ १४९९ ॥

द्वयोस्तु तदपत्येषु **स्थाणु**स्तु गिरिशे पुमान् ।
कुरुदेशे चाथ न स्त्री ध्रुवके **साधु** तु त्रिषु ॥ १५०० ॥

चारौ व्याकृतशब्दे च सज्जनेऽप्युचितेऽपि च ।
केचित् तु धर्मशीलेऽन्ये पुनः सयत ऊचिरे ॥ १५०१ ॥

ना तु वार्धुषिके कैश्चित् पाठितस्तदसद् यतः ।
स्यादौपाधिकशब्दत्वादस्य लिङ्ग विशेष्यकम् ॥ १५०२ ॥

---

१. 'र' ङ पाठ. २ 'ष्य' क ख पाठ, 'ष्य(ह?ग)म्' ग पाठ.

पतिव्रतायां तु स्त्री स्यात् साध्वी **स्वादुस्तु** पुस्ययम् ।
मधुराख्यरसे त्रिस्तु तद्युक्ते प्रियमृष्टयोः ॥ १९०३ ॥
मनोज्ञे च जले तु क्ली द्राक्षायां तु स्त्रियामियम् ।
स्वाद्वी क्लिब तु पठित शाकटायनसूरिणा ॥ १९०४ ॥
लिङ्गानुशासने तस्य चिन्त्योऽर्थः स्याद् विचक्षणै. ।
सात्मा ना प्रकृतावात्मसहिते तु त्रिषु स्मृतः ॥ १९०५ ॥
अत्यन्ताभ्यस्तताहेतोः प्रकृतित्व गते परे ।
ऊर्णायां तु कदल्यादेः **स्नावः** स्नायुनि चाथ नप् ॥ १९०६ ॥
शाकटायन आह स्म हर्षनन्दी च-पुस्यमुम् ।
स्वामी तु स्कन्ददेवे ना त्रि तु नाथे स्त्रिया पुन. ॥ १९०७ ॥
स्वामिन्यनृपवशोत्थराजपत्न्या तथा पुनः ।
नाट्योक्तिराजपत्न्या च जीरकोशनसोस्तु[1] ना ॥ १९०८ ॥
सितः शौक्ल्ये च तद्युक्ते पुनस्त्रिर्बद्ध एव च ।
प्राप्तावसाने च स्त्री तु शर्करायां सिता स्मृता ॥ १९०९ ॥
स्थिरं त्रिर्निश्चले ना तु शनौ स्त्री तु स्थिरा भुवि ।
सालपर्ण्याख्यभैषज्येऽप्यथ **स्थित** इति त्रिषु ॥ १९१० ॥
सप्रतिज्ञे निवृत्ते च गतेः स्यादूर्ध्वता गते ।
स्थितौ तु क्ली मृगेन्द्रे तु **सिंहो** द्वे स्त्री तु सिह्मसौ ॥ १९११ ॥
वार्ताकीकण्टकार्योश्च वाशायां च पुमान् पुन. ।
वेङ्कटाख्यगिरौ **स्निग्धः** पुनः स्याद् भेद्यलिङ्गकः ॥ १९१२ ॥
वयस्येऽपि ससौहार्दे कृतस्नेहनकर्मणि ।
पुमांस्तु गुग्गुलौ मन्त्रिजने (तु?)† स्नेहने तु नप् ॥ १९१३ ॥
स्मितं तु त्रिषु फुल्ले[2] स्यात् स्मितवत्यपि नप् पुनः ।
अदृष्टदशने हासे विकासे कुसुमस्य च ॥ १९१४ ॥

---

१. 'र' क. ख. पाठः. २. 'पुष्पे स्या' ग. पाठ'

---

† चेति स्यात् ।

[illegible] नगादौ ना देवजात्यन्तरे द्वयोः ।
[illegible] तु [illegible] क्ली तु लिङ्गे गत्यादिकेष्वपि ॥ १५१५ ॥

[illegible] स्यादथ [illegible] साधुजने त्रिषु ।
[illegible] स्यात् पुमानेष वनस्पतौ ॥ १५१६ ॥

[illegible] तु [illegible]ऽक्लो पुलाकोऽन्नस्य पुंस्ययम् ।
[illegible] च क्ली विल्या[illegible]द्रुमे तु ना ॥ १५१७ ॥

[illegible] सर्वार्थे [illegible] त्रि[illegible] स्मृतः ।
[illegible] तु [illegible] नो सर्वनाम सः ॥ १५१८ ॥

[illegible] च द्वयो तु स्यात् तुरङ्गमे ।
[illegible] महा[illegible]सामान्तरे तथा ॥ १५१९ ॥

[illegible]वुद्बुदे ना क्ली त्वेषा शरीरावयवान्तरे ।
[illegible] क्ली ना तु समुद्रेऽपि नदान्तरे ॥ १५२० ॥

[illegible] च कृतसञ्ज्ञके ।
[illegible] ना कटेनत्रसमुद्भवे ॥ १५२१ ॥

[illegible] तु [illegible] सिन्धवो द्वे तु कुञ्जरे ।
[illegible] तु [illegible] स्यात्[illegible] सी[illegible]वाक् तु ना ॥ १५२२ ॥

[illegible] च [illegible]गोचरसुव्यपि ।
[illegible] तु द्वे [illegible]मान् सीर आदित्ये लाङ्गलेऽपि च ॥ १५२३ ॥

[illegible] तु [illegible] स्त्री [illegible]लिक्या च कश्चन ।
[illegible] स्या[illegible] [illegible]न्ये क्ली नेद्यवत् पुनः ॥ १५२४ ॥

[illegible] स्यात् कुष्टभूमितलेऽपि च ।
[illegible] स्त्री [illegible]पयसोः (भके[1]) ॥ १५२५ ॥

१ [illegible] पाठ.

[illegible] (उ ५ ६२) इति व्युत्पादित । † 'स्तीर्वि' इति [illegible]स्यात् । अत्रैव [illegible] पञ्च[illegible]गितार्थेषु दर्शनात् ।

तनौ च शोणिते चाथ स्यादजे द्वे सुखं तु नरि ।
लग्नाद् राशौ चतुर्थेऽप्सु शस्तके शर्मणि त्रि तु ॥ १९२६ ॥

तत्साधने शोभनखयुक्तेऽप्यथ सुखा स्त्रियाम् ।
शम्भोर्नवाना शक्तीना शक्तावेकत्र ना पुनः ॥ १९२७ ॥

सुतः सोमरसे भूपे लग्नाद् राशौ च पञ्चमे ।
पुत्रयोस्तु द्वयोः स्त्री तु शाकवल्ल्यन्तरे सुता ॥ १९२८ ॥

उपोदकाख्ये त्रिषु तु प्रसूतेऽभिषुतेऽपि च ।
सुरस्तु देवे स्त्रीत्वे तु सुरा मद्ये जलेऽपि च ॥ १९२९ ॥

सुप्तं तु त्रिषु निद्राणे प्रशस्तजटकेऽपि च ।
खञ्जरीटे पुनः कृष्णवक्षसि द्वे स्त्रियां पुनः ॥ १९३० ॥

सुप्ता जटाया शस्ताया क्ली तु स्वप्ने सुखा पुनः ।
सल्लक्यामपि मूर्वाया पुमास्त्वाधारणाह्वये ॥ १९३१ ॥

यज्ञपात्रविशेषेऽथ **स्थुलं** दूष्ये नपुंसकम् ।
गुल्फे तु ना **सुहृत्** तु त्रिर्मित्रे स्त्री शोभने हृदि ॥ १९३२ ॥

ना तु मन्त्रिण्यथ **स्थूलं** जडे बृहति पीवरे ।
(क्ली तु[2] त्रि क्ली) दध्नि त्रि तु स्थूरं पीवरेऽथ स्त्रियामियम् ॥ १९३३ ॥

पश्चाद्भागे च जङ्घाया गोधूमादितुषेषु च ।
स्थूराथ **सूक्ष्ममत्यल्पे** त्रिरध्यात्मे तु तन्नपि ॥ १९३४ ॥

शक्तौ त्वेकत्र शक्तीना नवाना शाङ्गान्विते ।
सूक्ष्मा स्त्री ना तु **सूर्यः** स्याद् भानावर्के काचे तु स्त्रियाम् ॥ १९३५ ॥

सूर्या स्याद् गिरिकर्ण्या च श्वेताया स्थूलकाष्ठे तु ना ।
प्रसवेऽथ त्रिरूते स्यात् **सूतस्तु** नरि सारथौ ॥ १९३६ ॥

पारदे द्वे तु तक्षिण स्याद् वन्दिन्यपि पठन्त्यमुम् ।
ब्राह्मण्यां क्षत्रियाज्जाते जनिते तु त्रिषु स्मृतः ॥ १९३७ ॥

---

१. 'चापि तु' क ग पाठः।

प्रेरिते चाथ सूतौ च प्रेरणे च नपुंसकम् ।
सूदो ना सूपकारे च सूपे रूपे च नप्स्त्रियोः ॥ १९३८ ॥

सूदा स्यात् क्षरणे ना तु क्षारणे **सूनवाक्** तु (ना? नप्)§ ।
पुष्पे प्रसूते तु त्रि स्यात् पुष्पिते च स्त्रिया पुनः ॥ १९३९ ॥

सूना वधे वधस्थाने स्याच्च दण्डार्पिताङ्कुशे ।
अधःसिराया जिह्वाया(स्नुषा? स्तथा) दुहितरि स्मृता ॥ १९४० ॥

मुद्गादिकैस्तु सुकृते व्यञ्जने **सूपमस्त्रियाम्** ।
सूपकारे तु ना **सूर्पः** पुनर्ना वायुसूर्ययोः ॥ १९४१ ॥

द्वे मत्स्यजातौ **सूर्मस्तु** सूर्मीत्यपि च नृस्त्रियोः ।
स्याल्लोहप्रतिमाया च शुष्ककाष्ठे च नप् पुनः ॥ १९४२ ॥

सूत्रं पुंस्यपि मन्यन्ते लिङ्गशास्त्रकृतो बुधाः ।
तन्तौ सङ्ग्रहवाक्ये च यज्ञसूत्रेऽप्यथ स्त्रियाम् ॥ १९४३ ॥

सूचा सूचौ पुमांस्त्वेष सूचनेऽन्यस्त्ववोचत ।
दर्भणे क्लीति **सूमस्तु** ना चन्द्रे श्वयथावपि ॥ १९४४ ॥

क्ली त्वन्तरिक्षे त्रिषु तु सदूमे* सदुमेऽपि च ।
स्यूमं तु क्ली जलेऽन्ये तु पुंसि पुंस्येव मङ्गले ॥ १९४५ ॥

तन्तौ रश्मौ निशानाथे स्त्री तु दीर्घे स्त्रिया पुनः ।
सूचिः स्यूतिशलाकायां कवाटस्यार्गलासु च ॥ १९४६ ॥

अल्पासु द्वे तु वेश्यायां निषादोत्पन्नमानवे ।
सूरिः पुनः पुंस्याचार्ये त्रि तु स्तोतरि पण्डिते ॥ १९४७ ॥

सूनुस्तु पुंसि पुत्रे स्याद् भ्रातर्यप्यजयोऽब्रवीत् ।
इयं दुहितरि स्त्री स्यादथ **सूर्म्यं** नपुंसकम् ॥ १९४८ ॥

---

§ 'सून पुष्पे' (पु २३८ श्लो ९९) इति वैजयन्ती । * 'ऊमो व्योम्नि पुरेऽपि च' (पु २१४. श्लो. ८) इति वैजयन्ती ।

भवेत् सर्पिषि तैले वा ना तु चन्द्रे स्त्रियां पुनः ।
सृप्रा ह्युज्जयिनीपार्श्ववाहिन्यां सरिति स्मृता ॥ १९४९ ॥

सृकः पुंसि शरे वज्रे निरये द्वे पुनर्बके ।
सृगाले चाथ **सृष्टं** क्ली सर्जने त्रि तु निश्चिते ॥ १९५० ॥

बहुनिर्मितयोर्मुक्ते **सृणिस्तु** नरि पावके ।
अङ्कुशे तु स्त्रियामेव केचिदन्ये तु पुस्यापि ॥ १९५१ ॥

सृपा[1] तु द्वे शिशौ सर्पे यतिनि त्वेष भेद्यवत् ।
सृत्वा प्रजापतौ वह्नौ पुंसि द्वे नीचजातिषु ॥ १९५२ ॥

सृत्वरी तु[2] स्त्रिया वाँ[3]चि जननीवैश्ययोरपि ।
सेव्यं तु सेवनीये त्रिर्वातव्येऽप्यथ नब् जले ॥ १९५३ ॥

उशीरे नि शरे दध्नि पत्राङ्गाह्वयभेषजे ।
अब्धिजे लवणे ना तु मध्वासव इति श्रुते ॥ १९५४ ॥

मद्यभेदे स्त्रियां तु स्यात् सेव्या नीवारधान्यके ।
वन्दाकेऽप्यज्झटासंज्ञस्तम्बेऽथ चटके द्वयो ॥ १९५५ ॥

स्यूतौ तु **सेवो** ना न क्ली भजने त्रि तु **सेनवाक्** ।
इनेन सहिते स्त्री तु सेना चम्वामथास्त्रियाम् ॥ १९५६ ॥

स्नेहस्तैलघृतादौ च प्रेम्णि चाह त्वत' पृथक् ।
सौहार्दे शाश्वतः क्ली तु वैजयन्ती समामनत् ॥ १९५७ ॥

जले **स्थेयः** पुनः सद्ये कैश्चिदुक्तोऽभिधेयवत् ।
विवादपदनिर्णेतर्यन्ये स्थातव्यके तु नप् ॥ १९५८ ॥

सेक्ता पुंसि धवे त्रिस्तु सेचके **सैन्यवाक्** तु नप् ।
सेनाया समवेते तु सेनायां त्रिः पुमान् पुनः ॥ १९५९ ॥

---

१ 'प्मा' ख ड पाठ. २ 'ति' ग. पाठ ३ 'चापि ज' ग पाठ

चतुर्ष्वश्वेषु कृष्णस्य क्वचिदश्वे नृमूर्ध्नि तु ।
सैराः स्युर्नध्यदेशान्यनीवृद्भेदेऽथ रा त्रिषु ॥ १९६० ॥
सीरस्य च निरायाश्च सम्बन्धिन्यथ भेद्यवत् ।
स्वैरी स्वतन्त्रे वर्धक्या पुनः स्यात् स्वैरिणी स्त्रियाम् ॥ १९६१ ॥
सोमो ब्रह्मणि पूर्णेन्दौ वह्नौ पुण्ये लतान्तरे ।
याज्ञिकानां प्रसिद्धे ना सोमयागेषु चामृते ॥ १९६२ ॥
वीर्येऽमृतरसे स्वाहकाव्ये शैलेऽथ तद्वति ।
त्रिषूमया च सहिते ऊने सहितेऽपि च ॥ १९६३ ॥
स्योनं तु क्ली सुखे किन्तु साधने तस्य ना पुनः ।
सूर्ये सूर्यस्य रश्मौ च सद्रे तन्तुसन्ततौ ॥ १९६४ ॥
तन्तुवायस्य बिन्दौ तु स्योन्नो नाल्पे तु स त्रिषु ।
सोतः पुनर्जनयितर्यभिषोतरि च त्रिषु ॥ १९६५ ॥
उपाध्याये तु ना सोम्यः पुनस्त्रिः सोमदेवते ।
सुन्दरे च पुमांस्त्वेष वरपरे च बुधग्रहे ॥ १९६६ ॥
यूपः सप्तदशारत्निर्वाजपेयस्य यः श्रुतः ।
तस्य पञ्चदशेऽरत्नौ सोमयागे च नप् पुनः ॥ १९६७ ॥
तुरायणस्यतसोर्द्वये क्रतुभेदेऽपि च ।
स्त्रिया तु सा निर्मितिर्या सोम्या स्यान्नित्यवादिषु ॥ १९६८ ॥
सौधोऽस्त्री सुधया सुधीकृतगेहे नाि त्वद ।
रजते भेदभिन्न तु सुधागन्धिनि स्मृतम् ॥ १९६९ ॥
हंसोऽर्केन्द्रो परे विष्णौ वह्नौ निर्लोभनृभुजि ।
राजादिशब्दपूर्वस्तु श्रेष्ठे वत्सजयोऽब्रवीत् ॥ १९७० ॥
मित्रौ श्वेतवृषे पुंसि द्वयोस्तु स्यात् तुरङ्गमे ।
विहङ्गमविशेषे च श्वेतपक्षादिलक्षके ॥ १९७१ ॥

---

‡ शैब्यसुग्रीवमेघपुष्पवलाहकास्त्याश्चत्वारोऽश्वाः प्रसिद्धाः । सैन्याभिधा शैब्यसञ्ज्ञास्थाने वा स्यात्. शैब्याद्यन्यतमस्यैव वा नामान्तरं स्यादिति न ज्ञायते ।

अजयस्तु विशुद्धेऽपि त्रिषु स्यात् ।
हसनः क्रियमाणे ना मार्गे ... ॥ १९७२ ॥

केशार्थात् तु पर केशनमू ...।
अपि सावित्रनक्षत्रे ... ॥ १९७३ ॥

ह(र्तो तु स्तस्त्रि) तत्र जा ... ।
शण्डेऽध्येन समाम्नासीद् हनं तु त्रिषु मारिते ॥ १९७४ ॥

गते गनवति क्ली तु ... हननेऽपि च ।
स्त्री तु कुत्सितकन्यायां ... ना हर ॥ १९७५ ॥

मार्गे कश्चित्तु ... त्रि ... तु ना ।
शर्वेऽग्नौ गर्दभे तु द्वे ह ... त्रिषु घातके ॥ १९७६ ॥

क्लीब तु ... ना हृदः ।
स्यादगाधजलाधारे द्वे तु मेघेऽथ मेघवत् ॥ १९७७ ॥

ह्रस्वोऽल्पे वामने चैकमात्रवर्णे यमे तु ना ।
हयस्तु ना धनूराशौ गता च तुरगे पुन ॥ १९७८ ॥

द्वयोस्तत्रापि च स्त्र्यर्थे स्याद् ङीषन्ता हयी इति ।
हरिर्ना विष्णुसूर्येन्द्रचन्द्राग्नियमवायुषु ॥ १९७९ ॥

अशौ शक्रहये मुद्रे रुक्मे रुक्माभवर्गके ।
श्वेते वररुचिर्वर्णे व्रते तु ... ॥ १९८० ॥

हरिद्वर्गेऽपि कपिले त्रिषु ... गुणैर्युते ।
एतैश्चतुर्भिर्द्वे ... भवेत् ॥ १९८१ ॥

शूद्रानिषादजे ... ।
अश्वेऽश्वभेदे हरितपीतवर्णे ... ॥ १९८२ ॥

... ।
... ॥ १९८३ ॥

न तत् प्रमाण्यतेऽस्माभि स्वतस्तेषामनाप्तित ।
हनु तु नृस्त्रियोर्गण्डम्योर्ध्वभागे द्वयो पुन ॥ १९८४ ॥

वैदेहशनकीजाते मर्त्यजात्यन्तरेऽथ ना ।
हरित् सूर्येऽपि सूर्याश्वे वर्णे च हरिते त्रि तु ॥ १९८५ ॥

तद्वति स्त्री तु दिङ्घोरङ्गुगौ चाथ तत् तृणे ।
शग्डमेके नर त्वन्ये हस्तौ द्वे च मतङ्गजे ॥ १९८६ ॥

प्रदेऽथ स्त्र्यन्तरे स्त्री कामशास्त्रेषु विश्रुते ।
हस्तिनी हास्तिनपुरेऽप्यथ पुंसि हली भवेत् ॥ १९८७ ॥

बलभद्रे हलवति पुनस्त्रिर्हलिनी पुन ।
शक्रपुष्प्याह्वये स्तम्बे हसत् तु त्रिषु हासके ॥ १९८८ ॥

विकसत्यपि चाङ्गारशकट्या तु स्त्रियामियम् ।
हसन्ती ना तु हरणे हारो मुक्तावलावपि ॥ १९८९ ॥

स्त्री तु देवनिवासस्य हारा कक्ष्यासु सा पुनः ।
हारी नाम्नैव दुष्टायां कन्यायामथ स त्रिषु ॥ १९९० ॥

हरस्य च हरेश्चापि सम्बन्धिन्यथ हालवाक् ।
हलसम्बन्धिनि त्रि स्यान्नृलिङ्गस्तु विलेखने ॥ १९९१ ॥

स्त्री तु हाली कनिष्ठाया पत्न्या स्वसरि सा पुन ।
हाला सुरायामथ नप् चन्दने तुहिने हिमम् ॥ १९९२ ॥

कर्पूरे तु पुमान् शीतगुणेऽपि त्रि तु तद्वति ।
हिमा तु स्त्री निशीथिन्या मृडान्या च हितं पुनः ॥ १९९३ ॥

त्रि पथ्ये धारिते दत्ते हरीतक्या तु सा हिता ।
स्त्री ह्री तु धारणे दानेऽप्यथ हिंस्रास्त्रि घातके ॥ १९९४ ॥

स्त्री तु हिंस्रा क्रोष्टुकोलौ लताभेदे च पण्डिताः ।
आहुर्गृध्रनखीसञ्ज्ञे हिक्का तु स्त्री खगान्तरे ॥ १९९५ ॥

पिङ्गलासञ्ज्ञके हिक्का[1]सञ्ज्ञरोगान्तरेऽपि च।
नृस्त्री तु हिक्किते त्रि तु हिक्के हीनवाक् पुन ॥ १५९६ ॥

त्रिरूनगर्ह्ययोर्ना तु नागकेसरपादपे।
हीरः पुंसि शिवे द्वे तु सर्पे सिंहे च स त्रि तु ॥ १५९७ ॥

ह्रीको लज्जापरे द्वे तु नकुले ह्रीकवाक् पुन।
लज्जापरे लिङ्गिनि च नकुले तु द्वयोरयम् ॥ १५९८ ॥

ह्रीरुर्लज्जावति त्रि स्यात् कश्चित् त्वाह व[2]के द्वयोः।
ह्रीकुर्लज्जावति त्रि स्याद् वनमार्जारके द्वयो ॥ १५९९ ॥

हृद्यस्तु ना वशीकारमन्त्रे स्याद् वैदिके द्रुमे।
कपित्थाख्ये तत्फले तु क्ली दधन्यनुलेपने ॥ १६०० ॥

मधुमद्ये च माध्वीकसञ्ज्ञे त्रिषु तु हृद्भवे।
हृत्प्रिये हृद्धिते हृज्जे चारौ हृद्या तु सा स्त्रियाम् ॥ १६०१ ॥

मन शिलाया छा(स्वा?ग्या)*मप्यृद्धिसञ्ज्ञौषधान्तरे।
हृष्टं तु हर्षे क्ली त्रिषु तु विस्मिते हर्षवत्यपि ॥ १६०२ ॥

तथा प्रतिहतेऽन्ये तु सरोमाञ्चेऽप्यधीयते।
मनोहरे त्वप्यजय स्यात् तथा स्तब्धरोमसु ॥ १६०३ ॥

आयुर्वेदप्रयोगस्तु स्तब्धे मेढ्रेऽप्यथो हृषिः।
स्त्री दीप्तितुष्टयोर्ना धात्वोर्हर्षतौ हृष्यतावपि ॥ १६०४ ॥

अलीकवादिनि त्रि स्यात् स्त्री तु क्रुधि हृणिस्त्रि तु।
ज्वलत्यथ हृषुस्तुष्टे त्रिष्वलीके तु पुंस्ययम् ॥ १६०५ ॥

हेला[3] त्वनादरे नृस्त्री क्रुधि ना हेतिवाक् पुन।
रवेरर्चिषि वह्नेश्च ज्वाले स्त्री नृस्त्रियो पुन ॥ १६०६ ॥

---

१ 'हि' ख पाठ   २ 'ल' ग पाठ   ३ 'डा' ख. ङ. पाठ

---

* चुचुम्ब [illegible] (पु ७०. श्लो. ६३) इति वैजयन्ती।

शङ्केऽथ हेम क्लीं तोये कनकेऽथ पुंसि स ।
हेमन्ते स्त्री तु होत्रा स्याद् वाचि यज्ञे तथर्त्विजि ॥ १६०७ ॥

होत्र तु हवने क्लीव होत्वरतु नरि वारिवौ ।
यजमाने द्वयोर्होता ऋत्विग्भेदे पुमानयम् ॥ १६०८ ॥

हावके त्रिषु काण्डोऽयं त्र्यक्षराणामपूर्यत ॥ १६०८३ ॥

इति त्र्यक्षरकाण्डे नानालिङ्गाध्यायः ।

त्र्यक्षरकाण्डः समाप्तः ।

TRIVANDRUM SANSKRIT SERIES.

NO XXIX

नानार्थार्णवसंक्षेपः

केशवस्वामिप्रणीतः ।

4410

THE NÂNÂRTHÂRṆAVASAMKSHEPA

OF

KESAVASWÂMIN

EDITED

BY

T. GANAPATI SÂSTRÎ

Curator of the Department for the publication of Sanskrit manuscripts,

TRIVANDRUM

Part I.—5th Kanda

PUBLISHED UNDER THE AUTHORITY OF THE GOVERNMENT OF HIS HIGHNESS THE MAHARAJAH OF TRAVANCORE

TRIVANDRUM

PRINTED AT THE TRAVANCORE GOVERNMENT PRESS

1913

TRIVANDRUM SANSKRIT SERIES.

NO XXIX

THE NÂNÂRTHÂRṆAVASAMKSHEPA

OF

KESAVASWÂMIN

EDITED

BY

T GANAPATI SÂSTRÎ

Curator of the Department for the publication of Sanskrit manuscripts,

TRIVANDRUM

Part II—3rd Kanda.

PUBLISHED UNDER THE AUTHORITY OF THE GOVERNMENT OF HIS HIGHNESS THE MAHARAJAH OF TRAVANCORE

TRIVANDRUM

PRINTED AT THE TRAVANCORE GOVERNMENT PRESS

1913

अनन्तशयनसंस्कृतग्रन्थावलिः ।

ग्रन्थाङ्कः २९.

नानार्थार्णवसंक्षेपः

केशवस्वामिप्रणीतः

संस्कृतग्रन्थप्रकाशनकार्याध्यक्षेण

त. गणपतिशास्त्रिणा

संशोधितः ।

द्वितीयः सम्पुटः—तृतीय काण्डः ।

स च

अनन्तशयने

महामहिमश्रीमूलकरामवर्मकुलशेखरमहाराजशासनेन

राजकीयमुद्रणयन्त्रालये

मुद्रयित्वा प्रकाशितः ।

कोळम्बाब्दाः १०८८, क्रैस्ताब्दाः १९१३.

॥ श्रीः ॥

राजराजीयापरनामा

नानार्थार्णवसंक्षेपः

केशवस्वामिप्रणीतः ।

त्र्यक्षरकाण्डः ।

स्त्रीलिङ्गाध्यायः ।

अथ खल्वयमत्यन्तः काण्ड प्रस्तूयतेऽधुना ।
नानार्थत्र्यक्षराणां य सर्वस्व काव्यकारिणाम् ॥ १ ॥
तत्रादौ तावदध्याय' स्त्रीलिङ्गानां प्रणीयते ।
अथ स्त्रियाम**भिख्या** स्याच्छोभायां कीर्त्तिसञ्ज्ञयोः ॥ २ ॥
प्रज्ञायामपि विख्याताव**भिधा** तूक्तिसञ्ज्ञयो' ।
अहल्या तु सरोभेदे भार्याया गौतमस्य च ॥ ३ ॥
अवका स्याज्जलतृणे ज्ञेया चिञ्चोटिकाह्वये ।
शैवले चाप्यथा**ध्यण्डा** त्वामलक्यात्मगुप्तयोः ॥ ४ ॥
असिक्नी तु निशीथिन्या नदीभेदे तु कश्चन ।
तथैवान्त पुरप्रेष्यस्त्रिया स्याद**वनिः** पुन' ॥ ५ ॥
भूमिनद्यङ्गुलीषु स्याद**ङ्गुलि**स्तु गजस्य च ।
कराग्रे कर्णिकासञ्ज्ञे शाखास्वप्यङ्घ्रिहस्तयोः ॥ ६ ॥
अनुष्टुप् छन्दसो भेदे ज्ञेया द्वात्रिंशदक्षरे ।
तथा देवासुरादीना छन्दोभेदेषु च स्मृता ॥ ७ ॥
वाचि सम्भावनाया तु स्या**दाशङ्का**[1] भयेऽपि च ।
आकृतिस्तु शरीरे स्यादाकारव्यक्तिजातिषु ॥ ८ ॥
अष्टाशीत्यक्षरे च स्याच्छन्दोभेदेऽप्यथा**ततिः** ।
अन्धकारे तथा मार्गे विस्तारे च प्रकीर्तिता ॥ ९ ॥

---

१ 'षु' ग. पाठ

आयतिर्दीर्घतायां स्यात् प्रभावागामिकालयोः ।
आहतिर्यज्वना स्याच्च स्रुगासादनकर्मणि ॥ १० ॥

ताडने चाप्यथालप्तिः कीर्तिता गीत्युपक्रमे ।
तथैवालपने विद्यात् **त्वासन्दी**मासनान्तरे ॥ ११ ॥

केचिद् वेत्रासनेऽन्ये तु वदन्त्यासनमात्रके ।
इन्द्राणी[1] तु शचीदेव्यां रतबन्धान्तरे तथा ॥ १२ ॥

स्त्रीणां स्यात् सिन्धुवाराख्यवृक्षे च स्यादथो**पधा** ।
शब्दस्यान्त्यादलः पूर्ववर्णे च सुपरीक्षणे ॥ १३ ॥

उपधानाक्रियाया चच्छन्दनाया च कीर्तिता ।
माघस्य कोपधेत्यत्र* मृग्योऽर्थ उपधापदे ॥ १४ ॥

उर्वरा सर्वसस्याढ्यभूमौ स्याद् भूमिमात्रके ।
ऋच्छरा त्वङ्गुलो ज्ञेया वेश्यायां चाथ **कर्णिका** ॥ १५ ॥

करिहस्ताङ्गुलौ पद्मबीजकोश्या च भूषणे ।
कर्णस्य मध्यमाङ्गुल्यामपि कश्चिदभाषत ॥ १६ ॥

कणिका तिलमण्डे§ गोधूमे तच्चूर्णके लवे ।
कलशिर्भेषजस्तम्बे पृश्निपर्णीति विश्रुते ॥ १७ ॥

दधिप्रमथनस्थाल्यां स्यात् कृपाण्या तु **कर्तरी** ।
इषोः पुङ्खे च **कर्णान्धूः**❀ पुनरुत्क्षिप्तिकाह्वये ॥ १८ ॥

कर्णभूषणभेदे स्यात् कर्णपाल्यामपि स्मृता ।
काकणी मानदण्डस्य माषस्य च पणस्य च ॥ १९ ॥

तुर्येऽशे पादुकाया च कपर्दीना च विंशतौ ।
एकस्मिंश्च कपर्दे स्यादिति प्राहुर्मनीषिणः ॥ २० ॥

---

१ 'ङ्या' ग पाठ

---

* 'अयशोभिर्दुरालोके कोपधा मरणादृते' (स १९ श्लो ५८) इति माघ । उपधा उपाय । § 'काणका तिलकाण्डेऽश' (पृ २४७ श्लो ४) इति तु वैजयन्ता । ❀ अन्दूःशब्द पादभूषणार्थको वेजयन्त्यादिषु दृश्यत । बृहदभिधाने तु कर्णान्दूशब्दस्य कर्णभूषणार्थकत्वमुक्तम् ।

कारवी बाष्पिकासञ्ज्ञभेषजे कृष्णजीरके।
अजमोजाविशेषे च खराश्वासञ्ज्ञके तथा ॥ २१ ॥
शतपुष्पासमाख्ये च भैषज्ये भाषिता बुधैः।
कालिन्दी यमुनानद्यां कृष्णभार्यान्तरे तथा ॥ २२ ॥
किणिही स्यादपामार्गे गिरिकर्ण्यां च भाषिता।
कुसृतिस्तु कुमार्गे स्यात् कुगतौ शाठ्य एव च ॥ २३ ॥
कूर्चिका मस्तुपिण्डे स्यात् सूचितूलिकयोरपि।
कवाटस्याङ्कुटे चापि **खलिनी** तु खलव्रजे ॥ २४ ॥
वाराहीमुसलीत्यादिपदैः स्तम्बे च विश्रुते।
ग्रहणी तूदरव्याधिविशेषे मृत्युमेघ्योः ॥ २५ ॥
भद्राशैख्योस्तु **गन्धालीत्येतद्** रभसभाषितम्।
गुडूची(त्यश्त्व)मृतानाम्नि वल्ल्यां कुस्तुम्बुरुण्यपि ॥ २६ ॥
गोजिह्वा दार्विकासंज्ञस्थावरे परिकीर्तिता।
मनःशिलायां गोश्चापि जिह्वायां क्षुद्रधान्यके ॥ २७ ॥
गवीथुरिति विख्याते **गोलोमी** तु वचाह्वये।
भेषजे सितदूर्वायां भूतकेशाख्यवस्तुनि ॥ २८ ॥
घटिका तु मुहूर्ताख्ये काले नाडीद्वयात्मके।
गवादिदोहपात्रे च पारिसञ्ज्ञे प्रकीर्तिता ॥ २९ ॥
घृताची त्वप्सरोभेदे निशायां च प्रकीर्तिता।
चर्चरी चर्भटिरिति प्रसिद्धे हास्यवाक्यके ॥ ३० ॥
उक्ता कर्पटिकानां च गीतभेदे मनीषिभिः।
चिरण्टी त्ववगन्तव्या द्वितीयवयसि स्त्रियाम् ॥ ३१ ॥
सुवासिनीति प्रथिते स्त्रीविशेषे च कोविदैः।
***चुलकी** शिशुमा(रो ?रे)स्यात् कुण्डीभेदे कुलान्तरे ॥ ३२ ॥

---

१. 'ची' ख. ड पाठ. २. 'शा' क. ड. पाठः. ३. 'रि' ग. ड पाठ.

* चुलकी शिशुमारे स्यात् कुण्डीभेदे कुलान्तरे' इति तु मेदिनी

जिगीषाशब्द उद्दिष्टो व्यवसायजयेच्छयोः ।
जुगुप्सा तु घृणाया च निन्दाया चाथ **झल्लरी** ॥ ३३ ॥

वाद्यभेदेऽजयस्त्वाह हुडुक्क इति चिन्त्यर्धी ।
अवस्थाभेदमापन्ने केशभेदे च कीर्त्तिता ॥ ३४ ॥

झम्पटिक्षुविशब्दाभ्या प्रसिद्धे शब्दवेदिनाम् ।
छत्रान्तालम्बिवस्त्रे च **तृणता** तु धनुष्यपि ॥ ३५ ॥

तृणत्वे चेति बहुभि कविना चोररीकृतम् ।
तच्चास्मभ्य न रोचिष्णु तृणतश्लेषशङ्कया ॥ ३६ ॥

दीधितिस्त्वङ्गुलौ रश्मावि**भी**र्धेन्वोस्तु **धेनुका** ।
नालिका तु चतुर्हस्तप्रमाणे युगसञ्ज्ञके ॥ ३७ ॥

नवहस्तप्रमाणे च मुनिभि' परिभाषिता ।
चुल्लीरन्ध्रे च रन्ध्रे च नाले काले तथैव च ॥ ३८ ॥

वेणुभाजनभेदे च जलशाकलतान्तरे ।
कलम्बीशतपर्वादिशब्दैः शास्त्रेषु विश्रुते ॥ ३९ ॥

निर्वृतिर्मनसस्तोषे मोक्षेऽस्तमयबाढयोः ।
नियतिः सयमे दैवे **निकृतिः** शठशाठ्ययो ॥ ४० ॥

नितत्निस्तु तृतीयस्या कृत्तिकायां निबोधत ।
सप्ताना कृत्तिकाना तु दूर्वायामपि मन्वते ॥ ४१ ॥

निःश्रेणिस्त्वधिरोहण्या खर्जूरीभूरुहेऽप्यथ ।
शेफालिकाया **निर्गुण्डी** सिन्दुवारेऽथ **नैचिकी** ॥ ४२ ॥

उत्तमायां गवि प्रोक्ता शिरोदेशे च सा गवाम् ।
प्रक्रिया त्वधिकारे स्याच्छब्दस्योत्पादनेऽपि च ॥ ४३ ॥

प्रकारे च **प्रतिष्ठा** तु स्थितौ माहात्म्य एव च ।
षोडशाक्षरके चापिच्छन्दोभेदे च गौरवे ॥ ४४ ॥

१. 'पि च' ग. पाठ.

क्षितौ ह्रस्वेऽपि पठिता समाम्नाये मनीषिणा ।
प्रतिमा तु प्रतिकृतौ गजाना दन्तबन्धने ॥ ४५ ॥

रभसोऽनुकृतौ चाह खेयें तु **परिखाम्बुधौ** ।
भूभृत्यपि समाम्नाता समाम्नाये मनीषिणा ॥ ४६ ॥

प्रकृतिः पञ्चभूतेषु स्वभावे मूलकारणे ।
कारणे शिश्नयोन्योश्च जन्त्वमात्यादिमातृषु ॥ ४७ ॥

प्रत्ययात् पूर्वभागे चच्छन्दसोश्चोभयोरपि ।
अष्टाक्षरेऽप्यत्युक्ताख्ये तथा सलिलसञ्ज्ञके ॥ ४८ ॥

विज्ञेया चतुराशीतिस्वरे च **प्रसृतिः** पुन ।
तन्तौ वाचि च जाले वा तात्पर्येऽपि च बन्धने ॥ ४९ ॥

अथ **प्रवृत्तिर्वार्ताया** व्यापारे हस्तिना मदे ।
कुलत्थसञ्ज्ञधान्ये चाप्युच्चारेऽपि च सज्जन ॥ ५० ॥

प्रवाहे च **प्रसूतिस्तु** पुत्रयोरपि जन्मनि ।
प्रसवाख्यक्रियाया च वल्लीविस्तारयोः पुन· ॥ ५१ ॥

प्रततिर्वैजयन्त्या तु वीरुधीत्याह शब्दवित् ।
पक्षति· पक्षमूलेऽपि प्रतिपत्सञ्ज्ञके तिथौ ॥ ५२ ॥

पद्धतिः पथि पङ्क्तौ च **परीष्टिस्तु** परीक्षणे ।
मार्गणे परिचर्यायामभितो यजनेऽपि च ॥ ५३ ॥

प्रवेणी तु कुथाया च वेण्या चाथ **प्रतोल्यसौ** ।
पुरस्य गोपुरे चापि रथ्याया **प्रतिपत्** पुन ॥ ५४ ॥

स्याद् बहिष्पवमानस्य प्रथमायामृचि स्मृता ।
पक्षस्य प्रथमाया च तिथौ बाधेऽपि कीर्तिता ॥ ॥ ५५ ॥

प्राचिका तु भवेत् तत्र या भवेद् वनमक्षिका ।
श्येनासञ्ज्ञविहङ्गे च पालङ्क्या तु प्रकीर्तिता ॥ ५६ ॥

शाकभेदे च रभसः सल्लक्यामप्यभाषत ।
पापर्द्धिर्मृगयायां स्यात् पापर्द्धौ च प्रकीर्तिता ॥ ५७ ॥

पाताली वागुरास्थाल्योर्जङ्घामामे तु **पिण्डका** ।
रथचक्रस्य नाभौ च गृहधिष्ण्येऽथ **पूतना** ॥ ५८ ॥

देवजातिविशेषे च हरीतक्या च न्पु च ।
रवेः शतानि चत्वारि रश्मीना वृष्टिसृष्टये ॥ ५९ ॥

तेषा तुर्यशते ये स्यू रश्मय **पृतना** पुन ।
सेनाभेदे च वाहिन्यास्त्रिगुणात्मनि सा तथा ॥ ६० ॥

सेनायामपि युद्धे च **पृथिवी** तु महीखयो. ।
पृथ्वीका पुनरेलाया स्यात् तथा कृष्णजीरके ॥ ६१ ॥

बलाका तूदिता सर्वैर्बिसकण्ठ्याख्यपक्षिणि ।
शाकटायनसूरिस्तु व्याचष्टे स्मादि[1]शाब्दिक ॥ ६२ ॥

बन्धक्या कुलटाया चेत्यथात्र रभसोऽपठीत् ।
स्याद् वारललनाया च व्रीहिभेदे च **बर्बटी*** ॥ ६३ ॥

भित्तिका तु नदीभेदे शरावत्याह्वये स्मृता ।
तथा माषादिचूर्णे च वैजयन्त्या त्वभूद् भ्रम ॥ ६४ ॥

लिपिसङ्करत. स्थाने शरावत्या. शतावरी ।
अस्यार्थत्वेन निर्दिष्टा स्थेयान् वै शाकटायन ॥ ६५ ॥

ब्रवीति वज्रे रभसः पुनरत्र पठत्यमुम् ।
भूजम्बूरिति गोधूमे विकङ्कतफलेऽपि च ॥ ६६ ॥

मञ्जूषावाक् तु पेडाया पुरे च कथिता बुधैः ।
मर्यादा तु व्यवस्थाया सीमाया च प्रकीर्तिता ॥ ६७ ॥

अथो **मनाका** कामिन्या हस्तिन्या च प्रकीर्तिता ।
अथात्र रभसेनायमर्धश्लोक उदीरित ॥ ६८ ॥

---

१ 'ति' ख. ग. ड. पाठ ।

---

* मातृकासु बर्पटीत्येव पाठो यद्यपि दृश्यते, तथापि कोशान्तरधातुपाठाद्यनुरोधेनैव निवेशितः ।

स्यात् कृत्रिमा **मातृका** या †दातृका कारणे स्वरे (?) ।
इत्येवमथ **मीमांसा** वेदवाक्यार्थचिन्तके ॥ ६९ ॥

शास्त्रे विचारणायां च सूरिभिः परिभाषिता ।
मुरली वशवाद्ये च काहलायाश्च भेदके ॥ ७० ॥

पुण्डि[1]कासञ्ज्ञकेऽथ स्याद् **मेखला** कटिसूत्रके ।
काञ्च्यामिति तु सिंहाद्या. श्रोणिस्थाने तु केचन ॥ ७१ ॥

खड्गत्सरु निबध्नन्ति येन द्रव्येण तत्र च ।
पर्वतस्य नितम्बेऽपि **रशना** त्वङ्गुलावपि ॥ ७२ ॥

काञ्च्यां च **रेणुका** तु स्याद्रेण्वाह्वयभेषजे ।
जमदग्नेश्च भार्यायामथ स्याद् **रेवती** गवि ॥ ७३ ॥

बलभद्रस्य पत्न्या च पौष्णनक्षत्र एव च ।
तद्यु[2]क्तकालमात्रे च तत्र जातस्त्रियामपि ॥ ७४ ॥

मालत्यां भेषजस्तम्बे नागदन्तीति विश्रुते ।
केषुचित् सामभेदेषु रेवत्य इति भूम्नि च ॥ ७५ ॥

प्रत्येक स्युस्तृचे चापि रेवतीर्नेडपक्रमे ।
मातृष्वप्याह रभसः शब्दवेदी सुधीरथ ॥ ७६ ॥

पथ्यायां गव्युमाकन्यालोहिनीषु च **रोहिणी** ।
कण्ठरोगप्रभेदे च नक्षत्रे च प्रजापते. ॥ ७७ ॥

तद्युक्ते कालमात्रे च तत्र जातस्त्रियामपि ।
श्रुतौ तु मूलनक्षत्रेऽप्याम्नाता दृश्यते बुधैः ॥ ७८ ॥

कृष्णस्य पत्नीभेदेषु प्रधानेष्वेकयोषिति ।
लक्तिका गवि गोधायां वाद्यभेदे च कीर्तिता ॥ ७९ ॥

---

1. 'डि' ख ग पाठ   २ 'क्ते' ख ग पाठ

---

† 'धातृका' इति स्यात् । तथा च मेदिनी 'मातृका धातृमात्रोर्देवीभिद्वर्णमात्रयो.' इति ।

लुम्बिका तु स्त्रियां वाद्यभेदे भक्षान्तरे तथा ।
उल्लुम्बसंज्ञे **वनिता** पुनः स्निग्धस्त्रियामपि ॥ ८० ॥

स्त्रीमात्रे च **वरत्रा** तु वध्र्यां वर्तौ च कीर्तिता ।
वसतिस्तु गृहे रात्राववस्थाने जिनाश्रमे ॥ ८१ ॥

वर्तनिस्तु भवेद् वृत्तौ मार्गे स्यात् तक्रपिण्डके ।
स्याद् **वल्लरिस्तु** मञ्जर्यां लताया च धनञ्जयः ॥ ८२ ॥

वलभिस्तु[1] पुरीभेदे कूटागारेऽपि कीर्तिता ।
वाशिता तु करिण्या च स्त्रियां चाप्यथ **वाणिनी** ॥ ८३ ॥

मत्तयोषिति नर्तक्यां विदग्धायां च कीर्तिता ।
वाणीचिस्तु स्मृता योगे छायायामपि वाचि च ॥ ८४ ॥

विरजा तूद्देशस्थे पूर्भेदे जम्बुपादपे ।
वितण्डा तु भवेत् कच्छीशाके रभसभाषिता ॥ ८५ ॥

स्वपक्षस्थापनाहीनवादे तार्किकविश्रुता ।
विपणिः पण्यवीथ्या स्यादापणेऽपि प्रकीर्तिता ॥ ८६ ॥

स्याद् **विच्छित्तिस्तु** विच्छेदे भावभेदे च योषिताम् ।
स चायं वस्त्रमाल्यादेर्न्यासोऽनास्थोपशोभितः ॥ ८७ ॥

अथो **विपञ्ची** वीणाया वीणाभेदे च सोऽप्यसौ ।
नवतन्त्रीकोऽल्पदण्डो **विदारी** तु रुगन्तरे ॥ ८८ ॥

क्रोष्ट्रीसञ्ज्ञलताभेदेऽप्युक्ता वेद्या तु **वेदिका** ।
तथैवाङ्गुलिमुद्राया **शर्करा** तु शिलान्तरे ॥ ८९ ॥

रोगभेदे सितायां च शकलाल्पकपालयो ।
शर्करावत्प्रदेशे च गुडे चाप्याह यादवः ॥ ९० ॥

ब्रूते तु खण्डविकृतौ रभसो नाप्तभाषणः ।
शलाका तु भवेत् सूच्यां द्यूतोपकरणेऽपि च ॥ ९१ ॥

---

१ 'ड' क ख क. पाठ

अस्थूलदीर्घ[1]काष्ठादिमये वस्तुनि चाप्यथ ।
श्वदंष्ट्रा गोक्षुराभिख्यस्तम्बे यन्त्रान्तरेऽपि च ॥ ९२ ॥

परिखाया बहिर्भूमौ राज्ञा दन्तान्तरे शुनाम् ।
श्ववृत्तिस्तु शुना वृत्तौ सेवाया चाथ **शष्कुली** ॥ ९३ ॥

अपूपभेदे कर्णस्य प्रदेशे च क्वचित् स्मृता ।
शकन्धुर्देवताभेदे तथैव स्याद् वनस्पतौ ॥ ९४ ॥

शिञ्जिनी नूपुरे मौर्व्यां **शुश्रूषा** तु कथानके ।
उपास्तौ श्रोतुमिच्छाया **षण्डाली** तु सरस्यपि ॥ ९५ ॥

स्त्रियामपि सरागाया तैलमानेऽथ **सप्तला** ।
सातलाया तथा गुञ्जानवमालिकयोरपि ॥ ९६ ॥

सन्धिला तु सुरुङ्गाया नदी‡मन्दिरयोरपि ।
सरघा तु शुनीभेदे देवाना माक्षिकान्तरे ॥ ९७ ॥

मधुकारिण्यथ श्रेणौ **सरणिर्मा**र्ग एव च ।
सन्ततिस्त्वन्ववाये स्यात् पारम्पर्येऽपि पुत्रयोः ॥ ९८ ॥

सम्मतिस्त्वपि वाञ्छायामनुज्ञापू[2]जयोरपि ।
समितिः परिषत्स्थाने युद्धे संसदि सङ्गमे ॥ ९९ ॥

स्यात् **संवित्तिस्तु** सवादे ज्ञाने **सांसिद्धि**वाक् पुन ।
सम्यक्सिद्धौ स्वभावे च मेदोग्राया च कश्चन ॥ १०० ॥

स्यन्दिनी त्वपि लालाया गोभेदे च क्षरत्स्तने ।
सन्धिनी त्वप्यकाले या दुग्धा गोस्तत्र केचन ॥ १०१ ॥

---

१ 'र्घै' क ख. ग पाठ २ 'र' ङ पाठ

---

‡ 'मदिरयो' इति स्यात्। 'सन्धिला तु सुरुङ्गाया नदीमदिरयो स्त्रियाम्' इति मेदिनी ।

द्विकालदोह्या सत्येककाल गोर्दुह्यते हि या ।
तत्रेत्यन्ये परे त्वाहुर्वृषाक्रान्तगवीष्विति ॥ १०२ ॥

वत्सान्तरस्य सन्धानात् सन्धिनीत्यपरे विदु ।
सिकतान्तु बहुष्वेकैर्वालुकायामुदीरिता ॥ १०३ ॥

सिकतावति देशे च तथैव ब्रुवते परे ।
सिंहिका तु जनन्या स्याद् राहो किञ्च महार्णवम् ॥ १०४ ॥

लङ्घयन्त हनूमन्त याप्यगच्छज्जिघासया ।
तस्यामपि च राक्षस्या कन्याभेदेऽस्य लक्षणम् ॥ १०५ ॥

अविवाह्यासु कन्यासु नतजानुरिति स्मृतम् ।
एतत् त्वदृष्टपूर्वं च द्रष्टव्य च रभसोदितम् ॥ १०६ ॥

सिथिला[2] तु नदीमध्यसुरुङ्गासु भवेदिति ।
स्तिंहिनी[3] तु महीजस्य फले स्यादङ्कुरे तथा ॥ १०७ ॥
सुपवी तु भवेत् कारवल्ल्या कृष्णे च जीरके ।
हारिणिस्तु भवेन्मृत्यौ कुल्याया **ह्रादिनी** पुन ॥ १०८ ॥
वज्रे तडिति चेत्येव त्र्यक्षरस्त्र्यध्याय समासवान् ॥ १०८[1] ॥

इति त्र्यक्षरकाण्डे स्त्रीलिङ्गाध्याय ।

अथ त्र्यक्षरकाण्डे पुल्लिङ्गाध्यायः ।

अथ त्र्यक्षरपुल्लिङ्गशब्दाध्यायः प्रणेष्यते ।
अथ **पुरुयर्णवो**ऽम्भोधौ तथा षण्णवतिस्वरे ॥ १ ॥

---

१ 'या मुनीरि' क ग ड पाठ., २ 'वि' ख, 'फि' ड पाठ, ३ 'सि ख. पाठ

छन्दोभेदेऽन्वयस्त्वन्ववायेऽनुगमने तथा ।
सम्बन्धे **चात्यय**स्तु स्यान्मरणे दोषदण्डयोः ॥ २ ॥

अतिक्रमे च कृच्छ्रे च मृग्य त्वर्थान्तरं बुधै. ।
‡'नानात्ययाना वृक्षाणा' 'कामा नानात्यया' इति ॥ ३ ॥

एवमाद्यौपनिषदप्रयोगेषु मनीषिभि ।
अनलश्चित्रके वह्नाव**नय**स्तु विपद्यपि ॥ ४ ॥

व्यसनेष्वशुभे दैवेऽप्यनीतौ च चतुर्ष्वपि ।
स्या**दभाव**स्त्वसत्ताया मृत्यौ च रभसोऽपठीत् ॥ ५ ॥

अस्य विष्णोश्च भावेऽथो **अलिन्दः** प्रघणाह्वये ।
गृहैकदेशे विद्वांस्तु व्याचष्टे शाकटायन· ॥ ६ ॥

तद्यथा भोजनस्थान इत्यथ स्यात् प्रमाथने ।
अलमोऽग्नौ नापितेऽथो **अञ्जलिः** करसम्पुटे ॥ ७ ॥

तथा कुडुबसञ्ज्ञे च परिमाणेऽ**ङ्गति**· पुन ।
अग्नौ च शास्त्रभेदे च याच्ञायाम**वधि** पुन ॥ ८ ॥

विवरे सीम्नि काले चाप्य**थर्वा** त्वृषिभेदके ।
वेदभेदे च तत्रत्यमन्त्रेष्वपि तथास्य च ॥ ९ ॥

अध्येतर्य**ङ्गिरा**स्तु स्यादृषिभेदे तथास्य च ।
वश्येष्वङ्गिरसो भूम्नि शाकटायनदृक् † पुन ॥ १० ॥

बृहस्पतावङ्गिरस प्रोक्तवानथ कथ्यते ।
अनेहा काल इन्द्रे चाप्य**नेधा**स्त्वग्निवानयो ॥ ११ ॥

आम्नायस्तु भवेद् वेदे सम्प्रदायान्ववाययो ।
पाठाभ्यासे **चागम**स्तु शास्त्रेऽप्यागमनेऽपि च ॥ १२ ॥

---

‡ 'नानात्ययाना नानाफलानाम्' नानात्यया, अत्ययोऽतिगमन, वस्तुस्वरूपमतीत्य **विषयेषु प्रवेश** '(छा ६ ९ १, ४ १० ३) इति आनन्दगिरि । ' 'शास्त्रभेदे' इति स्यात् ।

† **शाकटायनपण्डित इत्यर्थ** ।

उपदेशेऽप्यथाकर्षो द्यूते च द्यूतपाशके ।
आकृष्टौ शारिफलके हस्तिनोऽवयवान्तरे ॥ १३ ॥

स चावयव एष स्यादूर्ध्वदेश कराङ्गुले. ।
विभज्य सप्तधा तेषां भागानामादितो हि यः ॥ १४ ॥

द्वितीयभागस्तत्र स्यात् पार्श्व आनर्त्तवाक् पुन· ।
नृत्तस्थाने जनपदप्रभेदे च जने युधि ॥ १५ ॥

आवर्त्तोऽम्भोभ्रमे रोमप्रभृतेर्वलिते चये ।
आवर्त्तनायामावृत्तावाक्रन्दस्तु प्रभौ नृपे ॥ १६ ॥

मित्रे च रभसत्रातर्याह्वाने रुदिते युधि ।
आरावेऽन्ये दारुणे च स्यादाकल्पस्तु कल्पने ॥ १७ ॥

वेषेऽप्याहुरथारम्भ उद्यमेऽपि वधेऽपि च ।
उपक्रमे च निर्माणेऽथालम्भः स्पर्शने वधे ॥ १८ ॥

आकरस्तु समूहे स्यादुत्पत्तिस्थान एव च ।
स्याद् रत्नलवणादीनामाकारस्त्वात्मवैकृते ॥ १९ ॥

आह्वाने चाकृतौ चापि स्यादथाहार ओदने ।
आनीतौ भक्षणे चाथो आरोहो दैर्घ्य उन्नतौ ॥ २० ॥

द्रुमाङ्गेऽप्यवरोहाख्ये हस्तिवाहे च कीर्त्तित ।
श्रोण्यामारोहणेऽन्ये तु वरारोहाकटिस्थले ॥ २१ ॥

आग्रहस्तु स्वीकरणे निर्बन्धे निग्रहेऽपि च ।
आसङ्गे चाप्यथानाहो बन्धने चोदरस्य च ॥ २२ ॥

अधोवृध्यात्मके व्याधावारट्टास्तु बहुष्वपि ।
नीवृद्भेदे द्वयोस्तु स्यात् तद्देशोद्भूतजन्तुषु ॥ २३ ॥

---

१. 'चा' ख पाठ २ 'स्त' क ग ङ पाठ ३ 'च' ख पाठ.

तद्देशोद्भवघोटे स्यादाघाटः सीमवानयोः ।
आघातस्ताडने घातेऽप्यापानः पनने तथा ।। २४ ॥

तदात्वे चाप्यापतनेऽप्याधारस्त्वालवालके ।
अम्बुबन्धेऽधिकरणे वाप्या त्वजय उक्तवान् ॥ २५ ॥

आराम स्यादुपवने विरामे परिकीर्त्तित ।
आयासस्तु *प्रसत्ने स्यात् क्लेशे चायामवाक् पुन ॥ २६ ॥

दैर्घ्ये रज्जुपटादीनामभितश्च विकर्षणे ।
आचामस्त्वोदनस्य स्यान्नि.स्रावे मासराद्वये ॥ २७ ॥

आचान्तौ चाप्यथावाप आलवाले तथैव च ।
प्रक्षेपे न्यसने त्वन्येऽथाश्वासो विश्रमे तथा ॥ २८ ॥

ग्रन्थावच्छेदभेदे च काव्यादीना प्रकीर्त्तित' ।
आशुक्षेपेऽप्यथातङ्को रोगे सन्तापशङ्कयो ॥ २९ ॥

आलेपः पुनरालिप्तावनुलेपनवस्तुनि ।
आक्षेपः पुनराकृष्टौ निन्दाभर्त्सनयोरपि ॥ ३० ॥

वातव्याधिविशेषेऽथो परिपूर्णत्वयत्नयो ।
आभोगो वारुणच्छत्रेऽप्यामोद पुनरुच्यते ॥ ३१ ॥

हर्षे गन्धविशेषे च स च गन्धोऽयमीदृश' ।
विमर्दोत्थ परिमलो गन्धो जनमनोहर ॥ ३२ ॥

स एव योऽतिनिर्हारी स स्यादालोकवाक् पुन ।
उद्द्योते दर्शनेऽपि स्यादिति प्राहुर्मनीषिण ॥ ३३ ॥

आयोगोऽव्याप्रतौ गन्धमाल्याद्युपहृतौ तथा ।
आजीवस्तु क्षपणके जीविकाया च कीर्त्तितः ॥ ३४ ॥

---

१ 'रतावपि की' ख पाठ २ 'व' ङ पाठ

---

* 'प्रयत्ने' इति स्यात् ।

आपीडः शेखरे जातिच्छन्दोभेदेऽप्यथा**सवः** ।
पूगवृक्षे तथा मद्यसन्धाने यस्य चापरम् ॥ ३५ ॥
नाम स्यादासुतिरिति तत्र मद्यान्तरे तथा ।
अपक्वेक्षुरसै सिद्धे स्यादा**बन्धस्तु** बन्धने ॥ ३६ ॥
योक्त्रे च स्यादथा**रक्षो** हस्तिन' कुम्भयोरध ।
प्रदेशे नगरादीना चोरादिपरिहारके ॥ ३७ ॥
आत्मभूर्मन्मथे विष्णौ विरिञ्चे चाप्यथो**त्सवः** ।
उत्सेकामर्षयोरिच्छाप्रसरे च महे तथा ॥ ३८ ॥
रभसस्तूत्सुके स्माह तदेतदसमञ्जसम् ।
उत्सेधो मकुटच्छत्रध्वजेषूष्णीपकाययो ॥ ३९ ॥
प्रसोमदेववर्गस्य चतुर्थे साम्नि चोन्नतौ ।
उत्सङ्ग पुनरङ्के स्याद् गजस्यावयवान्तरे ॥ ४० ॥
गजस्य पूर्वपादस्य पिण्डिकान्त नखात् परम् ।
विभज्य सप्तधा तत्र क्रमाद् भागश्चतुर्थक ॥ ४१ ॥
अध प्रारभ्य जानीयात् तच्चाप्यवयवान्तरम् ।
अग्न्याधाने च रभसोऽथो**त्सर्गस्त्यागदानयो** ॥ ४२ ॥
सामान्यवाक्येऽथो**द्घातः** कुट्टङ्गे समुपक्रमे ।
स्यात् पादस्खलने चापि स्यादुद्धननकर्मणि ॥ ४३ ॥
गजस्य कर्णमूलाच्च चूलिकासञ्ज्ञकात् परे ।
प्रदेशे मानभेदे च प्राणायामस्य कालत ॥ ४४ ॥
तस्य लक्षणमप्युक्त योगविद्भि पुरातनै ।
चोटिका त्रि परामृश्य जानु स्फोटक्रियाथ ता ॥ ४५ ॥
षट्त्रिंशन्मन्द उद्घातो द्विगुणत्रिगुणौ पुन ।*
उत्पातस्तूदितः सद्भिरुपप्लव इति श्रुते[1] ॥ ४६ ॥

---

१ 'त' ख पाठ

---

* इत पर 'मध्यमश्चैवोत्तमश्च प्रथमो द्वादशैव वा' इत्यर्धमपेक्षितम् ।

अजन्ये स्याच्चोत्पतन उत्क्रान्तः पुनरुच्यते ।
ग्रन्थावच्छेदभेदे स्यात् क्वचिदुत्क्रमणेऽपि च ॥ ४७ ॥

उत्रासस्तु भये सप्तदशारत्नेररत्निके ।
यूपस्य मूलादारभ्य द्वितीयेऽथ विवाहके ॥ ४८ ॥

उद्वाह ऊर्ध्ववहने पुत्रेऽप्युद्धारवाक् पुन ।
ऋणे चावृद्धिके किञ्च भवेदुद्धरणेऽपि च ॥ ४९ ॥

उद्दालस्तु भवेद् वृक्षे श्लेष्मातक इति श्रुते ।
उन्नते मुकुलाकारे मन्त्रग्रहणसाधने ॥ ५० ॥

दाशाना स्यादथोद्गीतः साम्नि स्यात् पञ्चधा कृते ।
द्वितीयभक्तौ विद्वांस्तु व्याचष्ट शाकटायन ॥ ५१ ॥

सामगाने शुनामूर्ध्वमुखाना च विरावके ।
उदर्को भाविकालस्थफलेऽन्तावयवेऽपि च ॥ ५२ ॥

रभसस्त्वाह मदनकण्टके शब्दवित्तम ।
उदयस्तूदयाद्रौ स्याद् धनोत्पत्तौ तथोद्गमे ॥ ५३ ॥

उन्नतौ चाह रभस उपरिस्थेऽप्यर्थ्यते ।
उच्चयो वस्त्रनीव्या स्याद्धस्तादाने च चोयते ॥ ५४ ॥

अध स्थितस्य पुष्पादेरूर्ध्वमुच्चिक्यिरे यथा ।
उपायः पर्वभेदे स्यात् पूर्वस्मिन् सामपर्वणाम् ॥ ५५ ॥

निधनात् कर्मणा सिद्धेर्लघुमार्गणसाधने ।
राज्ञां च सामदानादौ विशेषाच्चोपसर्पणे ॥ ५६ ॥

उपवस्तु रवौ दाहेऽप्युपधि' पुनरुच्यते ।
उपधानक्रियायां च रथस्यावयवान्तरे ॥ ५७ ॥

औपधेयसमाख्ये च व्याजे चोपाधिवाक् पुन' ।
कुटुम्बव्यापृते धर्मचिन्तायां च यदप्यदः ॥ ५८ ॥

कार्यान्वयव्यवच्छेत्तृ तत्राऽर्थोऽयनोऽपटीन् ।
साधनाव्यापकत्वे स्यात् समव्याप्तिकना नु या ॥ ५९ ॥

साध्येनायमुपाधि स्यादित्येवमथ ऋक्षरः ।
कण्टके च जलस्थानेऽप्यृत्विज्यपि तथापरे ॥ ६० ॥

पठन्ति तोयधारायामित्येधितुरढ पुन ।
अग्नौ समुद्रे शैले च ककुभस्त्वर्जुनद्रुमे ॥ ६१ ॥

वीणाप्रसेवके गेयभेदे च कलमः पुन ।
लेखन्यामङ्कुरे शालिप्रभेदे तस्करेऽपि च ॥ ६२ ॥

कल्लोलस्तु महत्यूर्मौ शत्रौ च रभसोदित. ।
कपर्दस्तु जटाजूटे देवदेवस्य शूलिन· ॥ ६३ ॥

दृश्यते च जटाजूटमात्रे स्याच्च वराटके ।
कर्दमस्त्वत्र पङ्कारे पङ्के च रभसोदित ॥ ६४ ॥

कलङ्कस्त्वपवादे च चिह्ने च कलहः पुन ।
युद्धे द्वन्द्वे च करभः पुन कीर्तित आतपे ॥ ६५ ॥

तथोक्तो धान्यपवने कटहः पुनरुच्यते ।
पर्जन्ये कर्णवति च कालायसविनिर्मिते ॥ ६६ ॥

जलपात्रेऽथ कणयः शरभेद च भाषित ।
ऋतुभेदे च कचप· पुन· शाकपलालयो ॥ ६७ ॥

पत्रे तिले करूशास्तु नीवृद्भेदे हि भूमनि ।
स्यात्तु क्षत्रियभेदेऽसौ सर्वैश्च वचनैर्युत ॥ ६८ ॥

वैद्यस्तु तण्डुलकणे कश्चिद् ब्रूते तु सज्जनः ।
कुसूले रभसस्त्वाह कदरः खदिरे सिते ॥ ६९ ॥

१ 'स्य विच्छेद त (?) इ पाठ

* 'एधतु पुरुषेऽग्नौ ना' इति तु मेदिनी ।

रोगक्रकचयोश्चाथ कटभेदे कटोलवाक् ।
तथा वादित्रभेदे च कर्कारस्तु[1] महीरुहे ॥ ७० ॥

नवनीतेन मिश्रे च तक्रे नवविलोलिते ।
क्षवथुस्तु क्षुते कासे कारुजः पुनरुच्यते ॥ ७१ ॥

*नाकौ[2] च कलभे चापि जानीयात् पण्डितो जनः ।
किरणस्त्वश्वरश्मौ च रश्मौ च कथितो बुधैः ॥ ७२ ॥

किंशारुस्तु शरे धान्यशूके च स्यात् तु कीचकः ।
वातोद्धूतस्वनद्वेणौ दैत्यभेदे च यः किल ॥ ७३ ॥

स्यालो विराटराजस्य तत्र स्यात् कुडुबः[3] पुनः ।
परिमाणे पक्षिनीडे कुबेरस्तु द्रुमान्तरे ॥ ७४ ॥

नान्दीवृक्षाह्वये राजराजे च क्षुरकः पुनः ।
कोकिलाक्षाह्वयस्तम्बे तिलकाख्ये च पादपे ॥ ७५ ॥

कृतान्तो यमसिद्धान्तदैवाकुशलकर्मसु ।
†केनारः कुम्भिनरके शिरःकापालसन्धिषु ॥ ७६ ॥

इत्येव रभसेनोक्तमुत्तरार्धं[4][5] च तद्वचः ।
§कोट्टारो नरके कूपे पुष्करिण्याश्च पाटके ॥ ७७ ॥

खजकस्त्वपि मन्थाने घृते चाप्यथ खर्बरः ।
भिक्षापात्रे कपाले च करे चाप्यथ खण्डिकः ॥ ७८ ॥

---

१ 'र्ती' ङ, 'र्करास्तु' ग पाठः २ 'कौ' क पाठः ३ 'व' क ख ग च पाठः
४ 'क्त' क पाठः ५ 'र्थं' ख ग घ पाठः

---

* 'कारुजः कलभे फेने वल्मीके नागकेसरे । गैरिके शिल्पिना चित्रे स्वयञ्जाततृणेऽपि च ॥' इति हेमचन्द्रः । 'कारुजः शिल्पिना चित्रे वामलूरे गजार्भके' इति मेदिनी । 'कारुजः कलभे नाके' (पृ २४० श्लो १८) इति तु वैजयन्ती । † 'केनारः कुम्भिनरके शिरःकपोलसन्धिषु' इति मेदिनी । § कोट्टारो नागरे कूपे पुष्करिण्याश्च पाटके' इति तु मेदिनी ।

हरेणुसञ्ज्ञधान्ये च कलायाख्ये च धान्यके ।
गमथस्तु पथि ज्ञेयो जलधाने च कीर्तित· ॥ ७९ ॥

गालवस्त्वृषिभेदे च लोध्रे च **गिरिणः** पुन ।
आचार्ये जलदे ग्रामे रभसस्त्वाह **गुण्डकः** ॥ ८० ॥

कलोक्तौ[1] मलिने धूलौ स्नेहपात्र इतीदृशम् ।
गोधूमस्तूदितो नागरङ्गधान्यप्रभेदयो. ॥ ८१ ॥

गोपीथो गोनिपाने च तीर्थे कालान्तरेऽपि च ।
गोकीलो मुसले सीरे[2] **गोविन्द**स्त्वपि शार्ङ्गिणि ॥ ८२ ॥

गवामधिकृते चाथ **गोसर्जः** सर्जने गवाम् ।
प्रभाते **गोरस**स्तु स्यात् कालशेये च दध्नि च ॥ ८३ ॥

गोपतिस्तु रवौ शण्डे शिवे च रभसः पुन· ।
नग्ने वन्दिनि **गोरङ्कु**रित्याह **घुटिकः** पुनः ॥ ८४ ॥

गुल्फे गजतुरङ्गादे· पश्चाच्चरणबन्धके ।
शङ्कावथ स्याज्ज**म्बीरो** जम्भलाह्वयपादपे ॥ ८५ ॥

तथा मरुवकाख्ये च स्तम्बेऽथ स्याज्ज**रूढ**वाक् ।
अग्नौ सवत्सरे मासे शरीरेऽप्यथ **जर्तिलः** ॥ ८६ ॥

ऋषिभेदे तथैव स्यादरण्यजतिलेऽपि च ।
जसुरिस्त्वरणौ[3] पैत्रे वह्नौ चाथ **जटायु**वाक् ॥ ८७ ॥

रामायणप्रसिद्धे स्याद् गृध्रराजेऽपि गुग्गुलौ ।
जानिमा मातापितरावुत्पत्तिस्तनयोऽपि च ॥ ८८ ॥

जागृविस्त्वग्निनृपयो**र्जामाता** त्वात्मजापतौ ।
तथा श्वेततिले चापि सूर्यावर्ते च कश्चन ॥ ८९ ॥

---

१ 'क्ति' ड. पाठ २ 'कीले गो' ग पाठ. ३ 'रुणौ' क ख ड. पाठ
४. 'पा' ख., 'पत्रव' ग. पाठ

जीमूतस्तु गिरौ मेघे देवताडाख्यवल्लिषु ।
अथोत्तरार्धे रभसः पपाठ बहुवित्तम ॥ ९० ॥

तमालो वरुणे खड्गे तापिञ्छे तिलकेऽपि च ।
तपनस्तु रवौ चन्द्रे घर्मेऽपि च पशावपि ॥ ९१ ॥

†**त्र्यङ्गः** शिक्यभेदे च विधौ जन्या च कीर्तित. ।
तन्यतुस्तु रवावुक्तौ गिरौ च परिकीर्तित. ॥ ९२ ॥

तमोनुत् त्वग्निचन्द्रार्केष्वथ **तापिञ्छ** इत्ययम् ।
सिंहेनोक्तस्तमालद्रौ काकतुण्डद्या तु यादव. ॥ ९३ ॥

त्रिवर्गो धर्मकामार्थत्रयेऽप्योषे फलत्रिके ।
स्थितिवृद्धिक्षये राज्ञा त्रयाणा वर्ग एव च ॥ ९४ ॥

त्रिककुत् तु त्रिकूटाख्यपर्वतेऽपि च शार्ङ्गिणि ।
त्रिधामा वासुदेवेऽग्नौ **दलव**स्तु दलान्तरे ॥ ९५ ॥

धनञ्जयस्तु विदले प्राह प्रहरणेऽप्यथ ।
कुलालचक्रे वहने **दण्डारः** स्थिरयन्त्रके ॥ ९६ ॥

दरथो विवरे भीत्यां दिक्षु चापि प्रसारणे ।
दमुनास्तु रवौ वह्नावुत्तरार्ध तु राभसम् ॥ ९७ ॥

स्यान्मयूरशिखाया च यवान्यामपि **दीव्यकः** ।
द्रुघणस्तु विरिञ्चे च मुद्गलेऽप्यथ **देवलः** ॥ ९८ ॥

ऋषिभेदे तथा देवाजीवे चाप्यथ **देवयुः** ।
धार्मिके याजके होमे **दैत्यारि**र्विष्णुदेवयो. ॥ ९९ ॥

नरेन्द्रस्तु नृपे मन्त्रवादिन्याह तु यादवः ।
विषवैद्येऽथ **नभस** ऋतौ व्योम्नि सरित्पतौ ॥ १०० ॥

---

† 'त्र्यङ्गट शिक्यभेदेऽपि धोताञ्जन्या च न द्वयो ' इति तु मेदिनी ।

नर्मठस्तु भवेत् षिड्गे चूचुके **नमसः** पुनः ।
वेत्रे प्रणामे **नमुचिः** पुनर्दैत्यान्तरे स्मरे ॥ १०१ ॥

नदनुस्तु मृधे मेघे **नाथवान्**स्तु प्रजापतौ ।
आहारे चाथ **निगमो** नगरे च वणिक्पथे ॥ १०२ ॥

वेदे च निश्चये मार्गे पदानामर्थशासके ।
ग्रन्थभेदेऽथ रभसो वणिज्यपि कटेऽपि च ॥ १०३ ॥

निवापस्तु भवेदसौ पितृणामपि तर्पणे ।
निपातः स्यादधःपाते चादिप्रभृतिषु स्मृतः ॥ १०४ ॥

निघातस्त्वनुदात्ताख्यस्वरे निहननेऽपि च ।
निकायस्तु शरव्ये स्यात् समूहेऽपि सधर्मणाम् ॥ १०५ ॥

गृहे बहूनामेकत्रकरणे परमात्मनि ।
निष्कुटस्तु गृहारामे कवाटे च प्रकीर्तितः ॥ १०६ ॥

सहस्राशुतुरङ्गे तु ***निर्नर**स्तुषपावके ।
निकारस्तु तिरस्कारे धान्यस्योत्क्षेपणेऽपि च ॥ १०७ ॥

नितम्बस्तु वधूकट्याः पश्चाद्भागे परे पुनः ।
श्रोणिमात्रेऽद्रिकटके **निर्यूह**स्त्वपि शेखरे ॥ १०८ ॥

द्वारे क्वाथे च निर्यासे नागदन्त्याख्यशङ्कुषु ।
निष्क्रमो बुद्धिसामर्थ्ये निर्गतौ दुष्कुले तथा ॥ १०९ ॥

निर्वेश उपभोगे स्याद् वेतने मूर्च्छनेऽपि च ।
स्यान्निष**ङ्ग**स्तु तूणीरे सङ्गेऽप्यथ **निसर्गवाक्** ॥ ११० ॥

स्वभावे सर्जने न्यासे निर्गमेऽप्यजयोऽपठीत् ।
निष्पावः शिम्बिसञ्ज्ञे स्याद् धान्ये ब्रूते तु यादवः ॥ १११ ॥

---

१ 'माणे न' क. ग पाठ. २ 'धा' ग पाठ. ३. 'र्मि' ग पाठ..

---

* 'निर्झरस्तु सहस्रांशुतुरङ्गे तुषपावके' इति तु मेदिनी ।

श्वेतशिम्बौ च निष्पूतिक्रियाया रभसः पुनः।
कडङ्गरे तथा प्राह पवनं निर्विकल्पकं ॥ ११२ ॥

निःस्रावणक्रियाया तु निःस्रावो भक्तमण्डके।
निवेशस्तु विवाहे स्याच्छिबिरे च निवेशने ॥ ११३ ॥

निवेशनं च रचना स्थितिर्निनिषदनं तथा।
निमेषोऽष्टादशांशे स्यात् काष्ठायाश्च निमीलने ॥ ११४ ॥

निक्षेपस्तु निधाने स्यात् तथोपनिधिसञ्ज्ञके।
द्रव्यभेदे परवशस्थापितेऽथ **निषेधवाक्** ॥ ११५ ॥

प्रसोमदेववर्गस्य पञ्चमे साम्नि कीर्तिता।
प्रतिषेधे **निरोधस्तु** रोधे सक्षयनाशयोः ॥ ११६ ॥

निचोलः प्रच्छदपटे कञ्चुके **निलयः** पुनः।
गृहे निलयने चाथ **नियमः** स्यान्नियन्त्रणे ॥ ११७ ॥

आज्ञाया च प्रतिज्ञाया व्रतनिश्चययोरपि।
निवहस्तु समूहे स्याद् वायुस्कन्धान्तरेऽपि च ॥ ११८ ॥

निह्नवस्त्वपलापे स्याद् विश्वासे निकृतावपि।
यादवस्तु सुविश्वासे नमस्कारेऽपि साञ्जलौ ॥ ११९ ॥

निग्रहो भर्त्सने सीम्नि रभसो बन्धनेऽपि च।
निशीथस्त्वर्धरात्रे स्यात् प्रदोषे कश्चिदब्रवीत् ॥ १२० ॥

निकुम्भः कुम्भकर्णस्य पुत्रे स्तम्बान्तरेऽपि च।
नागदन्तीसमाख्येऽथ हिमानिलनिवारणे ॥ १२१ ॥

प्रावारभेदे **निस्तारस्तूणीरे** कश्चिदब्रवीत्।
प्रत्ययोऽधीनशपथज्ञानविश्वासहेतुषु ॥ १२२ ॥

---

१. 'ङ्क' क. ग. घ पाठः २ 'ने' ख पाठः ३ 'शो' क. ङ पाठः.

ग्रन्थे च प्रथितत्वे चाप्याचारप्रतियानयोः ।
सनादिशब्दावयवे तथैव स्यात् सुवादिषु ॥ १२३ ॥

प्रभवः स्यादपां मूले विक्रमे जन्मकारणे ।
आद्योपलब्धिस्थानेऽथ प्रतापे स्यात् **प्रभाववान्** ॥ १२४ ॥

माहात्म्ये च **प्रग्रह**स्तु बन्धामारग्वधद्रुमे ।
तुलासूत्रेऽश्वादिरश्मौ रश्मौ नियमनेऽर्चने ॥ १२५ ॥

प्रग्राहस्तु तुलासूत्रे तथैवाश्वादिरश्मिषु ।
प्रवहो वायुभेदे स्याद् वायुमात्रे बहिर्गतौ ॥ १२६ ॥

प्रवाहस्तु प्रकृष्टाश्वे जलवेगे प्रवर्तने ।
परम्परायामपि च **प्रकर**स्तु कदम्बके ॥ १२७ ॥

तथैव ततपुष्पादौ भेदसादृश्ययोः पुनः ।
प्रकारोऽथ **प्रमाथः** स्याद्धिंसायां च प्रमन्थने ॥ १२८ ॥

वैजयन्तीसमुद्दिष्टो धन्विना *लस्तकग्रहे ।
प्रस्तरो मणिपाषाणकुशेषु कथितो बुधैः ॥ १२९ ॥

प्रस्तारस्तु प्रस्तरणे वृत्तविन्यसनेऽपि च ।
प्रस्तावः स्यादवसरेऽधिकारे सामवेदिनाम् ॥ १३० ॥

साम्नः प्रथमभक्तौ च **प्रक्रमः** स्यादुपक्रमे ।
प्रमाणभेदे सोऽप्युक्तो द्विपदस्त्रिपदोऽपि वा ॥ १३१ ॥

अथ **प्रयामो** नीवाके प्रयात्ये[1] चै प्रकीर्तितः ।
प्रसवो जननानुज्ञापुत्रेषु फलपुष्पयोः ॥ १३२ ॥

पारम्पर्यप्रसङ्गेऽपि‡ [illegible] [illegible]चने ।
प्रेरणे प्रसृतौ चाथ **प्रसरः** प्रणवे स्मृतः ॥ १३३ ॥

---

१ 'त्रा' क. ख पाठः २ 'व' क. ङ पाठः

---

* 'लस्तको धनुषो मध्यम्' (पृ. ११८ श्लो. १७७) इति वैजयन्ती । † 'प्रायत्ये' इति स्यात् । ‡ 'पारम्पर्ये प्रसङ्गेऽपि' (पृ. २४३ श्लो. ४८) इति तु वैजयन्ती ।

वेगे च **प्रणयस्तु** स्याद् याच्ञायां सौहृदेऽपि च ।
विस्रम्भे स्यात् परिचये निर्माणे रभस पुनः ॥ १३४ ॥
प्रसरे चाप्यभाषिष्ट **प्रणवस्तु** स्तुतावपि ।
ओङ्कारे **प्रलयस्तु** स्यान्मृत्यावस्पन्दनस्थितौ ॥ १३५ ॥
मूर्च्छायामपि कल्पान्ते श्लेषे चापि क्षयेऽपि च ।
प्रदरस्तु भवेद् भङ्गबाणयो स्त्रीरुजान्तरे ॥ १३६ ॥
रक्तसुत्यात्मके दीर्णौ **प्रपञ्चस्तु** विपर्यये ।
विस्तारे सञ्चये च स्यात् **प्रवेष्टस्तु** भुजे भवेत् ॥ १३७ ॥
गजस्य दन्तमूलाच्च करीर्याख्यात् परे भवेत् ।
प्रदेशेऽथ **प्रकोष्ठः** स्यादलिन्दे राजसद्मनाम् ॥ १३८ ॥
कक्ष्यान्तरे च हस्तस्य कफोणिमणिबन्धयो ।
मध्ये चाथ **प्रयोगः** स्यात् सुरनर्णप्रतानयो ॥ १३९ ॥
कर्मणा च विधौ चापि प्रयुक्तौ प्रेरणात्मनि ।
उच्चारितेषु शब्देषु शब्दस्योच्चारणेऽपि च ॥ १४० ॥
प्रदेशस्त्वेकदेशे स्यादुपदेशप्रदानयो ।
प्रादेशेऽप्याह रभस **प्ररोहस्तु** प्रगेहणे ॥ १४१ ॥
अङ्कुरेऽथ **प्रतोदः** स्यात तोत्रे चापि प्रतोदने ।
सामप्रभेदयोश्चापि परीतेन्यृचि गीतयोः ॥ १४२ ॥
प्रसादस्तु प्रसत्तौ स्यात् स्वच्छत्वेऽप्यनुरोधने ।
काव्यालङ्कारभेदे च **प्रभासस्तु** प्रभासने ॥ १४३ ॥
तीर्थभेदे **प्रचारस्तु** प्रायशश्चरणे तथा ।
खड्गे चाथ **प्रतापः** स्यात् प्रभावभृशतापयो ॥ १४४ ॥
प्रपातस्तु प्रपतने तथा सौप्तिकरोधसो. ।
गिरेर्भृगौ च **प्रस्तावः** पुन. प्रस्तुतिसूत्रयोः ॥ १४५ ॥
भक्तमण्डे **प्रघाणस्तु** तरुस्कन्धेऽप्यलिन्दके ।
प्रघणस्तु तथालिन्दे लोहमुद्गरयो· स्मृत. ॥ १४६ ॥

प्रतिघस्तु प्रतिहतौ स्यात् क्रोधवधयोरपि ।
परिघस्त्वर्गले दण्डे परिघातास्त्रयोरपि ॥ १४७ ॥

कालयोगविशेषे च मूढगर्भे च मुद्गरे ।
पराकस्तु द्वादशाहोपवासात्मव्रतान्तरे ॥ १४८ ॥

अहीनक्रतुभेदाना त्रिरात्राणा तथा क्वचित् ।
दूरे खड्गे **पराग**स्तु पुष्परेणौ रजस्यपि ॥ १४९ ॥

स्नानीयादौ च रभसस्त्वद्रिभेदोपरागयो ।
विख्यातौ चाथ सम्प्रोक्त **पर्यायो**ऽवसरे क्रमे ॥ १५० ॥

सामस्तोत्रगतस्तोमतृतीयाशेऽप्यथ स्मृत ।
पर्यस्तिकाया खट्वाया **पर्यङ्कः** स्याच्चतुर्ष्वपि ॥ १५१ ॥

ज्ञेय ‡आसनभेदेषु **पर्जन्य**स्तु पुरन्दरे ।
गर्जदभ्रेऽम्बुनिनदे वास्तुदेवान्तरे तथा ॥ १५२ ॥

अस्त्रयन्त्रे **पर्वत**स्तु मुनिभेदे गिरावपि ।
मेघेऽप्यथ **पटीरः** स्यात् कन्दर्पे चापि चन्दने ॥ १५३ ॥

कन्दरे त्वपरे चाहु. **पत्सल**स्तु प्रकीर्तित ।
प्रहारेऽन्यै· प्रहासेऽन्यै. **पणव**स्त्वपि डिण्डिमे ॥ १५४ ॥

गजस्कन्धेऽप्यथो चारे **प्रणिधिः** प्रार्थनेऽपि च ।
प्रणिधाने च रभस प्राहार्धश्लोकमुत्तरम् ॥ १५५ ॥

खड्गधेनुदले फेने **परञ्ज**स्तैल†पत्रके ।
परिधिर्यज्ञियतरो शाखायामुपसूर्यके ॥ १५६ ॥

प्राकारे दृश्यते चापि षट्सु शुक्रियसामसु ।
परिधानक्रियाया च **परशु**स्तु परश्वधे ॥ १५७ ॥

---

‡ पद्मार्धपद्मानिगूढचरणपादोपवेशात्मकेषु । † 'यन्त्रके' इति स्यात् । 'परञ्जस्तैलयन्त्रे स्याच्छुरिकाफलफेनयो ' इति मेदिनी ।

वज्रे च टङ्कणे क्षारे **पलाण्डु**स्तु निरूपित ।
कन्दभेदे सुकन्दाख्ये दुर्गन्धे त्यक्तभक्षणे ॥ १५८ ॥
दशानामपि तज्जातिभेदानां कुत्रचित् स्मृत ।
परिज्वा तु मरुद्वह्न्योश्चन्द्रे **प्राग्भार**वाक् पुन ॥ १५९ ॥
विज्ञेयो गिरिशृङ्गाग्रे तथैवातिशयेऽपि च ।
प्रकृष्टासादने तु स्यात् **प्रासादो** मन्दिरान्तरे ॥ १६० ॥
नृपाढ्यदेवतादीना **प्राणथ**स्तु प्रजापतौ ।
मदनाख्यद्रुमे चाथ **पार्यरो**† रभसोदित. ॥ १६१ ॥
भक्तसिक्थे कदम्बस्य केसरे रभस पुन ।
पाटीरो मूलके[२] वङ्ग[३] वातिके[४] लितहन्यपि(?)* ॥ १६२ ॥
केदारे वेणुसारे च प्राह वारिधरेऽपि च ।
इत्येव **पुलक**स्तु स्याच्छत्रस्थास्वणुराजिषु ॥ १६३ ॥
हीरके रभसस्त्वत्र पठति श्लोकमुत्तरम् ।
क्रिमिप्रभेदे गल्वर्कमणिदोषप्रभेदयो ॥ १६४ ॥
रोमाञ्चे हरिताले च रत्नभेदेऽप्यथोदित ।
स्यात् **पुलाक**स्तुच्छधान्ये सक्षेपे भक्तसिक्थके ॥ १६५ ॥
पुद्गलस्तु शरीरे स्यात् परमाणौ तथात्मनि ।
पुङ्गवस्त्वृषभे पुसा श्रेष्ठे **पुन्नाग**वाक् पुन ॥ १६६ ॥
केसराख्यद्रुमे पुंसां श्रेष्ठे जातिफलेऽपि च ।
पुरन्ध्रि[६] पुनरिन्द्रे च वरुणे चाथ **बण्ठरः** ॥ १६७ ॥
करीरकोशे तालस्य पल्लवे रभसोदित ।
बिन्दुलस्तु भवेदम्बुवेतसे वेतसेऽपि च ॥ १६८ ॥

---

१ 'रा' ख, 'ल' ग पाठ २ 'च' ग पाठ ३ 'ङ्ग' क पाठ ४ 'पालिके' क ग ङ. पाठ ५ 'ह्वा' ग पाठ ६ 'न्ध्री' ग. पाठ

---

† 'पार्परो भक्तसिक्थे स्यात् कीनाशे राजयक्ष्मणि । जराटेऽपि कदम्बस्य केसरे च गदान्तरे' इति तु मेदिनी । * 'तितउन्यपि' इति स्यात् । 'पाटीरो मूलके वङ्गे तितऔ वार्तिकेऽम्बुदे' इति हेमचन्द्र ।

भरतस्त्वृत्विजि नटे रामस्य च कनीयसि ।
आद्यक्षत्रियभेदे च वर्षेऽस्मिन् नृत्तशास्त्रके ॥ १६९ ॥

भास्करस्तु भवेद् वह्नावादित्ये रभस पुन ।
भाकूटः शैलभेदे स्यात् तथैवानिमिपान्तरे ॥ १७० ॥

भुवन्युर्भास्करे वह्नौ **भूतात्मा** तु विरिञ्चने ।
जीवात्मनि शरीरे च पवने चाथ **मन्दरः** ॥ १७१ ॥

अब्धिमन्थनशैले च हारभेदेऽष्टयष्टिके ।
महेन्द्रस्तु भवेच्छैलविशेषेऽपि पुरन्दरे ॥ १७२ ॥

मगधस्तु भवेद् राजभेदे तस्य तु नीवृति ।
मगधा भूम्नि च स्यात्तु वाद्यभेदे च मड्डुके ॥ १७३ ॥

मुष्टौ च फलकादीनां **मारिष**स्तु निरूपित ।
जीवशाकाह्वये शाकस्तम्बे नाट्योक्तिगोचरे ॥ १७४ ॥

आर्ये स्यादथ **मारीचः** काकोले याजके द्विपे ।
रक्षोभेदे **मासर**स्तु भक्तमण्डे तथैव च ॥ १७५ ॥

मद्यस्य साधनद्रव्ये वल्कसाख्येऽथ **मारुतिः** ।
भीमसेने हनुमति **मुदिरो** मेघसूर्ययो ॥ १७६ ॥

मुकुरस्तु कुलालस्य दण्डे चादर्शनेऽपि च ।
वकुले चाथ **मुरवः** खण्डिकाद्वितयात्मके ॥ १७७ ॥

मानभेदे वाद्यभेदे **मुर्मुर**स्तु तुषानले ।
ज्वलदङ्गारपूर्णाग्नौ त्वपरेऽथ **मुकुन्द**वाक् ॥ १७८ ॥

नवाना निधिभेदानामेकस्मिश्च निधावपि ।
वासुदेवेऽथ **मुहेरिः** सूर्ये चाप्यनडुह्यपि ॥ १७९ ॥

मोरटः कृष्णजीरे च रम्भास्थि मलयोद्भवे ।
यजतस्तु शशाङ्के स्याद् यज्ञद्रव्येऽथ मन्मथे ॥ १८० ॥

---

१ 'हु' क ड. पाठः.

रमतिः स्वर्गसभयोर्लुब्धकस्तु निगद्यते।
आर्द्राया मृगयौ चाथ लोहित्यो दक्षिणाम्बुधौ ॥ १८१ ॥

व्रीहौ च नदभेदे च वञ्जुलस्तु द्रुमान्तरे।
तिमिशाख्येऽप्यशोके च वेतसेऽथ वरूथवाक् ॥ १८२ ॥

रथगुप्तौ मृगे चाथ वण्डालः स्यात् खनित्रके।
नौकायां शूरयोर्युद्धे वरण्डस्त्वपि सहतौ ॥ १८३ ॥

तृणकाष्ठादिभारे च मुखरोगान्तरे तथा।
पुम्बलाख्ये[1] †ऽन्तरावेदौ प्राकारेऽथ वटम्बवाक् ॥ १८४ ॥

शैले च तृणपुञ्जे च वन्दीकस्तु[2] पुरन्दरे।
तथैव तोरणस्तम्भे वराणस्तु पुरन्दरे ॥ १८५ ॥

वात्स्यायनमुनौ चाथ व्यवायो मैथुनेऽपि च।
व्यवधानेऽथ वहतिः कुटुम्बेऽमात्यपुत्रयो ॥ १८६ ॥

वहतुस्तु बलीवर्दे कालेऽग्नौ वमथुः पुनः।
वमने गजहस्तोत्थशीकरे चाथ वारिदे ॥ १८७ ॥

अमोघ उत्पत्तिक्षेत्रेऽप्युक्तो वावीर[3] इत्यथ।
व्यायामः पौरुषे व्यामे स्पर्धाया दुर्गसञ्चरे ॥ १८८ ॥

आकर्षणे च वस्त्रादेः स्याद् दीर्घीकरणेऽपि च।
आयासेऽप्यथ विज्ञेयो व्याघातो व्याहतावपि ॥ १८९ ॥

आरग्वधद्रुमे कालयोगभेदे च भाषितः।
वाग्योनिर्वचने कल्पे व्याघ्रपात् तु विकङ्कते ॥ १९० ॥

ऋषिभेदेऽथ विस्रम्भो विश्वासस्नेहयोरपि।
स्यात् केलिकलहाभिख्यविप्रलम्भे च सस्तवे ॥ १९१ ॥

---

१. 'चु' क ख ग पाठ. २. 'न्दि' ख ग ट पाठ ३ 'पी' क, 'डी' ट पाठ.

---

† 'मुखज. पुनः। पुद्गलोऽपि वरण्डोऽपि' (पृ. १८३. श्लो. १२५) इति तु वैजयन्ती।

विष्कम्भः प्रतिबन्धे च प्रतिबन्धस्य साधने ।
अर्गलादौ मूढगर्भभेदयो शस्त्रदार्ययो ॥ १९२ ॥
कूपकाङ्गप्रभेदे च कालयोगान्तरे तथा ।
विस्तारे चाथ **विष्टम्भः** प्रतिबन्धे प्रकीर्तित ॥ १९३ ॥
महावैराजनाम्नश्च साम्न प्रस्तावभक्तित ।
परेषु दशसु स्तोभेष्वथ क्रान्तौ च **विक्रमः** ॥ १९४ ॥
तथैव शक्तिसम्पत्तौ क्षान्तौ च रभसोऽपठीत् ।
विष्टरस्त्वासने वृक्षे दर्भमुष्टौ च भाषित. ॥ १९५ ॥
रभसस्त्वाह **विस्तारं** विस्तृतिस्तम्बयोरथ ।
विपाकः पचने स्वेदे* विरुद्धे कर्मण फले ॥ १९६ ॥
विस्मयस्त्वद्भुते दर्पे **विशयस्**त्वपि सशये ।
वे(श्या ‘श्वा)पि शयने ज्ञेयो **विषयस्**त्वपि गोचरे ॥ १९७ ॥
देशे रूपरसादौ च तथा स्यान्नित्यसेविते ।
पृथक् तु रभसः प्राह देशाज्जनपदेऽप्यमुम् ॥ १९८ ॥
विदुलस्तु भवेदम्बुवेतसे वेतसेऽप्यथ ।
विद्रुमः पादपे च स्याद् प्रवालेऽप्यजयः पुनः ॥ १९९ ॥
व्रते किसलये चापि तथैव मणिभूरुहे ।
विलम्बस्त्वपरैरुक्तो विषभेदे विलम्बके ॥ २०० ॥
विटङ्कः पादपाङ्गे च गृहस्यावयवेऽपि च ।
विसर्गस्तु परित्यागे पुरीषेऽथ **विवेक**वाक् ॥ २०१ ॥
पृथक्कारे पृथग्भावे जलद्रोण्या विचारणे ।
विश्लेषस्तु पृथक्कारे विरहेऽथ **विलास**वाक् ॥ २०२ ॥
लीलायां भावभेदे च स च स्याच्छ्लिष्टविक्रिया ।
विकुस्रस्तु समुद्रे च चन्द्रे चाथ **विकार**वाक् ॥ २०३ ॥

---

* ‘खेदे’ इति तु मेदिनी ।

रोगे चाप्यन्यथाभावे **विवधस्तु**दिन पथि।
पर्याहारे च भारे च **विश्वप्सा** त्वन्तरेऽनिले ॥ २०४ ॥
पुरन्दरेऽथ **विश्वात्मा** विरिञ्चेऽपि च भास्करे।
वीवधस्तु भवेन्मार्गे स्यात् पर्याहारभारयो ॥ २०५ ॥
वीकाशस्तु रहस्युक्त प्रकाशे **वृषभः** पुन।
उक्षिण श्रेष्ठेऽथ **वृत्तान्तः** प्रकारे कात्स्न्र्यवार्तयो ॥ २०६ ॥
भवेत् प्रकरणे चाथ भल्लाते स्याद् **वृषाङ्कवाक्**।
महादेवेऽथ **वेशन्तः** पल्वलाकाशयोरथ ॥ २०७ ॥
वैकुण्ठः केशवे शक्रे **शपथस्तु** सुतादिभिः।
शपने कार[1] आक्रोशे **शमथः** पुनरप्सु च ॥ २०८ ॥
शान्तौ[2] चाप्याश्रमपदे **श्वयी**[3]**चिस्तु** निशाकरे।
श्वयथौ च **शिखण्डस्तु** चूडाया बर्हिबर्हके ॥ २०९ ॥
श्रीवत्सः श्रीपतौ तस्य लाञ्छनेऽप्यथ शार्ङ्गिणि।
श्रीपिष्टाख्ये च निर्यासे **श्रीवासो** वसतौ श्रिय ॥ २१० ॥
श्रीगर्भस्तु श्रियो गर्भे खड्गे **श्रीह्रद्वाक्** पुन।
ह्रदे श्रिय प्रपाया च **श्रीकण्ठस्तु** महेश्वरे ॥ २११ ॥
द्वितीयमर्थमाचष्टे **रभस** कुरुजाङ्गले।
इत्येवमथ **शुद्धान्तो** गुह्ये कक्ष्यान्तरे तथा ॥ २१२ ॥
अन्तःपुरे च जानीयादथ विद्याद् विचक्षण।
सम्भवः कारणोत्पत्त्यो सङ्केते सङ्गमेऽपि च ॥ २१३ ॥
मात्यर्थे मापयत्यर्थे तौ चार्थौ सद्भिरीरितौ।
अकर्मको मातिधातु प्रस्थादीनां घटादिषु ॥ २१४ ॥
प्रवर्ततेऽन्तर्भावेऽस्मौ सम्भूत इति सूत्रग।
सकर्मको मापयतिः स्थाल्याद्याधाररन्तुना ॥ २१५ ॥

1. 'क' ग. पाठ. 2 'न्ते' क पाठ 3. 'ची तु' ग घ. ङ. पाठ

ग्रहणेऽन्तर्भावनायामादरादे प्रवर्तने ।
स चाय ‡सम्भवत्यादिमुत्रे सूत्रकृतोदितः ॥ २१६ ॥
तत्र ह्याकृप्यते कर्म *तद्धरत्यादिसूत्रत ।
'असम्भवो हेमम(था व्य)जन्तो' 'रेपामसम्भवे' ॥ २१७ ॥
इत्यादिपु प्रयोगेपु भूयिष्ठेपु कृतात्मभि ।
अर्थ सम्भवशब्दस्य चिन्तनीयो विचक्षणै. ॥ २१८ ॥
संरम्भः पुनराटोपे क्रोधे **सम्भेदवात्** पुन ।
भेदे च मिश्रणे चाथ **सम्भोगो** रतभोगयो ॥ २१९ ॥
कश्चित् करिकरे ब्रूते वय तु ब्रूमहे ध्रुवम् ।
गजस्य करमङ्गुल्या विभज्योर्ध्व हि मप्तधा ॥ २२० ॥
अङ्गुल्या परतो भागे तृतीये **सम्भ्रमः** पुनः ।
अत्यादरे च सवेगे व्यग्रतायां च साध्वसे ॥ २२१ ॥
सङ्ग्रहस्तु महोद्रङ्गे† स्वीकारे च समुच्छ्रये ।
स्त्रीसङ्ग्रहेऽपि सक्षेपे **सङ्ग्राहस्तूदित.** परै ॥ २२२ ॥
प्रदेशे फलकादीना ग्रहणार्थे परै पुन ।
मुष्टिमात्रेऽथ **सन्तानः** कल्पवृक्षान्तरे कुले ॥ २२३ ॥
परम्परायां चापत्ये **सञ्चारस्त्वपि** सङ्गतौ ।
अपि सङ्क्रमणे चारभेदे सोऽपीदृश· स्मृतः ॥ २२४ ॥
सस्थाचराख्यचाराणा गत्वा गत्वा पर प्रति ।
जिज्ञासते यः **संवालः** पुनश्चन्द्रस्य दीधितौ ॥ २२५ ॥
विभज्य गजलाङ्गूल चतुर्धारभ्य मूलत ।
द्वितीयभागे **संवासः** पुन स्याद् वसने सह ॥ २२६ ॥
राजधान्या च **संयावः** पुन सम्मिश्रणे तथा ।
भक्ष्यभेदे च तस्यापि तज्ज्ञैर्लक्षणमीरितम् ॥ २२७ ॥

---

‡ 'सम्भवत्यवहरति पचति' (५ १ ५२)। * तद्धरति वहत्यावहति भाराद्वंशादिभ्य (५ १.५०)। † 'सङ्ग्रहो वृहदुद्रङ्ग' इति मेदिनी ।'सङ्ग्रहो बृहदुद्धारे' इति तु हैम. ।

शमिता¶ त्वम्लदुग्धार्द्रा पक्वा खण्डे घृतोत्तरे ।
संयावोऽथ युनश्चूर्णे खण्डैलामरिचार्द्रके ॥ २२८ ॥

इत्येवमथ **सङ्घातः** समूहे हननेऽध्वनि ।
काव्यजातिविशेषे च तथैव नरकान्तरे ॥ २२९ ॥

संस्त्यायस्तु गृहे चैव सन्निवेशसमूहयो[१] ।
रभसो विस्तृतौ चाथ **सं**(स्ता?स्त)**रः** मुन्तरेऽध्वरे ॥ २३० ॥

स्वस्तरस्तु स्तृतौ स्वस्य विक्षिप्ततृणसञ्चये ।
संस्कार उत्कर्षाधाने सत सङ्कल्प एव च ॥ २३१ ॥

स्यमीकस्त्वपि वल्मीके नृपगोत्रे च कुत्रचित् ।
वृक्षेऽप्यथ **समीकः** स्यादर्णवे मिथुनेऽपि च ॥ २३२ ॥

सम्मर्दो मर्दने युद्धेऽप्यथ **सन्दंश** इत्ययम् ।
लोहकारोपकरणभेदे सन्दशनेऽपि च ॥ २३३ ॥

एकाहक्रतुभेदे चाप्यभिचारात्मके द्विपाम् ।
सन्नयः समवाये च पृष्ठस्थायिबलेऽपि च ॥ २३४ ॥

संवर्तस्त्वृषिभेदे स्याद् वत्सरे च जगत्क्षये ।
सवर्तनाया सवृत्तौ **सङ्घर्षः** स्पर्धने तथा ॥ २३५ ॥

सङ्घर्षणे **संपुटस्तु** समुद्गे मन्त्रवादिनाम् ।
मन्त्राक्षरप्रग्रथनप्रभेदे चाजय पुन. ॥ २३६ ॥

केलिकाया ‡शवरुकेऽप्यथ **संमर्श** इत्ययम् ।
तर्के समर्शने चाथ **सन्देहः** सशये तथा ॥ २३७ ॥

आत्मसंज्ञे मध्यकाये **सहोरस्तु** महीधरे ।
विष्णौ चाप्यथ **संरोधः** क्षये सरोधनेऽपि च ॥ २३८ ॥

---

१. 'श्रु' ख पाठ. २ 'त' ख ग पाठ.

¶ शमिता गोधूमचूर्णम् । ‡ 'कुरवके' इति स्यात् ।

समिधस्तु समूहेऽग्नौ युद्धगोभूमिनिष्टयोः ।
स्वापे तु **संलयश्चै**कीभावे च **सन्नितिः** पुनः ॥ २३९ ॥
वज्रे कुठारे **स्थपतिः** पुनः स्यात् सौविदल्लके ।
तक्षण्यधिपतौ चापि बृहस्पतिसवेष्टिनि ॥ २४० ॥
धनपे शिल्पिभेदे चेत्यजय **सन्निधिः** पुनः ।
सान्निधाने चेन्द्रियाणां गोचरे **सद्गुणिः** पुनः ॥ २४१ ॥
अन्धकारे च युद्धे च **सप्तर्षिस्**त्वपि दीधितौ ।
सप्तर्षयस्तु स्याच्चित्रशिखण्डिष्वथ कीर्त्यते ॥ २४२ ॥
स्वाध्यायस्तु भवेद् वेदे वेदस्य च जपे तथा ।
स्थासकस्त्वपि चर्चिक्ये बुद्बुदे हस्तिनामपि ॥ २४३ ॥
ज्ञेयो नक्षत्रमालाख्यभूषणे **स्नातकः** पुनः ।
गृहस्थे स्यात् कृतसमावर्तनेऽप्यथ **सानसिः** ॥ २४४ ॥
ऋणे नखे हिरण्येऽथ **स्त्रीवासो** वामलूरके ।
स्त्रीणां वासे **सुस्तरस्**तु भवेच्छयनमानयोः ॥ २४५ ॥
सौप्तिकस्तु प्रपाताख्यशत्रुनिग्रहकर्मणि ।
तद्वर्णनपरे चापि भवेद् भारतपर्वणि ॥ २४६ ॥
हर्यश्वस्तु भवेत् पूर्वराजभेदे पुरन्दरे ।
हरिद्रुस्तु कलाप्यन्तेवासिनि प्रथमे स्मृतः ॥ २४७ ॥
तथा दारुहरिद्राया वृक्षमात्रे तु कश्चन ।
हिमारिस्तु रवौ वह्नौ **हृच्छयस्**त्वपि मन्मथे ॥ २४८ ॥
कुक्ष्यग्नौ **हेरुकस्**तु स्यान्महाकालाह्वये गणे ।
बुद्धभेदे च रभस इत्यध्यायः समाप्तवान् ॥ २४९ ॥

इति त्र्यक्षरकाण्डे पुंलिङ्गाध्यायः ।

अथ त्र्यक्षरकाण्डे नपुंसकलिङ्गाध्यायः ।

अयनं निलये मार्गे सूर्योदग्दक्षिणागतौ ।
स्यात् सांवत्सरिकाद्येषु सत्राख्यक्रतुकर्मसु ॥ १ ॥

एषां प्रयोगभेदे च गतिमात्रे च दृश्यते ।
अम्बरं वाससि व्योम्नि सुगन्धिद्रव्यकान्तरे ॥ २ ॥

अंशुकं वस्त्रमात्रे च सूक्ष्मवस्त्रोत्तरीययोः ।
अलीकं त्वनृते च स्यादप्रियेऽथो **अनूक**वाक् ॥ ३ ॥

शीलेऽन्वये च प्राण्यङ्गभेदे कण्ठसमीपगे ।
अवनं रक्षणे तृप्तौ याचनादिष्वपि स्मरेत् ॥ ४ ॥

अञ्चनं त्वर्चने गत्याम**ङ्कनं** त्वङ्कने भवेत् ।
अर्थे सोऽप्यतियोगः स्याच्छस्त्राणा च निवारणे ॥ ५ ॥

वेत्रादिरचिते खेटभेदेऽथा**शन**मोदने ।
भुक्तौ च व्यापने चाथो **अकुलं** जलपोतयो ॥ ६ ॥

अपत्यं तु भवेत् तोके सामगाना च विश्रुते ।
आरण्यके सामभेदे 'उच्चतेजे'त्यृचि स्थिते ॥ ७ ॥

आस्पदं तु भवेत् कृत्ये स्थाने **चालान**वाक् पुनः ।
आदाने स्तम्भमात्रे च बन्धनार्थे च हस्तिनाम् ॥ ८ ॥

स्तम्भ **आदान**[1]वाक् तु स्याद् ग्रहणे चोत्तरायणे ।
आधानं तु निधाने स्यात् त्रेताग्न्याधान एव च ॥ ९ ॥

आपानं तु सुरापानगोष्ठ्यामाकृष्य पानके ।
आयानं त्वश्वभूषायामागतौ वचने पुन ॥ १० ॥

आख्यानं स्यात् कथाया च स्या**दाराग्रं** त्विषोर्भवेत् ।
अग्रे तथाग्र आराया इन्द्रियं धनरेतसो. ॥ ११ ॥

---

१ 'बि' क पाठ

हृषीक इन्धनं तु स्याद् दीपनाग्न्यर्थकाष्ठयोः ।
ईक्षणं तु क्रियायां स्यात् पश्यतेर्नयनेऽपि च ॥ १२ ॥

उदकं तु भवेत् तोये ह्रीबेरे द्विशतस्वरे ।
छन्दोभेदे भगवता निदानोक्त प्रतीयताम् ॥ १३ ॥

उत्थानमुद्गमे वास्तौ तन्त्रेहापौरुषेषु च ।
औदरस्य मलस्यापि स्रुतौ स्याद् रभसः पुन. ॥ १४ ॥

हर्षमुस्तकयोराजावज्ञणे चोद्यमेऽपि च ।
उद्यानं सङ्ग्रहोद्धृत्योर्वनभेदे प्रयोजने ॥ १५ ॥

तथा निःसरणेऽथ स्यादूवध्यं हि गुदानिले ।
वृक्षायुर्वेदसिद्धे च भूरुहादेर्गदान्तरे ॥ १६ ॥

ऋजीषं[1] पिष्टपचनसाधनान्तर एव च ।
वैद्युताग्नौ च नैरुक्ता औशीरं पुनरासने ॥ १७ ॥

चामरे शयने दण्डे कटीर त्वपि कन्दरे ।
जघने च जले चाथ कटित्रं यत्र तद्विदः ॥ १८ ॥

द्यूते रमन्ते सुस्यूते तस्मिंश्चर्मणि किञ्च तत् ।
रशनायां च रभसः कटिवेष्टनचर्मणि ॥ १९ ॥

अथ श्रोण्यां च भार्यायां कडत्रं स्यात् कलत्रवत् ।
कलत्रं तु नृपादीनां दुर्गस्थाने च कीर्तितम् ॥ २० ॥

क्रन्दनं पुनराह्वाने रोदनेऽप्यथ कज्जलम् ।
कसोत्पलाख्ये[2] वनज उत्पलेऽप्यञ्जनान्तरे ॥ २१ ॥

धूमयोनिन्यथ ज्ञेय कश्मलं मोहविष्ठयोः ।
अथ स्यात् कत्तृणं कुष्ठ्यां तृणभेदेऽथ काननम् ॥ २२ ॥

ब्रह्मास्ये च वने चाथ कीलालं रुधिरे जले ।
अन्ने पक्वान्ननिःष्यन्देऽप्यमृते रभसोऽपठीत् ॥ २३ ॥

---

१. 'बीस' क. ख ङ. पाठ   २. 'ह्य' ग पाठ.

स्यात् **कुत्राणं** तु कुण्डे च शिक्यं चाथ **कूपीटवाक्** ।
उदरे सलिले चाथ ध्वजे चोपनिमन्त्रणे ॥ २४ ॥

केतनं स्यादकार्ये च चापे कृत्येऽथ **कैतवम्** ।
द्यूते च कपटे चाथ **कैवल्यं** मोक्ष एव च ॥ २५ ॥

केवलत्वेऽथ **कोदण्डं** वेणुचापे धनुष्यपि ।
चापे चतुररत्नौ च **कौतुकं** तु कुतूहले ॥ २६ ॥

मङ्गले विषयाभोगे कामे ख्याते तथैव च ।
हस्तसूत्रेऽथ **कौपीनं** गुह्ये चाकार्य एव च ॥ २७ ॥

केचित् कक्षापुटेऽप्याहुश्चीरे त्वन्येऽध्यगीषत ।
स्यात् **कौलीनं** लोकवादे युद्धे पश्वहिपक्षिणाम् ॥ २८ ॥

अपवादे कुलीनत्वे **ग्रहणं** त्विन्दुसूर्ययोः ।
उपरागे चोपलब्धौ वन्द्यादानादरेषु च ॥ २९ ॥

प्रत्यये **गैरिकं** तु स्यात् पीतधातौ च हेम्नि च ।
गोपुरं तु पुरद्वारे द्वारमात्रे तथैव च ॥ ३० ॥

मुस्ताभेदे च कैवर्तिमुस्तकाख्येऽथ **गोरुतम्** ।
गवां रुते च गव्यूतौ **गोशीर्षं** त्वपि चन्दने ॥ ३१ ॥

ताम्रसारे गवां मूर्ध्नि **चमकं** तु प्रकीर्तितम् ।
ह्रीबेरेऽपि यजुर्मन्त्राध्यायभेदेऽथ **चामरम्** ॥ ३२ ॥

प्रकीर्णके च ह्रीबेरे **छदनं** तु तरुच्छदे ।
पक्षिपक्षेऽथ **जघनं** स्त्रीकट्याः पूर्वभागके ॥ ३३ ॥

कटिमात्रे परे पश्चाद्भागे कस्यापि वस्तुनः ।
जयनं तु रथादीनां सन्नाहे विजयेऽपि च ॥ ३४ ॥

अश्वचर्माणि तु प्राह रभसोऽथ **जनित्ववाक्** ।
कुले द्यावापृथिव्योश्च मातापित्रोश्च कीर्तिता ॥ ३५ ॥

---

१. 'कू' ख. ग. घ पाठः.

तालिमं कुट्टिमे तल्पे द्वारयन्त्रे तु **तालकम्** ।
कर्णभूषणभेदे च तालपत्राह्वयेऽप्यथ ॥ ३६ ॥

तालितं *तूलितपटे गुणवादित्रभाण्डयोः ।
वाद्यभेदेऽजय प्राह व्यञ्जने त्वपि **तेमनम्** ॥ ३७ ॥

क्लेदेऽथ **तोदनं** तोत्रे व्यथने **द्रविणं** पुनः ।
धने बले **दुकूलं** तु क्षौमेऽन्ये सूक्ष्मवाससि ॥ ३८ ॥

शुक्लवस्त्रे परेऽथ स्याद् **दौहृदं** दोहलाह्वये ।
इच्छाविशेषे गर्भिण्या द्विहृत्त्वे रभसः पुन ॥ ३९ ॥

दौर्वीणं †म्लिष्टपर्णे च दूर्वायाश्च रसेऽभ्यधात् ।
नाभीलं नाभिगन्धे स्याद् वङ्क्षणे च वरस्त्रियाः ॥ ४० ॥

अजयो नाभिगर्ताण्डे रभसस्त्वाह शब्दवित् ।
गन्धर्वकृच्छ्रयोः स्यात्तु **निमित्तं** हेतुलक्ष्मयोः ॥ ४१ ॥

शुभादेः सूचके चाथ **नियुतं** लक्षसञ्ज्ञके ।
सङ्ख्याभेदे परे त्वाहुर्लक्षाणा दशके तथा ॥ ४२ ॥

उशीरेऽथ **निदानं** स्यात् कारणेऽप्यादिकारणे ।
सूत्रभेदे च भगवत्पतञ्जलिमुनीरिते ॥ ४३ ॥

खण्डनेऽप्यवदाने च **निर्याणं** त्वपि हस्तिनः ।
नेत्रान्ते निर्गमे मोक्षे मरणे च प्रकीर्तितम् ॥ ४४ ॥

प्रमाणं हेतुमर्यादाशास्त्रेयत्ताप्रमातृषु ।
सम्यग्वक्तरि नित्ये स्यादेकताबोधयोरपि ॥ ४५ ॥

छन्दोवृत्तविशेषेऽथ **प्रयाणं** मरणे गतौ ।
नेत्रपूर्वप्रदेशे च हस्तिनामिति यादवः ॥ ४६ ॥

---

१. 'क' क पाठ .

---

* रञ्जितपटे । † 'दौर्वीणं मृष्टपर्णे स्याद्' इति तु मेदिनी ।

आदौ प्रधाने **प्रमुखं** **प्रज्ञानं** बुद्धिचिह्नयोः ।
प्रसूनं पुष्पफलयोः **प्रपदं** तु पदाग्रके ॥ ४७ ॥
निगदाख्ययजुर्वेदविशेषे **प्लवनं** पुनः ।
उन्मज्जने प्लुतीभावे क्रमणे च प्रकीर्तितम् ॥ ४८ ॥
पञ्चत्वं पञ्चताया च मरणेऽथ **पचत्रवाक्** ।
स्थाल्यां स्याद् रन्धनार्थाया तथैवापूपकारके ॥ ४९ ॥
पतत्रं गरुति व्योम्नि **पत्राङ्गं** रक्तचन्दने ।
भूर्जे च **पतनं** तु स्यात् पा(त्रे[१]ते) तरुपलाशके ॥ ५० ॥
द्विजातिकर्मभ्यो हानौ **पत्तनं** तु पुरे विदुः ।
पुटभेदनसञ्ज्ञे तु क्षुद्रग्रामे परे विदुः ॥ ५१ ॥
क्रयविक्रयभूमौ तु केचिदन्ये तु सूरयः ।
नौभिरेव तु यद् गम्य पत्तन तत् प्रचक्षते ॥ ५२ ॥
पट्टनं तु पुरेऽन्ये तु पुटभेदनसञ्ज्ञके ।
क्षुद्रग्रामे परे त्वाहुः सर्वशब्दार्थकोविदाः ॥ ५३ ॥
पट्टन शकटैर्गम्य घोटकैर्नौभिरेव च ।
पद्मकं पद्मकाष्ठे स्याद्धस्तिना बिन्दुजालके ॥ ५४ ॥
परीरं तु हले ज्ञेय तथा हलमुखेऽपि च ।
पवीरं तु हले केचिद् रङ्गस्थाने परे विदुः ॥ ५५ ॥
प्रान्तरं तु वने ज्ञेय दूरशून्ये च वर्त्मनि ।
रसातले तु **पातालं** बडवानल एव च ॥ ५६ ॥
पीयूषं त्वमृते दुग्धे नवसूतगवीभवे ।
पुरीषं मृत्तिकाचूर्णे विष्ठायां सलिलेऽपि च ॥ ५७ ॥
मालाबन्धविशेषे तु भक्षभेदे च **पूरिमम्** ।
बडिशं त्वध्वमानस्य विशेषे स्याद् विरज्जुके ॥ ५८ ॥

१. 'प' ख. ङ., 'परे के' ग. पाठ.. २. 'त' ग. पाठ

मत्स्यवेधनयन्त्रे च **ब्राह्मण्यं** तु द्विजन्मनाम् ।
समूहे ब्राह्मणाना च जानीयाद् भावकर्मणोः ॥ ५९ ॥

अथ **बाह्लव**[1]*मित्येतद्धिङ्गुकुङ्कुमयोः स्मृतम् ।
भस्मकं तु विडङ्गे स्याद् व्याधिभेदेऽथ **भण्डनम्** ॥ ६० ॥

परिहासे च दुग्धे च कवचे च प्रकीर्तितम् ।
भावित्रं तु भवेद् भद्रे त्रैलोक्ये चाथ **भूतिकम्** ॥ ६१ ॥

भूनिम्बे भूस्तृणे चैव यवान्यामपि कत्तृणे ।
भोजनं तु भवेद् भुक्तौ **मन्दनं** स्तुतिमोदयोः ॥ ६२ ॥

गतौ मदे च स्वप्ने च **मणीचं** त्वपि मौक्तिके ।
अग्रहस्ते च पुष्पेऽथ **माहिनं**[2] राज्यशय्ययोः ॥ ६३ ॥

मैथुनं रतिसङ्गत्योर्यागोपकरणे पुनः ।
यजत्रसंज्ञे **यजनं** यागे चाप्यथ **यावसम्** ॥ ६४ ॥

मित्रे भक्ततृणे चाथ तारुण्ये **यौवनं** तथा ।
युवतीनां समूहे च **वचनं** तूक्तिवाक्ययोः ॥ ६५ ॥

आच्छादनक्रियायां तु **वसनं** वस्त्र एव च ।
स्यान्निवासक्रियाया च **वहनं** त्वपि धारणे ॥ ६६ ॥

भारस्य स्यन्दतेश्चार्थे रथादीना च यापने ।
रथभेदे च विज्ञेय चतुरश्रे सकूबरे ॥ ६७ ॥

वाहित्रं तु विजानीयाद् वहनाख्यरथान्तरे ।
यानपात्रे च पोताख्ये **वधत्रं** त्वायुधे स्मृतम् ॥ ६८ ॥

शूरे धवयिमर्माख्ये(?) कन्दुके च प्रकीर्तितम् ।
तन्तुवायस्य दण्डे च शाकटायन उक्तवान् ॥ ६९ ॥

---

१. 'ल्ह' ग पाठ· २ 'ही' ङ पाठ .

---

* 'बाह्लीक रामठेऽपि च' इत्यमर. । कोशान्तरे तु कुङ्कुमार्थको बाल्हकशब्दो दृश्यते ।

व्यसनं सक्तिविपदोर्दैवानिष्टफलेऽहसि ।
पैशुन्यादौ च कोपार्थे मृगयादौ च कामजे ॥ ७० ॥

निक्षेपे निष्फलोद्योगेऽप्यशुभे च प्रकीर्तितम् ।
वार्धकं वृद्धसङ्घाते वृद्धत्वे वृद्धकर्मणि ॥ ७१ ॥

उत्तरस्त्वद्भुतश्लोको रभसेन समीरितः ।
*काकचिण्डीभवे बीजे वारिक्रिमिजनीरयोः ॥ ७२ ॥

दक्षिणावर्तशङ्खे च †**वार्दरं** स्यादितीदृशम् ।
विधानं हस्तिकवले प्रेरणेऽभ्यर्चने धने ॥ ७३ ॥

वेदनायामुपाये च प्रकारे वैरकर्मणि ।
विष्टपं त्वपि देवानां विमाने भुवने तथा ॥ ७४ ॥

व्युत्थानं प्रतिकूलत्वे स्वातन्त्र्यकरणेऽपि च ।
सिहस्तु प्रतिरोधे च विरोधाचरणेऽपि च ॥ ७५ ॥

वेष्टनं मुकुटोष्णीषवाटेषु श्रोत्रशष्कुलौ ।
तथा परिवृतौ चाथ **वैकक्ष्यमु**रसि स्थिते ॥ ७६ ॥

तिर्यक्क्षिप्ते पुष्पमाल्ये तथा प्रावरणेऽपि च ।
शमलं तु भवेत् पापे विष्ठायां च प्रकीर्तितम् ॥ ७७ ॥

शासनं निग्रहे लेख्ये वेदवाक्येषु कर्मणि ।
वाङ्नियोगे प्रहरणे शास्त्रे ग्रामे च निष्करे ॥ ७८ ॥

आज्ञायामुपदेशे च **शालूकं** तूत्पलादिन ।
कन्दे स्यात् पङ्कगन्धे च जले **शालारवाक्** पुनः ॥ ७९ ॥

सोपाने स्याद्धस्तिनखे पाक्षिणामपि पञ्जरे ।
अथो **शिताम**(?) दोष्णि स्याद् योनौ यकृति मेदसि ॥ ८० ॥

---

* गुञ्जापर्यायोऽयं 'काकचिञ्चा' इति पठ्यते कोशान्तरे । † 'वार्दरं कृष्णलाबीजदक्षिणावर्तशङ्खयोः' इति तु मेदिनी ।

श्रीपुष्पं तु श्रियः पुष्पे सितपद्मेऽथ भोजने ।
आस्वादने च **स्वदनं** शोभनेऽप्यदने विदुः ॥ ८१ ॥

सदनं तु गृहे तोये सीदत्यर्थे च कीर्तितम् ।
स्तननं स्तनिते ध्वाने **स्तरणं** छादने वधे ॥ ८२ ॥

संस्थानं तु समासौ[1] च सन्निवेशे चतुष्पथे ।
सम्यक्स्थितौ च मरणे **संव्यानं** तूत्तरीयके ॥ ८३ ॥

तथा सवरणे चापि **सन्दानं** त्वपि बन्धने ।
पशुबन्धनरज्जोश्च विशेषे **सलिलं** पुनः ॥ ८४ ॥

जले छन्दोविशेषे च प्रकृत्याख्येऽक्षराणि वै ।
यस्य चत्वार्यशीतिश्च तत्र स्याच्च बहून्यपि ॥ ८५ ॥

स्वरसं तु दिने गेहे **स्थानकं** त्वालवालके ।
लङ्घन कर्तुकामाना सिहादीना क्रमाह्वये ॥ ८६ ॥

अवस्थानविशेषे च **स्थानीयं** तु पुरे तथा ।
स्थातव्येऽपि महाग्रामे **सामर्थ्यं** तु बले भवेत् ॥ ८७ ॥

शक्तिसङ्गे तथैकार्थ्ये सम्बन्धार्थत्व एव च ।
कश्चित्तु योग्यताया च कथयामास नामवित् ॥ ८८ ॥

साधूतं *बर्हिसङ्घाते पण्यवीथ्यातपत्रके ।
सुलोहं त्वारकूटे स्याच्छस्तलोहेऽथ **सेचनम्** ॥ ८९ ॥

नावः स्यात् सेकपात्रे च सिक्तौ चाप्यथ **सौष्ठवम्** ।
अवष्टम्भे प्रशस्तत्वे **हयनं** तु गतावपि ॥ ९० ॥

कर्णीरथाख्ये च तथा रथभेदेऽथ काञ्चने ।
हिरण्यं मानभेदे च धने चापि कपर्दके ॥ ९१ ॥

---

१ 'धौ' ग पाठ

---

* कोशान्तरे 'साधूतम्' इति पदमुक्तार्थक दृश्यते ।

अक्षये चाप्यकुप्ये च रेतस्यप्यथ वीर्वत ।
वराटहेमरेतस्सु **हिरणं** रभसोऽपठीत् ॥ ९२ ॥

हृदयं तूरसि स्वान्ते वृक्के च रभसोऽपठीत् ॥ ९३ ॥

इति त्र्यक्षरकाण्डे नपुंसकलिङ्गाध्यायः ।

अथ त्र्यक्षरकाण्डे वाच्यलिङ्गाध्यायः ।

अथाभिधेयलिङ्गाना त्र्यक्षराणा प्रणीयते ।
अध्यायोऽ**ध्यक्ष**शब्दोऽय प्रत्यक्षेऽधिकृतेऽप्यथ ॥ १ ॥

अभ्यग्रोऽभिमुखे नव्ये समीपेऽप्य**धमः** पुन ।
न्यूनेऽपि गर्हितेऽ**धीरः** पुनर्भीरौ च चञ्चले ॥ २ ॥

अवरस्त्वप्रशस्ते स्यादर्वाच्यप्य**खिलं** पुन. ।
कृत्स्ने गर्ह्येऽ**नुग**स्तु स्यादनुगामिनि सेवके ॥ ३ ॥

अगाढोऽनवगाढे चाप्यभृशे च प्रकीर्तित. ।
अथानक्षरवाक्ये चाप्यवक्तव्येऽप्य**वाच्यवाक्** ॥ ४ ॥

अगर्ह्ये चाथ रभस' प्रमादीदमवोचत ।
अवद्यमपशब्दे च गर्ह्ये चेत्या**प्लुतः** पुन ॥ ५ ॥

स्नाते चापि समावृत्तेऽथ**आत्मीयो** निजमित्रयो. ।
आविद्धं कुटिले क्षिप्ते रभसस्तु पराहते ॥ ६ ॥

आहार्यमाहर्तव्ये चाभिनये भूषणादिभि' ।
कृते स्या**दाहतं** तु स्यात् ताडिते गुणिते हते ॥ ७ ॥

मृषार्थवाक्येऽप्याहाथो **आदृतः** सादरेऽर्चिते ।
आपन्नस्तु विपन्ने च प्राप्ते च कथितो बुधैः ॥ ८ ॥

आयस्तः कुपिते क्षिप्ते क्लेशिते तेजितेऽपि च ।
अनुज्ज्वले त्वाविलं स्यात् कलुषे चेतरः पुनः ॥ ९ ॥
अन्यस्मिन् पामरे चाथ स्यादुत्कृष्टः प्रकृष्टके ।
ऊर्ध्वस्थान प्रापिते चाप्युत्क्षिप्ते तूद्धृतं विदुः ॥ १० ॥
मुक्तोज्झितेऽप्यथोत्तानं निम्नस्य प्रतियोगिनि ।
ऊर्ध्वीकृतपुरोभागेऽप्युच्छ्रितं तून्नतेऽपि च ॥ ११ ॥
प्रवृद्धोत्पन्नयोरूर्ध्वस्थापितेऽप्युदितं पुनः ।
उद्गते कथितेऽथ स्यादुदूढं विपुलेऽपि च ॥ १२ ॥
ऊढे च पीवरे चाथो उपोढो निकटोढयोः ।
उपितं न्युपिते दग्ध इति सर्वे निघण्टवः ॥ १३ ॥
उपित न्युषिते युक्त दग्धे त्वेतदसाम्प्रतम् ।
उषित्वा(?)दोषनेरेतच्छाकटायन उक्तवान् ॥ १४ ॥
प्रत्युष्ट रक्ष इति च प्रयोगः शाश्वतस्तथा ।
उत्थितं प्रोद्यते जाते वृद्धिमत्यपि दृश्यते ॥ १५ ॥
उदारो महति ख्याते दानशौण्डविदग्धयोः ।
उत्तालं पुनरुत्ताल उन्नतोच्चण्डयोरपि ॥ १६ ॥
उत्कटस्तूद्भटे मत्ते तीव्रेऽपि रभसोऽपठीत् ।
उज्जटः शून्यदेशे स्यादूर्ध्वीभूतजटादिषु ॥ १७ ॥
उज्झकस्त्वपि निःस्नेहे स्यादुज्झितरि च स्मृतः ।
उन्निद्रस्तु भवेत् फुल्ले निद्रया हीन एव च ॥ १८ ॥
उद्बुद्धस्तु भवेत् फुल्ले प्रवृद्धे च प्रकीर्तितः ।
एकाग्रमग्रं यस्यैकं तत्र तत्पर एव च ॥ १९ ॥

---

१ 'ल' इ पाठः

' उष्टमित्योषतेरेतद' इति पाठः स्यात् । ‡ 'आदितश्च (७ २ १६) इति चकारस्यानुक्तसमुच्चयार्थत्वादिट्प्रतिषेध' इति भट्टभास्कर. । आगमशासनानित्यत्वाद्वेडभाव. ।

अनाकुलेऽथ **कलितं** सङ्ख्याते ज्ञातवद्धयो[1] ।
आत्ते च विहिते चाह रभसः **कमरः** पुन ॥ २० ॥
मूर्खे च कामुके चाथ **कनीयां**स्तु जघन्यजे ।
युवतरे चाल्पतरे **क्षुल्लक**स्त्वल्पनीचयो. ॥ २१ ॥
दरिद्रे चाथ **कुचरः** कुवादे भूचरेऽपि च ।
गान्धिको लेखके चापि सुगन्धव्यवहारिणि ॥ २२ ॥
जठरः कठिने जीर्णे कुक्षौ च **ज्वलितं** पुन ।
दीप्ते च ज्वलिते चाथ **डिङ्गरो** क्षेप्यगङ्गरौ ॥ २३ ॥
तलिनं विरलेऽल्पेऽथ **तीरितं** पारिते तथा ।
तीर च प्रापिते तीरीकृते च व्यवहारगे ॥ २४ ॥
सदेवासत्कृत सभ्यैर्यत् तत्राप्यथ **दुर्विधः** ।
नीचे **दरिद्रे** **दोषज्ञः** पुनर्भिषजि पण्डिते ॥ २५ ॥
दोषस्य बोधके चाथ **नदीष्णः** कुशले मत ।
तरणे य पटुस्तस्मिन् नदीष्ण इति सज्जन ॥ २६ ॥
नश्वरं नाशशीलादौ दैन्यगर्भवचस्यपि ।
निवातस्त्वाश्रये शस्त्राभेद्यवर्मण्यमारुते ॥ २७ ॥
निकृतो विप्रलब्धेऽपि हृते विप्रकृतेऽपि च ।
निसृष्टं जनिते न्यस्ते **निरस्त**स्तु निराकृते ॥ २८ ॥
निष्ठ्यूते प्रास्तबाणे च वचने च द्रुतोदिते ।
निहतस्तु हते नीचस्वरयुक्तेऽक्षरेऽपि च ॥ २९ ॥
निर्ग्रन्थः स्यात् क्षपणके दरिद्रे ग्रन्थवर्जिते ।
निर्दटः परदोषोक्तिपरे निष्ठुरभाषिणि ॥ ३० ॥
प्रहृष्टस्तु सरोमाञ्चे प्र(क ? ह)र्षवति विस्मिते ।
तथा प्रतिहते चाथ **प्रमीतः** प्रोक्षिते मृते ॥ ३१ ॥

---

१. 'नबन्धयो' क ख ड पाठ.

प्रतीतो हर्षिते ख्याते ज्ञाते प्रत्ययिते बुधे ।
सादरे प्रतियातेऽथ **प्रणीतः** स्यात् प्रवेशिते ॥ ३२ ॥

उपसम्पन्नौदनादौ निर्मितक्षिप्तयोरपि ।
स्थानात् स्थानान्तरं नीते वह्नौ च विधिना स्मृतः ॥ ३३ ॥

प्रबुद्धो विरतस्वापे सावधानेऽपि पण्डिते ।
प्रवृद्धस्त्वेधिते चापि प्रसृतेऽथ **प्रसिद्ध**वाक् ॥ ३४ ॥

ख्यातभूषितयोः सिद्धे **प्रभिन्न**स्तु विदारिते ।
मत्तहस्तिनि चाथ स्याद् व्युत्पन्नक्षुण्णयोरयम् ॥ ३५ ॥

प्रह्नः **प्रयत**स्तु स्यात् संस्कृते पूत एव च ।
प्रततं वितते क्षुण्णे **प्रदीप्तं** त्वपि भासिते ॥ ३६ ॥

दग्धेऽप्यथ **प्रगाढः** स्याद् भृशे कृच्छ्रेऽप्यथ स्मृतः ।
प्रतीक्ष्यः प्रतिपाल्ये च पूज्ये चाथ **प्रणाय्य**वाक् ॥ ३७ ॥

असम्मते च निष्कामे **प्रसव्यं** पुनरुच्यते ।
प्रतिकूलेऽनुकूले च सव्यदक्षिणयोरपि ॥ ३८ ॥

आयत्ते **पतित**स्त्वेष धर्मशास्त्र[1]निरूपितः ।
द्विजातिकर्मभ्यो हीने प्रस्कन्ने **परुषः** पुनः ॥ ३९ ॥

अस्निग्धे कर्बुरे मिश्रे तथा निष्ठुरभाषिते ।
प्रयोक्ता तूत्तमर्णे स्यात् तथैव स्यात् प्रयोजके ॥ ४० ॥

प्रत्यर्थी त्ववगन्तव्यः शात्रवप्रतिवादिनोः ।
पामरस्तु भवेदज्ञे नीचे च रभसः पुनः ॥ ४१ ॥

खण्डेऽप्याह **प्रार्दितं** तु हतयाचितयोरपि ।
अभियुक्ते **पेशल**स्तु चारौ दक्षे च कीर्तितः ॥ ४२ ॥

प्रोक्षितं निहते सिक्ते **बहु[2]लं** त्वपि पुष्कले ।
सान्द्रे च **बालिश**स्तु स्याद् बाले मूर्खेऽथ **बेटकः** ॥ ४३ ॥

सञ्जातयौवने चापि तथा वैकटिकेऽपि च ।
भङ्गुरो नश्वरे नम्रे **भावितं** त्वपि वासिते ॥ ४४ ॥

---

१ 'स्त्रे' इ पाठः २ 'हु' क ङ. पाठः

तथैवोत्पादिते लब्धे **मलिनं** तु मलीमसे ।
कृष्णे च **मत्सरी** तु स्यात् परसम्पदसोढरि ॥ ४५ ॥
कदर्याढ्ये **मूर्छितस्तु** मूढसोच्छ्राययोरपि ।
अजयस्तु प्रवृद्धेऽपि **वदान्यस्त्वपि** दातरि ॥ ४६ ॥
वल्गुवाग्वाग्मिनोश्चापि **वरदस्तु** समर्धके ।
प्रसन्ने **वल्लभस्तु** स्यादध्यक्षे दयितेऽपि च ॥ ४७ ॥
वर्णाटो गायने चित्रकरे स्त्रीकृतजीवने ।
वक्तव्यः कुत्सिते नीचेऽप्यधीनकथनीययो ॥ ४८ ॥
वठरस्तु भवेत् स्थूले रभसस्तु शठेऽपि च ।
वरीयान् स्यादुरुतरे प्रशस्ततर एव च ॥ ४९ ॥
व्यायतं व्यापृते दीर्घे दृढे **विगतवाक्** पुन ।
वीते च निष्प्रभे चाथ **विसृतं** विगते तते ॥ ५० ॥
विदितं सश्रुते ज्ञाते **विधुतं** त्वपि कम्पिते ।
त्यक्ते च **विकृतं** तु स्याद् दूरूपे व्याधितेऽपि च ॥ ५१ ॥
तथा विकारापन्ने च बीभत्सेऽथ **विविक्तवाक्** ।
निर्जने च पृथग्भूते शुद्धे चापि विचारिते ॥ ५२ ॥
असम्बाधेऽथ **विच्छिन्नं** समालब्धे द्विधाकृते ।
विस्रब्धं निभृते शस्ये तथा विश्वसितेऽपि च ॥ ५३ ॥
विवशस्त्वस्वतन्त्रात्मन्यवश्ये रभसोऽपठीत् ।
अरिष्टदुष्टबुद्धौ च कथयन्ति मनीषिण ॥ ५४ ॥
विज्ञेय **विधुरं** सद्भि· कष्टविश्लिष्टयोरपि ।
विकले §प्रत्यवेते च **विलीनं** त्वपि विद्रुते ॥ ५५ ॥
लीनेऽथ **वेल्लितं** वक्रे कम्पिते स्याद् रथे पुन ।
व्याघ्रचर्मावृते ज्ञेयो **वैयाघ्रो** व्याघ्रयोगिनि ॥ ५६ ॥

---

§ 'पत्न्यपेते' इति स्यात् । 'विधुर पत्न्यपेते स्यात् क्लिष्टविश्लिष्टयोरपि' (पृ २५३ श्लो. १७) इति वैजयन्ती ।

शिरःस्थो व्यवहारस्थेऽभियोक्तरि शिरःस्थिते ।
समर्थस्तु समानार्थे सम्बन्धार्थे हितेऽपि च ॥ ९७ ॥
न्याय्ये शक्ते **सदस्य**स्तु यज्ञाना विधिदर्शिनि ।
सभ्ये च **संस्थित**स्तु स्यात् समाप्ते च मृतेऽपि च ॥ ९८ ॥
सम्यक्स्थिते **सत्तम**स्तु श्रेष्ठे चाप्यतिशोभने ।
तथा पूज्यतमे चाथ **सङ्कीर्णो** निचितेऽपि च ॥ ९९ ॥
अशुद्धव्याप्तयोश्चापि कुत्रचिद् वर्णसङ्करे ।
सङ्कुलं तु भवेद् व्याप्ते परस्परपराहते ॥ ६० ॥
वचने स्यादविस्पष्टवचनेऽन्येऽथ मिश्रिते ।
संसृष्टशब्द जानीयाच्छुद्धे च वमनादिभि ॥ ६१ ॥
समूढः पूजिते भुग्ने सद्योजातेऽप्युपप्लुते* ।
संहतं दृढसन्धौ च सङ्गते **स्थायुकः** पुन ॥ ६२ ॥
स्याद् ग्रामाधिकृते स्थाम्नावथ **साधिष्ठ** इत्ययम् ।
भवेद् भृशतमे चैव तथा साधुतमेऽपि च ॥ ६३ ॥
अथो भृशतरे साधुतरे **साधीय** इत्यद ।
स्तिमितं निश्चले क्लिन्ने तृप्ते तु **सुहितो** भवेत् ॥ ६४ ॥
तथा सुष्ठु हितेऽपि स्यात् सेनारक्षे तु **सैनिकः** ।
स्यात् सेनासमवेते च **हृषित**[1]स्तु मनोहरे ॥ ६५ ॥
सरोमाञ्चे प्रतिहते सहर्षे विस्मितेऽपि च ।
तथा स्तब्धे च रोमादावित्यध्याय समाप्तवान् ॥ ६६ ॥

इति त्र्यक्षरकाण्डे वाच्यलिङ्गा याय ।

---

१. 'हर्षित' क ङ पाठ

---

* 'समूढ पुञ्जिते भुग्ने सद्योजातेऽनुपप्लुते' इति तु मेदिनी ।

अथ त्र्यक्षरकाण्ड नानालिङ्गाध्यायः ।

अमृतं व्योम्नि देवान्ने यज्ञशेषे रसायने ।
अयाचिते जले जग्धौ[1] मोक्षेऽन्ने हेम्नि गोरसे ॥ १ ॥

धारोष्णदुग्धेऽप्यमृतो क्षीरमात्रे धनञ्जय· ।
एतेष्वर्थेषु जानीयात् क्लीव वेदे तु पुस्ययम् ॥ २ ॥

देवे तु द्वे स्त्रिया तु स्यादमृता मद्यभिक्षयो ।
आमलक्या हरीतक्या गुडूच्या रभम पुन ॥ ३ ॥

मागध्या चाह सूर्यस्य पुनस्तेषु गभस्तिषु ।
ये वृष्टिसर्जने प्रोक्ता येषा सङ्ख्या चतु शती ॥ ४ ॥

त्रिस्त्वप्र(ती?मी)त एकान्तसुन्दरे स्वादुनित्ययो· ।
हृद्ये चा**थाक्षरः** पुसि विरिञ्चे विष्णुखड्गयो ॥ ५ ॥

क्ली तु वाचि विधौ धर्मे वर्णेऽम्बुतमसो ऋतौ ।
अक्षराख्ये सामभेदे खे मोक्षे मूलकारणे ॥ ६ ॥

परमाणौ ब्रह्मणि च प्रणवे तु नृशण्डयो ।
त्रिस्त्वक्षरितरि स्याच्चाविद्यमानक्षरे तथा ॥ ७ ॥

अनन्तः पुसि विष्णौ स्यान्नागराजे हलायुधे ।
क्लीब तु व्योम्न्यनन्ता तु पौर्णमास्या मरुद्दिशि ॥ ८ ॥

शारिबाभूमिदूर्वासु विशल्यानाम्नि चौषधौ ।
दु·स्पर्शे च स्त्रियां भेद्यलिङ्ग त्वन्तावि(स?व)र्जिते ॥ ९ ॥

अन्तर तु नपि प्रत्यासत्तौ मध्यावकाशयो ।
तादर्थ्येऽवसरे कालभेदे मन्वन्तराह्वये ॥ १० ॥

विशेषविवरान्तर्धिष्ववसानविनार्थयो· ।
अवधौ च त्रिषु पुनस्तुल्येऽल्पपरिधानयोः ॥ ११ ॥

---

१. 'ग्धे' इ. पाठ .

बाह्ये स्वीये प्रतिभुवि नृनपोस्त्वन्तरात्मनि ।
अर्जुनस्तु पुमान् कार्तवीर्ये मध्यमपाण्डवे ॥ १२ ॥
मातुरेकसुते शौक्ल्ये यमे दृष्टिरुजान्तरे ।
ककुभाख्यद्रुमे क्ली तु तृणे रूपे च हेम्नि च ॥ १३ ॥
स्त्रिया तु सुरभौ रात्रावुषस्यप्यापगान्तरे ।
बाहुदाख्येऽर्जुनी च स्यात् त्रि तु स्यादग्रचशुक्लयो ॥ १४ ॥
रभसस्तु द्वयोराह केकिनि क्ली तु दृग्रुजि ।
अरिष्टस्तु पुमान् निम्बे फेनिलाख्ये महीरुहे ॥ १५ ॥
लशुने दैत्यभेदे च कृष्णेन विनिपातिते ।
स्याद् दशबन्धने चाथ क्लीब मरणलाञ्छने ॥ १६ ॥
अप्यारण्यकयो साम्नो 'पवित्र त'ऋगुत्थयो' ।
अशुभे च शुभे वर्णविकारे सज्जन' पुन ॥ १७ ॥
अञ्जनाभे वर्ण इति निकार इति चापठीत् ।
सुराया सूतिकागेहे स्त्रिया त्वेकोऽपठीद् भिषक् ॥ १८ ॥
कटुकानागबलयोस्तक्रे तु नृनपोस्तथा ।
भेषजद्रवभेदे च द्वे तु काके त्रिषु त्वयम् ॥ १९ ॥
अहिंसिते तथा व्याधिनिर्मुक्ते निरुपद्रवे ।
अदृष्टं वह्नितोयादिदैवभीतौ महीभुजाम् ॥ २० ॥
क्ली त्रि त्वनीक्षितेऽथ स्यादक्षतं क्लीबलिङ्गकम् ।
धान्येऽपि तण्डुलेऽथ स्त्रीनपोर्लाजेषु ना यवे ॥ २१ ॥
अन्यस्मिंस्तु क्षतात् त्रि स्यादक्षितं तु जले नपि ।
सङ्ख्याविशेषे चान्यस्मिन् क्षितात् त्रि स्यादथाच्युतः ॥ २२ ॥
पुमान् विष्णौ त्रिषु पुनश्च्युतादन्यत्र वस्तुनि ।
†अन्तस्था तु स्त्रिया प्रोक्ता यरलेषु वकारके ॥ २३ ॥

---

† कान्तोऽयम् । विबन्तस्तु विश्वपावत् पुंसि बोद्धव्य ।

तथा छन्दोविचित्या च त्र्यक्षरप्रभृतिष्वपि ।
षड्विंशतौ चच्छन्दस्सु चतुर्वृद्धेषु दृश्यते ॥ २४ ॥

प्रयोगे ब्राह्मणेनोपास्थानीया[1] जीयके[2] तथा(?)[3] ।
त्रिष्वन्तावस्थिते चापि तथैवान्तरवस्थिते ॥ २५ ॥

अरुणा स्त्री विषाया च मञ्जिष्ठात्रिवृतोरपि ।
क्ली तु ताम्रे पुमांस्तु स्यात् सूर्ये सूर्यस्य सारथौ ॥ २६ ॥

शशिजे चाप्युषसि च काण्डर्षिष्वपि केषुचित् ।
अव्यक्तरागवर्णे च सन्ध्यारागे तु केचन ॥ २७ ॥

लोहितेऽन्यस्तु कपिले त्रि त्वत्र कथिता गुणा ।
अव्यक्तरागादयो ये तेषामन्यतमेन यत् ॥ २८ ॥

युक्त वस्तु भवेत् तत्र निःशब्दे चाजयादय ।
अजिर क्ली शरीरे च विषये चाङ्गणेऽपि च ॥ २९ ॥

शैघ्र्ये च नगरे चास्य प्रयोगोऽर्थान्तरेऽपि च ।
दृश्यते भारते क्रौञ्चधरणीधरवर्णने ॥ ३० ॥

कुरङ्गारुतनिर्घोषमुद्भ्रान्तसमराजिरम् ।
इत्यत्रार्थश्चिन्तनीयोऽथ नद्यामजिरा स्त्रियाम् ॥ ३१ ॥

उमायामपि च प्राह रभस. शब्दवित्तम· ।
त्रि तु शीघ्रे जर्जरे च स्यादथो **अमरा** स्त्रियाम् ॥ ३२ ॥

गुडूचीन्द्रपुरीस्थूणास्वमर्तरि तु वाच्यवत् ।
द्वे तु देवेऽथ पुंसि **स्यादररः** सोमसञ्ज्ञके ॥ ३३ ॥

यज्ञाङ्गेऽग्नौ च युद्धे तु लोहलोहशलाकयो ।
अपि क्लीब कवाटे तु स्यात् स्त्रीशण्डेऽररी इति ॥ ३४ ॥

आरायाममररा स्त्र्येव शीघ्रे स्याद् भेद्यलिङ्गकम् ।
अर्गला तु न ना द्वारकवाटद्वयबन्धने ॥ ३५ ॥

---

१. 'पा' ग पाठ. २ 'य' ग पाठ ३ 'ते' ख ग पाठ.

क्लीब तु द्वारपटले विदण्डे तु त्रिलिङ्गिका[1] ।
रभसस्त्वाह कल्लोले दण्डिकान्तःकपोलयो. ॥ ३६ ॥
अचलो ना गिरौ विष्णौ पृथिव्या त्वचला स्त्रियाम् ।
देव्या च काञ्चिकस्थालमधितिष्ठति या सदा ॥ ३७ ॥
निश्चले तु **त्र्यमात्य**स्तु राज्ञो धीसचिवे पुमान् ।
त्रिस्त्वमाभवजातादावहृतं त्रिर्नवाशुके ॥ ३८ ॥
अहिंसितेऽप्यहिंसायां पुनः क्लीबेऽहितः पुन. ।
ना रिपौ त्रि त्वपथ्येऽथ स्यादषाढा स्त्रियामियम् ॥ ३९ ॥
अब्देवते च नक्षत्रे वैश्वदेवे च भे तथा ।
तद्युक्ते कालसामान्ये ताभ्या यज्ञाद्विजन्मनाम् (?) ॥ ४० ॥
अग्निचित्येष्टकाभेदेऽप्यथ स्याद् भेद्यलिङ्गकम् ।
असोढरि तथाषाढायुक्तकालजवस्तुनि ॥ ४१ ॥
अभिज्ञा तु स्त्रिया स्मृत्या निपुणे त्वभिधेयवत् ।
अन्नादो ना व्रतान्ताग्नावन्नस्यात्तरि तु त्रिषु ॥ ४२ ॥
मनुष्ये तु द्वयोराह शब्दवेदी धनञ्जयः ।
अजितस्तु पुमान् विष्णौ दूर्वायामजिता स्त्रियाम् ॥ ४३ ॥
अनिर्जिते पुनस्त्रि स्याद**व्यक्त**स्तु पुमान् हरौ ।
परमात्मनि च क्ली तु साङ्ख्यतत्त्वान्तरेऽपि च ॥ ४४ ॥
प्रधानाख्ये त्रिषु पुनरस्पष्टे मूर्खे एव च ।
रभसस्तु प्रमाद्याह परमात्मन्यमुं नपि ॥ ४५ ॥
अव्ययोऽस्त्री स्वराद्याद्येष्वीश्वरस्य दशस्वपि ।
ज्ञान वैराग्यमैश्वर्यं तपः सत्यं क्षमा धृति. ॥ ४६ ॥
स्रष्टृत्वमात्मसम्बोधो ह्यधिष्ठातृत्वमित्यपि ।
एतेषु त्रि तु यस्यास्ति न व्ययस्तत्र वस्तुनि ॥ ४७ ॥

---

[1] 'क्ल' क ख. पाठः

पार्वत्या **त्वद्रिजा** स्त्री स्यात् क्ली शिलाजतुनामनि ।
धातुभेदे त्रिषु पुनरद्रिजाते नपि त्वदः ॥ ४८ ॥
शिलाजतुन्य**श्मजं** स्यादश्मजाते पुनस्त्रिषु ।
अनीकं तु नृशण्डे स्यात् सेनाया समरेऽपि च ॥ ४९ ॥
बाणावयवभेदे चाप्यथा**नूकं** नपुसकम् ।
देहावयवभेदे च शीले चान्वय एव च ॥ ५० ॥
गते जन्मनि नाथ **स्यादनूपो** महिषे द्वयो ।
जलप्राये तु देशे त्रि**रथाहीनो** नृलिङ्गक. ॥ ५१ ॥
द्विरात्रादिषु यज्ञेषु प्राक् त्रयोदशरात्रत ।
अथ त्रिषु स्यादन्यूने स्यादर्हीनामिनेऽपि च ॥ ५२ ॥
अक्षीबं त्वब्धिजे क्लीब लवणे ना तु शिग्रुके ।
अमत्ते तु त्रि**रमतः** पुनर्मृत्यौ नृलिङ्गक ॥ ५३ ॥
द्वे तु मर्त्येऽ**धरस्तु** स्यादोष्ठे पुस्यथ भेद्यवत् ।
अवाचीने च हीने क्ली त्व**ध्वरं** खे मखे तु ना ॥ ५४ ॥
अत्वरस्तु त्वराहीने त्रि द्वे तु महिषे स्मृत ।
अधृष्या तु नदीभेदे स्त्री त्रिषु त्वप्रधृष्यके ॥ ५५ ॥
नाद्भुतो वैश्वदेवाग्नौ महदाश्चर्ययोस्त्रिषु ।
अखातं क्ली देवखातजलाधारेऽथ भेद्यवत् ॥ ५६ ॥
खातादन्यत्र पुल्लिङ्गस्त्व**पायो**ऽपगमे तथा ।
पलायनेऽथापेताये त्रि**रपाङ्गः** पुन. पुमान् ॥ ५७ ॥
नेत्रान्तेऽपगताङ्गे तु त्रि**रलिङ्ग** तु नप्यद ।
प्रधानाख्ये साङ्ख्यतत्त्वे निर्लिङ्गे त्वाभिधेयवत् ॥ ५८ ॥
त्रिस्त्व**नङ्गो**ऽङ्गरहिते क्ली तु व्योम्नि स्मरे तु ना ।
अङ्गनाशब्द आख्यात. कल्याणाङ्ग्या स्त्रिया स्त्रियाम् ॥ ५९ ॥

---

१. 'ग्रा' ख पाठ

गतिप्राङ्गणयोस्त्वन्ये कथयन्त्यङ्गन बुधा ।
ग्रन्थावच्छेदभेदे तु नाध्यायोऽध्ययनेऽपि च ॥ ६० ॥
ध्यातुरन्यत्र तु त्रि. स्यादव्यथा तु स्त्रियामियम् ।
हरीतक्या स्तम्बभेदे यस्याख्या पद्मचारिणी ॥ ६१ ॥
महाश्रावणिकाया च वैद्य कश्चिदभाषत ।
पीतझिण्ट्या तु पुस्येष निर्व्यथे त्वभिधेयवत् ॥ ६२ ॥
पन्नगेऽपि पठत्येन रभसस्तद् विचार्यताम् ।
अश्वत्थस्तु नृलिङ्ग स्याद् वृक्षे पिप्पलसज्ञके ॥ ६३ ॥
अश्विनीसज्ञनक्षत्रे स्यान्मुहूर्तान्तरेऽपि च ।
पौर्णमास्या त्वाश्वयुज्यामश्वत्था स्यात् स्त्रियामियम् ॥ ६४ ॥
अशोकः पुसि कङ्केलिसज्ञवृक्षे स्त्रियां पुन. ।
अशोका कटुरोहिण्या वीतशोके तु भेद्यवत् ॥ ६५ ॥
पथ्याविडङ्गयोः स्त्री स्याद**मोघा** सफले त्रिषु ।
अर्शोघ्नः सूरणे पुसि तक्रे तु स्यान्नपुसकम् ॥ ६६ ॥
अर्शोघ्नी मुसलीसज्ञस्तम्बे स्त्री भेद्यवत् पुन. ।
अर्शसो घातकेऽथ स्याद**योगः** पुसि कीर्तित ॥ ६७ ॥
वियोगे विधुरे तु त्रिर्योगहीनेऽपि लोहगे ।
अन्तिका तु स्त्रिया चुल्ल्या समीपे भेद्यलिङ्गिका[1] ॥ ६८ ॥
अण्डजस्तु द्वयोर्मत्स्ये कृकलासपतत्रिणो. ।
स्त्री त्वण्डजा स्यात् कस्तूर्यामण्डजाते पुनस्त्रिषु ॥ ६९ ॥
अब्धिजा तु स्त्रियां लक्ष्म्या भेद्यवत् तु समुद्रजे ।
अञ्जनः पुसि वरुणादिग्गजेऽथाञ्जना स्त्रियाम् ॥ ७० ॥
हालाहलाख्यजन्तौ स्याद् जनन्यां च हनूमतः ।
लेप्यनार्यां तु रभस ईदन्तामाह चाञ्जनीम् ॥ ७१ ॥

---

१. 'ङ्ग' ख ग पाठ.

क्ली त्वनक्तिक्रियाया स्यान्नेत्रसंस्कारवस्तुनि ।
रसाञ्जने च रभसो विशेषादिदमब्रवीत् ॥ ७२ ॥
नपुंस्त्रियोस्त्वञ्जयत्यर्थे त्रिपु त्वञ्जनसाधने ।
अम्बुजं पङ्कजे क्लीब पुंस्यपि स्माह वाक्पति ॥ ७३ ॥
अनाप्तत्वादनादृत्य तद् ना निचुलशङ्खयो ।
अम्बुजा तु स्त्रिया लक्ष्म्यामिति केचित् त्रिपु त्वद ॥ ७४ ॥
जलजाते नपि त्वेष सङ्ख्याभेदे च सदृशी ।
कोटेरारभ्य या. सङ्ख्याः क्रमाद् दशगुणोत्तरा ॥ ७५ ॥
सप्तमी तासु या सङ्ख्या सा ज्ञेयाथा**ङ्गजः** स्मरे ।
केशे च ना द्वे तु पुत्रे क्ली तु रागेऽपि शोणिते ॥ ७६ ॥
त्रिस्त्वङ्गजातेऽथा**बद्ध**[1]स्त्रिर्निरर्थकवाचि च ।
अनन्यबन्धेऽबन्धे[2] तु क्लीबेऽथ स्यात् स्त्रियामियम् ॥ ७७ ॥
अपर्णा गिरिजाया स्यात् पर्णहीने तु भेद्यवत् ।
असनो ना पीतसालसञ्ज्ञवृक्षे नपि त्वद ॥ ७८ ॥
क्षेपणे गतिदीप्त्योश्च स्यादादानेऽप्यथा**र्जकः** ।
सिते क[3]ठिञ्जरे पुसि स्यादार्जयितरि त्रिपु ॥ ७९ ॥
अरूढस्तु यवे पुसि त्रिपु त्वकृतरोहणे ।
रूढादन्यत्र **चास्थानं** पुनस्त्रिपु जलाश्रये ॥ ८० ॥
अगाधे स्थानहीने च क्ली तु स्थानात् परत्र च ।
अङ्गुलोऽस्त्री तिर्यगष्टयवमाने पुमांस्तु सः ॥ ८१ ॥
†पक्षिलस्वामिसञ्ज्ञर्षावङ्गुष्ठे[4]ऽश्वत्थपादपे ।
हर्षनन्दी तु पर्यायमङ्गुलेरिममामनत् ॥ ८२ ॥

---

१. 'द्ध त्रिरनर्थे' ग. २. 'नबद्धेऽपबद्धे तु' ख ड पाठ ३ 'लि' क पाठ
४. 'ले' ग पाठ .

---

† 'द्राविल पक्षिलस्वामी मल्लनागोऽङ्गुलोऽपि च' (पृ. ९६. श्लो १५९) इति वात्स्यायने वैजयन्ती ।

अङ्गारस्तु पुमान् भौमे स्यादुष्णगुण एव च ।
त्रिस्तु तद्वति निर्वाणज्वाले त्वग्नौ नृशण्डयो ॥ ८३ ॥
निर्वाणाग्नाविन्धने च स्यात् त्वपानं गुदेऽपि च ।
वृषणे च पुमांस्तु स्याच्छारीरपवनान्तरे ॥ ८४ ॥
आरण्यके सामभेदेऽप्यथ स्यादक्षयो नरि ।
विष्णोरकारवाच्यस्य गृहादौ च त्रिषु त्वयम् ॥ ८५ ॥
क्षयहीनेऽष्टका तु स्त्री मार्गशीर्ष्याः परत्र या ।
तामिस्राष्टमिकास्तिस्रस्तासु तासु च कर्म यत् ॥ ८६ ॥
पितॄनुद्दिश्य कर्तव्यं तत्र च क्ली तु सूत्रके ।
अष्टावयवके त्रिस्तु तस्याध्येतरि यस्य च ॥ ८७ ॥
सङ्घस्यावयवा अष्टौ तस्मिन्नध्ययनस्य च ।
यस्याष्टावृत्तयस्तस्मिन्नष्टमी तु स्त्रियामियम् ॥ ८८ ॥
तिथौ रुद्रस्याष्टमं स्यादष्टानां पूरणे त्रिषु ।
अम्बकं नयने क्लीबं पार्वत्या त्वम्बिका स्त्रियाम् ॥ ८९ ॥
जनन्यामपि शब्दज्ञ. पुनर्ब्रूते धनञ्जयः ।
स्त्रीमात्रे चाप्यथागाधमतलस्पर्शवारिणि ॥ ९० ॥
त्रि क्ली तु विवरेऽहार्यः पुनर्ना धरणीधरे ।
अहर्तव्ये पुनस्त्रि स्यादभ्यासो गुणने पुमान् ॥ ९१ ॥
द्विरुक्तधातुपूर्वार्धे[1]ऽप्यभीतस्त्रिस्तु निर्भये ।
अम्लानस्तु पुमान् पुष्पस्तम्बे यस्य महासहा ॥ ९२ ॥
इति संज्ञान्तरं तस्य पुनः पुष्पे नपुंसकम् ।
त्रिस्त्वम्लानवति त्रिस्तु स्यादभीकश्च निर्भये ॥ ९३ ॥

---

१. 'तु' ड. पाठ.

---

* अभिगत इत्यर्थान्तरं तु प्रसिद्धमेव ।

कमितर्यपि ना तु स्यादृषि[1]भेदे च साम[2]गे ।
रभसस्तु कवौ चाह पुम्येवैन बहुश्रुत ॥ ९४ ॥

अजिनं चर्माणि क्लीब जिनहीने तु भेद्यवत् ।
अजपस्त्वसदध्येतर्यथ ना निर्जपे त्रिपु ॥ ९५ ॥

अजस्य पातर्यपि च क्लीब **त्वर्दि**तमामये ।
वातजे हिंसने गत्या याचने च त्रिपु त्वद. ॥ ९६ ॥

गते हते याचिते च स्यादथो **अर्बुदो**ऽस्त्रियाम् ।
मासकीलाह्वये रोगभेदेऽन्ये त्वाहुरक्षिजे ॥ ९७ ॥

रुग्भेद इति शण्डस्तु सङ्ख्याया कोटिनामनि ।
ना तु सर्पान्तरे सर्पमत्रयाजिफणाभृताम् ॥ ९८ ॥

एकस्मिन्नपरे त्वेन शैलभेदेऽपि चामनन् ।
अविषस्तु पुमानब्धौ गिरौ स्त्रीपुसयो पुनः ॥ ९९ ॥

दिवि स्त्री त्वविषी भूमौ निर्विषे त्वभिधेयवत् ।
तत्रापि स्यात् स्त्रिया वृत्तिर्यदा स्यादविषा तदा ॥ १०० ॥

अरुषस्तु पुमान् सूर्येऽरोषे वर्णेऽपरे पुनः ।
रू[3]पवत्याहुरश्वे तु द्वयोरुषसि तु स्त्रियाम् ॥ १०१ ॥

अरुषीत्य**पुष**स्त्वग्नौ नासारोगे पुनस्त्रिषु ।
अर्पि[4]षं बालवत्सा[5]या दुग्धे स्यादग्रमांसके ॥ १०२ ॥

क्लीबमन्ये पुन प्राहुर्हस्तिनि द्वे अथो नपि ।
लाजेष्व**भ्योष**माहान्य. साज्याम्भःपेयसक्तुषु ॥ १०३ ॥

पुमास**मङ्[6]गुष**स्तु द्वे पक्षिजातौ च हस्तिनि ।
धनञ्जयस्त्विम प्राह पुमास हस्तवाचकम् ॥ १०४ ॥

---

१ 'ष्टि' ग पाठ २ 'गरे' ग पाठ. ३ 'इ' क ख ङ पाठ ४ 'वि' क ग., 'पि' ख पाठ. ५, 'या' क ख ङ. पाठ ६. 'मङ्गुष' ग पाठ

अगस्त्यस्तु पुमान् कुम्भसम्भवे स्यान्महामुनौ ।
अगस्तिसञ्ज्ञवृक्षे च क्लीवत्वस्य फलपुष्पयो' ॥ १०५ ॥
अजन्यं क्लीबमुत्पाते जन्यहीने तु तत् त्रिषु ।
अरालो यक्षधूपाख्यनिर्यासे पुंसि कीर्तित' ॥ १०६ ॥
नटाना हस्तविन्यासभेदे भुग्ने तु भेद्यवत् ।
अतिप्रमाणकाये तु गजभेदे द्वयोरयम् ॥ १०७ ॥
अलातमुल्मुके[1] (क्लीब)मनात्ते त्वभिधेयवत् ।
अङ्गदं नपि केयूरे वालिपुत्रे तु पुम्ययम् ॥ १०८ ॥
रभसो वामनाख्यस्य दिग्गजस्याह योषिति ।
अर्दनं तु गतौ क्लीब याचने चापरे पुन. ॥ १०९ ॥
अर्दना याचने स्त्रीत्वे हिसाया त्वर्दना न ना ।
अपटी स्त्री काण्डपटे पटहीने तु भेद्यवत् ॥ ११० ॥
तत्रापि च स्त्रिया वृत्तिर्यदा स्यादपटा तदा ।
अवटस्तु पुमान् गर्ते कूपे मानान्तरेऽपि च ॥ १११ ॥
चतुर्विंशत्यङ्गुलके वटहीने तु स त्रिषु ।
अगमस्तु गिरौ वृक्ष गतिहीने तु भेद्यवत् ॥ ११२ ॥
अनृतं तु कृषौ क्लीबमसत्ये(तु[2]' च) त्रिषु त्वद ।
असत्ययुक्तेऽप्यनृतेऽप्यपुम्स्त्वे त्व[3]नृता स्त्रियाम् ॥ ११३ ॥
असुरस्तु पुमान् मेघे वास्तुदेवान्तरेऽपि च ।
कोष्ठपङ्क्तौ पश्चिमाया षष्ठे दक्षिणत स्थिते ॥ ११४ ॥
द्वे तु दैत्ये गजे च क्ली पुन' कास्याख्यलोहके ।
असितस्तु पुमान् ज्ञेय इक्ष्वाकुकुलजे नृपे ॥ ११५ ॥

---

१. 'के मत्ते निचाते(?) त्व' ख ग. पाठ २ 'षु' क ख ड पाठ. ३ 'त्य' ग पाठः

शनैश्चरे च वर्णे च कृष्णे तद्वति तु त्रिषु ।
अवद्धे चाप्यथासाध्यजिह्वारोगान्तरेऽलसम् ॥ ११६ ॥

पादरोगविशेषे च स्यादुष्टस्य ज्वरेऽपि च ।
आलस्यवति तु त्रि स्यादलसा तु स्त्रियामियम् ॥ ११७ ॥

हंसपाद्यामथाध्वर्याववनिः पुंसि पावके ।
तथाविधाने[1] गुप्तावप्युदकेऽपि नपुंसकम् ॥ ११८ ॥

द्वयोस्तु विहगे भासे मृगे चाथाकृतं नपि ।
यवव्रीह्यादिसतुषहविष्यजनिते त्रिषु ॥ ११९ ॥

अधरस्तु पुमान् बन्धुममूर्ते भूरुहान्तरे ।
स्त्री तु युद्धे द्वयोस्तु स्यान्मातृवाह्याख्यकन्टके ॥ १२० ॥

जलपक्षिविशेषे च स्यादथो अतसः पुमान् ।
वनस्पतिप्रभेदे स्यादतसी तु स्त्रियामियम् ॥ १२१ ॥

उमासञ्ज्ञे धान्यभेदे वने तु स्याद् नपुंसकम् ।
अवसं स्त्री भवेच्चापे ना पाथेयावनीयके ॥ १२२ ॥

वसाहीने पुनस्त्रि स्यादवला तु स्त्रियामियम् ।
तथा चर्विततांबूलरसे भार्याग्रजे तु ना ॥ १२३ ॥

बलहीने पुनस्त्रि स्यादजयस्योत्तर वच ।
अवेलः पुंस्यपलापे स्त्र्यवेला पूगचूर्णके ॥ १२४ ॥

इत्यन्यत्र च वेलाया वेलाहीने तु भेद्यवत् ।
अलर्कस्तु सितार्के ना स्त्री तु तत्फलपुष्पयो ॥ १२५ ॥

शाकभेदेऽप्यलर्काख्या[3] द्वे तु स्याद् रोहित शुनि ।
अलका स्त्री कुबेरस्य नगरे मूर्वजे[2] पुन ॥ १२६ ॥

कुटिले पुंसि शण्डस्तु स्यादश्वीयं कदम्बके ।
अश्वाना त्रिस्त्वश्वहिते स्त्री त्वश्वीयाश्वलाञ्छने[4] ॥ १२७ ॥

---

१ 'पि' ङ, 'भि' ग पाठ २ 'वृ' क पाठ ३ 'त्व' ख पाठ ४. 'ह्ये' ङ पाठ

अण्डीरः पुरुषे पुंसि सज्जने मुष्कवत्पशौ ।
त्रि तु[1] शक्तेऽथा**ण्डुको** ना मुष्के स्याद् द्वे तु टिट्टिभे ॥ १२८ ॥

अङ्कुरस्त्वस्त्रियां बीजप्ररोहे किञ्च शाखिनाम् ।
प्रतानभेदे क्लीबं तु रुधिरे रोम्णि वारिणि ॥ १२९ ॥

अथापरं क्लीबलिङ्गं सिद्धान्ते मुनयो विदु' ।
गजपाश्चात्यभागेऽथ त्रि' पूर्वप्रतियोगिनि ॥ १३० ॥

अन्यस्मिन्नप्य**थापारः** समुद्रे ना त्रिषु त्वयम् ।
अविद्यमानपारे स्याद**शित्र**स्तु पुमानयम् ॥ १३१ ॥

अग्नौ क्ली रश्मिहविषो**रम्बष्ठ**स्तु द्वयोरयम् ।
वैश्याया ब्राह्मणाज्जाते विवाहादपरे पुन ॥ १३२ ॥

ब्राह्मणात् क्षत्रियाजाते विवाहेनेति मन्वते ।
सवर्णाख्ये नृपात् तूढवैश्यायामपरे विदु. ॥ १३३ ॥

जाते माहिष्यसञ्ज्ञाके स्त्री त्वम्बष्ठा विधीयते ।
पाठाशार्ङ्गष्ठयोर्यूथीचाङ्गेर्यो स्थावरान्तरे ॥ १३४ ॥

मयूरविदलासञ्ज्ञे काकमाच्यां च कश्चन ।
वैजयन्त्या तु पिप्पल्यामप्यम्बष्ठामभाषत ॥ १३५ ॥

अग्निष्ठः पुस्युपस्थाव[2]सञ्ज्ञयूपद्वयान्तरे ।
स्थितयूपे त्रिषु त्वेष वह्निस्थे क्ली **त्वपष्ठ**वाक् ॥ १३६ ॥

अङ्कुशाग्रे पष्ठहीने पुन स्यादभिधेयवत् ।
पष्ठश्च पर्वतप्रस्थ आख्यात कृतबुद्धिभिः ॥ १३७ ॥

अत्यूहो गजमेढ्रे ना त्रि त्वत्यर्थोहकादिषु ।
अत्यूहा नीलिकायां स्त्री नीलकण्ठखगे द्वयो' ॥ १३८ ॥

अणीचि[3]स्तु पुमान् वेणौ त्रिषु शाकटिके मत ।
असौम्येऽक्षण्य**दृष्टिः** स्त्री दृष्टिहीने तु भेद्यवत् ॥ १३९ ॥

१. 'त्व' ङ. पाठ. २ 'प' क ख ग, 'या' ग पाठ ३ 'णि' ङ पाठ.

अरणिः पुंस्त्रियोर्यज्ञवह्निमन्थनकाष्ठयोः ।

ना मुहुर्वचने[1] स्त्री तु या कन्या निःस्पृहा व्रते ॥ १४० ॥

अविवाह्या भवेत् तस्यामथ स्यादङ्कतिः पुमान् ।

वायौ प्रजापतौ च स्त्रीलिङ्गस्त्वर्थान्तरेऽस्त्ययम् ॥ १४१ ॥

इति बह्वादिपाठेन विज्ञेयमथ **नाञ्चतिः** ।

अग्नावर्थान्तरे त्वस्ति स्त्रीलिङ्ग इति निश्चयः ॥ १४२ ॥

बह्वादिपाठादेवास्य स्यादथो **अंहतिः** स्त्रियाम् ।

दाने व्याधौ च पिशिते पुंलिङ्गस्त्वंहिधातुके ॥ १४३ ॥

अमतिस्त्वमिधातौ ना द्वयोस्त्वाहुर्विचक्षणाः ।

छागचातकयोर्लिङ्ग त्वस्माभिर्नैव निश्चितम् ॥ १४४ ॥

रूपे प्रावृषि च त्रिस्तु निर्मितावर**रा**तिस्तु ना ।

असुखक्रोधयोस्त्रिस्तु रतिहीनेऽ**दि**तिः पुनः ॥ १४५ ॥

ज्ञेया शैलेन्द्रकन्यायां पृथिव्यामपि सूरिभिः ।

देवमातरि गोवाचोर्होमार्थसमिदुक्षणे ॥ १४६ ॥

द्यावापृथिव्योस्त्वदितिः स्त्री त्रिस्तु दितिवर्जिते ।

अगस्तिस्तु पुमान् कुम्भसम्भवे मुनिपुङ्गवे ॥ १४७ ॥

अगस्त्यवृक्षे च क्ली तु स्यात् तस्य फलपुष्पयोः ।

अवन्तिर्ना राजभेदे नीवृद्भेदे च भूम्नि च ॥ १४८ ॥

स्त्रियां त्ववन्तिराजस्य स्यादवन्ती स्त्र्यपत्यके ।

उज्जयिन्याख्यनगरेऽप्य**तति**स्तु पथि स्त्रियाम् ॥ १४९ ॥

पुमांस्त्वततिधातौ स्यादा**तिथि**स्तु पुमानयम् ।

कुशस्य तनयेऽपि स्यात् तथैव गृहमागते ॥ १५० ॥

अबन्धौ भोक्तुकामे च तिथिहीने तु भेद्यवत्[2] ।

अरत्निः पुंस्त्रियोर्हस्ते सप्रकोष्ठततांगुलौ ॥ १५१ ॥

---

१ 'लपने' क पाठः २ 'स्त्व' ख ग ङ. पाठः.

कीलकूर्परयोश्चान्ये पुनर्मानान्तरे विदु ।
चतुर्विंशत्यङ्गुलेऽथ स्यादश्माश्मनिः पुमान् ॥ १९२ ॥

कश्चित् त्वाह स्त्रिया रोगे पुंस्त्रियोस्त्वशनिः पवौ ।
वज्रनिर्घातयोश्च त्रि पुन स्याच्छनिवर्जिते ॥ १९३ ॥

अ(न्मऽ्न)निस्तु पुमानग्नौ जयद्दस्तिन्यथ स्त्रियाम् ।
पशूना भक्षणे द्रोण्या तालुन्यप्यथ दीधितौ ॥ १९४ ॥

अभीशुः प्रग्रहेऽश्वस्य बाहौ नाथाङ्गुलौ स्त्रियाम् ।
अविष्ठस्तु द्वयोरश्वे पुल्लिङ्गस्त्वपहोतरि ॥ १९५ ॥

अजिष्णुस्तु पुमानग्नावुदके तु नपुंसकम् ।
अररुस्त्वसुरे द्वे स्यान्मन्थनेऽथायुधे नपि ॥ १९६ ॥

अगुरु क्ली शिंशपाया जोङ्गके पुन्नपुंसकम् ।
लघुनि स्याद् भेद्यलिङ्गमश्वयुक तु स्त्रियामियम् ॥ १९७ ॥

अश्विन्याह्वयनक्षत्रे तद्युक्ते कालमात्रके ।
जाते तु तत्र त्रिरथो अहिभुग् गरुडे पुमान् ॥ १९८ ॥

द्वे मयूरे भेद्यलिङ्गस्त्वहिभोजिनि कीर्तित ।
अंशुमांस्तु पुमान् सूर्ये चन्द्रे चाद्यमहीपतौ ॥ १९९ ॥

दिलीपाख्यस्य नृपतेस्तातेऽथांशुमती स्त्रियाम् ।
पृश्निपर्णीसालपर्ण्योरंशुयुक्ते तु भेद्यवत् ॥ १६० ॥

मुहूर्तभेदे त्वभिजित् क्रतुभेदे च पुंसि स ।
नक्षत्रभेदे तद्युक्तकालमात्रे च स त्रि तु ॥ १६१ ॥

तत्र जाते पुमांस्तु स्यादहिजिद् विष्णुशक्रयो ।
अहेस्तु जेतरि त्रि स्यादरुन्धत् त्वभिधेयवत् ॥ १६२ ॥

अरोधके वासिष्ठर्षिपत्न्या तु स्यादरुन्धती ।
वचायां च स्त्रियामस्थिसयुक्ते त्वभिधेयवत् ॥ १६३ ॥

अस्थिमानस्थिमज्ज्ञातसज्ञवल्लचन्नरे तु ना ।
अङ्कुरी तु वसन्ते ना वृक्षे चाथ त्रि माङ्कुरे ॥ १६४ ॥

अहिद्विड् गरुडे पुसि शक्रे च नकुले पुन ।
द्वे मयूरे त्रिपु पुनरहेर्द्वेषस्य कारिणि ॥ १६५ ॥

अनड्वान्तु बलीवर्दे नाघ्र्याया तु स्त्रिया द्विधा ।
अनडुह्यप्यनड्वाहीत्यापाठा तु स्त्रियामियम ॥ १६६ ॥

आषाढानक्षत्रयुक्तपौर्णमास्या पुमास्त्वयम् ।
आषाढ· शुचिसज्ञे स्यान्मासे शैलान्तरेऽपि च ॥ १६७ ॥

आचष्टे वैजयन्त्या त विद्वान् मलयभूधरे ।
पालाशे व्रतिना दण्डेऽप्यथालीढं नपुसकम ॥ १६८ ॥

धानुष्कस्थितिभेदे स्यात् नम्योक्त चापि लक्षणम् ।
वाममाकुञ्च्य चरण दक्षिणे प्रततेऽग्रत ॥ १६९ ॥

इत्येवमास्वादने च त्रिषु त्वास्वादित भवेत ।
आढकोऽस्त्री चतुष्प्रस्थपरिमाणे स्त्रिया पुन· ॥ १७० ॥

आढकी तुवरीसज्ञधान्ये स्यात् **त्वाश्रमोऽ**स्त्रियाम् ।
मुनिस्थाने ब्रह्मचर्यगार्हस्थ्यादौ मठेऽपि च ॥ १७१ ॥

आश्रवोऽङ्गीकृतौ पुसि त्रि तु स्याद् वचनस्थिते ।
आग्नेयः पुस्यगस्त्यर्षौ द्वापराख्ययुगेऽपि च ॥ १७२ ॥

संवत्सरे च क्लीब तु रुधिरेऽप्युत्तरायणे ।
दशाहकार्यश्राद्धे च त्रेताया तु युगे स्त्रियाम् ॥ १७३ ॥

आग्नेयी भेद्यवत् त्वग्निसम्बन्ध्यर्थे स्त्रिया पुन ।
रजस्वलायामा**त्रेयी** नदीभेदे च कीर्तिता ॥ १७४ ॥

क्ली तु सामविशेषे स्याद् द्वयोस्त्वत्रेरपत्यके ।
अबहुष्वेव धातौ तु शारीरे रससज्ञके ॥ १७५ ॥

पुमानथ स्यादाश्लेषा नक्षत्रे सर्पदैवते ।
स्त्रीणा त्वालिङ्गनेऽथ स्यादास्फोता स्त्री वनोद्भवे ॥ १७६ ॥
मल्लिकाया प्रभेदे च गिरिकर्ण्या च ना पुन ।
पलाशवृक्षे रभसस्त्वर्कवृक्षे प्रमादवान् ॥ १७७ ॥
भेद्यलिङ्गं तु विज्ञेयमायतं दीर्घवस्तुनि ।
स्यात् कृतायमने चाथ क्ली शराकर्षणान्तरे ॥ १७८ ॥
आकर्णकर्षणाच्चेदमङ्गुलेनाधिक विदु ।
ज्ञेयमायमने चैतत् पीठादौ त्वासनं नपि ॥ १७९ ॥
पुस्यप्येके क्रियाया तु दान्तेरासना न ना ।
क्ली तु गात्रस्य विन्यास· द पद्मासनादिके ॥ १८० ॥
गजस्य स्कन्धदेशे च स्यादास्थानी तु नपुंस्त्रियो ।
सदस्यथ प्रतिज्ञाया क्लीबमाक्रमणेऽपि च ॥ १८१ ॥
आनकः पटहे भेर्यामपि स्यादस्त्रियामथ ।
द्राक्षाया स्त्रीत्व आनन्दी ना त्वानन्द सुखे भवेत् ॥ १८२ ॥
आशयस्तु पुमान् स्थानेऽभिप्रायाधारयोरपि ।
कोष्ठागारे जलस्थाने त्वाह मारस्वतस्तथा ॥ १८३ ॥
सङ्घे चेतसि चेत्याह सज्जनो विभवे त्वमुम् ।
अजय· प्राह *रूपेण पुनर्जीर्णे च भेद्यवत् ॥ १८४ ॥
आमिषं त्वस्त्रिया मासे तथा स्याद् भोग्यवस्तुनि ।
उत्कोचे च स्त्रिया तु स्यान्मासीत्याख्ये तथामिषी ॥ १८५ ॥
गन्धद्रव्ये स्त्रिया तु स्यादाश्विनी पूर्णिमान्तरे ।
अश्विनीतारया युक्ते कासुचिच्चेष्टकासु सा ॥ १८६ ॥
अग्निचित्यगतासु स्यादाश्विनस्तु पुमानयम् ।
ज्ञेय आश्वयुजे मासि क्ली तु शास्त्रान्तरे क्रतौ ॥ १८७ ॥

---

* 'कृपणे' इति स्यात् । 'कोष्ठारे कृपणे जीर्णे स्थानेऽभिप्राय आशय' (पृ २५८ श्लो १७) इति वैजयन्ती ।

सम्बन्धिनि त्वदोऽश्विन्या अश्विनोश्चापि भेद्यवत् ।
अथ प्रचक्षते धीरा. स्यादावन्त्यः पुमात्मजे ॥ १८८ ॥

अवन्तिराजस्य पुमान् मर्त्यजात्यन्तरे पुन ।
विप्रपूर्वकविप्रस्त्रीजाते व्रात्याद् द्वयोर्भवेत ॥ १८९ ॥

आहतं तु त्रिपु ज्ञेय ताडिते गुणितेऽपि च ।
मृषार्थके च वाक्येऽथ ताडने गुणने च नप् ॥ १९० ॥

आत्मजो मन्मथे पुसि रुधिरे क्ली मनस्यापि ।
द्वे तु पुत्रे स्वजे तु त्रिरायुधं तु जले नपि ॥ १९१ ॥

पुन्नपुसकयो शस्त्रे स्यादथार्द्रकमस्त्रियाम ।
शृङ्गिबेराख्यकन्दे स्यादथ स्याद् भेद्यलिङ्गकम् ॥ १९२ ॥

आर्द्रासञ्ज्ञकनक्षत्रयुक्तकालोद्भवेऽथ नप् ।
आर्तवं रजसि स्त्रीणा पुष्पे च रभसोऽपठीत् ॥ १९३ ॥

वस्तुमात्रे त्वृतूत्थे स्याद् भेद्यलिङ्गमिति स्मृतम् ।
यस्य प्राप्त ऋतु कालस्तस्मिश्चाथ नपुसकम् ॥ १९४ ॥

आर्षभं सामभेदे स्यात् त्रिपु त्वृपभयोगि ।
आनद्धं मुरजाद्येषु वाद्येषु क्लीबलिङ्गकम १९५ ॥

बद्धे तु भेद्यलिङ्ग. स्यादिति शब्दविदो विदु ।
आसक्तमन्धकारे क्ली त्रि त्वासज्जनकर्मणि ॥ १९६ ॥

आयसं त्वयसि क्लीबमय·सम्बन्धिनि त्रिषु ।
आविकस्तु नृलिङ्ग स्यादाविरोमजकम्बले ॥ १९७ ॥

अविसम्बन्धिनि त्रि. स्यादार्प्रीत*स्तु द्वयोग्यम् ।
मर्त्यजात्यन्तरे विप्रादुग्रस्त्रीजनिते त्रि तु ॥ १९८ ॥

---

१ 'त्री' ग पाठः.

---

* 'विप्रादावृतमुग्री' (पृ ७२ श्लो ५) इति तु वेजयन्ती ।

ज्ञेयोऽभिनवमृत्पात्रे प्रीतेऽप्याख्यातमित्यद. ।
क्लीब तिडन्ते त्रिस्तूक्तेऽथाचितं स्यान्नपुसकम् ॥ १९९ ॥

तुलाविंशतिरूपाणा भाराणा दशके स्मृतम् ।
ना तु शाकटभारे स्यान्निश्चिते त्वभिधेयवत् ॥ २०० ॥

स्यादातिथ्यमतिथ्यर्थे त्रि पुमास्त्वतिथौ मत ।
आचार्य उपनीत्यादिकारिणि स्यान्नृलिङ्गक ॥ २०१ ॥

मन्त्रव्याख्याकृतीत्येक आचार्या तु स्त्रियामियम् ।
स्वतो या स्यादुपाध्याया तस्या भार्या तु या भवेत् ॥ २०२ ॥

आचार्यस्य भवेत् तस्यामाचार्यानी स्त्रिया पुन ।
ज्ञेया यवाग्वामाश्राणा पक्वे त्वन्यत्र भेद्यवत् ॥ २०३ ॥

क्षीरार्चे हविषश्चापि स्यादथो आशरो द्वयो ।
राक्षसे शरसम्बन्धहीनसम्बन्धिनि त्रिषु ॥ २०४ ॥

आशिरस्तु पुमान् विष्णौ सूर्ये वह्नौ च भोजने ।
तथा क्षीरविकारे स्यादथ बह्वाशिनि त्रिषु ॥ २०५ ॥

*'नाशिर दुह्' इत्यत्र चिन्त्योऽर्थोऽथाशुगः पुमान् ।
अर्के वायौ शरे त्रिस्तु शीघ्रगेऽथ नृलिङ्गक ॥ २०६ ॥

आलिङ्गो वाद्यभेदे स्यादित्यूचे शाकटायन ।
आलिङ्गने च त्रिषु तु स्यादालिङ्गस्य योगिनि ॥ २०७ ॥

आलिङ्ग्यः पटहे पुसि मध्यमे भेद्यवत् पुन. ।
आलिङ्गनीये विज्ञेय आञ्जनः पुनरुच्यते ॥ २०८ ॥

---

१ 'ज्यहविषश्चापि' ग पाठ.

---

* अयं च प्रयोग ऋग्वेदे ३ अष्टके ५३ सूक्ते १४ मन्त्रे दृश्यते । तत्र आशिर सोममिश्रणयोग्य पय इति तद्भाष्यम् ।

पुसि सप्तदशारत्नेर्यूपस्य स्याच्चतुर्थके।
आदितः स्यादरत्नौ च तथा त्वाञ्जन एव च॥ २०९॥

त्रिषु त्वञ्जनसम्बन्धिन्यथ स्त्री मत्तवारणे।
आलम्बमालम्बने तु पुंस्यालस्यं तु नप्यदः॥ २१०॥

अलसत्वेऽलसे तु त्रिराचारस्तु पुमानयम्।
चारित्रे स्त्री तु शक्तीना नवाना शार्ङ्गिणः क्वचित्॥ २११॥

शक्तौ तदा स्यादाचारा स्यादासारस्तु पुंस्ययम्।
सार्थे स्याद् वेगवद्वर्षे नृपाणा च सुहृद्बले॥ २१२॥

सैनिकाना प्रसरणे प्रसृतौ च स्त्रिया पुनः।
आसारी स्यात् स्थलेऽथ स्यादाक्षिको नरलिङ्गकः॥ २१३॥

व्याधौ दीव्यति तु त्रि स्यादक्षेरादित्यवान् तु ना।
त्रिविक्रमावतारे स्याद् विष्णोश्च द्वादशस्वपि॥ २१४॥

देवतागणभेदस्थेष्वर्के देवे तु स द्वयोः।
अदित्यादित्ययोः पुत्रेऽप्येष तु स्यात् त्रिषु स्मृतः॥ २१५॥

अदित्यादित्यसम्बन्धिन्यथ स्त्री रजसि स्मृतम्।
आभीलं स्त्री भवेत् कष्टे त्रि तु तद्वति भीकरे॥ २१६॥

आग्नीध्रस्तु पुमानृत्विग्विशेषेऽथ नपुसकम्।
अग्निधिष्ण्यविशेषे स्यादाग्नीध्री तु स्त्रियामियम्॥ २१७॥

अग्निकार्येऽथ पुंसि स्यादाह्निको ग्रन्थकारिणाम्।
प्रपाठकाख्ये ग्रन्थस्यावच्छेदे भेद्यवत् पुनः॥ २१८॥

अहर्निर्वृत्तकादौ स्यात् स्त्री तु नित्यक्रियाशने।
इत्याह रभसः प्राज्ञ आधेयं तु नपुंसकम्॥ २१९॥

अग्न्याधाने निधेये तु त्रिराधारधृतेऽपि च।
आदेशके त्रिरादेष्टा नाध्वरव्रतिनि स्मृतः॥ २२०॥

---

१. 'त्वे' ग. पाठः।

आत्माशी तु द्वयोर्मत्स्ये त्रि तु स्यादात्मभक्षिणि ।
इल्वका मृगशीर्षाख्यनक्षत्रे स्त्री तया युते ॥ २२१ ॥
कालमात्रे च नप् त्वेतत् सामभेदेषु केषुचित् ।
व्यापके तु त्र्यथ द्वे स्यादिल्वलो मत्स्यरक्षसोः ॥ २२२ ॥
यूपे तु पुसीत्यपरे भ्रान्तिमूलास्तु केचन ।
मृगशीर्षाख्यनक्षत्रशिरोदेशस्थितोडुषु ॥ २२३ ॥
इल्वलाः स्त्रिय इत्येवमभाषिषत तन्मृषा ।
इष्वासो न स्त्रिया चापे नप् त्विषोरसने त्रि तु ॥ २२४ ॥
इषोः क्षेप्तर्यथ पुमानिषिरो जातवेदसि ।
ऐषिराख्यस्य साम्नश्च द्रष्टरि स्यादिषावपि ॥ २२५ ॥
तृणे तु क्ली त्रिषु पुनरिरिणं शून्य ऊषरे ।
क्लीब तु केचिन्मन्यन्ते क्लीबं दुर्गे वनेऽपि च ॥ २२६ ॥
इत्वरं गत्वरे त्रिः स्यात् पुश्चल्या त्वित्वरी स्त्रियाम् ।
इषीकास्तु[1] नृभूम्नि स्युर्दक्षिणापथवर्तिनि ॥ २२७ ॥
नावृद्भेदे तृणस्तम्बे तूलिकायां त्विय स्त्रियाम् ।
इषीका तृणजातौ तु शाकटायन उक्तवान् ॥ २२८ ॥
हलायुधस्य स्खलनमिषीका काश इत्यद ।
इङ्गुदी तापसतरौ स्त्रिया पुसि च भाषितः ॥ २२९ ॥
ज्योतिष्मत्या स्त्रियामेव स्यादिक्ष्वाकुः पुनर्नरि ।
वैवस्वतमनोः पुत्रे राजन्ये मदनद्रुमे ॥ २३० ॥
तिक्तालाब्वां[2] पुनः स्त्री स्यादिरावांस्त्विरया युते ।
भेद्यलिङ्गो नदीमात्रे पुनः स्त्री स्यादिरावती ॥ २३१ ॥
बाह्लीकदेशप्रथितनदीभेदेऽप्यथ स्त्रियाम् ।
ईषिका हस्तिनो नेत्रकूटे स्याद् भेद्यवत् पुनः ॥ २३२ ॥

---

१. 'षि' क. ख. ङ. पाठः. २. 'त्तिलायां पु' ग. पाठः.

ईर्षको गन्तृहिंसित्रोर्द्रष्टरि स्यात् तु मन्मथे ।
ईश्वरो ना महादेवे स्यात् तथा शम्डगोपतौ ॥ २३३ ॥
त्रिस्तु स्वामिनि तत्रापि यदा स्त्र्यर्थस्तदेश्वरा ।
पार्वत्यां तु स्त्रिया विद्याद् द्वे रूपे ईश्वरीश्वरा ॥ २३४ ॥
ईशानो ना महादेवे पार्वत्यां त्वाह यादव ।
ईशानीति स्त्रियां त्रिस्तु प्रभौ तत्र यदा स्त्रियाम् ॥ २३५ ॥
ईशाने[2]ति तदा भाव्यमिति शाब्दिकनिश्चय ।
उत्सेधो मकुटच्छत्रध्वजोष्णीपतनूपु ना ॥ २३६ ॥
'प्रसोमदेव'वर्गस्य चतुर्थे साम्नि चोन्नतौ ।
अत्र तूच्छ्राय्रमाचष्टे रभस स्वमनीषया ॥ २३७ ॥
नृशण्डलिङ्गमुच्छ्राये शरीरे तु नपुसकम् ।
उत्पलं त्वस्त्रिया केचिद् विदुः कुवलयेऽथ नप् ॥ २३८ ॥
कुष्ठाख्यभेषजेऽथ स्यादुपरः पुंसि वारिदे ।
यूपस्य त्वक्षते मूले क्ली स्त्री स्यादुपरा दिशि ॥ २३९ ॥
उपलस्तु पुमान् मेघे पाषाणे पुन्नपुसकम् ।
मणौ च शर्करायां तु दृषत्पुत्रेऽपि च स्त्रियाम् ॥ २४० ॥
उपला सज्जनस्त्वाह दिशि चाथो(पलोऽलपो†)ऽस्त्रियाम् ।
आदिसर्गस्थभूतानामन्नभेदे नपि त्वद ॥ २४१ ॥
गुल्मिन्या सलिले काष्ठेऽप्यूर्ध्वमूलाह्वये पुन. ।
स्तम्बभेदे कलापाख्यमुनेः शिष्यान्तरे च ना ॥ २४२ ॥
हलायुधेन तूक्त यदु[3]लपा बल्बजा इति ।
तत्प्रमादकृत विद्यादुडुपं तु प्लवे नपि ॥ २४३ ॥

---

१. 'षि' क पाठः. २. 'नी' ख. पाठ . ३ 'पला ब' ख. ग पाठ .

---

† 'चन्द्रे पुस्युलपो न स्त्री गुल्मिन्या ना तृणान्तरे' इति मेदिनी ।

ना चन्द्रेऽथोटजोऽस्त्री स्याद्दवीणा पर्णवेश्मनि ।
गृहमात्रेऽप्यु(दि[1] ? द)ञ्चस्तु पुमान् वादनदण्डके ॥ २४४ ॥
कोणाख्ये परपुष्टे[2] तु द्वे उदात्त तु त्रुस्ययम् ।
उच्चैःस्वरे तद्वति तु महात्मनि च भेद्यवत् ॥ २४५ ॥
उद्रान्तो निर्मदगजे पुमानुच्छर्दिते त्रिषु ।
उद्भिदं कूप्यलवणे क्लीब ना तु जलोद्गमे ॥ २४६ ॥
कूपादेस्त्रिषु तूद्भिज्जे तरुगुल्मादिवस्तुनि ।
उल्मुकं स्यादलाते स्त्री पूर्वराजान्तर तु ना ॥ २४७ ॥
उत्तंसस्तु नृशण्डे स्यात् कर्णपूरेऽपि शेखरे ।
उत्तरं प्रतिवाक्ये क्ली त्रिस्तूर्ध्वोदीच्ययोस्तथा ॥ २४८ ॥
श्रेष्ठे चाप्यजयम्त्वाह परे चैतत् स्त्रिया पुन ।
कौबेर्यां दिशि ना तु स्यान्निम्नादुत्तारणे तथा ॥ २४९ ॥
उत्तमस्तु विभक्तीनां पाश्चात्यत्रितये त्रि तु ।
उत्कृष्टे दुग्धिकाया तु स्त्रिया स्यादुत्तमाथ ना ॥ २५० ॥
उद्घनो यत्र निक्षिप्य काष्ठे काष्ठस्य तक्षणम् ।
तत्रोद्धतघनादौ तु त्रिरुदक्या तु सा स्त्रियाम् ॥ २५१ ॥
ऋतुमत्यां प्रियाचारशूद्रे तु स पुमान् मत. ।
उदकार्हे पुनस्त्रि स्यात् तथैवोदकसाधुनि ॥ २५२ ॥
उपस्थोऽस्त्री भगे मेढ्रेऽप्युत्सङ्गेऽप्यौरसे पुन ।
उरस्यो द्वे सुते ना तु स्तने त्रिस्तूरसा सह ॥ २५३ ॥
एकदिक्के तत्र साधावुरोभव उरोहिते ।
उचितं तु स्वभावे क्ली निश्चिताभ्यस्तयोः पुन ॥ २५४ ॥
त्रिर्युक्तेऽनुमते चाथ प्रोक्तवाञ्छाकटायनः ।
योग्ये चिरानुयाते चेत्यथोद्दानं नपुंसकम् ॥ २५५ ॥

---

1. 'टि' क. ख ङ पाठ   २ 'वरपुष्पस्तु' ग. पाठ

चुल्ल्यामुद्गमने च त्रिः पुनः स्यादुद्गते तथा ।
उष्णीषमस्त्री मकुटे शिरोवेष्टेऽप्यथ द्वयोः ॥ २९६ ॥
उच्छीतष्टिट्टिभे स्वप्ने पुनर्नाथोपबर्हणे ।
उच्छीर्षं क्ली त्रिषु पुनरुन्मूर्धनि पुमान् पुन. ॥ २९७ ॥
उदारः काककङ्गौ स्यात् त्रिस्त्वग्राम्यमहात्मनो ।
दानशौण्डेषु चैतेषु स्त्र्यर्थे वृत्तिर्यदा तदा ॥ २९८ ॥
उदारा चाप्युदारी चेत्येव रूपद्वय भवेत् ।
उदरं तु न ना ज्ञेय जठरे क्ली तु संयुगे ॥ २५९ ॥
उद्दामो वरुणे पुंसि त्रिषु तु स्याद् विशृङ्खले ।
उल्लोलः पुंसि कल्लोले भृशंलोले तु भेद्यवत् ॥ २६० ॥
उन्मत्तः पुंसि धुर्धूरे तत्फले क्ली त्रिपु त्वयम् ।
उन्माद(स्त्रिषु[2] वति) पूगस्य पुन क्लीव फले भवेत् ॥ २६१ ॥
उद्वेगमिति सिंहोक्त वैजयन्त्यां तु खण्डिते ।
पूगस्य फल इत्युक्त पुमांस्तूद्वेजने त्रि तु ॥ २६२ ॥
भवेदुद्गतवेगादावुष्णिका तु स्त्रियामियम् ।
यवाग्वामुष्णकस्तु त्रिर्दक्षे क्लीव तु चेतासि ॥ २६३ ॥
उच्चलं चापभेदे च त्रिषु तूच्चलितर्यद. ।
उद्धर्षस्तु महे पुसि त्रिषु तूत्कटहर्षके ॥ २६४ ॥
उन्मदस्तु पुमाञ्छूर्पे कच्छपे तु द्वयोरयम् ।
उत्सृष्टस्त्रिषु दत्ते स्यात् त्यक्ते चाथ नृलिङ्गक· ॥ २६५ ॥
शाकजातिविशेषस्य मारिषाख्यस्य भेदके ।
देवमारिषसंज्ञेऽथो उन्माथः पाशयन्त्रके ॥ २६६ ॥
ना हिंसायामथोन्मार्गे त्रिः क्षुवे चाजयोऽब्रवीत् ।
उत्साहोऽध्यवसाये ना सूत्रे च रभसोऽब्रवीत् ॥ २६७ ॥

---

१. 'च्छि' क ड. पाठ॰. २. 'श' क ग ङ पाठ ३ 'गे स्यात् पु' ख पाठ 'धु' ख ग ङ पाठ. ५. 'हो व्यव' क ख ग. पाठ

उत्साहा तु स्त्रियामुक्ता वैजयन्त्यां मनीषिणा ।
आरकूटाह्वये लोहभेदेऽथोत्कीर्ण इत्ययम् ॥ २६८ ॥

जलाशयविशेषे ना पुरीसंज्ञेऽथ स त्रिषु ।
भवेदुल्लिखितेऽथायम्(१)उपेन्द्रस्तु पुमानयम् ॥ २६९ ॥

विष्णावुपगते त्विन्द्र त्रिरथो उच्छुनः पुमान् ।
वैशाखमासे त्रिषु तु स्यादुद्गतशुनादिके ॥ २७० ॥

उद्गता विषमे वृत्तविशेषे स्त्री त्रि तूत्सवे ।
उत्पिबो द्वे चकोराख्यपक्षिण्युत्पातरि त्रिषु ॥ २७१ ॥

उत्करस्तु पुमान् पुञ्जे यज्ञभूमेश्च कुत्रचित् ।
प्रदेशभेदे त्रिषु तु स्यादुद्गतकरादिके ॥ २७२ ॥

उत्कटं तु भवेत् क्लीब योगिनामासनान्तरे ।
उद्भटक्षीबयोस्तु त्रिरुदीच्यं तु नपुसकम् ॥ २७३ ॥

ह्रीबेरे त्रि. पुनरुदग्भवादौ स्यात् पुमान् पुन. ।
उल्लम्बने स्यादुद्बन्धो मर्त्यजात्यन्तरे पुनः ॥ २७४ ॥

खनकात् क्षत्रियाजाते† द्वे उत्तप्तं तु नप्यदः ।
शुष्कमांसे त्रिषु पुनस्तप्ते दीप्तेऽप्यथो पुमान् ॥ २७५ ॥

उर्वारुश्चिर्भिटे स्त्री तु कर्कट्यामेतयो पुनः ।
फले क्लीबमथोद्गाता पुमान् स्यादृत्विगन्तरे ॥ २७६ ॥

उच्चैर्गातरि तु त्रि स्यादुन्नेता त्वृत्विगन्तरे ।
पुमानुन्नायके तु त्रिरूहितर्यप्यथो पुमान् ॥ २७७ ॥

उदर्चिदग्नौ त्रि पुनरुद्गतार्चिष्यथो नपि ।
ऊर्दरं स्यादावपने भेद्यलिङ्गं तु दुर्बले ॥ २७८ ॥

---

१ 'ल्पम्' क पाठ २ 'र्यौ' क पाठ ३ 'ल' ख पाठः

---

† 'उद्बन्ध खनकाच्छूद्रा' (पृ ७५ श्लो ४१) इति तु वैजयन्ती ।

ऊधस्यं तु नपि क्षीरे त्रिषु तूधोभवादिके।
ऊरव्यस्तु द्वयोर्वैश्ये त्रिषु तूरुभवे भवेत्॥ २७९॥
ऊरुजस्तु द्वयोर्वैश्य ऊरुजाते पुनस्त्रिषु।
ऊषणो ना कटुरसे विज्ञेयास्त्रि तु तद्वति॥ २८०॥
क्लीबं तु मरिचे शुण्ठावूषणाख्ये च कर्मणि।
पिप्पल्यां तूषणा स्त्री स्यादूर्णायुस्तु द्वयोः क्रिमौ॥ २८१॥
मेषाख्यपशुजातौ स्यान्ना तु तल्लोमनिर्मिते।
कम्बले क्षीणभङ्गे[1] च रभसः प्रोक्तवानमुम्॥ २८२॥
वेदकीर्तितगन्धर्वभेदेऽथोर्जस्वति त्रिषु।
ऊर्जस्वत् स्त्री तु नद्या स्यादूर्जस्वत्यथ ना भवेत्॥ २८३॥
ऋषभो वृषभे कर्णरन्ध्रे नक्रस्य पुच्छके।
स्वराणामपि सप्तानां षड्जादीना क्वचित् स्वरे॥ २८४॥
एकाहक्रतुभेदे च सामभेदेषु केषुचित्।
अर्हत्तीर्थकराणां च कस्मिंश्चिन्मत्तहस्तिनि॥ २८५॥
शृङ्गिसंज्ञे च भैषज्ये केचिच्छ्रेष्ठेऽपि मन्वते।
अन्ये शब्दात् परः श्रेष्ठ इत्यूचू रभसः पुनः॥ २८६॥
वराहपुच्छे च स्त्री तु नराकारस्त्रियां भवेत्।
ऋषभा शूकशिम्ब्यां च रभसेन प्रकीर्तिता॥ २८७॥
क्लीबे **त्वृजीकं** वज्रे स्यादृषिभेदे परे नरि।
एधितं तु वने क्लीबलिङ्गमौणादिका विदुः॥ २८८॥
ना स्याद् गिरिसरिद्ग्राहेऽथैकाङ्गो ना बुधग्रहे।
त्रिस्त्वेकावयवे काणे त्वेकाक्षो भेद्यलिङ्गकः॥ २८९॥

---

१. 'र्णा गि' क. पाठः.

---

‡ 'ऊर्णायुर्ना क्षणाभङ्गे मेषकम्बलमेषयोः' इति मेदिनी।

द्वयोस्तु वायसे विद्यादेकाहं त्वेकवासरे ।
क्ली पुमांस्त्वेकदिवससाध्ययज्ञेषु कीर्तितः ॥ २९० ॥
ज्योतिष्टोमादिषु पुमान् पुनर्नारङ्गपादपे ।
एलकस्त्रि त्वेलितरि स्यान्मेषे त्वेडका द्वयो. ॥ २९१ ॥
त्रिः कुत्सितादिबधिरे नाराचे पुनरेषणः ।
नाराच्यां त्वेषणी स्त्री स्यात् कुस्तुम्बुर्यां तु सैषणा ॥ २९२ ॥
इच्छाया क्लीच्छतेर्हेतुव्यापारे नपुंस्त्रियोर्यदा ।
एषण चैषणा चेति स्यादथो ए(नै[2]?त)शः पुमान् ॥ २९३ ॥
इन्द्रे चन्द्रे तथाध्वर्यौ द्वयोस्तु स्यात् तुरङ्गमे ।
एधतुस्तु स्त्रियां लक्ष्म्यां ना त्वग्नौ पुरुषेऽपि च ॥ २९४ ॥
एकदृङ् ना यमे काके पुनर्द्वे त्रि तु काणके ।
ए(नै[2]?त)शास्त्वश्मनि द्वे ना त्वग्नौ ब्रह्मणि होतरि ॥ २९५ ॥
ऐश्वरं क्ली चतुर्हस्तप्रमाणे भेद्यवत् पुनः ।
सम्बन्धिनीश्वरस्य स्यादोदनस्त्वस्त्रियामयम् ॥ २९६ ॥
अन्ने क्लीबं तु मेघे स्यात् काञ्जिके तु पुमानयम् ।
ओलकस्तु पुमाञ्छाके काणमा[3]रिषसंज्ञके ॥ २९७ ॥
मारिषाख्यस्य शाकस्य जातिभेदे स्त्रियां पुनः ।
ओलिका धान्यभेदे स्यान्नीवाराख्येऽथ नप्यदः ॥ २९८ ॥
औजसं काञ्चनेऽथ स्यादोज सम्बन्धिनि त्रिषु ।
औरसो द्वे स्वजाते स्यात् पुत्रे ना सूक्ष्मजीरके ॥ २९९ ॥
उरःसम्बन्धिनि त्रिः स्यादौरभ्रस्तु पुमानयम् ।
कम्बले मेषरोमोत्थे मेषसम्बन्धिनि त्रिषु ॥ ३०० ॥
कल्याणं तूत्सवे क्लीबं मङ्गलेऽक्षयरुक्मयोः ।
हलायुधः स्वर्णपत्रे[4] पठत्यनतिसूक्ष्मदृक् ॥ ३०१ ॥

---

१. 'क' क. ख. ङ. पाठः. २. 'नशा तु शुनि' ख, 'कशस्तु शुनि' ङ, 'कशास्तु शुनि' क. पाठः. ३. 'री' ग. पाठः. ४. 'त्रे' ग. पाठः.

श्रुतौ च स्त्री तु कल्यणी [illegible] तु ।
शुभयुक्ते शाश्वतन्तु [illegible] ॥ ३०२ ॥
एतयोरर्थयो स्त्रीत्वे यद। [illegible] ।
कल्याणा चापि कल्याणीत्यथ [illegible] चिरन्तने ॥ ३०३ ॥
क्वचिदाङ्गिरसे मते कलापस्तु [illegible] ।
काञ्चीतूणीसमूहेषु भूषणे बर्हिबर्हके ॥ ३०४ ॥
कलापी तु स्त्रियामेषा कणिशेऽन्यस्तु कश्चन ।
ब्रूते कणिशपूलेऽथ **कनकः** पुंसि चम्पके ॥ ३०५ ॥
नागकेसरधुर्धूरकिंशुकेषु बृहस्पतौ ।
क्लीब तु काञ्चनेऽत्रोक्तवृक्षाणा फल[illegible] ॥ ३०६ ॥
कपिलस्त्वृषिभेदेऽग्नौ ना कडाराख्यवर्णके ।
तुरुष्काख्ये च निर्यासे बभ्रुवर्णे ककुभ्यपि ॥ ३०७ ॥
कडारवर्णयुक्ते तु त्रि स्त्री तु कपिला द्रुमे ।
शिशपासञ्ज्ञके बभ्रुवर्णाया सुरभावपि ॥ ३०८ ॥
ब्रह्मरीतिसमाख्ये च लोहभेदे जलौकसाम् ।
जातिभेदे द्वादशाना तस्योक्त लक्षण यथा ॥ ३०९ ॥
मन शिलाशृङ्गिनाख्या [illegible]
पृष्ठे स्निग्धा मुद्गवर्णैर्य[illegible] ॥ ३१० ॥
करिण्या विद्युति तथा हरेण्वाख्ये च भेषजे ।
द्वयोस्तु शुनि ना तु स्यात् **कपिशः** श्यावसञ्ज्ञके ॥ ३११ ॥
वर्णे तद्वति तु त्रिः क्ली मध्वासव इति श्रुते ।
मद्यभेदेऽथ **कलशः** कुम्भे लिङ्गद्वयान्वित. ॥ ३१२ ॥
स्थाल्या तु दधिमन्थन्या कलशी स्त्रीति केचन ।
द्रोणाख्यपरिमाणे तु पुमानथ **करीरवाक्** ॥ ३१३ ॥

---

१. 'दत्ते' ड, 'मत्ते' क. पाठ.. २. 'णी' क ग. ङ पाठ. ३ 'त' क. ख. ड. पाठ..
४. 'त्व' ग. पाठः.

वशाङ्कुरे घटे चापि कुक्कराख्ये च पादपे ।
करीरी तु स्त्रिया हस्तिदन्तमूलेऽथ भेद्यवत् ॥ ३१४ ॥

करिण प्रेरयितरि करकस्तु पुमानयम् ।
कमण्डलौ च कर्कर्या शण्डे त्वप्याह कश्चन ॥ ३१५ ॥

करङ्के तु पुमानाम्रे दाडिमेऽप्येनयोस्तु नप् ।
फले स्त्रीपुंसयोस्तु स्यात् करका जलदोपले ॥ ३१६ ॥

द्वयोस्तु पक्षिभेदे स्यादित्याह रभस कविः ।
कटकस्त्वास्त्रिया शैलनितम्बे वलयेऽपि च ॥ ३१७ ॥

सैन्ये च राजधान्या चामरदत्तस्तु पुस्यमुम् ।
हस्तमुष्टावभाषिष्ट स्त्रिया तु कटिका कृते ॥ ३१८ ॥

सूत्रस्यूतशलाकाभिरायुधस्य निवारणे ।
परिमण्डलसस्थानद्रव्येऽथो कण्टकोऽस्त्रियाम् ॥ ३१९ ॥

वृक्षस्यावयवे सूचिसदृशे क्षुद्रविद्विषि ।
रोमाञ्चे वेणुवृक्षे च कण्टका तु स्त्रियामियम् ॥ ३२० ॥

कण्टकाख्ये[1] कीटभेदे ह्यनुवाकस्तु कण्टिका[2]* ।
कर्कटो द्वे कुलीरे स्यात् कङ्कसंज्ञे च पक्षिणि ॥ ३२१ ॥

ना तु राशौ चतुर्थे स्यात् क्वचिच्चावयवान्तरे ।
आरोद्यायाँ[3]स्तुलायाः स्यात् कर्कशस्तु त्रिषु स्मृतः ॥ ३२२ ॥

कठिने मखरस्पर्शे निर्दये साहसप्रिये ।
ना तु खड्गे तथान्ये च काम्पि[5]ल्याख्यमहीरुहे ॥ ३२३ ॥

पटोलसञ्ज्ञवल्ल्या च स्यादिक्षौ[4] चाथ कर्कशी ।
स्त्रिया स्याद् बदरीभेदे नरकोलीति विश्रुते ॥ ३२४ ॥

कर्करस्तु पुमानस्थ्नि पाषाणे दर्पणेऽपि च ।
दृढे तु भेद्यलिङ्गः स्यादित्याहुरथ कर्करी ॥ ३२५ ॥

---

१. 'ख्य' ग. पाठ. २ 'ण्ट' ग. पाठ. ३ 'या तु' क ग पाठ. ४. 'या' क. ग. ङ. पाठ.. ५. 'म्बि' ग पाठ.

---

* कोशान्तरेष्वनुवाकवाचक. कण्टिका इति स्म या दृश्यते ।

स्त्रियां स्यात् करकेऽथ क्लीं कङ्कणं करभूषणे ।
तथा भूषणमात्रे च सूत्रे त्वजय उक्तवान् ॥ ३२६ ॥
कङ्कणी तु स्त्रियां क्षुद्रघण्टायामथ कङ्कतः ।
केशमार्जनकद्रव्ये त्रयी द्वे काकजातिषु ॥ ३२७ ॥
चतसृष्वेकजातौ स्यात् कमलं तु नपुंसकम् ।
पद्मे रक्ताम्बुजे तोये स्थौणेये छुरिकादिनः ॥ ३२८ ॥
हेमाद्यैश्चित्रिते चर्मण्यथ स्त्री कमला श्रियाम् ।
मृगे तु द्वे कश्मलं तु क्लीब मोहपुरीषयोः ॥ ३२९ ॥
मलीमसे तु त्रिः क्ली तु कललं चर्मकोशके ।
अस्थन्यप्यथ न स्त्री स्याद् रेतसो गर्भता यतः ॥ ३३० ॥
स्यादवस्थान्तरे सिंहवैजयन्त्यां तु पठतु ।
उल्वेऽथ ताम्रकलशे किट्ट लोहमलेऽपि च ॥ ३३१ ॥
कलिलं तु नपि ज्ञेय समूहे कायपापयो ।
गाम्भीर्ये सङ्गतेऽप्यात्माधिष्ठिते शुक्रशोणिते ॥ ३३२ ॥
गहने तु त्रिषु ज्ञेय कलुषं तु नपि ह्यघे ।
सूक्ष्मैलाया तु कलुषी स्त्री त्रिषु त्वाविलद्रवे ॥ ३३३ ॥
महिषे तु द्वयोर्ना तु कृष्णे वर्णेऽन्यकीर्तित ।
तद्युक्ते भेद्यवदथो कल्माषः कृष्णपाण्डरे ॥ ३३४ ॥
ना मिश्रवर्णेऽन्ये त्वाहुश्चित्रवर्णेऽथ भेद्यवत् ।
वर्णयोरेतयोरेकवर्णयुक्ते नपि त्वद ॥ ३३५ ॥
आरण्यके सामभेदे 'कया नश्चित्र' इत्यृचि ।
सर्पसामाह्वये गीते कलिङ्गस्तु नृपान्तरे ॥ ३३६ ॥
नापत्येषु बहुष्वस्य भूम्नि चैषां च नीवृति ।
द्वे तु धूम्याटसञ्ज्ञे स्यात् पक्षिभेदेऽथ नपुंस्त्रियो ॥ ३३७ ॥

---

१ 'पि' ग. पाठ.

कलिङ्गा कुटजाख्यस्य फले वृक्षस्य यत् पुन. ।
दृश्यतेऽजयकोशेऽत्र कलिङ्गार्थेर्त्युपस्थिते ॥ ३३८ ॥
तिक्तकेशर इत्येव[2] ताच्चिन्त्य कदली पुन ।
स्त्रिया स्यात् करिणा केतौ चर्मयोनौ मृगान्तरे ॥ ३३९ ॥
तस्य लक्षणमप्युक्त मृगज्ञै पूर्वसूरिभि ।
कदली तु विले शेते मृदुरूक्षोच्चकर्बुरे ॥ ३४० ॥
नीलाग्रै रोमभिर्युक्ता सा विशत्यङ्गुलायता ।
इत्येव नृस्त्रियोस्तु स्यात् कदल कदलीति च ॥ ३४१ ॥
रम्भाया स्यात् त्रिलिङ्गया तु कन्दली नवपल्लवे ।
झाटभेदे कच्छरूढेऽजिनयोनिमृगान्तरे ॥ ३४२ ॥
तस्य लक्षणमप्युक्त मृगज्ञै पूर्वसूरिभि ।
कन्दली तु श्यामवर्णा ह्स्तायामा महोदरी ॥ ३४३ ॥
इत्येव रभसस्त्वाह त कलापोपरागयोः ।
स्त्रिया तु क्षणिका ज्ञेया विद्युति क्षणवत्तु यत् ॥ ३४४ ॥
तत्र त्रिः क्षणमात्रावस्थायिवस्तुनि चाथ स ।
राजन्ये क्षत्रियो द्वे स्यात् तत्र योनियुते यदा ॥ ३४५ ॥
अर्थे वृत्तिस्तदा द्वे स्त क्षत्रिया क्षत्रियाण्यपि ।
पुयोगात् तु स्त्रिया वृत्तौ क्षत्रियीत्यथ न स्त्रियाम् ॥ ३४६ ॥
कषायस्तुवराभिख्यरसे क्वाथरसे तथा ।
निर्यासे सौरभे च स्यादनुरागाङ्गरागयो ॥ ३४७ ॥
रागद्रव्ये रक्तवर्णे रक्तपीतद्वयात्मके ।
मिश्रवर्णे तथा क्रोधलोभादौ भेद्यवत् पुन' ॥ ३४८ ॥
रक्तवर्णयुते रक्तपीतवर्णद्वयान्विते[3] ।
सुरभौ तुवराख्येन रसेन च समन्विते ॥ ३४९ ॥

'प्यु' ङ. पाठ. २ 'व' क. ख ङ पाठ ३ 'त्मके' क ग पाठ.

कपालोऽस्त्री क्वचित् स्त्री च कपाली तु शिरोस्थनि ।
घटादिशकले केचित् पुनः शकलमात्रक ॥ ३९० ॥
कटाहो ना कर्णवति विशाले लोहभाजने ।
द्वीपभेदे च महिषे पुनर्द्वे अथ भेद्यवत् ॥ ३९१ ॥
करालो दन्तुरे तुङ्गे विशाले विकृतेऽपि च ।
कडारवर्णयुक्ते च कराली तु स्त्रियामियम ॥ ३९२ ॥
अग्निजिह्वाविशेषे च दंष्ट्राभेदे च भोगिन ।
पार्वत्यामपि ना तु स्यात् कालमाले गुणे तथा ॥ ३९३ ॥
कर्डार इति विख्याते चर्मकोशे तु नप्यद ।
अविश्वास्योऽत्र रभसो वाक्यमेतन्न्धीनवान् ॥ ३९४ ॥
कलहस्तु पुमान् खड्गकोशे भण्डन एव च ।
क्लीव युद्धे च रागे चेत्येव चैतदगाम्भतम ॥ ३९५ ॥
कडारं तु जले क्लीव रूक्षताशूलयोस्तु ना ।
तथा कपिलवर्णे च तद्युक्ते त्वभिधेयवत् ॥ ३९६ ॥
विषमीभूतदशने निःसारेऽपि द्वयो पुन ।
आचष्टे रभसो दासे शब्दवेद्यथ नप्यद ॥ ३९७ ॥
कण्डारं रक्तपद्मे स्याद् वर्णभेदे तु पुंस्ययम् ।
सितकाचरमिश्रे स्यात् त्रिस्तु तद्वति क पुन ॥ ३९८ ॥
काचरो वर्णभेदोऽय कृष्णधूमलमिश्रक ।
पुन्नपुंसकयोस्तु स्यात् सन्नाहे **कवचं** तथा ॥ ३९९ ॥
रभसस्त्वाह पटहे नान्दीवृक्षे च पुंस्यमुम् ।
कर्मारस्तु पुमान् वेणावयस्कारे द्वयोरथ ॥ ३६० ॥
कञ्जारो ना गृहे गूढे मणौ कश्चिदथ त्रिषु ।
अशोभनेऽथ **कवटं** क्लीबमुच्छिष्टमिस्सयो ॥ ३६१ ॥

---

१ 'द्वा' ग पाठ .

मर्त्यजात्यन्तरे तु द्वे पुल्कसीशूद्रसम्भवे ।
क्रकरस्तु करीरद्रौ दीनक्रकचयोश्च ना ॥ ३६२ ॥

द्वयोस्तु पक्षिभेदे स्यादेतद्भसभाषितम् ।
करटस्तु पुमान् विल्वे गजगण्डेऽप्यथाब्रवीत् ॥ ३६३[1] ॥

रभसोऽमु नवश्राद्धे शब्दवेदी द्वयोः पुनः ।
काके दुर्दुरुटे तु त्रिः कुङ्कुमे तु नपुंसकम् ॥ ३६४ ॥

करटा तु स्त्रिया दुःखदोह्याया गवि नप् पुनः ।
करोटं वस्त्रकोशे च कपाले शिरसस्तथा ॥ ३६५ ॥

द्वे तु भृत्ये घनाम्लायां ग्वागुल्या स्यात् करोटिका ।
कर्पटो ना वर्णभेदे त्रिस्तु तद्वत्यथ द्वयोः ॥ ३६६ ॥

कितवेऽथ कपोतो[2] ना वर्णभेदे त्रि तद्वति ।
द्वे तु पारावताभिख्यखगेऽन्यस्मिन्नपि क्वचित् ॥ ३६७ ॥

गृहप्रवेशनायोग्ये पक्षिभेदेऽथ कर्परः ।
पुमान् घटादिशकले कपालाख्ये शिरोस्थनि ॥ ३६८ ॥

कटाहे शस्त्रभेदे च वृक्षस्यावयवान्तरे ।
रसाञ्जने तु स्त्रीलिङ्गा कर्परीति विदुर्बुधाः ॥ ३६९ ॥

कर्पूरोऽस्त्री चन्द्रसञ्ज्ञगन्धद्रव्ये स्त्रिया पुनः ।
कर्पूरी नागवल्ल्याख्यवल्लीभेदेऽथ कर्बुरम् ॥ ३७० ॥

क्लीब स्वर्णे हरिच्छुक्लमिश्रवर्णे तु पुस्त्ययम् ।
सिहस्तु चित्र इत्याह त्रि तु वर्णसमन्विते ॥ ३७१ ॥

तद्वर्णयुक्तसुरभौ पुनः स्त्री कर्बुरा तथा ।
जलौकाजातिभेदे च सविषे तस्य लक्षणम् ॥ ३७२ ॥

या छिन्नोन्नतकुक्षिः स्याद् वर्मिमत्स्यवदायता ।
सविषा कर्बुरा नामेत्यथ स्यात् कच्छुरास्त्रिषु ॥ ३७३ ॥

---

१ 'वा' क ङ पाठ   २. 'पि' क. पाठ

पामाभिः संयुते जन्तौ कच्छुरा तु स्त्रियामियम्।
शठ्यामप्यात्मगुप्ताया यवासे कण्डुरस्तु ना॥ ३७४॥
सूरणेऽथात्मगुप्ताया कण्डुरा स्त्री नृभाम्नि तु।
कम्बोजा देशभेदे स्यात्ना तु स्यात् नन्य गजानि॥ ३७५॥
द्वयोस्तु तदपत्ये स्याद् गजभेदे च ना पुन।
शङ्खेऽपि रभसेनोक्तः **कपर्दस्तु** पुमानयम्॥ ३७६॥
महादेवजटाजूटे जटाजूट इतीतरे।
जलजन्तुविशेषे तु वराटाख्ये द्वयोरथ॥ ३७७॥
क्रमुको ना पूगवृक्षे पट्टिकाख्ये च पादपे।
ब्रह्मदारुसमाख्ये च भद्रमुस्ते च नप् पुन॥ ३७८॥
एषा प्रसूने **क्रमणं** पुनर्विद्यान्नपुसकम्।
पादे क्रान्ते तथा द्वे तु तुरङ्गे **कन्दरा** पुन॥ ३७९॥
त्रयी गिरेरवयवे दरीसञ्ज्ञे द्वयो पुनः।
स्यादुच्चजानुके भेदे मृगजातेरथो पुमान्॥ ३८०॥
कन्धरो वारिदे ग्रीवासिरयोस्तु स्त्रियामियम्।
कन्धरा कथिता सद्भिः पुन्नपुंसकयो पुन॥ ३८१॥
क्षुद्रग्रामे द्रोणमुखसञ्ज्ञे **कर्वट** इत्ययम्।
देशसन्धिषु सस्त्यायो यस्तस्मिन्निति शाकटः॥ ३८२॥
कर्वरो नाञ्जलो देशे पापे च रभसोऽब्रवीत्।
द्वयोस्तु रक्षसि व्याघ्रे क्लीब तु जलकर्मणोः॥ ३८३॥
सतृणाभ्यवहारी तु रभसः शवले त्रिपु।
कर्वरी तु स्त्रियां भूमौ शिवायां चाथ **कच्छपः**॥ ३८४॥
द्वे कूर्मे निधिभेदे तु पुसि स्यात् स्त्री तु कच्छपी।
वीणाया स्यात् सरस्वत्या ऋषिभेदे तु **कश्यपः**॥ ३८५॥

---

१ 'व' ग. पाठ.

ना द्वे तु कच्छपे त्रिस्तु मद्ये कम्बलस्तु ना ।
कस्मिश्चित् पार्वतीभक्ते रभसस्त्वेकवानमुम् ॥ ३८६ ॥

उत्तरासङ्गमात्रे च सास्नाया च गवामथ ।
रभस सलिले क्लीब रल्लके तु त्रिलिङ्गकम् ॥ ३८७ ॥

कम्बली स्त्री तु विज्ञेया सज्जनाया च हस्तिन ।
कल्पना क्ली तु क्लृप्तौ स्याच्छेदने चाथ नपुंसि गो ॥ ३८८ ॥

क्रियाया स्यात् कल्पयतेरथ स्यान् कर्षकः पुमान् ।
अङ्गारके कष्टरि तु भेद्यवच्च कृषीवले ॥ ३८९ ॥

ककुदोऽस्त्री बलीवर्दस्कन्धयोर्मध्य उन्नत ।
प्रधाने राजचिह्ने च हस्तिनो भेद एव च ॥ ३९० ॥

कठिनं तु कठोरे त्रिः काठिना तु स्त्रियामियम् ।
शुक्लधातुसमाख्ये स्यादित्याहुर्[1]हृदयन्तरे ॥ ३९१ ॥

रभसो गुडश[2]र्करेत्यमुमर्थमभाषत ।
कमठः कच्छपे द्विः स्याद् वामने भेद्यलिङ्गकम् ॥ ३९२ ॥

कूर्मास्थनि तु ना क्ली तु भिक्षापात्रेऽथ **कक्खटम्** ।
कठिने त्रिः कक्खटी तु शुक्लधातुसमाख्यके ॥ ३९३ ॥

पाषाणभेदे स्त्री त्रिस्तु **कनिष्ठो**ऽल्पतमेऽनुजे ।
तथा युवतमे स्त्री तु कनिष्ठाल्पतमाङ्गुलौ ॥ ३९४ ॥

क्ली तु मूलवणे कूप्यसञ्ज्ञेऽथ **करजः** पुमान् ।
नखे करञ्जवृक्षे च क्ली तु व्याघ्रनखाह्वये ॥ ३९५ ॥

भेषजे **कञ्चुकस्त्व**स्त्री कवचे वारबाणके ।
निर्मोके भोगिनश्चाह रभसः शब्दवित्तमः ॥ ३९६ ॥

---

१. 'ह हृ' ग. पाठ.   २. 'र्के' क. ग ङ पाठ.

वधापकगृहीताङ्गास्थितवस्त्रऽप्यभाषत ।
कर्षीकं तु खनित्रे स्यात् क्लीबलिङ्गमथ स्त्रियाम् ॥ ३९७ ॥

मक्षिकाया कर्षीका स्यात् कर्णिका तु वनस्पते ।
बीजे स्त्री स्यात् तथा भिन्नतण्डुलावयवेऽत्र तु ॥ ३९८ ॥

पुम्याहार्थे हर्षनन्दी ना त्वेव पटवासके ।
कणिकोऽथ कबन्धोऽस्त्री क्रियायुक्तेऽपमूर्धके ॥ ३९९ ॥

शरीरे सलिले चापि रक्षोभेदे तु पुस्ययम् ।
रभसस्तूदरे राहावपि भाषितवानमुम् ॥ ४०० ॥

करण्डो ना समुद्गे स्यात् पुटीसञ्ज्ञे तु भाजने ।
स्त्री करण्डी द्वयोस्तु स्यात् पक्षिभेदेऽथ ना स्मृत. ॥ ४०१ ॥

कडम्बो व्यञ्जनीभूतशाकनाले द्रुमान्तरे ।
क्ली तु तत्प्रसवेऽथो ना कलम्बः शाकनालके ॥ ४०२ ॥

बाणे चाथ कलम्बोऽस्त्री शतपर्वसमाख्यके ।
स्तम्बे शाके कदम्बस्तु सर्षपे ना च नीपके ॥ ४०३ ॥

क्लीबं तु प्रसवे तस्य समूहे चाथ ना स्मृतः ।
करम्बः सेकमिश्रान्ने मिश्रमात्रे तु मेद्यवत् ॥ ४०४ ॥

केचित् तु पुष्पे क्लीत्याहुः कबरस्तु नृलिङ्गकः ।
लवणेऽ(म्ले)*च रसयोर्भेद्यालिङ्गस्तु तद्वतो. ॥ ४०५ ॥

केशविन्यासभेदे तु कबरी स्त्री तथैव सा ।
बाष्पिकासञ्ज्ञभैषज्ये शोकेऽपि रभसोऽपठीत् ॥ ४०६ ॥

---

१ 'षि' ख ङ. पाठ २ 'र्णा' क ख घ पाठ ३. 'तौ' ग. पाठ
४. 'र्वा' क ख ङ पाठ. ५ 'म्बेऽशोके' ग पाठ ६ 'ट' ग पाठ ७ 'द' ग पाठ.
८ 'णे चरयो' क, 'णे वारसाधरयो' ख., 'णे वारसरयो' ङ पाठ

---

* 'कबर लवणाम्लयो.' इति मेदिनी.

व्याकीर्णमाल्यकबरा कबरीमिति सत्कवेः ।
वाक्ये कबरशब्दस्य चिन्त्योऽर्थोऽथ **करम्भ**वाक् ॥ ४०७ ॥
पुंसि स्याद् दधिमिश्रेषु सक्तुषु स्त्री पुनर्भवेत् ।
करम्भी पात्रभेदेऽथ **करभो** गर्दभे द्वयो. ॥ ४०८ ॥
उष्ट्रस्य च शिशौ पाणेर्मणिबन्धकनिष्ठयो॰ ।
मध्ये स्यात् **कर्तनं** तु क्ली छेदने सूत्रसर्जने ॥ ४०९ ॥
अश्वस्य धूलिलुठने कर्तनी तु स्त्रियामियम् ।
नापितस्योपकरणे क(र्तृ[२] र्त्रि)*काख्येऽथ नपूंस्त्रियो ॥ ४१० ॥
कर्तना कर्तयत्यर्थे स्याद[१]थेद नपुंसकम् ।
करणं कारणे काये साधने कर्मणीन्द्रिये ॥ ४११ ॥
क्षेत्रेऽपि साधकतमे नाट्यगीतिप्रभेदयोः ।
र[२]तबन्धे तथा ज्योति.शास्त्रज्ञानां च कुत्रचित् ॥ ४१२ ॥
ग्रहवारेक्षणोपायप्रभेदे च निरूप्यताम् ।
स्पृष्टाद्युच्चारणाभेदे योगिपद्मासनादिषु ॥ ४१३ ॥
मर्त्यजात्यन्तरे तु द्वे शूद्रायां वैश्यसम्भवे ।
करुणा तु स्त्रिया चित्तवृत्तौ क्लिष्टेषु जन्तुषु ॥ ४१४ ॥
धार्मिकस्य त्रिषु पुन॰ करुणाविषये तथा ।
[३]सरूपे चाथ वदति हर्षनन्दी नपुसकम् ॥ ४१५ ॥
दैन्ये करुणमित्येतन्ना तु च्छागाख्यपादपे ।
कर्मण्या तु भृतौ स्त्री स्यात् कर्मसाधौ तु भेद्यवत् ॥ ४१६ ॥
सम्पादिनि च विज्ञेय कर्मणा स्यान्मनीषिभि ।
कटुङ्गस्तु द्रुमे टुण्डुसज्ञे ना द्वे खगान्तरे ॥ ४१७ ॥

---

१. 'थेतन्न' क ख ह, पाठ २. 'य' क ख ग. पाठ ३ 'स्व' ङ च. पाठ
४ 'दु' ङ पाठ

---

* 'क्षुरोऽस्य वपन शस्त्र कर्त्रिका कर्तनी क्षुवी' (पृ. १३८, श्लो. २६) इति वैजयन्ती ।

कस्वरं तु धने क्लीब त्रिः स्यात् कसनशीलके।
कथेरः शकुनौ द्वे त्रि. कथके कुहकेऽपि च ॥ ४१८ ॥
कणीचिः स्त्री लतायां स्यान्मनस्यपि धनञ्जयः।
अन्ये तु केचिद् भाषन्ते तुरङ्गे स्याद् द्वयोरिति ॥ ४१९ ॥
करेणुरिभ्या स्त्री नेभे कर्णिकारद्रुमेऽपि च।
कशिपुस्त्वस्त्रियामन्नवस्त्रयोस्तद्द्वयेऽपि च ॥ ४२० ॥
कुथे च वैजयन्ती तु शय्यायामिति भाषते।
कठारस्तु द्वयोर्ज्ञेय खङ्गे शिल्पिनि चाप्यथ ॥ ४२१ ॥
कर्करुः पुंसि कूश्माण्डे कालिङ्गे चानयो पुन।
क्लीब स्यात् प्रनवेऽथ स्यात् **कर्कन्धूः** पुस्त्रियोरपि ॥ ४२२ ॥
बदर्यां क्रोष्टुबदर्यां व्रणविष्टम्भयोरपि।
स्त्री तु मध्वाज्यसासिक्तयवलाजजतर्पणे ॥ ४२३ ॥
रथादीनां युगे चाथ **कफेलूः** पुंसि पादपे।
श्लेष्मातकसमाख्येऽथच्छादिषेयतृणे स्त्रियाम् ॥ ४२४ ॥
कशेरुः स्त्रीनपो. पृष्ठस्यास्थनि क्लीबकं पुन.।
स्तम्बप्रभेदे सजलपङ्करूढे कशेवथ ॥ ४२५ ॥
वंशावेद्याकर्णिकारे कशेरू रभ.: स्त्रियाम्।
कटपूर्ना महादेवे स्त्री तु खेलगा स्मृता ॥ ४२६ ॥
ककुद्मान् वृषभे पुंसि पण्डसञ्ज्ञे च गोपतौ।
ककुद्मती तु श्रोण्या स्त्री **कण्टकी** तु पुमानयम् ॥ ४२७ ॥
अरिमेदाख्यवृक्षे च वृक्षे च मदनाह्वये।
त्रि तु कण्टकसयुक्ते **कञ्चुकी** तु द्वयोरहौ ॥ ४२८ ॥
सौविदल्ले तु ना त्रिस्तु कञ्चुकेन समन्विते।
कलापी ना महादेवे पर्कट्याख्ये च पादपे ॥ ४२९ ॥

---

१. 'थ' ङ पाठ. २ 'श्च द्वयेऽपि' ग पठ. ३. 'रू' क. पाठ. ४. 'म्भभेदे च स' ग पाठ. ५ 'व' ग. पाठ ६ 'श' क. ङ. पाठ

ज्ञेयश्च पर्कटी प्लक्षो द्वे मयूरे स्त्रियां पुनः ।
कलापिनी स्यात् पार्वत्या कलापवति तु त्रिषु ॥ ४३० ॥

ककुदी तु पुमान् षण्डसञ्ज्ञके गोपतौ त्रि तु ।
ककुदेन समायुक्ते **काञ्चनं** तु नपुंसकम् ॥ ४३१ ॥

हेम्न्यब्जकेसरे ना तु धुर्धूरे नागकेसरे ।
उदुम्बरे च रभसो हरिद्रायां तु काञ्चनी ॥ ४३२ ॥

ब्रह्मरीतिसमाख्ये च लोहभेदेऽस्त्रियामथ ।
विषप्रभेदे **काकोलः** पुन्नपुंसकयोः स्मृतः ॥ ४३३ ॥

द्वयोस्तु कृष्णकाके स्यात् काकोलीति स्त्रियामियम् ।
वयस्यासञ्ज्ञके वल्लीजातिभेदेऽथ **काहला** ॥ ४३४ ॥

स्त्री वाद्यभेदे सुषिरे रथ्यावादे* तु नप्यदः ।
त्रि तु निष्ठुरवाक्ये[1] स्यादाकुले चाथ न स्त्रियाम् ॥ ४३५ ॥

कान्तारः स्यान्महारण्ये दुर्गमार्गे च त पुन ।
रभसो वनमात्रे च प्रोक्तवानथ पुस्ययम् ॥ ४३६ ॥

इक्षुभेदेऽथ **कादम्बः** कलहंसे द्वयोरयम् ।
कदम्बसम्बन्धिनि तु त्रिषु[2] स्यान्मार्गणे तु ना ॥ ४३७ ॥

काम्बोजी तु स्त्रिया माषपर्णीति प्रथितौषधौ ।
ना तु पुन्नागवृक्षे च वलक्षखदिरे तथा ॥ ४३८ ॥

तद्देशसम्भवे तु स्याद् द्वयोरेष तुरङ्गमे ।
क्लीब तु **कारणं** हेतौ रभसस्त्वभिधानवित् ॥ ४३९ ॥

करणेऽपि पठत्येन[3] स्त्रीनपोस्त्वपि कारणा ।
क्रियायां स्यात् कारयतेर्धाते चेत्यजयोऽब्रवीत् ॥ ४४० ॥

---

१ 'द्ये' ग पाठः. २ 'तु' क. पाठ ३ 'नत्' ख, 'तत्' ग पाठ..

---

* 'रथ्यावादे तु कोहलम्' (पृ. ३३ श्लो. २७) इति तु वैजयन्ती ।

कारणा तु स्त्रियां तीव्रवेदनायामथो नपि।
कार्मुकं स्याद् धनुर्मात्रे धनुर्भेदे च ना पुनः ॥ ४४१ ॥
वेणौ त्रिस्तु प्रभवति कर्मणे तत्र वस्तु यत्।
कावृकः कृकवाकौ द्वे पीतमस्तककोकयोः ॥ ४४२ ॥
त्रि तु स्याद् रभसेनोक्तः कार्मणः कर्मकारके।
मन्त्रादियोजने[3] तु क्ली मूलकर्मेति तद् विदुः ॥ ४४३ ॥
कार्मिकस्तु भवेद् राज्ञा शुल्केष्वधिकृते त्रिषु।
कर्मणा तु समूहे क्ली कातरस्त्वभिधेयवत् ॥ ४४४ ॥
भीरौ स्यात् पण्डके त्वेष पुमान् स्याद् भेद्यवत् पुनः।
कालेयः कालसम्बन्धिन्यर्थे सर्वत्र नपुं पुनः ॥ ४४५ ॥
कलिना साम्नि दृष्टे स्याद् कलीनां च कदम्बके।
रागद्रव्ये जापकाख्ये दार्व्यां त्वेव पुमानयम् ॥ ४४६ ॥
दार्वी दारुहरिद्रोक्ता काकाण्डस्तु पुमानयम्।
कृष्णशिम्बौ नपि त्वेतत् काकस्याण्डे पुमान् पुनः ॥ ४४७ ॥
क्षालनोऽरत्निके षष्ठे यस्य यूपस्य सप्त च।
दश चारत्नयो मानं तस्य स्त्रीशण्डयोः पुनः ॥ ४४८ ॥
प्रक्षालनेऽथ कामाङ्गं चूतवृक्षे पुमानयम्।
कामस्य पुनरङ्गे क्ली काश्यपस्तु पुमानयम् ॥ ४४९ ॥
ऋषिभेदे च चन्द्रे च स्यादिक्ष्वाकोः कुलस्य यः।
द्वितीयो नृपतिस्तत्र मरीचितनये स्मृतः ॥ ४५० ॥
काश्यपस्य तु पुत्रे द्वे काश्यपीति स्त्रियां भुवि।
क्ली तु मासेऽथ काण्डीरस्त्रिषु काण्डवति स्मृतः ॥ ४५१ ॥
पुमांस्तु हस्तिपिप्पल्या क्षारकस्तु नृशण्डयोः।
पक्षिमत्स्यादिपिटके तथा स्यात् पुष्पजालके ॥ ४५२ ॥

---

१ 'का' ख. ङ पाठः २ 'का' ख. पाठः ३. 'के तु त्रि मू' ग. पाठः
४ 'य' ग. पाठः

क्षरितृक्षारयित्रोस्तु भेद्यवत् **कासिका** पुनः ।
स्त्री वनस्पतिभेदेऽन्ये छेदनद्रव्य ऊचिरे ॥ ४९३ ॥

त्रिस्तु कासयितर्येष कासकः कसितर्यपि ।
काचिकस्तु पुमाञ्ज्ञेय. कमुण्डे द्वे तु मूषिके ॥ ४९४ ॥

काकली तु कले सूक्ष्मे शब्दे स्त्री काकलं पुनः ।
ग्रीवाया उन्नते देशे क्ली कण्ठमणिसञ्ज्ञके ॥ ४९५ ॥

कारुजस्तु पुमाञ्ज्ञेयो वल्मीके कलहे तथा ।
चित्रे चित्रकराणा च त्रि पुन. कारुसम्भवे ॥ ४९६ ॥

काश्मीरी कृष्णवर्णायां वचाया स्यात् स्त्रियामियम् ।
क्ली तु पुष्करमूलाख्यभेषजे कुङ्कुमेऽपि च ॥ ४९७ ॥

त्रिः कश्मीरनिवासे च कश्मीराभिजनेऽपि च ।
काणकस्त्रिषु हिंस्रे स्यात् क्लीब त्वक्षिमले विदु ॥ ४५८ ॥

कायस्थो लेखके त्रिः स्याच्छरीरस्थेऽप्यथ स्त्रियाम् ।
हरीतक्यामिद चोक्तं रभसेनैव धीमता ॥ ४९९ ॥

कानीनः पुंसि कर्णे स्याद् व्यासे च रभसोऽपठीत् ।
द्वयोस्त्वपत्ये कन्याया लुब्धे त्वेष त्रिषु स्मृतः ॥ ४६० ॥

कायिका तु स्त्रियां ज्ञेया प्रदेये स्याद् दिने दिने ।
ऋणवृद्धिविशेषेऽर्थे त्रि. कायकृतकर्मणि ॥ ४६१ ॥

कारिका स्त्री यातनायां व्याख्याश्लोके कृतावपि ।
क्रियानिर्वर्तके तु क्ली कर्मादौ त्रिस्तु कर्तरि ॥ ४६२ ॥

हिंसके च स्वय दृष्टे त्वृणवृद्ध्यन्तरे स्त्रियाम् ।
कारितापि च कारित्वे त्रिस्तु नि(र्वा[१]र्मा)पितेऽप्यथ ॥ ४६३ ॥

---

१. 'च' क ख. ग. ड. पाठ'. २. 'तद्वति' ड. पाठ..

म(मु[1]रौ)* रोगविशेषे ना कामुके त्रिषु कामलः।
कालिका तु स्त्रियां मासि मासि देयेऽधमर्णकैः ॥ ४६४ ॥
ऋणवृद्धिविशेषे स्याद् भेद्यलिङ्गं तु यस्य वै।
कालं प्राप्त प्रकृष्टोऽस्ति तत्र तत्र च वर्तते ॥ ४६५ ॥
यदा स्त्रियां तदा रूपं कालिकेत्यथ कालका।
अङ्गारकसमाख्यस्य शकुनेर्योषिति स्त्रियाम् ॥ ४६६ ॥
कालिका त्विति सौराष्ट्रीसज्ञके भेषजे भवेत्।
प्रशान्ताग्नौ दग्धकाष्ठे मृगभेदेऽस्य लक्षणम् ॥ ४६७ ॥
कालिका त्वसिता यद्वा कपोता पिङ्गबिन्दुका।
इत्येवमविवाह्याना कन्याना कन्यकान्तरे ॥ ४६८ ॥
अस्योक्त लक्षणं कुब्जा दुर्दर्शा कालिका च सा।
अश्वस्य दन्तरेखायां सूक्ष्मजीरक एव च ॥ ४६९ ॥
मनोविकारप्रभवकायवैवर्ण्य एव च।
मेघजाले च चिक्रोडसञ्ज्ञप्राण्यन्तरेऽपि च ॥ ४७० ॥
क्र(य[2]म)†देयेवस्तुमूल्ये[3] काञ्चचा च रभसोऽपठीत्।
कालकस्तु पुमान् कायविकारे पिप्लुसञ्ज्ञके ॥ ४७१ ॥
रक्ते तु कालद्रव्येण पटादौ भेद्यलिङ्गकः।
कोपादिना च काले स्यान्मुखादौ कलितर्यपि ॥ ४७२ ॥
तथैव कालयितरि कार्त्तिकी तु स्त्रियामियम्।
कृत्तिकाख्यर्क्षसयुक्तपौर्णमास्यां पुमान् पुनः ॥ ४७३ ॥

---

१ 'ङ्गौ' च पाठ   २ 'श' क च. पाठ   ३. 'ले' ग पाठ.

---

* 'कामला रोगभेदे वा ना ना मरुवसन्तयो' इति मेदिनी। † कालिका . . क्रमदेये वस्तुमूल्ये' इति मेदिनी, 'कालिका योगिनीभिदि . ...क्रमदेयव-स्तुमूल्ये' इति हेमचन्द्रश्च।

कार्त्तिकी यत्र मासेऽस्ति तस्मिन्नथ नृलिङ्गकः ।
किष्किन्धः शैलभेदे स्यात् किष्किन्धा तु स्त्रियामियम् ॥ ४७४ ॥
धराधरविशेषस्थगुहाभेदे पुमान् पुनः ।
किञ्जल्कः केसरे क्ली तु स्यादाकाशे च लाञ्छने ॥ ४७५ ॥
इद धनञ्जयेनोक्त **किरातस्त्वभिधेयवत्** ।
स्वल्पकायेऽथ रभसो भूनिम्बे पुस्यधीतवान् ॥ ४७६ ॥
स्त्रिया चामरवाहिन्यां मर्त्यजात्यन्तरे द्वयो. ।
शबरात् पर्णशबरी निष्टचपूर्वासविष्ट यम ॥ ४७७ ॥
तत्र द्वे तु **किराटः** स्यान्म्लेच्छे वणिजि चाप्यथ ।
किम्मीरः[1] स्यात् पुमान् रक्षोविशेषे चित्रवर्णके ॥ ४७८ ॥
त्रि तु तद्वर्णयुक्ते स्याद् विष्ठाया तु नपुंसकम् ।
किल्बिषं क्ली पापरुजोर्वेश्याया किल्बिषी स्त्रियाम् ॥ ४७९ ॥
कितवः पुसि धुर्धूरे क्ली तु तत्प्रसवे त्रि तु ।
द्यूतकारेऽथ रभसो मत्तवञ्चकयोरपि ॥ ४८० ॥
क्लीबलिङ्ग तु विज्ञेय **क्रिमिजं** गन्धवस्तुनि ।
अगुर्वाख्ये क्रिमेस्तु स्याज्जाते त्रि **क्रिमिरस्तु** ना ॥ ४८१ ॥
सितलोहितसम्मिश्रवर्णे तद्वति तु त्रिषु ।
ज्ञेया तु क्रिमिरा स्त्रीत्वे मृगभेदे बिलेशये ॥ ४८२ ॥
क्रिमिघ्नो ना विडङ्गाख्यभेषजे त्रि तु हन्तरि ।
अमनुष्ये क्रिमेः स्त्री तु **किन्नरी** पिङ्गलाह्वये ॥ ४८३ ॥
पक्षिभेदे तथा वीणाभेदे चण्डालवल्लकी ।
इति ख्याते **किंशुकस्तु** पलाशाख्यमहीरुहे ॥ ४८४ ॥
इङ्गुदाह्वयवृक्षे च तयोस्तु प्रसवे नपि ।
क्षिपण्युस्तु पुमान् वायावायुधेऽर्थवसन्तयोः ॥ ४८५ ॥

---

१. 'किमीर.' क. ङ., 'किंशार.' च. पाठ.

स्त्री विद्युति **किरीटी** तु नार्जुने त्रि॰ समौलिके।
कीनाशोऽथो यमे पीतहरिते मिश्रवर्णके ॥ ४८६ ॥

पीतप्रधाने पुंसि स्याद् राक्षसे तु द्वयोस्त्रि तु।
कदर्यानार्यभृतककृतघ्नेषु कृषीवले ॥ ४८७ ॥

पूर्वोक्तवर्णवद्द्रव्येऽप्याममासाशकेऽप्यथ।
क्ली करञ्जफलस्यैकबीजे मधुरभेषजे ॥ ४८८ ॥

क्लीतकं क्लीतकी तु स्त्री नीलिसञ्ज्ञौषधौ स्मृता।
कीचको ना वेणुभेदे यो ध्वनत्यनिलोद्धुत ॥ ४८९ ॥

स्याले विराटराजस्य महाभारतविश्रुते।
क्ली तु कीचकवृक्षस्य प्रसवे **क्षीरिकः** पुनः ॥ ४९० ॥

राजिलाह्वयसर्पे द्वे क्षीरिका तु स्त्रियामियम्।
दुग्धिकासंज्ञकस्तम्बे फलाध्यक्षाख्यपादपे ॥ ४९१ ॥

क्षीराशस्तु द्वयोर्हंसे क्षीरस्य त्वाशके त्रिषु।
कीकसं त्वस्थनि क्लीब क्रिमिषु त्वणुषु द्वयो ॥ ४९२ ॥

कीकटस्तु द्वयोरश्वे मेध्यवत् तु मितम्पचे।
नीवृद्भेदे त्वनार्याणा निवासे पुंसि भूम्नि च ॥ ४९३ ॥

कुतपः सूर्यवद्द्वयोर्ना वृषभेऽप्यतिथावपि।
भागिनेये द्वे तु विप्रे पुन्नपुंसकयो पुन. ॥ ४९४ ॥

दर्पेऽप्यह्नोऽष्टमे भागे तिले[3] छागर्जकम्बले।
वाद्यवादकसामग्र्या नाट्यस्येत्याह यादवः ॥ ४९५ ॥

वाद्यविन्यास इत्याह शाश्वत. सज्जन पुन॰।
सायमास्तरणे प्राह परे त्वास्तरणे विदु. ॥ ४९६ ॥

---

१ 'धाने तु पु' ग पाठ २ 'कः' क पाठ ३ 'की' ग पाठ ४. 'ल' ग. पाठ. ५ 'प्या' ग पाठ

देहल्यां चाथ **कुशलं** निपुणे त्रि. क्षमेऽपि च ।
क्षेमे मङ्गलयुक्ते च दीक्षितेऽप्यजयोऽथ नप् ॥ ४९७ ॥
पर्याप्तौ मङ्गले पूर्णे स्यात् **कुसुम्भं** तु कुङ्कुमे ।
क्ली महारजतेऽप्यस्य पुनः स्तम्बे स्त्रियामियम् ॥ ४९८ ॥
कुसुम्भी पुंसि तु प्राह[1] वरधान्यान्तरे पर[2]. ।
कमण्डलौ च **कुसुमस्त्वस्त्री** स्त्रीपुष्पपुष्पयो. ॥ ४९९ ॥
नेत्ररोगविशेषे च फले च रभसोऽपठीत् ।
कुणपस्तु[3] क्रिमौ द्वे स्यात् कुत्सिते मेद्यलिङ्गक. ॥ ५०० ॥
हसारिकाया‡ त्वाचष्टे रभस. कुणपी[4] स्त्रियाम् ।
कुणपोऽस्त्री शवे क्ली तु पूयेऽथो **कुकुटो** द्वयो. ॥ ५०१ ॥
कृकवाकौ च भासे च मत्स्यजात्यन्तरेऽपि[5] च ।
शूद्राया मागधाज्जाते निषादीवैश्ययो सुते ॥ ५०२ ॥
शूद्राज्जाते निषाद्यां च सुनिषण्णाह्वये पुनः ।
शाके पुंसि द्वयोस्तु स्यात् **कुकुरः** शुनि नप् पुनः ॥ ५०३ ॥
स्थौणेयसञ्ज्ञके गन्धद्रव्ये द्वे तु **कुरङ्गवाक्** ।
स्यान्महाहरिणे चापि वानरेऽप्यथ सा स्त्रियाम् ॥ ५०४ ॥
कुरङ्गी भोजपुत्र्या स्यात् पुन्नपुंसकयोः पुन. ।
कुडुङ्ग· स्यान्निकुञ्जे चच्छादिष्यप्यथ सा त्रयी ॥ ५०५ ॥
बदर्यां **कुवली** क्ली तु तत्फलेऽप्युत्पलेऽप्यथ ।
कुवेलमुत्पले क्लीब त्रिस्तु कुत्सितवेलके ॥ ५०६ ॥
कुम्भीकः पुंसि पुन्नागवृक्षे तत्प्रसवे तु नप् ।
कुमुदस्य फलेऽप्युक्तमायुर्वेदविचक्षणै· ॥ ५०७ ॥

---

१ 'ह्रा' क ङ च पाठ· २. 'पुन' ग पाठ ३ 'पिणाक्नि क्रि' क ङ च पाठ·. ४ 'पिणाक्नि' क. ङ च पाठ. ५ 'षु' क ङ च. पाठ·

---

‡ 'विट्सारिकायाम्' इति स्यात् । 'कुणपी पुन । विट्शारिकायाम्' इति मेदिनी ।

कुरीरस्तु पुमान् मालाविशेषे कम्बलेऽपि च ।
क्लीब तु मैथुने पत्रे जाले च मुनिभाषितम् ॥ ९०८ ॥

रभसस्त्वाह **कुटजो** मुनौ पुंसि द्रुमान्तरे ।
क्लीबलिङ्ग तु वृक्षस्य तस्य पुष्पे फलेऽपि च ॥ ९०९ ॥

कुररस्तु द्वयोरुत्क्रोशाख्यपक्षिणि सा पुन ।
कुररी स्त्री भवेन्मेष्यां **कुमुदं** तु नपुसकम् ॥ ९१० ॥

पुंस्यप्यन्ये कैरवे स्याद् रक्ताब्जेऽप्यथ ना स्मृत ।
स्याद् दिग्गजविशेषे च कपिभेदे च विश्रुते ॥ ९११ ॥

रामायणकथाया स्त्री पुन कट्फलसञ्ज्ञके ।
पादपे कुमुदा ब्रूते पुनर्गम्भारिकाह्वये ॥ ९१२ ॥

पादपे रभसोऽथ द्वे **कुमुखः** सूकरे त्रि तु ।
कुत्सितास्ये **कुमारस्तु** स्कन्दे ना वरुणद्रुमे ॥ ९१३ ॥

अश्वानुचारके चापि युवराजे मृतावपि ।
कुत्सिताया द्वयोस्तु स्याद् बाले स्त्रीपुसयो. पुन ॥ ९१४ ॥

जम्बुद्वीपे कुमारी तु कन्याया स्यात् स्त्रियामसौ ।
मृगजात्यन्तरे चापि हिमाभे[1] नवमालिका ॥ ९१५ ॥

इति प्रसिद्धवल्लया च तरणीसञ्ज्ञगुल्मके ।
कुस्तुम्बुर्यां मृडान्या च तथा जनपदान्तरे ॥ ९१६ ॥

तद्राजेऽप्यथ यस्यास्ति दुर्मारस्तत्र भेद्यवत् ।
कुचेलस्तु त्रिषु ज्ञेयः कुवामासि नपि त्वदः ॥ ९१७ ॥

कुत्सिते वाससि स्त्री तु कुचेला स्याल्लतान्तरे ।
आविद्धकर्णिपाठादिसज्ञाभि. शास्त्रविश्रुते ॥ ९१८ ॥

कुल्माषः कुरुविन्दाख्यमणौ व्रीह्यन्तरे च ना ।
यवभेदे यावकाख्ये परे तु यवपिष्टके ॥ ९१९ ॥

---

१. 'ह्वये' ग. पाठ. २. 'क' क. ङ. च. पाठः.

सूपभक्ते परेऽन्ये तु विदले क्ली तु काञ्चिके ।
कुल्माष पक्वमुद्गादिपिण्डे ना शबलाह्वये ॥ ९२० ॥
वर्णे च त्रि तु वर्णेन शबलाख्येन सयुते ।
नागराजविशेषे तु कुहरः स्यान्नृलिङ्गकः ॥ ९२१ ॥
क्लीबलिङ्ग तु विज्ञेय गह्वरे विवरेऽपि च ।
कुलिश[1]स्त्वस्त्रिया वज्रे मत्स्यभेदे तु स द्वयो. ॥ ९२२ ॥
कुलालो द्वे कुम्भकारे कुलाली तु स्त्रियामियम् ।
चक्षुष्यासज्ञभेषज्ये कुलायस्तु नृलिङ्गक ॥ ९२३ ॥
पक्षिनीडे गृहे[2] च स्यादेकाहक्रतुभेदके ।
कुलस्य त्वायके[3] त्रि स्यात् कुणालस्तु पुमानयम् ॥ ९२४ ॥
कृतमाले क्ली तु पुरप्रभेदेऽथ कुकूलवाक् ।
स्यात् क्लीब शङ्कुभि· कीर्णे श्वभ्रे ना तु तुषानले ॥ ९२५ ॥
कुहनस्तु त्रिरीर्ष्यालौ मायाविनि च ना पुनः ।
वल्मीके चेन्द्रजाले तु वैजयन्त्यामभाषत ॥ ९२६ ॥
नपुंस्त्री तु दम्भचर्याया दम्भशीलत्व एव च ।
कुहना क्ली तु मायाया मूषिके तु द्वयोर्भवेत् ॥ ९२७ ॥
कुलकस्तु पुमान् काकतिन्दुकाख्यमहीरुहे ।
वृक्षे कुरवकाख्ये च क्लीब तु स्याल्लतान्तरे ॥ ९२८ ॥
पटोलसज्ञे काव्यालङ्कारभेदे च तत् त्रि तु ।
संयुक्ते कुतली तु स्त्री शाकभेदे नृनप् पुन· ॥ ९२९ ॥
कुतलो भूतलेऽथ स्यु कुन्तलाः पुसि भूम्नि च ।
मध्यदेशास्थिते नीवृद्भेदे जनपदान्तरे ॥ ९३० ॥
दक्षिणापथदेशस्थे अथ स्यात् कुन्तल पुमान् ।
तस्य राजनि तस्यापि स्युरपत्येषु भूम्नि च ॥ ९३१ ॥

---

१. 'श त्व' क. ड. च पाठः. २. 'मृगे च' ङ. पाठ. ३. 'ते' क. ड. च. पाठः.

बहुष्वथ स्त्र्यपत्ये तु कुन्तली स्त्री पुमान् पुनः।
केशेऽथ रभसः प्राह कालेऽपि बहुशब्दवित् ॥ ५३२ ॥
अथ स्यात् कुटलो गात्रकृत्यृषौ पुंसि नप् पुनः।
विद्यादाभरणेऽथ त्रि कुटिलं कुञ्चिते भवेत् ॥ ५३३ ॥
तगरे तु क्ली तगरपादिकाया स्त्रियामिति।
रभसेनोदिताथास्त्री कुड्मलो मुकुलेऽथ नप् ॥ ५३४ ॥
विद्यादासनभेदेऽस्य लक्षणं च प्रचक्षते।
वैजयन्त्या यथा प्रोक्तमासीनस्यासनेष्वदः ॥ ५३५ ॥
नागदन्तकमूर्ध्वज्ञोर्जानुस्थौ प्रसृतौ भुजौ।
सूचीमुखमिदं पाणितलौ चेत् सहतौ मिथः ॥ ५३६ ॥
अर्धसूची तु तौ द्वौ चेत् प्रादेशान्तरितौ* मुखात्।
कुड्मलं मुकुलीभूतौ तौ चेदूर्ध्वमुखौ स्थितौ ॥ ५३७ ॥
इत्येवं योगशास्त्राणि समीक्ष्य कृतिनोदितम्।
कुसुलं कुसुमे क्लीब हिरण्ये च द्वयोः पुनः ॥ ५३८ ॥
शिशौ त्रिषु पुनः कान्ते कुरुलस्तु पुमानयम्।
अलके स्त्री तु कुरुली लक्षवेधे धनुष्मताम् ॥ ५३९ ॥
कुरुमस्तु द्वयोः कारौ भाजने तु पुमानयम्।
अथ क्ली कुषितं पाते निष्कृष्टे त्वभिधेयवत् ॥ ५४० ॥
कुत्सितं स्यात् पर्युषिते त्रिष्वृणे तु नपुंसकम्।
कुसीदं त्वृणवृद्धौ क्ली कश्चित् तु विवृणोति तत् ॥ ५४१ ॥
ऋणवृद्ध्या जीविकाया भेद्यवत् त्वलसे तथा।
वृद्धिजीविनि पुंयोगात् पुनर्वृत्तिः स्त्रिया यदा ॥ ५४२ ॥

---

१. 'ह' ग पाठः २. 'कु' क ङ. च. पाठः ३. 'भो' ग पाठः ४. 'क' ग. पाठः.

---

* 'अर्धसूची तु तौ द्वौ चेत् प्रादेशान्तरतो मुखात्' (पृ. १०० श्लो.२१५) इति तु मुद्रितवैजयन्तीपाठः.

तदा स्त्रिया कुसींदायी§ कुटीरस्तु पुमानयम् ।
क्षुद्रागारे कर्कटे तु द्वे कुम्भीरस्त्वय द्वयो· ॥ ९४३ ॥
नक्रे चोरे पुन(स्त्री[1]स्त्रि)स्यात् कुम्भीलस्तु पुमानयम् ।
स्यालाख्यमत्स्ये त्रिषु तु श्लोकच्छायादिहारिणि ॥ ९४४ ॥
चोरे च कुन्दुमस्तु[2] स्यात् पुमान् पुञ्जे[3] द्वयो पुन· ।
मार्जारे कुट्टिनी तु स्त्री शम्भल्यां कुट्टना पुन. ॥ ९४५ ॥
छेदने कुत्सने चापि न ना स्यात् कुनटी पुन ।
स्त्रिया मनःशिलाया स्यात् कुत्सिते तु नटे द्वयोः ॥ ९४६ ॥
कुशिकस्तु क्रोष्टरि द्वे स्यादुलूकेऽप्यथो नपि ।
क्षुद्रकं फाणिताभिख्ये विकारे स्याद् गुडस्य हि ॥ ९४७ ॥
तथैव कुप्यलवणसञ्ज्ञे स्याल्लवणान्तरे ।
द्वे तु क्षत्रियभेदे स्यात् क्षुरप्रस्तु पुमानयम् ॥ ९४८ ॥
अर्धचन्द्राख्यशस्त्रे स्यात् कश्चित् त्वश्वान्तरेऽभ्यधात् ।
कुञ्चिका त्वङ्कुटाभिख्ये[4] कपाटोद्घाटयन्त्रके ॥ ९४९ ॥
तूलीसूचिकयोश्चाह रभसो भीरुभीषणे ।
साधने कुञ्चितरि तु त्रिरथो कुञ्जरा स्त्रियाम् ॥ ९५० ॥
पाटलाया च धातक्यां द्वे तु हस्तिन्यथ स्त्रियाम् ।
काञ्चनद्रौ गुडूच्या च कुण्डली क्ली तु पाशके ॥ ९५१ ॥
अस्त्री तु कर्णवेष्टे स्यात् त्रिलिङ्ग्या च परोऽवदत् ।
कुद्दालस्तु पुमान् गोदारणाख्ये खानसाधने ॥ ९५२ ॥

---

१. 'द्वयोरथ' क ङ. च पाठ . २. 'लु' ग पाठ ३ 'च्छे' ग. पाठ . ४. 'ख्य' ग. पाठ . ५ 'वा' ङ. पाठ .

---

§ वृषाकप्यग्निकुसितकुसिदानामुदात्तः (४ १. ३७) इति सूत्रे 'कुसिदशब्दो ह्रस्वमध्यो, न तु दीर्घमध्य' इति सिद्धान्तकौमुदी ।

क्लीबं तु वैजयन्त्याह कोविदारद्रुमे तु ना ।
क्लीब तु प्रसवे तस्य कुटरुस्त्वभिधेयवत् ॥ ९९३ ॥
अपेतसारे स्तम्बे तु ना कठिञ्जरसञ्ज्ञके ।
कुरण्डो द्वे झषे ना तु वृद्धिसञ्ज्ञे रुजान्तरे ॥ ९९४ ॥
मुष्कवृद्ध्यात्मके स्तम्बप्रभेदे त्वाह यादव ।
किङ्किराताह्वयेऽग्नौ तु †कुर्पाकुर्नो द्वयोः पुनः ॥ ९९५ ॥
मर्कटे ना तु कुतनुर्धनदे त्रि तु कुत्सिता ।
तनुर्यस्य भवेत् तत्र कुटरस्तु द्रुमान्तरे ॥ ९९६ ॥
वर्धकौ च द्वयोस्तु स्याच्छकुनौ भेद्यवत् पुनः ।
कुमुद्वान् कुमुदप्रायदेशे स्त्री तु कुमुद्वती ॥ ९९७ ॥
कुमुदस्य भवेत् स्तम्बे कुण्डली तु द्वयोरयम् ।
मयूरे चित्रलमृगे तथैव स्याद् भुजङ्गमे ॥ ९९८ ॥
पुमांस्तु वरुणे प्रोक्तास्त्रि तु कुण्डलवत्यसौ ।
कृषीवले कुडुम्बी द्वे कुडुम्बवति तु त्रिषु ॥ ९९९ ॥
कूश्माण्डस्तु पुमान् विघ्नराजस्य प्रियभृत्यके ।
गेणभेदे शालिजातिभेदे स्त्रीपुंसयो॰ पुन. ॥ ९६० ॥
फलवल्लीविशेषे स्यात् कूश्माण्डी क्ली तु तत्फले ।
'अवतेऽहेड' इत्यादिष्वृग्विशेषेषु नपुंस्त्रियो॰ ॥ ९६१ ॥
कूबरस्त्वस्त्रिया गन्त्रीसमाख्ये स्याद् रथान्तरे ।
युगन्धराख्ये तु रथावयवे स्यान्नृलिङ्गकः ॥ ९६२ ॥
वीणावशशलाकाया कूणिका स्त्री त्रिषु त्वसौ ।
ज्ञेया कूणयितर्याहुः पुन कून्तत्र इत्यद ॥ ९६३ ॥
अन्तरिक्षे लाङ्गलाग्रे लाङ्गले चापरे विदुः ।
सुवर्णस्याभिघातार्थसाधने मशके पुनः ॥ ९६४ ॥

---

१. 'था' ग. पाठ. २ 'नलभे' ग पाठ.

---

† 'कुषाकु. कपिवह्न्यर्के ना' इति तु मेदिनी ।

कृन्तत्रो द्वे कृत्रिमस्तु वृकधूपाह्वये पुमान् ।
तुरुष्काख्ये च निर्यासे लवणे च विडाह्वये ॥ ९६५ ॥

क्ली तु कास्याह्वये लोहभेदे स्याद् भेद्यवत् पुनः ।
ज्ञेयः स्यात् कृतिनिर्वृत्ते कृसरस्तु पुमान् द्रुमे ॥ ९६६ ॥

इङ्गुदाख्ये मिश्रवर्णभेदे च त्रिस्तु[1] तद्वति ।
कशेरुसंज्ञे तु जलस्तम्बभेदे नपुंसकम् ॥ ९६७ ॥

तिलतण्डुलमाषैस्तु कृतायां कृसरा त्रयी ।
स्वाङ्गुल्यां स्यात् कृतज्ञस्तु शुनि द्वे भेद्यवत् पुनः ॥ ९६८ ॥

उपकारं विजानाति यस्तत्राथ कृपाणवाक् ।
खड्गे ना छुरिकायां तु स्त्री कृपाण्यथ यादवः ॥ ९६९ ॥

आह मौनिकशस्त्रे ना कर्तनीसंज्ञकेऽथ ना ।
कृन्तरः[2] स्याद् वृक्षभेदे मक्षिकाकार्य एव च ॥ ९७० ॥

आलोचने तु त्रिर्ना तु कृदरः* खदिरे सिते ।
केचित्तु हिंस्रे त्रिष्वाहुः कृषकस्तु पुमानयम् ॥ ९७१ ॥

कूटसंज्ञे लाङ्गलाङ्गे भेद्यवत् तु कृषीवले ।
कृषिकस्तृणजातौ ना लाङ्गले तु नपुंसकम् ॥ ९७२ ॥

केसरस्त्वस्त्रियां पुष्पकिञ्जल्केऽप्यश्वसिंहयोः ।
सटे स्यान्मातुलुङ्गाख्यफलस्यान्तर्द्रवास्पदे ॥ ९७३ ॥

सूक्ष्मकोशे पुमांस्तु स्याद् वकुले नागकेसरे ।
पुन्नागे वेङ्कटाख्ये च पर्वते केसरा पुनः ॥ ९७४ ॥

कार्पास्यां स्यात् स्त्रियां क्ली तु प्रसवेऽत्रोक्तभूरुहाम् ।
हिङ्गुन्यपि पठत्येतद् रभसः शब्दवित्तमः ॥ ९७५ ॥

---

१ 'तु' ग ङ. पाठः २ 'पू' ग ङ पाठ.

---

* 'खदिरो दन्तधावनः । सिते तु तस्मिन् कदरः' (पृ ५०. श्लो. ६३) इति तु वैजयन्ती ।

केरलास्तु नृभूम्नि स्युर्दक्षिणापथवर्तिनि ।
नीवृद्भेदेऽथ तद्देशसम्भूतेषु नृपु द्वयो ॥ ९७६ ॥

तद्राजे तु पुमाञ्ज्ञेय केरल: स्त्री तु केरली[1] ।
तद्राजन्यस्त्र्यपत्ये स्यात् तथा स्याद् भेषजान्तरे ॥ ९७७ ॥

केशवस्तु पुमान् विष्णौ पुन्नागे त्रि तु केशिनि ।
केवलस्तु त्रिरेकाकिकृत्स्नयोरवधारिते ॥ ९७८ ॥

ज्ञाने तु पूर्णे क्लीब स्यात् कचिदन्येऽवधारणे ।
निर्णीते त्वपरेऽथ स्यात **क्षेत्रज्ञो** निपुणे त्रिषु ॥ ९७९ ॥

क्षेत्रस्य विज्ञातरि च ना त्वात्मन्यथ सा स्त्रियाम् ।
क्षेत्रिया क्षुद्रधान्ये स्याद् गर्वाधुरिति विश्रुते ॥ ९८० ॥

त्रिस्तु स्याद् दुष्प्रतीकारव्याध्यादौ धान्यवप्रजे ।
निराकार्यतृणे पारदारिके यत् पुनर्विषम् ॥ ९८१ ॥

देहान्तरे सङ्क्रमय्य चिकित्स्य तत्र ना पुन ।
क्षेत्रिकः स्यात् तुरुष्काख्यनिर्यासे क्षेत्रिणि त्रिषु ॥ ९८२ ॥

क्षेपणं तु नपि क्षिप्ते पुन्नपुसकयोः पुन' ।
पादाङ्गुष्ठाङ्गुलीमध्ये नौदण्डे क्षेपणी स्त्रियाम् ॥ ९८३ ॥

क्लेशकस्तु यमे नाथ क्लेष्टरि क्लेशितर्यपि ।
तथा क्लेशयितर्येन भेद्यलिङ्ग प्रचक्षते ॥ ९८४ ॥

केदारस्त्वस्त्रिया क्षेत्रे शालिक्षेत्रे तु केचन ।
पुण्यस्थानविशेषे च रभसस्त्वालवालके ॥ ९८५ ॥

केसरी तु पुमान् सिंहे मातुलुङ्गे तुरङ्गमे ।
पुन्नागे चाप्यथो भेद्यलिङ्ग केसरवत्यसौ[2] ॥ ९८६ ॥

---

१. 'ह' क. ड च. पाठ.. २. 'डी' क. ड च पाठ.

कैडर्यस्तु पुमान् निम्बे कट्फलाख्ये च पादपे ।
मदनाख्यद्रुमेऽथैषा त्रयाणा प्रसवे नपि ॥ ९८७ ॥

कैटभस्त्वसुरे पुसि कस्मिश्चित् स्त्री तु कैटभी ।
दुर्गादेव्या **कैशिकं** तु क्ली केशनिकुरुम्बके ॥ ९८८ ॥

कैशिकी तु स्त्रिया वृत्तिविशेषे नृत्तकारिणाम् ।
कैतवं तु च्छले क्लीब द्यूते चाथ निबोधत ॥ ९८९ ॥

भेद्यलिङ्ग तु कितवसम्बन्धिनि मनीषिण ।
कैराती तु स्त्रियामूर्ध्वाधोगतौ क्षिप्तपत्रिण. ॥ ९९० ॥

किरातसम्बन्धिनि तु कैरात त्रिरथ द्वयो ।
कोकिलः पक्षिभेदे स्यान्ना तु तू[1]लेऽथ **कोटिका** ॥ ९९१ ॥

स्त्री मण्डूके श्वेतमुखे कृष्णे त्रि कुटितर्यसौ ।
क्रोधनो द्वे शुनि त्रिस्तु क्रो[2]धशीले नपि क्रुधि ॥ ९९२ ॥

कोहली तु स्त्रिया ज्ञेया कूश्माण्डाख्यलतान्तरे ।
भृश मुखरकन्याया कूश्माण्डप्रसवे तु नप् ॥ ९९३ ॥

आवेशभाजि तु गृहसारमेये द्वयोस्तथा ।
मर्त्यजात्यन्तरेऽम्बष्ठ्या वैश्याज्जातेऽथ **कोमलम्** ॥ ९९४ ॥

क्लीब जले पुमान् स्वर्गे मृदुनि त्वेष भेद्यवत् ।
कोणिका तु स्त्रिया नीडे कोणितर्येष भेद्यवत् ॥ ९९५ ॥

कोरकस्त्वस्त्रिया पुष्पकलिकाया त्रिषु त्वयम् ।
शब्दकारिण्यथ क्लीब **कोलकं** मरिचे तथा ॥ ९९६ ॥

[3]कक्कोले च स्त्रियां तु स्यात् कोलिका मूषिकाकृतौ ।
द्रुतद्रुमारोहशीले प्राणिभेदे द्वयो. पुनः ॥ ९९७ ॥

---

१ 'कू' ग. पाठः. २. 'कोधशी' क. ङ च पाठ. ३ 'त' ग. ङ पाठ

निर्विषाहिप्रभेदेऽथ कोदङ्गः स्याद् द्वयोरयम ।
मृगे जन्तुधराभिख्ये क्षुद्रे पुंसि तु वेश्मन ॥ ५९८ ॥

†इन्द्रकोशाख्यावयवे कोशिका तु स्त्रियामियम् ।
दीपाधारे मल्लिकाख्ये गिरिभेदे तु कोशक ॥ ५९९ ॥

पुमानथ स्यु. पृभूम्नि कोसला नीवृदन्तरे ।
मध्यदेशस्थिते सर्ववचने त्वृषिभेदके ॥ ६०० ॥

मिश्रवर्णविशेषे च पाण्डरश्यामले त्रि तु ।
तद्युक्ते कौशिकस्त्विन्द्रे गुग्गुलौ ना द्वयोः पुनः ॥ ६०१ ॥

उलूके कुशिकापत्ये व्यालग्राहे च नप् पुन ।
कौशिक मज्जधातौ स्यात् कौशिकी तु स्त्रियामियम् ॥ ६०२ ॥

पार्वत्या निम्नगाभेदे कौमुदी तु स्त्रियामियम् ।
कार्त्तिक्या पौर्णमास्या स्याच्चन्द्रिकाया च ना पुनः ॥ ६०३ ॥

कार्त्तिकीयुक्तमासेऽथ त्रिः स्यात् कुमुदयोगिनि ।
कौणपो नरके पुंसि राक्षसे तु द्वयोरयम् ॥ ६०४ ॥

कौक्कुटं क्लीबमायासे त्रि तु कुक्कुटयोगिनि ।
कौसला तु स्त्र्ययोध्याया त्रिस्तु कोसलयोगिनि ॥ ६०५ ॥

खर्जूरो ना परूषाख्यपादपे सा पुन. स्त्रियाम् ।
तज्जातिभेदेऽल्पतरे खर्जूरे क्लीबके पुन ॥ ६०६ ॥

रजते हरिताले च प्रसवेऽत्रोक्तभूरुहो ।
वृश्चिकाख्ये पुनर्दीर्घकीटे द्वे रभस. पुन ॥ ६०७ ॥

भेद्यालिङ्ग खले प्राह शब्दवित् खदिरः पुन ।
गायत्रीसञ्ज्ञके वृक्ष ऋषिभेदे द्वयो पुन ॥ ६०८ ॥

---

१. 'द्र' क ग च पाठ

---

† कोद्रङ्गस्तु तमङ्गक । इन्द्रकोशोऽपि (पृ १६१ श्लो ३२) इति तु वैजयन्ती ।

दुश्चिकित्सविषे वृश्चिकान्तरे स्यात् स्त्रिया पुनः ।
नमस्कारीसमाख्यायां क्षुद्रवल्ल्या तथैव सा ॥ ६०९ ॥

शमीफलासमाख्ये च जलशाकलतान्तरे ।
खशयस्तु द्वयोर्भेके त्रिस्तु खे शयितर्यसौ ॥ ६१० ॥

खराङ्गस्तु द्वयोर्भेके कर्कशाङ्गे तु भेद्यवत् ।
खण्डिका तु स्त्रिया प्रावृड्रात्रौ शकलिते पुन. ॥ ६११ ॥

त्रिः स्याद् विरहिते तस्य वाक्ये च स्त्री तु **खण्डना** ।
वैधव्यलक्षणोपेता या कन्या शास्त्रदर्शिता ॥ ६१२ ॥

अविवाह्यासु कन्यासु तस्या स्त्रीशण्डयो पुन ।
खण्डन खण्डना चेति धातो. खण्डयते· क्रतौ ॥ ६१३ ॥

खपुरो ना पूगवृक्षे पूगपट्टे च शाखिनाम् ।
निर्यासे भद्रमुस्ते च रभस प्रोक्तवानमुम् ॥ ६१४ ॥

गन्धद्रव्यविशेषे च बालसञ्ज्ञेऽजय पुन ।
अत्रार्थे शण्डमाचष्टे क्ली तु पूगफले स्मृतम् ॥ ६१५ ॥

अस्त्री तु **खण्डलं** खण्डे चीरवस्त्रेऽप्यथ द्वयो. ।
खञ्जनः खञ्जरीटे क्ली पुन. खञ्जनकर्मणि ॥ ६१६ ॥

खजकस्तु पुमान् मन्थदण्डे द्वे रसपाचके[1] ।
खजाकस्तु पुमान् मन्थदण्डे क्ली तु विहायसि ॥ ६१७ ॥

शरीरे च खजाका तु स्त्री दर्व्यामसतीस्त्रियाम् ।
खनको मूषिके द्वे स्यान्मर्त्यजात्यन्तरे तथा ॥ ६१८ ॥

राज्ञीमागधयोर्जाते त्रि तु स्यादवदारके ।
तथा स्याद् भूमिवित्तज्ञे **खनित्रं** तु नपुसकम् ॥ ६१९ ॥

कुद्दाले स्यात् खनित्री तु दण्डभेदे तपस्विनाम् ।
विशाखिकासमाख्ये स्यात् **खचितं**[2] त्वभिधेयवत् ॥ ६२० ॥

---

१ 'पावके' ग, 'वा' च पाठ २ 'म' क पाठ .

विद्यान्मणौ लोहविद्ध उद्धृतस्नेह एव च।
घृतहीने तु दध्नि क्लीत्याह हर्षः स्त्रिया पुनः ॥ ६२१ ॥
ज्ञेया कृष्णविषाणाया यजमानस्य खर्जनी।
खर्जनं तु नपि ज्ञेयं क्रियाया खर्जतेरथ ॥ ६२२ ॥
खलीनोऽस्त्री तुरङ्गाणां मुखसंयमने त्रि तु।
छिद्राकाशादिलीने स्यात् (ख[1]खि)दिरस्तु पुमान् भये ॥ ६२३ ॥
इन्द्रे च तस्करे तु त्रिः **खिङ्खार**स्तु पुमानयम्।
किखीरके च खट्वाङ्गे क्रोष्टौ तु द्वेऽजयः पुनः ॥ ६२४ ॥
शिवाभेद इति ब्रूते रभसाद्यास्तु मन्वते।
†[2]खिङ्खिरो ना [3]वारि[4]वाहे खट्वाङ्गे च द्वयोः पुनः ॥ ६२५ ॥
शिवाभेदे [5]खिङ्खिरा तु बन्ध[6]हृ[7]त्स्वे स्त्रियामिति।
***खुण्डक**स्तु पुमान् ह्रस्वनालिकेर इतीरितम् ॥ ६२६ ॥
वैजयन्त्या त्रि तु ह्रस्वमात्रेऽल्पेऽन्येऽथ **खेचरः**।
विद्याधरे दुश्चिकित्सविषे द्वे वृश्चिकान्तरे ॥ ६२७ ॥
पक्षयुक्ते त्रिषु पुनर्व्योमचारिण्यथो नपि।
खेटकं फलके ग्रामधा(ने[8]न्ये)¶ त्वन्ये त्रिषु त्वदः ॥ ६२८ ॥
उत्रासके **खोलक**स्तु पूगकोशशिरस्त्रयोः।
वल्मीके पाकभेदे च पुमान् स्यात् खो[9]लिका पुनः ॥ ६२९ ॥
§गीतसंत्या च काञ्च्यां च स्त्रीत्येवमजयोऽपठीत्।
बहुवेदी **गभीरं**[10] तु त्रिर्निम्ने वाचि तु स्त्रियाम् ॥ ६३० ॥

---

१ 'रा' ग पाठ २. 'कि' क ग पाठ ३. 'प' ङ पाठ. ४ 'भेद ख' क च पाठ ५ 'कि' ग. पाठ ६ 'लभृत्से स्त्रि' ङ पाठ ७ 'भृ' क च पाठ ८ 'ल' क च. पाठ. ९ 'स्त्र' ग पाठ १० 'रस्तु' ङ पाठ

---

† 'किङ्खिरौ क्रोष्टुखट्वाङ्गौ' (पृ २४०. श्लो. २२) इति वैजयन्ती, 'खिङ्खिरस्तु शिवाभेदे खट्वाङ्गे वारिवालके' इति मेदिनी च। * 'सदाफलो बला चास्मिन् ह्रस्वे स्यात् खुड्डक' (पृ ६३ श्लो २२१) इति तु वैजयन्ती। ¶ 'ग्रामधान्य तु खेटकम्' (पृ. १६० श्लो १३) इति वैजयन्ती। § 'गीतस्तुल्याम्' इति स्यात्।

गभीरा द्यावापृथिव्योर्गभीरे इति नप् पुनः ।
जलेऽथ त्रिषु **गम्भीरं** निम्ने हर्षस्तु बुद्धिमान् ॥ ६३१ ॥

ब्रूते दुरवगाहे तद् गम्भीरा तु स्त्रियामियम् ।
वाचि द्यावापृथिव्योश्च गम्भीरे इति ना पुनः ॥ ६३२ ॥

समुद्रे चान्धकारे च मन्मथे च द्रुमान्तरे ।
जम्बीरसञ्ज्ञे क्लीब तु तत्फले सलिलेऽपि च ॥ ६३३ ॥

गहनं क्ली जलेऽरण्ये दुःखगह्वरयोस्त्रि तु ।
दुष्प्रवेशे **गह्वरं** तु क्ली गुहादम्भवारिषु ॥ ६३४ ॥

रहस्यप्युक्तवानेतच्छब्दवेदी धनञ्जय ।
निकुञ्जे तु पुमानुक्तो रभसेनाथ मेघवत् ॥ ६३५ ॥

(ग्री[1]भी)ष्मे च दुष्प्रवेशे च **गर्गरी** तु स्त्रियामियम् ।
दधिमन्थनपात्रे च क्षेत्रपल्ल्या द्वयो पुन ॥ ६३६ ॥

उग्रीवैदेहजे मर्त्यजातिभेदे झषेऽपि च ।
गर्वरः पुस्यहङ्कारे महिषे तु द्वयोरथ ॥ ६३७ ॥

सन्ध्याया गर्वरी स्त्री स्याद् **गन्धर्वस्तु** द्वयोर्हये ।
मृगभेदे गोलपुससमाख्ये दिव्यगायने ॥ ६३८ ॥

आह गायनमात्रे च रभसः शब्दवित्तम. ।
अन्तराभवसत्त्वे च वास्तुदेवान्तरे तु ना ॥ ६३९ ॥

कोष्ठपङ्क्तौ दक्षिणस्या प्रोक्त षष्ठपदे[2] स्थिते ।
पुस्कोकिले च रभसः प्रोक्तवानथ **गन्धना** ॥ ६४० ॥

न ना प्रकाशने चापि हिसायै सूचनेऽपि च ।
परस्योत्साहने चापि कथिता पूर्वसूरिभिः ॥ ६४१ ॥

---

१. 'ये' क ङ च पाठ २. 'द' क पाठ.

गर्मुदस्तु द्वयोर्मर्त्यजातिभेदे निषादत ।
श्वपाक्या जनिते स्त्री तु गर्मुदी गर्मुदाह्वये ॥ ६४२ ॥

तृणधान्यविशेषे च **गण्डूषा** मुखपूरणे ।
द्रवप्रपञ्च आस्येन निरोध्ये शाकटायन ॥ ६४३ ॥

गजस्य पुष्करेऽन्ये तु प्रसृतोन्मितवस्तुनि ।
अन्ये तु प्रसृते लिङ्गत्रयेऽसौ कीर्तितो बुधै ॥ ६४४ ॥

प्रसृते तु द्रवाधारे गण्डूष इति यादव ।
गण्डोलस्तु पुमान् पिण्डे गजस्य मुखपार्श्वयो ॥ ६४५ ॥

उपरिप्रदेशयोश्च क्रिमिभेदे तु स द्वयो ।
गण्डीरस्तु पुमान् कन्दजातिभेदे समाष्ठिला ॥ ६४६ ॥

इति सज्ञान्तर यस्य बहुभेषजसाधिते ।
उपयोग्यद्रवद्रव्ये क्ली तु स्यात् तण्डुलीयके ॥ ६४७ ॥

चव्ये च स्त्री तु गण्डीरी विपत्राया स्नुहि स्मृता ।
गण्डकस्तु द्वयोः खड्गमृगे ना शिशुभूषणे ॥ ६४८ ॥

नदीविशेषे विख्याते स्त्रीलिङ्गा गण्डकी स्मृता ।
गर्दभः पशुभेदे द्वे रासभाख्ये नपि त्वद ॥ ६४९ ॥

कुमुदे रभसस्त्वाह श्वेते कुमुद इत्यद ।
रूप्ये च **गरलं** तु क्ली विषे पुसि तु पादपे ॥ ६५० ॥

मदनाख्येऽथ **गवलं** विषाणे महिषस्य नप् ।
द्वयोस्त्वरण्यमहिषे **गर्जित**स्तु पुमानयम् ॥ ६५१ ॥

मत्तहस्तिनि तन्नादे पुन क्ली स्तनितेऽपि च ।
अम्बुदस्याथ पुसि स्याद् **गर्जनो** गृञ्जनाह्वये ॥ ६५२ ॥

पलाण्डुजातिभेदेऽथ क्रियाया गर्जतेर्नपि ।
ग्रन्थिकं तु नपि ज्ञेय पिप्पलीमूलसंज्ञके ॥ ६५३ ॥

भेषजे ग्रन्थिपर्णाख्यभेषजे च पुमान् पुनः ।
माद्र्ये भेद्यलिङ्ग तु ग्रन्थो यत्रास्ति तत्र वै ॥ ६५४ ॥

ग्रन्थिलस्तु पुमाञ्ज्ञेयः करीरद्रौ विकङ्कते ।
भेद्यवद् ग्रन्थिसहिते रभसेनेदमीरितम् ॥ ६५५ ॥

गडेरस्तु[1] प्रस्रवर्णशाले[2] त्रिष्वेष पुंसि तु ।
स्यात् प्रस्रवणभूमौ हि **गरुडस्तु** पुमानयम् ॥ ६५६ ॥

वैनतेये द्वे तु पक्षिजातिभेदे स्त्रिया पुन ।
जटाया गरुडा ना तु **गवाक्षो** वातवर्त्मनि ॥ ६५७ ॥

वातायनाख्ये सुग्रीवसचिवे वानरान्तरे ।
गवाक्षी तु स्त्रियामेषा गोदुम्बाख्यलतान्तरे ॥ ६५८ ॥

गिरिकर्ण्याख्यवल्ल्या च मल्लिकायामपि[3] त्रि तु ।
गणकः स्याज्ज्यौतिषिके तथा गणयितर्यपि ॥ ६५९ ॥

गणिका तु स्त्रियामेषा वेश्याया किञ्च भूपते ।
अनूढाया कलाज्ञाया प्रियाया पुंस्त्रियोः पुन ॥ ६६० ॥

रश्मौ **गभस्तिर्बाहौ** तु ना **गणेरुः** पुन. स्त्रियाम् ।
वशायामपि वेश्याया कर्णिकारे पुन॰ पुमान् ॥ ६६१ ॥

एव रभसनिर्दिष्ट स्याद् **गरुत्मांस्तु** पुस्ययम् ।
गरुडे विहगे तु द्वे **गन्धवत्** तु त्रिषु स्मृतम् ॥ ६६२ ॥

गन्धयुक्ते गन्धवती पुन. पृथ्व्या स्त्रियामियम् ।
पुर्यां योजनगन्धाया सुराया रभसेरिता ॥ ६६३ ॥

अनादिसम्प्रदायस्तु **गाण्डीवो** न स्त्रियामयम् ।
पार्थचापे चापमात्रेऽप्यथैकोऽप्याह गाण्डिवम् ॥ ६६४ ॥

पार्थचापे च चापे च न स्त्रीत्येके व्यवस्थिताः ।
असाधुमेनमाचष्टे दोषज्ञो भागवृत्तिकृत् ॥ ६६५ ॥

---

१ 'वे' च. पाठ. २ 'णे शिल्पे त्रि' च, 'णशिल्पे त्रि' क. पाठ. ३. 'कलिका' ग. पाठ.

गाङ्गेयस्तु पुमान् स्कन्दे भीष्मे चाथाभिधेयवत् ।
अपत्यमात्रे गङ्गायाः क्लीं तु हेमकशेरुणो ॥ १६६ ॥

रागप्रभेदे **गान्धारः** पुंसि क्लीं नागसम्भवे ।
गान्धर्वस्तु द्वयोरेव गन्धर्वे ग्वे तु नप्यद. ॥ १६७ ॥

गीतभेदेऽथ वाचि स्त्री गान्धर्वी **गारुडं** पुन ।
विषशास्त्रप्रभेदे क्लीं रत्ने मरतकाह्वये ॥ १६८ ॥

स्वर्णे च त्रिस्तु गरुडसम्बन्धिन्यथ **गार्भिणम्** ।
सीमन्तोन्नयनाभिख्ये स्त्रीणा सस्कारकर्मणि ॥ १६९ ॥

गर्भिणीना समूहेऽथ गर्भिणीयोगिनि त्रिषु ।
ग्राहकस्तु त्रिषु ज्ञेयो ग्रहीतरि पुमान् पुनः ॥ १७० ॥

पक्षिणा येन गृह्यन्ते पक्षिणोऽन्येऽत्र लुब्धकैः ।
गारित्रस्तु पुमानुक्त आचार्ये गहने तु नप् ॥ १७१ ॥

ग्रामीणा नीलिकानाम्न्यामोषधौ स्त्र्यथ भेद्यवत् ।
ग्राम्ये स्त्रिया तु **गायत्री** खदिराख्यद्रुमे स्त्रियाम् ॥ १७२ ॥

स्त्रीनपोस्तु चतुर्विंशत्यक्षरप्रभृतिष्वसौ ।
आर्षादिषु स्याच्छन्दःसु गायत्रस्तु पुमानयम् ॥ १७३ ॥

ब्रह्मचारिविशेषे स्यादुपकुर्वाणसज्ञके ।
प्रगाथेषु च तेषु स्याद् येषामादेर्ऋचो भवेत् ॥ १७४ ॥

गायत्रीसंज्ञकच्छन्दो **ग्रामणी**स्तु पुमानयम् ।
नापिते भोगिते[1]ऽप्याह रभसस्त्रिस्तु[2] नायके ॥ १७५ ॥

उत्तमेऽपि भवत्येष **गिरी**[3]**श**स्तु पुमानयम् ।
महादेवे गिरेस्त्वीशे त्रिषु स्याद् **गिरिजा** पुनः ॥ १७६ ॥

---

१. 'के' ग. पाठ.. २. 'तु' च. पाठ . ३. 'रि' च. ब. पाठः.

पार्वत्या निम्नगाया च मातुलुङ्ग्या च सा स्त्रियाम् ।
रभसस्तु क्लीबमाह शिलाजतुनि चार्जके ॥ ६७७ ॥

भेद्यलिङ्गस्तु स ज्ञेयो धरणीधरसम्भवे ।
गुणना तु न नाभ्यासे शून्याङ्के चाथ **गुन्दिलः** ॥ ६७८ ॥

ना मद्दलध्वनौ क्ली तु वनेऽथो **गृञ्जनः** पुमान् ।
मधुशिग्रुसमाख्ये स्याच्छिग्रुवृक्षान्तरे तथा ॥ ६७९ ॥

पलाण्डुजातिभेदाना दशानामपि कुत्रचित् ।
भेदेऽर्थे त्वत्र मन्यन्ते क्लीब केचन सूरयः ॥ ६८० ॥

विषदिग्धपशोस्तु क्ली मांसे ना तु **गृहस्थ**वाक् ।
द्वितीयाश्रमिणि त्रिस्तु मन्दिरस्थेऽथ पुस्ययम् ॥ ६८१ ॥

गैरेयः शैलजाते स्यात् पूगवृक्षेऽथ नप्ययं[1]द. ।
शिलाजतुन्यथ क्लीब **गोष्पदं** गोखुरावटे ॥ ६८२ ॥

गोभिश्च सेविते देशे केचित् त्वर्थेऽत्र भेद्यवत् ।
गोस्तनो ना चतुर्यष्टिहारभेदे गवा स्तने ॥ ६८३ ॥

गोस्तनी तु स्त्रिया द्राक्षाभेदेऽथो पुन्नपुसकम् ।
गोमुखो वाद्यभेदेऽथ क्लीब स्यादुपलेपने ॥ ६८४ ॥

ब्रूते तु कुटिलागारे रभसः शब्दवित्तमः ।
द्वयोस्तु नक्रेऽथ पुमान् **गोकर्णो**ऽनामया सह ॥ ६८५ ॥

अङ्गुष्ठे वितते मान यत् तत्र श्रवणे च गोः ।
ईश्वरस्थानभेदे च मृगभेदे पुनर्द्वयोः ॥ ६८६ ॥

परम्पर इति ख्याते भुजगे च स्त्रिया पुन ।
दूर्वासंज्ञौषधौ ज्ञेया गोकर्णी स्याद् द्वयोः पुनः ॥ ६८७ ॥

---

१. 'यं' क ख. ग. पाठ. २ 'तु' ग पाठ. ३ 'पुन' क. ङ. च. पाठः.

गोनासः स्यात् तिलित्साख्यसर्पजातौ स्त्रियां पुन ।
गोनासिकाया गोनासा **गोपुच्छस्तु** द्वियष्टिके ॥ १८८ ॥

हारभेदे पुमान् गोस्तु लाङ्गूले पुन्नपुंसकम् ।
गोरक्षो नागरङ्गे ना गवा तु त्रातरि त्रिपु ॥ १८९ ॥

गोपालस्तु पुमान् राज्ञि त्रि तु गोः पातरि त्रि तु ।
गोसङ्ख्य इति गोपे स्याद् गोसङ्ख्या तु स्त्रियां गवाम् ॥ १९० ॥

सङ्ख्यायामथ गोयुद्धे गोसङ्ख्य पुन्नपुंसकम् ।
गोविन्दो वासुदेवे ना गोपु त्वधिकृते त्रिपु ॥ १९१ ॥

गोमतं तु नपि ज्ञेय गव्यूतिरिति विश्रुते ।
क्रोशद्वयात्मके ह्यध्वमानेऽपि मनने गवाम् ॥ १९२ ॥

गोनर्दस्तु पुमान् देशविशेषे द्वे तु पक्षिणि ।
सारसाख्ये नपि श्वेतज्जलमुस्तेऽपर· पुन· ॥ १९३ ॥

कैवर्ते मुस्तकेऽधीते **गोलकस्तु** द्वयोरयम् ।
जारजे भर्तरि मृते ना तु पिण्डेऽपि कम्बले ॥ १९४ ॥

मणिके चाजयस्त्वस्य वाच्यत्वेनापठद् द्वयम् ।
गुडं गोलं च तदसत् प्राणिभेदे तु सा स्त्रियाम् ॥ १९५ ॥

गोलिका वेष्टनद्रव्ये **गोस्वामी** तु पुमानयम् ।
नाट्योक्तिविषये राजपुत्रे स्यात् त्रि तु गोमति ॥ १९६ ॥

गोतमं[1] तु धनुर्भेदे क्ली (जडे तु त्रि) ना पुनः ।
ऋषिभेदे शाक्यमुनौ **गौतमो** गौतमी पुन. ॥ १९७ ॥

स्त्रिया मृडान्या रोचन्या मेदोधातौ तु नप्यद· ।
कुञ्जरे तु द्वयोराह शब्दवेदी धनञ्जयः ॥ १९८ ॥

---

१ 'मस्तु ध' ग. पाठ .

*गौरिलस्तु न, ना लोहचूर्णे पुंसि तु भाषितः ।
गौरसर्षप इत्येव रभसेनातिधीमता ॥ ६९९ ॥

गौरवं तु गुरुत्वे च कुङ्कुमे च नपुंसकम् ।
सम्माने च त्रिषु पुनर्गुरुसम्बन्धिमात्रके ॥ ७०० ॥

घट्टनं तु हिमे क्लीबं द्वे तुरङ्गोपजीविनि ।
अना संवरणे चापि चलने चापि घट्टना ॥ ७०१ ॥

घर्घरः पुनरट्टादेरधोद्वारकवाटके ।
न स्त्री वाद्यविशेषे तु वादित्रलगुडेऽपि च ॥ ७०२ ॥

घर्घरी स्त्री द्वयोस्तु स्यान्मर्त्यजात्यन्तरे विश· ।
†रन्ध्या जातेऽथ **घृतवद्** घृतयुक्ते त्रिषु स्त्रियाम् ॥ ७०३ ॥

रोदस्यौ घृतवत्यौ स्तो घोषयुक्ते तु **घोषवान्** ।
त्रिषु घोषवती तु स्त्री वीणायामथ न स्त्रियाम् ॥ ७०४ ॥

चरणः प्राणिनां पादे वृक्षमूले च ना पुनः ।
बह्वृचादौ नपि त्वेतदाचारे गतिभक्षयोः ॥ ७०५ ॥

चपलस्तु त्रिषु ज्ञेयश्चञ्चलेऽप्यनवस्थिते ।
दुर्विनीते च शीघ्रे च पारते तु पुमानयम् ॥ ७०६ ॥

तुरुष्काख्ये च निर्यासे मर्कटे तु द्वयोरथ ।
पिप्पलीविद्युतोस्तु[1] स्त्री लक्ष्म्या तु रभसेरिता ॥ ७०७ ॥

तेनैव करिपिप्पल्या चपलाथ त्रि **चञ्चलः** ।
चले विद्युति तु स्त्री स्याल्लक्ष्म्यां च पवने तु ना ॥ ७०८ ॥

खञ्जरीटखगे तु द्वे **चञ्चत्कस्तु** पुमान् मणौ ।
अतीव भास्वरे तु द्वे खद्योते दर्दरेऽपि च ॥ ७०९ ॥

---

१ 'ता तु स्त्री' क. ङ. च पाठ

---

* 'गौरिलस्तु पुमान् लोहचूर्णे स्याद् गौरसर्षपे' इति तु मेदिनी । † 'वैश्याद्वैदेहक विप्रा रन्ध्री घर्घरम्' (पृ. ७३. श्लो १८)इति तु वैजयन्ती ।

चन्दना स्त्री नदीभेदे न स्त्रिया मलयोद्भवे।
चन्द्रकस्तु पुमान् पक्षभेदे मेचकसञ्ज्ञिते॥ ७१० ॥
चन्द्रिका तु स्त्रिया ज्योत्स्नासञ्ज्ञे चन्द्रातपे तथा।
चन्द्रभागाख्यनद्यां च **चन्दिरं** तु जले नपि॥ ७११ ॥
ना तु चन्द्रे हस्तिनि तु द्वयो[1] पुंसि तु **चङ्कुरः**।
रथे भगाङ्कुरे च द्वे पुनर्दैत्येऽथ **चङ्क्रमः**॥ ७१२ ॥
ना सङ्क्रमे पुंस्त्रियोस्तु चङ्क्रमश्चङ्क्रमापि च।
भवेच्चङ्क्रमणे तच्चाप्यल्पेऽध्वानि गतागतम्॥ ७१३ ॥
*__चण्डिलस्तु__ पुमान् शाकविशेषे वास्तुकाह्वये।
नापितेऽथ शुनि द्वे स्यात् कोपने तु त्रिषु स्मृत॥ ७१४ ॥
चषकोऽस्त्री पानपात्रे रभसस्त्वत्र भाषते।
पाने[2] मधुप्रभेदे च चषक. सरके(?)‡ इति॥ ७१५ ॥
चण्डातः करवीराख्यपुष्पगुल्मे पुमान् नपि।
प्रसवेऽस्य वरस्त्रीणामप्यर्धोरुकवाससि॥ ७१६ ॥
चक्षुष्यः सुभगे त्रिः स्यात् तथा स्याच्चक्षुषो हिते।
ना पुनः पीतमुद्गे च सक्तुष्वपि तथापरे॥ ७१७ ॥
रभस. पुण्डरीकाख्यतरौ कतकपादपे।
कुलाल्याख्ये तु भैषज्ये §द्रोणपु(ष्पा ? ष्प्या)ख्यझाटके†॥ ७१८ ॥
चक्षुष्या स्त्री पुमांस्तु स्याच्च्यवनो मुनिपुङ्गवे।
क्लीब तु प्रच्युतौ ना तु **चलनोऽङ्घ्रौ** त्रिषु त्वयम्॥ ७१९ ॥

---

१ 'च स्वल्पे' ग. पाठ २ 'त्रे' ग. ङ. पाठ

---

* 'चण्डिल क्षुरमर्दी स्यात्' (पृ. १३८. श्लो २६) इति वैजयन्ती, 'चन्द्रिल पुंसि वास्तूकशाके भगे च नापित' इति तु मेदिनी। ‡ चषकसरकौ पर्यायो। 'सरको मदिरापात्रे मदिरापानमद्ययो' इति हेमचन्द्र। § द्रोणपुष्पी क्षुपभेदो द्रोणवृक्षश्च। †'झाटो निकुञ्जे कान्तारे व्रणादीना च मार्जने' इति मेदिनी।

भवेच्चलनशीले क्ली पुनर्भूषणकम्पयोः ।
गमने वस्त्रभेदे च चलना तु स्त्रियामियम् ॥ ७२० ॥

पुंश्चल्या गौतमेनोक्ता तथान्यैश्च महर्षिभि॰ ।
चर्वणा तु स्त्रिया नीलमाक्षिकायामथो नपि ॥ ७२१ ॥

[2]खादने **चमसो** न स्त्री यज्ञपात्रे परः पुनः ।
कर्णावयवभेदे चेत्याह मेघे तु पुस्ययम् ॥ ७२२ ॥

स्त्रियां तु चमसी भित्ते मुद्गादीनां कृते भवेत् ।
व्यञ्जने **चरितं** तु क्ली गतिभक्षणयोस्तथा ॥ ७२३ ॥

आचारे भक्षिते तु त्रिश्च**कोर**स्तु द्वयोरयम् ।
पक्षिभेदे पुमांस्तु स्याद् गिरिभेदे च **चत्वरम्** ॥ ७२४ ॥

[3]स्थण्डिले प्राङ्कणे च क्लीं पुमांस्तु स्याच्चतुष्पथे ।
स्त्री तु स्याद् देवताभेदे रथ्यायामपि चत्वरी ॥ ७२५ ॥

चक्राटो विषवैद्ये द्व दीनारे तु पुमानयम् ।
चतुर्थ तु चतुर्णां त्रि॰ पूरणे च चतुर्थ्यसौ ॥ ७२६ ॥

तुरीयाया विभक्तौ स्त्री विनायकतिथावपि ।
*__चप्पट__स्तु चपेटे ना पर्पटे च त्रिषु त्वयम् ॥ ७२७ ॥

स्यात् स्फारविपुले चैष रभसेन समीरितः ।
चतुर[4]स्तु त्रि दक्षे स्याद् धीमत्यप्यथ भाषते ॥ ७२८ ॥

विदुषामग्रणीरेन विदग्धे शाकटायनः ।
क्लीबं स्वल्पभ्रुकुट्या स्याच्छालायामपि हस्तिनः ॥ ७२९ ॥

मृगभेदे तु चतुरा स्त्री तस्या लक्षण विदु॰ ।
चतुरा तु घनस्निग्धरोमा श्यामा सबिन्दुका ॥ ७३० ॥

---

१. 'न' क. च. पाठ २ 'वा' क च पाठ ३ 'स्था' क. च. पाठ
४ 'र तु त्रि' ड पाठ

---

* 'चर्पट' इति स्यात् । तथाच मेदिनी—'चर्पट स्फारविपुले चपेटे पर्पटेऽपि च' इति ।

इत्यथ स्त्री **चतुष्की** स्यात् ख्याते यवनिकान्तरे ।
आख्याना मशकहरीत्यजयस्त्वाह शब्दवित ॥ ७३१ ॥

लिङ्गभेदमनुक्त्वैव भवने यष्टिकान्तरे ।
ना तु सङ्घे चतुर्णा स्यात् प्लक्षवृक्ष तु दृश्यते ॥ ७३२ ॥

शास्त्रे वररुचेर्ना तु **चक्राङ्कः** शार्ङ्गधन्वनि ।
दध्यालीसञ्ज्ञवल्ल्या तु चक्राङ्का स्त्री द्वयोः पुन· ॥ ७३३ ॥

चक्राङ्गो हसविहगे चक्राङ्गी तु स्त्रियामियम् ।
उक्ता कटुकरोहिण्यामथाग्नौ **चर्षणिः** पुमान् ॥ ७३४ ॥

वध्वा बुद्धौ मनुष्ये च व्यवसाये च ना पुन. ।
चतुष्पाद् रावणे त्रिस्तु चतुरङ्घ्रौ पुमान् पुन ॥ ७३५ ॥

मयूरे **चन्द्रकी** द्वे तु व्याघ्रेऽथो भेद्यलिङ्गकम् ।
ज्ञेयं चन्द्रकवत्यर्थे **चातुरस्तु** पुमानयम् ॥ ७३६ ॥

शकटे चक्रगण्डौ[1] च त्रिस्तु[2] स्याद् दृष्टिगोचरे ।
तथा चतुरसम्बन्धिन्याशुकारिण्यथ द्वयो ॥ ७३७ ॥

चाक्रिको घाण्टिके चापि तैलिके चाप्यथो नपि ।
प्रकीर्णके **चामरं** स्याच्छ्रीबेरे च त्रिषु त्वद· ॥ ७३८ ॥

यत् स्याच्चमरसम्बन्धि तत्र **चाम्पेयवाक्** पुन ।
स्वर्णकिञ्जल्कयोश्चापि तथा चम्पकपादपे ॥ ७३९ ॥

नागकेसरवृक्षे च पुमान् क्लीबं पुनस्तयो· ।
प्रसवेऽथ बुधैरुक्तश्चा**रणो** ना कुशीलवे ॥ ७४० ॥

देवजातिविशेषे तु द्वयोः स्त्रीशण्डयोः पुनः ।
अर्थे चारयतेर्धातोश्चारणा **चालनी** पुनः ॥ ७४१ ॥

---

१. 'ण्डे' ङ. च. पाठः. २. 'ष्टु' ङ, 'तु' ग. पाठ..

स्त्रीनपोस्तितउन्यर्थे तथा चालयतेरपि ।
रूपे तु तत्र भवतश्चालन चालना तथा ॥ ७४२ ॥

चित्रकस्तु पुमान् वह्निसञ्ज्ञाया भेषजौषधौ ।
तन्मूले च तथैरण्डे द्वे तु राजिलभोगिनाम् ॥ ७४३ ॥

त्रयोदशाना भेदानामेकस्मिन् व्याघ्र एव च ।
क्लीब तु पुण्ड्रेऽथ पुमान् कालिङ्गाख्यलतान्तरे ॥ ७४४ ॥

चित्रलश्चित्रला तु स्त्री छाग्या चित्रवति त्रिषु ।
चित्राङ्गो द्वे व्याघ्रभेदे *पिण्डाकारसमाख्यके ॥ ७४५ ॥

त्रि तु चित्रशरीरे स्या**च्चिकुर**स्तु पुमानयम् ।
केशे वृक्षे वृक्षभेदे रभसः प्रोक्तवानमुम् ॥ ७४६ ॥

द्वयोस्तु गृहबभ्रौ स्यात् सरीसृपविहङ्गयोः ।
चञ्चले च त्रिषु ज्ञेय युवतीनां विलोचने ॥ ७४७ ॥

ईषन्निमीलिते क्लीब **चिक्कण**[1]स्त्वभिधेयवत् ।
मसृणे ना तु के[2]ट्वाख्यधान्येऽथ **चिपिटः** पुमान् ॥ ७४८ ॥

पृथुकाह्वयभक्षे स्यात् त्रि तु पिच्छितविस्तृते ।
चित्रकृत् तु पुमानुक्तस्तिमिशाह्वयपादपे ॥ ७४९ ॥

त्रि तु चित्रकरेऽथ स्त्री **चुलुम्पा** छागयोषिति ।
पुमास्तु गमनेऽथ द्वे **चुलुको** द्वीपिसञ्ज्ञके ॥ ७५० ॥

व्याघ्रभेदे द्रवाधारप्रसृते तु नरस्त्रियो. ।
चुलुकौ[3] रभसस्त्वाह भाण्डभेदे पुमानयम् ॥ ७५१ ॥

इत्येव **चूलिक**स्तु स्यात् तिले ना द्वे तु कुक्कुटे ।
चूलिका तु स्त्रिया जातिच्छन्दोभेदे गजस्य च ॥ ७५२ ॥

---

१ 'र्णं त्वभि' ङ. पाठ. २. 'ख' ङ. पाठ. ३ 'को' ग. ङ. पाठ..

---

* 'पिण्डारक' इति स्यात्। 'पिण्डारकस्तु चित्राङ्गो महादष्ट्रः' (पृ. ६५. श्लो. ४) इति वैजयन्ती ।

कर्णमूले तथार्धीते रभसः शब्दवित्तमः ।
नाटकाङ्गेऽथ **चूटाल**स्तूचटाख्यमहीरुहे ॥ ७५३ ॥
त्रिस्तु चूटावति स्त्री तु वेदवाक्ये हि **चोदना** ।
कर्कट्या चोदनीति स्याद् विरोधोक्तौ तु नपुंस्त्रियो' ॥ ७५४ ॥
चोदना चोदन चेति प्रेषणे च विदुर्बुधा. ।
चोलकी तु त्रिषु ज्ञेयश्चोलकेन समन्विते ॥ ७५५ ॥
पुमांस्तु नागरङ्गे च करीरे किष्कुपर्वणि ।
चौरिको ना पुराध्यक्षे द्यूतकारे तु स द्वयो' ॥ ७५६ ॥
स्त्रिया तु चौरिका स्तेये **छत्वर**स्तु पुमानयम् ।
निकुञ्जे कुड्यहीने तु मन्दिरे स्यान्नपुंसकम् ॥ ७५७ ॥
शय्योत्तरपटे च त्रि पुन स्याद् भर्त्सके[1] परे ।
कुत्सकेऽथो अहिच्छत्रे **छत्राकं** क्ली स्त्रिया पुन' ॥ ७५८ ॥
छत्राकीत्येव राखाया **छगल**स्तु द्वयोरजे ।
ऋषिभेदे तु ना स्त्री तु च्छगली वृद्धराजके$ ॥ ७५९ ॥
रभसेनोदिता ना तु **च्छर्दनो** मदनद्रुमे ।
निम्बाख्यपादपे चैन रभसो वक्त्यलम्बुके ॥ ७६० ॥
शुनामपि ज्वरेऽथ स्यात् त्रपुसे छर्दनी स्त्रियाम् ।
छर्दना तु न नोद्वान्तौ **छान्दसः** श्रोत्रिये पुमान् ॥ ७६१ ॥
छन्दःसम्बन्धिनि त्रि स्यात् करीषाग्नौ पुन' पुमान् ।
छागणस्त्रि तु सम्बद्धे छगणेनोच्यतेऽपि तत् ॥ ७६२ ॥
छगण पशुविष्ठेति च्छित्वरस्तु पुमाञ्छरे[2] ।
हर्षनन्दी तु शठ इत्याह तत्रैष भेद्यवत् ॥ ७६३ ॥

---

१. 'ड' क च पाठ. २ 'माश्वरे' ग पाठ

$ 'वृद्धदारके' इति स्यात् । 'छगलश्छागे छगली वृद्धदारकभेषजे' इति हेमचन्द्र, 'छगल नीलवस्त्रे ना छागे स्त्री वृद्धदारके' इति मेदिनी च ।

छिदिरस्तु पुमानग्नौ वज्रे क्ली मूषिके द्वयोः ।
अस्त्री त्वायुधसामान्ये वज्रशब्दः प्रयोगवान् ॥ ७६४ ॥
तस्येह ग्रहण युक्तं तथा चाह धनञ्जयः ।
छिगुरस्तु द्वयोः सर्पे गेहबभ्रौ च नप् पुनः ॥ ७६५ ॥
सोत्प्राशहास्ये **छुरितं** त्रि तु च्छिन्नेऽथ नप्यदः ।
छेदनं व्रश्चने विद्यात् कतकस्य फलेऽपि च ॥ ७६६ ॥
साधने तु त्रिषुच्छित्तेरना तु च्छेदना भवेत् ।
धातोश्छेदयतेरर्थे नृलिङ्गस्तु परस्मृतः ॥ ७६७ ॥
शङ्खे स्याज्**जलजं** तु क्ली पद्मे द्वे मत्स्यकूर्मयोः ।
जलदस्तु पुमान् मेघे जलदा विद्युति स्त्रियाम् ॥ ७६८ ॥
जलप्रदे तु त्रिः क्ली तु **जतुकं** हिङ्गुनि स्मृतम् ।
स्त्रियां त्वजिनपत्राख्यक्षुद्रपक्ष्यन्तरे स्मृता ॥ ७६९ ॥
स्याच्चक्रवर्तिनीसञ्ज्ञे प्रोक्ता च स्थावरान्तरे ।
जयन्तस्तु पुमानिन्द्रपुत्रे स्त्री तु जयन्त्यसौ ॥ ७७० ॥
कात्यायन्यामिन्द्रपुत्र्या तर्कार्या तिथिभेदके ।
त्रिस्तु जेतर्यथो जीर्णे **जरणं** क्ली च हिङ्गुनि ॥ ७७१ ॥
जीरके तु पुमान् कृष्णजीरके रभसोऽपठीत् ।
अना तु जरयत्यर्थे जरणाथो **जरन्त**वाक् ॥ ७७२ ॥
स्थविरे भेद्यलिङ्गः स्यान्महिषे तु द्वयोरयम् ।
जर्जरस्त्वस्त्रियामिन्द्रध्वजे वाद्यान्तरे तु ना ॥ ७७३ ॥
दण्डिकासञ्ज्ञके द्वे तु कोकिले भेद्यवत् पुनः ।
जीर्णे भिन्ने परे ना तु **जगलं** पिष्टमद्यके ॥ ७७४ ॥
मेदके कितवे तु त्रि **जङ्गल**स्तु त्रि निर्जले ।
देशे क्लीब तु मासेऽथ **जम्बुको** वरुणे पुमान् ॥ ७७५ ॥

---

१. 'क्ली तु प' ग पाठ

द्वे सृगालेऽथ **जम्बालः** पङ्कशैवलयोरयम् ।
अस्त्री पुंसि तु **जम्बीरः** पादपे जम्भलाह्वये ॥ ७७६ ॥
फणिर्जकाख्यस्तम्बे च क्ली तु तत्प्रसवेऽथ ना ।
जम्भलो[1] यक्ष्मभेदे स्याज्जम्बीराख्यतरावपि ॥ ७७७ ॥
क्ली तु तत्प्रसवेऽथो ना **ज्वलनो**ऽग्नौ नपि त्वद ।
दीपने ज्वालने तु स्याज्ज्वलना न पुमानथ ॥ ७७८ ॥
जवनो वेगयुक्ते त्रिर्गतौ तु क्ली परे पुन· ।
हेतौ गतिविशेषस्य वेग इत्यनिले तु ना ॥ ७७९ ॥
जठरं तूदरे न स्त्री त्रिर्वद्धे कठिनेऽपि च ।
जनित्रं तु नपि प्रोक्त सामभेदेषु केषुचित् ॥ ७८० ॥
धनञ्जयेन तु प्रोक्ता जनित्री मातरि स्त्रियाम् ।
जनकः पुंसि पितरि सीताताते च राजनि ॥ ७८१ ॥
उत्पादके तु त्रिषु स क्लीब तु **जननं** कुले ।
उत्पत्तौ च स्त्रिया त्वेषा जननी मातरि स्मृता ॥ ७८२ ॥
करुणाया च **जटिलः** पुनस्त्रिर्जटया युते ।
जटिला तु स्त्रियां मास्या वचाया चापि नप्यद ॥ ७८३ ॥
ह्रीबेरेऽथ **जघन्य**स्त्रि· पाश्चात्ये गर्हिते तथा ।
जघनं[2](त्वे ? स्थे) नपि त्वेतद् विज्ञेयं रक्तचन्दने ॥ ७८४ ॥
जहकस्तु पुमान् काले त्रि तु क्षुद्रे पर पुनः ।
त्यागिन्याह **जरायु**स्तु न स्त्री गर्भाशयेऽथ नप् ॥ ७८५ ॥
आरण्यके सामभेदे **जलात्मा** तु द्वयोरयम् ।
महिषे त्रि तु तत्र स्याद् यस्यात्मा जडता गतः ॥ ७८६ ॥
कालेयके तु क्लीब स्याज्**जापकं** भेद्यवत् पुनः ।
जपकारिण्यथ स्त्री स्याज्जङ्घाया **जाघनी** त्रि तु ॥ ७८७ ॥

---

१ 'म्फ' क, ग, च, पाठः. २, 'नें' ड, पाठ ,

जघनस्य तु सम्बन्धिन्यथो **जाबालवाग्** द्वये ।
अजाजीवे जबालाया अपत्ये चाथ **जाह्नवी** ॥ ७८८ ॥

स्त्री गङ्गायामपत्ये तु द्वे जह्नोर्जाह्नवः स्मृतः ।
धनञ्जयेन तु क्लीब जाह्नव जन्तुनि स्मृतम् ॥ ७८९ ॥

अथात्र रभसेनोक्त **जाहको** द्वे बिडालके ।
ना तु कारुण्डिकाया च घोङ्के चेति महाधिया ॥ ७९० ॥

गन्धद्रव्ये त्वगुर्वाख्ये **जाङ्गलं** क्ली त्रिपु त्वदः ।
यज्जङ्गलस्य सम्बन्धि तत्र द्वे तु कपिञ्जले ॥ ७९१ ॥

स्त्रिया तु शूकशिम्ब्या स्याज्जाङ्गली ना तु **जालकः** ।
तिले क्षारकसञ्ज्ञे तु बालपुष्पान्तरे नपि ॥ ७९२ ॥

गवाक्षभेदे त्वपरे स्त्री त्वयोमयकङ्कटे ।
जालिकाथो वागुरिके दाम्भिके च त्रि जालिकः ॥ ७९३ ॥

द्वयोस्तु लूतिकासञ्ज्ञक्षुद्रजन्त्वन्तरे मत ।
जाम्बवांस्तु पुमान् ऋक्षराजभेदे महाबले ॥ ७९४ ॥

रामसाहायक कर्तु रावणस्य वधे पुरा ।
ब्रह्मणो जृम्भमाणस्य वक्त्राद् यः समजायत ॥ ७९५ ॥

तत्र जाम्बवती तु स्त्री तस्य जाम्बवतः सुता ।
पत्नी कृता या कृष्णेन त निहत्य रसातले ॥ ७९६ ॥

तस्यामथ द्वयोर्ज्ञेयो **जिह्वालः** सारमेयके ।
पृषदशे च ना तु स्याज्जिगर्तुर्वह्निमार्गयोः ॥ ७९७ ॥

तथा प्राणेषु दिवसेऽप्यथ द्वे ब्राह्मणेऽथ ना ।
शत्रौ **जिघांसु**स्त्रिषु तु हन्तुमिच्छौ पुमान् पुनः ॥ ७९८ ॥

जीवकः स्यात् क्षपणके तथैवासनपादपे ।
त्रि तु श्रेष्ठे प्राणितरि वृद्ध्याजीविनि सेवके ॥ ७९९ ॥

स्त्रियां तु जीविका ज्ञेया जीवन्त्याख्यलतान्तरे ।
आजीवे च स्मृताथ क्ली जीवितं प्राणने तथा ॥ ८०० ॥

प्राणेषु च त्रिषु त्वेतज्जीवेर्ण्यन्तस्य कर्मणि ।
तथैव प्राणितवति जीवला तु स्त्रियामियम् ॥ ८०१ ॥

वचायामृषिभेदे तु नाथ कूर्ममयूरयोः ।
जीवथो द्वे अथ पुमान् **जीवन्त** ऋषिभेदके ॥ ८०२ ॥

जीवन्ती तु स्त्रिया ज्ञेया जीवन्त्याख्यलतान्तरे ।
ज्योतिष्मत्या गुलूच्या च त्रि तु स्याज्जीवताढिति ॥ ८०३ ॥

स्यादाशीर्विषये जीवितरि क्लीब तु **जीवनम्** ।
जीविकाया जलेऽन्ने च प्राणने च स्त्रिया पुनः ॥ ८०४ ॥

जीवन्त्याख्यलताजातौ जीवर्नी शार्ङ्गिणस्तथा ।
नवानामपि शक्तीनामेकशक्ताविय पुनः ॥ ८०५ ॥

मेदासञ्ज्ञौषधीभेदे टाबन्ता स्यादना पुनः ।
जीवना जीवयत्यर्थे **जीवद**स्तु रिपौ पुमान् ॥ ८०६ ॥

वैद्ये च भेद्यवत् त्वेष जीवस्य स्यात् प्रदातरि ।
जीवस्य स्याच्छेत्तरि च **जीवातु**स्तु नृशण्डयोः ॥ ८०७ ॥

स्याज्जीवनौषधे केचित् त्वौषधे सलिलान्नयोः ।
द्रव्ये च रभसस्त्वाह जीवे बहुविदां वरः ॥ ८०८ ॥

जुङ्गितस्तु द्वयोर्हीनवर्णे त्रिषु तु वर्जिते ।
क्लीब तु वर्जनेऽथ क्ली **जृम्भितं** स्याद् विचेष्टिते ॥ ८०९ ॥

जृम्भणे च त्रि तूत्फुल्ले विवृद्धेऽप्यथ पुस्ययम् ।
नीललोहितसम्मिश्रवर्णे तद्वति तु त्रिषु ॥ ८१० ॥

---

१. 'जुहिकस्तु' ङ. पाठः. २. 'क' ग. पाठः.

यावनालाख्यधान्ये तु जोन्नाला[1] स्त्री त्रिषु त्वदः ।
ज्योतिष्मज्जोतिषा युक्ते स्त्री तु ज्योतिष्मती स्मृता ॥ ८११ ॥

पिण्ड्याख्यस्थावरे क्षुद्रधान्ये यस्याह्वयान्तरम् ।
गवीथुरिति ना तु स्याज्ज्योतिषा[2] मासि कुत्रचित् ॥ ८१२ ॥

ज्योतिःसम्बन्धिनि त्रि स्याज्झर्झरं तु कलौ युगे ।
नदप्रभेदे च प्राह रभसः शब्दवित्तमः ॥ ८१३ ॥

वाद्यभेदे च ना त्रिस्तु विशीर्णे टट्टरस्तु ना ।
भेरीनादे टट्टरी तु लम्बापटहसंज्ञके ॥ ८१४ ॥

वाद्यभेदे स्त्रिया मिथ्यावादे च रभसोऽपठीत् ।
*टागरष्टङ्गनक्षारे केकराख्ये तु वीक्षिते ॥ ८१५ ॥

अजय' प्राह रभसो हेलाविभ्रमगोचरे ।
ना भेद्यलिङ्ग तु तथा केकराक्षे शरीरिणि ॥ ८१६ ॥

†टुण्डुकस्तु पुमान् वृक्षभेदे[3] शोणकसञ्ज्ञके ।
स्तोकार्थे तु[4] पठत्येन रभसो भेद्यलिङ्गकम् ॥ ८१७ ॥

तरलं तु त्रिषु ज्ञेय चञ्चले भास्वरेऽपि च ।
हारमध्यगरत्ने तु पुमान् हारे च नपुं पुनः ॥ ८१८ ॥

चर्मकोशे स्त्रिया तु स्याद् यवागूसुरयोर्भवेत् ।
अथास्त्री खजके फेने तण्डकोऽन्यस्त्ववोचत ॥ ८१९ ॥

व्याख्यातामरकोशस्य छन्दोभेद इति भ्रमात् ।
तरुजस्तु पुमानग्नौ भेद्यलिङ्ग तु वृक्षजे ॥ ८२० ॥

---

१. 'ज्योर्नाला' क. च, 'जोर्नाला' ड पाठ २ 'षे' ग पाठ ३ 'विशेषे शोणस' ग पाठ ४ 'सु' ग पाठ

---

* 'टगरष्टङ्गनक्षारे ना केकरदृशि त्रिषु' (पृ. २६० श्लो ८१) इति तु वैजयन्ती । 'टगरष्टङ्कणक्षारे हेलाविभ्रमगोचरे' इति मेदिनी । 'अथ टगरष्टङ्कणकेकराक्षयो' इति हेमचन्द्रश्च ।
† 'टुण्डुकः शोणकाल्पयो.' इति तु मेदिनी ।

तरुणस्तु द्वयोर्यूनि नवीने त्वभिधेयवत् ।
एरण्डवृक्षे तु पुमान् रभसस्त्वन्यथावदत् ॥ ८२१ ॥

कुब्जपुष्पैरण्ड इति तमिस्रा तु स्त्रियामियम् ।
ध्वान्तरात्रौ तथा रात्रौ स्यादन्धतमसे त्वना ॥ ८२२ ॥

तमोमात्रे परेऽथास्त्री त्रसरः सूत्रवेष्टने ।
शलाकामण्डले ना तु वर्णकौशेयसूत्रके ॥ ८२३ ॥

तपनस्तु पुमानग्नौ सूर्ये च नरकान्तरे ।
भल्लातकतरौ ग्रीष्मे क्लीबलिङ्ग तु मन्वते ॥ ८२४ ॥

तप्तावथ पुमान् सर्पराजभेदे हि तक्षकः ।
तक्ष्णि चाथो तक्षितरि त्रिस्त्वक्सारस्तु पुस्ययम् ॥ ८२५ ॥

वेणौ तृणद्रुमाख्येषु तालहिन्तालकादिषु ।
क्ली तु तत्प्रसवे स्त्री तु त्वक्सारा वल्लि[2]षु स्मृता ॥ ८२६ ॥

त्वरितं तु त्वराया क्ली स्याच्छीघ्रे त्वभिधेयवत् ।
तण्डुलस्तु नृलिङ्गः स्याद् व्रीह्यादिफलबीजके ॥ ८२७ ॥

विडङ्गे च स्त्रिया तु स्यात् पिप्पल्यां तण्डुलाथ ना ।
तर्का[3]रः पादपे तक्रे नवनीतेन सयुते ॥ ८२८ ॥

स्यात् सद्योमथिते स्त्री तु तर्कारी स्थावरान्तरे ।
वैजयन्तीति विख्याते तमसा तु स्त्रियामियम् ॥ ८२९ ॥

नदीभेदे परैरुक्तो ना रूपाध्यवसाययोः ।
त्वक्पत्रं तु वराङ्गाख्यगन्धद्रव्ये नपुसकम् ॥ ८३० ॥

त्वक्पत्री रभसेनोक्ता स्त्रिया बाष्पाख्यभेषजे ।
तगरं तु नताभिख्ये गन्धद्रव्ये नपुसकम् ॥ ८३१ ॥

---

१ 'ब्ज' क ङ, 'ब्ज' च पाठ २ 'लि' ङ पाठ. ३. 'क्का' क. ग. च पाठ.
४. 'तु' ग. पाठ

नन्द्यावर्तस्य[1] पुष्पे च ना पुनः पुष्पगुल्मके ।
नन्द्यावर्ताह्वये त्रिस्तु **तरन्तः** स्यात् तरीतरि ॥ ८३२ ॥

अन्यस्तु भेक इत्याह तत्र द्वे अथ नप्यदः ।
तरत्रं[2] स्यात् प्लवे त्रिस्तु घासहारिण्यथ त्रिषु ॥ ८३३ ॥

नवाम्बरे **तन्त्रकं** स्याद् गुलूच्या तु स्त्रियामियम् ।
तन्त्रिकेति[3] वदत्येकस्**तर्पणं** तु नपुंसकम् ॥ ८३४ ॥

तृप्तावपि गुडाद्याढ्यलाजसक्तुषु चेन्धने ।
अना तु तर्पयत्यर्थे शृङ्गाटाख्ये तु पुंस्ययम् ॥ ८३५ ॥

स्तम्बे जलोद्भवे ना तु **तविषः***[4] सिन्धुनाकयो ।
बले च स्त्री तु तविषी स्याद् वात्यादेवकन्ययोः ॥ ८३६ ॥

भुवीन्द्रपुत्र्या चाथ **त्रिस्तलिनं** विरलाल्पयो ।
अजयस्त्वब्रवीत् तुच्छे तलिनी तु[5] स्त्रियामियम् ॥ ८३७ ॥

अट्टालिकाया **तपसः** पुनश्चन्द्रे पुमांस्त्रि तु ।
महति स्यादथो सूर्ये **तरणि**र्वारिधावपि ॥ ८३८ ॥

स्त्रियां[6] तु नावि नद्या च पुष्पस्तम्बान्तरे तथा ।
कुमारीसंज्ञके किञ्च व्रजस्तम्भे स चाप्ययम् ॥ ८३९ ॥

गवामुत्थापन काष्ठ पतितानां समीरितम् ।
सज्जनस्तु रयेऽप्याह त्रि तु क्षिप्रे पुमान् पुन. ॥ ८४० ॥

तपस्वी शिशिरर्तौ च चन्द्रे च त्रिस्तु तापसे ।
शोच्ये च स्त्री तु मास्याख्यगन्धद्रव्ये तपस्विनी ॥ ८४१ ॥

---

१ 'र्ताख्यपु' ग पाठ, २ः 'र' ग पाठ ३ 'न्त्र' ग पाठ ४ 'रि' च पाठ ५ 'ति' क. च पाठ. ६ 'स्त्री तु नावि च नद्या च पु' क ङ च. पाठ.

---

* 'भुवीन्द्रपुत्र्या तविषी ताविष्यब्धिदिवोर्नरौ' (पृ १६० श्लो. ४२) इति वैजयन्ती । 'तरीष शोभनाकारे भेलेऽब्धिव्यवसाययो । तरीषी शक्रकन्याया पुसि स्वर्गे महोदधौ' इति तु मेदिनी ।

तरस्वीति द्वयोर्व्याघ्रे वानरेऽप्यथ मेघवन् ।
वेगवद्बलिनोरन्ये पुन शूरेऽप्यधीयते ॥ ८४२ ॥

तरङ्गवति तु त्रि स्यात् **तरङ्गी** स्त्री तु कीर्तिना ।
तरङ्गिणी हरिद्राया निम्नगाया च ना पुन ॥ ८४३ ॥

स्वर्गे स्यात् **ताविषः** स्त्री तु ताविषीन्द्रसुताभुवो ।
वात्याया देवकन्याया क्ली तु तेजसि ताविषम् ॥ ८४४ ॥

तारका त्वपुमानक्षितारानक्षत्रयोस्तथा ।
दैत्यभेदे तु ना क्ली तु तारक सर्वविन्मतौ* ॥ ८४५ ॥

मेघलिङ्ग तु तरितृतारयित्रोरथो नपि ।
कवाटोद्घाटयन्त्रे च **तालकं** भूषणान्तरे ॥ ८४६ ॥

पुमास्तूर्णगुणे त्रिस्तु तद्वत्यथ नपुसकम् ।
ताम्बूलं वृक्षपत्रेऽपि मुखभूषणवस्तुनि ॥ ८४७ ॥

शुक्तिचूर्ण पूगफल नागवल्लीदल तथा ।
इति त्रयाणा वस्तूना समाहारात्मके भवेत् ॥ ८४८ ॥

रभसस्तूक्तवानेतद् गुवाकफलमात्रके ।
ताम्बूली तु स्त्रिया नागवल्ल्या स्यात् स्त्री तु **तामसी** ॥ ८४९ ॥

प्रावृण्निशाया दुर्गाया निशामात्रे तु कश्चन ।
त्रिस्तमोगुणसयुक्ते तम सम्बन्धिमात्रके ॥ ८५० ॥

ताण्डवस्त्वस्त्रिया नृत्ते तृणभेदे च भाषित ।
तारणस्तु पुमान् मासे सङ्क्रान्त्यवधिके रवेः ॥ ८५१ ॥

तारणी तु स्त्रिया गोष्ठ्यामथ स्यात् तारणा न ना ।
अर्थे तारयतेस्त्रिस्तु तरणेस्तरणस्य च ॥ ८५२ ॥

सम्बन्धिनि **त्रापुषं** तु रजते क्ली त्रिषु त्वद ।
विकारे त्रपुणो ना तु **तातलो** लोहकूटके ॥ ८५३ ॥

* 'ओङ्कारः प्रणवस्तारस्तारक सर्वविन्मति' (पृ १०२ श्लो २३३) इति वैजयन्ती ।

मनोजवे तु त्रि स्याच्च तप्तेऽथो तातगुः पुमान् ।
क्षुद्रताते त्रि तु हिते तातायाथाऽस्त्रिया भवेत् ॥ ८९४ ॥

तिलकः पुण्ड्रके क्षुद्रतिले त्वेष पुमांस्तथा ।
श्रीमत्सञ्ज्ञे वृक्षभेदे तथा कुरवकाह्वये ॥ ८९५ ॥

तिलकालकसञ्ज्ञे च पिप्लुभेदे नपि त्वद' ।
जठरावयवे क्लोमसञ्ज्ञे द्वे तु हयान्तरे ॥ ८९६ ॥

एतद् रभसकोशोक्तमथ स्यात् तिमिरोऽस्त्रियाम् ।
अन्धकारेऽक्षिरुग्भेदे तिमिरा तु स्त्रियामियम् ॥ ८९७ ॥

वाद्यभेदे तिरीटस्तु रक्तलोध्रे पुमानयम् ।
मैकुटे तु नपि स्त्री तु बैदर्या स्यात् तिरीटिका ॥ ८९८ ॥

त्रिकूटस्तु सुवेलाख्यगिरिभेदे नृलिङ्गक ।
सामुद्रलवणे तु क्ली समासाद्यत्र पूर्ववत् ॥ ८९९ ॥

तिलित्सस्तु द्वयोः सर्पभेदे गोनसस‍ञ्ज्ञके ।
तरक्षुसञ्ज्ञके व्याघ्रभेदे त्रिदिववाक् पुन ॥ ८६० ॥

ना स्वर्गाकाशयो. क्लीबे त्वन्ये केचित् स्त्रिया पुन. ।
एलाया निम्नगाभेदे त्रिदिवा त्रिपदी पुनः ॥ ८६१ ॥

हस्त्यङ्घ्रिबन्धरज्जौ स्त्री पदत्रयसमाहृतौ ।
त्रि तु यस्य पदानि स्युस्त्रीणि तत्र स्त्रिया पुन. ॥ ८६२ ॥

श्वेतासंज्ञलताया स्यात् त्रिपुटा त्रिपुटीति च ।
एलाया त्रिपुटैव स्यात् सूक्ष्मायां रभसः पुनः ॥ ८६३ ॥

---

१ 'कृष्णति' क ख. च पाठ २ 'कर्कटे' ग पाठ ३ 'विदार्यां' ग पाठ
४ 'पुत्रव' ग पाठ ५ 'ना' ग. च पाठ

मल्लिकायामपि प्राह नर तीरमर्तानयो ।
बहुव्रीहौ पुनस्त्रि स्यात् **त्रिवृता** तु लतान्तरे ॥ ८६४ ॥
श्वेताख्ये स्त्री त्रिगुणिते पुन स्यात त्रिरथ स्त्रियाम ।
चिञ्चाया **तिन्त्रिणी** दैत्यविशेषे तु पुमानयम् ॥ ८६५ ॥
त्रिपुभा तु स्त्रिया गौरसर्षपे सितसर्षपे ।
पुनर्नाथ **त्रिपक्षी** स्त्री पक्षत्रयसमाहृतौ ॥ ८६६ ॥
पक्षत्रयान्तकर्तव्यश्राद्धे प्रेतस्य च त्रि तु ।
बहुव्रीहौ **त्रिमार्गा** तु स्त्री गङ्गाया त्रिमार्ग्यसौ ॥ ८६७ ॥
मार्गत्रयसमाहारे बहुव्रीहौ तु म त्रिपु ।
अथ **त्रिगन्ध**मेलात्वक्पत्राणा क्ली समुच्चये ॥ ८६८ ॥
अर्थलिङ्गसमासास्तु तर्कयेदत्र पूर्ववत् ।
पुरत्रये तु **त्रिपुरी** नपुंस्त्रियोस्त्रिपुरस्तु ना ॥ ८६९ ॥
मदमत्ताख्यधुर्धूरभेदेऽथ द्वे **त्रिरेखवाक्** ।
चिक्रोडसञ्ज्ञाखुभेदे ना तु शङ्खेऽथ भेद्यवत् ॥ ८७० ॥
बहुव्रीहावथ क्लीब **त्रिशिखं** स्यात् त्रिशूलके ।
शिरोभूषणभेदे च भेद्यलिङ्ग तु मन्यताम् ॥ ८७१ ॥
बहुव्रीहौ **तित्तिरस्तु** †खरकाणाख्यपक्षिणि ।
ऋषिभेदे च नाथ द्वे **त्रिकेतुः** शुकपक्षिणि ॥ ८७२ ॥
बहुव्रीहौ पुनस्त्रि स्यात् **त्रिशङ्कुस्तु** पुमानयम् ।
तार्क्ष्ये मतङ्गराजे च मार्जारे तु द्वयोरयम् ॥ ८७३ ॥
त्रिधामा तु पुमान् विष्णावग्नौ चाथाभिधेयवत् ।
बहुव्रीहौ वैश्रवणे पुनर्ना **त्रिशिरा** अयम् ॥ ८७४ ॥

---

१. 'ष्णौ चाग्नौ' ङ. च पाठ'.

---

† "निकृत्तेषु ततस्तेषु निष्कामन्नण्डजास्त्वथ । कपिञ्जलास्तित्तिराश्च कलविङ्काश्च सर्वश ॥" (उद्यो अ १० श्लो ४१) इति महाभारतम् । 'तित्तिरिस्तु खरकाण ' (पृ १८ श्लो ३५) इति तु वैजयन्ती ।

दशास्यसम्बन्धिनि च रक्षोभेदेऽथ मेद्यवत् ।
त्रिमूर्धे स्त्री तु गङ्गाया **त्रिस्रोता** रभस पुन ।। ८७५ ।।

अन्यस्यामपि कस्याञ्चिन्नद्यामाहाथ मेद्यवत् ।
बहुव्रीहौ ***त्रिवारं** तु क्ली बलेऽथ द्वयोर्भवेत् ।। ८७६ ।।

धीवर्या ब्राह्मणाज्जाते मर्त्यजात्यन्तरेऽप्यथ ।
तुषारः शीकरे पुंसि हिमभेदेऽपि कश्चन ।। ८७७ ।।

प्रालेये शैत्यधर्मे च मेद्यलिङ्ग तु तद्वति ।
तुवरो ना कषायाल्यरसे त्रिषु तु तद्वति ।। ८७८ ।।

तुवरी तु स्त्रिया धान्य आढकीसञ्ज्ञके तथा ।
सुराष्ट्रकाह्वये चापि भेषजेऽथ **तुरुष्कवाक्** ।। ८७९ ।।

ना सिल्हसञ्ज्ञे निर्यासे राजभेदे च तस्य तु ।
स्त्र्यपत्ये स्यात् तुरुष्की स्त्री देशे त्वस्य नृभूमनि ।। ८८० ।।

तुरुष्कास्**तुमुलं** तु क्लीं व्यामिश्रसमरेऽथ ना ।
स्वरे स्याद् व्याकुले त्रिस्तु वैजयन्त्यामभाषत ।। ८८१ ।।

रभसस्तु नरि प्राह विभीतकमहीरुहे ।
तुरगी त्वश्वगन्धाया स्त्री द्वयोस्तु तुरङ्गमे ।। ८८२ ।।

गन्धर्वाधिपभेदे तु **तुम्बुरुः** पुंसि भाषित. ।
तिन्दुकीसञ्ज्ञवृक्षे च क्लीबलिङ्ग तु तत्फले ।। ८८३ ।।

[1]**†तूबरस्तु**[2] पुमान् कालेऽप्यजातश्मश्रुपूरुषे ।
वैजयन्त्या तु कथित मेद्यलिङ्ग त्रिषु त्वदः ।। ८८४ ।।

---

१ 'फ' ग पाठ २ 'व' ङ. च पाठ

---

* 'तीवरम्' इति स्यात् । तथाच वैजयन्ती—'सूते धीवरी तीवर तत । एते ब्राह्मण-पुत्रा स्यु' (पृ ७२ श्लो ११) इति । † 'पशु कालेऽपि नि शृङ्गो नरोऽश्मश्रुश्च तूपरौ' (पृ २५५. श्लो १२) इति तु वैजयन्ती । आथर्वणे च 'तमसा ये च तूपरा' (११. ११ २२) इति श्रूयते ।

कालेऽप्यजातशृङ्गे स्यात् पशौ शुष्कतृणे पुनः ।
तृफलं शुष्कपर्णे च क्लीं लतायां तु सा स्त्रियाम् ॥ ८८३ ॥
तृफलाथ **तृतीयः** स्यात् त्रयाणां पूरणे त्रिषु ।
तृतीया तु तृतीयस्या विभक्तौ स्त्री तथा तिथौ ॥ ८८६ ॥
धनदस्याथ वेणौ ना **तेजनः** शरसञ्ज्ञके ।
स्तम्बे च स्त्री तु मूर्वायां ज्योतिष्मत्यां च तेजनी ॥ ८८७ ॥
रुधिरे च विचार्यं तु सूत्रकारप्रयोगगम् ।
दृष्टं न तेजनीदन्तादिति (१) यत् तदर्थो न ना ॥ ८८८ ॥
आकर्णकर्षणाच्चापि यदध्यर्धाविकाङ्गुलम् ।
आकर्षणमथाकृष्य धानुष्कैर्यदिषोर्भवेत् ॥ ८८९ ॥
सन्धानं तेजना तत्र निशाने चाथ **तैतिलम्** ।
कायविन्यासरूपाणां करणानां क्वचिद् भवेत् ॥ ८९० ॥
एकस्मिन् करणे क्लीब गण्डके तिलपिञ्जडे (२) ।
नीवृद्भेदे तु पुम्भूम्नि कलिङ्गाख्ये हि तैतिलाः † ॥ ८९१ ॥
त्रैष्टुभं तु नपि व्योम्नि त्रिष्टुप्छन्दसि च त्रिषु ।
त्रिष्टुप्सम्बन्धिनि स्यात् तु प्रगाथे त्रिष्टुबादिके ॥ ८९२ ॥
तोरणस्त्वस्त्रियां गेहे(३)बहिर्द्वारे नपि त्वदः ।
तरुप्रभेदेऽस्य फले त्वरायां चाथ **तोपणम्** ॥ ८९३ ॥
तुष्टौ क्ली तोषणी तु स्त्री हरिद्रायामना पुनः ।
तोषणा तोषयत्यर्थे **तोदक**स्तु पुमान् सिते ॥ ८९४ ॥
सर्षपे तोत्तरि त्वेष त्रिर्नृलिङ्गस्तु **तोयदः** ।
मेघे क्लीबं तु धनुषि स्यादथो दक्षिणस्त्रिषु ॥ ८९५ ॥

---

१ 'दू' क ग च पाठः. २ 'ण तथाकृष्टधनु' ग पाठः. ३ 'पिट्टके' ङ., 'वृज्जडे' ग. पाठः. ४ 'लिङ्गस्त्वेष तो' ग. ङ पाठः.

---

† 'तैतुलास्तु कलिङ्गकाः' (पृ ३७. श्लो २६) इति तु वजयन्ती ।

विदग्धे च परच्छन्दानुवर्तिन्यपि भाषते ।
कुशले हर्षनन्दीम तथा यमककुम्भवे ॥ ८९६ ॥
शरीरावयवे चापि वामस्य प्रतियोगिनि ।
दक्षिणा तु स्त्रिया याम्याशायामृत्विग्भृतावपि ॥ ८९७ ॥
पठति त्वत्र रभस इमां दानप्रतिष्ठयो ।
*दक्षार्य[1]स्तु पुमानग्नौ वैनतेयेऽप्यथ द्वयो ॥ ८९८ ॥
गृध्रेऽथ **दहनः** पुंसि वह्नावुष्णगुणेऽपि च ।
त्रि तु तद्वति गण्डे तु दाहेऽथ **दरणं** नपि ॥ ८९९ ॥
द्विधाभावे शुके तु द्वे **दण्डक**स्त्वस्त्रियामयम् ।
समासप्रायवाक्ये स्यादुत्कृतेरधिकेषु च ॥ ९०० ॥
छन्द सु नीवृद्भेदे तु महाराष्ट्राह्वये नगि ।
दण्डका भूम्नि च स्त्री तु दण्डिकाल्पकलस्वने ॥ ९०१ ॥
वाद्यभेदे दण्डरूपेऽथो दण्डयितरि त्रिषु ।
अथ स्याद् **दर्दुरो** भेके द्वयो पुंसि तु हस्तिन. ॥ ९०२ ॥
गलस्य पार्श्वयोरुक्तो रभसस्त्वाह वारिदे ।
वाद्यभेदे च सा तु स्त्री चण्डिकाया प्रकीर्तिता ॥ ९०३ ॥
दर्दर[2]स्तु पुमाञ्छैलप्रभेदे कलशीमुख. ।
इति प्रसिद्धवाद्ये च त्रि त्वीषद्भग्नवस्तुनि ॥ ९०४ ॥
दण्डिकस्तु पुमान् बाणभेदे सोऽप्युक्तलक्षण. ।
त्रिभागशल्यनाराचरूप इत्यथ भेद्यवत् ॥ ९०५ ॥
दण्डवत्यथ पुल्लिङ्गो **दन्तिको** गृहभित्तिगे ।
नागदन्ताह्वये शङ्कावथ दन्तवति त्रिषु ॥ ९०६ ॥
निकुम्भसंज्ञौषधौ तु स्त्रीलिङ्गा द(न्तदन्ति)का भवेत् ।
दहरस्तु द्वयोरल्पमूषिके बालके त्रिषु ॥ ९०७ ॥

---

1 'र्ध्ये' ङ पाठ. 2 'र्दु' च पाठ

---

* 'दक्षाय्य' इति स्यात् ।

अल्पेऽथ भ्रातरि पुमान् रभसेन समीरित ।
अथ [1]त्रैराज्यजे द्वे स्यान्मर्त्यजात्यन्तरेऽपि च ॥ ९०८ ॥
वैश्यपूर्वक्षत्रियाया व्रात्याज्जाते प्रयुज्यते ।
द्रमिलो दर्शनं तु क्ली नेत्रे शास्त्रे मते धियाम् ॥ ९०९ ॥
ज्ञाने च स्वप्नवीक्षासु क्रियाया पश्यतेरपि ।
धर्मदर्पणयोस्त्वाह रभस. शब्दवित्तम ॥ ९१० ॥
दर्शनी तूपरथ्याया स्त्री पुगडेगंदस्य च ।
यन्त्रभेदे दर्शनार्थे दर्शना तु न ना तथा ॥ ९११ ॥
दर्शन दर्शयत्यर्थे **दर्शक**स्तु पुमानयम् ।
द्वा.स्थेऽथ भेद्यवद् द्रष्टृदर्शयित्रोरथो पुमान् ॥ ९१२ ॥
दन्ते स्याद् **दशनो** दष्टिक्रियाया तु नपुसकम् ।
दशमं तु दशाना स्यात् पूरणे त्रि स्त्रिया पुन ॥ ९१३ ॥
दशमी यमतिथ्या स्याद् **दर्वर**स्तु पुमानयम् ।
वज्रे स्त्रिया तु सेनाया दर्वरी स्याद् द्वयो पुन. ॥ ९१४ ॥
दशेरः सारमेये च सर्पे चाथो नृभृमनि ।
मरुसञ्ज्ञे जनपदे दशेरा **दर्पक**स्तु ना ॥ ९१५ ॥
कन्दर्पे त्रि पुनर्दृप्तदर्पयित्रोरथो पुमान् ।
आदर्शे **दर्पणः** क्ली तु दृप्तौ दर्पयते. पुनः ॥ ९१६ ॥
क्रियाया दर्पणा तेन(?) **दमयन्ती** पुन स्त्रियाम् ।
स्याद् ब्रह्मचारिदण्डे च भार्यायां च नलस्य हि ॥ ९१७ ॥
त्रिस्तु स्याद् दमयितरि दमयत् तनये पुन ।
दायादो द्वे सपिण्डेऽपि यस्त्वन्यो दायभाग् भवेत् ॥ ९१८ ॥

---

१ 'षा' ग पाठ २ 'राध्याया' क च पाठ. ३ 'गुरस्य' ग पाठ. ४. 'क्रे' क. च पाठ ५ '(यन्त?यस्त) न' क ङ च पाठ

---

§ चेरचोलपाण्ड्यजाते ।

तत्र त्रि रभसस्त्वाह त्रिलिङ्गा **दाडिमीं** बुधः[1] ।
एलाया मुच्चिलि(ङ्गा॰न्दा)ख्यपादपे ब्रूमहे वयम् ॥ ९१९ ॥

क्लीबलिङ्ग तु विज्ञेय प्रसवे तस्य नप् पुन. ।
व्याधौ स्याद् **दारुणं** भेद्यलिङ्ग तु स्याद् भयङ्करे ॥ ९२० ॥

पुल्लिङ्गो रभसेनोक्तो **द्रावको** घोषकाश्मनो ।
अथ द्रावयितर्येष द्रोतर्यपि च भेद्यवत् ॥ ९२१ ॥

दारकस्तु द्वयोर्बाले कश्चित्तु तरुणे[2]ऽवदत् ।
धनञ्जयस्तु ब्रूते स्म पत्रे शब्दविदा वर. ॥ ९२२ ॥

त्रि तु भेत्तर्यथो कृष्णसारथौ **दारुकः** पुमान् ।
दैत्यभेदे च नृनपो. पुनः कुत्सितदारुणि ॥ ९२३ ॥

दात्यूहः कालकण्ठाख्यखगे द्वे चातके तथा ।
दारदस्तु पुमान् सिन्धुसञ्ज्ञके नीवृदन्तरे ॥ ९२४ ॥

पारदे[3] क्ष्वेडभेदे तु पुन्नपुसकयोरयम् ।
कतकाख्ये तु वृक्षे ना **द्रावणो** लवणान्तरे ॥ ९२५ ॥

विडसञ्ज्ञे फले तु क्ली कतकस्याथ नप्स्त्रियो ।
द्रावणा द्रावयत्यर्थे क्लीबलिङ्ग तु **दानवम्** ॥ ९२६ ॥

गन्धे दमनकाख्ये स्याद् दनुजे तु द्वयोरथ ।
द्वापरोऽस्त्री तृतीये[4] स्याद् युगे सशयनेऽप्यथ ॥ ९२७ ॥

द्वादशो द्वादशाना त्रि पूरणे द्वादशी पुन' ।
स्त्रिया विष्णुतिथौ त्रिस्तु **द्वितीयं** पूरणे द्वयो ॥ ९२८ ॥

स्त्री तु द्वितीया भार्यायामजदैवतके तिथौ ।
द्वितीयस्या विभक्तौ च **द्विजिह्व**स्तु त्रि सूचके ॥ ९२९ ॥

---

१. 'पुन' क ग च. पाठ २ 'व' क ङ च पाठ ३. 'स्थावरे क्ष्वे' क. ङ च. पाठ..
४. 'द्वि' च. पाठ

द्वे तु सर्पे **द्विकरी** तु स्त्री किञ्चित्प्रौढयोषिति ।
बहुव्रीहौ पुनस्त्रि स्याद् **द्विजातिस्तु** द्वयोरयम् ॥ ९३० ॥
ब्राह्मणे क्षत्रिये वैश्ये पक्षिण्यपि पुमान् पुनः ।
पुनर्भ्वां **दिधिषुः** पत्यौ दिधिषूस्तु स्त्रियामियम् ॥ ९३१ ॥
कनिष्ठपत्न्यामरतौ पुनर्भूपरिविन्नयोः[1] ।
आहुतौ च **द्विजन्मा** तु ना दन्ते रभसोदितः ॥ ९३२ ॥
द्वयोस्तु पठितः पूर्वैः स्याद् ब्रह्मक्षत्रविट्सु च ।
पक्षिण्यथ **दिवौकास्तु** देवचातकयोर्द्वयोः ॥ ९३३ ॥
काव्यालङ्कारभेदे तु स्वरूपे चापि **दीपकम्** ।
क्ली त्रि तु स्याद् दीपयितृदीपित्रोर्ना तु पक्षिणि ॥ ९३४ ॥
पक्षिणा येन गृह्यन्ते पक्षिणोऽन्येऽत्र ना पुनः ।
महाकदम्बे नीपाख्ये **दीपनः** क्ली तु दीपनम् ॥ ९३५ ॥
दीप्तिक्रियायां त्रिषु तु दीपनी[3] दीप्तिसाधने ।
दीदिविस्तु पुमान् स्वर्गे पावके च बृहस्पतौ ॥ ९३६ ॥
नृस्त्रियोस्त्वोदनेऽथ द्वे **दीर्घवाक्** कुक्कुटे त्रि तु ।
बहुव्रीहौ **द्वीपवांस्तु** समुद्रे च नदे च ना ॥ ९३७ ॥
स्त्री तु द्वीपवती नद्यां भूमौ चाथ नृलिङ्गकः ।
दीर्घायुः शल्मलीवृक्षे तथा जीवतरावपि ॥ ९३८ ॥
मार्कण्डेये च काके तु द्वे त्रिः स्याच्चिरजीविनि ।
दुर्वारस्तु यमे पुंसि दूरोधे त्वभिधेयवत् ॥ ९३९ ॥
दुराशः कृकलासे द्वे दुष्टाशे त्वभिधेयवत् ।
दुरितं क्ली दुर्गमनेऽप्यथ स्याद् भेद्यलिङ्गकम् ॥ ९४० ॥
दुर्गते **दुष्कृतं** तु क्ली पापे त्रिस्त्वशुभे कृते ।
द्रुहिणस्तु नृलिङ्गः स्याद् वासुदेवविरिञ्चयोः ॥ ९४१ ॥

---

१ 'वृन्दयो' क पाठ. २ 'सरितम्' ग पाठ ३. 'ने' क. च. पाठ ४ 'ककुभे त्रि' क. ङ च पाठ.

भेद्यवत् तु भवेत् क्षुद्रे क्लीबलिङ्गं तु पाप्मनि ।
दुष्टगन्धे तु **दुर्गन्धः** पुमान् सौवर्चले तु नपू ॥ ९४२ ॥
वहुव्रीहौ तु त्रिरथो **दुर्वर्णं** रजते नपि ।
एलावालुकसंज्ञे चं भेषजे रभसोऽपंठीत् ॥ ९४३ ॥
दुष्टवर्णे तु नृनपोर्बहुव्रीहौ पुनस्त्रिषु ।
दुर्जातं व्यसने क्ली त्रिरसम्यग्जातवस्तुनि ॥ ९४४ ॥
दुर्धरस्तु नृलिङ्गः स्याद् वृषभाह्वयभेषजे ।
भेद्यलिङ्गं तु दुर्वारे दुर्भरे च प्रकीर्तितम् ॥ ९४५ ॥
दुर्लभस्त्वतिदुष्प्रापे यवाषे तु पुमानयम् ।
दुर्मुखस्तु पुमान् नागराजभेदे द्वयोः पुनः ॥ ९४६ ॥
वानरे भेद्यलिङ्गं तु मुखरे कविभिः स्मृतम् ।
दुर्दर्शा त्वविवाह्यासु कन्यास्वेकत्र या भवेत् ॥ ९४७ ॥
कुब्जा तत्र त्रिषु पुनर्दुष्प्रेक्षेऽथ नृलिङ्गकः ।
दुःस्पर्शोऽथ(१)यवाषे स्याद् दुःस्पर्शा तु स्त्रियामियम् ॥ ९४८ ॥
कण्डकार्यां परस्त्वात्मगुप्तायां पठति त्रिं तु ।
दुःखस्पर्शे **दुर्गम**स्तु पुमान् स्याद् भूधरे त्रि तु ॥ ९४९ ॥
दुष्प्रवेशे **दुर्गति**स्तु नरके स्त्री नरः पुनः ।
पठत्यमरदत्तोऽमुं दारिद्र्ये तुं स्त्रियामियम् ॥ ९५० ॥
दुष्टायां च गतौ त्रिस्तु बहुव्रीहावथो पुमान् ।
भेर्यां स्याद् **दुन्दुभि**र्दैत्यविशेषे वरुणेऽपि च ॥ ९५१ ॥
स्त्री तु द्यूतशलाकायां द्वे तु कीटान्तरे भवेत् ।
दुग्धांशी तु शुके द्वे स्यात् क्षीराशिनि तु भेद्यवत् ॥ ९५२ ॥
दुर्नाम त्वर्शसि क्लीब क्रिमौ तु द्वे स्त्रियां पुनः ।
स्याद् दीर्घकोशिकासंज्ञजलजन्तौ त्रिषु त्वदः ॥ ९५३ ॥

---

१ 'थभे' क ङ च पाठः २ 'वदत्' क ङ च पाठः ३ 'षु' ग पाठः
४ 'च' क च पाठः

दु:सञ्ज्ञे दुष्टसञ्ज्ञाया पुन: क्ली दूषिका पुन ।
स्त्री क्रोधवशकन्याया त्रिपु दूषयितर्यसौ ॥ ९९४ ॥
दूषिकं त्वक्षिजमले नपुंस्त्रियो. स्यात् पुन स्त्रियाम् ।
वीणार्जातौ च वर्तौ च लताया चापर पुन ॥ ९९५ ॥
लूतायामित्यभाषिष्ट दृष्टान्तस्तु पुमानयम् ।
शास्त्रे तथोदाहरणे वहुव्रीहौ तु भेद्यवत् ॥ ९९६ ॥
दृशानस्तु त्रिपु द्रष्टर्यादित्ये त्वभ्यधुर्नरम् ।
दृशीकस्तु त्रिषु वपुष्मति क्लीव तु लोचने ॥ ९९७ ॥
देवार्हं तु सुवर्णे स्याद् रसविद्धे नपुसकम ।
देवयोग्ये पुनस्त्रि स्यादथ स्यात् पुसि देवनः ॥ ९९८ ॥
ज्ञेयो द्यूतशलाकाया क्ली क्रीडाविजिगीषयो: ।
व्यवहारे द्युतौ कान्तौ स्तुतिगत्योरना पुन ॥ ९९९ ॥
देवना देवयत्यर्थे परिदेवन एव च ।
देवयुस्त्वृत्विजि पुमान् होमे च त्रि तु धार्मिके ॥ ९६० ॥
दैवज्ञो ना ज्यौतिषिके दैवज्ञा तु स्त्रियामियम् ।
ज्ञेया गृहगोलिकायां दैवस्य ज्ञातरि त्रिषु ॥ ९६१ ॥
द्रोहकस्तु पुमान् गाथाविशेषे परिकीर्तित. ।
वैडालवृत्तिके त्वेष भेद्यलिङ्ग. समीरित ॥ ९६२ ॥
दोहलं तु नपीच्छायामिति सिहो नरे पुन. ।
दत्त आहाथ गर्भिण्या इच्छाभेदे प्रकीर्तित: ॥ ९६३ ॥
श्रद्धासञ्ज्ञे स्थावराणा पुष्ट्यर्थ यत् प्रदीयते ।
करीषादि भवेत् तत्र स्त्रिया तु द्योतना भवेत् ॥ ९६४ ॥
उषसि द्योतन तु क्ली धने द्योततिकर्मणि ।
अक्षिण प्रकाशनाया तु स्त्रीनपोर्द्योतनाथ नप् ॥ ९६५ ॥

---

१. 'ज' क च पाठ. २ 'शि' च. पाठ.

दोलकं पङ्कजे त्रिस्तु स्यादुत्क्षेप्तरि ना पुनः ।
दौष्यन्तो नृपभेदेऽथ मर्त्यजात्यन्तरे द्वयो· ॥ ९६६ ॥

कक्ष्याजीवेऽम्बष्ठ एव स्यादुग्राख्ये च जीविनि ।
मत्स्यघातादथ स्त्री स्याद् **दौन्दुभी** दम्भ एव च ॥ ९६७ ॥

विवाहार्थे वरस्यापि यात्रायामथ दुन्दुभे ।
सम्बन्धिनि त्रि· क्लीब तु लेख्याना व्यवहारिणाम् ॥ ९६८ ॥

अष्टानामेकलेख्ये स्याद् **धवलस्तु** नृलिङ्गक ।
वृषभे श्वेतवर्णे च त्रिस्तु श्रेष्ठेऽपि सुन्दरे ॥ ९६९ ॥

श्वेतवर्णयुते चाथ सुरभौ धवला स्त्रियाम् ।
धनदस्तु कुबेरे ना मेघवत् तु धनप्रदे ॥ ९७० ॥

‡**धनुका** तु स्त्रिया वध्वा मेघलिङ्ग तु साधुनि ।
धनेशस्तु कुबेरे ना स्यात् त्वाढ्ये मेघलिङ्गक· ॥ ९७१ ॥

अथ क्ली **धर्षणं** धाष्ट्येऽभिभवे सुरतेऽप्यथ ।
धर्षणी कुलटाया स्त्री **धमनस्तु** पुमानयम् ॥ ९७२ ॥

नडसज्ञे स्थावरे स्यात् तथा स्यान्नासिकापुटे ।
रभसस्तु त्रिषु क्रूरे भस्त्राध्मापक एव च ॥ ९७३ ॥

धमनी तु स्त्रियामेषा विज्ञेया वाचि वाग्मिभि ।
तथा हट्टविलासिन्या सिराया रभसोऽपठीत् ॥ ९७४ ॥

धरणं त्वष्टके हेमपलानामपि सप्ततौ ।
पलाना ताम्रसज्ञस्य लोहस्य दशके पुन· ॥ ९७५ ॥

अन्येषा रूप्यकर्षे च धारणेऽप्यथ नपुंस्त्रियो ।
स्यादुन्मानक्रियाया स्याद् **धारणा** धारणस्तु ना ॥ ९७६ ॥

---

१ 'व' ग. पाठ

---

‡ 'धनिका साधुनार्यां ना धन्याके त्रिषु साधुवनिनोश्च' इति तु मेदिनी ।

स्तने धातरि लोकेऽर्के सलिले तु नपुंसकम्।
धर्णसिस्तु पुमाञ्छैले सलिले तु नपुंसकम् ॥ १७७ ॥
***धाराङ्ग**मवतारेऽश्राविल्युक्त यादवैरपि।
रभसेन तु पुंसीति धाराङ्गस्तीर्थखड्गयोः ॥ १७८ ॥
धाराटस्तु द्वयोरश्वे चातकेऽप्यथ **धावनी**।
धौता(जं[1]ञ्च)ले§ पृश्निपर्ण्यां रजक्या च स्त्रियामथ ॥ १७९ ॥
गतिशोधनयोः प्राहुः क्लीबलिङ्गमिदं बुधाः।
धावनं धावयत्यर्थे त्वपुमान् धावनाथ ना ॥ १८० ॥
धाणकः[3] पूर्वशास्त्रज्ञैरुक्तश्छिद्रविधानके।
हविषा च ग्रहे शाणतृतीयांशे तु सा स्त्रियाम् ॥ १८१ ॥
धार्णका **धारणा** तु स्त्री चित्तस्य स्थिरबन्धने।
क्वचिद् ध्येये वस्तुनि स्याद् योगिना हृदयस्थिते ॥ १८२ ॥
रभसस्त्वत्र पठति ङ्यन्तमेतत् सुधीर्यथा।
बौद्धोक्तमन्त्रभेदे च नाडिकायां च धारणी ॥ १८३ ॥
अना तु वहने किञ्च मर्यादायामथो पुमान्।
धार्मिको नृपतेर्धर्माधिकृते पुरुषे त्रि तु ॥ १८४ ॥
पाठके धर्मशास्त्राणां धर्मस्य चरितर्यपि।
स्त्रिया तु धिषणा बुद्धौ स्त्रीचिह्ने पार्वतीगिरौ ॥ १८५ ॥
धिषणे इति रोदस्योर्धिषणस्तु बृहस्पतौ।
ना क्ली तु **धीवरं** काललोहे जात्यन्तरे पुनः ॥ १८६ ॥
कैवर्त्यां वृषलाज्जाते द्वे दाशेऽप्यथ **धूसरः**।
चाक्रिके द्वे पुरे ना तु वर्णे स्यात् स्तोकपाण्डुरे ॥ १८७ ॥

---

१ 'तौ' क च पाठः २ 'व' क च पाठः ३ 'र्ण' इ च 'नं' क. पाठः ४. 'र्ण' क पाठः ५ 'रि' क ग च पाठः ६ 'च' ग पाठः ७ 'स्व' ग. ङ पाठः ८ 'ण्ड' क. ङ. च पाठः।

---

* 'धाराम्रमवतारेऽश्वौ' (पृ २५१ श्लो १८) इति तु मुद्रितवैजयन्तीपाठः।
§ 'धौताञ्चले रजक्या च धावनी' (पृ २६० श्लो. ४९) इति वैजयन्ती।

त्रिस्तु तद्वत्यथो पुंसि **धूमलः** कृष्णलोहिते ।
मिश्रवर्णे तद्वति तु त्रिरथो पुन्नपुंसकम् ॥ ९८८ ॥

देवतार्चनतूर्येऽथ **धोरणं** वाहने नपि ।
वाजिना गतिभेदे च धौरिताख्ये त्रि तद्वति ॥ ९८९ ॥

हंसे तु द्वेऽथ **नलिनं** [1]नलिकाया नपुंसकम् ।
पद्मे तु पुंस्यप्येकेषामन्येषां तु स्त्रियामपि ॥ ९९० ॥

नलिनी तु स्त्रियामेव पद्मस्तम्बे सरस्यपि ।
रभसस्त्वपठीद्[2] व्योमनिम्नगाया च ना पुनः ॥ ९९१ ॥

न्यग्रोधो व्योमसंज्ञे स्यात् प्रमाणे वटपादपे ।
फले त्वस्य लुकोऽभावान्नैयग्रोधमिति स्मृतम् ॥ ९९२ ॥

न्यग्रोधी तु स्त्रियां स्तम्बे द्रवन्तीसंज्ञकेऽथ ना ।
नन्दको वासुदेवस्य खड्गे नन्दितरि त्रिषु ॥ ९९३ ॥

नन्दनस्तु द्वयोः पुत्रे क्ली तूद्याने शचीपतेः ।
नन्दथौ च[3] पुमांस्तु स्यादर्थे नन्दयतेस्त्रि तु ॥ ९९४ ॥

स्यान्नन्दयितरि स्त्री तु **नन्दन्ती** स्यात् सखीजने ।
नन्दन्तस्तु पुमान् सख्यौ मेघलिङ्ग तु नन्दताम् ॥ ९९५ ॥

इत्याशीर्यत्र तत्र **स्यान्नमस्या** तु स्त्रियामियम् ।
पूजायां पूजनीये तु त्रि**र्नभाका** त्विय स्त्रियाम् ॥ ९९६ ॥

चक्रवाकाख्यविहगजातौ काके पुनर्द्वयोः ।
अथात्र रभसेनोक्तमसभ्यं तन्न रोचते ॥ ९९७ ॥

नटे पोटगले पुंसि चारणे केवलेऽपि च ।
नर्तकः स्यात् करेण्वां च लासिकायां च नर्तकी ॥ ९९८ ॥

न्यस्तकस्त्वस्त्रियामर्थनिक्षेपे धनिभिः कृते ।
त्रिस्तु स्यान्निहिते स्त्री तु रेवाख्यसरिदन्तरे ॥ ९९९ ॥

---

१ 'ना' ग पाठ २ 'पठत्' क. पाठः ३ 'चा' क ख च पाठ

नर्मदा नर्मणस्तु त्रिदायके नकुलो द्वयो ।
बभ्रौ कनिष्ठे तु पुमान् युधिष्ठिरमहीपतेः ॥ १००० ॥
ऋषिभेदे वर्णभेदे यो वर्णो नकुले स्थित ।
तद्वाति त्रिरथो क्लीब पुंस्यन्ये नमतं विदु ॥ १००१ ॥
ऊर्णास्तरणके ना तु धूमे दिनकरेऽपि च ।
त्रि तु ह्रस्वे त्रिषु पुनर्नवाना पूरणे भवेत् ॥ १००२ ॥
नवमं नवमी तु स्त्री दुर्गादेव्यास्तिथौ स्मृता ।
रभसेनात्र पठित श्लोकोऽयमिह पठ्यते ॥ १००३ ॥
मुरलाया दरीभान्दुनीरज स्त्रीषु नर्मरी ।
क्लीब स्याद् द्रुमकर्पूरे नाराचे मानवेऽर्जुने ॥ १००४ ॥
नहुषस्तु पुमान् पूर्वराजभेदे द्वयो पुन. ।
मनुष्ये न्यंशुकस्तु स्याच्चन्द्रे वेणौ पुमास्तथा ॥ १००५ ॥
रणरेणौ प्रावरणेऽप्यथ स्याद् भेद्यलिङ्गकम् ।
प्रवासशीले नादेयं पुन स्याद् भेद्यलिङ्गकम् ॥ १००६ ॥
नदीभवादौ स्त्री तु स्यान्नादेयी जलवेतसे ।
कर्कर्यां भूमिजम्ब्वा च महोदर्याग्व्यमुस्तके ॥ १००७ ॥
*कङ्गुष्ठेऽपि च नादेयीत्येव रभसभाषितम् ।
क्लीब तु सैन्धवे क्ली तु नागरं विश्वभेषजे ॥ १००८ ॥
चुक्रे राजकशेरुण्यप्यथ स्याद् भेद्यलिङ्गकम् ।
पुनर्भ्वादौ नारकस्तु नरके ना त्रिपु त्वयम् ॥ १००९ ॥
नरकस्य हि सम्बन्धिन्यथ नासिक्यवाक् त्रिषु ।
स्यान्नासिकाभवे स्तस्तु नासिक्यावश्विनोर्नरि ॥ १०१० ॥

---

१ 'लिख्यते' ग पाठ. २ 'दा' ग पाठ ३ 'जे' ग पाठ ४ 'र' ग पाठः ५ 'न' क ड च पाठ ६ 'प्र' ग च पाठ ७ 'प्रा' ग पाठ

---

* कङ्गुस्तृणभेद, तत्समीपे तिष्ठतीति कङ्गुष्ठ मृत्तिकाभेद ।

नायकस्त्रि प्रभौ ना तु हारमध्यगते मणौ ।
क्लीब त्वासनभेदे स्यान्नाकुलं तस्य लक्षणम् ॥ १०११ ॥

ऊर्ध्वजानुरुपविष्टस्य भुजाभ्या जङ्घयोर्द्वयम ।
बद्ध्वासनमिति स्त्री तु रास्नाया नाकुली तथा ॥ १०१२ ॥

रभस कुक्कुटीकुन्दे स्त्री च(र्ये'व्ये) चेत्यथ त्रिषु ।
भवेन्नकुलसम्बन्धिन्यथ **नाराच**वाङ् नरि ॥ १०१३ ॥

अयोमयशरे स्त्री तु नाराची कथिता बुधै ।
लेखन्या **नाटकं** तु क्ली रूपकान्यतमे भवेत् ॥ १०१४ ॥

स्त्रियां तु नाटिकान्यत्र नाटकाद् रूपकान्तरे ।
भेद्यलिङ्ग तु नटितृनाटयित्रोरथ त्रिषु ॥ १०१५ ॥

तरीतृतारयित्रो स्यान्नावा **नाविक** इत्ययम् ।
अम्बष्ठाद् ब्राह्मणीजाते मर्त्यजात्यन्तरे द्वयो ॥ १०१६ ॥

नापितस्तु द्वयोर्विप्रवैश्याजे व्यभिचारत ।
मर्त्यजात्यन्तरेऽम्बष्ठाज्जाते राज्ञ्या च नप् पुन ॥ १०१७ ॥

नालीकमम्बुजे ना तु शरे नालीकिनी पुन ।
पद्मिन्यां स्त्री त्रिषु पुनर्नालीकवति कीर्तिता ॥ १०१८ ॥

नालीकी स्याद् गृहे तु क्ली **निशान्तं** नृनपाः पुन ।
अन्ते निशायास्त्रिषु तु शान्तेऽथ **निधनो**ऽस्त्रियाम् ॥ १०१९ ॥

कुले नाशे सामभक्तौ पञ्चम्यामथ भेद्यवत् ।
न्यस्ते **निसृष्टः** स्त्री तु स्यान्निसृष्टा कन्यकान्तरे ॥ १०२० ॥

व्यङ्गे पुमांस्तु **निषधो** दक्षिणे कुलपर्वते ।
मेरोर्नीवृत्प्रभेदे च तस्य राजनि च त्रि तु ॥ १०२१ ॥

कठिनेऽथ **निषादो** ना सप्तानां कुत्रचित् स्वरे ।
स्वराणा द्वे तु मर्त्यानां जातिभेदे तथा विदुः ॥ १०२२ ॥

विप्राज्जाते क्रमोढाया शूद्राया यस्य चापरम् ।
स्यात् पारशव इत्येव नामधेयमधीयते ॥ १०२३ ॥

निलिम्पस्तु द्वयोर्देवे निलिम्पा तु स्त्रियामियम् ।
‡(जाग्र्या ?) **निवेपस्तु** पुमान् कूपे वृक्ष दनीनग ॥ १०२४ ॥

वृक्षजाताविति त्वन्य आकाशे तु नपुंसकम् ।
निम्नगा तु स्त्रिया नद्यां त्रि तु निम्नस्य गन्तरि ॥ १०२५ ॥

निष्ठुरं तु कठोरे त्रि परुषाक्षरवाच्यपि ।
स्त्रिया तु निष्ठुरा मुद्राविशेषे हस्तनिर्मिते ॥ १०२६ ॥

पदभञ्जनशास्त्रे तु **निरुक्तं** क्ली त्रिषु त्वद ।
कृतनिर्वचने शब्दे या तु मन्त्रेऽभिधीयते ॥ १०२७ ॥

इन्द्रादिर्देवता तस्यामुक्ताया स्यात् स्वसञ्ज्ञया ।
तद्देवताके च तथा स्यात् प्रात सवनादिके ॥ १०२८ ॥

निर्वाणं निर्वृतौ मोक्षे विनाशे गजमज्जने ।
क्ली त्रिस्तु मुनिवह्न्यादौ शब्दविद्भिर्निरूपितम् ॥ १०२९ ॥

निरुंधा तु दिशि स्त्री स्यात् त्रि तु पृथक्कमेऽभ्यधु ।
निर्माल्याभ्रकयोस्तु क्ली **निर्मलं** विमले त्रिषु ॥ १०३० ॥

निर्वेदस्तु पुमान् खेदे वेदहीने पुनस्त्रिषु ।
निर्देशस्तु पुमाञ्ज्ञेय आज्ञाया कथनेऽपि च ॥ १०३१ ॥

भेद्यलिङ्गस्तु विज्ञेयो देशहीने मनीषिभि ।
निर्वादः परिवादे ना वादहीने तु भेद्यवत् ॥ १०३२ ॥

निर्लेपस्त्वम्बुजे क्लीबं लेपहीने पुनस्त्रिषु ।
निर्यामः कर्णधारे ना यामहीने तु भेद्यवत् ॥ १०३३ ॥

---

१ 'रे' ग. पाठ २ रा' ड पाठ ३ 'पुनस्त्रिषु' ट च पाठ

---

‡ 'चाद्या' इति ड ग्रन्थे पठ्यते। पाठद्वयमप्यशुद्धमेव। उभयपाठाक्षरसंवादात् 'छाग्याम्' इति पाठ कल्पयितु शक्यते। वैजयन्त्या तु 'अनडुवाह्यनडुह्युस्रा तम्वा तम्पा निलिम्पिका' (पृ ६८. श्लो. ४२) इति गवि निलिम्पिकाशब्द पठित ।

निर्माल्यं तूपयुक्तायां मालायां स्यान्नपुंसकम् ।
माल्यहीने पुनस्त्रि स्यान्निःसङ्गा तु स्त्रियामियम् ॥ १०३४ ॥

अतिमुक्तकसञ्ज्ञायां लतायां भेद्यवत् पुनः ।
स्यात् सङ्गवर्जिते चापि **निर्लज्जा** देवरेऽपि या ॥ १०३५ ॥

नियुक्तान्यं नर याति तस्या स्याद् भेद्यवत् पुनः ।
लज्जाहीनेऽथ **निस्त्रिंशः** खड्गे नाथाभिधेयवत् ॥ १०३६ ॥

क्रूरे स्यान्निष्कला तु स्त्री विगतार्तवयोषिति ।
अथ त्रिर्नष्टबीजे च कलाहीनेऽप्यथ त्रिषु ॥ १०३७ ॥

निष्कोशः कोशहीने स्यात् कुक्षिमध्ये तु हस्तिनः ।
पुल्लिङ्गो भाषितः सद्भिर्गजशास्त्रे च **निष्कुटः** ॥ १०३८ ॥

गृहागमे पुमांस्त्रिस्तु निष्क्रान्तादौ कुटादथ ।
एलाया **निष्कुटी** स्त्री स्यान्निष्क्रान्तादौ कुटेस्त्रिषु ॥ १०३९ ॥

निर्ऋतिस्तु स्त्र्यलक्ष्म्या स्यान्निर्गमे चाथ भेद्यवत् ।
गतिहीनेऽथ **निद्रालुः** सुनिषण्णकसञ्ज्ञके ॥ १०४० ॥

जलशाकविशेषे ना शयालौ त्वभिधेयवत् ।
नियन्ता सारथौ पुंसि भेद्यवत् तु नियामके ॥ १०४१ ॥

निर्जरा तु गुलूच्या स्त्री द्वे देवे त्रि जरोज्झिते ।
नीवलस्तु द्वयोर्मर्त्यजातिभेदे प्रकीर्तित. ॥ १०४२ ॥

वैदेहीशूद्रसम्भूते पुण्ड्रवत्तुरगान्तरे ।
नीरजस्तु पुमान् कुष्णे कमले तु नपुसकम् ॥ १०४३ ॥

नीलिका तु स्त्रिया नीलीसञ्ज्ञायामोषधौ स्मृता ।
स्याच्च सिहमलाभिख्यलोहभेदेऽथ भेद्यवत् ॥ १०४४ ॥

स्यान्नीलि ।रि स त्रिस्तु **नूतनं** नववस्तुनि ।
वृष्टिसर्जनरश्मीना पुनः सूर्यस्य **नूतनाः** ॥ १०४५ ॥

---

१. 'ग' क. ट. चे. पाठ.

स्त्रीभूमनि शताना स्याच्चतुर्णां कुत्रचिच्छते।
नृपार्हं त्वगुरौ क्लीबं स्याद् राजार्हे पुनस्त्रिषु ॥ १०४६ ॥
नेपालस्त्विक्षुभेदे ना नीवृद्भेदे च भूम्नि च।
रभसोक्ता तु सुवहानवमालिकयोः स्त्रियाम् ॥ १०४७ ॥
मनःशिलाया च प्रोक्ता नेपाली बहुवेदिना।
नैगमस्तूपनिषदि पुमानुक्तो द्वतावपि ॥ १०४८ ॥
वणिङ्नागरयोस्तु स्याद् भद्यलिङ्ग तथैव च।
भवेन्निगमसम्बन्धिमात्रे क्लीबं तु नैपथम् ॥ १०४९ ॥
निषधाद्रेरुत्तरस्मिन् वर्षे हरिवर्षसञ्ज्ञके।
निषधस्य तु सम्बन्धिन्येतत् त्रिरथ नैर्ऋतः ॥ १०५० ॥
राक्षसे द्वे तु निर्ऋतिसम्बन्धिनि पुनस्त्रिषु।
अथ पुंसि पवित्रः स्याद् वासुदेवे पुरन्दरे ॥ १०५१ ॥
पावके पवने सोमे घृणौ यवविवस्वतो।
त्रि तु पूते क्ली तु ताम्रे गोमये सलिले कुशे ॥ १०५२ ॥
मन्त्रे दध्नि ब्रह्मसूत्रे हेम्न्यर्थे कलशेऽम्बुजे।
क्षीरे दर्भाङ्गुलीये तु पुन्नपुंसकयोरथ ॥ १०५३ ॥
पल्लवोऽस्त्री किसलये पत्रमात्रप्रकोष्ठयोः।
विस्तारे विटपेऽथाह रभसोऽसु बलेऽपि च ॥ १०५४ ॥
पुल्लिङ्गस्तु भवेत् षिद्गे पतङ्गस्तु पुमानयम्।
सूर्ये शालिप्रभेदे च मार्जारे तु द्वयोरयम् ॥ १०५५ ॥
शलभे पक्षिमात्रे च स्यादश्वे च स्त्रियां पुनः।
पुत्तिकायां पतङ्गी स्याद् ऋषिभेदे तु पुंस्ययम् ॥ १०५६ ॥
पञ्चालः स्याच्च पुम्भूम्नि नीवृद्भेदेऽस्य राजनि।
स्यात् सर्ववचनस्तस्य पाञ्चालीति[1] स्त्र्यपत्यके ॥ १०५७ ॥

---

१. 'स्त्री' क. ड. पाठः।

पञ्चाङ्गी तु खलीने स्त्री पञ्चाना च समाहृतौ ।
अङ्गाना भेद्यवत तु स्याद् बहुव्रीहावथ स्त्रियाम् ॥ १०५८ ॥
पञ्चिका द्यूतभेदे स्याद् व्याख्याग्रन्थान्तरेऽपि च ।
त्रि तु विस्तारके स्याच्च पञ्चावयवसङ्गके ॥ १०५९ ॥
पञ्चम तु पुमान षड्जप्रभृतीना क्वचित स्वरे ।
अथ पाण्डवपत्न्या च रभसस्त्वाह पञ्चमीम्* ॥ १०६० ॥
स्यात् पञ्चमविभक्तौ च स्त्रीलिङ्गा स्याच्छ्रियस्तिथौ ।
पञ्चाना पूरणे तु त्रि **पलितस्त्वस्त्रियामियम्** ॥ १०६१ ॥
केशादौ जरसा शौक्ल्ये तद्वद्वलवतोस्त्रिपु ।
नपुसक तु शैलेये स्यादङ्के मरिचेऽथ ना ॥ १०६२ ॥
कर्दमे **पटलं** तु क्लीं पुसि चान्ये प्रचक्षते ।
गृहच्छदिपि हग्रोगविशेषाध्याययोरपि ॥ १०६३ ॥
नतृस्त्रियोस्तु समूहे स्यात् पटली पिटकान्तरे ।
†टल तु बले क्लीब त्रि तु स्याद वाग्मिकल्ययो ॥ १०६४ ॥
पटोलस्तु पुमान् वल्लिजातो तिक्तकनामनि ।
पटोली तु स्त्रिया कोशातकीसज्ञे लतान्तरे ॥ १०६५ ॥
पललं तिलचूर्णे क्ली मासकर्दमभेदयो ।
पुमास्तु तिलकाभिख्यवृक्षेऽथो पुन्नपुसकम् ॥ १०६६ ॥
व्रीह्यादिस्तम्बे हि लूनात्तफले स्त्री तु पलाल्यसौ ।
महाने स्यात् पलालेऽन्ये पलालक्षोद इत्यथ ॥ १०६७ ॥
पलाशः किंशुके पुसि शटीसज्ञे च भेषजे ।
केचित् त्वाहुर्हरिद्वर्णे त्रि तु तद्वति नप् पुनः ॥ १०६८ ॥

---

१ 'मा ।' च॰ पाठ

---

* पञ्च पतीन् मिनोति बध्नाति प्रेम्णा इति पञ्चमी । † 'पटुलम्' इति स्यादिति भाति ।

तरुपत्रे किंशुकस्य प्रसूने द्वे तु राक्षसे ।
पन्नगस्त्वोषधीभेदे पुमान् सर्पे तु स द्वयो ॥ १०६९ ॥
परुलस्तु द्वयोरश्वे पार्वत्या परुला स्त्रियाम् ।
पवनस्तु पुमान् वायौ किरणे मेघवत् पुन ॥ १०७० ॥
पवाक्रियासाधनेऽथ प्रधात्वर्थे नपुसकम् ।
पाकस्थाने कुलालस्याप्यथ स्यात् **पत्रकं** नपि ॥ १०७१ ॥
अनुलेपनविन्यासभेदे स्यात् पत्तिसज्ञक ।
व्यवहारगताना च लेख्यभेदेऽथ पुसि स ॥ १०७२ ॥
यवक्षारविशेषे स्याद् यावशूकाह्वये त्रि तु ।
मृते **परेतो** द्वे तु स्याद् भूतजात्यन्तरे त्रि तु ॥ १०७३ ॥
पर्याप्तशब्द स्याच्छक्ते यथेष्टे तु नपुसकम् ।
निवारणे च तृप्तौ च **पत्रलं** तु नपुसकम ॥ १०७४ ॥
अघने दधिभेदे स्यात् तालीवृक्षे तु पत्रला ।
स्त्रिया सञ्जातपत्रे तु त्रिष्वथ स्यान्नपुसकम् ॥ १०७५ ॥
पत्रोर्ण धौतकौशेये ना तु डुण्डुकपादपे[1] ।
पदारस्तु पुमान् वास्तुदेवभेदेऽङ्घ्रिधूलिषु ॥ १०७६ ॥
नपुसक तु विज्ञेय पादालिन्दे विचक्षणै ।
पतेरस्तु पुमाञ्ज्ञेय पवने द्वे तु पक्षिणि ॥ १०७७ ॥
पयस्या तु स्त्रिया विद्यादामिक्षाया तथौषधौ ।
काकोलीनाम्नि त्रिस्तु दध्याज्यादौ पयोभवे ॥ १०७८ ॥
पयोहितं पय साधावित्याहु शब्दवित्तमा ।
खर्जूरे तु परूषो ना क्लीबलिङ्ग तु तत्फले ॥ १०७९ ॥

---

१. 'टुण्टुक' क इ च पाठ.

---

† 'टुण्टुक. शोणकाल्पयो. ।' 'पत्रोर्ण धौतकौशेये क्लीब स्याच्छोणक पुमान् ।' इति तु मेदिनी ।

पटहस्त्वानके न स्त्री निर्घोषे युद्धवाद्यजे ।
रभसस्तु समारम्भे प्रोक्तवाञ्छब्दवित्तमः ॥ १०८० ॥

पर्कटी तु स्त्रिया प्लक्षे द्वे तु कङ्काख्यपक्षिणि ।
स्त्री(द्वे? त्वे)† तु रभसेनोक्ता पूगादेर्नूतने फले ॥ १०८१ ॥

क्ली तु पूगफलेऽथो ना **पर्पटो**ऽपूपभेदके ।
भेषजस्तम्बभेदे च पर्पटी तु स्त्रियामियम् ॥ १०८२ ॥

भवेद् दारुहरिद्रायामाढकीसञ्ज्ञमृद्यपि ।
पण्डितस्तु द्वयोर्ज्ञेयः स्यान्मृगे सूकराकृतौ ॥ १०८३ ॥

रभसस्तु नरि प्राह निर्यासे सिल्हकाह्वये ।
त्रि तु स्याद् विदुषि स्त्री तु **पतिघ्नी** कन्यकान्तरे ॥ १०८४ ॥

वैधव्यलक्षणोपेते त्रि तु हन्तर्यमानुषे ।
पत्युः स्यात् **प्लवग**स्तु द्वे कपौ भेकेऽप्यथ द्वयो ॥ १०८५ ॥

प्लवङ्गः स्यात् कपौ भेकेऽप्यथ स्यात् **प्लवको** द्वयो ।
कपौ भेकेऽप्यथ द्वे स्यात् **प्लवङ्कः** कपिभेकयो ॥ १०८६ ॥

पन्नगस्त्वोषधीभेदे पुमान् द्वे तु भुजङ्गमे ।
प्रवालस्त्वस्त्रियां वृक्षपल्लवस्याङ्कुरे भवेत् ॥ १०८७ ॥

नवपल्लव इत्यन्ये वीणादण्डेऽपि विद्रुमे ।
प्रलम्बस्तु पुमान् दैत्यविशेषे च लताङ्कुरे ॥ १०८८ ॥

प्रलम्बने तु नृस्त्री स्यात् प्रलम्बितरि तु त्रिषु ।
प्रधानं साङ्ख्यतत्त्वे क्ली प्रकृत्याख्येऽजयः पुनः ॥ १०८९ ॥

परमात्मनि बुद्धौ च महामात्रेऽप्यधीतवान् ।
मुख्ये मुख्ये पुनः केचित् विभाषा त्रि तु मन्वते ॥ १०९० ॥

---

† 'पर्कटी नूतनफले पूगादेः प्लक्षपादपे' इति विश्वमेदिन्यौ ।

प्रतापिनि **प्रचण्डा**स्त्रिनां श्वेतकरवीरके ।
प्रकाण्डस्त्वस्त्रिया मूलस्कन्धयोरन्तरे तरोः ॥ १०९१ ॥
प्रशस्तेऽप्यजयस्त्वाह विटपेऽथ **प्रकाश**वाक् ।
पुंस्यर्चिषि च दीप्तौ च तुल्येऽपि त्रि स्फुटेऽपि च ॥ १०९२ ॥
प्रक्षरं क्ली तुरङ्गादेः सन्नाहे प्रखराह्वये ।
त्रिषु त्वतिक्षरितरि **प्रखर**स्त्वस्त्रियामयम् ॥ १०९३ ॥
प्रक्षरे त्रिस्त्वतिखरे खलेऽथ **प्रवर**स्तु ना ।
कृष्णमुद्गेऽब्धिलवणे पुनः क्ली त्रि तु सत्तमे ॥ १०९४ ॥
प्रतीकोऽवयवे ना त्रिः प्रतिकूलानुरूपयोः ।
प्रग्रीवमस्त्री कलशे ग्रीवाप्रासादयोरपि ॥ १०९५ ॥
प्रकरस्ततपुष्पादौ स्यात प्रकीर्णसमूहयोः ।
क्लीब त्वगुरुसज्ञे स्याद् गन्धद्रव्येऽथ पुस्ययम् ॥ १०९६ ॥
प्ररूढो यवभेदे स्यान्महायव इति श्रुते ।
त्रिस्तु प्राप्तप्ररोहेऽथ **प्रत्यूषो**ऽस्त्री प्रभातके ॥ १०९७ ॥
प्रत्यूषितरि तु त्रि स्यात् **प्रसूतं** त्वभिधेयवत् ।
स्यात् कृतप्रसवे जाते प्रेरिते कुसुमे तु नप् ॥ १०९८ ॥
सारथौ तु पुमास्त्री तु प्रसूता न्तिमस्त्रियाम् ।
प्रतिभस्तु पुमान् नाट्यप्रसिद्धे स्याद् विदूषके ॥ १०९९ ॥
स्त्रियां तु प्रतिभासे स्यात् प्रतिभा भेद्यवत् पुनः ।
प्रतिभातर्यथ पुमान् दत्तस्य तु नपुंसकम् ॥ ११०० ॥
प्रसभं स्याद् बलात्कारे ना तु वेगे त्रिपु त्वयम् ।
स्यात् प्रकृष्टसभादौ च[3] **प्रवण**स्तु चतुष्पथे ॥ ११०१ ॥
ना त्रि तु क्रमनिम्नोर्वीतले प्रह्वेऽप्यथो पुमान् ।
वणिग्गृहे स्यात् **पणिको** याज्ञिकाना तु विश्रुते ॥ ११०२ ॥

---

१. 'कूलयो' क ड च. पाठ २ 'सु' ग पाठ ३ 'स' ङ च पाठ.

पुरोडाशस्य प्रथने नप्यथ **प्रहितो**ऽस्त्रियाम् ।
मुद्गादिभित्तानिर्वृत्ते सूपेऽथ प्रेषिते त्रिषु ॥ ११०३ ॥

प्रमथा स्त्री हरीतक्यां हरपारिषदे नरि ।
पनसः कण्टकिफलसंज्ञवृक्षे पुमान् स्मृतः ॥ ११०४ ॥

रभसस्त्वाह शब्दज्ञ' कण्टकेऽपि स्त्रिया पुनः ।
रोगभेदेऽथ वृक्षस्य पनसस्य फले नपि ॥ ११०५ ॥

प्रद्युम्नो मन्मथे पुंसि प्रकृष्टद्युम्नके त्रिपु ।
प्रसृता तु स्त्रिया जङ्घासज्ञाङ्गे पुन्नपो. पुनः ॥ ११०६ ॥

द्विमुष्टिकेऽर्धकुडुबमाने स्याद् वेणुपर्पटे ।
निकुब्जपाणौ च त्रिस्तु वेगिते विस्तृतेऽपि च ॥ ११०७ ॥

प्रदोषस्तु पुमान् दोषे रात्रे प्रथमयामके ।
त्रिस्तु प्रकृष्टदोषादौ **प्रमदा** तु स्त्रिया स्त्रियाम् ॥ ११०८ ॥

स्त्रीविशेषे परे प्राहू रभसस्तूत्तमस्त्रियाम् ।
ना तु हर्षे समासार्थलिङ्गान्यूह्यानि नप् पुन ॥ ११०९ ॥

प्रच्छन्नमन्तर्द्वारे स्याद् गृहस्यच्छादिते पुन ।
त्रिषु **प्रभिन्न**न्तु पुमान् मत्तहस्तिन्यथ त्रिषु ॥ १११० ॥

विदारिते **प्रसन्ना** तु स्त्री सुरायामथ त्रिषु ।
अनाविलेऽथ प्रसवोन्मुखाया सुरभौ स्त्रियाम् ॥ ११११ ॥

प्रस्तुता प्रकृते तु त्रि **प्रथमं** तु त्रिषु स्मृतम् ।
आद्यप्रधानयो' स्त्री तु प्रथमा प्रतिपत्तिथौ ॥ १११२ ॥

आद्याया च विभक्तौ च स्यात् पुनास्तिङ्विभक्तिषु ।
आदितास्त्रितये पुसि **प्रथन**स्तु पुमानयम् ॥ १११३ ॥

मुद्गे क्लीब तु विसृतावना तु स्याद् विसारणे ।
प्रकाशनाया प्रथना क्लीब तु **प्रधनं** युधि ॥ १११४ ॥

---

१ 'स' ग. पाठ.. २. 'सर्पणे' ग पाठ

त्रिः प्रकृष्टधने ना तु **पदाजि**(द्यु[2] र्यु)[†]द्धमार्गयोः ।
त्रिस्तु स्यात् पदगेऽथादौ **प्रभृतिः** स्यात् स्त्रियामियम् ॥ १११५ ॥
त्रि तु प्रकृष्टभृत्यादौ **पर्णसि**स्तु पुमानयम् ।
उलूखले बहुत्वे च शाकादौ चाथ शब्दवित् ॥ १११६ ॥
धनञ्जयः शाकवर्यं इत्याह क्ली तु वारिणि ।
[1]**पृदाकु**स्तु द्वयोर्व्याघ्रे भेकाजगरयोरपि ॥ १११७ ॥
प्रस्तोता तु पुमान् ऋत्विग्भेदे साम्नो हि गातरि ।
प्रस्तावभक्तेः प्रस्तावकरे तु त्रिर्द्वयोः पुनः ॥ १११८ ॥
परभृद् वायसे (स्त्री तु[2] त्रिस्तु) परभर्तरि ना पुनः ।
पथिकृद् वर्त्महोमाग्नौ त्रि तु मार्गस्य कर्तरि ॥ १११९ ॥
अथ त्रिषु **पयस्वत्** स्यात् पयस्विन्यथ सा स्त्रियाम् ।
पयस्विनी निशानद्योः **प्रजावत्** तु त्रि सप्रजे ॥ ११२० ॥
स्त्री तु प्रजावती भ्रातृ[3]भार्यायां वैजयन्तिके ।
पुनः **पताकी** त्रि स्त्री तु सेनायां स्यात् पताकिनी ॥ ११२१ ॥
प्रलोभशीले तु त्रिः स्यात् **प्रलोभी** स्यात् तु पुम्ययम् ।
*किङ्कराताह्वये पुष्पस्तम्बे **प्रत्यर्थिवाक्** तु ना ॥ ११२२ ॥
शत्रौ स्याद् भेद्यलिङ्ग तु प्रतियोगिनि ना पुनः ।
पलाशी पादपे द्वे तु राक्षसे भेद्यवत् पुनः ॥ ११२३ ॥
मासादिनि **प्रसत्वा** तु वायौ नाथ प्रसत्वरी ।
मातरि प्रतिपत्तौ च स्त्री **प्रसीत्वा** तु मारुते ॥ ११२४ ॥
पुमास्त्री तु विधिज्ञायां स्त्रिया ज्ञेया प्रसीत्वरी ।
प्रचेता वरुणे वह्नौ ना त्रिस्तूत्कृष्टचेतसि ॥ ११२५ ॥

---

१ 'प' ग पाठः २ 'तु' क ङ च पाठः ३ तुर्भा' क च पाठः

---

† पदाजिर्युधि मार्गे च' (पृ २८३ श्लो ५८) इति वैजयन्ती । * 'किङ्किराते किङ्किराट प्रलोही चापि लातक' (पृ ६० श्लो १८९) इति तु वैजयन्ती ।

प्राकाशस्तु पुमाञ्ज्ञेयः कुण्डलाभरणे त्रि तु ।
प्रकाशसम्बन्धिनि हि **प्राणद**स्तु चिकित्सके ॥ ११२६ ॥

ना प्राणस्य पुनस्त्रि स्याद् दातरि प्राणदा पुनः ।
हरीतक्यामृद्धिनाम्न्यामोषधौ च नपि त्वदः ॥ ११२७ ॥

प्रालम्बमृजुलम्बिन्या कण्ठात् स्यात् कुसुमस्रजि ।
स्त्री तु प्रालम्बिका स्वर्णललन्त्यामथ **पार्थिवः** ॥ ११२८ ॥

पुमान् नृपे त्रिषु पुनः पृथिव्या विदिते तथा ।
पृथिव्याश्च विकारे स्यादिदमर्थादिकेऽपि च ॥ ११२९ ॥

तत्र स्त्र्यर्थे यदा वृत्तिः पार्थिवा पार्थिवीति च ।
रूपद्वय तथा ज्ञेय **पानीयं** तु जले नपि ॥ ११३० ॥

त्रि पातव्येऽथ **पादातं** क्लीब स्यात् पत्तिसहतौ ।
पदातिसम्बन्धिनि तु त्रि पदातौ च कीर्तित ॥ ११३१ ॥

पादपस्तु पुमान् वृक्षे पादपीठेऽप्यथ स्त्रियाम् ।
पादपा पादुकाया स्यात् पादरक्षे तु भेद्यवत् ॥ ११३२ ॥

सहस्रदष्ट्रसज्ञे तु **पाठीनो** द्वे झषान्तरे ।
गुल्गुलौ तु नृलिङ्ग. स्यादित्याह रभस कवि ॥ ११३३ ॥

पारदः पारते कैश्चित् कथित पुसि भृत्रि तु ।
उदीच्यनीवृद्भेदे स्युस्त्रि तु पारस्य दातरि ॥ ११३४ ॥

प्राणकस्तु प्राणिनि त्रि ना तु स्याज्जीवकद्रुमे ।
पायसोऽस्त्री दुग्धसिद्ध ओदने पुसि तु स्मृत ॥ ११३५ ॥

श्रीवेष्टाह्वयनिर्यासे पयःसम्बन्धिनि त्रिषु ।
पारुष्यस्तु पुमानुक्तो गीष्पतौ रभसेन वै ॥ ११३६ ॥

परुषत्वे शक्रवने तेनैव क्लीबमीरितम् ।
पांसुला तु स्त्रिया भूमौ कुलटोदक्ययोस्त्रि तु ॥ ११३७ ॥

पांसुमत्यथ नब्लिङ्गमूषजे लवणे त्रि तु।
पांसुजः पांसुजातेऽथ द्वयो **पालूर**[1] इत्ययम् ॥ ११३८ ॥

दूतेऽन्ध्रराज्यनगरभेदे क्लीबमथो नपि।
रक्तोत्पले **पाणिकं** ना त्वशीतौ पणनामनि ॥ ११३९ ॥

कपर्दीना **पावनं** तु प्रायश्चित्ते जले च नप्।
त्रि तु स्यात् पावयितरि पवितर्यप्यथो नपि ॥ ११४० ॥

सोमोन्माने याज्ञिकाना **पाटक**स्त्वास्त्रियामयम्।
ग्रामा(र्थे? र्धे)* त्रि पटितरि तथा पाटयितर्यपि ॥ ११४१ ॥

पाटलस्तु पुमानाशुमजत्रीह्यन्तरे भवेत्।
श्वेतलोहितसम्मिश्रवर्णभेदेऽथ तद्वति ॥ ११४२ ॥

त्रि स्त्री तु तद्वर्णाख्याया पाटला पाटलिद्रुमे।
पुष्पे तु तस्य नप् स्त्री स्यात् पाटल पाटलेति च ॥ ११४३ ॥

पात्रट[3]स्तु कृशे त्रि स्यात् कर्परे‡ तु पुमानयम्।
पाण्डुरं क्ली मरुवके शुक्रे ना तद्वति त्रिषु ॥ ११४४ ॥

पालकस्तु पुमान् हस्तिशिरोमध्यस्य पार्श्वयोः।
गजज्वरे द्वयोस्त्वश्वे क्ली तु कुष्ठाख्यभेषजे ॥ ११४५ ॥

पाचलो राधनद्रव्ये पुमान् स्यात् पचने तु नप्।
पारिन्दस्तु पुमान् वृक्षे गाथके त्वभिधेयवत् ॥ ११४६ ॥

पालिकस्तु पुमान् वृक्षे नृपतौ चाथ भेद्यवत्।
गाथके रक्षके मुख्ये पूज्ये चाप्यथ **पालुकः** ॥ ११४७ ॥

---

१ 'लु' क ङ च पाठः २ 'ज' ग पाठ ३ 'क' क. च पाठ ४. 'व' क. च., 'पवने' ङ. पाठ.

---

† पालूक इति दासपर्यायो वजयन्त्याम्। ' 'पाटको रोधसि ग्रामैकदेशेऽक्षादिपातके' इति हेमचन्द्र। ‡ 'पात्रट कर्परे पुसि कृशे स्यादभिधेयवत' इति तु मेदिनी।

लघुवाचिनि सूपे ना स्यादध्वर्यौ च स त्रिषु ।
सूपकारे **पार्वत**स्तु पुमान् निम्बद्रुमे त्रि तु ॥ ११४८ ॥

स्यात् पर्वतभवादौ स मनुष्ये स्त्री तु पार्वती ।
उमायामाढकीसंज्ञमृद्भेदे रभसः पुनः ॥ ११४९ ॥

गोपालपत्रिकायां च गजभक्ष्याख्यभूरुहे ।
पातकस्त्वस्त्रिया पापे त्रिस्तु पातयितर्यपि ॥ ११५० ॥

पतितर्यप्यथ स्त्री स्यात् **पादिका** मन्दिरस्य या ।
अल्पा स्थूणा भवेत् तस्या त्रिस्तु पत्तर्यथो भवेत् ॥ ११५१ ॥

पाटलिः पाटलासञ्ज्ञपुष्पवृक्षे नरस्त्रियो ।
विवाहार्थे पुन· शङ्खपात्रे स्यात् पाटली स्त्रियाम् ॥ ११५२ ॥

प्रियकस्तु पुमान् वृक्षे कदम्बाख्येऽसनद्रुमे ।
फलाध्यक्षाह्वये चापि फलिनीसञ्ज्ञके तथा ॥ ११५३ ॥

तेषां तु प्रसवे क्लीब मृगभेदे तु स द्वयो· ।
तस्य लक्षणमप्युक्त मृगज्ञै· पूर्वसूरिभि· ॥ ११५४ ॥

घनैर्मृदूच्चमसृणै रोमभिश्चापि संयुतः ।
नीलपाण्डररेखावाञ्च्छितचन्द्रक एव वा ॥ ११५५ ॥

इत्येवमथ पुंसि स्यात् **पिङ्गलः** कमलासने ।
ऋषिभेदे रवेः पारिपार्श्विकान्यतमेऽपि च ॥ ११५६ ॥

रभसस्त्वाह वह्नौ च मुकुन्दे च बहुश्रुत· ।
पिशङ्गवर्णे च त्रिस्तु तद्वति स्त्री तु पिङ्गला ॥ ११५७ ॥

दिग्गजान्यतमस्य स्यात् करिण्यां च जलौकसाम् ।
षण्णामन्यतमायां स्यान्निर्विषाणामिति स्मृतिः ॥ ११५८ ॥

शरीरनाडिभेदे च पक्षिजात्यन्तरेऽपि च ।
महाभारतविख्यातवेश्याभेदे च भाषितः ॥ ११५९ ॥

ब्रह्मरीतिसमाख्ये च लोहभेदे नपि त्वद ।
ह्रीबेरे द्वे तु मार्जारे नकुले मर्कटेऽप्यथ ॥ ११६० ॥

पिनाकोऽस्त्री महादेवचापे शूलाह्वयायुधे ।
रजोवर्षे च दण्डे च **पिण्याक**स्त्वस्त्रियामयम् ॥ ११६१ ॥

श्रीपिष्टाख्ये च निर्यासे कुङ्कुमे हिङ्गुकिण्वयो ।
तुरुष्काख्ये च निर्यासे यवानीतिलकल्कयो ॥ ११६२ ॥

पिशाचस्तु द्वयोर्देवजातिभेदेऽथ भेद्यवत् ।
उन्मादिनीत्यय चार्थ शाकटायनभाषित ॥ ११६३ ॥

पियालस्तु पुमाञ्ज्ञेय. मन्नकद्रुरिति श्रुते ।
राजादनाख्यवृक्षे स्याद् क्ली तु तत्प्रसवेऽथ सा ॥ ११६४ ॥

द्राक्षायां स्यात् पियालाथ **पिशितं** स्यान्नपुसकम् ।
मांसे स्त्रिया तु मास्या स्यात् **पिण्डिल**स्तु पुमानयम् ॥ ११६५ ॥

मेघे हिमे तु क्ली त्रिस्तु गणके **पिण्डित**स्तु ना ।
तुरुष्कसंज्ञनिर्यासे त्रिस्तु स्याद् गणिते घने ॥ ११६६ ॥

पिण्डकस्तु पुमान् गेहावयवेऽलिन्दसञ्ज्ञके ।
पिण्डिका तु स्त्रियां नाभौ रथचक्रस्य हस्तिनः ॥ ११६७ ॥

पादावयवभेदे च जङ्घापिण्डेऽथ **पिञ्जरम्** ।
हरिताले भवेत् क्लीबं मिश्रवर्णान्तरे तु ना ॥ ११६८ ॥

पीतरक्ते तद्वति तु त्रिष्वथो **पिशुना**स्त्रिषु ।
खलसूचकयोर्हर्षनन्दी त्वेनमवोचत ॥ ११६९ ॥

मन्त्रभेदे कवचने परेषां चापवादिनि ।
क्लीबं तु कुङ्कुमे रूपे कपिवक्त्रे त्वभाषत ॥ ११७० ॥

रभसः शब्दविच्छ्रेष्ठः पिशुना तु स्त्रियामियम् ।
स्पृक्कायां स्यात् **पिशीलं** तु क्लीबमसद्वयान्तरे ॥ ११७१ ॥

पिशीली तु स्त्रिया वीणाभेदे त्रिषु तु **पिच्छिलः** ।
पिच्छाख्यगुणसयुक्ते विजिलाख्ये‡ स्त्रिया पुन ॥ ११७२ ॥
पिच्छिला शिशपायां च पोतक्या शल्मलावपि ।
सिन्धुभेदे च रभस. कीर्तयामास ना पुन· ॥ ११७३ ॥
पिच्छोलः सरलाभिख्यतरौ कटविशेषके ।
कटोलसंज्ञे वशे च वीणाभेदे तु सा स्त्रियाम् ॥ ११७४ ॥
पिच्छोला ना तु **पिच्छूलो** राशौ लिङ्गत्रये पुन. ।
पिच्छूली स्यात् तृणस्तम्बे **पिप्पलं** तु जले नपि ॥ ११७५ ॥
वस्त्रच्छेदप्रभेदे च सूचीसूत्रे पि चूचुके ।
वृक्षाणा च फले ना तु स्यादश्वत्थेऽथ पिप्पली ॥ ११७६ ॥
हस्तिनः कर्णमूले च कणाया च स्त्रियामियम् ।
मृज्यमानेति वर्गस्य सामभेदे च सप्तमे ॥ ११७७ ॥
इमां निरङ्गुले पक्षिभेदे च रभसोऽब्रवीत् ।
†**पिदारस्तु** क्षपणके नृलिङ्ग· परिकीर्तितः ॥ ११७८ ॥
द्वयोस्तु विद्याद् गोपे च महिषीरक्षकेऽपि च ।
पिप्परस्तु पुमान् वृक्षभेदे स्यात् स्त्री तु पिप्परी ॥ ११७९ ॥
अन्यत्र पिप्परा वृक्षभेदे स्यात् **पिठरं** तु नप् ।
मन्थानदण्डेऽपि प्राह रभसः शब्दवित्तमः ॥ ११८० ॥
मुस्तके पिठरी तु स्यात् स्थाल्यां स्त्री शण्ड[1]लिङ्गकः ।
स्थाल्यां तूक्त्वा पृथग् ब्रूत उखाया शाकटायनः ॥ ११८१ ॥
पित्तलं त्वारसज्ञे क्ली लोहभेदे स्त्रियां पुनः ।
पित्तला तोयपिप्पल्यां त्रिस्तु पित्तकरे भवेत् ॥ ११८२ ॥

---

१. 'कीलक ' क. ग. 'कीलस ।' च. पाठ·.

---

‡ 'अथ पिच्छिल । विज्जले' इति तु हेमचन्द्रः । † 'पिण्डार क्षपणे गोपे महिषीरक्षके द्रुमे । 'इति तु मेदिनी ।

प्रियङ्गुस्तु फलिन्या स्त्री कङ्गुधान्ये च ना पुन ।
कुङ्कुमे **पीवरं** त्वेतत् स्थूले स्याद् भेद्यलिङ्गकम् ॥ ११८३ ॥
शतावरीति विख्याता यौषधिस्तत्र पीवरी ।
स्त्रियामथ पुमाञ्ज्ञेय· **पीतनः** पादपान्तरे ॥ ११८४ ॥
आम्रातकाख्ये क्लीबं तु हरितालेऽपि कुङ्कुमे ।
पीनसस्तु प्रतिश्याये नाऽथ मण्डलिसञ्ज्ञिनाम् ॥ ११८५ ॥
षड्विंशते[1] सर्पजातिभेदाना स्याद् द्वयोरयम् ।
एकत्र भेदेऽथ क्लीब **पुराणं** पञ्चलक्षणे ॥ ११८६ ॥
ग्रन्थभेदे पुमास्तु स्यात् कार्षिके त्रिश्चिरन्तने ।
यदा तत्र स्त्रिया वृत्ति पुराणा च पुराण्यपि ॥ ११८७ ॥
रूपद्वय तदाऽथ स्याद् विमाने धनदस्य हि ।
पुष्पकोऽस्त्री द्वयोस्तु स्याद् द्वादशाना तु भोगिनाम् ॥ ११८८ ॥
निर्विषाणामेकजातौ त्रिषु पुष्पितरि स्मृत ।
पुष्पाढ्यस्तु स्वय शीर्णपुष्पमूलफलाशने ॥ ११८९ ॥
व्रतिभेदे त्रिषु पुन· समृद्धे कुसुमैरथ ।
पुल्कसः स्याद् द्वयोर्मर्त्यजातिभेदे यदुद्भवः ॥ ११९० ॥
करण्यामपि चण्डालात् क्षत्रियाया च शूद्रत ।
पुष्करं करिहस्ताग्रे जले वाद्यमुखे युधि ॥ ११९१ ॥
खेऽब्जे दिव्यसिधाराया तीर्थभेषजभेदयो ।
पटहे मुरवे त्वन्ये पुमास्त्वौर्वे च मारुते ॥ ११९२ ॥
शेषे च शोभने तु स्याद् भेद्यलिङ्गमिति स्मरेत् ।
पुष्कलं भेद्यवच्छुद्धे प्रभूते शोभनेऽप्यथ ॥ ११९३ ॥
भिक्षाचतुष्टये च स्यादृषिभेदे च पुस्ययम् ।
मुष्यष्टकाष्टके तु क्ली तथा वान्यहिरण्ययो· ॥ ११९४ ॥

---

1 'के' ग ङ पाठ

पुरुषस्तु द्वयोर्मर्त्ये ना तु जन्तौ सशेफके ।
पुन्नागवृक्षे द्रुहिणे क्षेत्रज्ञे साङ्ख्यवेदिनि ॥ ११९५ ॥
पुलिन्दस्तु द्वयोर्मर्त्यजातिभेदेऽस्य लक्षणम् ।
किरात्या निष्टचपूर्वायां शबराज्जात इत्यद॰ ॥ ११९६ ॥
निष्टयादनन्यपूर्वायां किरात्यां जनितेऽपि च ।
पुन्नागस्तु पुमान् पूज्यपुरुषे पुङ्गजे तथा ॥ ११९७ ॥
पुंसर्पे च तथा वृक्षे देववल्लभसञ्ज्ञके ।
क्ली तु तत्प्रसवेऽथो ना **पुलको** रोमहर्षणे ॥ ११९८ ॥
रत्नभेदे च खड्गादिस्थितास्वणुषु राजिषु ।
रभसस्त्वाह §गल्वर्कमणिदोषप्रभेदयो ॥ ११९९ ॥
हरितालेऽप्यथ द्वे स्यात् कृमिभेदेऽथ शब्दवित् ।
शाकटायन आह स स्वशास्त्रे **पुरुटः** पुमान् ॥ १२०० ॥
स्त्रीपुसयोश्च दम्पत्यो. परैरसहने भवेत् ।
सला(पस्तु[2] पे च) द्वयोस्तु स्याज्जलजन्तावथ त्रिषु ॥ १२०१ ॥
पुटितं पाटिते स्यूते क्ली तु वस्तिपुटे त्रि तु ।
पुष्पवत् स्यात् सकुसुमे स्त्री तु पुष्पवती भवेत् ॥ १२०२ ॥
रजस्वलाया क्लीब तु **पूरणं** पूर्तिकर्मणि ।
अना तु पूरयत्यर्थे पूरणा स्त्री तु पूरणी ॥ २२०३ ॥
पुनर्नवाजातिभेदे स्वल्पेऽथो शल्मलावपि ।
पुनर्नवाया तु पुमान् पूरण पूर्यते पुनः ॥ १२०४ ॥
येन त्रि तत्र ना तु स्यात् कलायाह्वयधान्यके ।
पूरकोऽपूपभेदे तु पूरिका स्त्री त्रिषु त्वद ॥ १२०५ ॥

---

१ 'हसने' ग पाठ.

---

§ गल्वर्कश्चषक ।

स्यात् पूरयितृपूरित्रो **पूत्यण्ड**स्तु द्वयोरयम्।
क्षुद्रपक्षिविशेषे स्यादण्डकारकसञ्ज्ञके ॥ १२०६ ॥
गन्धकीटे तु रभसः कथयत्यथ **पूर्णिका**।
स्त्री पौर्णमास्या स्यात् पक्षिजातिभेदेऽप्यथ त्रिषु ॥ १२०७ ॥
परिपूर्णसुखादौ स्याद् बिन्दौ तु **पृषतः** पुमान्।
देहवैकृतभेदे च पृश्निसञ्ज्ञे त्रिषु त्वमुम् ॥ १२०८ ॥
श्वेतबिन्दुयुते प्राह रभसोऽथ द्वयोरयम्।
मृगभेदे तस्य चोक्तं लक्षणं प्रकृते मृगे ॥ १२०९ ॥
ताम्रस्तु हरिणः प्रोक्त इत्युक्त्वा हरिणं ततः।
शम्बरस्त्वल्पहरिणः पृषतस्तु स बिन्दुमान् ॥ १२१० ॥
इत्येव **पृथुक**स्तु स्यात् पुमाश्चिपिटसञ्ज्ञके।
भक्ष्यभेदे द्वे तु बाले **पृदाकु**स्तु[2] पुमानयम् ॥ १२११ ॥
ऋषिभेदे गोत्रकृति द्वे तु वृश्चिकसर्पयोः।
पेचको ना हस्तिपुच्छमूलोपान्ते द्वयोः पुनः ॥ १२१२ ॥
उलूके पेचिका तु स्त्री पिङ्गलासञ्ज्ञपक्षिणि।
पेटकस्तु द्वयोर्वृन्दे पिटके तु पुमानयम् ॥ १२१३ ॥
पेलवं तु त्रिषु मृदौ मरिचे[3] तु नपुंसकम्।
प्रेरित्वा तु समुद्रे ना स्त्री तु प्रेरित्वरी पुरि ॥ १२१४ ॥
पोगण्डस्तु द्वयोर्यूनि विकलाङ्गे तु भेद्यवत्।
प्रोक्षण्यस्तु स्त्रियो यज्ञकारिणामप्सु कासुचित् ॥ १२१५ ॥
प्रोक्षणं तु वधे यज्ञपशोरभ्युक्षणेऽम्भसा।
पौरुषं तु नपि प्रोक्तं पुंसः स्याद् भावकर्मणोः ॥ १२१६ ॥
शौर्ये रेतसि च त्रिस्तु पुंसः सम्बन्धिवस्तुषु।
ऊर्ध्वविस्तृतदोःपाणिनृमानेऽथ नृलिङ्गकः ॥ १२१७ ॥

---

१ 'न्ध' क ग च. पाठ   २ 'न्दा' क ड च पाठ   ३ 'री' ग. पाठ

स्याद् रावणे वैश्रवणे **पौलस्त्यो**ऽथ द्वयोः पुनः ।
पुलस्त्यवंश्ये विज्ञेयः क्ली तु युद्धेऽप्यथास्त्रियाम् ॥ १२१८ ॥
काष्ठासने स्यात् **फलकं** शस्त्राणा च निवारणे ।
खेटकाख्येऽथ फलकी मत्स्यजात्यन्तरे स्त्रियाम् ॥ १२१९ ॥
भवेच्चित्रफलीसंज्ञे तथा स्याच्चन्दनेऽपि च ।
क्षुमासञ्ज्ञे तु ना धान्ये **फल्गुनी** तु स्त्रियामियम् ॥ १२२० ॥
भगदैवतनक्षत्रे तथैवार्यमदैवते ।
ताभ्या युक्ते कालमात्रे जाते त्वत्र त्रि फल्गुन. ॥ १२२१ ॥
स्त्र्यर्थे वृत्तिर्यदा तत्र तदा स्यात् फल्गुनी स्त्रियाम् ।
फल्गुनस्तु पुमानेव ज्ञेयो मध्यमपाण्डवे ॥ १२२२ ॥
फक्किका तु स्त्रियामेकग्रन्थे गौरे च सर्षपे ।
त्रिस्तु फक्कितरि त्रिस्तु **फलकी** चर्मपाणिके ॥ १२२३ ॥
स्त्री त्वजाया फलकिनी पौर्णमास्या तु **फाल्गुनी** ।
फल्गुन्या सयुतायां स्त्री सा तु मासेऽस्ति यत्र हि ॥ १२२४ ॥
तत्र ना फाल्गुन. क्ली तु तृणजात्यन्तरेऽथ नप् ।
फाणितं गौडविकृतिभेदेऽथ क्वाथिते त्रिषु ॥ १२२५ ॥
फेनिलस्तु पुमान् वृक्षविशेषेऽरिष्टसञ्ज्ञके ।
त्रिस्तु फेनवति क्ली तु विज्ञेय बदरीफले ॥ १२२६ ॥
बन्धुरस्तु द्वयोर्हंसे त्रिस्तु सुन्दरनम्रयो ।
उन्नतानत इत्यन्ये रभसस्त्वस्त्रिया(मि[१]म)यम् ॥ १२२७ ॥
बन्धूके पक्षिभेदे चेत्यथ **बन्धूर** इत्यमुम् ।
एष्वेवार्थेषु रभसस्तत्तल्लिङ्गमवोचत ॥ १२२८ ॥
बहुलस्तु पुमानग्नौ कृष्णपक्षे च नीपके ।
त्रिस्तु कृष्णे प्रभूते च कृत्तिकाकालजातके ॥ १२२९ ॥

---

१ 'च' ग पाठ

स्त्रियां तु बहुला भूम्यामेलायां सुरभावपि।
श्वेतायां चाथ रोदस्यौ द्विवचो बहुले इति॥ १२३० ॥

स्त्रीभूम्नि कृत्तिकासु स्याद् बर्हिणं तु नपुंसकम्।
ज्ञेयं भारतवर्षस्थद्वीपभेदे द्वयोः पुनः॥ १२३१ ॥

मयूरे बर्हवति तु भेद्यवद् बदरी पुनः।
अजगन्धाह्वयस्तम्बे कुवलीसञ्ज्ञपादपे॥ १२३२ ॥

ईश्वरस्थानभेदे च स्त्रियां स्याद् बदरा पुनः।
विष्वक्सेनप्रियासञ्ज्ञस्थावरे परिकीर्तिता॥ १२३३ ॥

कार्पासीति प्रसिद्धे च गुल्मे स्याद् बदरं तु नप्।
एषा स्यात् प्रसवेऽथ स्यान्म्लेच्छजात्यन्तरं द्वयोः॥ १२३४ ॥

बर्बरो बर्बरा तु स्त्री स्तम्बे यस्याह्वयान्तरम्।
अजगन्धेति ना तु स्याद् भार्ङ्गिसञ्ज्ञकभेषजे॥ १२३५ ॥

बन्धूकस्तु पुमान् बन्धुजीवाख्ये पुष्पगुल्मके।
रभसस्त्वसनाभिख्यपादपेऽप्यपठीदिदम्॥ १२३६ ॥

प्रसवे त्वनयोरेतन्नपुंलिङ्गमवधारयेत्।
पशुबन्धनरज्जौ तु **बन्धनी** स्त्री नपि त्वदः॥ १२३७ ॥

बन्धनं स्यात् संयमने त्रि तु बन्धस्य साधने।
बन्धे तु रभसः प्राह **बन्धकी** तु स्त्रियामियम्॥ १२३८ ॥

कुलटायां तथानासक्तसत्कृतिर्वेशगामिनी।
अर्थाय या स्त्री तस्यां च करिण्यां चाह शब्दवित्॥ १२३९ ॥

निघण्टुकारो रभसो बन्धरिं त्वेष भेद्यवत्।
आद्यौ तु बन्धकं क्लीबे **बल्बूर**[2]स्तूपले पुमान्॥ १२४० ॥

स्तने च द्वे तु मत्स्येऽथ **बहिष्ठं** स्यान्नपुंसकम्।
ह्रीबेरे त्रिस्तु महति काके तु **बलिभुग्** द्वयोः॥ १२४१ ॥

---

१. 'ङ्गी' ङ. च., 'जौ' ग. पाठः २ 'क' ग. पाठः.

बलेस्तु भोक्तरि त्रि स्याद् विप्रे तु **ब्राह्मणो** द्वयो. ।
आत्मज्ञे च नपि त्वेतद् वेदभागेऽभिधायके ॥ १२४२ ॥
तस्यावयवभेदे च भाङ्गर्या तु ब्राह्मणी स्त्रियाम् ।
हरेणुस्पृक्कयोश्चापि ब्रह्मरीत्याख्यलोहके ॥ १२४३ ॥
पिपीलिकाजातिभेदे पिङ्गे महति किञ्च ताम् ।
विद्यादञ्जनिकासञ्ज्ञजन्तोर्जात्यन्तरेऽपि च ॥ १२४४ ॥
रक्तपुच्छे **बाभ्रवं** तु बभ्रुसम्बन्धिनि त्रिषु ।
बभ्रोस्तु वश्ये द्वे स्त्री तु पार्वत्या बाभ्रवी स्मृता ॥ १२४५ ॥
अथात्र रभसेनोक्ता न स्त्री दृक्कर्णयोर्मले ।
गणिस्थराजे (?) पुलिङ्ग इत्येव बहुवेदिना ॥ १२४६ ॥
बाहुदा तु नदीभेदे स्त्री त्रिषु त्वेष दातरि ।
बाहोर्बहुप्रदस्यापि सम्बन्धिन्यत्र तु स्मरेत् ॥ १२४७ ॥
स्त्र्यर्थे वृत्तिर्यदा रूप बाहुदीति तदा भवेत् ।
बाहुजस्तु द्वयोः कीरे क्षत्रिये च पुमान् पुन. ॥ १२४८ ॥
स्वयञ्जाततिले बाहुसम्भवे त्वभिधेयवत् ।
बाह्लीकं तु नपि प्रोक्त हिङ्गुकुङ्कुमयोस्तथा ॥ १२४९ ॥
कश्चित् त्वाह कुसुम्भेऽपि पुम्भूमनि तु बोधत ।
नीवृद्भेदेऽथ तद्देशजातजन्तुषु स द्वयोः ॥ १२५० ॥
विशेषात्[1] त्वाह तद्देशजातेष्वश्वेषु कश्चन ।
अथानेन समानार्थस्तुल्यलिङ्गश्च **बाह्लिकः** ॥ १२५१ ॥
बार्हर[2]स्तु पुमान्[3] मेलानन्दायां† दिवमे(पि?तु) नप् ।
बालकस्तु पुमान् कृष्णशालौ त्रिस्त्वतिबालिशे ॥ १२५२ ॥

---

१. 'षे त्वा' च पाठ॰ २. 'दृ' ग. पाठ. ३. 'नेला' ग पाठ॰.

---

† 'मेलानन्दा मषिघटी' (पृ १३८ श्लो. २५) इति वैजयन्ती ।

वालेयो गर्दभे द्वे स्याद् दैत्ये चाथ खले त्रिपु।
मृदौ बलिहिते चेति रभसेन समीरितम् ॥ १२५३ ॥

वाहुलस्तु पुमान् मासि कार्त्तिकेऽथ नपुसकम्।
बाहुत्राणकयन्त्रे हि योधाना भेद्यवत् पुन ॥ १२५४ ॥

भवेद् बहुलसम्बन्धिन्यथ क्ली **वार्हतं** फले।
बृहत्या बृहतीसञ्ज्ञच्छन्दस्यप्यथ भेद्यवत् ॥ १२५५ ॥

बृहत्या बृहतश्चापि सम्बन्धिन्यथ **बान्धवः**।
द्वे बन्धौ त्रि तु बन्धो स्यात् सम्बन्धिन्यथ न स्त्रियाम् ॥ १२५६ ॥

विदलः[2] पाटिते काष्ठे परे वेणुदले विदुः।
द्विधाकृते तु मुद्गादौ कश्चिदाचष्ट ना पुन ॥ १२५७ ॥

बीभत्सः[3] कथितः पार्थे नाट्यस्थे च रसान्तरे।
तद्वदर्थे पुनस्त्रि स्यात् क्रूरे चाथ स्त्रियामियम् ॥ १२५८ ॥

बीभत्सा स्याज्जुगुप्सायां **बुक्कणस्तु** शुनि द्वयो।
वावदूके पुनस्त्रि स्यादथ स्याद् **बुद्धिमान्** द्वयो. ॥ १२५९ ॥

धूम्याटाख्यस्य शकुनेर्भेदे यस्याह्वयान्तरम्।
राजभृङ्ग इति त्रिस्तु बुद्धियुक्तेऽथ नप्यद ॥ १२६० ॥

बृहत्कं सामभेदे स्यादागन्तेत्यृचि गीयते।
यत् साम तस्मिन् ना तु स्यान्मणिभेदेऽस्य लक्षणम् ॥ १२६१ ॥

अत्र भर्तृहरेः श्लोक ब्रुवते पूर्वसूरय.।
प्रविकासिप्रभोऽल्पोऽपि महान् य उपलक्ष्यते ॥ १२६२ ॥

बृहत्क इति तत्रैष मणौ शब्दः प्रयुज्यते।
इत्येवमथ नब्लिङ्ग **बृञ्चूकं** स्याज्जले द्वयोः ॥ १२६३ ॥

मातृवाहकसञ्ज्ञे स्याज्जन्तौ सद्योङ्कुरे पुनः।
बैजिको ना शिग्रुतैलहेत्वोस्तु रभसो नपि ॥ १२६४ ॥

---

१ 'स्याद्बाहुलार्णय' क च. पाठ. २ 'ल' ग ङ. पाठ.. ३. 'त्सु' क. ग. च. पाठ

वैजिकादभिसम्बन्धा(दिनि[1])* बीजनिमित्तके ।
प्रयोगस्तत्र मेद्यस्य लिङ्ग भवनवाक् तु नप् ॥ १२६५ ॥
उत्पत्तौ च गृहे चान्ये पुन पुस्यपि मन्वते ।
द्वयोस्तु स्याच्छुनि शुनि पुनर्द्वे भषणोऽथ नप् ॥ १२६६ ॥
बुक्कनाख्यक्रियाया स्याद् भरणं तु नपुसकम् ।
वेतने धारणे चैव पोषणे भर्त्सनेऽपि च ॥ १२६७ ॥
कचादेर्भृणातेः स्यात् स्त्री तु नक्षत्रे यमदेवते ।
भरणी भूम्नि च प्राहुरन्येऽथो भल्लुको[2] द्वयो ॥ १२६८ ॥
वानरेऽप्यृक्षसज्ञे च मृगेऽथर्क्षमृगे द्वयो ।
भल्लूको ना पुनष्टुण्डुसज्ञवृक्षेऽथ नप्स्त्रियो ॥ १२६९ ॥
भक्षणाभ्यवहारे स्त्री पुनर्धान्ये हि भक्षणी ।
गवीधुकासमाख्येऽथ भविलं क्ली गृहेऽथ ना ॥ १२७० ॥
मुनिप्रभेदे भव्ये तु त्रिरथो भटिलो द्वयो ।
शुनि स्यात् सेवके[3] तु त्रिर्भण्डिलस्तु शुनि द्वयो ॥ १२७१ ॥
पुत्रे चाथ पुमान् वृक्षे शिरीषाख्येऽथ भञ्जनम् ।
आमर्दने क्लीबलिङ्ग जानीयाद् भञ्जना त्वना ॥ १२७२ ॥
अर्थे भञ्जयतेः स्त्री तु विवृत्य वचने भवेत् ।
भञ्जना भरुजस्तु द्वे सृगाले पुंस्त्रियो. पुनः ॥ १२७३ ॥
भक्षभेदे स्नेहमृष्टतण्डुले तत्र च स्त्रियाम् ।
यदा वृत्तिस्तदा रूप भरुजी भरुजेति च ॥ १२७४ ॥
भ्रमकस्तु द्वयोः क्रोष्टौ सूर्यावर्ते तु पुस्ययम् ।
अयस्कान्तविशेषे च लोहे[4]भ्रमणकारिणि ॥ १२७५ ॥

१. 'द' क, 'दे' ग पाठ २ 'ल्लु' ग पाठ ३. 'च' च पाठ ४. 'हस्य भ्रमका' क. ङ च. पाठः.

* 'दिनि' इत्यस्य स्थाने 'दादि' इति पाठ्य स्यात् ।

रभसस्त्वेषु वाच्येषु दीर्घादिं भ्रामक जगौ ।
शब्दस्मृतिविरुद्धत्वात् तदस्माभिरुपेक्षितम् ॥ १२७६ ॥
भ्रमणं तु नपि भ्रान्तौ स्त्रीनपुसकयो पुन ।
भ्रमणा भ्राम्यतेर्हेतुव्यापारेऽथ स्त्रियामियम् ॥ १२७७ ॥
कारुण्डिकाया भ्रमणी* क्रियाद्यायामधीशितु' ।
भ्रमरस्तु द्वयोर्भृङ्गे कामुके त्वभिधेयवत् ॥ १२७८ ॥
भटालं तु कपोले स्त्री मेद्यलिङ्ग तु सेवके ।
भल्लाटस्तु द्वयोर्ऋक्षमृगेऽथो वास्तुवासिनाम् ॥ १२७९ ॥
देवाना स्यादन्यतम स च ज्ञातव्य ईदृश. ।
उदक्पार्श्वस्थकोष्ठाना प्रत्यगारभ्य यो भवेत् ॥ १२८० ॥
कोष्ठश्चतुर्थस्तत्रामौ निष्ठतीत्यथ मेद्यवत् ।
भण्डीरो योद्धरि स्त्री तु शाकवल्ल्यन्तरे भवेत् ॥ १२८१ ॥
मण्डूकपर्णीसंज्ञे ति भण्डीरी पुंसि तु स्मृत ।
शाक्यक्षपणकाना स्याद् **भदन्तः** पूजनीयके ॥ १२८२ ॥
सर्वसन्यासिनि त्वाह हर्षनन्दी स सूक्ष्मदृक् ।
ताराभदन्तयुक्ते तु त्रि**र्भवन्तस्तु** ना पुन ॥ १२८३ ॥
काले भवितरि त्वेष त्रिस्तत्रापि यदा स्त्रियाम् ।
तदा भवन्ती **भरुटः** पुनर्द्वे कुम्भकारके ॥ १२८४ ॥
कपर्दे तु पुमान् ना तु **भगवान्** हरशार्ङ्गिणो' ।
बुद्धे च त्रि तु पूज्येऽथ पार्वत्या भगवत्यसौ ॥ १२८५ ॥
स्त्रियामथ **भविष्यत्** त्रिर्भाविनि क्ली तु वारिणि ।
भारतं त्वस्त्रियामस्मिन् वर्षेऽथो भरतस्य हि ॥ १२८६ ॥
सम्बन्धिनि त्रिषु स्त्री तु सरस्वत्या हि भारती ।
रभसस्त्वाह पक्षिण्यामित्यर्थस्तत्र चिन्त्यताम् ॥ १२८७ ॥

---

* 'भ्रमणी स्यादधीशितु । क्रीडादौ कारुण्डिकायाम्' इति तु हेमचन्द्र. ।

तुलसीनाम्नि च स्तम्बे नाट्यवृत्त्यन्तरेऽप्यथ ।
स्त्री महाभारते ना तु **भार्गवो** गजधन्विनोः ॥ १२८८ ॥
शुक्रे परशुरामे च भार्गवी तु स्त्रियामियम् ।
हरिप्रियायां दूर्वाया पार्वत्या चाथ **भाषणम्** ॥ १२८९ ॥
वचने नवुपालम्भवाचि तु स्त्री हि भाषणी ।
भाला[1]**ङ्कस्तु** शिवे शाकभेदेऽपि करपत्रके ॥ १२९० ॥
महालक्षणसम्पन्नपुरुषे रोहिते च ना ।
कच्छपे तु द्वयोस्त्रिस्तु रोहिते गुणिनि स्मृत ॥ १२९१ ॥
भावाटस्तु त्रिषु ज्ञेयो भावके कामुकेऽपि च ।
ना तु साधुनिवेशे* स्याद् रभसेनेदमीरितम् ॥ १२९२ ॥
†**भारद्वाजी** तु वन्याया कार्पास्यां स्त्री पुमान् पुनः ।
भारद्वाजो द्रोणाचार्ये द्वे भरद्वाजवशजे ॥ १२९३ ॥
भारुण्डस्तु नपि ज्ञेयः सामभेदेषु केषुचित् ।
एकोदरपृथग्ग्रीवे त्वब्धि[2]चारिणि पक्षिणि ॥ १२९४ ॥
द्वयो. स्याद् **भावना** तु स्त्रीनपोरुत्पादने तै[3]था ।
गन्धाधिवासनाया च भाट्टास्तु प्रतिजानते ॥ १२९५ ॥
प्रवर्तनाया **भावज्ञः** पुनस्त्रिर्भाववेदिनि ।
प्रियङ्गुसज्ञवृक्षे तु भावज्ञो स्त्री द्वयो पुन ॥ १२९६ ॥
भ्रातृव्यो भ्रातृपुत्रे ना पुन शत्रौ नपि त्वद ।
भ्रामरं भ्रमरैर्ज्ञेय कृते मधुनि सा पुन. ॥ १२९७ ॥
पार्वत्यां भ्रामरी स्त्री(तु[?] स्याद्) व(स्त्रे[?] ज्ञे) तु **भिदकं** नपि ।
परशौ तु पुमान् स्त्री तु भेदके **भिदुरं** तु नप् ॥ १२९८ ॥

---

१. 'लम्भस्तु' क च, 'लाकस्तु' ग. पाठ २ 'ण्ड' ग., 'ण्डि' ङ पाठ. ३. 'थ ना ।' ग. पाठ. ४ 'ज्ञो' ग. पाठ

---

* 'भावाटो भावके साधौ निवेशे कामुके नटे' इति तु मेदिनी । † अय श्लोक इह प्रमादाल्लिखितो भाति ।

कुलिशे भेद्यवत् तु स्याद् भेत्तर्यपि भिदेलिमे।
भीषणं तु त्रिषु ज्ञेयं भीमे स्त्रीशण्डयोः पुनः॥ १२९९॥

भीषणा भापनाया स्यात् स्त्री तु स्यात् सल्लकीरसे।
कवाटे चेति रभसो भुवने तु नपुंसकम्॥ १३००॥

पुंस्यप्येके विदुर्लोके क्लीबमेव जले विदुः।
भुजिष्यस्तु द्वयोर्दासे वने तु (स्त्री) पुमान् पुनः॥ १३०१॥

आचार्येऽप्योदने चापि रभसो हस्तमत्रके।
त्रिस्तु भोक्तरि विजयमनर्थानिमतायया॥ १३०२॥

भुजङ्गस्तु विटे पुंसि तथैवान्यतमे भवेत्।
चण्डवृष्टिप्रयातादिदण्डकाना द्वयोस्त्वसौ॥ १३०३॥

भुलिङ्गस्त्वृषिभेदे ना नीवृद्भेदे तु भूम्नि च।
स्यात् साल्वावयवे द्वे तु पक्षिजात्यन्तरेऽपि ना॥ १३०४॥

***भुरण्यो** भास्करे विष्णौ वह्नौ क्षिप्रे पुनस्त्रिषु।
भूमिजस्तु पुमान् दैत्यभेदे नरकसंज्ञके॥ १३०५॥

अङ्गारके च स्त्री तु स्यात् सीतायां भूमिजाथ तत्।
यत्किञ्चिद् भूमिसम्भूतं तत्र स्याद् भव्यलिङ्गकम्॥ १३०६॥

अस्त्री त्वाभरणे ज्ञेयं **भूषणं** भूषणा त्वना।
अलङ्कृतावथ स्त्री स्याच्चतुर्दश्या तिथौ तथा॥ १३०७॥

भूतेष्टा वाञ्छिते तु त्रिर्भूतानामथ सा स्त्रियाम्।
तीक्ष्णार्जकाख्यस्तम्बे स्याद् **भूतघ्नी** त्रिषु हन्तरि॥ १३०८॥

---

१ 'वो' क ग ड च पाठः। २ 'प्य' ग पाठः। ३ 'तु' क पाठः। ४ 'लज्जिते' क च पाठः।

---

* 'भुरण्युः विष्णुभास्करा' (पृ २४३ श्लो ५१) इति तु वैजयन्ती।

भूतानाममनुष्येऽथ भूमिस्पृग् वैश्यमर्त्ययो ।
द्वयो महाङ्गे तु त्रि स्याद् भूमेरथ नृलिङ्गकः ॥ १३०९ ॥

भृङ्गारः कनकालुका स्याद् भृङ्गारी तु स्त्रियामियम् ।
झिल्लिकासञ्ज्ञके कीटे चक्रे तु भूमलं नपि ॥ १३१० ॥

ना तु वातो द्वयो तु स्यात् कृमिजात्यन्तरेऽथ नप् ।
भेषजं स्यात सुखे तोये ह्याावे तु हि भेषजी ॥ १३११ ॥

भीनगो भैरवं तु त्रि(हि?)भीमे स्याद् भैरवी पुन. ।
सतानामपि मातृणामिका या मातरि स्मृता ॥ १३१२ ॥

भोजनं तु धने भुक्तौ क्लीब स्याद् भोजना पुन. ।
नपुंस्त्रियोर्भोजयत्यर्थे भोगवत् तु त्रिषु स्मृतम् ॥ १३१३ ॥

भोगयुक्ते द्वयो तु स्याद् भुजगे भोगवानथ ।
नद्या नगर्या नागानामिय भोगवती स्त्रियाम् ॥ १३१४ ॥

वैजयन्ती तु पातालगङ्गायामित्यभाषत ।
भौरिकः कनकाध्यक्षे त्रि पुम्भूम्नि तु भौरिका ॥ १३१५ ॥

प्राग्देशावस्थिते नीवृद्भेदे समतटाह्वये ।
अथ मङ्गलमल्ली स्यात् कल्याणे त्रि तु तद्वति ॥ १३१६ ॥

मल्लिकागन्धमदशगन्धयुक्ते च वस्तुनि ।
मङ्गला सितदूर्वाया स्त्रिना रभस उक्तवान् ॥ १३१७ ॥

क्लीब तु मल्लिकापुष्पगन्धे लब्धार्थरक्षणे ।
पुमांस्त्वङ्गारके ग्रामवास्तुभेदे च केचन ॥ १३१८ ॥

मङ्गल्यं तु निमित्ते स्यान्मङ्गलस्याभिधेयवत् ।
मल्लिकापुष्पगन्धेन युक्ते वस्तुनि चाथ नप् ॥ १३१९ ॥

ज्ञेय सर्वौषधिस्नाने दध्नि चाथ नृलिङ्गकः ।
बिल्वे मसूरसञ्ज्ञे च धान्ये स्याद् रभस पुनः ॥ १३२० ॥

अश्वत्थे त्रायमाणायामप्याचष्ट स्त्रियां पुनः ।
मङ्गल्या स्याद् वचायां च मल्लिकाकुसुमेऽपि च ॥ १३२१ ॥
कालागुरुविशेषे च गन्धभेदे च यः स्थितः ।
मल्लिकाकुसुमे तस्मिन् रभसस्तु वदन्ति ॥ १३२२ ॥
रोचनाशम्यथ पुष्पीमसीशुक्लवचास्वपि ।
इत्येवमथ विज्ञेया शब्दज्ञैर्मण्डली त्रयी ॥ १३२३ ॥
बिम्बे चाप्युपसूर्ये च कुष्ठरोगान्तरे च ।
समूहमात्रे ग्रामौघे देशे द्वादशराजके ॥ १३२४ ॥
युग्मे च शुनि तु द्वे स्यान्मण्डपोऽस्त्री जनाश्रये ।
मण्डस्य तु पिबे त्रि स्यादथ स्यात्क्लीबे मण्डनम् ॥ १३२५ ॥
विद्यादाभरणे भूषिक्रियायां तु न ना स्मृता ।
मण्डना रभसस्तु त्रि शब्दज्ञोऽलङ्करिष्णुनि ॥ १३२६ ॥
मत्सरा तु स्त्रियामाह मक्षिकायां पुमान् पुनः ।
भवेत् परशुभद्वेषे लोभे कोऽऽजयोऽऽनीत् ॥ १३२७ ॥
यागसाधनसोमाख्यद्रव्ये च क्रयणे पुनः ।
भेद्यवत् परसम्पत्तेरसोढर्यजयः पुनः ॥ १३२८ ॥
निष्क्रयेऽप्याह **मदनः** पुनः पुंसि मनोभवे ।
पिण्डीतकतरौ स्याच्च धुर्धूरे वनकोद्रवे ॥ १३२९ ॥
वृक्षे कुरवकाभिख्ये मधूच्छिष्टवसन्तयोः ।
कस्तूरिकामृगस्याण्डे पुनः स्त्री मदनी तथा ॥ १३३० ॥
सुरायां च नपि त्वेनत् प्रमवेऽत्रोक्तमाविनाम् ।
मदनः माद्यतेश्चार्थे मदना त्वपुमानसौ ॥ १३३१ ॥
धातोर्मदयतेरर्थे **मन्मथ**स्तु पुमानयम् ।
रभसः कामचिन्तायामित्यच्यैष्ट महामतिः ॥ १३३२ ॥

---

१. 'रुक्मे च' ग. पाठ

कन्दर्पे च कपित्थे च क्ली तु तत्प्रसवेऽथ नपु ।
मधुकं मधुयष्ट्याख्यभेषजेऽथाजयोऽवदत् ॥ १३३३ ॥
स्त्रियमेनाममुत्रार्थे जातिभेदे तु स द्वयो ।
मैत्रेयायोगवीजाते वन्दिन्यप्यथ सा स्त्रियाम् ॥ १३३४ ॥
मधुका श्यामवल्ल्यौ स्यान्मधुपर्ण्यां च भाषिता ।
रभसेन वहुज्ञेन मधुरस्तु पुमान् रसे ॥ १३३५ ॥
स्वादुसंज्ञे तद्वति तु त्रिपु स्याच्छोभने प्रिये ।
स्त्रिया तु मधुरासंज्ञपुर्यामित्याह यादव ॥ १३३६ ॥
दूर्वाया मधुयष्ट्या च मिश्रेयाशतपुष्पयो ।
मधुकुक्कुटिकासंज्ञमातुलुङ्गान्तरे तथा ॥ १३३७ ॥
मेदाया चेति रभस क्लीब तु गरलेऽभ्यधात् ।
अना तु काञ्जिकेऽथ स्यात् त्रयोदश्या तिथौ स्त्रियाम् ॥ १३३८ ॥
महोग्रा मेघवत् तु स्यादत्युग्रेऽथ नृशण्डयो ।
मलयः शैलभेदे स्याद् देशेऽप्यवयवे गिरे ॥ १३३९ ॥
आरामे चाप्यर्थे ज्ञेय मञ्जुलं त्रिपु सुन्दरे ।
द्वयोस्तु पक्षिभेदे स्याज्जलरङ्काह्वयेऽन्यथ ॥ १३४० ॥
‡जलाञ्जले निकुञ्जे च नपुसकमुपादिशत् ।
मध्यमस्तु नृशण्ड स्याच्छरीरावयवान्तरे ॥ १३४१ ॥
अवलग्नाह्वये ना तु मध्यदेशेश्वरे नृपे ।
सप्ताना च स्वराणा स्यात् षड्जादीना क्वचित् स्वरे ॥ १३४२ ॥
त्रि तु मध्यभवे स्त्री तु मध्यमा मध्यमाङ्गुलौ ।
स्त्रिया च दृष्टरजसि रभसस्त्वाह शब्दवित् ॥ १३४३ ॥

१ 'थो' ग पाठः

‡ 'मञ्जुलं च जलाञ्चल' इति तु हेमचन्द्र, 'जलाञ्चल स्वतो वारिनिर्गमे शैवलेऽपि च' इति मेदिनी ।

कर्णिकाया च तस्याश्च बह्वर्थत्व निरूप्यनाम् ।
मर्कटस्तु कपौ द्वे स्याल्लूताया च स नपुंस्त्रियो. ॥ १३४४ ॥
कवाटबन्धनार्थाया. सूचेर्विष्कम्भयन्त्रके ।
मर्कट मर्कटी चेति स्त्रिया त्वेव हि मर्कटी ॥ १३४५ ॥
आत्मगुप्ताख्यवल्ल्या च करञ्जाख्यस्य शाखिन ।
भेदेष्वेकत्र भेदे च मुद्गभेदे तु पुस्ययम् ॥ १३४६ ॥
वन्यसञ्ज्ञे तुरुष्काख्यनिर्यासे चाथ **मन्थरम्** ।
मन्दे वक्रे पृथौ च त्रि सूचके मन्दगामिनि ॥ १३४७ ॥
ना तु बाधे बले कोपे मन्थदण्डेऽप्यथो नपि ।
कुसुम्भ्या मन्थरा तु स्त्री कैकेय्याश्चेटिकान्तरे ॥ १३४८ ॥
मन्दिरं तु पुरे गेहे क्लीबमब्धौ तु पुस्ययम् ।
मथितं तु क्लीबलिङ्गं निर्जले गोरसे कृते ॥ १३४९ ॥
त्रिस्तु मन्थतिमश्नातिकर्मभूतेषु वस्तुषु ।
मन्दारस्तु पुमान् देववृक्षभेदेऽर्कनाम्नि च ॥ १३५० ॥
गुल्मे स्यात् पारिभद्राख्यवृक्षतद्भेदयोरपि ।
तेषा तु प्रसवे क्लीबमरविन्देऽप्यथ द्वयो ॥ १३५१ ॥
मदारो हस्तिनि त्रि स्यादलसेऽथ नृलिङ्गक ।
एकाहक्रतुभेदे स्यान्मरायो मृते [illegible] च ॥ १३५२ ॥
कुसूलेऽमरदत्तेन कथितमस्य ने[illegible] ।
मूलमस्माभिरर्थे नप् साम्नो स्याद्‌[illegible]रपि ॥ १३५३ ॥
अग्नि नरो दीधितिभिरित्यस्यामृचि [illegible]यो ।
महार्घस्त्रिर्महामूल्ये द्वे तु लावकपक्षिणि ॥ १३५४ ॥
मरालस्तु द्वयोर्हंसे मिश्रवर्णे पुनः पुमान् ।
स चाल्पपीतरक्ते स्याद् भेद्यलिङ्ग तु तद्वति ॥ १३५५ ॥

---

१ 'क' क पाठ.

कन्दर्पे च कपित्थे च क्ली तु तत्प्रसवेऽथ नपृ ।
मधुकं मधुयष्ट्याख्यभेषजेऽथाजयोऽवदत् ॥ १३३३ ॥
स्त्रियमेनाममुत्रार्थे जातिभेदे तु स द्वयो ।
मैत्रेयायोगवीजाते वन्दिन्यप्यथ मा स्त्रियाम् ॥ १३३४ ॥
मधुका श्यामकङ्गौ स्यान्मधुपर्ण्यां च भाषिता ।
रभसेन बहुज्ञेन **मधुरस्तु** पुमान् रसे ॥ १३३५ ॥
स्वादुसज्ञे तद्वति तु त्रिपु स्याच्छोभने प्रिये ।
स्त्रिया तु मधुरासज्ञपुर्यामित्याह यादव ॥ १३३६ ॥
दूर्वाया मधुयष्ट्या च मिश्रेयाशतपुष्पयो. ।
मधुकुक्कुटिकासज्ञमातुलुङ्गान्तरे तथा ॥ १३३७ ॥
मेदाया चेति रभस क्लीब तु गरलेऽभ्यधात् ।
अना तु काञ्जिकेऽथ स्यात् त्रयोदश्या तिथौ स्त्रियाम् ॥ १३३८ ॥
महोग्रा मेघवत् तु स्यादत्युग्रेऽथ नृशण्डयो ।
मलयः शैलभेदे स्याद् देशेऽप्यवयवे गिर ॥ १३३९ ॥
आरामे चाप्यथ ज्ञेयं **मञ्जुलं** त्रिपु सुन्दरे ।
द्वयोस्तु पक्षिभेदे स्याज्जलरङ्काह्वयेऽन्यथ ॥ १३४० ॥
‡जलाञ्चले निकुञ्जे च नपुंसकमुपादिशत् ।
मध्यमस्तु नृशण्ड. स्याच्छरीरावयवान्तरे ॥ १३४१ ॥
अवलग्नाह्वये ना तु मध्यदेशेश्वरे नृपे ।
महाना च स्वराणा स्यात् षड्जादीना क्वचित् स्वरे ॥ १३४२ ॥
त्रि तु मध्यभवे स्त्री तु मध्यमा मध्यमाङ्गुलौ ।
स्त्रिया च दृष्टरजसि रभसस्त्वाह शब्दवित् ॥ १३४३ ॥

---

१ 'थो' ग. पाठः

---

‡ 'मञ्जुलं च जलाञ्चल' इति तु हेमचन्द्र, 'जलाञ्चल स्वतो वारिनिर्गमे शैवलेऽपि च' इति मेदिनी ।

कर्णिकाया च तस्याश्च बह्वर्थत्व निरूप्यताम् ।
मर्कटस्तु कपौ द्वे स्याल्लूताया च स नपुंस्त्रियो. ॥ १३४४ ॥
कवाटबन्धनार्थाया. सूचेर्विष्कम्भयन्त्रके ।
मर्कट मर्कटी चेति स्त्रिया त्वेव हि मर्कटी ॥ १३४५ ॥
आत्मगुप्ताख्यवल्लया च करञ्जाख्यस्य शाखिन ।
भेदेष्वेकत्र भेदे च मुद्गभेदे तु पुम्स्ययम् ॥ १३४६ ॥
वन्यसञ्ज्ञे तुरुष्काख्यनिर्यासे चाथ **मन्थरम्** ।
मन्दे वक्रे पृथौ च त्रिः सूचके मन्दगामिनि ॥ १३४७ ॥
ना तु बाधे बले कोपे मन्थदण्डेऽप्यथो नपि ।
कुसुम्भ्या मन्थरा तु स्त्री कैकेय्याश्चेटिकान्तरे ॥ १३४८ ॥
मन्दिरं तु पुरे गेहे क्लीबमब्धौ तु पुंस्ययम् ।
मथितं तु क्लीबलिङ्गं निर्जले गोरसे कृते ॥ १३४९ ॥
त्रिस्तु मन्थतिमथ्नातिकर्मभूतेषु वस्तुषु ।
मन्दारस्तु पुमान् देववृक्षभेदेऽर्कनाम्नि च ॥ १३५० ॥
गुल्मे स्यात् पारिभद्राख्यवृक्षतद्भेदयोरपि ।
तेषा तु प्रसवे क्लीबमरविन्देऽप्यथ द्वयो' ॥ १३५१ ॥
मदारो हस्तिनि त्रि स्यादलसेऽथ नृलिङ्गकः ।
एकाहक्रतुभेदे स्यान्मरायो मूर्त एव च ॥ १३५२ ॥
कुसूलेऽमरदत्तेन कथितस्तस्य नेक्षितम् ।
मूलमस्माभिरर्थे नप् साम्नो स्यादुभयोरपि ॥ १३५३ ॥
अग्नि नरो दीधितिभिरित्यस्यामृचि गीतयो ।
महार्घस्त्रिर्महामूल्ये द्वे तु लावकपक्षिणि ॥ १३५४ ॥
मरालस्तु द्वयोर्हंसे मिश्रवर्णे पुनः पुमान् ।
स चाल्पपीतरक्ते स्याद् मेघलिङ्गं तु तद्वति ॥ १३५५ ॥

---

१. 'क' क. पाठ.

मन्त्रज्ञस्तु पुमाश्चारे त्रिस्तु मन्त्रविदि स्मृतः ।
†**मत्कुण**स्तु पुमान् कालेऽप्यजातरदहस्तिनि ॥ १३५६ ॥
नि:श्मश्रुपुरुषेऽप्याह रभसः शब्दवित्तम‌ः ।
ह्रस्वाङ्गे च गजे द्वे तु शय्याकीटेऽथ नप्यद ॥ १३५७ ॥
जङ्घात्राणार्थयन्त्रे स्याद् योधाना **मर्दनी** पुन‌ः ।
योधाना पादरक्षार्थयन्त्रे स्त्री क्ली तु मर्दनम् ॥ १३५८ ॥
मृद्गात्यर्थे स्त्रियां तु स्यात् क्षुमाधान्ये **मसृण्य**थ ।
अकर्कशे (च? त्रि)‡ मसृणं स्निग्धे च **मकर**स्तु ना ॥ १३५९ ॥
निधिभेदे च राशौ च दशमे स्याद् द्वयोः पुन. ।
झषसञ्ज्ञे जलचरे **मलिनं** तु मलीमसे ॥ १३६० ॥
त्रि स्त्री पुनरुदक्याया मलिना **मलद**स्तु ना ।
माषधान्ये भूम्नि चासौ स्यौराख्ये नीवृदन्तरे ॥ १३६१ ॥
भेद्यलिङ्ग तु विज्ञेयं मलस्य स्यात् प्रदातरि ।
मशकस्त्वृषिभेदे ना द्वयोस्तु क्षुद्रपक्षिणि ॥ १३६२ ॥
मलिम्लुचसमाख्ये च **मरुजा** स्त्री मृगान्तरे ।
यथोक्तं मरुजा तूच्चमृदुपाण्डररोमिका ॥ १३६३ ॥
रोमराजिमती मध्ये द्वादशाङ्गुलसम्मिता ।
इत्यस्या लक्षण भेद्यलिङ्गं तु मरुसम्भवे ॥ १३६४ ॥
मल्लिका नृस्त्रियोर्दीपाधारपात्रे स्त्रिया पुनः ।
मल्लिका पुष्पवल्ल्या स्याद् यस्या आख्यापि भूपदी ॥ १३६५ ॥
मर्मरस्तु पुमान् वस्त्रपर्णानां [1]स्वनिते तथा ।
मर्मरा भक्षभेदे स्त्री मौडी[2]सञ्ज्ञेऽथ **मस्तकः** ॥ १३६६ ॥

---

१ 'ध्व' च. पाठ‌. २ 'ढी' क. ङ. च पाठ

---

† 'मत्कुणो निर्विषाणेभे नि श्मश्रुपुरुषेऽपि च । उद्दंशे नारिकेले च' इति तु मेदिनी ।
‡ 'मसृणोऽकर्कशे स्निग्धे त्रिषु' इति मेदिनी ।

अस्त्री शिरसि विद्वांस पुनरन्ये प्रचक्षते ।
शिरस. पूर्वभागस्य मध्य इत्यथ विद्विषि ॥ १३६७ ॥

मलीको[1] ना नपि त्वेतदञ्जने सम्प्रचक्षते ।
मलूको[2] द्वे पक्षिमात्रे सरोजशकुनौ पुनः ॥ १३६८ ॥

शाकटायन आहैन[3] मण्डूकस्तु द्वयोरयम् ।
भेकेऽपि[4] पिकभेदे[5] च मण्डूकी तु स्त्रियामियम् ॥ १३६९ ॥

गजस्यापरपादस्य कृतस्य दशधा तथा ।
उपरिष्टात् समारभ्य तुर्यभागे तथैव च ॥ १३७० ॥

मण्डूकपर्ण्यामप्याह रभस शब्दवित्तम ।
लाङ्गलावयवस्यापि भेदेऽथो राजरक्षिभि' ॥ १३७१ ॥

कृते पुरस्य दुर्गस्य बहिर्भूमौ नृलिङ्गक ।
यन्त्रभेदे मयूखस्तु नृस्त्रियो किरणेऽथ ना ॥ १३७२ ॥

ज्वालादीप्त्यो रथस्याक्षे शङ्कौ चाथ द्वयोरयम् ।
मयूरो बर्हिणे ना तु स्यादपामार्गसञ्ज्ञके ॥ १३७३ ॥

स्तम्बे च तुलसीभेदे चाल्पपत्रसुगन्धिके ।
त मयूरशिखासञ्ज्ञभेषजे रभसोऽपठीत् ॥ १३७४ ॥

क्ली तु तुत्थाञ्जनेऽथो ना धान्ये मङ्गल्र्सञ्ज्ञके ।
केषाञ्चित् स्यान्मयूरोऽय तथा चर्मासनान्तरे ॥ १३७५ ॥

व्रीहिकङ्काख्यधान्ये तु मसूरी स्त्री तथा भवेत् ।
मारिसञ्ज्ञे रोगभेदे वेश्याया रभसोऽपठीत् ॥ १३७६ ॥

अथ ना मसुरो धान्यभेदे चर्मासनेऽपि च ।
रभसस्त्वाह वेश्याया स्त्रिया व्रीह्यन्तरेऽपि च ॥ १३७७ ॥

अथो नपुसक विद्यान्मधूलं शब्दकोविद ।
सारघादिमधौ ना तु मधूके गिरिसम्भवे ॥ १३७८ ॥

---

१ 'लि' च पाठ २. 'लि' ग पाठ ३ 'हस्म म' ग पाठ ४ 'च पीतभेके च' ग पाठ ५ 'के' क च पाठ ६ 'ल्य' ग. ङ पाठ ७ 'स' ग पाठ

रसे च मधुराभिख्ये मेघलिङ्ग तु तद्वति ।
मठरस्त्वृषिभेदे ना मेघवत् त्वलसे पुनः* ॥ १३७९ ॥
मठर तु द्रवीभूते दध्न्यतीव नपुंसकम् ।
त्रि तु कण्ठगतप्राणे कृमिजात्यन्तरे द्वयो ॥ १३८० ॥
नौ[1] त्वग्नौ **मरंतो**[2] जन्तौ द्वे मन्दाक्ष पुनर्नपि ।
लज्जाया मन्ददृष्टौ तु त्रिषु [illegible]पि च ॥ १३८१ ॥
मत्स्याक्षी तु स्त्रिया ब्राह्मी[illegible]तृणान्तरे ।
मत्स्याक्षस्तु पुमाञ्छाकस्तम्बे मसूरसञ्ज्ञके ॥ १३८२ ॥
पुंस्त्रियोस्तु **मरीचिः** स्याद् गभस्तिमृगतृष्णयो ।
अष्टके त्रसरेणूना लिक्षाख्यपरिमाणके ॥ १३८३ ॥
सप्तानामृषिभेदानामयमन्यतमे पुमान् ।
मधुवाक् तु द्वयोर्ज्ञेय. कोकिले मेघवत् पुन ॥ १३८४ ॥
मधुरा यस्य वाक् तत्र **मत्स्यराट्** तु द्वयोरयम् ।
मकराख्ये जलचरे मत्स्यानां त्वधिपे पुमान् ॥ १३८५ ॥
मण्डली तु द्वयो सर्पजातिभेदेषु केषुचित् ।
षड्विंशतौ मण्डलवदर्थे तु त्रिष्वथ स्त्रियाम् ॥ १३८६ ॥
आवलौ **मालिका**प्याढ्यजनाना मन्दिरान्तरे ।
सप्तलासञ्ज्ञके पुष्पवल्लिभेदेऽप्यसौ स्मृता ॥ १३८७ ॥
भूयोऽपि रभसेनोक्ता चतुर्ष्वर्थेषु मालिका ।
ग्रैवेयके पुष्पमाल्ये पुत्रिकाहस्तिमल्लयो. ॥ १३८८ ॥
आकारान्ताथ सर्वासु पुष्पवल्लीषु माल्की ।
ईकारान्ताथ न स्त्री स्यान्माल्कं खेटकाह्वये ॥ १३८९ ॥

---

१ 'जान्वग्नौ' क च पाठ २ 'रंतो ज' च, 'रतो ज' ग पाठ ३ 'त्त' च पाठ ४ 'नामवि' ग पाठ

---

* 'तथा' इति स्यात् ।

वनदुर्गनिवासे स्याद् भेद्यलिङ्ग तु धारके ।
मागधी तु स्त्रिया यूथीपिप्पल्यो स्याद् द्वयोः पुनः ॥ १३९० ॥
मर्त्यजात्यन्तरे वैश्याज्जाते ब्राह्मणयोषिति ।
वैश्यात् क्षत्रियकन्याया जाते च स्याच्च वन्दिनि ॥ १३९१ ॥
मगधाना तु ना राज्ञि जीरकेऽप्यथ **माधवः** ।
विष्णौ वैशाखमासे च वसन्ते चाजयो नरि ॥ १३९२ ॥
मध्वासवसमाख्ये तु मद्यभेदे नृशण्डयो ।
स्त्रियां तु माधवी पुष्पवल्लिजात्यन्तरे भवेत् ॥ १३९३ ॥
अतिमुक्तकसञ्ज्ञे स्यात् सुराया च तथा विदु ।
कोशातक्या प्रभेदे च भवेद् दीर्घफलाह्वये ॥ १३९४ ॥
जयन्त्यामिति च प्रोक्त केनचित् तन्निरूप्यताम् ।
रभसः शतपुष्प्या च ब्रवीति मधुशर्कराम् ॥ १३९५ ॥
अर्थत्वेनास्य राज्ञस्तु मधो पुत्रादिषु त्रिषु ।
मार्ताण्डो रभसेनोक्त खगे दंष्ट्रिणि च द्वयो ॥ १३९६ ॥
रवौ तु पुंसि मार्तण्डमार्ताण्डौ यादवोदितौ ।
माकन्दस्तु पुमानाम्रे स्त्री स्यादामलकीतरौ ॥ १३९७ ॥
माणिक्यं तु भवेद् रत्नवरे क्लीब स्त्रिया पुन ।
गृहगोधासमाख्ये स्यान्माणिक्या जन्तुभेदके ॥ १३९८ ॥
मार्गरस्तु द्वयोर्मर्त्यजातिभेदे यदुद्भव ।
आयोगव्या निषादात् स्यात् कैवर्तेऽप्यथ भेद्यवत् ॥ १३९९ ॥
मार्गस्य दातरि त्रिस्तु **मार्गणो** याचकेऽथ ना ।
बाणे च स्त्रीनपोर्याच्ञाद्वेषयोर्मार्गणाथ ना ॥ १४०० ॥
मार्जनः स्नेहसञ्ज्ञे स्याद् गुणे स्त्रीशण्डयो पुनः ।
मार्जनं मार्जना चेति मार्ष्टौ विद्वद्भिरीरितम् ॥ १४०१ ॥

---

१ 'व' क, ड ब पाठः

मारिषस्तु पुमानार्ये नाट्योक्तिविषये तथा ।
जीवशाक इति ख्याते शाकभेदेऽपि सा पुनः ॥ १४०२ ॥
दक्षमातरि विज्ञेया स्त्रीलिङ्गा मारिषा बुधैः ।
मार्जिता तु रसालाया स्त्री तस्या लक्षणं विदुः ॥ १४०३ ॥
अपक्वतक्रं सव्योषचतुर्जातगुडार्द्रकम् ।
सजीरकं रसाला स्यादित्येव त्रि तु शोधिते ॥ १४०४ ॥
मार्जारस्तु बिडाले द्वे पुमांस्त्विङ्गुदपादपे ।
अगस्त्यवृक्षे च स्त्री तु मार्जारी स्यान्मृगान्तरे ॥ १४०५ ॥
काद्रङ्गसञ्ज्ञे त चाहुर्मृगज्ञाश्चमराकृतिम् ।
कस्तूरिकामृगस्यापि स्यादण्डे द्वे तु हस्तिनि ॥ १४०६ ॥
मातङ्गः स्याच्च चण्डाले **मारुत**स्तु पुमानयम् ।
वायौ च भीमसेने च हनूमति च नप् पुनः ॥ १४०७ ॥
पुरा भिन्दुर्युवेत्यस्यामृचि गीते हि सामनि ।
त्रिर्मरुद्योगिनि स्यात् तु धुर्धूरे **मातुलः** पुमान् ॥ १४०८ ॥
मदनाख्यद्रुमे चाथ रभसः शब्दवित्तमः ।
मातुर्भ्रातरि च स्त्री तु भार्यायां तस्य मातुली ॥ १४०९ ॥
मातुलानी च भङ्गाख्यधान्ये स्यान्मातुलान्यसौ ।
द्वयोस्तु मालुधानाख्यसर्पजात्यन्तरे स्मृतः ॥ १४१० ॥
माहेन्द्री तु स्त्रिया ज्ञेया सप्तानामेकमातरि ।
मातॄणां कदलीजातिभेदे च पृथुदीर्घकम् ॥ १४११ ॥
तत्र यस्य फलं त्रिस्तु स्यान्महेन्द्रस्य योगिनि ।
महेन्द्रदेवते चाथ **माहूरः** पुंसि पर्वते ॥ १४१२ ॥
पूजके तु त्रिषु ज्ञेयो **माहिर**[1]स्तु नृलिङ्गकः ।
इन्द्रे क्लीबं तु शयने बाले च क्ली तु **मानसम्** ॥ १४१३ ॥

---

1. 'हीनस्तु' क. च, 'हिनस्तु' ङ पाठः.

चित्ते हैमवते चापि सरोभेदेऽपि यज्वनाम्।
प्रसिद्धे स्तोत्रभेदेऽपि यज्ञगे मनस पुन ॥ १४१४ ॥

सम्बन्धिनि त्रिषु क्लीं तु **मासिकं** पुंसि केचन।
मासि श्राद्धे त्रिषु पुनर्मासं भूतभृतादिषु ॥ १४१५ ॥

मानवस्तु मनुष्ये द्वे मनुसम्बन्धिनि त्रिषु।
माणवस्तु पुमान् हारभेदे षोडशयष्टिके ॥ १४१६ ॥

द्वे तु बाले कुपुरुषेऽप्यथ पुम्भूम्नि **मालवाः**।
अवन्त्याख्ये जनपदे तन्निवासजने द्वयो[1] ॥ १४१७ ॥

सर्वैश्च वचनैर्योगी मर्त्यजात्यन्तरे तथा।
पुरातने तु मधुनि **माधुकं** क्ली त्रिषु त्वद' ॥ १४१८ ॥

यत् स्यान्मधुकसम्बन्धि तस्मिन्नथ नृलिङ्गक।
माधुरः षोडशेऽरत्नौ मूलादारभ्य यस्य हि ॥ १४१९ ॥

अरत्नयः सप्तदश तस्य यूपस्य स त्रि तु।
सम्बन्धे मधुरेणाथ मालाकारे हि **मालिकः** ॥ १४२० ॥

द्वे मालावति तु त्रि स्यान्**माक्षिकं** तु नपुंसकम्।
सारघे मधुनि स्याच्च शैलधात्वन्तरे तथा ॥ १४२१ ॥

चक्रसञ्ज्ञे मक्षिकायाः पुन' सम्बन्धिनि त्रिषु।
माषाशी तु तुरङ्गे द्वे माषस्य त्वाशके त्रिषु ॥ १४२२ ॥

मिहिरस्तु पुमान् सूर्यवायुमेघेषु नब् जले।
मिथुनं तु क्लीबलिङ्ग स्त्रीपुंसयुगले तथा ॥ १४२३ ॥

मधुसर्पिर्द्वये राशौ तृतीये स्याद् द्वयोर्गणे।
युग्माख्ये तद्वति पुनस्त्रिषु स्यान्मिथुनं * पुन. ॥ १४२४ ॥

---

१ 'ने पु' ङ च पाठ

---

* 'जायापती तु मिथुने जम्पती दम्पती इति' (पृ १७७ श्लो ४८) इति तु वैजयन्ती।

दम्पत्योः पुंसि नब्लिङ्गं पुनः स्याच्च घृताञ्जने ।
मिश्रकं यजमानस्य त्रि तु मिश्रयितर्यसौ ॥ १४२५ ॥

मिथुनी तु द्वयोः खञ्जरीटाख्ये पक्षिणि त्रि तु ।
भवेन्मिथुनवत्येव **मुसलस्तु** नृशण्डयोः ॥ १४२६ ॥

अवघातोपकरणदण्डे स्त्री तु मुसल्यसौ ।
गृहगोधासमाख्ये स्याज्जन्तौ कुस्तुम्बुरुण्यपि ॥ १४२७ ॥

तालमूलीसमाख्ये च स्तम्बेऽथ **मुचिरः** पुमान् ।
सूर्ये मेघे च धर्मे च त्रि तु दातरि ना पुनः ॥ १४२८ ॥

मुहिरः पूष्णि कन्दर्पे क्लीब तु तमसि स्मृतम् ।
मुखरस्तु त्रिषु ज्ञेयो दुर्मुखे स्त्री तु पक्षिणि ॥ १४२९ ॥

मुखरा शारिकासञ्ज्ञे **मुण्डितं**[1] त्वभिधेयवत् ।
उप्तकेशे स्त्रिया त्वेषा श्रमणीति हि विश्रुते ॥ १४३० ॥

भैषज्यशाकस्तम्बेऽथ **मुद्गरो** द्रुहिणे[2] नरि ।
मल्लिकाया च रभसः पुनर्वेण्वादिभेदने ॥ १४३१ ॥

क्लीबं तु मल्लिकाभेदे त्रिषु मुद्गस्य दातरि ।
मुष्टिकस्तु पुमान् स्वर्णकारे स्यात् स्त्री तु मुष्टिका ॥ १४३२ ॥

कर्मारस्योपकरणभेदे ना तु **मुसल्यसौ** ।
बलभद्रेऽश्वभेदे च यस्यैको *[3]द्यैतिक. (?) + + ॥ १४३३ ॥

त्रि स्यान्मुसलवत्यर्थे **मूषिकस्तु** द्वयोरयम् ।
आखुजातौ यदा तु स्यात् स्त्रिया वृत्तिस्तदा भवेत् ॥ १४३४ ॥

मूषिका निर्विषाणा च जातिभेदे जलौकसाम् ।
अनिष्टगन्धे विज्ञेयो मूषिकै सदृशाकृतौ ॥ १४३५ ॥

---

१ 'तस्त्व' क च पाठ २ 'घ' क ङ च पाठ ३ 'द्य सिक । वत् स्या' ग., 'द्यसिक त्रि' ङ पाठः.

---

* 'मुसल्यन्यप्रभैकाङ्घ्रि' (पृ ११२. श्लो ९७) इत्यश्वभेदे वैजयन्ती ।

क्लीबं तु **मूर्छनं** मोहेऽभिव्याप्तौ च स्त्रियां पुनः ।
मूर्छना गीतिधर्मे स्यात् क्वचित् स्त्रीशण्डयोः पुनः ॥ १४३६ ॥
मूर्छना मूर्छयत्यर्थे पुन्नपुंसकयोः पुनः ।
मूलको बुस्तिकासञ्ज्ञशाकस्तम्बे त्रिषु त्वयम् ॥ १४३७ ॥
मूलनक्षत्रसंयुक्तकालजातेऽथ पुस्ययम् ।
वनस्पतौ स्यान्**मूलेरो** हर्षनन्दी त्वभाषत ॥ १४३८ ॥
शब्दार्थवेदिनामग्र्य आपणीयवनस्पतौ ।
क्ली तु पण्ये **मृणाली** तु बिसे लिङ्गत्रयी भवेत् ॥ १४३९ ॥
शाकटायन आह स्म पद्माङ्कुर इतीदृशम् ।
पद्मकोरक इत्याह हर्षनन्द्यथ सज्जनः ॥ १४४० ॥
दयितेऽपि मृणाल त्रि**र्मृदङ्ग**स्तु पुमानयम् ।
महाकोशातकी स्वल्पफलकोशातकीति च ॥ १४४१ ॥
ख्यातयोर्लतयोर्वाद्यभेदे च मुरजाह्वये ।
प्रसवे तूक्तलतयोः क्लीब स्यान्**मृदुलं** पुनः ॥ १४४२ ॥
मेघवन्मृदुनि क्ली[1] तु प्रसिद्धे गन्धवस्तुनि ।
अगुर्विति **मृगाक्षी** तु स्त्रीलिङ्गा स्याल्लतान्तरे ॥ १४४३ ॥
इन्द्रवारुणिकासञ्ज्ञे मृगनेत्रेषु तु त्रिषु ।
अथ प्राहु**र्मृदुत्वक्** स्याद् भूर्जाह्वयमहीरुहे ॥ १४४४ ॥
मुञ्जे च त्रि तु मृदुलत्वचि **मेचकवाक्** तु ना ।
कृष्णश्यामलयोर्ज्ञेयो गुणमात्रे त्रिषु त्वयम् ॥ १४४५ ॥
कार्ष्ण्ययुक्ते श्यामलत्वयुक्ते चाथ नृशण्डयोः ।
मयूरचन्द्रके चापि स्तनस्यापि च चूचुके ॥ १४४६ ॥
मेनादस्तु द्वयोश्छागे स्यान्मार्जारमयूरयोः ।
मेहघ्नी तु हरिद्रायां स्त्री त्रिर्मेहस्य हन्तरि ॥ १४४७ ॥

---

१ 'द्रे' ग पाठः

अमनुष्ये **मेहनं** तु क्लीब मेढ्रे च शेफसि ।
मेकलास्तु नृभूम्नि स्युर्विन्ध्यपर्यन्तसंभवे ॥ १४४८ ॥
नीवृद्भेदे शीतगुणे पुन. पुस्येव मेकल· ।
त्रि तु तद्वत्यथ क्लीब **म्लेच्छास्यं** ताम्रसञ्ज्ञके ॥ १४४९ ॥
लोहे मुखे च म्लेच्छस्य स्यात् तस्य त्वसने स्त्रियाम् ।
म्लेच्छास्या **मेघजं** तु क्ली जले त्रिर्मेघसम्भवे ॥ १४५० ॥
मेधावी तु शुके द्वे स्यान्मेधावति तु भेद्यवत् ।
मैथिलस्तु प्रदोषे ना जनकाख्ये च राजनि ॥ १४५१ ॥
सीताया तु स्त्रियां ज्ञेया मैथिली शब्दवेदिभि· ।
मोदकस्त्वस्त्रिया पूपभेदे स्याद् भेद्यवत् पुन ॥ १४५२ ॥
स्यान्मोदयितृमोदित्रोरथ स्यात् पुंसि **मोचकः** ।
शिग्रुवृक्षे मोक्तरि तु त्रिषु क्लीब तु **मोर(ग?ट)म्** ॥ १४५३ ॥
इक्षुमूले प्रसूत्यादिसप्ताहादूर्ध्वजे गवाम् ।
क्षीरे मोरकसञ्ज्ञेऽन्ये पुनर्गो(चर [२] रस)‡ऽऽचिरे ॥ १४५४ ॥
मोरटा तु स्त्रिया मूर्वासंज्ञके भेषजान्तरे ।
सूर्यावर्त्ते पर्णिकाख्यस्तम्बे च क्ली तु **मोरकम्** ॥ १४५५ ॥
प्रसवादिकसप्ताहादूर्ध्वदुग्धे पयस्यद· ।
त्रि तु[२] मोरितरि ज्ञेय स च सवेष्टक. स्मृत ॥ १४५६ ॥
मोहनं क्ली रते मोहे मोहनी[३] तु स्त्रियामियम् ।
नवान: विष्णुशक्तीनामेकशक्त्यावना पुन. ॥ १४५७ ॥
मोहना मोहयत्यर्थे **मौष्टिकस्तु** पुमानयम् ।
स्वर्णकारे भेद्यवत् तु स्मृतो मुष्टिप्रहारिणि ॥ १४५८ ॥

---

१ 'पर्वते' ग पाठ. २ 'स्तु' क च पाठ ३ 'हि' च पाठ

---

‡ 'दूर्वाया स्त्रीक्षुमूले क्ली गोरसेऽपि च मोरटम्' (पृ. २६२ श्लो ६५) इति, 'आसप्ताहात् तु पीयूष ततो मोरटमोरकौ' (पृ १३५ श्लो. १४६) इति च वैजयन्ती ।

यशोदा त्वग्निचित्याया इष्टकासु च कासुचित्।
नन्दगोपस्य भार्याया त्रिस्तु कीर्त्ति प्रदातरि ॥ १४५९ ॥
यवनस्तु द्वयोर्मर्त्यजातिभेदे यदुद्भव ।
शूद्राया क्षत्रियादन्ये पुनराहुर्मनीषिण ॥ १४६० ॥
वैश्याया क्षत्रियाज्जात इति पुम्भूम्नि तु स्मृत ।
नीवृद्भेदे हि यवना हुरुष्करसमाख्यके ॥ १४६१ ॥
तद्देशजातमर्त्ये तु द्वयो सर्ववचस्यपि ।
क्लीब तु मिश्रणेऽथ स्याद् **यजत्रं** क्लीबलिङ्गकम् ॥ १४६२ ॥
अग्निहोत्रे च यज्ञोपकरणे त्वाथ मेद्यवत् ।
यजनीयेऽथ नब्लिङ्ग **यमकं** कवयो विदु ॥ १४६३ ॥
भिन्नार्थवर्णसङ्घातावृत्तिरूपे व्यवस्थिते ।
काव्यालङ्कारभेदे स्यात् तैलसर्पिर्द्वयेऽपि च ॥ १४६४ ॥
रभसस्तु वदत्येतत् सयमे यमलेऽपि च ।
अथो यमयितर्येतद् भेद्यवत् स्याद् द्वयो पुन ॥ १४६५ ॥
यज्ञार्हः कृष्णसाराख्यमृगे त्रियागयोग्यके ।
यज्ञियस्तु पुमान् मुञ्जे यज्ञकर्मार्हके त्रिषु ॥ १४६६ ॥
यविष्ठः सवनाहुत्यर्थेऽग्नौ ना भेद्यवत् पुन. ।
भवेद् युवतमेऽथ स्याद् **याजकः** पुंसि ऋत्विजि ॥ १४६७ ॥
स्याद् यष्टृयाजयित्रोस्त्रिरथ स्यात् पुंसि **याज्ञिकः** ।
कुशे च याजके चापि रभस प्रोक्तवानमुम् ॥ १४६८ ॥
यज्ञविद्यामधीयाने विदत्यप्यथ भेद्यवत् ।
यज्ञेन जयतीत्यादौ **याजन्यस्तु** पुमानयम् ॥ १४६९ ॥
यज्ञे द्वे तु क्षत्रियेऽथ **यापना** नपुंस्त्रियोर्भवेत् ।
प्रस्थापने निरसने वर्तने रभस पुनः ॥ १४७० ॥

---

१. 'स्क' क. ङ. च पाठः २. 'शले या' ग. पाठः.

कालक्षेपेऽप्यभाषिष्ट **शब्दज्ञो यामुनं** पुन ।
क्लीबमञ्जनभेदे स्यात् स्रोतोञ्जनमिति श्रुते ॥ १४७१ ॥
यमुनायाः पुनस्त्रि स्यात् सम्बन्धिन्यथ **यामकौ** ।
स्त पुनर्वसुनक्षत्रे त्रि तु यन्तरि ना पुन. ॥ १४७२ ॥
यावको यवभेदे स्यात् कुल्माषाख्ये परे पुन. ।
अलक्तकेऽपि त्रिस्तु स्याद् यवितर्यथ **यावनः** ॥ १४७३ ॥
ना तुरुष्काख्यनिर्यासे स्त्रीनपोस्तु हि यावना ।
अर्थे यावयतेर्ना तु **युञ्जानः** सारथौ त्रि तु ॥ १४७४ ॥
योक्तरि ब्राह्मणे तु द्वे **युर्तकं**[1] तु नपुसकम् ।
यौतके युगले चापि सश्रये वसनाञ्चले ॥ १४७५ ॥
शूर्पाग्रे योषितो वस्त्रभेदे युक्ते तु भेद्यवत् ।
युग्मावयवयोश्चाथ **योजनं** परमात्मनि ॥ १४७६ ॥
क्व्यध्वमाने चतुष्क्रोशे मगधादिपु भूमिषु ।
अष्टक्रोश तु देशेषु कोसलादिषु मन्वते ॥ १४७७ ॥
तथा युक्तिक्रियाया च लतापूगे तु पुस्यथ ।
पित्रादे कन्ययाप्तार्थे लेख्ये च नपि **यौतकम्** ॥ १४७८ ॥
त्रिस्त्वात्मीयेऽथ **रसनं** क्ली कषायद्रवान्नयो. ।
स्नेहे विषे फले चापि निर्यासे हेमरूप्ययो ॥ १४७९ ॥
आस्वादने तु जिह्वायामपि स्याद् रसना न ना ।
शब्दने च **रसज्ञा** तु जिह्वायां स्त्री त्रिषु त्वसौ ॥ १४८० ॥
रसस्य ज्ञातरि स्यात् तु (नै[2] वै)कुन्त* इति विश्रुते ।
अयोभेदे पुमान् सारे त्वयसो **रसकः** पुमान् ॥ १४८१ ॥

---

१ 'क' ग पाठ' २ 'क्त' ग. पाठ.

---

* 'वैकुन्त. स्याद् रसवरो रसज्ञो व्योमधारण.' (पृ. ४३ श्लो. ३५) इति वैजयन्ती ।

मांसस्य च स्यान्निष्क्वाथे भेद्यलिङ्ग तु कर्तरि।
धातो रसयतेः स्यात् तु रसज्ञे रसिकस्त्रिषु ॥ १४८२ ॥
ना तु मद्यविशेषे स्यादपक्वेक्षुरसैः कृते।
रसितं मेघनिर्घोषे रुते च स्यान्नपुसकम् ॥ १४८३ ॥
त्रिषु त्वास्वादिते चैव स्वर्णादिखचितेऽपि च।
वस्त्रनिर्णेजके तु द्वे शुके च रजकस्त्रि तु ॥ १४८४ ॥
मृगाणा स्याद् रमयितर्यथ क्ली रजतं विदुः।
पुस्यप्येके विदू रूप्यहारयो[1] शोणिते ह्रदे ॥ १४८५ ॥
त्रि तु श्वेतेऽथ रजनं रागद्रव्ये नपुसकम्।
रजनी तु हरिद्रायां स्त्री नील्या चौषधौ निशि ॥ १४८६ ॥
वल्लिभेदे च जतुकृत्सज्ञे क्लीब तु रञ्जनम्।
स्याद् रक्तचन्दने स्त्री तु नीलीति प्रथितौषधौ ॥ १४८७ ॥
मनःशिलाया च ज्ञेया हरिद्राया च रञ्जनी।
स्यात् तु रञ्जयतेरर्थे रञ्जना स्त्रीनपुसकम् ॥ १४८८ ॥
रसालस्तु पुमानिक्षौ चूते च वरुणद्रुमे।
सम्मिश्ररसभेदे च कटुतिक्तकषायके ॥ १४८९ ॥
त्रि तु स्यात् तद्वति स्त्री तु रसाला पानकान्तरे।
अपक्वतक्रं सव्योषचतुर्जातगुडार्द्रकम् ॥ १४९० ॥
सजीरक रसाला स्यादिति तस्याश्च लक्षणम्।
जिह्वायामपि दूर्वायां रभसः प्रोक्तवानिमाम् ॥ १४९१ ॥
रल्लकस्तु पुमाञ्ज्ञेयः कम्बले स्याद् द्वयोः पुनः।
मृगभेदे रसोनस्तु पुमाँल्लशुनभेषजे ॥ १४९२ ॥
रसहीने पुनस्त्रि स्याद् रक्ताक्षस्तु द्वयोरयम्।
राक्षसे महिषे चापि रभसस्त्वाह शब्दवित् ॥ १४९३ ॥

---

१. 'ध्पाके भे' क. पाठ. २ 'ष' ग. च. पाठ.

पारावते चकोरे च बहुव्रीहौ तु मेद्यवत् ।
रक्ताङ्गस्तु पुमान् भौमे विद्रुमे तु नपुंसकम् ॥ १४९४ ॥
[1]काम्बिल्यजीवन्त्योस्त्वाह स्त्रीलिङ्ग रभसः कविः ।
अर्थलिङ्गसमासाश्च तर्कयेदिह पूर्ववत् ॥ १४९५ ॥
रहस्या तु नदीभेदे स्त्रिया त्रिस्तु रहोभवे ।
रवणस्तु पुमाञ्छब्दे पटोलाख्यलतान्तरे ॥ १४९६ ॥
वल्लभे रभसः प्राह तस्य मूल विचिन्त्यताम् ।
कास्यसञ्ज्ञकलोहे तु क्ली रुते रभस· पुनः ॥ १४९७ ॥
पटोलमूलेऽप्यपठीत् त्रिस्तु शब्दनशीलके ।
उष्ट्रगर्दभयोस्तु द्वे भ्रमरे चाप्यधीयते ॥ १४९८ ॥
र[2]पठस्तु द्वयोर्ज्ञेयो मण्डू[3]के विदुषि त्रि तु ।
रभसस्तु पुमान् [4]वेगे हर्षसंरम्भयोरपि ॥ १४९९ ॥
त्रिस्तु स्यान्महति द्वे तु म्लेच्छे **रमठ** इत्ययम् ।
त्रिस्तु क्रीडनशीले स्याद् **रमणं** तु नपुसकम् ॥ १५०० ॥
क्रीडाया पुंसि तु धवे स्त्रीभेदे तु स्त्रियामियम् ।
रमणी रमयत्यर्थे पुन स्याद् रमणा न ना ॥ १५०१ ॥
रथाङ्गं रथचक्रे क्ली स्यन्दनावयवेऽपि च ।
चक्रवाकाह्वये चापि पक्षिभेदे द्वयोरयम् ॥ १५०२ ॥
अथ विद्याद् **रक्तिका** तु कृष्णलाख्यलतान्तरे ।
स्त्रीलिङ्गा ना तु बन्धूके ब्रूते म्लाने [5]तु कश्चन ॥ १५०३ ॥
रक्षोघ्नस्तु पुमाञ्छ्वेतसर्षपे त्रि तु हन्तरि ।
अमनुष्ये रक्षसः स्याद् **रसवत्** त्वभिधेयवत् ॥ १५०४ ॥
रसयुक्ते रसवती पुनः स्त्री स्यान्महानसे ।
पञ्चरात्रे तु नबूलिङ्गं **रात्रकं** रभसोऽपठीत् ॥ १५०५ ॥

---

१ 'कम्पिल्लजी' क. ङ. च. पाठ. २ 'पा' क. च. पाठ. ३. 'ञ्जू' क. ङ. च. पाठः. ४. 'गेहे ह' क. ङ. च. पाठ.. ५. 'पि' क. पाठ.

स एवाह नृलिङ्गं तं वेश्यावेश्माब्दवासिनि ।
राघवस्तु महामत्स्यविशेषे द्वे तथा रघोः ॥ १५०६ ॥

वंश्ये द्वे रघुसम्बन्धिमात्रे तु त्रिषु भाषितः ।
राजीवं त्वम्बुजे क्लीबं त्रिस्तु तद्वर्णवस्तुनि ॥ १५०७ ॥

अजयस्त्वाह राजोपजीविनि द्वे तु मन्यताम् ।
मत्स्यभेदे पक्षिभेदे मृगभेदे स चेदृश ॥ १५०८ ॥

हरिणाख्यो राजियुतो **राजार्हं** तु नपुसकम् ।
कस्तूर्यण्डे भेद्यवत् तु राजयोग्ये स्त्रिया पुनः ॥ १५०९ ॥

राजिका क्षवसंज्ञाके विज्ञेया सर्षपान्तरे ।
केदारेऽपि च पङ्क्तौ च राजक तु नपुसकम् ॥ १५१० ॥

राजवृन्दे राजितरि पुनस्त्रिरथ **राक्षसः** ।
द्वे यातुधाने स्त्री तु स्याद् राक्षसी गन्धवस्तुनि ॥ १५११ ॥

चण्डासज्ञे त्रिषु पुना रक्षःसम्बन्धिनि स्मृतः ।
शिशिरर्तुनिशायां तु **राजसी** स्त्री त्रिषु त्वयम् ॥ १५१२ ॥

रजःसम्बन्धिनि क्ली तु **रात्रिजं** तारके त्रि तु ।
रात्रिजाते **रामक**स्तु मर्त्यजात्यन्तरे द्वयोः ॥ १५१३ ॥

त्रि तु रन्तरि ना तु स्याद् **रागवान्** पूगपादपे ।
त्रि तु रागयुते ना तु **रुचको** भूषणान्तरे ॥ १५१४ ॥

निष्के तु रभसः प्राह मातुलुङ्गाख्यभूरुहे ।
फले तु तस्य विज्ञेयं नब्लिङ्ग **रुचिरः**[1] पुनः ॥ १५१५ ॥

सुन्दरे भेद्यवच्छन्दोवृत्तभेदे तु सा स्त्रियाम् ।
रुचिरातिजगत्यां स्यात् तद्वृत्तमथ पुंस्ययम् ॥ १५१६ ॥

रुधिरोऽङ्गारके क्ली तु शोणिते कुङ्कुमेऽपि च ।
रुचिष्यं तु स्वो[2]दमाने त्रिः खद्योते पुनर्द्वयोः ॥ १५१७ ॥

---

१. 'र' च. पाठ. २. 'स्व' ग. पाठ

रुवथो ना ध्वनौ द्वे तु कुक्कुटे शाकटायनः ।
पुनरब्रूत शकुनौ **रेवटं** तु नपुंसकम् ॥ १९१८ ॥

दक्षिणावर्तशङ्खे च रेणुवातूलयोः पुमान् ।
विषवैद्ये पुनर्द्वे स्याद् **रेचनं** तु नपुंसकम् ॥ १९१९ ॥

रिक्तौ रेचयतेस्त्वर्थे रेचना न पुमानथ ।
रेचनी स्त्री त्रिवृत्सञ्ज्ञलतायां रभसः पुन· ॥ १९२० ॥

दन्तिकासंज्ञके गुल्मे कम्पिल्ले[1]ऽप्यथ **रेचितम्** ।
क्लीब वियोजने चापि तथा सपर्चनेऽपि च ॥ १९२१ ॥

तथा रेचयतेरर्थे कृतायामेकया भ्रुवा ।
भ्रूकुटौ तुरगाणा च गतिभेदेषु पञ्चसु ॥ १९२२ ॥

धारासञ्ज्ञेषु कस्मिश्चिद् गतिभेदेऽस्य लक्षणम् ।
आवक्रद्रुतगत्यात्मेत्यथ तद्वति भेद्यवत् ॥ १९२३ ॥

कर्मभूते रेचयतेः सम्पृक्ते च वियोजिते ।
रैवतस्तु पुमान् वारिवाहभूधरयो· स्मृत· ॥ १९२४ ॥

आरग्वधे शैलभेदे शङ्करे रभसोऽपठीत् ।
रेवतीकालजाते च तथा मेद्रूवति स्मृतः ॥ १९२५ ॥

नपुंसकपदार्थे तु शण्डलिङ्गः स्त्रियां पुनः ।
जातार्थे रेवतीत्येव लुप्यते ह्यत्र[2] तद्धितः ॥ १९२६ ॥

सम्बन्धिनि तु रेवत्या भेद्यलिङ्गं हि रैवतम् ।
रोचना तु स्त्रियां रक्तकल्हारेऽपि वरास्त्रियाम् ॥ १९२७ ॥

ईकारान्ता तु सञ्ज्ञेया रोचनी त्रिवृदाह्वये ।
लताभेदे परेऽन्ये तु कृष्णात्रिवृति मन्वते ॥ १९२८ ॥

---

१. 'ल्ये' ग. पाठः. २ 'त' क ङ च पाठः

मनःशिलाया काम्बिल्यसञ्ज्ञवृक्षे च ना पुनः।
रोचनः कूटशल्मल्यां§ रोचन तु नपुसकम् ॥ १५२९ ॥
रोचत्यर्थे रोचयतेः पुनरर्थे न ना मता।
रोचना रोहितस्तु स्याद् वृषभे रक्तवर्णके ॥ १५३० ॥
रक्ते च वर्णे त्रिस्तु स्यात् तद्वदर्थे यदा तदा।
तत्रापि स्यात् स्त्रिया वृत्ती रोहिता रोहिणीति च ॥ १५३१ ॥
द्वयोस्तु मत्स्यभेदे स्यान्मृगभेदे च यो मृगः।
स्याच्छ्वेतराजिमास्तत्र शाश्वतस्तु ब्रवीत्यमुम् ॥ १५३२ ॥
ऋश्यसञ्ज्ञमृगे स्त्री तु रोहिणी सुरभौ स्मृता।
पण्डितै रक्तवर्णाया रोहित तु नपुंसकम् ॥ १५३३ ॥
स्याद्दजौ शक्रचापे च तृणे च क्ली तु रोदनम्।
रुदितेऽश्रुणि च स्त्री तु दु:स्पर्शे रोदनी स्मृता ॥ १५३४ ॥
रोहन्तस्तु पुमान् वृक्षे रोहन्ती तु स्त्रियामियम्।
लतायां भेद्यवत् तु स्याद् रोहतादिति कर्तरि ॥ १५३५ ॥
रोचकस्तु पुमान् हस्तिकर्ण इत्यतिविश्रुते।
कम्बलस्य प्रभेदे स्यात् त्रि तु रोचितरि स्मृत. ॥ १५३६ ॥
रोषाणस्तु पुमान् स्वर्णकषणग्राव्णि पारदे।
रोषणे भेद्यवत् प्रोक्तो रोषशीलो हि रोषण ॥ १५३७ ॥
ऊषणे* रभसः प्राह तस्य मूलं विचिन्त्यताम्।
रोमशस्त्वृषिभेदे ना निम्बवृक्षेऽप्यथ द्वयो. ॥ १५३८ ॥
मेषे स्याल्लोमशे तु त्रि स्त्रिया तु रभसोदिता।
काकजङ्घासहामेदामांसीषु पुनरप्ययम् ॥ १५३९ ॥

---

१. 'ष' ग पाठ

---

§ 'अथ कूटशाल्मलौ'। रोचन (पृ ५२ श्लो ९१) इति तु वैजयन्ती। * 'रोषाणो रोषणे हेमघर्षे पारद ऊषरे' इति तु हेमचन्द्र ।

कासीसे शूकशिम्ब्या च **रोपणस्तु** शरे पुमान् ।
रोहणासाधने तु त्रिरथो स्याद् रोपणा न ना ॥ १९४० ॥
रोपणायां **रोहिषस्तु** मृगभेदे द्वयोरयम् ।
विज्ञेयो गर्दभाभासे मत्स्यभेदे च नप् पुनः ॥ १९४१ ॥
कत्तृणाकाशयो. स्त्री तु वात्याया रोहिषी स्मृता ।
रोहिणं त्वष्टसङ्ख्याना लेख्यानामेकभेदके ॥ १९४२ ॥
क्ली रोहिण्यृक्षजाते तु पुसि मेढ्रवति स्मृतः ।
क्लीबं तु शण्डे स्त्र्यर्थे तु रोहिण्येव न तद्धितः ॥ १९४३ ॥
रौहिणस्तु पुमान् वारिवाहभूधरयो स्मृत ।
भेद्यलिङ्ग तु रोहिण्या सम्बान्धिन्यथ **रौरवः** ॥ १९४४ ॥
पुमान् नरकभेदे स्यात् क्ली तु सामान्तरे त्रि तु ।
रुरुसम्बन्धिनि तथा रभसस्तु भयङ्करे ॥ १९४५ ॥
ललामस्त्वस्त्रियां ज्ञेयः प्रभावे पुरुषे नृपे ।
ध्वजे चिह्ने च पुच्छे च पशुशृङ्गे च भूषणे ॥ १९४६ ॥
छत्रे धामानि पुण्ड्रे च भेद्यलिङ्गं तु लिङ्गिनि ।
श्रेष्ठे च द्वे तु घोटेऽथ नकारान्तं **ललाम** वै ॥ १९४७ ॥
एष्वेवार्थेषु विज्ञेयं **ललनं** तु नपुंसकम् ।
विलासे ललना तु स्त्री कामिन्यां रभसः पुनः ॥ १९४८ ॥
जिह्वायां नाडिभेदे च **लवणस्तु** पुमानयम् ।
दैत्यभेदे पटुरसे त्रि तु तद्वति वस्तुनि ॥ १९४९ ॥
लवणद्रव्यसंसृष्टेऽप्यथ क्ली सैन्धवादिषु ।
लताभेदे तु लवणी स्त्रिया स्यादथ **लक्षणम्** ॥ १९५० ॥
जानीयात् कार्षिके चिह्ने नाम्नि मुद्राङ्गसम्पदो ।
क्लीब स्याल्लक्षणा तु स्त्री भक्त्यां स्यादपुमान् पुन. ॥ १९५१ ॥
दर्शने च विजानीयादङ्कने चाथ **लक्ष्मणः** ।
रामानुजे पुमान् द्वे तु सारसाभिख्यपक्षिणि ॥ १९५२ ॥

अन्ये तु सारसस्यैना प्रियाया लक्ष्मणा विदुः ।
स्त्रियां लतान्तरे पुत्रजननीनाम्नि लक्ष्मणा ॥ १५५३ ॥
ज्योतिष्मतीसंज्ञके तु स्थावरे रभसोऽपठीत् ।
त्रि तु लक्ष्मवति ज्ञेय **लडह**स्तु पुमानयम् ॥ १५५४ ॥
विलासे भेद्यलिङ्ग तु सुन्दरे शब्दवित् पुनः ।
व्याचष्टे हर्षनन्दीम विलासवति नप् पुनः ॥ १५५५ ॥
ललन्तिकासमाख्ये स्याद् भूषण **लम्बनं** तथा ।
स्याल्लम्बनक्रियाया च शकुने तु द्वयोरयम् ॥ १५५६ ॥
ललितं हारभेदे क्ली लसितेऽथ त्रिरीप्सिते ।
लङ्घनं तु गतौ क्लीब लङ्घनी तु स्त्रियामियम् ॥ १५५७ ॥
वस्त्रलम्बनदण्डे स्यात् तिरश्चीने गृहादिषु ।
लङ्घनं तूपवासे स्यान्न नातिक्रमणेऽपि च ॥ १५५८ ॥
रङ्गोपजीविनि पुन**र्लङ्घको** द्वे त्रिषु त्वयम् ।
स्याल्लङ्घितरि **लज्जालुः** पुनर्लज्जनशीलके ॥ १५५९ ॥
त्रिषु स्त्री तु नमस्कारीसञ्ज्ञक्षुद्रलतान्तरे ।
अनूपजे जलोद्भूतवल्लिभेदे च यस्य वै ॥ १५६० ॥
शमीफलेति सञ्ज्ञा स्याल्ल**क्ष्मीवां**स्तु नृलिङ्गकः ।
कतकाख्यद्रुमे त्रिस्तु श्रीमति क्ली तु **लाङ्गलम्** ॥ १५६१ ॥
गृहदारुविशेषे च पुष्पभेदे हलेऽपि च ।
अथ स्याल्लाङ्गली तोयपिप्पलीसंज्ञभेषजे ॥ १५६२ ॥
स्त्रियामग्निशिखासञ्ज्ञलताया च पुमान् पुन. ।
शालिप्रभेदेऽथ क्लीब **लाङ्गूलं** मेढ्रपुच्छयोः ॥ १५६३ ॥
लाङ्गूली तु स्त्रियां पृश्निपर्ण्याख्यस्थावरान्तरे ।
लालसा तु न नौत्सुक्ये प्रार्थनायां च दौहृदे[2] ॥ १५६४ ॥

---

१. 'श्वा' च. पाठ. २. 'दोहले' ग., 'दोहने' क. च. पाठः.

अतिमात्राभिलाषे च **लावण**स्तु पुमानयम् ।
लवणाब्धौ त्रि लवणसम्बन्धिन्यथ **लासिका** ॥ १९६५ ॥
स्त्री नर्तक्या लासकस्तु त्रिषु स्याल्लसितर्यथ ।
बालानुकृतिशब्दे ना **लालकः** स्त्री तु लालिका ॥ १९६६ ॥
नासारज्जौ तुरङ्गाणा स्यात् त्रिस्तु ललितर्यथ ।
लालनो ना सर्जरसे लालना त्वपुमानियम् ॥ १९६७ ॥
क्रियाया स्याल्लालयतेर्**लाञ्छनं** तु नपुसकम् ।
अङ्कने चैव चिह्ने च सज्ञाया रभसोऽपठीत् ॥ १९६८ ॥
लाञ्छनी तु स्त्रियामेषा मुद्रायां **लाङ्गली** तु ना ।
नालिकेरद्रुमे चापि बलभद्रेऽप्यथ त्रिषु ॥ १९६९ ॥
विद्याल्लाङ्गलवत्यर्थे **लुशभं** तु वने नपि ।
ना तु मत्तगजे स्त्री तु वाद्यभेदे हि **लुम्बिका** ॥ १९७० ॥
भक्ष्यभेदेऽप्युलुम्बाख्ये त्रि तु लुम्बितरि स्मृतः ।
लुम्बन त्वर्दन ज्ञेय **लेखनी** तु स्त्रियामियम् ॥ १९७१ ॥
स्याच्चित्रतूलिकाया क्ली पुनर्लेखनमित्यद ।
क्रियाया लिखतेस्त्रिस्तु साधने लेखकर्मण. ॥ १९७२ ॥
लेहनस्तु शुनि द्वे स्याच्चौर्यग्रासिनि तु त्रिषु ।
सौवर्चलद्रवे त्वस्त्री (लेहितो[२] लोहिते)* जारणाह्वये ॥ १५७३ ॥
त्रिस्तु लेह्यतेः कर्मभूते स्याल्लेढिकर्तरि ।
लोभनं तु सुवर्णे क्ली लोभे लोभयतेः पुनः ॥ १५७४ ॥
अर्थे स्त्रीशण्डयोर्विद्याल्लोमन लोभनेति च ।
लोचनं त्वक्षणि क्लीबं पश्यत्यर्थे तु सा न ना ॥ १५७५ ॥

---

१. 'भश तु' क. ड च पाठ   २ 'क्ष्य' ग पाठ

---

* 'सौवर्चल द्रवस्तु स्याज्जारण लोहितोऽस्त्रियाम्' (पृ १३३. श्लो. १२६) इति वैजयन्ती ।

लोचन लोचना चेति स्त्रियामेव तु लोचना ।
विचारोक्ताविद प्रोक्त वैजयन्त्या मनीषिणा ॥ १९७६ ॥

लोहलस्तु त्रिरव्यक्तभाषिणि स्यात् पुमान् पुन ।
शृङ्खला(वी[1]धा)†र्ये इत्याह रभस शब्दवित्तम ॥ १९७७ ॥

लोटना तु स्त्रिया सानुसारवाचि नपि त्वद ।
विलोटने **लोहितं** तु रुधिरे क्ली द्वयो. पुन ॥ १९७८ ॥

आवतारिकसज्ञे स्यान्मत्स्यभेदे पुमान् पुन· ।
रक्तशालौ रक्तवर्णेऽप्यथ स्यात् तद्वति त्रिषु ॥ १९७९ ॥

तत्रापि स्त्र्यर्थवृत्तित्वविवक्षास्ति यदा तदा ।
लोहिनी लोहिता चेति द्वैरूप्य **लोचकस्तु** ना ॥ १९८० ॥

रक्ताशुके मासपिण्डे नीलिन्या चर्मणि भ्रुवि ।
अजयस्तु पठत्येन नीलीरक्ताशुके त्रि तु[2] ॥ १९८१ ॥

दुष्टबुद्धावथ प्राह निर्बुद्धावजयस्तथा ।
स्याल्लोचितर्यथ क्लीब लोहे स्यात् कास्यसञ्ज्ञके ॥ १९८२ ॥

लोहजं भेद्यवत् तु स्याल्लोहसम्भूतवस्तुनि ।
लोमशा तु स्त्रिया मास्या लोमशस्तु त्रि रोमशे ॥ १९८३ ॥

वर्णकोऽस्त्री प्रकारे स्याच्चन्दनेऽङ्गविलेपने ।
प्रकारे तु स्त्रिया चाह वर्णिकां शाकटायन ॥ १९८४ ॥

त्रिस्तु वर्णयितर्येष **वलजा** तु स्त्रियामियम् ।
अपूतधान्यराशौ स्याद् रूपवत्या च योषिति ॥ १९८५ ॥

अना तु पुरगेहादेर्द्वारे क्षेत्रेऽप्यथापर ।
सस्येऽप्याहाथ रभस क्लीब युद्धेऽप्यभाषत ॥ १९८६ ॥

---

१. 'षु' क. च. पाठ   २ 'श त्रिस्तु रो' क. च पाठः

---

† 'लोहलोऽस्फुटवादिनि । शृङ्खलाद्यर्थे' इति हेमचन्द्र ।

अथ पुंसि भवेन्मिश्ररसभेदेऽस्य लक्षणम् ।
लवणोष्णकटुस्वादुतिक्तात्मत्व त्रिषु त्वद ॥ १९८७ ॥
तद्वति स्यात् तथैवाय वलजातेऽपि ना पुन· ।
रज्जौ **वराटः** पद्मस्य बीजकोशेऽप्यधीयते ॥ १९८८ ॥
खड्गभेदेऽपि चैरण्डबीजाभपुलकावलौ ।
नीचेऽथ द्वे कपर्दाख्यजलजन्तौ त्रिषु त्वयम् ॥ १९८९ ॥
सेवकेऽथ **वरालो** ना मिश्रवर्णान्तरे भवेत् ।
सितपिङ्गाणरूपेऽथ तद्वति त्रिषु सा पुन ॥ १९९० ॥
वराला हसकान्ताया स्त्री भैषज्यान्तरे तु नप् ।
वमनस्तु पुमान् वृक्षे विज्ञेयोऽङ्कोठसज्ञके ॥ १९९१ ॥
छर्दनार्दनयोस्तु स्यात् क्लीत्येव रभसोऽपठीत् ।
वयःस्था तु स्त्रियां ब्राह्मीकाकोल्यामलकीषु च ॥ १९९२ ॥
सूक्ष्मैलाया हरीतक्यां तरुणे त्वभिधेयवत् ।
व्यलीकस्त्वप्रिये पुसि स्यादकार्ये च नप् पुन ॥ १९९३ ॥
पीडाया च विलक्षे चाप्यपराधे विपर्यये ।
केचित् त्वाहुर्भेद्यलिङ्गमप्रिये **व्यञ्जनं** पुन. ॥ १९९४ ॥
क्लीब श्मश्रुणि निष्ठाने चिह्नावयवयोरपि ।
व्यनक्त्यर्थेऽथ ना यज्ञपशुसस्कारकर्मणि ॥ १९९५ ॥
अस्त्री हलसमाख्येषु वर्णेषु स्यादथास्त्रियाम् ।
वलयं कटके ना तु महोदर्याख्यमुस्तके ॥ १९९६ ॥
तथा पश्चिमराश्यर्थे **वनजं** तु नपुसकम् ।
स्यादुत्पलप्रभेदे हि कंसोत्पलमिति श्रुते ॥ १९९७ ॥
पद्मे च स्त्री तु वनजा मुद्गपर्ण्याहृयौषधौ ।
रभसस्त्वाह पुल्लिङ्गं मुस्तके शब्दवित्तमः ॥ १९९८ ॥

---

१. 'म्ल' ग. पाठ. २. 'ह्वये।' च, 'वये।' क पाठ. ३. 'ले' क. पाठ.. ४. 'र' क. च. पाठ.

वनोद्भवे तु त्रिष्वेतद् **वलनं** तु नपुंसकम् ।
आवर्तने स्यात् तन्त्वादेः संवृतौ चलनेऽपि च ॥ १५९९ ॥

अना तु वलयत्यर्थे वलनाथ द्वयोर्मृगे ।
हरिणादौ **वत्सलस्तु** त्रिषु प्रेमवति स्मृतः ॥ १६०० ॥

स्त्रियां तु वत्सला वत्सकामायां गवि नप् पुनः ।
वल्गितं वल्गनेऽश्वानां गतिभेदेऽप्यथ त्रिषु ॥ १६०१ ॥

तद्वत्यथ **वदालो** द्वे मत्स्यभेदे यदाहयः ।
सहस्रदंष्ट्र इत्येष तथा मत्स्यान्तरेऽपि च ॥ १६०२ ॥

पाठीन इति यस्याख्या वैजयन्त्या हि कीर्तितौ ।
सहस्रदंष्ट्रपाठीनशब्दौ भिन्नाभिधेयकौ ॥ १६०३ ॥

वराङ्गं मूर्ध्नि गुह्ये च हस्ते चोचाख्यभेषजे ।
क्ली वराङ्गा चतुर्वर्षसुरभौ स्त्री द्वयोः पुनः ॥ १६०४ ॥

वरुटः प्राक्प्रसूतस्वजातौ स्यात् क्षत्रियस्त्रियाम् ।
मर्त्यजात्यन्तरे व्रात्याज्जातेऽथो शाकटायनः ॥ १६०५ ॥

निरुच्यौष्ठ्यबकारादिमेन तस्यार्थमाह हि ।
मेद मेदो हि वैदेहान्निषाद्या जात उच्यते ॥ १६०६ ॥

वल्लवस्तु द्वयोः सूपकारगोपालयोर्भवेत् ।
वर्तकस्तु पुमानश्वखुरे पक्ष्यन्तरे पुनः ॥ १६०७ ॥

वर्तिका व(र्ति[1]र्त)का च स्त्री त्रि तु वर्तितरि स्मृतः ।
वर्तनं तु तुरङ्गस्य क्ली धूलिलुठने तथा ॥ १६०८ ॥

जीविकाया प्रवृत्तौ च मुहुर्वचन एव च ।
व्यावर्तने कुटीपिण्डे वर्तना तु न ना भवेत् ॥ १६०९ ॥

धातोर्वर्तयतेरर्थे पिण्डीकरण एव च ।
स्याद् भेद्यवत् तु वर्तिष्णौ **वरेण्यं** त्वभिधेयवत् ॥ १६१० ॥

---

1. 'रुप्यौष्ठ्य' क, ङ च पाठ

श्रेष्ठे नपुंसकं त्वन्ये **वराह**स्तु पुमान् गिरौ ।
मेघेऽङ्गिरःसु प्रवरेऽप्यहनि द्वे तु सूकरे ॥ १६११ ॥

वर्धनं छेदने वृद्धिक्रियायां भेद्यवत् पुनः ।
स्याद् वृद्धिसाधने चापि वर्धिण्णौ च स्त्रियां पुनः ॥ १६१२ ॥

गलन्तिकायामपि च सम्मार्जन्यां च वर्धनी ।
वर्धना तु न ना धातोरर्थे वर्धयतेरथ ॥ १६१३ ॥

वाशिकं भेद्यवत् तुच्छे क्लीबं तु गुरुणि स्मृतम् ।
वंशिकं त्वगुरौ क्लीबमध्वमानान्तरे तु ना ॥ १६१४ ॥

दशस्तोमात्मके द्वे तु वेर्णाशूद्रसमुद्भवे ।
मत्स्यजालान्तरे स्त्री तु वशिका वशवाचके ॥ १६१५ ॥

कश्चित् तु वशजालेऽपि ब्रूतेऽथ **वपनं** नपि ।
बीजवापे मुण्डने च वपनी तु स्त्रियामियम् ॥ १६१६ ॥

‡खरकुट्याख्यवपनशालायां **वयुन**स्तु ना ।
यज्ञे क्ली तु प्रशस्ते च वैदुष्येऽप्यथ स द्वयोः ॥ १६१७ ॥

देवब्राह्मणयोः †क्ली तु प्रज्ञाकान्त्योरथ त्रिषु ।
स्याद् धूर्ते **वञ्चको** द्वे तु सृगाले ना तु **वञ्चथः** ॥ १६१८ ॥

गार्गे काले च दम्भे च द्वे तु काणे च कोकिले ।
व्रश्चनं छेदने क्लीं ना पत्रपरशौ त्रि तु ॥ १६१९ ॥

साधने छेदनस्याथ **वचुंष्यं** तु त्रि वक्तरि ।
नकुले तु द्वयोराह कश्चिच्छब्दविचक्षणः ॥ १६२० ॥

वसिरं त्वब्धिजे क्लीबं लवणे रभसः पुनः ।
किणिहीहस्तिपिप्पल्योरपि प्राह पुमान् पुनः ॥ १६२१ ॥

---

१ 'णा' क ङ च पाठः २ 'पु' ग ङ पाठः

---

‡ 'वपनी स्यात् खरकुटी शिल्पा' (पृ १९१ श्लो ५०) इति तु वैजयन्ती । † 'स्त्री तु' इति स्यात् ।

सिंहोक्तो हस्तिपिप्पल्या कार्पासास्थि तु **वर्वरः** ।
लुब्धके ना पारसीकजने तु द्वे स्त्रिया पुन ॥ १६२२ ॥
भार्याया वर्वरी नद्या केशविन्यमनान्तरे ।
भेद्यवत् त्वधमे वक्रकेशे च **वरक**स्तु ना ॥ १६२३ ॥
वनमुद्गे कोद्रवस्य प्रभेदे रूक्षणाह्वये ।
अस्त्रिया तु द्विखण्डाख्ये भवेत् प्रावरणान्तरे ॥ १६२४ ॥
वठरस्तु शठे स्थूले त्रिषु वर्षे तु पुरयम् ।
वधकस्तु पुमान् व्याधौ पद्मबीजे तु नप्यद ॥ १६२५ ॥
भेद्यवद् घातके ना तु **वरणः** पादपान्तरे ।
तिक्तशाकाह्वये चैव प्राकारे चैव नप्यद ॥ १६२६ ॥
सम्भक्तावावृतौ चाथ **वरुणो** ना प्रचेतसि ।
वरुणाह्वयवृक्षे च महोदररुजान्तरे ॥ १६२७ ॥
जलोदराख्ये क्ली त्वप्सु प्रसवेऽत्रोक्तशाखिन ।
वसन्तस्त्वृतुभेदे ना सुरभ्याख्ये त्रिषु त्वयम् ॥ १६२८ ॥
क्रियाया वसतेर्धातो कर्नर्यत्रापि च स्त्रियाम् ।
यदा वृत्तिस्तदा रूप वसन्तीति पुमान् पुन ॥ १६२९ ॥
वहन्तो रथरेणौ स्यात त्रि तु वाहक्रियाकृति ।
तत्र स्त्र्यर्थे यदा वृत्तिर्वहन्तीति तदा भवेत् ॥ १६३० ॥
ना विस्तृतकरे हस्ते क्ली ताम्रे मकरेऽपि च ।
वल्लूरं तु वनक्षेत्र ऊषरे वाहने च नप् ॥ १६३१ ॥
वल्लूरा तु त्रयी शुष्कमाससूकरमासयो ।
वधूलस्तु गजे द्वे स्यादृषिभेदे तु पुस्ययम् ॥ १६३२ ॥
स्याद् रसायनतन्त्रस्य कर्तरि स्यात् तु भेद्यवत् ।
वरिष्ठः स्यादुरुतमे तथा वरतमेऽपि च ॥ १६३३ ॥

---

१. 'त' ड. पाठ .

द्वे तु तित्तिरिसञ्ज्ञे स्यात् पक्षिजात्यन्तरेऽथ सा ।
वडवा घोटकान्ताया स्त्रीभेदेऽपि च विश्रुते ॥ १६३४ ॥

कामतन्त्रविदा कुम्भदास्या च रभसस्त्वमुम् ।
द्विजाङ्गनायां च प्राह शब्दज्ञोऽथ नृलिङ्गकः ॥ १६३५ ॥

य पुमांस वृष सन्तमारोहन्ति यियप्सव ।
गावस्तत्र गुदे तु स्याद् **वनिष्ठुर्ना**[1] द्वयोः पुन ॥ १६३६ ॥

अश्वे त्रिषु तु सम्भक्ते ***वचक्नु**[2]स्तु पुमानयम् ।
आचार्ये श्रोत्रिये चाथ ब्राह्मणे द्वे त्रि वाग्मि[3]मानि ॥ १६३७ ॥

वन्दना तु न ना स्तुत्यामभिवादन एव च ।
वर्षाभूस्तु द्वयोर्भेके वर्षाभ्वीति यदा तदा ॥ १६३८ ॥

वृत्तिः स्याद् योनिमत्यर्थे तथा गण्डूपदेऽपि च ।
भेकोक्तन्यायभाव स्यात् परेषा तु मत विदु ॥ १६३९ ॥

पुनर्नवासमाख्यायामोषधौ स्त्रीति तत् पुन ।
स्यात् सशयितमस्माभिर्यतश्छन्दसि दृश्यते ॥ १६४० ॥

अनादिसम्प्रदायात्ते प्रयोगे कण्ठजोष्मवान् ।
व्युत्पन्नो ह्वयतेर्धातोर्वर्षाह्वशब्द एष वै ॥ १६४१ ॥

उन्नम्भयेति वर्षाह्वा जुहोतीति ततश्च सः ।
अपभ्रष्ट उताहोस्विद् वर्षाभूरिति चापर ॥ १६४२ ॥

पुनर्नवाया शब्दोऽस्ति व्युत्पन्नो भवतेरिति ।
व्युत्पाद्यमानो भवतेर्मण्डूके सावकाशक ॥ १६४३ ॥

नस्मात् पुनर्नवाया स्यादयमोष्ठ्यभकारवान् ।
सन्दिग्धोऽथ त्रिषु ज्ञेयो **वसुमान्** वसुसयुते ॥ १६४४ ॥

---

१ 'ष्क ना' क पाठ २ 'क्त' क. पाठ. ३. 'दि' ग पाठ

---

* वचक्नुरिति अभिधानान्तरे लिखितम् ।

भूम्या तु स्त्री वसुमती **वलभित्** तु पुमानयम्।
पुरन्दरे तथैकाहक्रतुभेदे च नपुं[1] पुन. ॥ ११४५ ॥
स्यादारण्यकयो. सामभेदयोर्ऋचि गीतयो ।
उपत्वाजामयोगिर इत्यस्यामथ स द्वयो· ॥ ११४६ ॥
वनश्वा क्रोष्टरि व्याघ्रे रभसोक्तोऽथ स द्वयो· ।
वयोधा यून्यथ त्रि स्याद् वयसो धातरि त्रि तु ॥ ११४७ ॥
वनौका वनवास्तव्ये मर्कटे तु द्वयोरयम्।
वासन्तस्तु पुमाञ्ज्ञेयो वृक्षे कुरवकाह्वये ॥ ११४८ ॥
वासन्ती तु स्त्रियां पुष्पवल्लीभेदेऽतिमुक्तके ।
यूथिकाया च रभसोऽवहिते तु त्रिषु स्मृत· ॥ ११४९ ॥
वसन्तजाते च तथा वसन्ते पुष्पजातिषु ।
वसन्तसम्बन्धिनि च **वार्ताकी** तु स्त्रियामियम्॥ ११५० ॥
त्रिष्वित्येके शाकफलस्तम्बे वातिङ्गणाह्वये ।
प्रसहाख्ये क्षुद्रफलस्तम्बे च प्रसवे पुन ॥ ११५१ ॥
तयोः क्लीबमथ द्वे स्याद् **वानरो** मर्कटेऽथ ना ।
तुरुष्कसञ्ज्ञे निर्यासे **वाटिका** तु स्त्रियामियम्॥ ११५२ ॥
पूगवृक्षे त्रिषु पुनर्वाटको वेष्टकेऽथ ना ।
वाडबो वडबावह्नौ ब्राह्मणे तु द्वयोस्त्रि तु ॥ ११५३ ॥
वडबायोगिनि प्राह रभसः पुन्नपुंसकम्।
वडबानां गणे द्वे तु **वारणः** कुञ्जरे त्रि तु ॥ ११५४ ॥
विकारे वरणाख्यस्य तरोर्वरणयोगिनि ।
ना तु सेतौ स्त्रीनपोस्तु वारणा स्यान्निवारणे ॥ ११५५ ॥
अथात्र रभसेनोक्त· श्लोकोऽय पठ्यते यथा ।
विशारदे ग(दा?ता)तङ्के मुमुक्षौ वडवेष्टके ॥ ११५६ ॥

---

1. 'प्यद ।' क. ग. पाठ.।

निर्जरेऽपि विशाले च **वा(गु?ग)†रो** वारके पुमान् ।
इत्येवमत्र लिङ्गानि व्यवस्थाप्यानि यत्नतः ॥ १६५७ ॥

क्ली तु स्याद् **वाहनं** युग्ये वाहनी तु स्त्रियामियम् ।
पुरस्य राजमार्गे स्यादुपनिष्करसञ्ज्ञके ॥ १६५८ ॥

अना तु वाहयत्यर्थे वाहना **वागुरा** पुनः ।
स्त्रिया स्यान्मृगबन्धन्या मर्त्यजात्यन्तरे पुन. ॥ १६५९ ॥

वैश्यवेनीसमुद्भूते **वानकं** तु नपुसकम् ।
ब्रह्मचर्ये त्रिषु पुनर्वनितर्यथ **वापनी** ॥ १६६० ॥

स्त्रियामोदनभिक्षाया ग्रासमात्र्यामना पुन. ।
वापना वापयत्यर्थे **वार्तिक**स्तु द्वयोरयम् ॥ १६६१ ॥

दूते विवाहविख्यातधूलिभक्ते तु तन्नपि ।
व्याख्याग्रन्थविशेषे च **वारुणी** तु स्त्रियामियम् ॥ १६६२ ॥

उमाया च प्रतीच्या च सुराया च लतान्तरे ।
भेद्यलिङ्गं तु वरुणसम्बन्धिन्यथ **वारिजम्** ॥ १६६३ ॥

पद्मे सामुद्रलवणे क्लीब शङ्खे तु पुंस्ययम् ।
वामनस्तु पुमान् विष्णोरवतारान्तरे बले. ॥ १६६४ ॥

द्वेष्टरि द्रुमभेदे च मदनाख्ये तथा भवेत् ।
दिग्गजे यमकाष्ठास्थे ह्रस्वे तु त्रिष्वथ स्मृतः ॥ १६६५ ॥

वातूलः पुसि वात्यायां त्रि तु वातासहे तथा ।
वातलेऽप्यथ काके द्वे **वायसः** स्त्री तु वायसी ॥ १६६६ ॥

काकोदुम्बरिकाया च काकमाच्यां च भाषिता ।
भेद्यलिङ्ग तु विज्ञेय वयस्सम्बन्धिमात्रके ॥ १६६७ ॥

---

† 'वागरस्तु गतातङ्के मुमुक्षौ वातवेष्टके । विशारदे विषाणेऽपि निर्णये वारकेऽपि च ॥' इति मेदिनी, 'वागरो वारके शाणे निर्नरे बाडवे वृके । मुमुक्षौ पाण्डते चापि परित्यक्तभयेऽपि च ॥' इति हेमचन्द्रश्च ।

वालकं त्वस्त्रियां ज्ञेयं वलयेऽप्यङ्गुलीयके ।
ह्रीबेरे तु नपि स्त्री तु वालिका सिकतासु च ॥ १६६८ ॥

ऊर्मौ च कर्णपृष्ठस्थे विज्ञेया भूषणान्तरे ।
वलये चाङ्गुलीये च पुमास रभसोऽब्रवीत् ॥ १६६९ ॥

वासुकस्तु पुमानर्कनामधेयमहीरुहे ।
रौमकाख्ये तु लवणे विजानीयान्नपुसकम् ॥ १६७० ॥

स्त्री तु सन्देशवाचि स्याद् **वाचिकं** त्रि तु वाकृते ।
गिरा चाभिनये ना तु **वातघ्नो** भूरुहान्तरे ॥ १६७१ ॥

एरण्डसंज्ञे त्रिषु तु वातघ्नी वातघातके ।
अमनुष्ये **वाजिनं** तु नवामिक्षाजलन्तुनि ॥ १६७२ ॥

वाजिसम्बन्धिनि त्वेतत् त्रिरथो **वासिकं** नपि ।
गृहच्छदिष्काष्ठभेदे सन्धिकाष्ठाह्वयेऽथ सा ॥ १६७३ ॥

वासिका स्त्री माल्यदाम्नि **वार्षिकं** तु नपुसकम् ।
त्रायमाणासमाख्ये स्यात् स्थावरे भेद्यवत् पुन. ॥ १६७४ ॥

वर्षासु भवजातादौ निर्वृत्त यच्च किञ्चन ।
वर्षेण वर्षाभिर्वा स्यात् तत्राधीष्टादिकेऽपि तत् ॥ १६७५ ॥

वासवस्तु पुमानिन्द्रे द्वादशे चाप्यरत्निके ।
भवेत् सप्तदशारत्नेर्यूपस्य स्यात् तु भेद्यवत् ॥ १६७६ ॥

वसुसम्बन्धिनि द्वे तु **वातिको** विषवैद्यके ।
त्रि तु वातस्य शमने कोपने चापि वस्तुनि ॥ १६७७ ॥

वालुका तु स्त्रियामुक्ता सिकतासु नपि त्वद· ।
एलावालुकसंज्ञे स्याद् भेषजेऽपि विषान्तरे ॥ १६७८ ॥

पुण्डरीकसमाख्येऽथ **वाचालो** भेद्यलिङ्गकः ।
बहुगर्ह्यगिरि स्त्री तु शारिकासज्ञपक्षिणि ॥ १६७९ ॥

वाचाला वासरस्त्वस्त्री दिवसे ना तु पार्वके ।
कामे प्रावृषि चाथ स्युर्वाहिकाः पुंसि भूम्नि च ॥ १६८० ॥
टंकसञ्ज्ञे* जनपदे वाहिकं तु नपुंसकम् ।
तुलासंज्ञोन्मानभेदाद्दक्ष दशगुण स्मृतम् ॥ १६८१ ॥
वृध्द्या दशगुण तस्मात् स्थितेष्वाचितकादिषु ।
अष्टासु परिमाणेषु षट्के स्यात् परिमाणके ॥ १६८२ ॥
वाहकस्तु द्वयो सर्पप्रभेदेऽजगराह्वये ।
ना त्वस्त्रौ सुनिषण्णाख्यशाके च जलनिर्गमे ॥ १६८३ ॥
भेद्यलिङ्गस्तु वहनकर्माजीवे बुधैः स्मृतः ।
वारङ्गस्तु द्वयोर्ज्ञेय शकुनौ पुंसि तु स्मृत ॥ १६८४ ॥
खड्गैकदेशे वाराहं पुनः सामसु केपुचित् ।
क्लीबं वराहमुनिना पुनर्ग्रन्थे कृते त्रिपु ॥ १६८५ ॥
वराहसम्बन्धिनि च वाराही तु स्त्रियामियम् ।
विष्वक्सेनप्रियानामन्योषधौ च लतान्तरे ॥ १६८६ ॥
वाराहकन्दसञ्ज्ञे स्यादन्यस्या क्वापि चौषधौ ।
सप्तानां चैव मातृणामेकस्यामपि मातरि ॥ १६८७ ॥
वाशु(क?र)स्तु द्वयोर्ज्ञेयः शकुनौ स्त्री तु वाशुरा† ।
रात्रौ क्लीबं तु वादित्रं वाद्यनिर्घोषवाद्ययो. ॥ १६८८ ॥
वदितुस्तु त्रि सम्बन्धिन्यथ स्याद् वादना न ना ।
अर्थे वादयतेः क्ली तु वाद्यनिर्घोष ईरितम् ॥ १६८९ ॥
वाद्ये तु वादिकं क्लीबं भेद्यलिङ्गं तु कर्तरि ।
अण्यन्तवदतेर्ण्यन्तवदते कर्म य. स्मृत. ॥ १६९० ॥

---

१ 'दपे ।' ग. पाठ २. 'भकस' ङ., 'षट्कम' ग पाठ. ३ 'स्यां चापि' ग पाठ

---

* "टंकवाहीककाश्मीरतुरुष्केषु ससिन्धुषु । बाह्लीका वाह्लिका कीरा शाखयो दारदा क्रमात्" (पृ. ३७ श्लो २७) इति तु वैजयन्ती । † 'वाशुरा वासितारात्र्यो' इति तु हेमचन्द्र ।

वासना तु न ना गन्धधूपाद्यैर्भावनाविधौ ।
तथा निवासयत्यर्थे वस्तेर्हेतुकृतावपि ॥ १६९१ ॥

वासनस्तु पुमान् गेहावयवे विन्दुसज्ञके[1] ।
वासनासाधने तु त्रि स्त्रीलिङ्गा तु स्मृता बुधैः ॥ १६९२ ॥

वार्धुषिस्त्वृणवृद्धौ स्त्री वृध्द्याजीवे तु भेद्यवत् ।
वारिणि[2]स्तु पशौ द्वे स्यात पशुवृत्त्या तु सा स्त्रियाम् ॥ १६९३ ॥

विजयस्तु जये पुंसि तथा मध्यमपाण्डवे ।
खड्गे च स्त्री तु विजया हरीतक्यामथ त्रिपु ॥ १६९४ ॥

विबुधो विदुषि द्वे तु देवेऽर्थो पुन्नपुंसकम् ।
विलग्नं मध्यसञ्ज्ञे स्याच्छरीरावयवे त्रि तु ॥ १६९५ ॥

सक्तेऽथ **विरलं** त्रि स्यादघने विरला त्वियम् ।
स्त्रिया गृध्रनखीसञ्ज्ञलताजातावथ स्त्रियाम् ॥ १६९६ ॥

विशल्याग्निशिखानाम्न्यामोषधौ स्यात् तथैव सा ।
दन्तिकाया गुडूच्या च निश्शल्ये त्वभिधेयवत् ॥ १६९७ ॥

विशिखस्तु पुमान् बाणे विशिखा तु स्त्रियामियम् ।
रथ्याया रभसस्त्वेना खनित्र्यामिति चोक्तवान् ॥ १६९८ ॥

भगवद्यादवोक्तं तु चेतसि क्लीबलिङ्गकम् ।
निश्शिखे तु त्रिषु स्त्री तु **विशाखा** तारकान्तरे ॥ १६९९ ॥

धारासंज्ञे पादपस्यावयवान्तर एव च ।
ना तु देवविशेषे स्यात् स्कन्ददेवस्य पृष्ठजे ॥ १७०० ॥

स्कन्ददेवे वदन्त्यन्ये विशाखाकालजे पुनः ।
भेद्यवत् स्याद् **विषाणा** तु पशुश्रृङ्गेभदन्तयोः ॥ १७०१ ॥

लिङ्गत्रये स्त्रिया तु स्यादजश्रृङ्गीति विश्रुते ।
लताभेदे विषाणीति ङ्यन्ता स्त्री तु विषघ्न्यसौ ॥ १७०२ ॥

---

१. 'वि' ङ च. पाठः. २. 'ण' ङ. पाठः

गुळूच्यां वृश्चिकाल्या च *भार्ङ्गीनाम्नि[1] च भेषजे ।
त्रिवृतासज्ञवल्ल्या च शिरीषे तु पुमानयम् ॥ १७०३ ॥
श्लेष्मातकाख्ये च तरौ विषघ्नस्त्रि तु हन्तरि ।
अमनुष्ये विषस्य स्याद् **विनय**स्तु शमे भवेत् ॥ १७०४ ॥
त्रि तु वीतनये स्त्री तु बलायां विनयाथ स· ।
विहणो भेद्यलिङ्गः स्याच्छठे स तु नृलिङ्गकः ॥ १७०५ ॥
ऋषिभेदे भवेन्नो[2] तु **विपक्षः** शात्रवे तथा ।
पक्षिपक्षे भेद्यवत् तु वीतपक्षे पुमान् पुनः ॥ १७०६ ॥
वितर्क आशङ्कायां स्याद् वीततर्के तु भेद्यवत् ।
विपिनं क्ली वने हर्षनन्दी तु विवृणोत्यद ॥ १७०७ ॥
जलदुर्गे भेद्यवत् तु गहने **विभियं** तु नप् ।
अपराधे भेद्यवत् तु विज्ञेय विगतप्रिये ॥ १७०८ ॥
विष्किरस्तु द्वयो· पक्षिमात्रे कुक्कुटपक्षिणि ।
मयूरे च **विराग**स्तु वैराग्ये ना त्रिषु त्वयम् ॥ १७०९ ॥
वीतरागे **विपाद**स्तु विषस्यात्त· भेद्यवत् ।
चित्तावसादे तु पुमान् **विश्वस्ता** तु स्त्रियामियम्[3] ॥ १७१० ॥
विधवाया शाश्वतस्तु त्रिषु विश्वासयोग्यके ।
विपन्नस्तु द्वयोः सर्पे भेद्यवत् तु विपद्गते ॥ १७११ ॥
अथो **वितुन्न**मानूपशाकस्तम्बे नपुंसकम् ।
सुनिषण्णाह्वये तुत्थाञ्जनाख्ये चाञ्जनान्तरे ॥ १७१२ ॥
तामलक्या तु ना ना तु **विदण्डो** मार्गरोधिनि ।
अर्गलासंज्ञकाष्ठे च वीतदण्डे तु भेद्यवत् ॥ १७१३ ॥

---

१. 'भार्गीना' क. ङ. च. पाठ, २. 'ना' ग. पाठ., ३. 'या स्त्रियाम्' क. ङ. च पाठ.

---

* 'भार्गी ब्राह्मणयष्टिका' इति त्वमर ।

विलेपस्तु पुमाञ्ज्ञेयः स्यात् क्रियाया विलिम्पते. ।
तथानुलेपनद्रव्ये विलेपी तु स्त्रियामियम् ॥ १७१४ ॥

घनद्रवाया विज्ञेया यवाग्वामथ सा स्त्रियाम् ।
घनद्रवयवाग्वां स्याद् **विलेप्या** भेद्यवत् पुनः ॥ १७१५ ॥

विलेप्तव्ये **विशेष**स्तु ना भेदेऽतिशये त्रि तु ।
वीतशेषे पक्षिमात्रशेषेऽप्यथ नृभूमनि ॥ १७१६ ॥

विदेहास्तीरभुक्त्याख्यनीवृद्भेदे त्रिषु त्वयम् ।
वीतदेहे **विद्रुतं** तु क्लीब विद्रवणे त्रि तु ॥ १७१७ ॥

पलायिते विलीने च **विकृतं** तु नपुसकम् ।
वैजयन्त्या तु पुंस्याह बीभत्साख्ये रसे त्रि तु ॥ १७१८ ॥

तद्वत्यर्थे पाक्षिकृतविकारापन्नयोरपि ।
तथा वीतकृतेऽपि स्याद् रोगिदूरूपयोरपि ॥ १७१९ ॥

नानाविधक्रिये चाथ क्लीब नानाविधे कृते ।
विकृतौ चोचितस्यापि लज्जादिभिरभाषणे ॥ १७२० ॥

स्त्रीणां भावप्रभेदेऽथ **विभ्रमः** सशये पुमान् ।
शृङ्गारचेष्टाभेदे च द्राग्विपर्यासरूपके ॥ १७२१ ॥

शोभायामपि च भ्रान्तौ वेभ्रमे च त्रिषु त्वयम् ।
वीतभ्रमे **विग्रह**स्तु विस्तारे युद्धदेहयो. ॥ १७२२ ॥

वेग्रहे चाजयस्त्वाह विस्तारात् पृथगेव वै ।
वाक्यप्रभेदेऽप्येतत् तु केचिन्नेच्छन्ति सूरयः ॥ १७२३ ॥

विस्तारेण गतार्थत्वात् त्रि तु स्याद् विगतग्रहे ।
विभूतिस्तु स्त्रियामूतौ विभोरैश्वर्यसम्पदोः ॥ १७२४ ॥

भेद्यलिङ्गा तु कथिता शब्दागमविचक्षणैः ।
वीतभूतौ **विभक्ति**स्तु स्त्री विभागेऽपि सुप्तिङोः ॥ १७२५ ॥

प्राग्दिशीयप्रत्यये च वीतभक्तौ तु भेद्यवत् ।
विट्पतिस्तु द्वयोर्देवे ना तु जामातरि त्रि तु ॥ १७२६ ॥

विशा पत्यौ **विधाता** तु विरिञ्चे (तु[?] ना) त्रिपु त्वयम् ।
कर्तृमेधाविनोः स्यात् तु **विषुवन्**नृनपोरयम् ॥ १७२७ ॥

समरात्रिन्दिवे काले क्रतुभेदे तु पुस्ययम् ।
विवस्वांस्तु पुमान् सूर्ये द्वे तु देवे नरेऽपि च ॥ १७२८ ॥

वायुदिग्गजहस्तिन्या पुनः स्त्री स्याद् विवस्वती ।
विश्वात्मा तु पुमान् सूर्ये विरिञ्चेऽप्यथ भेद्यवत् ॥ १७२९ ॥

बहुव्रीहौ **विजन्मा** तु मर्त्यजात्यन्तरे द्वयो. ।
शूद्रपूर्वकवैश्याया व्रात्याज्जाते त्रिषु त्वयम् ॥ १७३० ॥

‡(सूर्ये[?]) जन्मन्यथो पुंसि **विरोधी** शात्रवे त्रि तु ।
विरोद्धरि **विपाकी** तु यवक्षारे पुमान्त्रि तु ॥ १७३१ ॥

विपाकवति ना तु स्याद् **विषाणी** वृषभे गजे ।
विषाणवति तु त्रि स्याद् **विषयी** तु महीपतौ ॥ १७३२ ॥

विषयस्थजने पुसि मन्मथेऽप्यथ भेद्यवत् ।
विज्ञेयो विषयोपेते ब्रूते त्वजय ईदृशम् ॥ १७३३ ॥[1]

विषयासक्तपुरुष इति नप् त्विन्द्रियेऽथ ना ।
विधर्मा ह्यहिते हर्षनन्दी त्वाह महामति. ॥ १७३४ ॥

व्यतीचार इति त्रिस्तु भवेद् विगतधर्मके ।
सामप्रभेदे तु क्लीब पुन्नपुसकयोः पुन. ॥ १७३५ ॥

विहायो[2] वियति द्वे तु विहगे महति त्रिपु ।
स्तेने च ना तु **वीरोज्झो** योऽग्निहोत्रं स्वयं नहि ॥ १७३६ ॥

---

१ 'विषय ईदृशः ॥' च. पाठ. २ 'यो' ङ. पाठ .

---

‡ 'गर्हे जन्मनि' इति स्यात् ।

अग्निहोत्री जुहोत्यब्द *तस्मिन्(?) वीरस्य तूज्झके ।
मेघवद् **वीरहा** तु स्यादुत्सन्नाग्न्यग्निहोत्रिणि ॥ १७३७ ॥

पुमांस्त्रिषु तु वीरस्य हन्तरि स्यादथ द्वयोः ।
वृषलो (द्वे?ऽश्वे)† भवेच्छूद्रे वृषभे तु पुमांस्त्रि तु ॥ १७३८ ॥

स्याल्लातरि वृषार्थस्य **वृजिनं** तु बले नपि ।
पापे च ना तु केशे स्यात् कुटिले त्वभिधेयवत् ॥ १७३९ ॥

वृश्चिकस्तु द्वयोः क्षुद्रजन्तौ द्रुण इति श्रुते ।
पुच्छकण्टकसयुक्ते तथा स्याच्छूककीटके ॥ १७४० ॥

स्त्रीपुसयोस्तु खर्जूरसंज्ञके विषकीटके ।
द्राघिष्ठे वृश्चिका ना तु राशिभेदेऽपि चाष्टमे ॥ १७४१ ॥

भौमाय सूर्यदत्ते स्याद् या तु श्वेता पुनर्नवा ।
तस्या च **वेदना** तु स्याज्ज्ञानेऽनुभवपीडयो ॥ १७४२ ॥

अना क्लीब तु सत्तायां भवेल्लाभविचारयो ।
वेणुकं गजतोत्रे क्ली वेणुका तु स्त्रियामियम् ॥ १७४३ ॥

वाद्यभेदे वंशसज्ञे मर्त्यजात्यन्तरे पुन ।
द्वे निषादीक्षत्रियजे **वेजनस्तु** पुमानयम् ॥ १७४४ ॥

भवेत् सप्तदशारत्नेर्यूपस्यारत्निके तथा ।
मूलात् सप्तदशे क्ली तु भये च चलनेऽपि च ॥ १७४५ ॥

अना तु वेजयत्यर्थे **वेधकं** तु नपुसकम् ।
लवणे सैन्धवाभिख्ये त्रि तु व्यद्धरि नप् पुन ॥ १७४६ ॥

वेधनं व्यधने स्त्री तु वेधनी या तु विश्रुता ।
आस्फोटनीति तत्र स्याद् **वेत्रवांस्त्व**भिधेयवत् ॥ १७४७ ॥

---

१. 'तद्वीरस्तस्य' ख ग, 'द्वीरस्य' ङ च पाठ.

---

* 'तस्मिन् वीरस्य तूज्झके' इति पाठ समञ्जस । † 'वृषलस्तुरगे शूद्रे' इति हेमचन्द्र ।

वेत्रयुक्ते वेत्रवती पुनः स्त्री निम्नगान्तरे ।
वैदर्भी तु स्त्रिया काव्यरीतिभेदे दुरालभा ॥ १७४८ ॥
इति प्रतीतस्तम्बे च वैदर्भं त्वभिधेयवत् ।
विदर्भदेशसम्बन्धे वैदेही तु स्त्रियामियम् ॥ १७४९ ॥
रोचनायामपि प्राह रभसः शब्दवित्तमः ।
मैथिल्यामपि पिप्पल्या स्याद् विदेहनृपे तु ना ॥ १७५० ॥
मर्त्यजात्यन्तरे तु द्वे वैश्याया शूद्रजे तथा ।
ब्राह्मण्यां वैश्यजाते च वैतसस्तु पुमानयम् ॥ १७५१ ॥
स्यात् पुंस्प्रजनने त्रिस्तु विकारे वेतसस्य हि ।
वैदिकस्तु पुमान् ब्रह्मचारिणि स्यादधीतवान् ॥ १७५२ ॥
यो वेद तत्र वेदे तु भवे स्याद् भेद्यलिङ्गकः ।
वैशाखस्तु पुमान् मन्थदण्डे माधवमासि च ॥ १७५३ ॥
अस्त्री तु धानुष्काणा स्यात् स्थितिभेदे स चेद्दशः ।
त्रिवितस्त्यन्तरौ पादौ यत्र तत्र स्त्रियां पुनः ॥ १७५४ ॥
पौर्णमास्या विशाखाख्यनक्षत्रयुजि सा तथा ।
गजस्य पूर्वपादस्य नखादूर्ध्वं हि सप्तधा ॥ १७५५ ॥
कृतस्योर्ध्वस्थभागे च भेद्यलिङ्गं तु वैष्णवम् ।
विष्णुभक्ते तथा विष्णुदेवते विप्णुयोगिनि ॥ १७५६ ॥
ना तु सप्तदशारत्नेर्यूपस्यारभ्य मूलतः ।
ज्ञेयस्त्रयोदशेऽरत्नौ वैष्णवी तु स्त्रियामियम् ॥ १७५७ ॥
सप्तानामपि मातृणामेकस्यां स्यात् तथैव सा ।
नवानां विष्णुशक्तीनामेकस्यामपि नप् पुनः ॥ १७५८ ॥
तवाहंसोमवर्गस्य साम्नोः प्रथमयो[1] स्मृतम् ।
वैणवस्तु द्वयोर्मर्त्यजातिभेदे यदुद्भवः ॥ १७५९ ॥

---

१. 'द्' ग. च. पाठ

ब्राह्मण्यां तत्र माहिष्यात् त्रिस्तु वेणुविकारके ।
क्ली तु स्वर्णविशेषे स्याद् वेणूतटसमुद्भवे ॥ १७६० ॥

कर्णिकारप्रभेदेऽथो ना **शम्बरो** गिरिमेघयोः ।
दैत्यभेदे च विज्ञेयो यो बिभर्त्युरसा स्त्रियम् ॥ १७६१ ॥

द्वे तु स्यान्मृगभेदेऽल्पहारिणे मत्स्य एव च ।
क्लीबं तु सलिले बौद्धव्रतभेदे बलेऽप्यथ ॥ १७६२ ॥

शबरो मर्त्यजातेर्द्वे प्रभेदे यस्य सम्भव ।
शूद्राद् भिल्लस्त्रिया स्त्री तु शबरी तापसस्त्रियाम् ॥ १७६३ ॥

रामायणप्रसिद्धाया पुंल्लिङ्गस्तु महेश्वरे ।
नपुंसक तु सलिले **शबल**स्तु नृलिङ्गकः ॥ १७६४ ॥

चित्रवर्णवृषे चित्रवर्णे च त्रि तु तद्वति ।
शबली तु स्त्रियां चित्रवर्णगव्यामथ द्वयोः ॥ १७६५ ॥

शफरो मत्स्यभेदे स्यात् प्रोष्ठीसञ्ज्ञे स्त्रिया पुन. ।
शफरी वृक्षभेदे स्यादश्मन्तक इति श्रुते ॥ १७६६ ॥

शलली नपुंस्त्रियोः श्वाविल्लोम्नि श्वाविधि तु द्वयोः ।
शण्डिलस्त्वृषिभेदे ना पार्वत्या शण्डिली स्त्रियाम् ॥ १७६७ ॥

जलशुक्तौ तु **शम्बूको** द्वे शम्बूका तु सा स्त्रियाम् ।
गजस्य मुखमध्यस्य पार्श्वाधोदेशयोरथ ॥ १७६८ ॥

ना सूक्ष्मे तण्डुलकणे तण्डुलस्य मलेऽपि च ।
शल्यकस्तु पुमाञ्छ्वेतखदिरे कदराह्वये ॥ १७६९ ॥

शल्यकी तु द्वयोर्ज्ञेया मृगभेदेऽथ **शस्त्रकः** ।
पुंसि स्याट्टङ्कणक्षारे क्ली त्वयस्यथ स द्वयो ॥ १७७० ॥

शरभः सिंहशत्रौ स्यादष्टपात्संज्ञके मृगे ।
मृगान्तरे च रभस करभे चोक्तवानमुम् ॥ १७७१ ॥

स्त्रियां तु शरभा कन्यास्वविवाह्यासु कुत्रचित् ।
विशीर्णाङ्ग्या द्वयोस्तु स्याच्छकुलो मत्स्यभेदके ॥ १७७२ ॥

स्त्री तु कूश्माण्डवल्ल्यां स्याच्छकुला शमनस्तु ना ।
यमे क्लीब तु शान्तौ स्यादना तु शमना भवेत् ॥ १७७३ ॥

वधेऽपि शमयत्यर्थे त्रि तु स्याच्छान्तिसाधने ।
श्वसनस्तु पुमान् वायौ मदनाख्ये च पादपे ॥ १७७४ ॥

क्ली तु श्वासक्रियायां स्याच्छ्वपचस्तु द्वयोरयम् ।
मर्त्यजात्यन्तरे विप्राचण्डालप्रभवे तथा ॥ १७७५ ॥

निष्ठ्याादनन्यपूर्वायां किरात्यां जनिते त्रि तु ।
शुन पक्तर्यथ द्वे स्याच्छ्वपाको मनुजान्तरे ॥ १७७६ ॥

विप्रयामम्बष्ठजे क्षत्तुर्जाते चोग्रास्त्रियामथ ।
उग्रात् क्षत्रस्त्रिया जात इति केचित् पुमान् पुनः ॥ १७७७ ॥

शुन पाके पुमांस्तु स्याच्छ्वशुरो जनके भवेत् ।
भार्या(मातरि ? या अपि) पत्युश्च रभसस्त्वत्र भाषते ॥ १७७८ ॥

स्त्रीलिङ्गा श्वशुरा ब्राह्मयामित्येवं शब्दकोविदः ।
देवरे तु श्वशुर्यो ना द्वे तु स्याले पुमान् पुनः ॥ १७७९ ॥

शशाङ्के शयुनः स्वप्ने द्वयोस्त्वजगरेऽथ ना ।
प्रदोषे शयथो मृत्यौ मत्स्ये त्वजगरे द्वयोः ॥ १७८० ॥

भेद्यलिङ्गस्तु[1] निद्रालौ शयनं तु नृशण्डयो ।
शय्याया क्ली तु सुरते सावेशे शरठं तु नप् ॥ १७८१ ॥

आयुधे चैव चापे[2] च क्रीडाशीले तु भेद्यवत् ।
शकलस्त्वृषिभेदे ना खण्डे[3] तु नरशण्डयोः ॥ १७८२ ॥

रागद्रव्यविशेषे च वल्कलेऽप्यथ भेद्यवत् ।
शकलो मूर्खधनिनोर्नीवृद्भेदे नृभूमनि ॥ १७८३ ॥

---

१. 'ङ्ग तु' क ग ङ. पाठ॰ २. 'पा' क ङ च. पाठ, ३. 'ण्डला न' ग पाठ.,

शकुं[1]**टस्तु** पुमाञ्छाकस्तम्बभेदे स्त्रिया पुनः ।
हस्तिनः पश्चिमं भागं विभज्य दशधोर्ध्वत. ॥ १७८४ ॥

आरभ्य पञ्चमे भागे शकुं[2]टाथ **शकोटवाक्** ।
बाहौ ना भेद्यवच्छक्ते **शताङ्गस्तु** रथे पुमान् ॥ १७८५ ॥

पूर्ववत् स्यात् समासादि **श्रपणा** तु न पुस्यसौ ।
धातोः श्रपयतेरर्थे श्रपणी तु स्त्रियामियम् ॥ १७८६ ॥

स्यात् स्रुग्विशेषेऽग्निहोत्रहवणीसञ्ज्ञकेऽथ नप् ।
श्रान्तौ स्याच्छ्**रमणं** स्त्री तु श्रमणी मुण्डिकाह्वये ॥ १७८७ ॥

भैषज्यस्तम्बभेदे स्याद् रभसस्त्वाह शब्दवित् ।
दध्याल्याख्यलताया च द्वे तु क्षपणकेऽथ नप् ॥ १७८८ ॥

श्रवणं स्याच्छृणोत्यर्थे श्रोत्रे चाथ नृलिङ्गकः ।
विष्णुदेवतनक्षत्रे तद्युक्ते कालमात्रके ॥ १७८९ ॥

श्रवणा तु स्त्रियां रात्रिविशेषे पूर्णिमान्तरे ।
प्राणिभेदे पुनर्द्वे स्याच्छ्**रविष्ठा** तु स्त्रियामियम् ॥ १७९० ॥

वसुदेवतनक्षत्रे तद्युक्ते कालमात्रके ।
जाते तु तत्र त्रिरथो **शत्रुघ्नो** ना कनीयसि ॥ १७९१ ॥

काकुत्स्थस्य सुमित्राजे त्रिस्तु शत्रोर्निहन्तरि ।
शर्वरो ना महादेवे चन्द्रे च तमसि त्वदः ॥ १७९२ ॥

क्ली स्त्री तु शर्वरी रात्रौ सन्ध्यायामपि योषिति ।
अथ स्त्री **शमिता** चूर्णे गोधूमस्येति यादवः ॥ १७९३ ॥

असाध्विव तदाभाति शब्दज्ञा[3]नां यदग्रणीः ।
गोधूमचूर्णे समिधं धान्तं पुल्लिङ्गमुक्तवान् ॥ १७९४ ॥

शाकटायन आचार्यस्तस्या[4]पभ्रंश इत्ययम् ।
भासते सोऽपि साध्वी चेदीप्स्ये शमयतेस्त्रिषु ॥ १७९५ ॥

---

१. 'क' क. ग पाठः. २. 'क' क. पाठः. ३. 'द' ग. पाठः. ४. 'चा' ङ. पाठः.

शकुन्तस्तु द्वयो' पक्षिमात्रे भासाख्यपक्षिणि ।
शकुनस्तु विहङ्गे द्वे पुसि त्वजय उक्तवान् ॥ १७९६ ॥
मित्रे क्ली तु निमित्ताख्ये शुभादेः सूचकेऽथ ना ।
शकुनिर्धृतराष्ट्रस्य पश्ये पूर्वनृपान्तरे ॥ १७९७ ॥
द्वे तु पक्षिणि चिल्लाख्ये पक्षिमात्रेऽप्यथ द्वयो' ।
शयालुः क्रोष्टरि त्रिस्तु निद्रालावथ पुस्ययम् ॥ १७९८ ॥
उदुम्बरद्रुमे ज्ञेयः शयालुरपरे पुन' ।
वृक्षावयवभेदे च क्ली तूदुम्बरजे फले ॥ १७९९ ॥
गन्धद्रव्यविशेषे च फले त्वामे[1] त्रि[2] शाखिनाम् ।
श्रद्धालुस्तु त्रिपु श्रद्धाशीले स्त्रीलिङ्गवाक् पुन. ॥ १८०० ॥
स्त्रीविशेषे विजानीयात् प्राज्ञो दोहदसयुते ।
शर्कलू[3]र्देवताभेदे स्त्रिया पुसि त्वधीयते ॥ १८०१ ॥
वनस्पतिविशेषेऽथ **शब्दप्राट्** शिष्यके द्वयोः ।
त्रि तु शाब्देऽथ **शतपा**च्छताङ्घ्रौ त्रि स्त्रिया पुनः ॥ १८०२ ॥
ज्ञेया शतपदी कर्णजलौकायामथ द्वयोः ।
मत्स्ये स्याच्छ**कली** त्रिस्तु शकलेन समायुते ॥ १८०३ ॥
शारदस्तु पुमान् पीतमुद्गे सवत्सरेऽपि च ।
त्रिस्त्वधृष्टे च शुद्धे च शरत्पर्क्वा[4]दिकेपु च ॥ १८०४ ॥
शारस्य दातर्यपि च रभसोऽप्रतिभेऽपि च ।
प्रत्यग्रे च स्त्रियां तु स्यात् सप्तपर्णाख्यपादपे ॥ १८०५ ॥
शारदी तोयपिप्पल्यामप्यथो **शार्वरं** नपि ।
स्यादन्धतमसे त्रिस्तु घातुकेऽथ त्रि **शार्करः** ॥ १८०६ ॥
शर्करावति नप् तु स्याद् योनोवर्गसमुत्थयोः ।
सान्नोर्माध्वीकसंज्ञे तु मधुमद्ये पुमानयम् ॥ १८०७ ॥

---

१. 'थामे' क. ख. पाठः. २. 'त्र' क. च. पाठः. ३. 'तन्धूर्दे' ग. पाठः.
४. 'क्षा' क. ङ. च. पाठः.

दुग्धे फेने च[1] रभसः प्रोक्तवाञ्छब्दवित्तम ।
शाण्डिल्यस्त्वृषिभेदे ना स्याद् बिले पावकान्तरे ॥ १८०८ ॥
शण्डिलस्य त्वपत्ये द्वे गोत्रे स्त्री तत्र शाण्डिली ।
शारिका तु स्त्रिया शारी[2]सञ्ज्ञे पक्ष्यन्तरे तथा ॥ १८०९ ॥
वाद्यवादनदण्डे च *शाकटस्तु त्रि हिंसके ।
शालेयस्तु पुमाञ्ज्ञेयो मिश्रेयासञ्ज्ञभेषजे ॥ १८१० ॥
चाणक्यमूलकेऽप्याह कश्चित् क्षेत्रे तु भेद्यवत् ।
शाल्युद्भवोचिते क्ली तु चर्मपर्णीसमाह्वये ॥ १८११ ॥
शार्ङ्गेष्ठं स्याल्लताभेदे शार्ङ्गेष्ठा तु स्त्रियामियम् ।
प्रसिद्धे स्थावरे दासीषडश्रादिपदैरथ ॥ १८१२ ॥
श्यामलोऽश्वत्थवृक्षे ना कार्ष्ण्ये च त्रि तु तद्वति ।
श्यामिका मृगभेदे स्त्री श्यामला षोडशाङ्गुला ॥ १८१३ ॥
श्वेतबिन्दुरिति प्रोक्तं लक्षण तस्य सा तथा ।
ज्ञेया हेममले ना तु श्यामाकाह्वयधान्यके ॥ १८१४ ॥
श्यामकः **शाकट**स्तु स्यात् पुमान् पलशतात्मनः ।
तुलासंज्ञस्य मानस्य विशत्यात्मकभारके ॥ १८१५ ॥
शाकटीनापराभिख्ये यत् तु मान व्यवस्थितम् ।
उक्ता(द्) दशगुण तस्मात् तथा दशगुणं हि यत् ॥ १८१६ ॥
तस्माच्च यद् दशगुणं तस्मिन् क्ली भेद्यवत् पुन. ।
शकटैः शकटस्यापि सम्बन्धिनि तथा स्मरेत् ॥ १८१७ ॥
वाहके शकटस्याथ शाकटी स्त्रीति बुध्यताम् ।
अर्थे निदानकारेण प्रयुक्ते **शाकर**स्तु ना ॥ १८१८ ॥

---

१ 'तु' ग. ङ च. पाठ. २. 'रि' ग. ङ. पाठः

---

* 'शारकस्तु' इति पाठ स्याद् अर्थसामञ्जस्यात्, शाकटशब्दस्योपरिष्टाद्वक्ष्यमाणत्वाच्च ।

वृषभे शक्करीसंज्ञच्छन्दसि त्वेतदीरितम् ।
क्ली त्रिस्तु शक्करीयोगिन्यथ स्याच्छाम्बरं[1] त्रिषु ॥ १८१९ ॥
शम्बरेण हि सम्बद्धे शाम्बरी तु स्त्रियामियम् ।
मायायामथ पुल्लिङ्गः **श्रावकः** कण्ठजे गुणे ॥ १८२० ॥
गायकाना गुणश्चाय यो दूराच्छ्रावयेद् ध्वनिम् ।
स स्यात् त्रिस्तु भवेच्छ्रोतृश्रावयित्रोरथ द्वयोः ॥ १८२१ ॥
व्याघ्रे सिंहे च **शार्दूलो** ना भागोत्तरवर्धिनाम् ।
हिङ्ग्वादीना दशानां स्याच्चूर्णेऽथो पुसि **शाबरः** ॥ १८२२ ॥
लोध्रे क्ली त्वपराधे च पापे च शबरस्य तु ।
सम्बन्धिनि त्रि ना तु स्यान्मासि श्रावणिके तथा ॥ १८२३ ॥
श्रावणः श्रावणी तु स्त्री पौर्णमास्या हि या भवेत् ।
श्रवणाह्वयनक्षत्रयुक्ता तस्या तथा भवेत् ॥ १८२४ ॥
मुण्डीसंज्ञकभैषज्यस्तम्बेऽथ रभसोऽपठीत् ।
दध्या(दि ? ली)‡सज्ञके वल्लिभेदेऽथ श्रवणस्य यत् ॥ १८२५ ॥
सम्बन्धि तत्र त्रिः शीतगुणे तु **शिशिरः** पुमान् ।
त्रि तु तद्वति शैखाख्ये त्वृतुभेदे नृशण्डयोः ॥ १८२६ ॥
शिखरोऽस्त्री गिरेः शृङ्गे वृक्षाग्रे रभसः पुनः ।
पक्वदाडिमबीजाभमाणिक्यशकलेऽभ्यधात् ॥ १८२७ ॥
पुलकेऽपि स एवाह भेद्यालिङ्ग तु बोधत ।
वर्तुले यत् त्विद प्रोक्त कैश्चिच्छोभनवाचकैः ॥ १८२८ ॥
बुधैः शिखरशब्दोऽयमित्यसत् तदमूलकम्[2] ।
शिशुकस्तु द्वयोर्बाले शिशुमारे तथैव च ॥ १८२९ ॥

१. 'रस्त्रिषु' ग. ङ. च. पाठ॰ २ 'कम्' ग पाठ.

‡ 'दध्याल्यां श्राव(णा ? णी) मता' इति मेदिनी ।

उलूपीसंज्ञके चापि जलजन्तौ पुमान् पुनः।
द्रुमभेदे स्त्रियां तु स्याच्छिशुक। +++++ ॥ १८३० ॥
शिथिलं त्वदृढे त्रि स्याच्छिथिली तु स्त्रियामियम्।
वम्रिकासदृशे पिङ्गवर्णे कीटान्तरे भवेत् ॥ १८३१ ॥
अयोमले तु **शिङ्घाणं** क्लीबलिङ्ग प्रतीयताम्।
नासामले तु स पुमान् **शिखण्ड**स्तु पुमानयम् ॥ १८३२ ॥
मयूरपिञ्छे स्त्री तु स्याच्छिखाया हि शिखण्ड्यसौ।
शिखण्डी तु द्वयोर्ज्ञेयो मयूरेऽपि च कुक्कुटे ॥ १८३३ ॥
शिखण्डिनी तु स्त्री यूथ्या गुञ्जाया च पुमान् पुन।
कलायसञ्ज्ञे धान्येऽपि रभस. प्रोक्तवानमुम् ॥ १८३४ ॥
ऋषिभेदे क्वचिच्चापि पुरुषे भारतश्रुते।
शिखण्डवति तु त्रि **स्याच्छिखरी** तु पुमान् गिरौ ॥ १८३५ ॥
अपामार्गसमाख्ये च स्तम्बे रभस उक्तवान्।
तरौ च स्त्री तु विज्ञेया छन्दस्यत्यष्टिसञ्ज्ञके ॥ १८३६ ॥
वृत्तभेदे शिखरिणी मार्जितासञ्ज्ञके तथा।
सस्कृते तक्रभेदे स्या**च्छीतक**स्त्वलसे त्रिषु ॥ १८३७ ॥
ज्वालाभेदे शीतिका स्त्री **शीकर**स्तु पुमानयम्।
*वाताद्य(स्ते) स्नेह(कणे) हस्त्यायुर्वेदिन पुन ॥ १८३८ ॥
हस्तिहस्तसमुद्भूतदानवारिण्यधीयते।
गुणे च शबले शीतगुणे च स्यात् त्रिषु त्वयम् ॥ १८३९ ॥
गुणयोरेतयोरेकयुक्ते स्या**च्छीतल**स्तु ना।
चम्पकाख्ये पुष्पतरौ तथा शीतगुणे त्रि तु ॥ १८४० ॥
तद्वत्यथ स्त्रिया रक्तवर्णाया गवि शीतला।
श्रीफलस्तु पुमान् बिल्वे श्रीफली तु स्त्रियामियम् ॥ १८४१ ॥

---

* 'शीकर सरले वातस्तताम्बुकणयो पुमान्' इति मेदिनी, 'अथ शीकर। वातास्तजलेऽम्बुकणे' इति हेमचन्द्र।

नील्याख्यायामोषधौ स्यादामलक्यां तु शब्दवित् ।
रभसोऽथ **श्रीघनः** स्याद् बुद्धे ना क्ली तु दध्नचदः ॥ १८४२ ॥
श्रीपर्णं त्वग्निमन्थाख्यस्थावरे कमले च नप् ।
श्रीपर्णी तु स्त्रियां वृक्षे कार्ष्मर्ये कट्फलेऽपि च ॥ १८४३ ॥
शीर्षण्यं ‡तु शिरस्त्राणे योधानां शीर्षकाह्वये ।
केशे ¶तु विशदे त्रि स्यान्मुख्ये मूर्धभवेऽपि च ॥ १८४४ ॥
अवैदिकास्तु शब्दज्ञम्मन्याः केचिदधीयते ।
तालव्योर्ष्मादिरस्त्रीति **शु(षु[2] षि)र**ध्वनिरस्य ते ॥ १८४५ ॥
अर्थं वदन्ति विवरं रभसस्तु नखाह्वये ।
भेषजेऽप्यपठीद् वाद्यभेदे त्वजय उक्तवान् ॥ १८४६ ॥
पाशादिके छिद्रयुक्ते पुनस्त्रिरिति चोक्तवान् ।
एतच्चासाम्प्रतं यस्मात् *(तालव्योष्मादिरेव[1]) हि ॥ १८४७ ॥
वैदिका अनुमन्यन्ते तस्य चार्था पृथक् कृताः ।
शुनकस्त्वृषिभेदे ना शुनि द्वे $(तु नृलिङ्गकः[1]) ॥ १८४८ ॥
मर्त्यजात्यन्तरे विप्राच्छूद्राया व्यभिचारतः ।
जाते शूलवति त्वेतत् त्रिरथो **शृङ्खला** त्रयी ॥ १८४९ ॥
कटिसूत्रे भवेत् पुंसा पादबन्धनवस्तुनि ।
अपि स्याद् दन्तिना ना तु **शृङ्गारः** स्याद् रसान्तरे ॥ १८५० ॥
नवाना नाट्यविख्यातरसानामुज्ज्वलाह्वये ।
गजमण्डनभेदे च क्लीबं तु रभसोऽपठीत् ॥ १८५१ ॥
लम्पटे चापि सिन्दूरचूर्णे चाथ नपुंसकम् ।
शृङ्गाटं यन्त्रभेदे च योधानां स्याच्चतुष्पथे ॥ १८५२ ॥

---

१. 'छा' ङ च. पाठ   २ 'ष्क' ग पाठ

---

‡ 'क्ली' इति स्यात् । ¶ 'ना' इति स्यात् । * 'दन्तजोष्मादिमेव' इति पठितव्य भाति । $ 'ना तु शूलिक' इति स्यात् ।

पुँल्लिङ्गं तु विजानीयात् स्तम्बे सलिलसम्भवे ।
दन्तबीज इति ख्याते **शृङ्गारी** तु पुमानयम् ॥ १८९३ ॥
पूगवृक्षे सुवेषे तु त्रिरथो **श्लेष्मलः** पुमान् ।
गोधूमधान्ये त्रिषु तु श्लेष्मवच्छ्लेष्मकारिणो[1] ॥ १८९४ ॥
श्लेष्मघ्नी तु स्त्रियामुक्ता पिण्यामल्ल्योर्मनीषिणा ।
रभसेन त्रिषु त्वेष श्लेष्मणो हन्तरि स्मृत. ॥ १८९५ ॥
शैलूषस्तु नटे द्वे स्यात् कितवे च पुमान् पुन ।
शण्डजातौ च बिल्वे च **शैशवं** तु नपुसकम् ॥ १८९६ ॥
शिशुत्वेऽप्युभयो. साम्नोरुचतागीतयोस्त्रि तु ।
शिशुसम्बन्धिनि क्ली तु **शैलेयं** ताक्ष्यशैलके ॥ १८९७ ॥
कालानुसार्यसंज्ञे[2] च धातुभेदे तथैव तत् ।
सिन्धूत्थलवणे द्वे तु मधुपे स्यात् त्रिषु त्वत ॥ १८९८ ॥
शैवली शैवलवति स्त्री तु शैवलिनी धुनौ ।
शैलाटस्तु द्वयो. सिहे किराते च पुमान् पुनः ॥ १८९९ ॥
देवले शुक्रकाचे च रभसेनेदमीरितम् ।
अथ क्ली **शोभनं** हेम्नि धातोरर्थे च शोभ(ने[3]ते) ॥ १८६० ॥
त्रि तु स्यात् सुन्दरे क्ली तु **शोधनं** शुद्धिकर्मणि ।
अना तु शोधयत्यर्थे शोधना ना तु शोधनः ॥ १८६१ ॥
अङ्कोलवृक्षे स्त्री तु स्यात् सम्मार्जन्या हि शोधनी ।
त्रिस्तु स्यात् साधने शुद्धे **शोषकस्तु** पुमानयम् ॥ १८६२ ॥
वास्तुदेवविशेषे स्यात् कोष्ठश्रेणौ हि पश्चिमे ।
आरभ्य दक्षिणात् कोष्ठात् कोष्ठे तिष्ठति सप्तमे ॥ १८६३ ॥
यस्तत्र त्रि. पुन. शोष्टृशोषयित्रोरथो पुमान् ।
करञ्जभेदे **षड्ग्रन्थः** षड्ग्रन्था तु स्त्रियामियम् ॥ १८६४ ॥

---

१ 'णा' ङ च पाठ २ 'का' ग पाठ ३ 'तु' च पाठ

भेषजे पिप्पलीमूलसंज्ञे स्यादपरे पुनः ।
आहुः शुक्लवचायां तां वचामा॰ परे विदुः ॥ १८६५ ॥
शट्यां चाथ **षडश्रा** स्त्री स्यान्नागलकपादपे ।
प्रसिद्धे चापि शार्ङ्गाष्ठानासीप्रभृतिभि॰ पदैः ॥ १८६६ ॥
स्थाव(रैः स्त्री॰ रे त्रि) तु षट्कोणे **षाडवस्तु** पुमानयम् ।
गतिप्रभेदे स्यादम्लमधुरोन्मिभिन्ने रसे ॥ १८६७ ॥
एतद्रससमायुक्त यत् तत्रायं त्रिषु स्मृतः ।
षाण्मासी तु स्त्रिया श्राद्धे कर्तव्ये मासि सप्तमे ॥ १८६८ ॥
प्रेतस्य त्रि तु सम्बद्धे षण्मास्या॰ **षाष्ठिकं** तु नर् ।
व्रतभेदे षष्ठकालभोजने च प्रवर्तते ॥ १८६९ ॥
भेद्यवत् तु क्रतुहुतषष्ठाहभववस्तुनि ।
सर्वज्ञो ना महादेवे बुद्धेऽप्यर्हे॰ थ ... ॥ १८७० ॥
सर्ववेदिन्यथो पुंसि **समयो** ना॰ ... ।
सङ्केताचारसिद्धान्तकालेषु शप॰ ... ॥ १८७१ ॥
क्रियाकारे चाजयस्तु ब्रूते निर्देशसम्पदे ।
भाषायां च वयं त्वेन ब्रूमहे सङ्गमे ... ॥ १८७२ ॥
सङ्गरस्तु प्रतिज्ञाया क्रियाकारे च ... ।
युद्धे विषे तु रभस. क्लीब तु ... ॥ १८७३ ॥
सगरस्तु पुमान् पूर्वराजभेदे ... ।
व्योम्नि त्रिर्गरलेन स्यात् सहिते ऽथ नलिङ्गक ॥ १८७४ ॥
सन्नाह्यः कुञ्जरे युद्धयोग्येऽथो भेद्यलिङ्गक ।
सन्नद्धव्ये **स्पन्दनं** तु क्ली किञ्चिच्चलनेऽत्र ना ॥ १८७५ ॥
तिमिशाख्यद्रुमे क्ली तु **स्यन्दनं** स्रवणे जले ।
रथे तु ना स्यन्दनी तु स्त्रीलिङ्गा स्या॰ ग्रहभ्रमे ॥ १८७६ ॥

---

१. 'षष्ठ्या चा' ग च पाठ   २ 'भृ' ङ पाठ   ३ 'ने तथा' ग. पाठ

स्पर्शनं तु नपि स्पृष्टौ दाने च प(त ² व)ने तु ना।
अना तु स्पर्शयत्यर्थे स्पर्शना परिकीर्तिता ॥ १८७७ ॥

$**सर्गकं** त्वतिबाले स्याद् (बध्री¹ दघ्नि * यत्रोत्तमात्रकम्।
सयावन तत्र भेद्यलिङ्ग तु स्रष्टरि स्मृतम् ॥ १८७८ ॥

अथात्र रभस प्राह पुल्लिङ्गे वचन यथा।
नालिकेरस्य सस्याभमणौ खङ्ग च सस्यकः ॥ १८७९ ॥

भागवृत्तिकृता तूक्त सस्यसम्पन्नवस्तुष।
व्रीहिशाल्यादिकेष्वेव स्थावरेष्वत्र भेद्यवत् ॥ १८८० ॥

यत् त्विद गुणसम्पन्ने जयादित्येन भाषितम्।
अतिलोकतया तस्य विरसत्वादुपेक्षितम् ॥ १८८१ ॥

संहितं तु त्रि संश्लिष्टे सहिता तु स्त्रियामियम्।
शास्त्रग्रन्थजातिभेदे वेदभागेऽपि च क्वचित् ॥ १८८२ ॥

अतीव सन्निकर्षे च वर्णाना क्ली तु सामनि।
षष्ठे च नवमे चैव स्यादिष्टावर्गगतके ॥ १८८३ ॥

सप्तकस्तु पुमान् सङ्घे सप्ताना क्ली तु सप्तकम्।
मृगयाक्षादिषु स्त्री तु सप्तकी काञ्चिदामनि ॥ १८८४ ॥

सप्तमं तु त्रि सप्ताना पूरणे सप्तमी पुन।
स्यात् सप्तमविभक्तौ च दुर्गादेर्व्यास्तिथावपि ॥ १८८५ ॥

सङ्कोचने तु **सङ्कोचः** पुमान् क्लीब तु कुङ्कुमे।
सम्बाधस्तु भगे स्त्रीणा पुमान् मेढ्रे च सज्जन ॥ १८८६ ॥

कारायां शङ्कटेऽन्ये तु सङ्कटे त्रिषु भण्यते।
संस्कृतं त्वाहितोत्कर्षे कृत्रिमे निर्मलीकृते ॥ १८८७ ॥

---

१ 'मात्रे स्या' ग पाठ. २ 'प' क. च पाठ.

$ सर्जकमिति स्यात्। * 'सज्जवने
१४०) इति वैजयन्ती।

त्रिषु स्याल्लक्षणोपेते भाषाभेदे तु पण्डिता ।
नपुंसकं विजानन्ति **संसर्प**स्तु पुमानयम् ॥ १८८८ ॥
अहीनक्रतुभेदे स्यात् सप्तसौ च नपि त्वदः ।
महासर्पसमाख्येषु सामसु स्याद् दशस्वपि ॥ १८८९ ॥
सञ्जयस्तु पुमाञ्ज्ञेयः पुरुषे भारतश्रुते ।
क्लीबं तु सामभेदे स्यादिन्द्रत्त्वरऋचि स्थिते ॥ १८९० ॥
विश्वाधनानीत्यारभ्य तथाहीनमखान्तरं ।
सहस्रं पुनरस्त्री स्याच्छताना दशके भवेत् ॥ १८९१ ॥
बहुन्यपि **सहाय**स्तु द्वे सख्यौ त्रि तु सेवके ।
सर्वौघस्तु पुमान् राज्ञां सर्वसन्नहनेऽथ नप् ॥ १८९२ ॥
मधुभेदे समासाना भेदाल्लिङ्गादि योजयेत् ।
समङ्गस्तु त्रि मङ्गेन सहितेऽथ नृलिङ्गकः ॥ १८९३ ॥
प्राणिद्यूते समङ्गा तु स्त्री नमस्कारिकाह्वये ।
आनूपवल्लिस्तम्बे स्यात् क्षुद्रेऽथ **सचिवः** पुमान् ॥ १८९४ ॥
मन्त्रिणि स्यात् सहाये च चेटे चे[1]त्यथ **संवृतम्** ।
क्लीबं सवरणे वर्णधर्मभेदे च तत् त्रि तु ॥ १८९५ ॥
तद्वतिच्छादिते चाथ **सवनं** क्लीबलिङ्गकम् ।
सोमाभिषवणे स्नाने काण्डेऽथो शाकटायनः ॥ १८९६ ॥
आह कालविशेषेऽमुं स्यात् प्रातस्सवनादिषु ।
यज्ञस्य ना तु यागेऽथ वनेन सहिते त्रिषु ॥ १८९७ ॥
संहारो नरकस्य स्याद् भेदे संहरणे च ना ।
स्यान्महाप्रलये चाथ स्त्री संहारी कर ++ * ॥ १८९८ ॥

---

१. 'च ऽयथ' ङ. पाठ.

---

* 'सन्धिस्तु कुड्यच्छदिषो कावातायनिका कला । अपशाला तु संहारी' (पृ १६२. श्लो ३८) इति वैजयन्ती ।

सरकोऽस्त्री मणौ शीधुपाने चषकशीधुनोः ।
मेघवत् तु भवेत् साधु सर्तर्यथ **सगोत्र**वाक् ॥ १८९९ ॥
एकगोत्रे द्वयोस्त्रिस्तु गोत्रेण[3] सहितेऽथ नप् ।
सहजं स्यात् स्वभावे क्लीपुंस्येन रभसोऽभ्यधात् ॥ १९०० ॥
सहोत्पन्ने[2] विजानीयात् **सग**(र्ह्यं[1] भर्यं) चापि मेघवत् ।
अथात्र धीरैः **सन्दष्ट**शब्दः पुंसि प्रकीर्तितः ॥ १९०१ ॥
गाथकानां कण्ठदोषभेदे सम्मिश्ररूपके ।
त्रिस्तु सन्दशनस्य स्यात् कर्मभूते तथैव च ॥ १९०२ ॥
यमकस्य प्रभेदे च **सरट**स्तु द्वयोरयम् ।
कृकलासे स्त्रियां तु स्यात् सरटी नीलिकाह्वये[3]* ॥ १९०३ ॥
लोहभेदेऽथ **सरलः** पूतिकाष्ठाह्वयद्रुमे ।
पुमान् विदग्धे तु त्रि स्यादृजौ च प्रियवादिनि ॥ १९०४ ॥
पुनर्हर्षं समाचष्टे **सरण्ड**स्तु पुमानयम् ।
तृणानां समवायेऽथ कृमिजात्यन्तरे द्वयोः ॥ १९०५ ॥
स्तम्बजं तु क्लीबलिङ्गमुशीरे मेघवत् पुनः ।
स्तम्बजातेऽथ पुंसि स्यात् **स्रवणः** कतकाह्वये ॥ १९०६ ॥
वृक्षे क्ली तु स्रुतौ क्ली तु **सलज्जं** स्यात् सुगन्धिके ।
स्तम्बे दमनकाख्ये स्याल्लज्जावति तु मेघवत् ॥ १९०७ ॥
समुद्रस्तु पुमानब्धौ छन्दस्युत्कृतिसंज्ञके ।
आकाशे च तथा सङ्ख्याभेदे चैवंविधः स च ॥ १९०८ ॥
†शताद् दशगुणं या स्यात् सङ्ख्या यत्र त्रयोदश(?) ।
शाश्वतस्तु नपि प्राह समुद्रं देहलक्षणे ॥ १९०९ ॥

---

१ 'त्रैश्च स' क. ड. च पाठः २. 'तु' क. ड च. पाठः ३. 'ल' क च पाठः

---

* 'मीलिकायां तु सरटी' (पृ ४३ श्लो. २७) इति तु वैजयन्ती । † 'अथ परे दशगुणोत्तरा । शतं सहस्रमयुतं नियुतं प्रयुतार्बुदे । न्यर्बुदं बृन्दखर्वे च निखर्वं शङ्खमम्बुजम् । समुद्रो मध्यमन्तं च परार्धं च यथाक्रमम् ।' (पृ. १८८, श्लो. २७, २८, २९) इति वैजयन्ती.

त्रिस्तु स्यान्मुद्रया युक्ते स[illegible] ।
सम्पुटे त्रिस्तु सहिते मुद्रेन[illegible] ॥ १९१० ॥
शरस्यारोपणे चापे सन्धान[illegible] ।
अभिषुत्या काञ्जिके च श्लेष[illegible] क्रियाम् ॥ १९११ ॥
सन्धानी रूप्यशालाया [illegible] न्तरे ।
गिरिप्रियासमाख्येऽथ मेघ [illegible] ॥ १९१२ ॥
समानस्तु पुमान् वायुभेदे [illegible] ।
त्रिस्तु साध्वेकतुल्येषु मानेन [illegible] तथा ॥ १९१३ ॥
सज्जनस्तु पुमान् साधौ [illegible] ।
क्लीब तु रभसो ब्रूत उपर[illegible] ॥ १९१४ ॥
स्त्रियां तु सज्जना हस्तिकल्पन[illegible] पुमान् ।
सर्षपस्त्वोषधीभेदे तुन्तुभा[illegible] ॥ १९१५ ॥
सर्षपी फलिनीसंज्ञवृक्षे व्याध्य[illegible] ।
स्वस्तिकस्तु पुमान् गेहवास्तु[illegible] ॥ १९१६ ॥
त्रिकोणसंज्ञके चापि स्त्रीणा स्याद् [illegible] न्तरे ।
सुनिषण्णाह्वये शाकस्तम्बे पङ्क[illegible] ॥ १९१७ ॥
द्वे तु चाषसमाख्ये स्यात् पक्षि[illegible] प्रत्ययम् ।
स्वरितः स्वरभेदे स्यादुच्चनीच[illegible] ॥ १९१८ ॥
त्रि तु तद्वत्यपि स्याच्च स्वर्गते [illegible] ना ।
भ्रातरि क्ली तु दिवसे गेहे चा[illegible] ॥ १९१९ ॥
सवर्णो ब्राह्मणाज्जाते क्षत्रियाया [illegible] ।
मर्त्यजात्यन्तरे त्रिस्तु मर्त्ये स्य[illegible] ॥ १९२० ॥

---

१. 'न्द' क. च. पाठ.

---

§ 'सहज स्वसरो भ्राता' (पृ १७५. [illegible]) [illegible] वैजयन्ती ।

तुल्यवर्णकमात्रे च संक्रमस्तु स्त्रियामयं।
स्याद् दुर्गसञ्चरे ना तु पूर्वानिर्दिष्टमाश्रयन् ॥ १९२१ ॥
उज्झित्वान्याश्रयप्राप्तौ शब्दशास्त्रविदामपि।
गुणवृद्धिनिषेधस्य निमित्ते प्रत्यये तथा ॥ १९२२ ॥
अथात्र पठ्यते सद्भि पुनरुक्तमादरयन्।
सङ्गमो मेलके ना तु व्रतभेदे तदर्थिनाम ॥ १९२३ ॥
पञ्चरात्र पय पाने सङ्ग(ङ्ग)[?] तु पुमानयम्।
दिवसस्य विभक्तस्य चतु(र्था*र्था)गे द्वितीयके ॥ १९२४ ॥
पञ्चरात्रपय पानव्रतेऽथ मिलिते त्रिषु।
सङ्करोऽग्निचटत्कारे सम्मार्जन्यवगुज्झिते ॥ १९२५ ॥
सङ्कीर्णे सङ्करी[1] तु स्त्री कन्याभेदे नृदूषिते।
‡सहर्षस्तु पुमान् वायौ त्रि स्पर्धनसमानयो ॥ १९२६ ॥
सरणिस्तु पुमान् सूर्ये स्त्री तु स्यात् पङ्क्तिमार्गयो।
सङ्घाते च सिराया च संक्रान्तिस्तु पुमानयम् ॥ १९२७ ॥
ऋषिभेदे द्वयोस्तु स्यात् तद्वंश्येषु स्त्रिया पुन।
षण्णवत्यक्षरे छन्दोभेदेऽपि द्वादशाक्षरे ॥ १९२८ ॥
क्ली त्वारण्यकसाम्नि स्यात् स्वादोरित्येत्यृचि स्थिते।
समाधिस्तु पुमान् ध्याने नीवाके च समर्थने ॥ १९२९ ॥
प्राणिद्यूते प्रतिज्ञाया तुल्यत्वे भेचयत् पुन।
सम आधिर्भवेद् यस्य तत्र स्यात् तु द्वयोरयम् ॥ १९३० ॥

---

१ 'दोषे नृ' क ड च पाठ

---

* 'पञ्चरात्र पय पान सङ्गम सङ्गतश्च ग' (पृ ९५ श्लो १४७) इति, 'दिनादौ प्राह्णपूर्वाह्णौ तत सङ्गतसङ्गवौ' (पृ २२ श्लो ६४) इति च नैनयन्तौ। † 'सङ्कारी भुक्तकन्यायाम्' इति तु हेमचन्द्र, 'नवदूषितकन्याया सङ्कारी पुनरुच्यते' इति मेदिनी च। ‡ 'सहर्षस्तु प्रमोदेऽपि स्पर्धाया च प्रभञ्जने' इति तु मेदिनी, 'सहर्ष पवने मुदि। स्पर्धाया च' इति हेमचन्द्रश्च।

सनाभिर्हि सपिण्डेऽन्ये सोदर्येऽथाङ्गुलौ स्त्रियाम् ।
त्रिर्नाभिसहिते ना तु **सरण्युर्वायुमेघयो.** ॥ १९३१ ॥
स्त्री तु + + + + + + + + + + + + + + + + ।
स्वयम्भूस्तु विरिञ्चे ना क्ली स्वयम्भु विहायसि ॥ १९३२ ॥
सरस्वांस्तु समुद्रे ना नदे चाथ नपुसकम् ।
धनञ्जयेन पठितमाकाशेऽथ स्त्रियामियम् ॥ १९३३ ॥
सरस्वती नदीभेदे नदीमात्रे च वाचि च ।
गङ्गाया गवि मेदिन्या स्त्रीरत्ने च वचस्यपि ॥ १९३४ ॥
तथा तृणलतास्तम्बे मत्स्याक्षीसज्ञकेऽपि सा ।
मत्स्याक्षी चापि विज्ञेया ब्राह्मीति प्रथिता लता ॥ १९३५ ॥
मेघलिङ्ग तु रसिके रभसेन समीरितम् ।
सरोयुक्ते च जानीयात् सत्ययुक्ते तु **सत्यवत्** ॥ १९३६ ॥
त्रिषु सत्यवती तु स्त्री वेदव्यासस्य मातरि ।
ब्राह्मीसज्ञतृणस्तम्बेऽप्यथ **सारङ्ग** इत्ययम् ॥ १९३७ ॥
पुमान् शबलवर्णे स्याद् मेघलिङ्ग तु तद्वति ।
स्त्र्यर्थे तत्रापि सारङ्गी द्वे तु चातकभृङ्गयो· ॥ १९३८ ॥
कुञ्जरे कृष्णसाराख्यमृगभेदे च ना पुन ।
सारसो यामिनीनाथे क्लीबं तु सरसीरुहे ॥ १९३९ ॥
द्वे तु पुष्करसज्ञे स्यात् पक्षिभेदेऽथ **सात्त्विकम्** ।
त्रिपु सत्त्वेन निर्वृत्ते सात्त्विकी तु स्त्रियामियम् ॥ १९४० ॥
नाट्यवृत्तिविशेषाणां कैशिकीत्यादिसंज्ञिनाम् ।
वृत्तौ कस्यामपि द्वे तु **सात्त्वतः*** प । + । + ॥ १९४१ ॥
क्षत्रपूर्वकवैश्यायां व्रात्याज्जाते नरान्तरे ।
सत्त्वतश्च तथापत्ये बलभद्रे तु पुम्ययम् ॥ १९४२ ॥

---

* 'पूजके हरे.' इति पूरणीय स्यात् । तथा च वैजयन्ती 'सात्त्वत पूजयेद्विष्णुमुक्तो भागवतश्च स ।' (पृ ८०. श्लो. १०५)

साधनं तु धने शेफे सिद्धावनुगतौ गतौ ।
मारणे मृतसस्कारेऽप्युपायेऽप्यर्थदापने ॥ १९४३ ॥

सेनाङ्गे यातनाया च क्लीब स्याढपुमान् पुन ।
निर्वर्तनायां मन्त्रादेरभीष्टफलदीकृतौ ॥ १९४४ ॥

साधन साधना चेति रूपद्वयमिह स्मरेत् ।
साहसं (तु ? त्व)स्त्रिया दण्डशब्दपर्यायके दमे ॥ १९४५ ॥

क्ली तु तत् स्याद् बलात्कारे वय तु ब्रूमहे परम् ।
अतर्कितप्रवृत्तौ च साहसं क्लीत्यथाजय ॥ १०४६ ॥

कृतकार्ये त्रिरित्येव **साहस्रं** तु नपुमकम् ।
सहस्राणा समूहेऽथ त्रि सहस्रवति स्मृतम् ॥ १९४७ ॥

सहस्रेण च निर्वृत्त एकाहक्रतुषु त्वयम् ।
चतुर्षु पुसि साहस्र **सामज**स्तु द्वयोर्गजे ॥ १९४८ ॥

त्रि तु सामसमुद्भूते **सावन**स्तु पुमानयम् ।
संवत्सरविशेषे स्यात् षष्टित्रिशतवासरे ॥ १९४९ ॥

सवनस्य तु सम्बन्धिन्येष त्रि सहिते तथा ।
अवनेनाथ **सामुद्र**मब्धिसम्बन्धिनि त्रिषु ॥ १९५० ॥

क्ली देहलक्षणेऽथ त्रि **सावित्रः** सवितुर्भवेत् ।
सम्बन्धिनि स्त्रिया तु स्यात् सावित्री द्विजविश्रुते ॥ १९५१ ॥

विश्वामित्रेण दृष्टे स्याद्गर्भेदेऽनाभिकाङ्गुलौ ।
सायकस्तु शरे खड्गे वज्रे ना त्रिस्तु (घा ? सा)तरि ॥ १९५२ ॥

सारिका तु स्त्रिया *काश्यवीणाशब्देन विश्रुते ।
वीणाभेदे त्रिषु त्वेष सारक सतरि स्मृत ॥ १९५३ ॥

* "काण्डवीणा कुवीणा च ढक्कारी किंनरीति च । सारिका कुड्खुणी चाथ" (पृ १४६ श्लो १२८) इति तु वैजयन्ती ।

तथा सारयितर्येष **सारणी** तु स्त्रियामियम् ।
ग्रन्थे पद्यात्मके ना तु सारणो [1]रावणात्मजे ॥ १९५४ ॥
शरद्वायौ चापुमांस्तु सारणा सारिकर्मणि ।
स्थायुकस्तु त्रिषु स्थाता ना तु ग्रामाधिकारिणि ॥ १९५५ ॥
स्थापनी तु स्त्रियां पाठायां नित्यरागता पुनः ।
स्थापना स्थापयत्यर्थे त्रि तु तत्सामनेऽथ ना ॥ १९५६ ॥
(सित [2] स्यात्)सर्षपे च **सिद्धार्थः** बुद्धेऽर्थेन युतेऽ(न्य)वत् ।
सिताभ्रस्तु स कर्पूरे ना क्ली त्वभ्रे सिते स्मृतः ॥ १९५७ ॥
सिध्मला तु स्त्रियां मत्स्यविकृतौ रभसोदिता ।
कस्याञ्चिद्दोषधावन्ये त्रि तु सिध्मवति स्मृतः ॥ १९५८ ॥
सिंहास्यस्त्वटरूषे ना सिंहस्य तु मुखे नापि ।
सलम्बस्त्वृषिभेदे ना तन्तुवाये पुनस्त्रयो ॥ १९५९ ॥
सिलिन्ध्रस्तु पुमान् वृक्षभेदे छत्राक उच्च च ।
छत्राके तु नपि प्राह रभसोऽथ द्वयोरयम् ॥ १९६० ॥
मत्स्यभेदे नपि त्वेतत् कन्दोकुरपि तथा ।
सिलिन्ध्रवृक्षप्रसवे स्त्री तु गाण्डपदीमृदि ॥ १९६१ ॥
स्त्रीप्रियस्तु पुमानाम्रपादपेऽशोकपादपे ।
क्ली तयोः प्रसवे त्रिस्तु वल्लभेनो तथा भवेत् ॥ १९६२ ॥
स्त्रीणां प्रिये **सीमिकं** तु क्ली वल्मीके तथा तरौ ।
शाखायां च द्वयोस्त्वेष विज्ञेयः मक्षिकाक्रिमौ ॥ १९६३ ॥
***सीदुगुण्ड**स्तु पुमान् स्नुत्या मत्स्यजात्यन्तरे पुनः ।
पराजक्या द्वयोर्जाते ब्राह्मणात् **सीवनो** पुनः ॥ १९६४ ॥

---

१ 'रावणात्म' ग पाठः २ 'सितेऽस्त्रवदा' ङ च पाठः

---

† 'सारणो राक्षसान्तरे' इति मेदिनी । * 'सीहुण्ड' इति त्वमरसिंह ।

स्त्रियामुपस्थस्याधस्तात्सूत्रे सूच्या च नपृ पुन. ।
स्यूतौ सीवनमेतच्च केषाञ्चिन्मतमीरितम् ॥ १०६५ ॥
अथो परमशोभाया **सुषमा** स्त्री त्रि सुन्दरे ।
सुषिरं तु नपिच्छिद्रे वैजयन्त्या समीरितम् ॥ १९६६ ॥
वाद्यभेदे च वशादौ सुषियुक्ते तु मेद्यवत् ।
स्याद् विद्रुमलतायां तु सुषिरा स्त्री नटे तु ना ॥ १९६७ ॥
सर्पाण्डे तु **सुनारो** ना शुनीस्तनपयस्यपि ।
विद्याच्छोभननारादौ समासादीनि पूर्ववत् ॥ १९६८ ॥
गरुडे तु **सुपर्णो** ना किरणे च द्वयो पुन ।
अश्वे गरुडवे[2](द्) ज्ञेय पक्षिजात्यन्तरेऽथ सा ॥ १९६९ ॥
सुपर्णी विनताया स्त्री **सुवर्णस्त्व**स्त्रियामयम् ।
हेम्नि हेम्नश्च कर्षे[1] + + + ++ ++ स्त्रियाम् ॥ १९७० ॥
सुकन्दस्तु पलण्डो ना त्रि तु शोभनकन्दके ।
सुव्रता सुखसन्दोह्या या गौस्तत्र स्त्रिया त्रि तु ॥ १९७१ ॥
सद्व्रते †**सुवहा** तु स्त्री सल्लकीरास्नयोरपि ।
शेफालिकायामपि च तथा गोधापदीति या ॥ १९७२ ॥
ओषधि + + + + + + + + + **सुकेश्य**सौ ।
स्त्रिया स्यादप्सरोभेदे त्रि तु शोभनमूर्धजे ॥ १९७३ ॥
क्ली तु स्यात् **सुकृतं** पुण्ये सत्क्रियायां च तत् त्रि तु ।
कृते सुष्ठु पुमांस्तु स्याद् बुद्धे **सुगत** इत्ययम् ॥ १९७४ ॥
त्रि शोभनगते क्ली तु (**सुरूपं** शाल्मलीफले) ।
स्त्रिया तु मल्लिकाभेदे सुरूपा वेश्यसञ्ज्ञके ॥ १९७५ ॥

---

१ 'च' ग पाठ २. 'वि' ग. पाठ

---

‡ 'स्यात् क्रतुभेदे तु सा' इति पूरणीय भाति । 'सुवर्णा च मखान्तरे' इति विश्व ।
† 'सुवहा सल्लक्येलापर्णीगोधापदीषु वीणायाम् ।
रास्नाशेफालिकयो स्त्री मुखवाह्येऽन्यलिङ्ग स्यात् ॥' इति मेदिनी ।

सुलभं तु त्रिष्वयत्नलभ्ये ना तु द्विजन्मनाम् ।
विज्ञेय पाकयज्ञाग्नौ **सुनीथ**स्तु पुमानथम् ॥ १९७६ ॥

पूर्वे राजनि कस्मिंश्चित् कश्चित् त्वाह + + + + +
+ + + + + + + + + + भेदे यदाह्वयः ॥ १९७७ ॥

बीजपूर इति त्रिस्तु बहुव्रीहावथो पुमान् ।
सुपार्श्वो गर्दभाण्डाख्यपादपे सम्प्रकीर्तितः ॥ १९७८ ॥

मेरोरुत्तरविष्कम्भपर्वतेऽप्यथ भेद्यवत् ।
बहुव्रीहौ **सुगन्ध** + + + + + + + + + + ॥ १९७९ ॥

+ + + + + वायां च **सुभिक्षा** तु स्त्रियामियम् ।
धातकीसंज्ञके वृक्षे त्रिस्त्वनाढ्येऽथ नप्यदः ॥ १९८० ॥

सुनालं रक्तकुमुदे बहुव्रीहौ तु भेद्यवत् ।
अथो लताबृ + + + + + + + + + + + + ॥ १९८१ ॥

+ + + + क्ष्यतनयनागराजविशेषयोः ।
सुराष्ट्रः पीतमुद्गे ना न स्त्री राष्ट्रे हि शोभने ॥ १९८२ ॥

नीवृद्भेदे तु पुम्भूम्नि सुराष्ट्राः पश्चिमोदधेः ।
समीपे **सुरसा** तु स्त्री महाजम्बूसमाख्यके ॥ १९८३ ॥

जम्बु + + + + + + + + + + + + + + + +
सुषेणस्तु पुमान् विष्णौ करमर्दाख्यपादपे ॥ १९८४ ॥

सुग्रीववैद्येऽप्याहैन रभसो नप् प्रसूनके ।
करमर्दतरो क्लीबं सुषेणा तु स्त्रियामियम् ॥ १९८५ ॥

कृष्णात्रिवृत्समाख्याया लतायामथ सा स्त्रियाम् ।
सू + + + + + + + + + + + + + + + + + ॥ १९८६ ॥

वास्तुदेवविशेषे च कोष्ठश्रेणौ हि पश्चिमे ।
आरभ्य दक्षिणात् कोष्ठात् तृतीये तत्र यः स्थितः ॥ १९८७ ॥

ग्रीवाया शोभनाया स्त्री बहुव्रीहौ तु भेद्यवत् ।
सुगन्धिस्तु पुमान् सूक्ष्म + + + + + + + + के ॥ १९८८ ॥
वास्तुदेवविशेषे च + + + + + + + श्रुत ।
कलमाले च गन्धे च तत्र यो घ्राणतर्पण. ॥ १९८९ ॥
त्रि तु तद्वति चारौ च श्रेष्ठे च स्यात् स्त्रियां पुन. ।
+ + + + + वह्नौ स्यात् तथा चैत्रवसन्तयो. ॥ १९९० ॥
रभसश्चम्पके जातिफले चापि बहु + + ।
+ + + + + + + + + भेद्यवच्छस्तपर्वते ॥ १९९१ ॥
सुमना तु स्त्रिया ज्ञेया मालत्यां कुसुमे पुन ।
स्त्रीभूम्नि स्यात् सुमनसस्त्रि तु स्याच्छुभचेतसि ॥ १९९२ ॥
पण्डिते च द्वयोस्तु स्याद् देवे क्ली तु शुभे हृदि ।
सुमेधा तु स्त्रियां ज्ञेया + + + + + + + + + ॥ १९९३ ॥
गृहस्योपरिभूमौ या स्थूणा तस्यामथ त्रिषु ।
सूचकः पिशुने हस्तभ्रूभङ्गाद्यैश्च बोधके ॥ १९९४ ॥
द्वे तु श्वक्रोष्टुकाकेषु सूचना तु न ना भवेत् ।
रभसस्त्वाह वृष्टौ च गन्धने च विचक्षण ॥ १९९५ ॥
व्यथने + + + + + + + + + + + + + ।
+ + + + + + + + + + + + रभसास्त्विदम् ॥ १९९६ ॥
जन्मन्यप्याह सतत नूनपोराह पारदे ।
स्त्रियां तु स्यात् प्रसूताया **सूतका सूतिकापि च** ॥ १९९७ ॥
सृणीकस्त्वग्न्यशन्योर्ना सृणीका तु स्त्रियामियम् ।
लालाया त्रिषु तून्मत्ते **सृमरस्तु** मृगान्तरे ॥ १९९८ ॥
द्वे त्रिस्तु गत्वरे + + **सृगालस्तु** पुमानयम् ।
दैत्यभेदे द्वयो. क्रोष्टौ (ध ? ड)*मरे तु स्त्रियामियम् ॥ १९९९ ॥

---

* 'शृगालो वञ्चके दैत्यभेदे ना डमरे स्त्रियाम् ।' इति मेदिनी ।

इत्याह रभसो ना तु **मृदाकुः** पावके मतः ।
गोत्रकृत्यृषिभेदे च शकुनौ तु द्वयोरयम् ॥ २००० ॥

क्ली तु तोये **सेवनं** तु क्लीब स्यात् स्यूतिसेवयोः ।
अना तु सेवयत्यर्थे सेवना **सेवकः** पुनः ॥ २००१ ॥

स्यूते प्रसेवसञ्ज्ञे ना त्रि तु सेवितरि स्मृतः ।
सेनानीस्तु पुमान् स्कन्दे त्रि तु सेनापतौ स्मृतः ॥ २००२ ॥

स्वेदनी तु स्त्रिया कन्दुसञ्ज्ञभाण्डे नपि त्वद ।
स्विन्नौ स्यात् खेदनं नपुंस्त्री पुनः स्यात् स्वेदना तथा ॥ २००३ ॥

अर्थे स्वेदयतेरस्त्री पुनः स्याल्लवणोत्तमे ।
सैन्धवं पुंसि तु प्राहुर्धीमन्तस्तज्जयद्रथे ॥ २००४ ॥

द्वे त्वश्वेऽश्वप्रभेदे च सिन्धुदेशजमानुषे ।
क्ली तु वस्त्रे च जाले च राष्ट्रे चाह त्रिषु त्वयम् ॥ २००५ ॥

सिन्धुसम्बन्धिनि द्वे तु **सैरिन्ध्रो** मानुषान्तरे ।
दस्योरायोगवीजाते सैरिन्ध्री तु स्त्रियामियम् ॥ २००६ ॥

परवेश्मस्थिता या स्त्री स्ववशा शिल्पकारिका ।
तस्यामथाह रभसो नामार्थज्ञानकोविदः ॥ २००७ ॥

ता स्त्रीमतल्लिकायां च **सैकतं** तु त्रिषु स्मृतम् ।
सिकतावति नपुं तु स्यात् पुलिने सिकतामये ॥ २००८ ॥

सैरिकस्तु पुमान् स्वर्गे त्रिस्तु सीरस्य योगिनि ।
सीरस्य वोढर्यपि च **स्रोतस्वी** त्वभिधेयवत् ॥ २००९ ॥

स्रोतोयुक्ते स्त्रिया तु स्यान्नद्यां स्रोतस्विनीत्यथ ।
सौवीरं काञ्जिके स्रोतोञ्जने बदरिकाफले ॥ २०१० ॥

पुमांस्तु गोपघोण्टायां सौवीरास्तु नृभूमनि ।
नीवृद्भेदेऽथ **सौरभ्यं** सौगन्ध्ये गुणगौरवे ॥ २०११ ॥

मनोज्ञतायां च क्लीब मेद्यलिङ्गं तु कीर्तितम् ।
मनोज्ञे **सौरतस्तु** स्यान्मृदुवायौ नृलिङ्गकः ॥ २०१२ ॥
त्रिस्तु सम्बन्धिनि रते. **सौमिकस्तु** त्रिषु स्मृतः ।
सोमयागभवे स्त्री तु सौमिकी याज्ञिके. स्मृता ॥ २०१३ ॥
इष्टौ स्याद् दीक्षणीयाया **सौराष्ट्री** तु स्त्रियामियम् ।
सौराष्ट्रदेशविख्याते मृद्भेदे हि यदाह्वय ॥ २०१४ ॥
आढकीति नपि त्वेतत् सौराष्ट्र कास्यसञ्ज्ञके ।
लोहेऽथ **हरितः** पुसि स्यान्मुद्गऋषिभेदयो. ॥ २०१५ ॥
पालाशवर्णे च त्रिस्तु तद्वत्यर्थे हि तत्र च ।
यदा तदा स्त्रिया वृत्तिर्हरिता हरिणीति च ॥ २०१६ ॥
द्वे तु सिंहेऽथ हरिता हरेः स्त्री भावकर्मणो ।
हरिणस्तु द्वयोर्ज्ञेयस्ताम्रवर्णमृगेऽथ सा ॥ २०१७ ॥
प्रतिमायां हिरण्मय्यां हरिणी स्त्री तथैव सा ।
चारुस्त्रिया च कथिता रभसेन हरिण्यसौ ॥ २०१८ ॥
अत्यष्टिच्छन्दसि ज्ञेया वृत्तभेदेऽथ कीर्तिता ।
पूर्वं हरितशब्दे हि स्त्र्यर्थे वर्णे तु पाण्डुरे ॥ २०१९ ॥
पुमास्तद्वति तु त्रि स्यात् तत्र स्त्र्यर्थे कथ भवेत् ।
अन्तोदात्ततया (ङीपा न हि भा)व्यमसशयम् ॥ २०२० ॥
हरिणे (त्रीन ? ङीष)जन्त(स्वाचित्)स्वरोऽन्तेऽस्य हि स्थित. ।
उदात्तो द्वे तु **हर्यक्षः** सिंहे वैश्रवणे तु ना ॥ २०२१ ॥
त्रि पुन कपिलाक्षेऽथ ह?(र्ष ? र्षु)लो ना बुधग्रहे ।
द्वे पुन. शिलिपाने मृगे मेद्यलिङ्ग तु कामिनि ॥ २०२२ ॥
हर्षशीले हासशीले **हरणं** तु नपुसकम् ।
नाट्यप्रसिद्धे करणसञ्ज्ञे चेष्टान्तरे तथा ॥ २०२३ ॥

दृढदुष्करचित्रेषु यौधानामपि कर्मसु ।
अश्वाना देयभेदे च क्वचिद् देशे हि दीयते ॥ २०२४ ॥

योग्याशनादिकं तेषां शरीरपरिपुष्टये ।
पश्चाद् बीजनिषेकस्य तथा हरतिकर्मणि ॥ २०२५ ॥

गणितज्ञप्रसिद्धे च सङ्ख्यायास्ताडने तथा ।
भुजे क्लीब तु **हसितं** हासे हासान्तरे तथा ॥ २०२६ ॥

दृष्टदन्ते त्रिषु त्वेतत् फुल्लेऽवहसितेऽपि च ।
तथा हसितवत्येष **हवनं** तु नपुसकम् ॥ २०२७ ॥

होमे वह्नौ तु ना स्त्री तु हवनी स्रुचि नप् पुन ।
हास्ये **स्याद्धसनं** स्त्री तु हसनी परिकीर्तिता ॥ २०२८ ॥

अङ्गारशकटौ ना तु **हनुषः** क्रोध ईरित ।
राक्षसे तु द्वयोरुक्तो ***हलिजस्तु** महाद्रुमे ॥ २०२९ ॥

शाकसञ्ज्ञे कदम्बद्रौ केतक्यां च नपि त्वद ।
तेषा स्यात् प्रसवे ना तु **हविष्यः** स्यात् तिले त्रि तु ॥ २०३० ॥

साधा हविष्यथो पुंसि **हरेणुः** परिकीर्तितः ।
कलायधान्यभेदे स्याद् रङ्कटीसञ्ज्ञकेऽथ सा ॥ २०३१ ॥

स्त्रियां कौन्तीसमाख्ये स्याद् भेषजे **हाटकं** पुन ।
अस्त्रिया हेमनि क्ली तु स्यात् त्रिकण्टकसास्थितौ ॥ २०३२ ॥

कुन्तभेदे **हारकस्तु** यष्टिसञ्ज्ञायुधान्तरे ।
पुमान् हर्तरि तु त्रि **स्याद्धारणस्तु** पुमान्तरौ ॥ २०३३ ॥

च पञ्चाख्ये नपुंस्त्रियोस्तु हरण हारणेति च ।
अ । हारयतीत्यस्मात् पुनर्हायन इत्यपम् ॥ २०३४ ॥

व रिउर्चि(ष्य ? षे)§ना तु स्यात्कालिभेदं द्विषत्यपि ।
हारिणा ... कचित् स्त्रियाम् ॥ २०३५ ॥

उत्पन्ना पतितादू या स्यात् त्रि तु हारयतीप्सिते ।
हिमजा तु शटीसञ्ज्ञगन्धमूलौषधौ स्त्रियाम् ॥ २०३६ ॥

पार्वत्यां च हिमोत्थे तु त्रिर्ना मैनाकपर्वते ।
हिंसकस्तु पुमाञ्छत्रौ हिंसाया तु नपुंसकम् ॥ २०३७ ॥

हिडिम्बस्तु पुमान् भीमसेनेन निहतेऽसुरे ।
हिडिम्बा तु स्त्रिया तस्य भगिन्यामथ हिङ्गुलः ॥ २०३८ ॥

(ना ? दा)*रदाख्ये रागद्रव्यधातुभेदे स्त्रिया त्वियम् ।
वार्ताकी यां हिङ्गुली तस्या पुनर्भेदेऽप्ययमीष्ट ताम् ॥ २०३९ ॥

...सह सञ्ज्ञके वैजयन्त्यामथ भवेद् द्वयो ।
व्याघ्रे हिंसीर इत्येष तस्करे त्वभिधेयवत् ॥ २०४० ॥

हिङ्गुलुस्तु पुमान् रागद्रव्यधात्वन्तरे स्मृतः ।
दारदाख्ये स्त्रिया त्वेषा भण्टाक्या नाम चापरम् ॥ २०४१ ॥

यस्या वातिङ्गिन इति तस्यामथ नृलिङ्गक ।
हुंडुके हुहुको द्वे तु मत्तदात्यूहपक्षिणि ॥ २०४२ ॥

हडुरुखस्तु पुमाञ्ज्ञेयो (हू ? औतौ)(ण्ठे ? ण्ठ्ये) हडुज नरे ।
हल्लेखा तु स्त्रिया मन्त्रभेदे तान्त्रिकविश्रुते ॥ २०४३ ॥

१ 'हुडुको हुड्डुको ह' क ङ च पाठ

§ 'पुराचं हिभेदयो' इति मेदिनी । * 'हिङ्गुलो दारदो रस' (पृ ४४. श्लो ४४) इति वैजयन्ती ।

हेमलस्तु [illegible] द्वे दे नाथ द्वे कृकर[illegible]सके ।
त्रिस्तु स्व[illegible] र्हा । द्वे तु हेरम्बो म[illegible] थना ॥ २०४४ ॥

प्रमथानां [illegible] भेदे [illegible] व हेरम्बो विघ्ननाय[illegible] ॥ २०४४½ ॥

इति त्र्यक्षरकाण्डे नाना[illegible]ध्याय ॥

त्र्यक्षरकाण्डः समाप्तः ।

No. 15—स्वप्नवासवदत्तम् (Nâtaka) by Bhâsa. 2 8 0

No. 16—प्रतिज्ञायौगन्धरायणम् (Do.) Do. 1 8 0

No. 17—पञ्चरात्रम् (Do.) Do 1 0 0

No. 18—नारायणीयम् (Stuti) by Nârâyaṇa Bhaṭṭa with the commentary of Desamangala Vârya. 4 0 0

No. 19—मानमेयोदय (Mímâmsâ) by Nârâyaṇa Bhaṭṭa and Nârâyaṇa Paṇḍita. 1 4 0

No. 20—अविमारकम् (Nâtaka) by Bhâsa 1 8 0

No. 21—बालचरितम् (Do.) Do 1 0 0

No. 22—मध्यमव्यायोग-दूतवाक्य-दूतघटोत्कच-कर्णभारोरुभङ्गानि (Nâtaka) by Bhâsa 1 8 0

No. 23—नानार्थार्णवसक्षेप (Kosa) by Kesavaswâmin (1 & 2 Kâṇḍas) 1 12 0

No. 24—जानकीपरिणय (Kâvya) by Chakrakavi. 1 0 0

No. 25—काणादसिद्धान्तचन्द्रिका (Nyâya) by Gangâdharasuri 0 12 0

No. 26—अभिषेकनाटकम् (Nâtaka) by Bhasa 0 12 0

No. 27—कुमारसम्भव (Kavya) by Kalidâsa with the two commentaries, Prakâsikâ of Aruṇagirinâtha and Vivarana of Narayanâ Pandita (1 & 2 Sargas) 1 12 0

No. 28—वैखानसधर्मप्रश्न (Dharmasûtra) by Vikhanas 0 8 0

No. 29—नानार्थार्णवसंक्षेप (Kosa) by Kesavaswamin (3rd Kanda) 2 4 0

Apply to:—

The Agent for the sale of

Government Sanskrit Publications,

Trivandrum